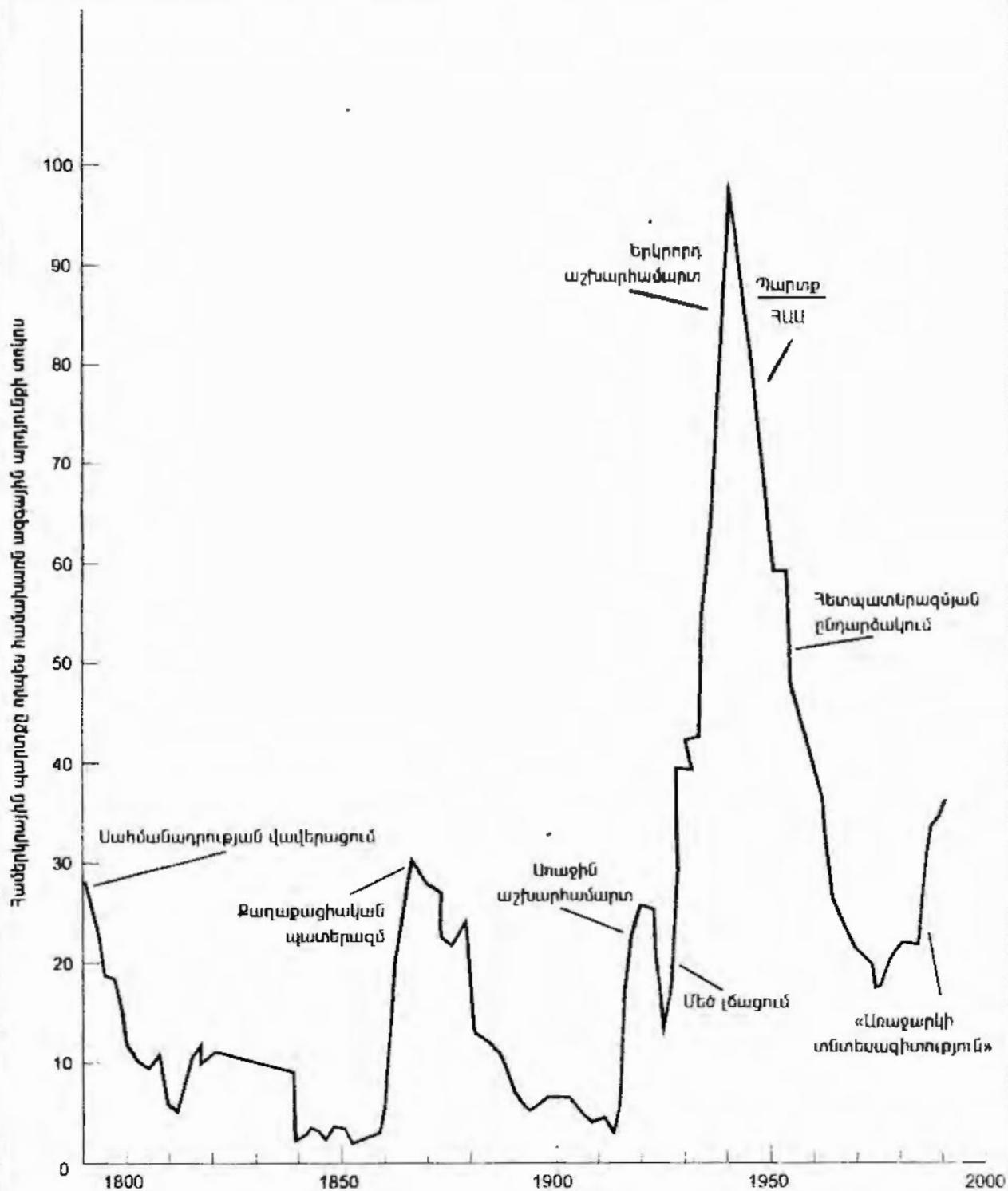
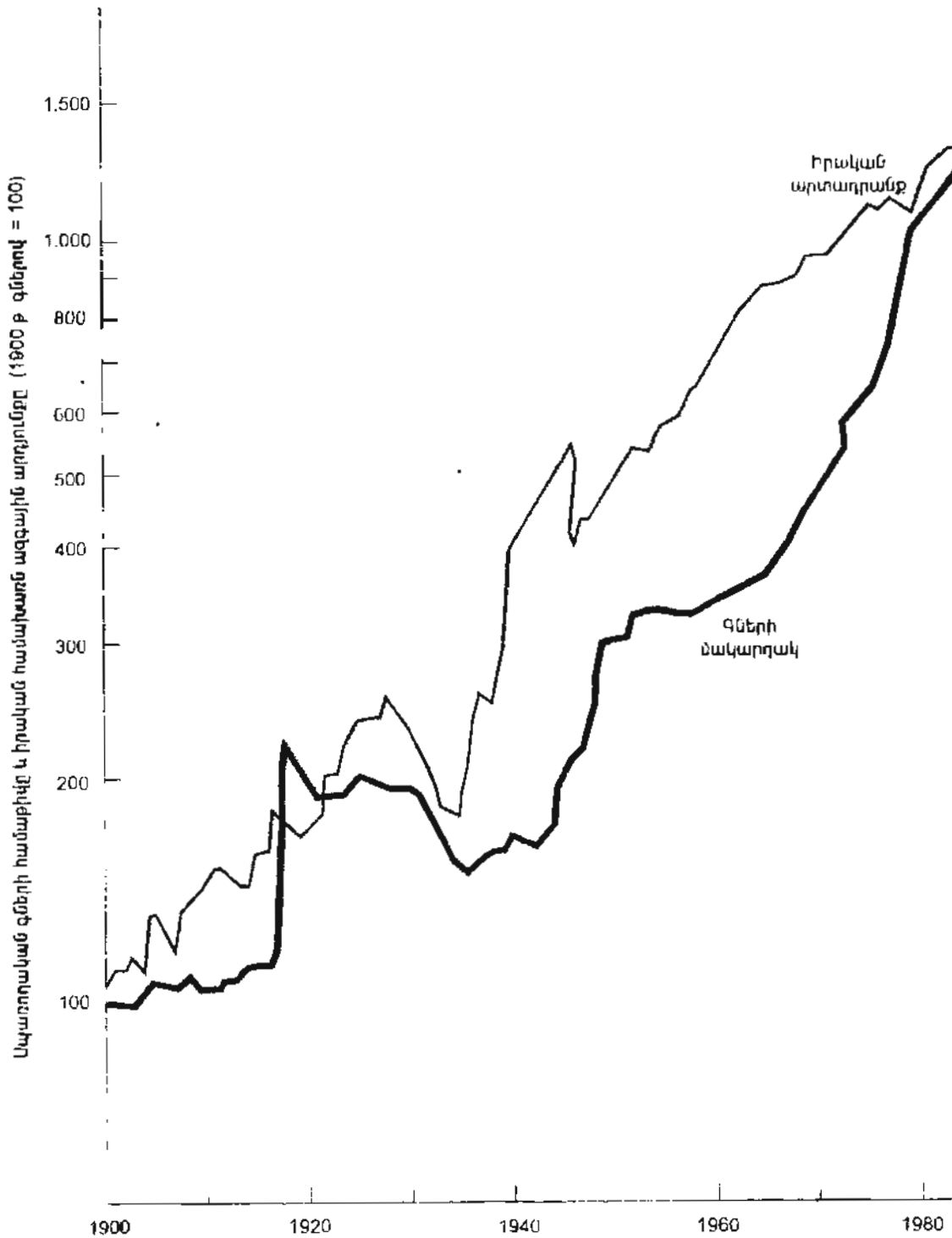

Պետական պարտքը Ամերիկյան հեղափոխությունից սկսած

Ազգային արդյունքը և գների մակարդակը քսաներորդ դարում

ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

I

ՄԱԿՐԱՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅԱՒՆ

Փոլ Ա. Սամյուելյան

վաստակավոր պրոֆեսոր
Մասաչուսեթսի տեխնոլոգիական ինստիտուտ

Ուիլյամ Դ. Նորդհաուս

Ա. Ուիթնի Գրիստոլդի նրցանակակիր, տնտեսագիտության պրոֆեսոր
Ելի հանապարհան

«Ապոլոն»

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՄԵՐԻԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍՏԱՐԱՆ
ԳՈՐԾԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵՎ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ
Երևան - 1995

Փոլ Ա. Սամուելսոն
ուիլյամ Պ. Նորդհաուս

I

I

Մակրոտնտեսագիտություն

Փորձագրություն հետազոտությունների և դասընթացի կենտրոն
Հայաստանի ամերիկյան համալսարան

Paul A. Samuelson
William D. Nordhaus

© 1992 by McGraw-Hill, Inc.

© 1995 in Armenian Language by American University of Armenia
Հայաստանի ամերիկյան համալսարան, 1995

All rights reserved. No part of this book may be reproduced in any form
by any means without written permission from the publisher.

Սամուելսոն, Փոլյան Պ. Նորդհաուս

, Մ. Սակրոտնտեսագիտություն - Եր. «Ապրիլ», 1995, 536 էջ

Ը նթերցողին ներկայացվող գիրքը ժամանակակից տնտեսագիտության առայժմ միակ հայերեն բուհական դասագրքի առաջին՝ «Մակրոտնտեսագիտություն» հատորն է, որը հրատարակվել է Միացյալ Նահանգների տեղեկատվական գործակալության հովանավորությամբ: Հրատարակչական խումբը տպագրության է պատրաստում գրքի երկրորդ «Միկրոտնտեսագիտություն» հատորը, որը լույս կտեսնի 1996 թվականին: Գրքի թարգմանությունը կատարվում է ամերիկյան վերջին՝ տասնչորսերորդ հրատարակությունից:

Դասագրքի հիմնական հեղինակ Փոլ Սամյուելսոնը աշխարհահռչակ տնտեսագետ է, տնտեսագիտության բնագավառում առաջին ամերիկացի նոբելյան մրցանակակիրը (1970 թ.): Գիրքը թարգմանված է ավելի քան 40 լեզուներով և բազմիցս վերամշակվել ու հրատարակվել է տարբեր երկրներում: Այն դասագիրք է ծառայել տնտեսագիտություն սովորող մի քանի սերունդների:

Գիրքն օժտված է մասնագիտական եզրերի բացատրական բառարանով, որոնց հայերեն համարժեքների ստեղծումը հրատարակչական խմբին բեպետ աշխատատար, բայց և հաճելի պահեր պարզևեց: Թե ինչքանով է հաջողվել այդ անել՝ կարող է դատել ինքը՝ ընթերցողը: Գրքի վերահրատարակման անհրաժեշտությունը կասկած չի հարուցում: Քաջ գիտակցելով, որ բոլորի կողմից նոր եզրերի ընդունումը ժամանակ և ջանք կախահանջի հրատարակչական խումբը երախտապարտ կլինի դիտողությունների և առաջարկությունների համար:

Գիրքը նախատեսված է որպես տնտեսագիտության հիմնական ձեռնարկ ինչպես տնտեսագիտական, այնպես էլ ճարտարագիտական, հասարակագիտական և բնագիտական բուհերի համար:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՍԵՐԻԿՅԱՆ ՀԱՍՆԱՍՐԱՍԻ
ԳՈՐԾԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԴԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԵՎ ԶՄՐԱՑՄԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Փոլ Ա. Սամյուելսն, Մասաչուսեթսի տեխնոլոգիական ինստիտուտի տնտեսագիտության հանրահայտ բաժանմունքի հիմնադիրը: Սովորել է Չիքագոյի և Դարվարդի համալսարաններում: Բազմաթիվ գիտական աշխատությունները նրան համաշխարհային հռչակ են բերել տակավին երիտասարդ տարիքում: Նա առաջին ամերիկացին էր, որ տնտեսագիտության բնագավառում 1970 թ. արժանացավ Նոբելյան մրցանակի: Սամյուելսնը այն հազվագյուտ գիտնականներից է, որոնք կարողանում են հաղորդակցվել լայն հասարակության հետ: Երկար ժամանակ պրոֆեսոր Սամյուելսնը «Նյուսուիփի» համար տնտեսագիտությանը նվիրված հոդվածներ էր գրում: Նա հաճախ էր հանդես գալիս կոնգրեսում, ինչպես նաև համերկրային պահուստի, Միացյալ Նահանգների զանձարանի և մասնավոր ու շահույթ չունեցող զսննդան կազմակերպությունների գիտական խորհրդատուն էր: Նա նախագահ Ջոն Ֆ. Բեննեդի տնտեսական խորհրդատուն էր: Պրոֆեսոր Սամյուելսնը ամեն օր բենիս էր խաղում: Եռյակի ծնվելուց հետո նրա ընտանիքի անդամների թիվը կրկնապատկվեց:

Ուիլյամ Դ. Նորդհաուսն Մմերիկայի ականավոր տնտեսագետներից է: Ծնվել է Նյու Մեքսիկայում, սովորել է Եյլի համալսարանում: Տնտեսագիտության դոկտորի աստիճան է ստացել Մասաչուսեթսի տեխնոլոգիական ինստիտուտում և այժմ Ա. Ուիթնի Գրիսոլոլդի մրցանակակիր տնտեսագիտության պրոֆեսոր է Եյլի համալսարանում, ինչպես նաև՝ տնտեսագիտական հետազոտությունների Քոուլսի հիմնադրամի աշխատակից: Նրա տնտեսագիտական հետազոտությունների շրջանակը բազմազան է՝ շրջակա միջավայր, գնաճ, էներգակիրներ, տեխնոլոգիական փոփոխություններ, կարգավորումներ, ռեսուրսների տնտեսագիտություն, ինչպես նաև շահույթի և արտադրողականության հակվածություն: Ի վրումն այս ամենի, պրոֆեսոր Նորդհաուսը մեծ հետաքրքրություն է դրսևորում տնտեսական քաղաքականության բնագավառում: 1977-1979 թթ. եղել է նախագահ Զարտերի տնտեսական խորհրդատուների խորհրդի անդամ, իսկ 1986-1988 թթ.՝ Եյլի համալսարանի ռեկտոր: Երբեմն հոդվածներ է գրում «Նյու Յորք թայմսի» և այլ պարբերականների համար: Եյլի համալսարանում դասավանդում է տնտեսագիտության հիմունքներ: Պրոֆեսոր Նորդհաուսն ընտանիքով ապրում է Նյու Հեյվնում, Բոնեքսիքուքի նահանգ: Սիրում է երաժշտություն, ճանապարհորդություն և դահուկներով սահել:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՉԵԴԻՆԱԿՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ 4

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ 5

ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԱՆԴԱԴԱՐ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒԹՅՈՒՆԸ 13

ՆԱԽԱԲԱՆ 21

ՄԱ ԱՌԱՋԻՆ

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԳԼՈՒԽ I ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ 30

Ինչու՞ է ղրղանջում զանգը • Ի՞նչ է **տնտեսագիտությունը** 30 • Երբևէ զարմացե՞լ եք • Եուկայի վերահայտնագործում • Տնտեսագիտության սահմանումները • **Գիտական մոտեցում** 32 • **Ծուղակներ տնտեսագիտական դատողություններում** 34 • «Անացած գործոններն անփոփոխ» չսլախելը • Պատճառահետևանքային սխալ • Ամբողջը ոչ միշտ է մասերի գումարը • Սուբյեկտիվություն • **ՎակաՎության օրենք** 36 • **Տնտեսագիտության կիրառությունները** 37 • Նկարագրությունը և քաղաքականությունը տնտեսագիտության մեջ • Տնտեսագիտությունը կառավարման մեջ • Ինչու՞ են տնտեսագետները տարակարծիք

Ամփոփում 39 • **Հասկացություններ կրկնության համար** 40 • **Հարցեր քննարկման համար** 40

ՀԱՎԵԼՎԱԾ I ԻՆՉՊԵՆ ԿԱՐԴԱԼ ԳԾԱԳԻՐԸ 42

Արտադրության և հնարավորության սահման 42 • Արտադրության և հնարավորության գծագիրը • Թեքություն և գիծ • Կորերի և դրանց երկայնքով կատարվող տեղաշարժերը • Մի քանի առանձնահատուկ գծագրեր

Հավելվածի ամփոփում 48 • **Հասկացություններ կրկնության համար** 48 • **Հարցեր քննարկման համար** 48

ԳԼՈՒԽ II ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿԱԶԱՍԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՅՆՐԳԵՐԸ 50

Ա. ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿԱԶԱՍԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ ԵՐԵՐ ՀԻՄՆԱՅՆՐԳԵՐԸ 50

Ներդրանք եվ արտադրանք • Եուկայական, վարչաիրամայական և խառը տնտեսություններ

Բ. ՀԱՍԱՐՎԱԿՈՒԹՅԱՆ ՏԵԽՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ 52

Արտադրության և հնարավորության սահմանը 53 • Արդյունավետություն • ԱԳՍ-ն գործի դնելը 55 • Նկարների ցուցահանդես • Այլընտրանքի գին 57 • Նվազող հատույցի օրենքը 59 • Մի քանի օրինակներ

Գ. ԱՌԵՎՏՈՒՐ, ՓՈՂ ԵՎ ԳԻՄՆԱԿԱՆ ՄԻՏՈՑՆԵՐ 60

Առևտուր, մասնագիտացում և աշխատանքի բաժանում 61 • Փողը որպես փոխանակման քսայուղ 62 • Գիմնական միջոցներ 62 • Գիմնական միջոցներն ու ժամանակը • Գիմնական միջոցներ եվ մասնավոր սեփականություն

Ամփոփում 65 • Հասկացություններ կրկնության համար 66 • Հարցեր քննարկման համար 67

ԳԼՈՒԽ III ԸՈՒԿԱՆԵՐԸ ԵՎ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՏԵՏԵԱՌԹՅԱՆ ՄԵՋ 68

Ա. ԻՆՉՊԵՆ ԵՆ ԸՈՒԿԱՆԵՐԸ ԼՈՒԾՈՒՄ ՏԵՏԵԱԿԱՆ ԳԻՄՆԱՆՆՈՒԹՅՈՒՆԵՐԸ 68

Տնտեսական կարգուկանոն, ոչ քառս • Եուկայական, մեխանիզմը • Ինչպես է շուկան լուծում տնտեսական երեք հիմնախնդիրները 71 • ՌՎ է կառավարում շուկան • ԳՆԵՐԻ և շուկաների պատկերը • Անտեսանելի ծեղը և «կատարյալ մրցակցությունը»

Բ ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՏԵՏԵԱԿԱՆ ԴԵՐԸ 74

Պետության երեք գործառույթները 75 • Արդյունավետություն • Արդարություն • Աակրոտնտեսական աճ և կայունություն

Ամփոփում 80 • Հասկացություններ կրկնության համար 82 • Հարցեր քննարկման համար 82

ԳԼՈՒԽ IV ԱՌԱՋԱՐԿԻ ԵՎ ՊԱՅԱՆՁԱՐԿԻ ԳԻՄՆԱԿԱՆ ՏԱՐՐԵՐԸ 83

Եուկայական մեխանիզմը 83 • Առաջարկի և պահանջարկի վերլուծություն 84 • Պահանջարկի սանդղակ • Պահանջարկի կոր • Ինչ է պարունակում պահանջարկի կորը • Առաջարկի սանդղակ և առաջարկի կոր • Ինչ է պարունակում առաջարկի կորը • Առաջարկի և պահանջարկի հավասարակշռություն 90 • Առաջարկի կամ պահանջարկի տեղաշարժի ազդեցությունը հավասարակշռության վրա • Երեք խոչընդոտ 93 • «Մյուս գործոնների հավասարություն» • Կորերի երկայնքով շարժումը ի հակադրություն կորերի տեղաշարժի • Հավասարակշռության իմաստը • Բաշխումը գներով • Երեք շուկա

Ամփոփում 97 • Հասկացություններ կրկնության համար 98 • Հարցեր քննարկման համար 99

ՄԱՍ ԵՐԿՐՈՐԴ

ՄԱԿՐՈՏԵՏԵՍԱԿԻՏՈՒԹՅԱՆ ԳԻՄՆԱԿԱՆ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԳԼՈՒԽ V ՄԱԿՐՈՏԵՏԵԱԿԻՏՈՒԹՅՈՒՆ. ԱԿՆԱՐԿ 102

Միկրոտնտեսագիտություն և մակրոտնտեսագիտություն 102

Ա. ՄԱԿՐՈՏԵՏԵՍԱԿԻՏԱԿԱՆ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ՆՊԱՏԱԿՆԵՐ 103

Մակրոտնտեսագիտության նպատակներն ու լծակները 103 • Նպատակներ • Բաղաքականության լծակները • Մակրոտնտեսական քաղաքականություններն ու նպատակները գործողության մեջ

Բ. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱՌԱՋԱՐԿ ԵՎ ՊԱՅԱՆՁԱՐԿ 112

Աակրոտնտեսության ներսում. ընդհանուր առաջարկ և պահանջարկ • Ընդհանուր առաջարկի և պահանջարկի սահմանումները • Ընդհանուր առաջարկի և պահանջարկի կորերը • Մակրոտնտեսական պատմություն. 1960–1991 թթ. 117 • Տնտեսական քաղաքականություն

Ամփոփում 120 • Հասկացություններ կրկնության համար 122 • Հարցեր քննարկման համար 122

ԳԼՈՒԽ VI ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔԻ ԵՎ ԵՎԱՍՏԻ ՉԱՓՈՒՄԸ 124

Համախառն ազգային արդյունքը որպես տնտեսության գործունեության չափանիշ 124 • Ազգային արդյունքի երկու չափումները՝ ապրանքների հոսք և եկամտի հոսք • Չեռնարկության հաշվեկշիռը և ՀԱԱ-ն • «Կրկնակի հաշվարկի» խնդիրը • Ազգային հաշվեկշռի մանրամասները 129 • Իրական և անվանական ՀԱԱ. ՀԱԱ-ի «համադրում» գների համաթվի միջոցով • Սերդորում և հիմնական միջոցների գոյացում • Կառավարություն • Ձուտ արտահանում • Համախառն ազգային արդյունք, զուտ ազգային արդյունք և համախառն ներքին արդյունք • ՀԱԱ և ՋԱԱ՝ հայացք բվերին • ՀԱԱ-ից մինչև տնօրինելի եկամուտ • Չափված խնայողության և ներդրման նույնությունը • ՀԱԱ-ից դեպի զուտ տնտեսական բարեկեցություն (ՉՏԲ) 139

Ամփոփում 141 • Հասկացություններ կրկնության համար 142 • Հարցեր քննարկման համար 143

ԳԼՈՒԽ VII ՄՊԱՌՈՒՄ ԵՎ ՆԵՐԴՐՈՒՄ 144

Ա. ՄՊԱՌՈՒՄ ԵՎ ԽՆԱՅՈՂՈՒԹՅՈՒՆ 144

Բյուջետային ծախսման օրինաչափություններ • Սպառում, եկամուտ և խնայողություն • Սպառման ֆունկցիան • Սպառման սահմանային հակվածությունը • Խնայողության սահմանային հակվածությունը • Սահմանումների համառոտ կրկնություն • Ազգային սպառման վարքը 152 • Սպառման որոշիչները • Ազգային սպառման ֆունկցիան • ԱՄՆ-ի նվազող խնայողությունների չափը 154

Բ. ՆԵՐԴՐՈՒՄՆ ԸՆԴՈՒՄՆԵՐԸ 157

Ներդրման պահանջարկի կորը • Ներդրման պահանջարկի տեղաշարժը • Իրական և անվանական շահադրույքներ • Անկայուն ներդրում • Ընդհանուր պահանջարկի տեսության շուրջը 163

Ամփոփում 163 • Հասկացություններ կրկնության համար 164 • Հարցեր քննարկման համար 164

ԳԼՈՒԽ VIII ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱՌԱՋԱՐԿԻ ԵՎ ՊԱՀԱՆՋԱՐԿԻ ՀԻՍՈՒՆՔՆԵՐԸ 166

Ընդհանուր պահանջարկի վերլուծական հիմունքները 166 • Ինչ է պարունակում ընդհանուր պահանջարկի կորը • Այլընտրանքային տեսակետներ ընդհանուր պահանջարկի վերաբերյալ • Ընդհանուր առաջարկի վերլուծական հիմունքները 171 • Այլընտրանքային մոտեցումներ ընդհանուր առաջարկի վերաբերյալ • Ընդհանուր առաջարկի որոշիչները • Ընդհանուր առաջարկը կարճաժամկետ և երկարաժամկետ հեռանկարում • Ինչու՞ են տարբերվում կարճաժամկետ հեռանկարի և երկարաժամկետ հեռանկարի ԸԱ-ները • Քեյնզյան և դասական տեսակետների բախումը 177 • Դասական մոտեցում • Քեյնզյան հեղաշրջումը • Տեսություններ և քաղաքականություն • Դեպի ընդհանուր պահանջարկի ավելի լավ ըմբռնում

Ամփոփում 181 • Հասկացություններ կրկնության համար 182 • Հարցեր քննարկման համար 183

ԳԼՈՒԽ IX ԲԱԶՄԱՊԱՏԿԻՉԻ ԿԱՂԱՊԱՐԸ 184

Ա. ԲԱԶՄԱՊԱՏԿԻՉԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԿԱՂԱՊԱՐԸ 184

Արտադրանքի ծավալի որոշումը խնայողության և ներդրման միջոցով 184 • Հավասարակշռության իմաստը • Արտադրանքի ծավալի որոշումը սպառման և ներդրման միջոցով 187 • Թվաբանական վերլուծություն • Բազմապատկիչը 189 • Բազմապատկիչի գծանկարային պատկերը • Բազմապատկիչը ԸԱ–ԸՊ-ի շրջանակներում 192

Բ. ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ԶԱՊԱՋԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԲԱԶՄԱՊԱՏԿԻՉԻ ԿԱՂԱՊԱՐՈՒՄ 193

Կառավարության ֆինանսական քաղաքականությունն ինչպես է ազդում արտադրանքի վրա • Հարկման ազդեցությունը ընդհանուր պահանջարկի վրա • Թվային օրինակ • Ֆինանսական

քաղաքականության բազմապատկիչները 196 • Հարկերի ազդեցությունը • Ֆինանսական քաղաքականությունը գործնականում

Գ. ԱՐՏԱԴՐԱԹԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ ԲԱՑ ՏՆՏԵՆՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ 199

Արտաքին առևտուրը և տնտեսական գործունեությունը 199 • Ձուտ արտահանում. հասկացություններ և ընդհանուր ուղղություններ • Առևտրի ազդեցությունը ՀԱԱ-ի վրա • Ներմուծման սահմանային հակվածությունը և ծախսի կորը • Բաց տնտեսության բազմապատկիչը • Սիացյալ, Լահանգների առևտրի բացը և տնտեսական գործունեությունը • Որքա՞ն է բազմապատկիչների մեծությունը • Գնահատականներ

Ամփոփում 207 • Հասկացություններ կրկնության համար 209 • Հարցեր քննարկման համար 210

ԳԼՈՒԽ X ՓՈՂԻ ԵՎ ԱՌԵՎՏՐՈՂՎԱՍՏԱՅԻՆ ԳՈՐԾ 211

Ա. ՓՈՂԻ ԷՆԹԹՅՈՒՆԸ և ՇԱՀԱԴՐՈՒՅՁՆԵՐԸ 211

Փողի էվոլյուցիան 211 • Փողի առաջարկի բաղադրիչները • Շահադրույքների բնույթը 215 • Շահադրույքների շարք • Իրական և անվանական շահադրույքներ • Փողի պահանջարկը 219 • Փողի գործառույթները • Փող պահելու ծախսերը • Փողի պահանջարկի երկու աղբյուրները

Բ. ԴՐԱՄԱՏԱՅԻՆ ԳՈՐԾ ԵՎ ՓՈՂԻ ՍՈՍՅԱԼԿ 223

Դրամատնային գործը որպես գործարարություն 223 • Գործարար ձեռնարկում • Ինչպես դրամատներն առաջացան ոսկերչական հաստատություններից • Ժամանակակից մասնակի պահուստով դրամատնային գործ • Պահուստի օրինական պահանջները • Ավանդի ստեղծման գործընթացը 225 • Ավանդներն ինչպես են ստեղծվում. առաջին սերնդի դրամատներ • Շրջայական արծազանքներ մյուս դրամատներից • Համակարգի վերջնական հավասարակշռություն • Ավանդի ոչնչացում • Ավանդի ստեղծման երկու սահմանափակումներ

Ամփոփում 231 • Հասկացություններ կրկնության համար 233 • Հարցեր քննարկման համար 233

ՀԱՎԵԼՎԱԾ X ԲԱՍՆԵՏՈՍԱԵՐԻ ԵՈՒԿԱՅԻ ՏՍԱՎՆՈՒՄՆԵՐԸ 236

Սեծ աղետը • Արդյունավետ շուկայի տեսությունը • Արդյունավետ շուկայի տեսակետի տրամաբանական բացատրությունը • Պատահական երևույթներ • Առարկություններ • Ֆինանսական ռազմավարություններ

Հավելվածի ամփոփում 241 • Հասկացություններ կրկնության համար 242 • Հարցեր քննարկման համար 242

ԳԼՈՒԽ XI ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԴՐԱՄԱՏԱՅԻՆ ԳՈՐԾ ԵՎ ՓՈՂԻ ԶԱՂԱԶԱՎԱՆՈՒԹՅՈՒՆ 243

Ա. ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԴՐԱՄԱՏԱՅԻՆ ԳՈՐԾ ԵՎ ՀԱՄԵՐԿՐԱՅԻՆ ՊԱՅՈՒՄՏԻ ՀԱՆԱԿԱՐԳ 243

Համերկրային պահուստի համակարգը 243 • Համերկրային պահուստի համակարգի կառուցվածքը • Համերկրային պահուստի գործառնությունների շրջահայում • Համերկրային պահուստի դրամատների հաշվեկշիռը • Փողի քաղաքականության հեղույսները և պնդողակները 248 • Բաց շուկայական գործառնություններ • Գործունեության ընթացակարգերը • Ձեռնադրույքի քաղաքականությունը որպես երկրորդ միջոց • Պահուստի պահանջների փոփոխումը • Շահադրույքների կարգավորում • Սիջազգային պահուստի շարժեր • Այլ գործունեություն

Բ. ՓՈՂԻ ԱԶԳԵՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱՐՏԱԴՐԱԹԻ ԵՎ ԳՆԵՐԻ ԿՐԱ 256

Ինչպես է գործում փողի քաղաքականությունը, որպեսզի վերահսկի ծախսերը 256 • Փողի շուկան 257 • Փողի առաջարկն ու պահանջարկը • Փողի մեխանիզմը 260 • Փողի

քաղաքականության գծագրային վերլուծությունը • Փողի քաղաքականությունը ԸԴ–ԸԱ շրջանակում • Փողի երկարաժամկետ հեռանկարային ազդեցությունները • Ընդհանուր պահանջարկից դեպի ընդհանուր առաջարկ

Ամփոփում 265 • Հասկացություններ կրկնության համար 267 • Հարցեր քննարկման համար 267

ՍԱ ԵՐՐՐԴ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱՌԱՋԱՐԿ ԵՎ ՍԱԿՐՈՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ԳԼՈՒԽ XII ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՅԵ 270

Երկարաժամկետ միտումներ

Ա. ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՅԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ 272

Ամիթի և Սալթուսի տեսությունների հիանալի դիմամիկան 272 • Սակավախողություն և Եվագող հատույց • Կորուսյալ և վերագոյալ դրախտ • Տնտեսական աճ՝ հիմնական միջոցների կուտակման հաշվին. նեոդասական կադապար 273 • Հիմնական ենթադրություններ • Եեոդասական կադապարի երկրաչափական վերլուծությունը • Տեխնոլոգիական փոփոխություններ և անընդհատ աճ

Բ. ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՅԻ ՀԱԿԱՍՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ՈՒ ԱՐԲՈՒՐՆԵՐԸ 278

Տնտեսական աճի փաստերը 279 • Տնտեսական զարգացման յոթ հիմնական հակվածությունները • Խառը տնտեսության տնտեսական աճը • Տնտեսական աճի աղբյուրները 282 • Աճի հաշվարկի մոտեցումը • Սանրամասն ուսումնասիրություններ • Արտադրողականության աճի դանդաղում • Տնտեսական աճի արագացումը

Գ. ԱՌԱՋԱՐԿԻ ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ 286

Ամփոփում 290 • Հասկացություններ կրկնության համար 292 • Հարցեր քննարկման համար 292

ԳԼՈՒԽ XIII ԳՈՐԾԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՊԱՐԲԵՐԱԸՐՏԱՆՆԵՐԸ ԵՎ ԳՈՐԾԱԶՐԿՈՒԹՅՈՒՆԸ 294

Ա ԳՈՐԾԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՊԱՐԲԵՐԱԸՐՏԱՆՆԵՐԸ 294

Գործարարության պարբերաշրջանի առանձնահատկությունները 294 • Գործարարության պարբերաշրջանի տեսություններ 297 • Գործարարության պարբերաշրջանը որպես ընդհանուր պահանջարկի տեղաշարժ • Այլընտրանքային մոտեցումներ • Գործարար պարբերաշրջանների կանխատեսում 298 • Տնտեսական կադապարավորում և կանխատեսում • Կարելի՞ է խուսափել գործարարության պարբերաշրջանից

Բ. ԳՈՐԾԱԶՐԿՈՒԹՅՈՒՆ 300

Օքնի օրենքը 301 • Գործազրկության ազդեցությունը 302 • Տնտեսական ազդեցություն • Սոցիալական ազդեցություն • Գործազրկության մակարդակի որոշումը 304 • Գործազրկության տնտեսագիտական մեկնաբանությունը 304 • Գործազրկության երեք տեսակները • Սիկրուտեաեական հիմքերը • Աշխատուժի շուկայի կարևոր հարցերը 309 • Ռվբե՞ր են գործազուրկները • Գործազրկության տևողությունը • Գործազրկության աղբյուրը • Դեռահասների գործազրկության աղբյուրները

Ամփոփում 313 • Հասկացություններ կրկնության համար 315 • Հարցեր քննարկման համար 315

նկատի առնելով • 376 ևտրտայ ցուցանիշի վերաբերյալ

Տարածվածություն • Երկրագնդի

ևտրտայ • Երկրագնդի վերաբերյալ ցուցանիշի

ցուցանիշի վերաբերյալ • Երկրագնդի վերաբերյալ

ցուցանիշի վերաբերյալ • Երկրագնդի վերաբերյալ

ևտրտայ • Երկրագնդի վերաբերյալ

ևտրտայ • Երկրագնդի վերաբերյալ

373 ևտրտայ ցուցանիշի վերաբերյալ

ևտրտայ • Երկրագնդի

ևտրտայ • Երկրագնդի վերաբերյալ

ևտրտայ • Երկրագնդի վերաբերյալ

ևտրտայ • Երկրագնդի վերաբերյալ

ևտրտայ • Երկրագնդի վերաբերյալ

ևտրտայ • Երկրագնդի վերաբերյալ

373 ևտրտայ ցուցանիշի վերաբերյալ

373 ևտրտայ ցուցանիշի վերաբերյալ

նկատի առնելով • 376 ևտրտայ ցուցանիշի վերաբերյալ

ևտրտայ • Երկրագնդի

ևտրտայ • Երկրագնդի վերաբերյալ

ևտրտայ • Երկրագնդի վերաբերյալ

373 ևտրտայ ցուցանիշի վերաբերյալ

ևտրտայ • Երկրագնդի վերաբերյալ

ևտրտայ • Երկրագնդի վերաբերյալ

ևտրտայ • Երկրագնդի վերաբերյալ

373 ևտրտայ ցուցանիշի վերաբերյալ

ևտրտայ • Երկրագնդի

ևտրտայ • Երկրագնդի վերաբերյալ

373 ևտրտայ ցուցանիշի վերաբերյալ

373 ևտրտայ ցուցանիշի վերաբերյալ

նկատի առնելով • 376 ևտրտայ ցուցանիշի վերաբերյալ

ևտրտայ • Երկրագնդի

ևտրտայ • Երկրագնդի վերաբերյալ

ևտրտայ • Երկրագնդի վերաբերյալ

ևտրտայ • Երկրագնդի վերաբերյալ

ևտրտայ • Երկրագնդի վերաբերյալ

ևտրտայ • Երկրագնդի վերաբերյալ

373 ևտրտայ ցուցանիշի վերաբերյալ

ԳԼՈՒԽ XVII ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿԱՅՈՒՄԱՅԱՆ ԿԻՃԵԼԻ ԳՍՐԵՐ 378

Ա. ՓՈՂԻ ԵՐԶԱՆԱԳՈՒԹՅԱՆ ԱՐԱԳՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՍՈՆԵՏԱՐԻԶՄ 378

Սոնետարիզմի արձատները 378 • Փողի արագություն • Գնեղի քանակական տեսություն • Ժամանակակից ձոնետարիզմ 381 • Սոնետարիզմի էությունը • Համեմատություն ժամանակակից քեյնզյան մակրոտնտեսագիտության հետ • Սոնետարիստների դիրքորոշումը փողի հաստատուն աճ • Սոնետարիստական փորձը

Բ. ԲԱՆԱԿԱՆ ԱԿՆԿԱԼԻԹՅԵՐ ՍԱԿՐՈՏՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԱԵՋ 385

Բանական ակնկալիքների կանխադրույթները 385 • Բանական ակնկալիքներ • Ծկուն գներ և աշխատավարձ • Բանական ակնկալիքներ և մակրոտնտեսագիտություն 386 • Գործազրկություն • Բանական ակնկալիքների ֆիլիփսի կորը • Զաղաքականության ներիմաստները 387 • Զաղաքականության անարդյունավետություն • Հաստատուն կանոնները լավագույն են • Սոնետարիստական կանոնները և Լուկասի քննադատությունը • Վիճաբանության վիճակ 388 • Սի նոր համակցություն՝

Գ. ԿԱՅՈՒՄԱՅԱՆ ԲԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԸՆԹԱՏԻԿ ԿԻՃԵԼԻ ԳՍՐԵՐ 390

Փողի և ֆինանսական քաղաքականության փոխադեցությունը 391 • Պահանջարկի կարգավորում • Զաղաքականության համակցում • Ընթացիկ հարցեր 392 • Փողի քաղաքականության անարդյունավետությունը • Հաստատուն կանոններ և հայեցողություն • Փողի քաղաքականությունը բաց տնտեսությունում

Ամփոփում 395 • Հասկացություններ կրկնության համար 397 • Հարցեր քննարկման համար 397

ՍԱՏ ԶՈՐՐՈՐԴ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԱՌԵՎՏՈՒՐԸ ԵՎ ՀԱՍՍՇԽԱՐԴԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ

ԳԼՈՒԽ XVIII ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԱՌԵՎՏՈՒՐԸ ԵՎ ՀԱՍՏԵՍԱՍԿԱՆ ԱՌԱԿԵԼՈՒԹՅԱՆ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ 402

Միջազգային և ներքին առևտուր

Ա. ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԱՌԵՎՏՐԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԻՄՔԸ 402

Արտաքին առևտրի հիմնական ուղղությունները • Միջազգային առևտրի ակունքները 404 • Արտադրության պայմանների բազմազանությունը • Նվազող ժախսեր • Ճաշակների տարբերություն • Համեմատական առավելության սկզբունքը 405 • Արտատվոր տրամաբանություն • Համեմատական առավելության տրամաբանությունը • Համեմատական առավելության Ուիլյարդոյի վերլուծությունը • Առևտրի տնտեսական օգուտները • Աաքսադրույքների և բաժնեջափերի ազդեցությունը • Շատ ապրանքների և երկրների դեպքը 408 • Շատ ապրանքներ • Շատ երկրներ • Եռակողմ և բազմակողմ առևտուր • Համեմատական առավելության գծանկարային վերլուծությունը 409 • Ամերիկյան առանց առևտրի • Ազատ առևտուր • Որակումներ և եզրահանգումներ

Բ. ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՎՃԱՐԱՅԻՆ ՀՎԵՎԵԿՐՈՒ 414

Վճարային հաշվեկշիռ 414 • Դեբետներ և կրեդիտներ • Վճարային հաշվեկշիռի մանրամասները • Վճարային հաշվեկշիռի փուլերը 417

Ամփոփում 418 • Հասկացություններ կրկնության համար 420 • Հարցեր քննարկման համար 420

ԳԼՈՒԽ XIX ՀՈՒՄԱՆԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՍԶԱՏ ԱՌԵՎՏՈՒՐ 422

Առևտրի և մաքսադրույքների առաքարկ-պահանջարկ վերլուծությունը 422 •

Առուվաճառքի ենթակա որևէ առանձին ապրանքի առաջարկ-պահանջարկ վերլուծությունը •
 Մաքսադրույք և բաժնեչափ • Մաքսադրույքի տնտեսական արժեքը • Գծապատկերային վերլուծություն
 • Գործվածքեղենի մաքսադրույքի օրինակ • **Հովանավորության տնտեսագիտություն 428** •
 Ոչ տնտեսական նպատակներ • Մաքսադրույքի հիմքերը՝ կառուցված անառողջ տնտեսագիտության վրա
 • Հովանավորության ներուժորեն ծանրակշիռ փաստարկներ • Առևտրի այլ խոչընդոտներ • **Առևտրի
 բազմակողմ բանակցություններ 434** • Ազատ առևտրի բանակցություններ

Ամփոփում 436 • **Հասկացություններ կրկնության համար 437** • **Հարցեր քննարկման
 համար 437**

ԳԼՈՒԽ XX ՁԱՐԳԱՑՈՂ ԵՐԿՐՆԵՐԻ ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ 439

Ա. ՁԱՐԳԱՑՈՂ ԵՐԿՐՆԵՐԸ ԵՎ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ԳՆԱՀԱՆՈՒՄԸ 439

Զարգացող երկրի առանձնահատկությունները 439 • Կյանքը ցածր եկամտով երկրներում •
Բնակչություն. Մալթուսի ժառանգությունը 441 • **Բնակչության վերաբերյալ
 ժամանակակից տեսակետներ 442** • Ծնելիության և մահացության ցուցանիշները •
 Ժողովրդագրական անցում • Բնակչության աճի պայթյուն

Բ. ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՁԱՐԳԱՑՄԱՆ ԳՈՐԾՆԵՑՄԱՆ 444

Զարգացման չորս անհրաժեշտ տարրերը 444 • Աարդկային ռեսուրսներ • Բնական
 ռեսուրսներ • Հիմնական միջոցների կազմավորում • Արտաքին փոխառություն և պարտքի ճգնաժամ •
 Տեխնոլոգիական փոփոխություն և նորաստեղծություն • Արատավոր շրջան • **Տնտեսական
 զարգացման ռազմավարությունները 448** • Համապարփակ տեսություններ • Զարգացման
 արդի մոտեցումները • Տնտեսական զարգացման հարցեր • Հարուստների պառտականությունները

Ամփոփում 454 • **Հասկացություններ կրկնության համար 455** • **Հարցեր քննարկման
 համար 455**

ԳԼՈՒԽ XXI ՓՈՒՆԱՐԺԵՔ ԵՎ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳ 457

Ա. ԱՐՏԱՐԺՈՒՅԹԻ ՓՈՒՆԱՐԺԵՔՆԵՐԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ 457

Արտարժույթի փոխարժեքներ 457 • **Արտարժույթի շուկան 458** • Եզրաբանություն
 փոխարժեքի փոփոխությունների համար • **Փոխարժեքի երեք հիմնական համակարգերը 460**
 • **Ոսկու դասական հիմնօրինակը 461** • Ոսկու հոսքի հավասարակշռման Գյունի մեխանիզմը •
Ճկուն փոխարժեք 463 • Ազատ տատանվող փոխարժեք • Կարգավորվող տատանումներով
 փոխարժեք

Բ. ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԿՒՃԱՅԱՐՈՒՅՑ ՀԱՐԳԵՐ 464

Սիջազգային հաստատությունների ստեղծումը երկրորդ աշխարհամարտից հետո 464 •
 Բրեքն Կուղսի համակարգը • Փողի միջազգային հիմնապաշար (ՓԱԳ) • Համաշխարհային դրամատուր
 • Բրեքն Կուղսի համակարգի վախճանը • Կարգավորվող տատանումներով փոխարժեք •
Սիջազգային ընթացիկ տնտեսական խնդիրներ 467 • Աճայուն դոլարը • Տկուն
 փոխարժեքի գնահատականներ • Սիջազգային համագործակցության ընդլայնումը • Ամերիկյան
 մայրամուտ է ապրում • Վերջաբան. առատություն հանուն ինչի՞

Ամփոփում 474 • **Հասկացություններ կրկնության համար 476** • **Հարցեր քննարկման
 համար 477**

ԵԶՐԵՐԻ ԲԱՑԱՏՐԱԿԱՆ ԲՈՎԱՐԱՆ 479

ԲԱՌԱՑՈՒՅՑ 511

ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԱՆԴԱԴԱՐ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒԹՅՈՒՆԸ

Տնտեսագիտության ներստական դասագիրք գրելն իմ մտահղացումը չէր: 1945 թ. Մասաչուսեթսի տեխնոլոգիական ինստիտուտի իմ բաժանմունքի ղեկավար Ռալֆ Ֆրիմանը եկավ ինձ մոտ և ասաց.

«Փո՛ւ, մի առաջարկ ունեմ. չպիտի մերժես: Ե՛ր ուսանողները պարտադիր մեկ տարի տնտեսագիտություն են ուսումնասիրում: Երանց համար դա ձանձրալի է:

Արծակուրդ վերցրու ինչքան պետք է և մի գիրք գրիր, որ դուր գա տնտեսագիտությունը նոր ուսումնասիրողներին: Ծավալը կարող ես ինքը ընտրել: Լուսաբանիր այն թեմաները, որոնք կարևոր ես համարում: Վստահ եմ, որ գիրքը գնայուն կդառնա:

Իսկ որ ավելի կարևոր է, դա կլինի թո ներդրումը նոր սերնդի կրթության գործում: Այդպիսով կրկնակի համբավ կունենաս՝ տնտեսագիտության տեսաբան Փոլ Մամյունելսն՝ պերճաշուք մաթեմատիկական տնտեսագիտության առաջամարտիկ, և Փոլ Սամյունելսն, որն իր պարտքն է կատարում՝ զարգացնելով մարդկանց տնտեսագիտական իմացությունն ու բանական ըմբռնումը»:

Ակզբում ես ծիծաղեցի: Դետո՛ւ տատանվում էի: Վերջում՝ մտորումների մեջ էի: Վիճակը գցված էր: Մնացածը, ինչպես ասում են, պատմություն է:

Գրքի հրատարակիչ Մաք Գրոու-Յիլը և իմ համահեղինակ Բիլ Նորդհաուսը (Եյլի համալսարանից) խնդրեցին շարադրել պատմությունը: Սիա այն:

ՎԵՐԱԴԱՐՉ ԴԵՊԻ ԼՍԱՐԱՆ

1945 թ. շրջադարձային ժամանակաշրջան էր: Գերմանիան ու ճապոնիան պարտվել էին: Ամերիկայի քոլեջները լեփ-լեցուն էին պատերազմից վերադարձած զինվորներով ու ծառայողներով: Տնտեսագիտությունը զարգացման փուլում էր: 1929-1935 թթ. մեծ լճացումը վերջնականապես հաղթահարվել էր այնպիսի գորեղ ծրագրերի օգնությամբ, որոնք վերջ տվեցին հին ուղղամտությանն ու փողի և ֆինանսական չգործող, քաղաքականությանը: Պատերազմը

հաջողությամբ վարելու համար Բրիտանիան և Ամերիկան իրենց տնտեսությունները հասցրել էին մի այնպիսի մակարդակի, որի մասին Դիտլերը, Մուսոլինին և կայսր Դիտրիխի գորավարները չէին էլ երազել: Եվ չնայած նրան, որ 1945 թ. այդ մասին մենք չէինք էլ կարող իմանալ, Մարշալի ծրագիրը և Մաք Արթուրի կողմից ճապոնիայի գրավումը «Զեյն-զից հետո» հետպատերազմյան զարգացման զարմանահրաշ ժամանակաշրջանի հիմքը դրեցին:

Զուլեջի ուսանողները այս ամենը պարտավոր էին իմանալ: Բայց, ինչպես իմ սերնդակից ուսուցիչներն ու ես գիտեինք, ի զբախստություն մեզ, տնտեսագիտության ամենագնայուն դասագրքերն իրենց դարն ապրել էին: Զարմանալի չէ, որ սկանակները ձանձրանում էին ոչ միայն Մասաչուսեթսի տեխնոլոգիական ինստիտուտում: Զարվարդի իմ ուսանողները շատ հաճախ նույնպես այդ անտարբեր հայացքն ունեին:

Այս պատճառաբանությունը չպետք է նմանվի «Ես և Կուբան» առասպելական վերնագրով զեղարվետական երկին, որը երգիծաբան պոե. Դուլին վերագրել էր Թեդի Բուզվելտին: Եթե Նյուտոնը ժամանակին չհայտնագործեր դիֆերենցիալ և ինտեգրալ հաշիվը, ապա այդ կաներ Լայբնիցը կամ մի ոմն Սմիթ: Եթե 1948 թ. իմ «Տնտեսագիտության» դասագիրքը տարրական տնտեսագիտության մեջ չմտցներ թնդանոթի և կարագի երկընտրանքի զաղափարը, ապա շատ չանցած մեկ ուրիշը դա կաներ մի այլ տեղ: Առաջին հրատարակության ժամանակ «մակրոտնտեսագիտություն» (ուսմունքն այն մասին, թե հասարակության մեջ ինչն է որոշում գործազրկության մակարդակը, գնաճի չափը և իրական ԶԱԱ-ի աճի տեմպը) բառը նույնիսկ բառարաններում չկար: Որոշ գիտնականներ պարզապես պետք է հեղափոխիչ նորություն մտցնեին տնտեսագիտության ներստական դասագրքերում:

Բայց ինչու՞ ես: Ես հետ էի եկել Մասաչուսեթսի տեխնոլոգիական ինստիտուտի ճառագայթման հետազոտությունների լաբորատորիայից, որտեղ աշխատում էի թշնամու ոճբակածիչների գրոհը կասեց-

նող ինքնաշխատ մեխանիզմների նախագծերի մաթեմատիկական հիմնավորման վրա: Ես տնտեսագիտական հետազոտությունների և դասավանդման անկասելի կարոտախոս ունեի: Այդ ժամանակ 30 տարեկան էի գիրք կամ գիտական աշխատություն գրելու ամենալավ տարիքում: Երջանիկ դիպվածով իմ «Տնտեսագիտական վերլուծության հիմունքներ» գիրքը, որը 25 տարի անց տնտեսագիտության բնագավառում ինձ նորեկան մրցանակ պիտի բերեր, արդեն տպագրվում էր: Այժմ կամ երբեք ես պետք է դասագրքի հեղինակ դառնայի: Սակայն, նախ մի գաղտնիք բացեմ: Այն ժամանակ խոստումնալից գիտնականը դասագիրք չէր գրում, այն էլ հիմնական դասագիրք սկսնակների համար: Այդ ամում էին միայն միջակ ընդունակություն ունեցողները: Բայց ջանքի որ ես արդեն բազմաթիվ գիտական հոդվածների հեղինակ էի, իմ համբավը և ապագա առաջընթացի հեռանկարները ինձ թույլ տվեցին համաձայնել նոր դասագիրք գրելու Մասաչուսեթսի տեխնոլոգիական ինստիտուտի առաջարկին: Այդ հին, բարի ժամանակներում ես ինքնավստահ ու նույնիսկ կրքոտ էի և ինքս ինձ էր, որ պետք է գոհացնեի:

Ինձ համոզում էր նաև հետևյալը: Մի այնպիսի մեծ գիտնական և մարդասեր, ինչպիսին Լինաս Փոլիցն էր, որը հետագայում արժանացավ երկու նորեկան մրցանակի, արդեն գրել էր քիմիայի մի հիմնարար դասագիրք: Մեծն Ռիչարդ Ֆեյնմանը ավելի ուշ հրատարակեց դասական ֆիզիկայի իր դասախոսությունները: Ուիլյամ Ջեյմսը վաղուց հրատարակել էր իր հանրահայտ «Հոգեբանության հիմունքները»: Գերմանիայի գյոթինգենցի հռչակավոր Ռիչարդ Կուրանտի հայարտությունը թույլ էր տվել դիֆերենցիալ և ինտեգրալ հաշվի դասագիրք գրել: Ո՞վ էր Փոլ Մանյուելսը, որ քար նետեր նման գիտնականների վրա: Մյուս կողմից էլ, կարծում էի՝ իսկական ժամանակակից էր, որ մենք տնտեսագիտության բնագավառի առաջնորդներին վերադարձնեինք համընդհանուր կրթության դիրքերը: (Առաջ անցնելով կարելի է վկայել, որ 1990-ական թվականներին բուհական տնտեսագիտություն դասավանդող նորարարները շատ հստակ նրանք էին, ովքեր տնտեսագիտությունը խորապես ուսումնասիրել էին որպես գիտաճյուղ):

**ԱՐԱՐՄԱՆ ԵՐԿԱՐԱՏԵՎ,
ՔՐՏՆԱԶԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ**

Մանկիկ սաղմնավորելը հեշտ է՝ Այն հասունացնելը և լույս աշխարհ բերելը ծանր աշխատանք և երկունքի ցավեր է պահանջում: Յուրաքանչյուր զլուխը գրելուց հետո այն բազմացվում էր և փորձի համար բաժանվում Մասաչուսեթսի տեխնոլոգիական ինստիտուտի մեր ուսանողներին: Ես դա աշխատատար, բայց հաճելի գործ էի համարում:

Հոռոմը մեկ օրում չի կատուցվել: Եվ ինչը ես միամտորեն համարում էի մեկ տարվա գործ, ինձնից խլեց երեք տարի, որի ընթացքում ես գրում և արտագրում էի: Դադարեցի թե՛նիս խաղալ, քանի որ հանգստյան օրերն ու արձակուրդները նվիրում էի տնտեսագիտության բարդ հիմունքների պարզ ու ըմբռնելի շարադրմանը: Լույնիսկ տնտեսագիտության ավանդական միտմանները, ինչպես ես հասկացա, պետք էր վերաստեղծել այնպես, որ «մտայլ տնտեսագիտությունը» դառնար իսկապես հետաքրքիր առարկա, ինչպիսին կա իրականում:

Ի հարկե, լուր տարածվեց, որ հրապարակման է պատրաստվում մի ցնցող աշխատություն: Եվ շուտով հրատարակիչները ծաղկատե՛նչ մեղուների պես սկսեցին պտտվել իմ գրասենյակի շուրջը: «Մեզ ընտրեք, որովհետև մեր հրատարակչությունը մեծ է», - ասում էին ո՞մանք, կամ «Ընտրեք մեզ, որովհետև մեր հրատարակչությունը փոքր է և ողջ ուշադրությունը կնվիրենք Ձեզ», կամ էլ՝ «Մենք վաճառքի ներկայացուցիչներ ունենք 48 նահանգներում և 1500 քուլեներում»: Ես մի քանի անգամ գիր ու դուշ գցեցի և ի վերջո որոշեցի պայմանագիր ստորագրել Մաց Գրոու-Հիլի հետ՝ որպես հրատարակչի: Ինչու՞: Որովհետև հրատարակչությունը գիտության և գործարարության ասպարեզում համբավվա՞ր էր: Մասամբ՝ այո: Որովհետև շուկայագիտության ու վաճառքի հիանալի անձնակա՞զմ ուներ: Մասամբ՝ այո (բայց մյուս հրատարակչություններն էլ ապաշնորհ չէին, երբ հարցը վերաբերում էր քուլեի դասագրքեր վաճառելուն): Որոշմանս վրա զխաժողորապես ազդեց այն, որ (1) Մաց Գրոու-Հիլը Մասաչուսեթսի տեխնոլոգիական ինստիտուտի ճառագայթման հետազոտությունների լաբորատորիայի համար բազմահատոր հիանալի մատենաշար էր տպագրել, ապահովել վաճառքի հաջողությունը և իսկական գանձարան էր ռադարներին և էլեկտրոնիկային վերաբերող գիտությունների համար, (2) Մաց Գրոու-Հիլը ավելի շատ համբավի, քան եկամտի համար տպագրել էր Հարվարդի դպրոցի հայտնի ուսուցչի՝ ժոզեֆ Եամփերի «Գործարարության պարբերաշրջանները» դասական երկիատորյակը:

ԱՆԿԵՂՈՒԹՅԱՆ ԴԱՂ

1948 թ. աշնանը լույս տեսավ «Տնտեսագիտության» առաջին հրատարակչությունը: Չնայած ծանր աշխատանքին և լավատեսական երազանքներին, ոչ ոք չի կարող վստահորեն ասել, թե ինչպիսին կլինի զրքի ապագան: Բարեբախտաբար, հենց սկզբից տնտեսագիտության բնագավառում այս նոր մոտեցումը (այն արձագանք գտավ: Մեծ ու փոքր քուլեներն ընտրեցին նորը: Դենց որ տպագրված թարմ օրինակ-

ները վաճառվում էին, «Տնտեսագիտությունը» նորից էր տպագրվում:

Ուսումնական կիսամյակից կիսամյակ մեր գրքի շուկայական մասնաբաժինն ավելանում էր: Դա իսկական հաղթարշավ էր. մեկ տարվա ընթացքում անվանի բոլոր դպրոցներն ընդունեցին դասագիրքը: Ինձ համար նաև մեծ նշանակություն ուներ գրքի հաջողությունը ողջ Միացյալ Նահանգների և Կանադայի կրտսեր քոլեջներում ու պետական համալսարաններում: Շուտով տարածվեցին արտասահմանում լույս տեսած անգլերեն հրատարակությունները: Երբ Գուգենհայմի քոլեջի ծրագրով մեկնեցի Եվրոպա, յուրաքանչյուր քաղաքի կենտրոնական գրախանութում հանդիպում էի գրքի ֆրանսերեն, գերմաներեն, իտալերեն, շվեդերեն և պորտուգալերեն թարգմանություններին:

Աշխատանքս ավելի քան վարձատրված էր: Բացի հեղինակի բնական վառասիրությունից, որ զգում էի, ինձ որպես մանկավարժի հաճելի էր տեսնել, որ մարդիկ, որոնք պետք է որոշեին դարի երկրորդ կեսի գլոբալ քաղաքականությունը, ենթակա էին ժամանակակից տնտեսագիտության հիմնական ուղղության թեր ու դեմ կողմերի ընտրությանը:

Գրքի գրախոսականներն արագացրին նրա հաղթարշավը: Առաջին գրախոսականը պատկանում էր «Ֆորջն» գործարար պահպանողական ամսագրի այն ժամանակվա խմբագիր Ջոն Զենեթ Գոլբրայթի գրչին: Ես կանխատեսում էր, որ հաջորդ սերունդը տնտեսագիտությունը կսովորի Ամյուելսոնի «Տնտեսագիտություն» գրքով: Գովեստը միշտ էլ հաճելի է հնչում հեղինակի ականջին, բայց պետք է խոստովանել, որ գրքի տիրապետող լինելու կայունությունն էր, որ գարնացրեց ինձ: Ինչպես է նրի Ուորհոլմ էր ասում. «Մենք ապրում ենք մի ժամանակաշրջանում, երբ ամեն ոք կարող է մի 15 րոպեով հանրահայտ դառնալ»: Գոլբրայթն ավելի իրատես դուրս եկավ, քան ես: «Տնտեսագիտությունը» հաստատեց իր նոր, երկարատև տիպարը: «Տնտեսագիտության» հետ հաջողությամբ մրցակցող գրքերից շատերը գրված են նրա ընդհանուր ռժով, և հաճելի է, որ դրանց մեծ մասի հեղինակներն իմ ընկերներն են:

Մի ամառ Միացյալ Նահանգների առևտրի պալատը Ասոշիեթիդ պրես նորությունների գործակալության միջոցով կատակով տարածել էր, որ Մաք Գրոու-Ֆիլի Ամյուելսոնը, որը գրում է հակամենաշնորհային վերահսկման անհրաժեշտության մասին, դասագրքերի ամբողջ շուկայի միակողմանի վերահսկողն է: Երբ ներկայացա ամերիկյան տնտեսագիտական ընկերության ամենամյա հանդիպումներին, ուսուցիչները մոտենում էին ինձ ու ասում. «Մենք Սիվաշում Չեր գիրքն ենք օգտագործում», կամ «Վինսոկիում» կամ էլ մեկ ուրիշ հեռու վայրում: Դրան միշտ հետևում էր իմ անճարակ լռությունը, քա-

նի որ չգիտեի, թե ինչ ասեի: Այդ դժվարին կացությունից դուրս եկա, երբ մի օր լսեցի, որ ինքս ինձ ասում եմ «Տիկին Ամյուելսոնը շատ գոհ կլինի»:

Երբ հաջողությունը դառնում է ինքնակենսագրության մաս, սկսում է ձանձրացնել: Նորաստեղծությունների մեծ գիտակ հարվարդցի ժոզեֆ Շամփեթերը անդաշխորմյան աշխարհից ինձ միշտ կիշեցնի, թե այս ամենում որքան կարևոր էր հաջողակ լինելը: Ստացվել էր այնպես, որ ես միշտ ժամանակին հայտնվել էի միշտ տեղում: Ճիշտ է, հաջողակ կարող է լինել միայն հասուն միտքը: Սակայն ամենակարևորը տնտեսագիտության նոր մոտեցմանը պատրաստ այն ուսուցիչներն էին, որոնք քննարկում էին այսպես կոչված «քելեյան հեղաշրջման» թեր և դեմ կողմերը, պաշտպանում «ազգային եկամտի» մոտեցումը՝ մակրոտնտեսագիտության մեջ և «ընդհանուր հավասարակշռության» մոտեցումը՝ միկրոտնտեսագիտության մեջ:

ՀԱՎԵՐԾ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԶԱՎԱԿԸ

Այս պատմությունը ըստ էության իմ մասին չէ՝ որպես հեղինակի: Այնպես, ինչպես երեխան է առանձնանում ծնողից ու անհատականություն դառնում, այդպես էլ իմ ուղեղի ծնունդ «Տնտեսագիտություն» էր: Ակզբում ես էի պատասխանատու նրա համար: Յետո նա մտավ իր իրավունքների մեջ և արդեն ինքը դարձավ պատասխանատու ինձ համար:

Տարիներ անցան: Մազերս սևից փոխվեցին դարչնագույնի, հետո ճերմակեցին: Սակայն Դորիան Գրեյի դիմակարի պես, որը երբեք չէր ծերանում, «Տնտեսագիտության» դասագիրքը միշտ մնաց 21 տարեկան: Նրա կազմը կանաչից դարձավ կապույտ, հետո՝ շագանակագույն ու սև և ունեցավ էլի շատ ու շատ շքեղ գույներ: Բայց ուսանողներից ու դասավանդող պրոֆեսորներից ստացած հարյուրավոր նամակների ու առաջարկությունների օգնությամբ տնտեսագիտությունը իր կազմի ներսում զարգացավ ու առաջընթաց ապրեց: Տնտեսագիտության հիմնական ուղղությունների պատմագիրը, երկրագնդի տարբեր շերտերից պեղած ոսկորներն ու բրածոներն ուսումնասիրող հնէաբանի նման, կարող է բվագրել մտահոգացումների հերթափոխը ուսումնասիրելով, թե առաջին հրատարակությունն ինչպես է վերափոխվել երկրորդի և ի վերջո՝ տասնչորսերորդի:

Այդպես էլ շարունակվեց: Դժվարին, շատ դժվարին աշխատանք, սակայն միշտ հատուցվող: Վերջապես, եկավ այն օրը, երբ նորից սկսեցի թեմիս խաղալ: Ես Մաք Գրոու-Ֆիլին ասացի. «Ես պարտքս կատարեցի. Այժմ թող ուրիշները շարունակեն, իսկ ես կվայելեմ պատվավոր պրոֆեսորի հանգիստ կյանքը՝ հետազոտություններ կատարելով այն բնագավառ-

ներում, որոնք ինձ ավելի են հետաքրքրում: Իսկ նոր վերամշակումները բոլ սպասեն»:

Մաք Գրոու-Ֆիլը պատրաստի պատասխան ուներ. «Դարձեք համահեղինակ: Մենք կներկայացնենք մի շարք հարմար տնտեսագետների անուններ, որոնք կարողություններն ու հայացքները Ձեզ դուր են գալիս»: Սյուպես սկսեցինք փնտրել հրաշալի Ուիլյամ Նորդհաուսին: Ելլը Մասաչուսեթսի տեխնոլոգիական ինստիտուտից 150 մղոնի վրա է: Դա հենց այն տեղն էր, որ իրական Նորդհաուսին պետք էր գտնել: Օգնեց նաև այն, որ Բիլն իր դոկտորական աստիճանը ստացել էր Մասաչուսեթսի տեխնոլոգիական ինստիտուտում: Դրանից հետո նա փառքի հասավ նախագահի տնտեսական խորհրդատուների խորհրդում և կիրառական համակարգերի վերլուծության միջազգային ինստիտուտի պատվերով Վիեննայում աշխատելիս: Եվ այսպես Ջիլբերտի ու Մալվանի կամ Ռոջերսի ու Ֆարթի նման մենք էլ ստեղծեցինք մեր թիմը:

Այդպես էլ այդ պահից սկսած ապրեցինք երջանիկ, ինչպես դասական հեքիաթներում: Կարևորն այն է, որ գիրքը մնում է երիտասարդ ցույց տալով, թե ապագայում որն է լինելու տնտեսագիտության գլխավոր ուղղությունը:

ԲԱՐՔԱՐՈՏ ԵՍՏԱՊԱՐՅ

Միշտ չէր, որ ամեն ինչ լավ էր: Սենսորո ժոզեֆ Մաք Զարթիի ռեակցիայի օրերին, երբ ամբիոններից և լսարաններում արծառականության մեղադրանքներ էին տեղում, իմ գիրքը նույնպես դատապարտվեց: Մասաչուսեթսի տեխնոլոգիական ինստիտուտի պահպանողական սաներից մեկը համալսարանի ռեկտոր Կարլ Զոմփրնին գզուչացրել էր, թե Փոլ Մանյուելսնի որպես գիտնականի հեղինակությունը խիստ վտանգի կենթարկվի, եթե իրեն թույլ տրվի տպագրել «Խառը տնտեսության» մասին իր գրախոսականը: Դոկտոր Զոմփրնը պատասխանել էր, որ այն օրը, երբ իր դատախոսական կեսգնը կենթարկվի գրաքննության, կլինի իր հրաժարականի օրը: Չորս տասնամյակ անց այս ամբողջ փոքր-ինչ ծիծաղելի է քվում: Մակայն հեշտ չէ պետական համալսարանի դասախոս լինել այնպիսի ժամանակ, երբ բազմաթիվ լավ դասագրքեր վնասակար են հայտարարվում: (Գրաշալի մի դասագիրք, որը ծնվեց իմ գրքից մեկ տարի առաջ, խեղդվեց օրորոցում, մարքսիզմին հարելու դաժան մեղադրանքով, որը նրանք սխալ էին համարում): Փառտորեն, երբ Աջից ապտակում են, ցավը մասամբ կարող է մեղմանալ Չախից ստացած հարվածից: «Գակասամյուելսն» երկհատոր քննադատությունը լույս տեսավ 1960-ական թթ., երբ մեր և մյուս համալսարաններում ուսանողական շարժման ակտիվությունը հասել էր իր գագաթնակետին:

Ստացվեց, որ իբր թե ես լեյսել ֆեյսի քաղաքակա-նության ջատագով էի այնպիսի շուկայական աշխարհում, որտեղ շուրջ շան կոկորդ է կրծում:

Մենք մի «սառը քամուց» օգտակար դաս ես քաղում: Ես սովորեցի գզուչավորությամբ գրել, երբ հակասական հարցեր էի արծարծում: Ես ոչ թե իսկական սըր Գալաիսդ էի ամեն ինչում, այլ նահանջելով շահում էի, որպեսզի ազնվորեն փաստեր բերելի տնտեսագիտության հիմնական ուղղություններում տարածված գանգվածային դարձած տեսակետների դեմ: Սիա թե ինչու իմ ուսանած Չիքագոյի դպրոցի նման պահպանողական դպրոցները «Տնտեսագիտությունը» դժվարությամբ էին ընդունում այն դեպքում, երբ առաջատար դպրոցներն այն համարում էին եղածներից լավագույնը: Նույնիսկ խորհրդային Ռուսաստանը գտավ, որ գրքի բարգմանությունն անհրաժեշտ է, և մեկ ամսում բոլոր բարգմանված օրինակները սպառվեցին: (Լավատեսյակ մարդիկ պատմում են, որ ստալինյան շրջանում գիրքը պահվում էր գրադարանի հատուկ պահարանում, սեքսի մասին գրքերի հետ, որոնք արգելված էին բոլորի համար, բացի հատուկ թույլտվություն ունեցողներից): Գորբաչովյան ծննդից հետո նոր հրատարակություններ են տպագրության պատրաստվում Գունգարիայում, Չեխոսլովակիայում, Գերմանիայում, Ռումինիայում և Արևելյան Եվրոպայի այլ երկրներում, ինչպես նաև Չինաստանում, Ճապոնիայում, Վիետնամում ու Սևիայի այլ երկրներում: Ընդհանուր առմամբ գիրքը բարգմանվել է ավելի քան 40 լեզուներով (տպագրված կամ ընթացքի մեջ):

ԱՆՅԱՎԱՆԱԿԱՆ, ԲԱՅՑ ԵՆՄԱՐԻՏ ՊԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

«Տնտեսագիտություն» դասագրքի մասին շատ պատմություններ կան: Սիա հիշողությանս ծալքերում մնացածներից մի քանիսը:

Մի քանի տարի առաջ Մասաչուսեթսի տեխնոլոգիական ինստիտուտի շրջանավարտներից մեկը, որն այժմ քոլեջի ռեկտոր է, գնացել էր մասնակցելու Լոնդոնի տնտեսագիտության դպրոցի ամառային դասընթացներին: Մասնակցում էին աշխարհի բոլոր կողմերից եկած ուսանողները՝ Աֆրիկայի ջունգլիներից մինչև Սևիայի բրնձի արտերը: Նա պատմում էր, որ այդ ուսանողները ունեին միայն մեկ ընդհանուր բան՝ բոլորն էլ տնտեսագիտությունն սկսել էին ուսումնասիրել նույն դասագրքով: Նա ասաց, որ իր վարկը բարձրացավ, քանի որ կարողացել էր բացատրել որոշ յուրահաստուկ անբրիկյան արտախայտություններ և նշել Ֆրոք Նոքսը, Կենտուկիի նահանգը որպես մի վայր, որտեղ Աիաջյալ Նահանգների կառավարությունը պահում է իր ոսկին:

ճապոնացի ուսանողները շատ են գրքեր գնում. «Տնտեսագիտությունը» այնտեղ լավ է վաճառվում քե անգլերեն և քե՛ ճապոներեն: Դնուտ բարգձմանիչը Դարվարդի համալսարանի իմ հիմ դասընկեր Շիգետո Յուրուն է, որը հետագայում դարձավ Տոկիոյի Դիտոցուրաշիի համալսարանի ռեկտոր: Թարգմանություններից ստացված հոնորարներով դոկտոր Յուրուն մի շքեղ բնակարան էր գնել և տարրեր անվանի գիտնականների հրավիրում էր բնակվելու իր մոտ, երբ նրանք այցելում էին ճապոնիս: Հատուկ պատվի արժանացնելով ինձ, նա խնդրեց տան համար որևէ անուն առաջարկել: Քիչ մտածելուց հետո ես առաջարկեցի «Դոնորարատուն» անվանումը: Այդ օրվանից տունն այդպես էլ կոչվում է:

Սի անգամ ես նամակ ստացա մի քանասեր ընթերցողից.

«Արք. Չեր դասագրքում Դուք ասում եք, որ եթե 24 դոլարը, որը Մանհաթան կղզու դիմաց վճարվել է հնդկացիներին. Շերդրվեր 6% շահադրույքով, այսօր այդ գումարն արդեն հավասար կլիներ Մանհաթան կղզու իրական արժեքին: Ես հաշվել եմ, որ դա կազմում է ընդամենը մի քանի միլիարդ դոլար: Չեմ կարծում, քե այդքան քիչ գումարով կարող եք կոչվել գնել»:

Ի՞նչ պատասխանեի: Իմ օգնականին խնդրեցի մանրամասն ուսումնասիրել հարցը: Հաջորդ օրը Ֆելիսիթի Սքիդմորն եկավ և ասաց. «Ասացեք նրան, շեֆ, եթե 6%-ը հարմար չէ, թող փորձի 6,5%-ը»:

Սի ուրիշ անգամ փոստով ստացա հետևյալ նամակը.

«Ես 10 տարեկան տղա եմ Սայնից: Անցյալ շաբաթ երբ հորս հետ ձուկ էինք բռնում Ուոլդեն լճում, ես մի շիշ գտա, որի մեջ թղթի վրա ձեռագրով գրված էր. «Եթե գտնողը հանդիպի «Տնտեսագիտության» հեղինակ, Մասաչուսեթսի տեխնոլոգիական ինստիտուտի պրոֆեսոր Փոլ Ա. Սամյուելսին, նրանից իր համար օգտակար շատ բան կսովորի»:

Փիթր Բուիզի

Չնայած երկտողը ես չէի գրել (և բաժանմունքի բոլոր գործընկերներս նույնպես հավաստեցին, որ իրենք էլ չեն գրել), բայց ինչ-որ բան պետք է անել: Բայց ի՞նչ: Ի վերջո ուղարկեցի այս պատասխանը.

«Սիրելի պրոֆ. Բուիզի. Չեզ մի բան ասեմ, որ արժե գիտեսնալ: Աձե՛ն մի տպագիր գրածի մի հավատացեք»:

Դոկտոր Փոլ Ա. Սամյուելսն, Մասաչուսեթսի տեխնոլոգիական ինստիտուտ»:

Բնականերս, ասելուսները բազմանում էին: Ո՛չ, մորուքը, որ ես չունեմ, սպիտակ չէ: Ո՛չ, ես չեմ մահացել դեռևս 1977 թ.: Իմ գիրքը չեմ գրել ոչ հա-

մալսարանի շրջանավարտները և ոչ էլ սպիտակ մարգական կոշիկներով խելացի տարեց կանայք: Այո, ես ընդունում եմ քեմիսի մոլուցքս:

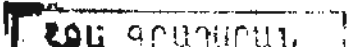
Սամյլ Բաթլերը կատակում էր. «Սի՛նչ ուրիշները հղկում են իրենց ոճը, ես կատարելագործում եմ իմ ձեռագիրը»: Ես այդպես չեմ անում: Երբ ես փորձում եմ բացատրել դասագրքի հարաւոնության պատճառը, տեսնում եմ, որ հաջողությամբ մի մասը բաժին է ընկնում գրքի ազատ, համարյա խոսակցական ոճին: Այդ պարզությունը հեշտությամբ չի տրվում: Պատմաբան Սաքաուլեյի նման ես գրում և արտագրում էի, աշխատելով, որ առաջին իսկ ընթերցանության ժամանակ պարզ լինի յուրաքանչյուր նախադասության ու պարբերության իմաստը: Արշտ չէ, որ հաջողվում է, բայց ես ջանում եմ: Այդ պատճառով էլ ինձ ուրախություն է պատճառում մասնավորապես այն, որ գիրքն օգտագործում են օտարերկրացիներին անգլերեն դասավանդելիս Գրքից հատվածներ կան ճապոնացի ուսանողների համար նախառեմքով ժողովածուներում, ինչպես նաև ներգաղթյալներին որպես երկրորդ լեզու դասավանդելիս օգտագործվող նյութերում: Տարածենք տնտեսագիտության ուսմունքն ամեն տեղ, որտեղ կարող ենք, ասում եմ ես:

Այստեղ հարմար չէ նկարագրել, քե տարբեր հրատարակությունները ինչպես են փոփոխվել ժամանակակից տնտեսագիտության հիմնական ուղղությունների զարգացմանը զուգընթաց: Առաջին հրատարակության մեջ հիմնական շեշտը դրված էր այնպես կոչված «քեյնզյան մակրո Դ նմուշի» վրա: Յուրաքանչյուր նոր հրատարակության հետ ավելացավ փողի քաղաքականության շեշտադրումը: Եվ մեծ լճացման վատթարագույն հետևանքների վերացմանը զուգընթաց գրքում ավելի ու ավելի մեծ տեղ էր գրավում արդյունավետ շուկայի գնագոյացման միկրոտնտեսագիտությունը:

ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ, ԹԵ՞ ԱՐՎԵՍ

Տնտեսագիտությունը ճշգրիտ գիտություն չէ: Թերևս ավելին է, քան արվեստը: Մենք ճշգրտությամբ չենք կարող գուշակել հաջորդ տարվա ազգային եկամուտը, ինչպես որ օդերևութաբանները չեն կարող հաջորդ շաբաթվա եղանակը գուշակել այնպիսի ճշտությամբ, ինչպես դա կարող են անել վաղը չէ մյուս օրվա համար: Ասկայն ոչ մի դրամատուն լիսմ խոշոր գործարար այնքան անխտեմ չէ, որ կրթված տնտեսագիտության փոխարեն խորհրդակցի աստղագուշակների հետ կամ էլ փորձի յուրազմալ գուշակությամբ կամ աստծո ողորմածությամբ:

Չեռնարկություններն իրենց մեքենայական սարքավորումների փոխարինումը բյուրեղավորում են ըստ միկրոտնտեսական սկզբունքների: Իմ նախկին

ուսանողներից մի քանիսը տարեկան միլիոնավոր դոլարներ են վաստակում ուղի սթրիթում: Ինչու: Որովհետև հարուստ հաճախորդներ ունեն կամ էլ թե անհատական առևտրի վարպետներ են: Իտալիե ոչ: Պատճառն այն է, որ Ստանֆորդի, Ուորթնի, Չիքագոյի, Մասաչուսեթսի տեխնոլոգիական ինստիտուտի ու Բերկլիի գործարարության դպրոցների դասասենյակներում մշակված ֆինանսների ժամանակակից տեսությունները շուկաների իրական աշխարհում իսկապես դիմանում են վիճակագրական փորձաքննությանը:

Մկանակների համար նախատեսված դասագիրքը բուրդին մասնագետ չի դարձնի: Մակայն հազար մղոնանոց ճանապարհորդությունն էլ առաջին հարյուր յարդից է սկսվում: Մեծն Ուինսթոն Չերչիլը, որ խելացի պատմագիր էր և ազգերի հերոս առաջնորդ, ողջ կյանքում կարճատև էր, երբ հարցը վերաբերում էր տնտեսագիտությանը: Սիա այդպիսի, բուրդովին ոչ պարտադիր, անգրագիտության դեմ է, որ ես և 10.000 այլ ուսուցիչներ երդվել ենք պայքարել:

Ես պատկանում էի տնտեսագետների այն առաջին սերնդին, որի կարիքը կառավարությունները գզում էին: Ես բացառություն եմ, որ երբեք մի լրիվ տարի էլ չեմ անցկացրել Վաշինգտոնում: Այնուամենայնիվ, ինձ համար բանկ են այն հիշողությունները, երբ ինձ բազմիցս հրավիրում էին հանդես գալու կոնգրեսի հանձնաժողովների առջև կամ աշխատելու որպես գանձարանի ու համերկրային պահուստի գիտական խորհրդատու: Անձամբ ինձ համար ամենահիշարժանը այն տարիներն էին, երբ բախտ ունեցա տնտեսագիտության վերաբերյալ խորհուրդներ տալու Ջոն Ֆ. Բենեդիկին (սենատոր, նախագահության թեկնածու, ընտրված նախագահ և հեջհարային Զամելթի Գախապի): Իմ հանրապետական ընկերները՝ համերկրային պահուստի նախագահ Արթուր Ֆ. Բյոռնսը և տնտեսական խորհրդատուների խորհրդի նախագահ Փոլ Մայք Զրակենը, նույնպես կարող են նման բաներ պատմել: Այժմ, երբ «հետզորբաջովյան ժամանակաշրջանում» Արևելյան Եվրոպան ընթանում է դեպի շուկայական տնտեսություն, ամենուրեք Բիլ Նորդհաուսի սերնդակիցների կարիքը կա:

Պսևդոգիտությունը չէր կարող դիմանալ ժամանակի դարվիճյան փորձությանը: Նախագահ Գարրի Տրումբենը սովորություն ուներ կրկնելու. «Տվեք ինձ միթեանի տնտեսագետ»: Վճռական Գարրիին պետք չէր այն խորհրդատուն, որն ասում էր. «Մի կողմից այս, մյուս կողմից՝ այն»: Ես խորհուրդներ եմ տվել օրենսդիրներին, թեկնածուներին, նախագահներին: Եվ կյանքիս ընթացքում սովորել եմ հետևյալը. արքայազնը կամ թագուհին իրականում միթեանի տնտեսագետներ չեն ուզում, քանի որ միթեանի տնտեսագետները լինում են երկու տարբերակով՝ միայն

աչ կամ միայն ձախ թևով: Եվ միայն երբ մոլեռանդ ախտյաններին հաշտեցնելու համար պետք է հրավիրի ինձ նման մի էկլեկտիկ տնտեսագետի:

Տնտեսագետներին մեղադրում են անվճռակա-նության մեջ: Մասնավորապես փայլուն Ջոն Մեյնարդ Բեյնզը մեղադրվում էր անկայունության մեջ: Երբ հանձնաժողովը հարցրել է հինգ տնտեսագետների կարծիքը, նրանք ասել են, որ ունեն վեց պատասխան, որոնցից երկուսը Բեյնզինն էին: Այս խնդրի առիվ Բեյնզը երբեք էլ զղջացողի դերում չէր: Նա ասել է. «Երբ իմ ստացած տեղեկությունները փոխվում են, ես փոխում եմ կարծիքս: Իսկ դու՞ք, սըր»: Նա չէր ուզում նմանվել կանգնած ժամեսույցի, որը օրվա մեջ միայն երկու անգամ է ճիշտ ժամանակը ցույց տալիս:

Տնտեսագիտությունը հին և պատվարժան առարկա է, որը դեռևս զարգանում է և դեռ երկար ճանապարհ պետք է անցնի մինչև տանելի ճշգրիտ գիտության վիճակին մոտենալը: Դա սկսվել է Ադամ Սմիթից, մեր իսկական Ադամից, որը 1776 թ. ստեղծեց այդ մեծ գործը՝ «ժողովուրդների հարստությունը»: Այնուհետև 1848 թ. Ջոն Մոյտուարտ Միլը բուրդ ժամանակների մտավոր զարգացման ամենաբարձր գործակից ունեցողը, գրեց «Քաղաքատնտեսության հիմունքները», որը ոչ պրոֆեսիոնալների Աստվածաշունչն էր մինչև 1890 թ., երբ Ալֆրեդ Մարշալը հրապարակեց իր վճռորոշ «Տնտեսագիտության հիմունքները»:

Ես ապերախտ կլինեի, եթե չուրախանայի այն բանի համար, որ մտքի այդ բախտավոր արգասիքը իմ աչքի առաջ այդպիսի հաջողություն է հասնում: Գիտությունը համագործակցության և հասարակական գիտելիքի արդյունք է, և ոչ երբեք մեկ մարդու գործ: Ես ավելի շատ եղել եմ XX դարի վերջի տնտեսագիտության հիմնական ուղղությունների խոսափողը: Ասկայն երբեմն կարողացել եմ, այսպես ասած, իմ սեփական համեստ ավանդը ներդրել: Գիտնականը կարող է ավելին բաղձալ:

Բարեբախտաբար, Ռեյլյան Նորդհաուսն ու ես, որպես համահեղինակներ, նույն խնդրի վերաբերյալ տաբեր տեսակետներ ունենք: Բայց մենք փորձով և դատողություններով այնքան մնան ենք, որ կարող ենք հաստատուն կերպով մակույկն առաջ մղել դեպի ընդհանուր նպատակը: Գրքի հաջողությունը պայմանավորված է նրանով, որ հեղինակները փոխվում էին և լրացնում միմյանց:

Ապագան ավելի երկար է, քան ներկան: Դու՛, ընթերցող, կնայես XXI դարի խորքերը: Ռեյլյան Նորդհաուսն ու ես աշխատում ենք չմոռանալ այդ: Մենք միշտ հիշում ենք. գիտունները հեռանում են այս աշխարհից, իսկ գիտությունն անընդհատ զարգանում է: Այն երբեք չի մնում իր տեղում: Ինչը ճիշտ էր առաջին հրատարակությունում, երրորդում արդեն հնացած

եր, և գուցե, դադարեր ճիշտ լինելուց XIV հրատարակությունում: Եթե գիտնականներն այս գրքի հաջորդական հրատարակություններն ուսումնասիրելով կարողանային տասնամյակ առ տասնամյակ նշել տնտեսագիտության բնագավառի գիտելիքների էվոլյուցիան, ապա կտեսնեին, որ միակ բանը, որ երբեք չի հնացել, հարգանքն է դեպի անժխտելի փաստերը, վերլուծությունն ու եզրակացությունը: Ահա այդտեղ է տնտեսագիտության բարձրությունը չկորցնելու և «Տնտեսագիտության» հավերժ երիտասարդ մնալու գաղտնիքը:

Այն փայտը, որ կտրում եմ, ինձ երկու անգամ է տաքացնում: Չեմ կարող ավարտել առանց նշելու, որ այն օրը, երբ պրոֆեսոր Ֆրիմանն ինձ առաջարկեց սկսնականի համար տնտեսագիտության դասագիրք գրել, սկիզբն էր այն ճանապարհի, որի յուրաքանչյուր մղոնն անցնելը իսկական ուրախություն էր ինձ համար:

Փոլ Ա. Սաճյուելյան

Մասաչուսեթսի տեխնոլոգիական ինստիտուտ,
Քեմբրիջ, Մասաչուսեթս,
դեկտեմբեր, 1991 թ.

ՆԱԽԱԲԱՆ

Գրքերը քաղաքակրթության կրողներն են: Առանց գրքերի պատմությունը լուռ է, գրականությունը՝ հանր. գիտությունը՝ անդամալուծ, իսկ միտքն ու մտածությունը՝ լճացած: Դրանք փոփոխության շարժիչն են, աշխարհի պատուհանները, ժամանակի ծովում կանգնեցված փարոսները:

Բարբարա Թաչմ

Տնտեսագիտության որպես գիտության, զարգացումը ավելի քան 200 տարվա պատմություն ունի: Գրեթե կես դար այս գիրքը եղել է Ամերիկայի և ողջ աշխարհի լսարաններում տարրական տնտեսագիտության ուսուցման օրինակելի դասագիրք: Յուրաքանչյուր նոր հրատարակություն ամփոփել է տնտեսագետների լավագույն մտքերի ընտրանին՝ շուկայի գործունեության, ինչպես նաև այն բանի վերաբերյալ, թե հասարակությունն ինչ կարող է անել, որպեսզի բարձրացնի մարդկանց կենսամակարդակը:

Սակայն 1948 թվականից ի վեր, երբ երևան եկավ այս դասագրքի առաջին հրատարակությունը, տնտեսագիտությունը խորապես փոփոխվել է: Տնտեսագիտությունն ամենից առաջ կենդանի և զարգացող գիտություն է: Յուրաքանչյուր դարաշրջանում այն պետք է հաղթահարի առաջ եկող դժվարությունները և մարտնչի պետական քաղաքականության ընթացիկ երկրորդականների հետ: Վերջին տասնամյակում Միացյալ Նահանգների առաջ ծառայել էին կենսամակարդակի դանդաղ աճի և աճող աղքատության նոր խնդիրները, պետական ռյուքեի բացերը և ինչպես մասնավոր, այնպես էլ հասարակական տնային տնտեսությունների համար ծայրը ծայրին հասցնելու անհրաժեշտությունը, ուժգնացած օտարերկրյա մրցակցությունը, առևտրի բացերը, արտաքին մեծ պարտքը, շրջակա միջավայրի միջազգային խնդիրների հանդեպ աճող մտահոգությունը և մեր բնական ժառանգությունը պահպանելուն ուղղված հիմնադասարաններ կնքելու անհրաժեշտությունը:

Բայց ամեն ինչ չէ, որ վերջին մի քանի տարիներին վատ էր: Միջին եկամուտ ունեցող շատ երկրներ արագ տնտեսական աճ սկսեցին և հաղթեցին բնակչության արագ աճի վիշապին: Եվ որպես դեպքերի ամենադրսամատիկ զարգացում Արևելյան Եվրոպայի երկրները թրթռակեցին իրենց սոցիալիստական կապանքները և վճռեցին իրենց ճակատագիրը վատահեղ շուկայական կապիտալիզմին որպես ժողովուրդների կենսամակարդակի բարձրացման մի-

ջոցի: Սա *շուկայի հաղթանակն էր* որպես առաջավոր, տեխնոլոգիապես զարգացած տնտեսության կազմակերպման եղանակի:

Այս բոլորը, ինչպես նաև մի շարք այլ հարցեր, ստուգում են ժամանակակից տնտեսագիտության ճարտարամտությունը: Արագորեն զարգացող համաշխարհային տնտեսության մեջ *տնտեսագիտությունը* ժամանակակից տնտեսական վերլուծության առաջավոր գծում պահելու անհրաժեշտությունը հեղինակներին մի հրապուրիչ հնարավորություն է ընձեռում՝ ներկայացնելու ժամանակակից տնտեսագետների ամենաթարմ գաղափարները և ցույց տալու, թե տնտեսագիտությունն ինչպես կարող է նպաստել առավել բարգավաճ աշխարհի կերտմանը:

Այս էջերում մենք հետամուտ ենք մի պարզ նպատակի. ներկայացնել ժամանակակից տնտեսագիտության սկզբունքների և ամբողջական ու համաշխարհային տնտեսական հաստատությունների պարզ, ճշգրիտ ու հետաքրքիր ներածությունը: Սեր առաջնահերթ նպատակը տնտեսագիտության հետազոտությունն է, և այդ անելիս շեշտը դնում ենք այն հիմնական տնտեսագիտական սկզբունքների վրա, որոնք ավելի երկարակյաց կլինեն, քան լրագրերի այսօրվա խորագրերում հոլովվողները:

ՏԱՆՇՈՐՍԵՐՈՐԴ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Տնտեսագիտությունը դիմամիկ գիտություն է, որը փոփոխվում է ընդհանուր առմամբ արտացոլելով տնտեսական գործերում, շրջակա միջավայրում, համաշխարհային տնտեսության և հասարակության մեջ կատարվող տեղաշարժի միտումները: Այս գիրքն էլ զարգանում է իր ուսումնասիրած գիտության հետ միասին: Ժամանակի ընթացքում յուրաքանչյուր գլուխ մշակվել ու զարգացվել է, որպեսզի համահունչ լինի տնտեսական քաղաքականության և վեր-

լուծության գարգացմանը: Որո՞նք են հիմնական փոփոխությունները:

1. Միկրո-ն՝ սկզբում: Այս հրատարակության գլխավոր փոփոխությունը եղել է դասագրքի կառուցվածքի մեջ: միկրոտնտեսագիտությունը զետեղվել է մակրոտնտեսագիտությունից առաջ: Այսօր ուսուցիչներն ավելի ու ավելի են հակված այն կարծիքին, որ միկրոտնտեսագիտության հիմնավոր իմացությունը պարտադիր է մակրոտնտեսագիտական գաղափարների և խնդիրների ըմբռնման համար: Շատ ուսուցիչներ համոզված են, որ մակրոտնտեսագիտության սկզբունքները կարող են հիմնավոր կերպով հասկացվել միկրոտնտեսագիտության կուռ դատողության յուրացումից հետո: Այս տեսակետն ամրապնդվում է թե՛ ներածական, թե՛ ավելի բարձր մակարդակներում մակրոտնտեսագիտության միկրոտնտեսագիտական հիմքերի աճող կարևորությամբ: Մակրոտնտեսագիտության բաժնի գրեթե ամեն մի թեմա ավելի լավ է ըմբռնվում, երբ արդեն քննարկվել է միկրոտնտեսագիտության բաժնի դրան առնչվող թեման: Ի լրումն, հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ ուսուցիչներն ավելի ու ավելի են համոզվում, որ «միկրոտնտեսագիտությունը սկզբում» հերթականությունը գերադասելի է: Այս բոլոր գործոնները մեզ համոզում են, որ տնտեսագիտական ըմբռնման շենքը ամենաամուր հիմքերի վրա ենք կառուցում սկսելով միկրոտնտեսագիտությունից:

2. Վերակառուցված տարբերակ: Գրքի կառուցվածքի այս էսկան փոփոխությունը մեզ հնարավորություն է ընձեռել վերակառուցել թե՛ միկրոտնտեսագիտական և թե՛ մակրոտնտեսագիտական բաժինների ընդգրկումը: Միկրոտնտեսագիտությանը նվիրված գլուխներից մենք կրճատել ենք բավականաչափ նյութ, որը նվազ կարևոր է ժամանակակից տնտեսագիտությունը հասկանալու համար: Այդ էջերը փոխարինվել են միկրոտնտեսագիտության հիմնական միջոցների առավել հիմնավոր վերլուծությամբ: Ենթանայես, մակրոտնտեսագիտությանը նվիրված գլուխներում մեր ուշադրությունը ավելի հստակորեն ենք սևեռել կարճաժամկետ հեռանկարում արտադրանքի որոշման և տնտեսական աճի հարցերի վրա: Մակրոտնտեսագիտությանը նվիրված գլուխները սկսվում են ընդհանուր պահանջարկի տեսության ամբողջական վերլուծությամբ, հետո վերլուծվում է ընդհանուր առաջարկի տեսությունը, ապա երկու մասերը միացվում են: Մակրոտնտեսական քաղաքականության վերաբերյալ գլուխները տարվել են գրքի վերջը, որպեսզի երկրի առջև ծառայած դժվարին խնդիրները քննարկելիս հնարավոր լինի օգտագործել ողջ վերլուծական ապարատը:

3. Շուկայի վերահայտնագործում: Թեմաների հաջորդականության մեջ միկրոտնտեսագիտությունը սկզբում տեղադրելուն զուգահեռ այս հրատարակության լեյտմոտիվն այն է, ինչ մենք անվանում ենք «շուկայի վերահայտնագործում»: Ողջ աշխարհում պետությունները հայտնագործում են շուկայի հոդրությունը՝ որպես ռեսուրսների բաշխման միջոց: Սրա ամենաըրանմատիկ օրինակը, իհարկե, ներկայացավ Արևելյան Եվրոպայում՝ 1989 թ. «թափախ հեղափոխության» ժամանակ, և Խորհրդային Միությունում՝ 1991 թ. օգոստոսյան հեղաշրջման փորձից հետո: Դեռությունները մեկը մյուսի հետևից հեռացրին իրենց համայնավար առաջնորդներին և մերժեցին վարչաիրավապետական տնտեսությունը: 1990 թ. Լեհաստանը «ցնցակաթվածային բուժման» մի մեծ փորձ նախաձեռնեց իր տնտեսության մյուզերի մեծ մասի մեջ շուկայական հիմունքներ մտցնելով, մինչդեռ այլ երկրներ դա արեցին ավելի աստիճանաբար: Այս երկրները հավատացած էին, որ միայն բուլլետստրիվով, որ շուկաները որոշեն զենքը, արտադրանքն ու եկամուտը, մարդիկ կունենան համապատասխան ներդրումներ կատարելու և ջանասիրաբար աշխատելու խթաններ:

Շուկայի վերահայտնագործում կատարվեց նաև շուկայական տնտեսություն ունեցող երկրներում: Շատ երկրներ սպակարգավորեցին իրենց արդյունաբերությունը կամ «սեփականաշնորհեցին» պետական հատվածին պատկանող արտադրությունները: Արդյունքները ընդհանուր առմամբ նպաստավոր էին, քանի որ արտադրողականությունն աճեց, և գներն ընկան: Որոշ տնտեսագետներ խորհուրդ տվեցին շրջակա միջավայրի խնդիրները լուծելու համար օգտագործել շուկայական մեխանիզմները, շրջակա միջավայրի աղտոտման համար հարկեր սահմանել վնասակար աղտոտումը ամենաարդյունավետ ձևով արգելելու համար:

4. Կշռի կորուստ: Վերջին մի քանի հրատարակություններում «Տնտեսագիտության» ծավալը մեծացել է, քանի որ ավելացել են նոր թեմաներ և վերլուծվել են նոր տնտեսագիտական հիմնահարցեր: Եկել էր կշիռը նվազեցնելու համար խիստ պայքարի ժամանակը նյութի կշիռը նվազեցնել թե ուղղակի, թե փոխաբերական առումով: Մտքներումս այս նպատակն ունենալով, ուսումնասիրել ենք ուսուցիչների կարծիքը, որոշելու, թե նյութի որ մասն էր ամենից քիչ օգտագործվում: Ի լրումն, մենք հարցրել ենք առաջատար գիտնականներին համոզվելու, թե որ թեմաները կարելի է բաց թողնել, որպեսզի նվազագույնի հասցվի իրագել քաղաքացիների ու տնտեսագետների նոր սերնդի կրթության գործին պատշաճովոր վնասը: Մենք կազմեցինք կրճատումների մի

ցուցակ, որով տխուր հրաժեշտ տվեցինք շատ հավելվածների ու բաժինների: Սակայն ամեն փուլում էլ ինքներս մեզ տված հարցը եղել է, թե արդյո՞ք տվյալ նյութը ժամանակակից տնտեսագիտության համար կարևոր է: Եվ երբ թեման չէր համապատասխանում այդ չափանիշին, միայն այդ դեպքում էր կրճատվում: Այս ողջ արշավի վերջնական արդյունքն այն էր, որ գիրքը նվազեց իր էջերի ավելի քան մեկ քառորդի չափով:

5. Աճի տեսության միավորումը մակրոտնտեսագիտության հետ: Տնտեսագիտության զարգացման վերջին փուլի կարևորագույն արդյունքներից մեկն էլ եղել է երկարաժամկետ հեռանկարում տնտեսական աճի հիմքում ընկած ուժերի վրա ուշադրության վերականգնումը. Տնտեսագետներն ավելի ու ավելի են ուսումնասիրում երկարաժամկետ հեռանկարում տնտեսական աճի որոշիչ գործոնները, արտադրողականության աճը դաճողացնելու ակունքները, նոր տեխնոլոգիական գիտելիքների ստաջացումը: Տասնչորսերորդ հրատարակությունն արտացոլում է այս նորացումը աճի տեսությունները և նոր ստացված տվյալները միավորելով մակրոտնտեսագիտության բաժնում: Մենք աճի տեսությունը ներկայացնում ենք որպես ընդհանուր առաջարկի և ներուժային արտադրանքի սանձաճեղի մաս: Այս մոտեցման առավելությունն այն է, որ պետական բացի ու պարտքի վերաբերյալ բանավեճերը ավելի լավ կարելի է հասկանալ, երբ ցույց է տրվում դրանց ազդեցությունը ներուժային արտադրանքի աճի վրա:

6. Շեշտը բաց տնտեսության վրա դնելը: Ամերիկացիներն սկսում են գիտակցել, որ ոչ մի երկիր կղգիացած չէ: Մեր կենսամակարդակի վրա ազդում է տեխնոլոգիական զարգացումը ճապոնիայում և Եվրոպայում, երկրի ներսում արտադրողները պետք է նրբեմ կորեացի և մեքսիկացի մրցակիցների հետ: Ենթադրելով, ժամանակակից տնտեսագիտությունը հնարավոր չէ ամբողջովին հասկանալ առանց համաշխարհային տնտեսությունը կատարելապես հասկանալու: Տասնչորսերորդ հրատարակությունը շարունակում է ավելի մեծ տեղ տալ միջազգային տնտեսագիտությանը և, միջազգային առևտրի ու երկրի ներքին տնտեսական իրադարձությունների փոխազդեցությանը վերաբերող նյութերին:

Միջազգային գործերի վրա ուշադրության սևեռումը դրսևորվում է մակրոտնտեսագիտության հանդեպ նոր մոտեցմամբ: Միջազգային առևտրի օրինակները միահյուսված են յուրաքանչյուր գլխի շարտարանքին, որպեսզի առավել ընդգծեն արտաքին իրադարձությունների կարևորությունը: Միջազգային

առևտրի կարևորությունը ընդգծվում է թե՛ մակրոտնտեսագիտության ընդհանուր անփոփոխան մեջ, թե՛ արտադրանքի որոշմանը նվիրված գլխում:

7. Մակրոտնտեսագիտության միկրոտնտեսագիտական հիմքերը: Ունանց կարող է բվալ, թե մակրոտնտեսագիտության միկրոտնտեսագիտական հիմքերի վերլուծությունը ներածական դասագրքի համար շատ բարդ է: Մենք համաձայն չենք այդ կարծիքին: Մեր տասնչորսերորդ հրատարակությունը ժամանակակից մակրոտնտեսագիտության գերակայող ուղղվածության տնտեսական հենարանների շիտակ հետազոտությունն է: Վերջին հրատարակության գրախոսները առաջարկեցին, որ ընդհանուր առաջարկի ու պահանջարկի բացատրությանը ավելի շատ տեղ հատկացվի: Այդ պատճառով մենք հիմնավորապես զարգացրել ենք ընդհանուր առաջարկի ու պահանջարկի վերլուծական հենարանների բացատրությունը: Մենք մակրոտնտեսագիտության տեսության ներկայացումը վերակառուցել ենք այնպես, որ ընդհանուր պահանջարկի վերաբերյալ նյութը կենտրոնացված է VII–XI գլուխներում, մինչդեռ ընդհանուր առաջարկի վերլուծությունը ավելի հիմնավոր ներկայացված է VIII և XII գլուխներում: Ի հավելումն, կատարելագործել ենք մակրոտնտեսագիտության հանդեպ մեր մոտեցումը կրճատելով բաժնական ակնկալիքների մակրոտնտեսագիտության վերլուծությունը և այն հավելվածից տեղափոխել XVII գլուխը:

8. Հավասարակշռված մոտեցում ժամանակակից մակրոտնտեսագիտության հանդեպ: Տասնչորսերորդ հրատարակության մեջ կարևոր գծերով ներկայացված են ժամանակակից մակրոտնտեսագիտության բոլոր հիմնական դպրոցները՝ քեյնզյանը, դասականը և մոնետարիստականը: Յուրաքանչյուրը հստակ ներկայացվում և համեմատվում է իր մրցակիցների հետ՝ հավասարակշռված և անկողմնակալ ձևով: Յուրաքանչյուրի համար ներկայացվում և գնահատվում են փորձով ձեռք բերված տվյալներ:

Հիմնական վերանայումների թվում են VIII գլխում ընդհանուր առաջարկի և պահանջարկի հիմունքների վերլուծությունը, տնտեսական գործունեության մեջ փողի դերի վերանայված մոտեցումը, որի մասին այս հրատարակության մեջ խոսվում է X և XI գլուխներում, բանական ակնկալիքների մոտեցումը այս դասագրքի մեջ մտցնելը և երկարաժամկետ հեռանկարում տնտեսական աճի հարցերը մակրոտնտեսագիտական քաղաքականության և պետական բացի ու պարտքի քննարկման մեջ ներառելը:

9. Խաղեր և անորոշություն: Անորոշության և խաղերի տեսության վերլուծությունը ժամանակակից տնտեսագիտության ավելի ու ավելի վճռական մասն է դառնում: Ընկալումը, քե մասնավոր ապահովագրությունը ինչպես կարող է բարձրացնել ապահովների բավարարվածությունը, հենվում է ռիսկի հանդեպ վարքի ըմբռնման վրա: Եուկայական տնտեսության մեջ վերավաճառքի դերի վերսբերյալ շատ բյուրըմբռնումներ կան: Ի չլուծմ, խաղերի տեսությունը կարևորություն է ստանում անկատար մրցակցությունը, առևտրական բանակցությունների, գործադրվների դինամիկան, կոոպերացման զարգացումը հասկանալու գործում և անգամ այնպիսի բյուրըմբռնումներում, որոնք պատերազմի են հասցնում: Մենք անորոշության և խաղերի տեսության կարևորությունն ընդգծել ենք այդ բեմային նվիրված մի նոր գլխով: Խաղերի ու անորոշության տնտեսագիտության նույնիսկ մի համառոտ ներածությունը կարող է փոխել այն տեսանկյունը, որով նայում ենք մեզ շրջապատող աշխարհին:

10. Պատմության և քաղաքականության շեշտումը: Տնտեսագիտությունն իր նույնիսկ փորձառական գիտություն է: Այն առաջին հերթին նպատակ է դնում բացատրել մեզ շրջապատող աշխարհը, ապա մեզ օգնում է ստեղծել առողջ տնտեսագիտական սկզբունքների վրա հիմնված տնտեսական քաղաքականություն, որը կարողանա բարձրացնել մարդկանց կենսամակարդակը երկրի ներսում և արտասահմանում:

Պատմության, տնտեսագիտական ժամանակագրության և հեղինակների փորձառության վրա հիմնվելով, 14-րդ հրատարակությունը շարունակում է շեշտը դնել կոնկրետ դեպքերի և փորձնական փաստերի ուսումնասիրության վրա տնտեսագիտական տեսությունները լուսաբանելու համար: Եուկայի վերահայտնագործումն ավելի ակնառու է դառնում, երբ ուսումնասիրում ենք սոցիալիստական երկրների փորձը և կապիտալիստական երկրներ դառնալու նրանց որոշումը: Աղքատության դեմ մղվող պայքարում առկա երկընտրանքները իրական են դառնում, երբ ըմբռնում ենք բարեկեցության ներկայիս համակարգի բերությունները և խառնակության պատմությունը: Մակրոտնտեսագիտական վերլուծության մեր ըմբռնումն ավելի է կարևորվում, ելք տեսնում ենք, քե 1980-ական թվականներին Միացյալ Նահանգների պետական բացն ինչպես նվազեցրեց արգելից խնայողությունը և դանդաղեցրեց հիմնական միջոցների կուտակումը: Միջազգային տնտեսագիտությունը կյանքի է կոչվում, երբ ուսումնասիրում ենք 1980-ական թվականներին Միացյալ Նահանգների առևտրի բացի սահագնանալը կամ արտասահման կողմնորոշում ունեցող երկրների հաջողությունները:

Միկրոտնտեսագիտությանը նվիրված գլուխները հիմնական սկզբունքները լուսաբանելիս հենվում են կոնկրետ դեպքերի ուսումնասիրության, տնտեսագիտության պատմության, գործարար որոշումների և իրական աշխարհի փորձի վրա: Այնպիսի օրինակները, ինչպիսիք են Խորհրդային Միության տնտեսության բարեփոխումը, ՆԱԵԿ-ի կողմից գների սահմանումը, բեմգինի հարկումը, օդուղիների ապակարգավորումը, հակամենաշնորհային քաղաքականությունը և դրա գործնական կիրառությունը, արհմիությունների կողմից կոլեկտիվ համաձայնագրերի կնքումը, բաժնետոմսերի շուկայի պատմությունը և հարկային բարեփոխման վերլուծությունը, օգնում են կյանքի կոչելու միկրոտնտեսագիտության տեսությունները:

Տնտեսագիտության հանդեպ գործնական մոտեցումը ուսանողներին հնարավորություն է տալիս իրական աշխարհի խնդիրները դիտարկելիս ավելի լավ ըմբռնել տնտեսագիտական վերլուծության կարևորությունը:

11. Բարելավված մեկնաբանություն յուրաքանչյուր գլխում: Թեև տասնչորսերորդ հրատարակության մեջ նոր հատկանշական գծեր շատ կան, շեշտը դրվել է տնտեսագիտության առանցքային գաղափարների մեկնաբանության վրա: Մենք ջանացել ենք բարելավել ներածական տնտեսագիտության այս հետազոտության ամեն մի էջը: Ուսուցիչներից, փորձագետներից և ուսանողներից հազարավոր դիտողություններ և առաջարկություններ ենք ստացել և նրանց խորհուրդները հաշվի ենք առել տասնչորսերորդ հրատարակության մեջ:

Այն, որ ուշադրություն է դարձված բացատրությունը բարելավելու վրա, երևում է այս վերափոխված հրատարակությունից, որում նկարները հստակ են և տեսանելի: Նոր: Մենք գլուխների վերջում ավելացրել ենք հարցեր, ինչպես նաև տեքստային նյութի նոր օրինակներ: Այդ ամենից գալու, մենք հավատացած ենք, որ ավելորդ հավելվածներ, հստակածներ և գլուխներ կրճատելը կհանգեցնի ուշադրության առավել կենտրոնացման և ի վերջո, սկսնակ ուսանողի կողմից՝ ավելի լավ ըմբռնման:

Եզրերի բացատրական բառարանը, որն առաջին անգամ ընդգրկվել էր տասներկուերորդ հրատարակության մեջ, ըստ ամենայնի հարմարեցվել է այս հրատարակության պահանջներին: Բոլոր հիմնական եզրերն այժմ ունեն ճշգրիտ սահմանումներ, որոնցից ուսանողները կարող են դուրսբերել օգուվել: Ուսուցմանն օգնելու նպատակով ամենակարևոր եզրերը բավատար են տպագրված, երբ տեքստում բնութագրվում են առաջին անգամ: Դրանք հետո կրկին բացատրվում են եզրացանկում տնտեսագիտության պարտադիր բառապաշարն ուսանողի մտքում ամրապնդելու համար:

«Տնտեսագիտության» տարբերակիչ հատկանիշներից մեկը եղել է հիմնական, բայց փոքր-ինչ բարդ տեսությունների դյուրըմբռնելի մատուցումը: 14-րդ հրատարակության մեջ մենք թե՛ միկրո, թե՛ մակրո մասերից շատ գլուխներ նորովի ենք մշակել, որպեսզի այս թեմաները հասկանալի դարձնենք սկսնակ ուսանողներին:

ՈՉ ՊԱՐՏԱԳԻՐ ԵՅՈՒԹ

Տնտեսագիտության դասընթացները տատանվում են եռամսյա հետազոտությունների և ճիամյա ինտենսիվ մասնագիտացված դասընթացների միջև: Այս դասագիրքը ուշադրությամբ ծրագրվել է ցանկացած պահանջներ բավարարելու համար: Ավելի բարդ նյութերը գետնողվել են առանձին հավելվածներում: Դրանք կբավարարեն հետաքրքրասեր ուսանողների և լրիվ դասընթացների այն ունկնդիրների պահանջները, ովքեր ցանկանում են կատարելապես ուսումնասիրել ողջ դիտաճյուղը: Սենք դասագրքում բարդ խնդիրներ ենք ընդգրկել ստուգելու ամենաաջանադիր ուսանողի ավյունը:

Եթե ձեր դասընթացն արագացված է, դուք կզմահատեք ավելի բարդ նյութի ուշադիր շերտավորումը: Կարճատև դասընթացները կարող են բաց թողնել բարդ հատվածները սովորելով տնտեսագիտական վերլուծության տարրերը, առանց տնտեսագիտական դատողության թելը կորցնելու: Նրանք համար, ովքեր դասավանդում են ուշիմ, մասնագիտության մեջ խորացող ուսանողների, այս գիրքը մարտահրավեր կնետի ամենաառաջավոր երիտասարդ գիտնականին: Իրոք, այսօրվա առաջատար տնտեսագետներից շատերը գրել են, որ գիտությունների դոկտորի գիտական աստիճան ստանալու իրենց ողջ դեգերումների ժամանակ իրենք ապավինել են «Տնտեսագիտությանը»:

ՉԱՓԱԸ

Տասնչորսերորդ հրատարակությունը չափափոխվել է, որպեսզի բարելավի դյուրըմբռնելիությունը և շեշտի կարևոր դրույթները: Տողատակերի հատուկ ծանոթությունները (առանձնացված վանդակներում) տվյալ գլխի եական նյութի կարևոր և օգտակար լուսաբանումների համար են: Յուրաքանչյուր նկար վերագծվել է վերլուծության կարևոր մասերն ավելի ցայտուն դարձնելու նկատառումով:

Այս հրատարակության նոր հատկանիշների թվում են գլխի վերջի նոր հարցերը կարճ խնդիրների հատուկ շեշտադրությամբ, որոնք անբաժանելի են տվյալ գլխում ըննարկված հիմնական գաղափարները: Թավ տառերով տպված եզրերը նշում են

տեքստում եզրի առաջին անգամ հսնդիպելը և բնութագրում այն ամենակարևոր բառերը, որոնք տնտեսագիտության լեզուն են կազմում:

Սակայն այսքան շատ փոփոխությունները բոլորովին չեն փոխել այն կենտրոնական ռճակն ուղեցույց-փարոսը, որը «Տնտեսագիտությանն» առաջնորդել է առաջին հրատարակությունից ի վեր օգտագործել պարզ նախադասություններ, հստակ բացատրություններ և ցայտուն ադյուսակներ ու սխեմաներ:

ՆՐԱՆՑ ՀԱՍԱՐ, ՈՎՔԵՐ ՍՎԿՐՈՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ՆՍԽԱՆՏՐՈՒՄ ԵՆ ՍԿՉԲԻՑ

Թեև այս նոր հրատարակությամբ նախատեսված էր սկզբում խոսել միկրոտնտեսագիտության մասին, շատ ուսուցիչներ շարունակում են գերադասել մակրոտնտեսագիտությունից սկսելը: Նրանք կարող են մտածել, թե սկսնակ ուսանողի համար մակրոտնտեսագիտությունն ավելի մատչելի է, և այդ ուսանողը տնտեսագիտության նկատմամբ բուռն հետաքրքրություն ավելի շատ կցուցաբերի, եթե առաջին հերթին խոսվի մակրոտնտեսագիտության մասին: Սենք տնտեսագիտությունը երկու հերթականությամբ էլ դասավանդել ենք և գտնում ենք, որ երկու դեպքում էլ հաջողության կարելի է հասնել:

Ինչպիսին էլ լինի ձեր փիլիսոփայությունը, այս դասագիրքը նախատեսված է բավարարելու դրան: Այն ուսուցիչները, ովքեր առաջինը միկրոտնտեսագիտություն են ուսուցանում, կարող են գլուխները դասավանդել հերթականությամբ: Նրանք, ովքեր ցանկանում են սկզբից ծեռնամոխս լինել մակրոտնտեսագիտությանը, պետք է առաջինից անցնեն հինգերորդ մասին՝ իմանալով, որ բացատրությունը և խաչածեղ հղումները նախօրոք հարմարեցվել են նրանց կարիքներին:

Ի լրումն, նրանք, ովքեր ամբողջ թեման չեն յուրացնում, կարող են ձեռք բերել տասնչորսերորդ հրատարակության թրթակազմ երկհատորյակը «Միկրոտնտեսագիտությունը» (դասագրքի 1-22-րդ և 36-39-րդ գլուխները) և «Մակրոտնտեսագիտությունը» (1-4-րդ և 23-39-րդ գլուխները):

ԴԱՍՎԱՆԴԱՆ ԵՎ ՈՒՄՈՒՄԱՍԻՐՄԱՆ ՕԺԱՆԴԱԿ ԵՅՈՒԹԵՐ

Այս հրատարակությունից օգտվող ուսանողների համար խիստ շահեկան կլինի «Ուսուցման ուղեցույցը»: Խնամքով ծրագրված այս օժանդակ նյութը պատրաստել է Վելյեյանի համալսարանի պրոֆեսոր Գա

րի Յոհեն, որը հրատարակության վերանայման և վերափորձման ժամանակ սերտորեն համագործակցել է մեզ հետ: Թե չստարանային քննարկումների ընթացքում, թե՛ ինքնուսուցման ժամանակ առանձին օգտագործելիս «Ռեսուցման ուղեցույցը» տպավորիչ հաջողություն է ունեցել. Կա «Ռեսուցման ուղեցույցի» ամբողջական դասագիրք և, առաջին անգամ, կան դրա նաև միկրո և մակրո տարբերակները:

Ի հավելումն, ուսուցիչները կոտեսեն, որ «Ռեսուցչի ձեռնարկը» և «Հարցերի ժողովածուն» օգտակար են իրենց դասընթացները կազմելու և ստուգողական հարցեր պատրաստելու համար լինեն զրանք տպագիր, թե համակարգչային նյութերի ձևով: Ավելին, աղյուսակների և գծապատկերների նյութը լսարանում պրոյեկցիոն լապտերով ցուցադրելու համար Մաք Գրո Հիլը նտահուցել է երկցույն թափանցանկարների մի հոյակապ հավաքածու: Դրանք կարելի է ձեռք բերել կապվելով Մաք Գրո Հիլի տեղական վաճառքի ներկայացուցչի հետ:

**ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՀԱՍՍԿԱՐԳՉԱՅԻՆ ԴՈՒՄԵՐՉԱՆՈՒՄ**

Այս հրատարակությանն ուղեկցում է «Մամյուելան Նորդիաուս»-ին ուղեկցող փոխկապակցված տնտեսագիտական գծագրերի ձեռնարկը: ՓՏԳԶ III-ը Մաք Գրո Հիլի շատ հաջող տնտեսագիտական համակարգչային ծրագրի բարելավված տարբերակն է, որ մշակել են Հ. Սքոթ Բիերմանը և Ջարլթոն քոլեջից և Թոդ Փրոբեստինգը Վիսկոնսինի համալսարանից: Հազարավոր ուսանողներ են օգտագործել փոխկապակցված տնտեսագիտական գծագրերի ուսուցանողը սովորելու, հասկանալու և ամրապնդելու տնտեսագիտական գծագրերի իրենց ուսումնասիրությունը: Ժամանակակից պսիսոֆերին համապատասխանող և տեխնիկապես ավելի բարդ այս տարբերակը ներառում է միկրոհամակարգչային կաղապարներ և գործածելի է Այ-Բի-Էմի հետ համատեղելի համակարգիչների համար:

ԵՐԱԽՏՏՔԻ ԽՈՍԹ

Այս գրքի հեղինակները ընդամենը երկուսն են, բայց նրանք բազմաթիվ համագործակցողներ են ունեցել: Մենք մեծապես երախտապարտ ենք մեր գործընկերներին, զրախոսներին, ուսանողներին և Մաք Գրո Հիլի անձնակազմին «Տնտեսագիտության» տասնչորսերորդ հրատարակությունը ժամանակին ավարտելու գործին իրենց նպաստը բերելու համար:

Իրենց դիտողություններով և առաջարկություններով մեզ սիրահոժար օժանդակել են Մասաչուսեթսի տեխնոլոգիական ինստիտուտի, Ելլի համալսա-

րանի և այլ ուսումնական հաստատությունների մեր գործընկերներ Վիլյամ Ս. Բրեյնստրոգ, Ի. Բերի Բրաունը, Ռոբերթ Ջ. Գորդոնը, Լայլ Գրանլին, Փոլ Ջուկոուն, Ալֆրեդ Զահնը, Ռիչարդ ԼԷինը, Ռոբերթ Լիտսանը, Բարրի Նեյլաֆը, Մերթոն Ջ. Փեքը, Գուառավ Ռեյնիսը, Փոլ Բրեյզ Ռոբերտսը, Հերբերտ Սկառֆը, Ռոբերթ Մ. Սոլոուն, Ջեյմս Թոբընը, ժանեթ Յելենը և Գարի Յոհեն:

Նաև ասենք, որ մեզ համար շահեկան է եղել այն անձանց սնխոնջ նվիրումը, ում տարրական տնտեսագիտություն դասավանդելու փորձառությունը ամփոփված է այս հրատարակության մեջ. Մենք հատկապես երախտապարտ ենք տասնչորսերորդ հրատարակության զրախոսներին, որոնց քվում են.

- Ջոն Լ. Ադրիանը** (Օբրնի համալսարան), **Լի Ջ. Ալսթըն** (Իլինոյսի համալսարան՝ Ռոքբանա-Շամփայնում), **Մարիոն Ս. Բյումոնը** (Կալիֆորնիայի նահանգական համալսարան Լոնգ Բիչում), **Ջերարդ Բրեզերը** (Հարավային Կարոլինայի համալսարան), **Էռնեստ Բուշուլցը** (Մանաս Սոմիկա քոլեջ), **Ջ. Ս. Բաթլերը** (Վանդերբիլի համալսարան), **Ռիչարդ Բաթլերը** (Թրինիթիի համալսարան), **Միդհարթա Չիքը** (Միսուրի-Կոլումբիայի համալսարան), **Ուիլսոն Չանգը** (Նյու Յորքի նահանգական համալսարան Բաֆալոյում), **Ֆիլիպ Կոելիոն** (Բոլլի նահանգական համալսարան), **Վորդ Զոնելին** (Թրինիթիի համալսարան), **Փոլ Զումգը** (Լուիզյուի համալսարան), **Ջարլ Դեյվիդսոնը** (Միչիգանի նահանգական համալսարան), **Էդվարդ Ջ. Դիքը** (Ֆեաֆիլդի համալսարան), **Զեթրին Էքելը** (Վիրջինիայի պոլիտեխնիկական ինստիտուտ և նահանգական համալսարան), **Վենդի Իուդին** (Կալիֆորնիայի համալսարան Բերքլիում), **Ռիչարդ Գիֆթը** (Բենթոնի համալսարան), **Ջեք Գոդարդը** (Կոլումբիայի նահանգական համալսարան), **Ֆրեդ Գոթիելը** (Իլինոյսի համալսարան Շամփայն Ռեբրանայում), **Յան Մ. Հանսենը** (Վիսկոնսին-Յու Էլերի համալսարան), **Սյուզան Հոլթը** (Քաբրիլլոի քոլեջ), **Ջեյմս Գ. Այքը** (Քալիֆոն քոլեջ), **Աթեփն Իզբելը** (Թեննեսի տեխնոլոգիական համալսարան), **Դենիս Ջենսենը** (Տեխասի Ս և Մ համալսարան), **Էրիկ Ռ. Ջենսենը** (Ռիչլանդի և Սերիի քոլեջ), **Զյու Հ. Կիմը** (Բաուլինգ Գրին նահանգական համալսարան), **Ֆելիքս Զվոնը** (Վաշինգտոնի համալսարան), **Գարի Ֆ. Լանգերը** (Ռուզվելտի համալսարան), **Աթեփն Ի. Լայլը** (Արևմտյան Բենթոնիի համալսարան), **Դեյվիդ Լոշկին** (Միսուրիի համալսարան Կոլումբիա), **Ալֆրեդ Լյուրելը** (Նյու Յորքի նահանգական համալսարանի քոլեջ Օնեոնթայում), **Մարկ Ջ. Մաշինան** (Կալիֆորնիայի համալսարան Սան Դիեգոյում), **Ջոն Ջ. Մարսիզը** (Իլինոյսի

նահանգական համալսարան), Թոմաս Մալենը (Վիսկոնսին-Ռայթվորթերի համալսարան), Բեյլին Ջ. Սորֆին (Օուքլենդի համալսարան), Մարթա Փասար (Բաուրն քոլեջ), Անդի Փիենկոսը (Բորնեյի համալսարան), Ջեյմս Փրայսը (Միրակուզալի համալսարան), Ռ. Ռամազուսիալը (Վերմոնտի համալսարան), Էդ. Շապիրոն (Թոլեդոյի համալսարան), Բեն Սլեյը (Բեյքսի քոլեջ), Ջոն Սոլոուն (Սթենֆորդի համալսարան), Ֆրենկ Սթենֆորդը (Միչիգանի համալսարան), Մայքլ Բ. Թուսիզը (Ռաթգերսի համալսարան), Ժոզեֆ Թյուրեկը (Լինչբերգի քոլեջ), Ջոն Վեյթչը (Հարավային Կալիֆորնիայի համալսարան), Դարվին Վասինկը (Վիսկոնսին-Յու Էլեր համալսարան), Յանիս Վիվերը (Ղրեյքի համալսարան), Դեյվիդ Վայքերզը (Չավիերի համալսարան), Ուիլյամ Մ. Վուդը (Ջեյմս Մեդիսոնի համալսարան) և Գեյն Ռայթը (Սթենֆորդի համալսարան):

ԱՄՅ-ի, Եյլի և այլ համալսարանների ու քոլեջների ուսանողները «անտեսանելի քոլեջի» դեր են կատարել: Երանք միշտ մեզ մարտահրավեր են նետում, ստուգում օգնելով այս հրատարակությունը նվազ անկատար դարձնել, քան նախորդը: Թեև թվարկելու համար նրանք չափազանց շատ են, այնուամենայնիվ նրանց ազդեցությունն առկա է բոլոր գլուխներում: Վիճակագրական և պատմական նյութը պատրաստել և երկու անգամ ստուգել է Թեն Յոնգ Հյուին: Համակարգչային մշակմանն օժանդակել է Գլենա Նմեսը: Որպես փոփոխվող ժամանակների մշան, այն գրքի կառուցվածքը առաջին անգամ ուղղակիորեն իրականացվել է համակարգչային ճկուն սկավառակներից:

Ողջ այս ծրագիրը անհնարին կլիներ առանց Սքոթ-Հիլի հմուտ աշխատակիցների խմբի, ովքեր իրենց անողով մասնակցությունը բերեցին գրքի ստեղծման բոլոր փուլերին: Ըստ ժամանակային հաջորդականության մասնավորապես կցանկանայինք շնորհակալություն հայտնել՝ ավագ խմբագիր Սքոթ Սթրաթֆորդին, տնտեսագիտության գծով խմբագիր Ջիմ Բիթկերին, շարադրանքի խմբագիրներ Ջուդիթ Բրոմին և Բեքի Ռյանին, խմբագրի օգնական Լորի Ամբաքերին, դիզայներ Հեռման Սթրոհբալսին, վերահսկիչ խմբագիր Իրա Ռոբերտսին, սրբագրիչ Սյուզան Գոթֆրիդին և արտադրության վերահսկիչ Ջանել Թրեերսին: Հմուտ մասնագետների այս խումբը համակարգչային ճկուն սկավառակների կույտից և մի լեռան չափ թղթից ստեղծեց արվեստի կատարյալ մի գործ:

ԽՈՍՔ ՍԿԱՆՍԿ ՌԻՍԱՆՈՂԻՆ

Մարդկության պատմությունն ականատես է եղել հեղափոխությունների ալիքների, որոնք արմատից ցնցել են քաղաքակրթությունները, կրոնական հակամարտությունների, ազատագրական պատերազմների, գաղութատիրության և ազգայնամուլության դեմ մղված պայքարի: Այսօր կրեյլան եվրոպայում, Խորհրդային Միությունում և այլ երկրներում տնտեսական հեղաշրջումների պատճառով ցնցումներ են տեղի ունենում մարդիկ խորտակում են պատմեչները, ազատվում քարացած հեղինակություններից և «շուկայական տնտեսության» անցնելու կոչ են անում, քանի որ դժգոհ են իրենց կենտրոնացված սոցիալիստական կառավարություններից: Ձեզ նման ուսանողները ցույցեր են անում, որպեսզի նվաճեն սրա նման արևմտյան դասագրքերով սովորելու իրավունքը, այն հույսով, որ իրենք էլ կվայելեն շուկայական տնտեսություն ունեցող երկրների տնտեսական աճն ու կենսամակարդակը:

ՍՏԱՎՈՐ ՇՈՒԿԱԼ

Ո՞րն է այն շուկան, որին ձգտում են լիտվացիները, լեհերն ու ռուսները: Հաջորդող էջերում դուք կսովորեք եզրապատարների ու ցորենի, բաժնետոմսերի ու արժեթղթերի շուկայի, ֆրանսիական ֆրանկի և ռուսական ռուբլու, որակավորում չպահանջող աշխատանքի և բարձրակարգ ներդրարությունների շուկաների մասին: Դուք հավանաբար թերթերում կարդացել եք համախառն ազգային արդյունքի, սպառողական զանգի համաթվի, բաժնետոմսերի շուկայի և գործազրկության մակարդակի մասին: Այս դասագրքի գլուխները հիմնավոր ուսումնասիրելուց հետո դուք ճշգրիտ կիմանաք, թե ինչ են նշանակում այս բառերը՝ Եվ, որն անգամ ավելի կարևոր է, դուք կհասկանաք նաև այն տնտեսական ուժերը, որոնք ազդում են դրանց վրա և որոշում դրանք:

Գոյություն ունի նաև գաղափարների շուկա, որտեղ տնտեսագետների մրցակցող դպրոցները ձևավորում են իրենց տեսությունները և փորձում համոզել իրենց նման գիտնականներին: Հաջորդող գլուխներում դուք կգտնեք Ադամ Սմիթի, Դեյվիդ Ռիկարդոյի և Կարլ Մարքսի նման վաղժամանակյա տնտեսագետներից մինչև Ջոն Մեյնարդ Էյնզլի, Միլթոն Ֆրիդմանի և Ռոբերթ Սոլովուի մեր մասնագիտության այդ մտավոր հսկաների պատկերացումների անաչառ ու ազնիվ ամփոփումը:

ՈՂՋ ԼԵՐՈՒՔ

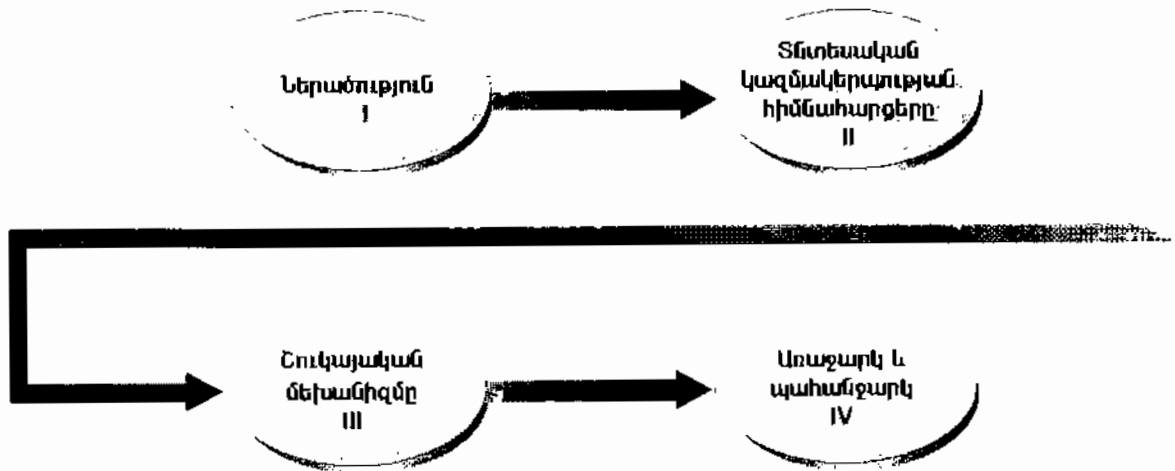
Երբ ձեր ճամփորդությունն սկսեք դեպի շուկաների ու տնտեսագիտական վերլուծությունների աշխարհ, կարող է որոշ երկյուղ զգաք: Սակայն սիրտ առեք: Իրականում մենք նախանձում ենք ձեզ սկսնակ ուսանողներիդ, քանի որ դուք առաջին անգամ եք սկսում հետազոտել տնտեսագիտության հուզիչ աշխարհը: Դա մի հրճվալից հուզմունք է, որ կյանքում կարելի է ճաշակել, ավադ, միայն մեկ անգամ: Եվ քանի որ դուք սկսում եք ճամփորդությունը, մենք ձեզ բարի երթ ենք մաղթում:

Փոլ Ա. Սամյուելսն
Ուիլյամ Դ. Նորդհաուս

ՄԱՍ ԱՌԱՋԻՆ

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Անցնելիք ուղին

Տնտեսագիտությունն ընդհանուր առմամբ ուսումնասիրում է սղություն և արդյունավետություն հասկացությունները, փողի և հիմնական միջոցների նշանակությունը, նվազող հատույցի և առաջարկի ու պահանջարկի օրենքները, մասնագիտացման և առևտրի դերը, շուկայական մեխանիզմի գործելակերպը: Այս տարրական, բայց և հիմնարար հասկացությունների կատարյալ իմացությունը տնտեսագիտական գիտելիքների ամուր հիմքն է:

ՆԵՐՎՃՈՒԹՅՈՒՆ

Ասպետների ժամանակներն անցան, հիմա սովետների, տնտեսագետների և հաշվապահների ժամանակն է:

Էդմոնդ Բյորկ

Ընթերցանությունն սկսելուց առաջ ձեր մեջ հավանաբար հարց է առաջանում՝ ինչու՞ են մարդիկ ուսումնասիրում տնտեսագիտությունը: Իրականում մարդիկ այդ անելու անհամար պատճառներ ունեն:

Ոմանք այդ անում են փող աշխատելու հույսով, մյուսները կարծում են, որ իրենց կրթությունը թերի կլինի, եթե չիմանան առաջարկի և պահանջարկի օրենքները:

Մարդկանց համար կարևոր է նաև իմանալ, թե արտադրության անկումը կամ մավթի գների աճն ինչ ազդեցություն կարող են ունենալ իրենց ապագայի վրա:

ԻՆՉՈ՞Ւ՞ Է ՂՈՂԱՆՏՈՒՄ ՉԱՆԳԸ

Բոլոր նշված պատճառները և էլի շատերը բավականաչափ տրամաբանական են: Բայց պետք է հասկանալ, որ տնտեսագիտության հիմնական դասերը սովորելու համար կա մի գերիշխող պատճառ:

Ձեր ամբողջ կյանքում ձեզ կտրվեն օրվանից մինչև մահ, ձեր առջև ծառանալու են տնտեսագիտության դասան ճշմարտությունները: Որպես ընտրող դուք պետք է որոշումներ կայացնեք մի շարք հարցերի առթիվ՝ պետական բյուջե, կարգավորվող արդյունաբերության ճյուղեր, հարկեր և արտաքին առևտուր, որոնք չեք հասկանա, եթե չյուրացնեք այս առարկայի տարրերը:

Մասնագիտության ընտրությունը, որ պետք է կատարեք, ձեր կյանքի կարևորագույն որոշումն է: Ձեր ապագան կախված է ոչ միայն ձեր ընդունակություններից, այլ նաև այն բանից, թե երկրի տնտեսությունը, անկախ ձեր կամքից, ինչ ազդեցություն է ունենալու ձեր աշխատավարձի վրա: Տնտեսագիտությունը կարող է ձեզ օգնել արդյունավետ ներդրելու նեղ օրվա համար ձեր եկամուտներից առանձնացված խնայողությունը: Իհարկե, տնտեսագիտության ուսումնասիրությունը ձեզ հանձար չի դարձնի, բայց և առանց դրա կյանքի խաղաքարտերը պարզապես ձեր դեմ կլինեն:

Թերևս կարիք չկա ջուր ծեծել: Դուսով ենք՝ կհանդգնեք, որ տնտեսագիտությունը, լինելով օգտակար, ինքնին հրաշալի ասպարեզ է: Ուսանողների շատ սերունդներ տնտեսագիտությանը ծանոթանալով, ի գարմանս հենց իրենց, դա շատ լավ խթանիչ են համարում:

Ի՞ՆՉ Է ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Տնտեսագիտության ընդգրկումը շատ ընդարձակ է: Ասկայն ըստ էության այն նվիրված է մեկ բանի՝ ինչպես տնօրինել գոյություն ունեցող սահմանափակ միջոցները: Միաժամանակ ուսումնասիրելով սահմանափակ միջոցների օգտագործման խնդիրները, այն փորձում է պատասխան տալ առօրյա կյանքի 1001 հարցերի:

ԵՐԲԵՎԷ ՉԱՐՄԱՑԵ՞Ն ԵՔ . . .

Անկասկած, մինչև տնտեսագիտության առաջին դասազիբը կարդալը, տնտեսագիտական բազմաթիվ հարցերի մասին խորիել եք, և դասընթացն սկսելուն պես կարող եք այսպիսի հարցեր տալ.

Ինչու՞ են մարդիկ մտածում պետական բյուջեի բացի մասին: Ո՞րն է բյուջեի բացի ազդեցությունը գնաճի վրա և դրա հետ կապված ինչու՞ են մտահոգվում գնաճով: Ինչու՞ որոշ մարդիկ հարուստ են, իսկ ոմանք՝ աղքատ: Ինչու՞ Արևելյան Եվրոպայի երկրները հրաժարվեցին սոցիալիզմից և խմբովին փորձում են անցնել շուկայական տնտեսության: Որոշակիորեն ի՞նչ է իրենից ներկայացնում շուկայական տնտեսությունը: Ի՞նչ կկատարվի, եթե մենք ամերիկյան ձեռնարկություններին ու բանվորներին «պաշտպանելու» նպատակով արգելենք արտասահմանյան ավտոմեքենաների ներմուծումը: Ինչու՞ ամռան ամիսներին աշխատանք գտնելը երբեմն դժվար է, երբեմն՝ հեշտ: Իրականում ի՞նչ արժե քուեջում սովորելը:

ՇՈՒԿԱՅԻ ՎԵՐԱՅԱՅՏՆԱԳՈՐԾՈՒՄ

Տնտեսագիտությունը որպես գիտակարգ երկու հարյուր տարվա պատմություն ունի: 1776 թվականին Ադամ Սմիթը հրատարակեց իր անդրանիկ գիրքը «ժողովուրդների հարստությունը»՝ Նույն տարեթիվը հայտնի է նաև որպես անկախության հռչակման տարի: Սա պատահական զուգահեյություն չէ, որ երկու փաստաթղթերը լույս տեսան նույն տարում: Եվրոպական միապետների բռնակալությունից ազատագրվելու համար սկսված քաղաքական շարժումն ընթանում էր գնեռն ու աշխատավարձը պետական խիստ ու անհարկի կարգավորումից ձերբազատելու պայքարին զուգընթաց:

Ադամ Սմիթի ներդրումը շուկայական սկզբունքներով կազմակերպված տնտեսության ու դրա արագ զարգացման ուսումնասիրությունն էր և ա ցույց տվեց, որ գների ու շուկայի համակարգը կարող է գործարարությունն ու մարդկանց կազմակերպել և կարգավորել առանց կենտրոնական ղեկավարման: Համարյա մեկ դար անց, երբ երկաթուղային, մանածագործական և այլ ոլորտների հզոր ու գործունակ կապիտալիստական ձեռնարկություններն սկսեցին իրենց ազդեցությունը տարածել աշխարհով մեկ, սկսվեց կապիտալիզմի զանգվածային քննադատությունը: Կարլ Մարքսի «Կապիտալը» (1867, 1885, 1894): Մարքսը հայտարարեց, թե կապիտալիզմը դատապարտված է, և որ շուտով կսկսվեն գործարարության համընդհանուր ճգնաժամեր, հեղափոխական հուզումներ, որոնց կհաջորդի սոցիալիզմի հաստատումը:

Հաջորդ տասնամյակներին մարքսյան կանխատեսումները կարծես թե իրականացան 1890-ական և 1930-ական թվականների տնտեսական լճացումները մտավորականությանն առիպեցին խորհել մասնավոր ձեռնարկատիրական կապիտալիզմի կենսունակության շուրջը: 1917 թվականին Ռուսաստանում իրենց կադապարը սկսեցին կիրառել սոցիալիստները, և արդեն 1980 թվականին աշխարհի մեկ երրորդը ղեկավարվում էր մարքսյան ուսմունքով:

Անցնելով մեծ լճացման հորձանուտը, 1936 թվականին Ջոն Մեյնարդ Էյնզըլը հրատարակեց իր «Զբաղվածության, շահի և փողի ընդհանուր տեսություն» աշխատությունը: Ըրթադարձային այս աշխատությունը տնտեսագիտությանը արագարկում էր նոր մոտեցում, այնպիսին, որը պետք է պետությանը օգներ գործարարության պարբերաշրջանների ամենաճգնաժամային փուլերը մեղմել փողի և ֆինանսական քաղաքականության միջոցով:

1980-ական թվականներին ժամանակի անիվն իր լրիվ պտույտը կատարեց Կապիտալիստական երկրներն Արևմուտքում և սոցիալիստական երկրներն Արևելքում երկրորդ անգամ հայտնագործեցին

շուկան որպես արագ տեխնոլոգիական փոփոխություններ և բարձր կենսամակարդակ ապահովող ուժ Արևմտյան կառավարությունները թուլացրին իրենց կարգավորող ճնշումը արդյունաբերության ճյուղերի վրա և ազատ արձակեցին գները: Արևելքում իրադարձություններն առավել դրամատիկ էին: 1989 թվականին խաղաղ հեղափոխության հետևանքով սոցիալիստական երկրները հրաժարվեցին կառավարման կենտրոնացված պլանային համակարգից և շուկայական հարաբերություններին թույլ տվեցին նորից ի հայտ գալ: Ադամ Սմիթի հիմնարար խորաթափանցությունը վերահայտնագործվեց «ժողովուրդների հարստությունը» գրվելուց ավելի քան երկու դար հետո:

ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆՈՒՄՆԵՐԸ

Ի՞նչն է տնտեսագիտության ուսումնասիրության առարկան, որն ուսումնասիրում են Սմիթից մինչև Մարքս և մինչև մեր օրերի տնտեսագետների սերունդը: Ահա տնտեսագիտության մի քանի սահմանումներ.

- Տնտեսագիտության հարցադրումներն են. *ինչ ապրանքներ են արտադրվում, ինչպես են արտադրվում և ում համար են արտադրվում*։
- Տնտեսագիտությունը վերլուծում է տնտեսության մեջ կատարվող փոփոխությունները՝ գների, արտադրանքի, գործազրկության և արտաքին առևտրի շարժերը: Դրանց օրինաչափությունների ըմբռնումը թույլ է տալիս, որ տնտեսագիտությունն օգնի կառավարություններին պետական քաղաքականության միջոցով նպաստել տնտեսական գործունեությանը:
- Տնտեսագիտությունն ուսումնասիրում է պետությունների միջև կատարվող առևտուրը Այն օգնում է հասկանալ, թե ինչու են պետությունները ներմուծում որոշ ապրանքներ և արտահանում այլ ապրանքներ՝ Վերլուծում է պետական սահմաններում դրվող տնտեսական արգելքների արդյունավետությունը:
- Տնտեսագիտությունը ընտրության գիտություն է: Ինչպես ընտրել հմարավոր տարբերակներից լավագույնը՝ սահմանափակ ու սուղ արտադրության միջոցներով (աշխատուժ, սարքավորումներ, տեխնիկական գիտելիքներ), թողարկել ամենատարբեր արտադրանքներ (հացահատիկ, անձրևանոց, համերգ և հրթիռ) և այդ արժեքները ինչպես բաշխել սպառման համար:
- Տնտեսագիտությունը փողի, դրամառնային գործի, հիմնական միջոցների և հարստության ուսումնասիրությունն է:

Թվարկումը կարելի է շարունակել, քնն բերված օրինակներն էլ բավարար են, որ ի մի բերելով ընդհանրացնենք

Տնտեսագիտությունն ուսումնասիրում է, թե հասարակությունն օգտագործելով գոյություն ունեցող տահմանափակ միջոցները, ինչպես է արտադրում անհրաժեշտ ապրանքներ և դրանք բաշխում տարբեր մարդկանց՝

Մեր հետազոտություններում մենք կտարբերակենք մակրոտնտեսագիտությունը, որն ուսումնասիրում է տնտեսության գործունեությունը որպես մի ամբողջություն, և միկրոտնտեսագիտությունը, որն ուսումնասիրում է տնտեսության առանձին բաղադրիչները արդյունաբերության ճյուղեր, գործարաններ և տնային տնտեսություններ

Միկրոտնտեսագիտության մեջ քննելու ենք տնտեսության առանձին բաղկացուցիչ մասերը, Կենտազոտենք առանձին ապրանքների գնագոյացումը, հողի, աշխատուժի, հիմնական միջոցների գինը ևսահմանող գործոնները, կիրառմանը շուկայական հարաբերությունների ուժեղ և թույլ դրսևորումների մեջ: Միկրոտնտեսագիտությունը տնտեսությունն է մանրադիտակի տակ

Մակրոտնտեսագիտությունը, ի տարբերություն, տնտեսությունը հետազոտում է ամենալայն ու ամբողջական ընդգրկումով: Եւ քննում է արտադրանքի մակարդակի և աճի խնդիրները, վերլուծում գնաճի և գործազրկության հիմնահարցերը, փողի շրջանառության օրինաչափությունները, ուսումնասիրում առանձին ազգային տնտեսությունների բարգավաճման և մյուսների չճացման պատճառները:

ԳԻՏԱԿԱՆ ՄՈՏԵՅՈՒՄ

Շատերին, քրևս, կգարմացնի, թե ինչպես Ամիթը կամ Քեյնզը կան որևէ ժամանակակից տնտեսագետ կարող է փորձել պատասխան տալ տնտեսագիտությանն առաջադրված խոթին հարցադրումներին: Ինչպես կարող էր որևէ մեկը հզգրիտ ու գիտական բացատրություն տալ, թե ինչու ճակոմիայի տնտեսությունն արագ զարգացում ունեցավ, իսկ հորիդոյին Միությունն անկում ապրեց: Կարո՞ղ են արդյոք տնտեսագետները բացատրել, թե ինչու որոշ մարդիկ հեքիաթային հարստություն ունեն, մինչդեռ մյուսները հազիվ են վաստակում իրենց հանսպագօրյա հացը

Տնտեսագետներն, իհարկե, չունեն ժամանակի կարևոր խնդիրները լուծելու մենաշնորհը: Իսկապես, շատ երևույթներ դժվարըմբռնելի ու խիստ հակասայան են. Բայց տնտեսագետներն ու մյուս գիտնականները մշակել են մի եղանակ, որը երբեմն կոչում են գիտական մոտեցում՝ հայեցակետ, որը թույլ

է տալիս հասկանալ տնտեսական զարգացման, գնեռի և աշխատավարձի, եկամտի բաշխման և արտաքին առևտրի վրա ազդող ուժերի բնույթը:

Դիտարկում: Տնտեսագիտական գիտելիքների ձեռքբերման հիմնական աղբյուրը տնտեսական գործունեության դիտարկումն է հատկապես պատմական կտրվածքով: Վերցնենք գնաճը՝ մի հասկացություն, որը նշանակում է գների ընդհանուր մակարդակի աճ¹ Բաղաբացիները, դրամապաններն ու բաղաբական գործիչները ապառնացող գնաճը՝ մեղմելու կամ կանխելու համար հաճախ ցավագին քայլերի են դիմում, կրճատում են արտադրությունը ավելացնելով գործազրկությունը

Ինչպես՝ կարելի է հասկանալ գնաճի վնասակարությունը: Կարելի է դիմել պատմություն դարձած գնաճի օրինակների՝ Մենք ավելի ուշ կուսումնասիրենք 1920-ական թվականների գնաճը Գերմանիայում՝ Երկու տարվա գնաճի ընթացքում գներն աճեցին 1.000.000 000 000 տոկոսով: Այն կործանեց մարդկանց միջին խավի հարստությունը, առաջացրեց սոցիալական հուզումներ և, շատերի կարծիքով, նպաստեց Գիտլերի իշխանության գլուխ անցնելուն, Լծան դաժան գնաճի ուսումնասիրությունը կարող է օգտակար լինել ըմբռնելու 1970 80-ական թվականների համեմատաբար թույլ արտահայտված գնաճերը:

Ըստ փիլիսոփա Ջորջ Աանթայանայի՝ նրանք, ովքեր մոռանում են անցյալը, դատապարտված են վերապրելու այն: Տնտեսագետները նույնպես կարող են օգուտ քաղել պատմության դասերից, և ըստ էության այդպիսի դասերի մասին խոսվում է այս դասագրքի շատ էջերում:

Տնտեսագիտական վերլուծություն: Տնտեսագիտությունը ենփրիկ գիտություն է: Պատմական իրադարձություններն ու փաստերը նրանում կենտրոնական տեղ են զբաղեցնում Բայց փաստերն ինքնին ոչինչ չեն տալիս. Մենք պետք է դրանց ավելացնենք տնտեսագիտական վերլուծությունը, քանի որ տնտեսագիտական տեսությունները պատմական զարգացման և կիրառման մեջ դիտարկելով է միայն հնարավոր թվերի ու փաստերի խառնակույտի մեջ պարզել իրականության ստույգ պատկերը:

¹ Տնտեսագիտական հասկացությունների յուրացումը մասնագիտական բառարանի կարիք ունի: Անժանոթ բառեր և հասկացություններ հանդիպելիս կարող եք օգտվել գրքի վերջում գետեղված եզրերի բառարանից: Այն պարունակում է գրքում հանդիպող տնտեսագիտական եզրերի մեծ մասը: Բառարանում բացատրվում են նաև տեքստում հանդիպող բոլոր շեղատառ եզրերը:

Ի՞նչ է նշանակում տնտեսագիտական վերլուծություն: Սա մի մոտեցում է, որն սկսում է ենթադրություններից և ապա դատողությունների շարքով հասնում կանխատեսումների մարդկանց, ձեռնարկությունների և անբողջ տնտեսության գործունեության մասին:

Որպես օրինակ քննարկենք աներիկյան ձեռնարկություններին ու բանվորներին արտաքին մրցակիցներից պաշտպանելու նպատակով արտասահմանյան ապրանքների ներմուծումը սահմանափակելու փորձերը: Վերջին տարիներին Սիացյալ Նահանգներն ավելի շատ ապրանքներ է գնել, քան վաճառել: Դրա հետևանքն էր Ամերիկայի արդյունաբերության ճյուղերում զբաղվածության մակարդակի անկումը: Պողպատածուլական, ավտոմեքենաշինական և մանածագործական արդյունաբերության ճյուղերի բանվորները բողոքեցին, թե «արտասահմանյան լծան աշխատուժը» խլում է իրենց աշխատանքը: Նրանք առաջարկում էին փակել ներմուծումը: Նման սահմանափակման օրինակ է գործվածքեղենի ներմուծման խիստ բաժնեչափը:

Մարդիկ կարող են անվերջ վիճել ներմուծումը սահմանափակելու հետևանքների շուրջը: Տնտեսագետները գերադասում են առաջարկի և պմհանջարկի վերլուծությամբ որոշել առևտրական սահմանափակումների անհրաժեշտ աստիճանը: Նման վերլուծություններից պարզվում է, որ գործվածքեղենի ներմուծման սահմանափակումը կավելացնի աշխատատեղերը արդյունաբերության այդ ճյուղում, բայց միաժամանակ կբարձրացնի նաև հագուստի գները սպառողների համար և կպակասեցնի համախառն ազգային եկամուտը: Իրականում տարբեր դեպքերի ուսումնասիրությունը հաստատում է այս կանխատեսումների ճշտությունը:

Սրան հաջորդող էջերում դուք կծանոթանաք վերլուծական աշխատանքին ծառայող մի շարք միջոցների՝ առաջարկ և պահանջարկ, արժեքի սանդղակներ և այլն: Դրանց իմացությունն էական է և թույլ կտա հասկանալ անցյալի, ներկայի և ապագայի հակասական տնտեսական խնդիրները:

Վիճակագրական վերլուծություններ: Տնտեսական գործունեության լիարժեք ընթրնումը հիմնվում է տնտեսական տվյալների և վիճակագրական վերլուծության օգտագործման վրա: Կառավարությունների և ձեռնարկությունների հրապարակած տվյալները կարող են մեզ օգնել քանակապես վերլուծելու տնտեսական գործընթացը: Եթե նման իրադեկության իրական կիրառումը առաջադիմական միջոցներ է պահանջում հավանականության և տնտեսաչափության մեջ, ապա արդյունքների ընթրնումը պահանջում է միայն առողջ բանականություն և ուշադիր ընթրնում:

Որտե՞ղ կարող ենք օգտագործել վիճակագրությունը: Ասենք՝ ձեզ հետաքրքրում է, թե ինչու կանայք տղամարդկանց վաստակի միջին հաշվով միայն 60 տոկոսն են ստանում: Անհավասարաչափ բաշխումը բացատրելու համար միլիոնավոր աշխատողների դեպքում դուք դժվար թե կարողանաք ուսումնասիրել յուրաքանչյուրի անձնական կենսագրությունը: Փոխարենը դուք բնորոշ տվյալներ եք հավաքում տղամարդկանց և կանանց աշխատավարձի վերաբերյալ, նրանց անձնական բնութագրերի հետ միասին (կրթություն, փորձառության տարիներ, զբաղմունք և այլն): Այնուհետև, օգտագործելով այդ տվյալները, դուք հետազոտման վիճակագրական մեթոդներ եք կիրառում որոշելու համար, թե տղամարդկանց և կանանց վաստակի տարբերության որ մասն է պայմանավորված բնութագրերի տարբերությամբ: Օրինակ, ուսումնասիրությունները պարզել են, որ վաստակի տարբերության էական մասը կապված է այն փաստի հետ, որ տղամարդիկ միջին հաշվով ավելի շատ ժամանակ են հատկացրել իրենց աշխատուժի կատարելագործմանը և հիմնականում ընդգրկված են ավելի բարձր վարձատրվող աշխատանքներում: Բայց վիճակագրական բոլոր նկատառումները հաշվի առնելուց հետո աշխատավարձի տարբերության մի զգալի մասը մնում է առանց բացատրության, և ոմանք հավատում են, թե այս մնացյալ տարբերությունը խտրականության հետևանք է:

Գիտափորձեր: Տնտեսական աշխարհը իր միլիոնավոր տնտեսություններով և միլիարդավոր գներով հանդերձ ահավոր կերպով խճճված է: Այս հուզիչ նոր փոփոխությունների պայմաններում տնտեսական երևույթներն ուսումնասիրելու համար տնտեսագետները ձեռնարկում են լաբորատոր և այլ կառավարվող գիտափորձեր:

Ի՞նչ բան է *կառավարվող գիտափորձը*: Գիտնականը կառավարվող գիտափորձը սկսում է բնաչափությանը բաժանելով երկու կամ ավելի խմբերի, որոնցից յուրաքանչյուրը դիտարկվում է միևնույն եղանակով, բացառությամբ մեկ գործոնի: Այնուհետև, գիտնականը չափում է հետազոտվող գործոնի ազդեցությունը, միաժամանակ *մյուս գործոնների ազդեցություններն անփոփոխ պահելով*:

Տնտեսագիտության մեջ գիտափորձերն ավելի դժվար են, քան թե լաբորատոր գիտություններում: Տնտեսագետները չեն կարող տնտեսագիտական փոփոխականները չափել այն ճշգրտությամբ, ինչ որ ֆիզիկոսները՝ զանգվածը, արագությունը կամ հեռավորությունը չափելիս: Դեռ ավելին, լաբորատոր պայմաններում դժվար է վերարտադրել իրական տնտեսությունը:

Չհաղթահարելով այդ դժվարությունները տնտեսական գործընթացը բացատրելիս՝ տնտեսագետ-

ներն ավելի մեծ տեղ են հատկացնում գիտափորձերին: Օրինակ, գիտափորձնական մի խմբում վերջին երկու տասնամյակների ընթացքում տնտեսագետները որոշել են մարդկանց հակազդեցությունները աղքատների եկամուտներն ավելացնելու տարբեր պետական ծրագրերի նկատմամբ: Այդ գիտափորձերը չափազանց օգտակար էին պարզելու համար, թե ինչպես են պետական ծրագրերի փոփոխությունները ներգործում մարդկանց աշխատանքային ունակությունների և խնայողությունների վարքի վրա: Այսօր այլ գիտափորձեր ուսումնասիրում են, թե ինչպես են շուկաներն իրենց պահում արտադրողների փոքր թվի դեպքում:

Գիտարկումը, տնտեսագիտական վերլուծությունը, վիճակագրական վերլուծությունները և գիտափորձերը այն չորս մեթոդներն են, որոնց հիման վրա զարգանում է տնտեսագիտությունը: Անեն օր մի նոր առեղծված է ի հայտ գալիս: Ի պատասխան, տնտեսագետները փորձարկում են նոր գաղափարներ և հրաժարվում հենրից, իսկ տնտեսագիտությունը զարգանում և փոփոխվում է: Դասագրքերն ընդգրկում են և հաստատված խոհեմությունը, և այսօրվա տաք բանավեճերը: Բայց մեկ կամ երկու տասնամյակ հետո նոր իրողությունները կզան փոխարինելու էին տեսություններին, և գիտությունը նորովի կզարգանա:

ԾՈՒՂԱԿՆԵՐ ՏՆՏԵՍԱԳԻՏԱԿԱՆ ՂԱՏՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ

Տնտեսագիտության բոլոր հիմ և նոր ուղորտներում լուրջ տնտեսագետի ճանապարհին կան որոշ ծուղակներ: Այս բաժինը դիտարկում է դրանցից մի բաժինը:

«ՄԱՍՅԱԾ ԳՈՐԾՈՆՆԵՐԻՆ ԱՆՓՈՓՈՒՄ» ԶՊԱՅԵԼԸ

Տնտեսագիտական խնդիրների մեծ մասը ներառում է միաժամանակ փոխազդող մի քանի գործոններ: Օրինակ՝ տվյալ տարում զնված ավտոմեքենաների թիվը պայմանավորված է ավտոմեքենաների գնով, սպառողների եկամուտներով, բենզինի գներով և այլն: Ինչպե՞ս կարող ենք առանձնացնել մի փոփոխականի, ինչպես, օրինակ, բենզինի գնի ազդեցությունը ավտոմեքենաների վաճառքի վրա:

Ինչպես նշել ենք կառավարվող գիտափորձերը քննարկելիս՝ մի փոփոխականի ազդեցությունն առանձնացնելու հիմնական միջոցը **մնացած գործոններն անփոփոխ** պահելն է: Այս կարևոր արտահայտությունը նշանակում է, որ դիտարկվող փոփո-

խականը փոփոխվում է, մինչդեռ մյուս բոլոր փոփոխականները մնում են հաստատուն: Եթե ուզում ենք չափել զների ազդեցությունը զնվող ավտոմեքենաների թվի վրա, ապա պետք է քննարկենք ավտոմեքենաների զների փոփոխման հետևանքները, համոզված լինելով, որ սպառողների եկամուտները, բենզինի գները, շահադրույքները և մյուս փոփոխականները հաստատուն են, որ «մնացած գործոններն անփոփոխ են»:

Ասենք՝ ձեզ հետաքրքրում է ավտոմեքենաների վաճառքի վրա 1990 թվականի աշնանը Պարսից ծոցի ճգնաժամին հաջորդած բենզինի գների մեծ աճի ազդեցության որոշումը: Չեր վերլուծությունը կբարդանա, քանի որ բենզինի գների աճի հետ միաժամանակ նվազել են սպառողների իրական եկամուտները: Այնուամենայնիվ, դուք պետք է փորձեք առանձնացնել բենզինի ավելի բարձր գների ազդեցության հետևյալները, փորձելով գնահատել, թե ինչ տեղի կունենա, եթե մնացած գործոնները մնան անփոփոխ: Սինջև չբացառեք այլ փոփոխականների ազդեցության հետևանքները, չեք կարողանա ճշգրիտ գնահատել բենզինի փոփոխվող գների ազդեցությունը:

ՊԱՏՆԱՈՒՐԵՏԵՎԱՆՔԱՅԻՆ ԱՆՍԸ

Պատճառահետևանքային սխալը պատճառ և հետևանք հարաբերության ուսումնասիրման համընդհանուր սխալն է: Պատճառահետևանքային սխալի դասական օրինակ է նախնադարյան հասարակության մեջ հեքիմների այն համոզումները, թե թշնամուն սպանելու համար ինչպես մի քիչ մկնդեղ, այնպես էլ հմայանք է անհրաժեշտ: Այնուհետև, նման սխալներից է դոկտոր Օպտիմիստի նկատառումն այն մասին, թե երբ պետությունը կրճատում է հարկերի դրույքաչափերը, պետության ընդհանուր հարկային եկամուտները սկսում են աճել: Դոկտոր Օպտիմիստն այնուհետև պնդում է. «Ահա եթե մենք իջեցնենք հարկերի դրույքաչափերը, ապա կավելացնենք եկամուտները և, այդպիսով, կկրճատենք բյուջեի բացը»: Այս դեպքում նույնպես *պատճառահետևանքային սխալ* է կատարվել²:

Այն փաստը, որ Ա դեպքը նախորդել է Բ դեպքին, չի ապացուցում, թե Ա դեպքը պատճառ է հանդիսացել Բ-ի համար: Եզրակացնել, թե «դեպքից հետո» հասկացվում է «դեպքի պատճառով», նշանակում է կատարել պատճառահետևանքային սխալ:

² Տրամաբանության մեջ դա հայտնի է որպես *post hoc, ergo propter hoc fallacy* (լատիներենից բարգձանվում է որպես «դրանից հետո, ուրեմն անպայմանորեն դրա հետևանքով»)

Հեքիմը կատարել է պատճառահետևանքային սխալ, քանի որ եզրակացրել է, թե հմայանքը մահվան պատճառ է հանդիսացել, քանի որ այն նախորդել է մահվան: Դոկտոր Օպտիմիստի սխալն այն ենթադրությունն էր, թե հարկերի կրճատումն էր պետական եկամուտների ավելացման պատճառը: Անտեսվել է այն հանգամանքը, որ զարգացող տնտեսությունն էր ավելացնում մարդկանց եկամուտները, և նա կարող էր հարկային եկամուտները նույնիսկ ավելի շատ ավելացնել չկրճատված հարկերի պայմաններում:

ԱՄԲՈՂՋԸ ՈՉ ՄԻՇՏ Է ՄԱՍԵՐԻ ԳՈՒՄԱՐԸ

Երբևիցե տեսե՞լ եք ֆուտբոլի խաղի ժամանակ ավելի լավ տեսադաշտ ունենալու համար վեր ցատկող մարդկանց: Առվորաբար նրանք զալիս են այն հանդգման, որ երբ բոլորն են կանգնում, տեսադաշտը ընդհանրապես չի բարելավվում: Այս օրինակը, ըստ որի այն, ինչ ճիշտ է անհատի համար, անպայմանորեն ճիշտ չէ բոլորի համար, պարզաբանում է «բաղադրման սխալը», որը սահմանվում է հետևյալ կերպ:

Բաղադրման սխալը սխալ պատկերացումն է առ այն, թե ինչը որ ճիշտ է մի մասի համար, ճիշտ է նաև ամբողջի համար:

Հետևյալ օրինակները ճշմարտացի դրույթներ են, որոնք կարող են զարմացնել բաղադրման սխալ կատարած մարդկանց:

- Անհատների ավելի շատ խնայելու փորձերը տնտեսության անկման շրջանում կարող են նվազեցնել հասարակության ամբողջական խնայողությունները:
- Եթե մի անհատ ավելի շատ փող է ստանում, ապա նա ավելի հարուստ կլինի, եթե բոլորն են ավելի շատ փող ստանում, ապա ոչ մեկն ավելի հարուստ չի լինի:
- Ներմուծվող ապրանքներից զանձվող մաքսադրույքների կրճատումը կարող է օգուտ բերել կրացյալ Նախագծերին, նույնիսկ եթե այլ երկրներ հրաժարվում են իջեցնել իրենց մաքսադրույքները:
- Եթե բոլոր ազարակատերերը առատ բերք աճեցնեն, ապա գյուղատնտեսության ամբողջական եկամուտները, հավանաբար, կնվազեն:

Բաղադրման սխալը բացահայտելու համար դիտարկենք վերջին օրինակը: Հացահատիկ աճեցնող ազարակատերը բերքն ավելացնելու համար աշխատում է լուսաբացից մինչև մթնշաղ, օգտագործում է պարարտանյութերի ճիշտ բանակություն և այլն: Եթե նրան հաջողվում է ավելացնել արտադրանքը, ապա նրա եկամուտը զգալիորեն կաճի: Սակայն եթե

բոլոր ազարակատերերին է հաջողվում ավելացնել իրենց արտադրանքը, ապա հացահատիկի գինը կարող է այնպես շեշտակիորեն ընկնել, որ հացահատիկի ամբողջական վաճառքը (գին անգամ բանակ) իրապես նվազի: Սա ցույց է տալիս, որ այն, ինչ ճիշտ է անհատի համար, անպայմանորեն ճիշտ չէ խմբի համար:

Այս գրքում մենք կտեսնենք, որ վերոիշյալ բոլոր ակնհայտ պարադոքսները ճշմարիտ են: Զվան կախարդական բանաձևեր կան թաքցված հնարքներ: Ավելի շուտ՝ սրանք այն օրինակներն են, որոնցում այն, ինչ ճշմարիտ է անհատների համար, ոչ միշտ է ճշմարիտ հասարակության՝ որպես ամբողջության համար:

ՍՈՒԲՅԵԿՏԻՎՈՒԹՅՈՒՆ

Տնտեսագիտությունը յուրացնելու ամենամեծ արգելքը թերևս առաջանում է շրջապատող աշխարհի հետազոտման մեջ մեր կողմից կիրառվող *սուբյեկտիվությունից*: Երբեմն մենք հավատում ենք, թե մեր հետազոտությունների խնդիրն է բացահայտել օբյեկտիվ իրականությունը՝ յուրացնել փաստացի տվյալները և բնության կամ տնտեսագիտության օրենքները:

Ավաղ, սովորելն այդքան հեշտ չէ: Երբ դեռ երիտասարդ ենք, մեր մտքերը բաց են նոր գաղափարների համար: Երբ մեծանում ենք, ապա սկսում ենք կազմավորել մեր մտքերը և աշխարհին տեղեկանալ մեր ընտանիքից, ընկերներից և ուսուցիչներից: Բայց նախքան աշխարհը հասկանալը մենք դառնում ենք սեփական գիտելիքների գերին: Երկիր մոլորակի վրա մեծացած վաղնջական ժամանակների գիտնականների համար բնական էր հավատալ, թե տիեզերքի մնացած մասը պատվում է իրենց շուրջը: Ժամանակակից Ամերիկայում մեծանալով՝ մենք դժվարությամբ կարող ենք հասկանալ ճապոնիայում էլսմ Արևելյան Եվրոպայում տեղի ունեցող տնտեսական հեղաշրջումները: Վերջապես, ուսումնասիրվող փաստերի ընկալման եղանակը պայծառավորված է այն տեսական ակնոցով, որ մենք կրում ենք:

Գիտնականներն էլ նման են մյուս մարդկանց: Նրանք իրենց տեսական կանխակալ կարծիքների գերին են: Եթե ֆիզիկոսները չավ յուրացնեին նյութաբանության ֆիզիկան, ապա դա իրականում կարող էր խանգարել Այնշթայնի հարաբերականության տեսության իրենց ըմբռնմանը:

Միս թե ինչու գիտությունը պատկանում է երիտասարդներին: Տարեցները չափազանց շատ բաներ «գիտեն», որոնք ճշմարիտ չեն, բայց որոնք չեն կարող չլինանալ: Դրա ապշեցուցիչ օրինակը բերում է նորբելյան մրցանակի դասփնեկիր, ֆիզիկոս Մաքս

Պլանկը, որը հռչակվել է հեղափոխիչ քվանտային տեսության իր հայտնագործությամբ: Իր *գիտական ինքնակենսագրության* մեջ Պլանկը հայտնում է ֆիզիկայի զարգացման վերաբերյալ որոշ նկատառումներ:

Այս կենսագրործը ինձ նաև հնարավորություն է տվել իմ կարծիքով իմանալու մի ուշագրավ իրողություն: Նոր գիտական ճշմարտությունը հաղթանակում է ոչ թե իր հակառակորդներին համոզելով և լուսավորելով, այլ ավելի շուտ, քանի որ հակառակորդները վերջիվերջո մահանում են, և աճում է նոր սերունդ, որը քաջածանոթ է դրան:

Այս դասը վերաբերում է նաև տնտեսագիտությանը, որտեղ Ամիթի, Մարքսի և Քեյնզի նման հսկաները, իրոք, բոլոր նրանք, ում ամուսնները երևում են այս գրքի վերջնաթերթում պատկերված տնտեսագիտության տոհմածառի վրա, փոխակերպել են տնտեսագիտական մտածողությունը, վերափոխելով երիտասարդներին և անկանխակալներին:

Արդյո՞ք դա թոչուն է: Պարզ նկարը պատկերում է ամեն մի գիտության մեջ գոյություն ունեցող սուբյեկտիվությունը: Արդյո՞ք 1-1(բ) նկարը դեպի ձախ նայող թոչուն է պատկերում: Թե՞ դա դեպի աջ նայող այծքաղ է:

Միանշանակ պատասխան չկա: Երկուսն էլ կարող են ճիշտ լինել՝ կախված համատեքստից: Նկատի ունենալով 1-1(ա) նկարում պատկերված թոչունների դաշտը, մարդկանց մեծ մասը կարծում է, թե (բ)-ի գծապատկերը թոչուն է: Բայց, անդրադառնալով (գ)-ում պատկերված այծքաղների դաշտին, նրանք այն

այծքաղ են համարում: Նմանապես դա վերաբերում է գիտական փաստերին և տեսություններին:

Այն բանից հետո, երբ ուսումնասիրել և սովորել եք տնտեսագիտական սկզբունքների հիմնական մասը, դուք իրականությունը նոր և այլ եղանակով եք ըմբռնում: Այս խորաթափանցությունը մեզ օգնում է հասկանալու, թե ինչու միևնույն մոլորակի վրա ապրող մարդիկ կարող են ունենալ էապես տարբեր տնտեսագիտական ըմբռնումներ, ինչու ոմանք հավատում են, որ շուկան տնտեսությունը կազմակերպելու լավագույն եղանակն է, մինչդեռ մյուսները կառչում են սոցիալիստական կենտրոնացված պլանավորումից, կամ ինչու պետական բարոության ծրագրերը հիացնում են ոմանց և վատաբանվում մյուսների կողմից:

Այսպես ուրեմն, եկեք կասկածի ենթարկենք մեր սեփական համոզումներին ու փոխիտփայության անխուսափելի սուբյեկտիվությունը և անկանխակալ լինենք մեր սեփականից տարբերվող տեսակետների վերաբերմամբ:

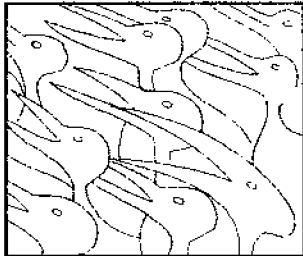
ՍԱԿԱՎՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆԵՐ

Այժմ, երբ մենք տեսանք, թե ինչպես է զարգանում տնտեսագիտությունը և տեղեկացանք տնտեսագիտական մտածողության ճանապարհին հանդիպող որոշ ծուղակների, եկեք անդրադառնանք տնտեսագիտության հիմնական հասկացություններից մեկին:

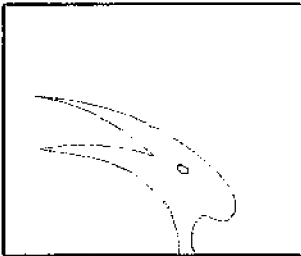
Ասկալության իրողությունը հենց տնտեսագիտության ինքունն է: Տնտեսագետներն ուսումնասի-

Թոչուն՞ն, թե այծքաղ

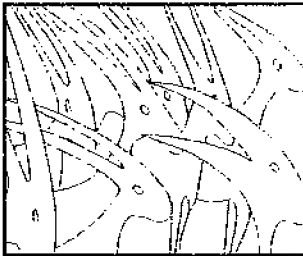
(ա)

(բ)

(գ)

Նկար 1-1. Միևնույն փաստերը տարբեր կերպ կարող են մեկնաբանվել այն գիտնականների կողմից, ովքեր տարբեր տեսական ակնոց են կրում

Արդյո՞ք (բ)-ն թոչուն է, թե այծքաղ: Երբ (գ)-ն ծածկված է, մարդկանց մեծ մասը կարծում է, թե դա թոչուն է: Բայց երբ (ա)-ն է ծածկված, մեծ մասը կարծում է, թե դա այծքաղ է: Այսպես, ըմբռնման տարբերությունները ներգործում են տնտեսական քաղաքականության վերաբերյալ մարդկանց տեսակետների վրա: (Աղբյուրը՝ N. R. Hanson, *patterns of Discovery* [Cambridge University Press, London, 1961]):

րում են, թե ինչ եղանակով են ապրանքները արտադրվում և սպառվում, քանի որ մարդիկ ուզում են սպառել շատ ավելի, քան տնտեսությունը կարող է արտադրել: Եթե յուրաքանչյուր ապրանքից անսահման քանակություններ արտադրվեին կամ եթե մարդկանց զանկությունները լիովին բավարարված լինեին, ապա մարդիկ չէին անհանգստանա սուղ պաշարների արդյունավետ օգտագործման համար: Չեղմարկությունները չէին պայքարի հանուն աշխատուժի և նյութերի արդյունավետ օգտագործման, իսկ պետությունները քանց չէին գործադրի հարկային քաղաքականության իրականացման կամ ծախսերի համար: Ավելին, քանի որ մենք բոլորս կկարողանալինք ունենալ այնքան, որքան կամենայինք, ոչ մեկը չէր հոգա տարքեր մարդկանց կամ դասակարգերի միջև եկամուտների բաշխման մասին:

Առատության այդպիսի եղեմում չէին լինի տնտեսական ապրանքներ՝ ապրանքներ, որոնք սակավ են կամ որոնց առաջարկը սահմանափակ է: Սպառման հաշվին տնտեսելու անհրաժեշտություն չէր լինի, և, իսկապես, տնտեսագիտությունն այլևս կենսականորեն անհրաժեշտ գիտություն չէր լինի: Բոլոր ապրանքները անվճար կլինեին, ինչպես ավագը Ասուդյան անապատում կամ ծովեզրի ջուրը:

Բայց ոչ մի հասարակություն չի հասել անսահման հնարավորությունների երազանքի իրականացմանը: Ապրանքները սահմանափակ են, մինչդեռ պահանջներն անվերջ են թվում: Նույնիսկ Միացյալ Նահանգներում, որն ունի երբևիցե հայտնի առավել արդյունավետ տնտեսությունը, արտադրությունը բավարար չէ յուրաքանչյուրի պահանջները բավարարելու համար: Սպառման օրինակների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ մարդկանց անհրաժեշտ են կենտրոնական ջեռուցում, և հովացում, կինո և ընդգրկուն ծայնասկավառակներ, ավտոմեքենաներ և անհատական հաշվիչ մեքենաներ, համերգներ և հանգիստ, ազատ ժամանակ և մենություն, մաքուր օդ և մաքուր ջուր, անվտանգ գործարաններ և մաքուր փողոցներ, և անհամար այլ ապրանքներ ու ծառայություններ: Եթե դուք գումարեք բոլոր պահանջները, ապա իսկույն կսարգեք, որ յուրաքանչյուրիս սպառման պահանջմունքների նույնիսկ փոքր մասը բավարարելու համար պարզապես չկան անհրաժեշտ ապրանքներ և ծառայություններ: Սեր ազգային արդյունքը պետք է շատ անգամ ավելի մեծ լինի, որպեսզի միջին ամերիկացին կարողանա ասրել միջին բժշկի կամ իրավաբանի մակարդակով: Իսկ Միացյալ Նահանգներից դուրս, մասնավորապես Աֆրիկայում և Ասիայում, հարյուր միլիոնավոր մարդիկ տառապում են սովից և նյութական գրկանքներից:

Տնտեսագիտության հենց էության մեջ է այն անժխտելի ճշմարտությունը, որ մենք կոչում ենք սակավության օրենք: Այն հավաստում է, որ ապրանք-

ները սակավ են, որովհետև բավարար քանակությամբ պաշարներ չկան արտադրելու համար այն բոլոր ապրանքները, որ մարդկանց անհրաժեշտ են սպառման համար: Ողջ տնտեսագիտությունը բխում է այս կենտրոնական իրողությունից: Քանի որ պաշարները սակավ են, անհրաժեշտ է ուսումնասիրել, թե հասարակությունը ինչպես է ընտրություն կատարում հնարավոր ապրանքների և ծառայությունների ցուցակից, ինչպես են արտադրվում և գնահատվում տարբեր ապրանքները և ով է սպառում այն ապրանքները, որ հասարակությունն է արտադրում:

ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԿԻՐԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Մենք ընդունել ենք, որ մեր տնտեսագիտական գիտելիքները մեզ ծառայում են մեր անձնական կյանքը կարգավորելու, հասարակությունը հասկանալու և մեր շրջակա աշխարհը բարելավելու համար: Այն եղանակները, որոնց միջոցով տնտեսագիտությունը կարող է անհատապես օգնել մեզ, այնքան տարբեր են, որքան տարբեր է մեր անձնական ապրելակերպը: Բաժնետոմսերի շուկայի մասին տեղեկանալը կարող է մարդկանց օգնել կարգավորելու իրենց սեփական ֆինանսները, գների տեսության և հսկամենաշնորհային քաղաքականության վերաբերյալ գիտելիքները կարող են կատարելագործել իրավաբանի հմտությունները, արժեքի և հատույցի որոշիչ գործոններին լավատեղյակ լինելը կնպաստի լավագույն գործարար որոշումների ընդունմանը: Բժշկին, ավանդատուին և ագարակատիրոջը անհրաժեշտ է հաշվապահության և կանոնագրության իմացություն իրենց գործարարությունից առավելագույն բավարականություն և շահույթ ստանալու համար:

ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՔՄԱՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԱԵՋ

Մարդկանց անձնական գործերի կարգավորմանն օժանդակելուց բացի, տնտեսագիտությունը կատարելագործում է վճռորոշ ազգային հարցերին վերաբերող գիտելիքները: Նրանք, ովքեր տնտեսագիտությունը երբեք համակարգորեն չեն ուսումնասիրել, դժվարանում են ազգային հարցերի շուրջը նույնիսկ խորհել: Նրանք նման են այն անգրագետ մարդուն, որը կարդալու փորձ է անում:

Ազգային տնտեսական հարցերի վերլուծությանը օժանդակելիս տնտեսագիտությունը երկու տարբեր դեր է կատարում: Առաջին հերթին այն օգնում է հասկանալու մեր հասարակությունը՝ նկարագրելու, բա-

ցատրելու և կանխատեսելու տնտեսական գործընթացը, օրինակ՝ աղքատության պատճառները: Սակայն շատերի կարծիքով վարձատրված կարող եք համարվել այն բանից հետո, երբ տնտեսագիտական գիտելիքների օգնությամբ ծրագրված է այնպիսի քաղաքականություն, որն ավելի լավ հասարակություն պետք է կառուցի: Ախտորոշման և բուժման այս տարբերությունը ժամանակակից տնտեսագիտության կենտրոնական հարցն է:

Կանոնական և իրական տնտեսագիտություն. Տնտեսագիտության մեջ պետք է զգուշորեն տարբերենք իրական (կամ փաստացի) դրույթները կանոնական դրույթներից (կամ պրծեքների գնահատումներից):

Իրական տնտեսագիտությունը նկարագրում է փաստերը և տնտեսական գործընթացը: Որո՞նք են աղքատության պատճառները Միացյալ Նահանգներում: Ծխախոտի բարձրացված հարկերը ինչպե՞ս կազդեն ծխողների թվի վրա: Ինչպիսի՞ն է սոցիալիստական երկրների տնտեսական գործունեությունը՝ համեմատած կապիտալիստական երկրների հետ: Այս հարցերի պատասխանները կարող են տրվել փաստերի հիման վրա միայն: Դրանք կարող են լինել հեշտ կամ դժվար, բայց բոլորն էլ իրական տնտեսագիտության ոլորտին են պատկանում:

Կանոնական տնտեսագիտությունը ներառում է բարոյական նորմերն ու արժեքների գնահատումները: Արդյո՞ք պետությունը պետք է դրամական միջոցներ հատկացնի աղքատներին: Արդյո՞ք բյուջեի բացը պետք է կրճատվի ավելի բարձր հարկեր սահմանելու կամ ծախսերը կրճատելու միջոցով: Արդյո՞ք սոցիալիստական երկրները պետք է մտցնեն մասնավոր սեփականություն և բաժնետոմսերի շուկաներ: Այս հարցերին չկան ճիշտ կամ սխալ պատասխաններ, բանի որ դրանք ավելի շուտ բարոյագիտություն և արժեքներ են ներառում, քան թե փաստեր: Այս հիմնահարցերը կարող են վիճարկվել, սակայն դրանք երբեք չեն կարող լուծվել գիտության կողմից կամ փաստերին դիմելու միջոցով: Պարզապես ճշգրիտ պատասխան չկա, թե որքան բարձր պետք է լինի գնաճը, արդյոք հասարակությունը պետք է օգնի աղքատներին կամ որքա՞ն հատկացումներ պետք է կատարվեն պաշտպանության նպատակների համար: Այս հարցերը լուծվում են քաղաքական որոշումներով և ոչ թե տնտեսագիտության կողմից:

խորհրդատուները: Քաղաքական օրակարգը հազեցած է տնտեսագիտական հարցադրումներով: Արդյո՞ք անհրաժեշտ է հարկերը բարձրացնել բյուջեի բացը կրճատելու նպատակով: Արդյո՞ք պետք է բարձրացնել նվազագույն աշխատավարձը: Արդյո՞ք կառավարությունը պետք է ավելի ընդհուպ կարգավորի դրամատնային գործունեությունը: Քաղաքական ղեկավարներին տնտեսական խորհրդակցանքներ են հարկավոր այդպիսի բարդ հարցերի վերաբերյալ խորհուրդներ առանալու համար:

Տնտեսական գործունեության միջազգային հայեցակետերը հետզհետե ավելի են կարևորվում քաղաքագետների կողմից: Երբ 1980-ական թվականներին ազգային առևտրի բացը կտրուկ ավելացավ, կոնգրեսն աշխատում էր սրբագրել միջազգային առևտրի կանոնները: Մարդիկ անհանգստանում են, թե արդյոք Միացյալ Նահանգները չի՞ կորցնում իր տեխնոլոգիական կենսունակությունը, և արդյոք մենք չենք դառնա երկրորդական կարգի տերություն հետ մնալով ճապոնիայից և եվրոպայից: Երկրագնդի ընդհանուր տաքացման հետ կապված գիտության մտահոգությունը պայծանձավորել է ներդրայի սպառումը սահմանափակելու միջազգային միջոցառումների անհրաժեշտությունը:

Պետության ղեկավարները միշտ պետք է կենսականորեն անհրաժեշտ որոշումներ կայացնելիս ներառեն տնտեսագիտությունը: Բնականաբար, երկրի ղեկավարներին անհրաժեշտ չէ տնտեսագիտության սպարեզի փորձագետ լինել: Ավելի շուտ՝ նրանք պետք է լինեն իրենց տրվող հակասական տնտեսագիտական խորհուրդների գրագետ «սպառողները»: Նախագահներ Ֆրանկլին Ռուզվելտը, Ջոն Բենեդիկտ և Ռոնալդ Ռեյգանը, որոնք մեծ փոփոխություններ են մտցրել Միացյալ Նահանգների տնտեսության մեջ, մասնագիտությամբ տնտեսագետներ չէին: Ավելի շուտ՝ նրանք ունեին խորհրդակցանքների ուղեղների տրեստներ, որոնք մասնագիտացել էին հիմնական տնտեսագիտական հարցերում և կարող էին առաջարկել առօրյա հիմնախնդիրների լուծումներ:

Նմանապես՝ սակավաթիվ ուսանողներ կղաղնան մասնագետ տնտեսագետ: Շատերը տնտեսագիտությունը կուսումնասիրեն միայն մեկ կամ երկու կիսամյակ: Այս գիրքը բազմակողմանի նախնական պատկերացում կտա առարկայի վերաբերյալ: Աշխարհի մասին ձեր պատկերացումը երբեք նույնը չի մնա տնտեսագիտությունը մեկ կիսամյակ ուսումնասիրելուց հետո:

ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՍԵՋ

Վերջին տարիներին տնտեսագետները դարձել են պետությունների նախագահների և վարչապետների

ԻՆՉՈՒ՞ ԵՆ ՏՆՏԵՍԱԳԵՏՆԵՐԸ ՏԱՐԱԿԱՐԾԻՔ

Վերջին տարիներին այն կարծիքն է տարածվել, թե իբր տնտեսագետներն այնքան կամակոր են, որ ոչ

մի հարցում չեն կարող համաձայնության գալ: Իսկ մի հեղինակ էլ ուղղակի գրել է. «Եթե բոլոր տնտեսագետներին փոքր և ըստ երկարության իրար կպցնեք, էլի չեն հասնի եզրակացությանը»:

Ավելի ուշադիր լինելու դեպքում պարզվում է, որ տնտեսագետներն ավելի հաճախ են համաձայնության գալիս, քան թե ընդհանրապես կարծում են: Ընդհանուր համաձայնություն է ձեռք բերվել իրական տնտեսագիտության շատ հարցերի շուրջը, մասնավորապես միկրոտնտեսագիտության այնպիսի հարցերի վերաբերյալ, ինչպիսիք են շուկայի կարևորությունը պաշարների բաշխման գործում, պետական կարգավորման վնասակար հետևանքները (ինչպես, օրինակ, վարձավճարի վերահսկողությունը կամ մաքսադրույքները) և առևտրի ու մասնագիտացման օգուտները:

Տնտեսագետների միջև հիմնական տարակարծությունները վերաբերում են կանոնական տնտեսագիտության ոլորտին: Այնպիսի հարցերում, ինչպիսիք են կառավարության կազմը, արհմիությունների հզորությունը, գնաճի և գործազրկության հարաբերական կարևորությունը, եկամտի անաչառ բաշխումն ու հարկերի բարձրացման կամ իջեցման նպատակահարմարությունը, տնտեսագետները տարակարծիք են նույնքան, որքան որ բնակչության մնացած մասը: Նրանք տարակարծիք են նույնքան, որքան իրենց եղբայրներն ու քույրերն են տարակարծիք այսօրվա ընդհանուր քաղաքական և բարոյական հարցերի առթիվ:

• Մեր ներածության վերջում թույլ տվեք համառոտակի անդրադառնալ սկզբնական բեմային: Ինչու՞

ենք ուսումնասիրում տնտեսագիտությունը: Այս հարցի թերևս լավագույն հանրահայտ պատասխանն այն է, որ լորդ Զեյնզը տվել է իր 1936 թ. գրած «Զբաղվածության, շահի և փողի ընդհանուր տեսություն» դասական աշխատությունում:

Տնտեսագետների և քաղաքական փիլիսոփաների գաղափարները՝ միշտ թե սխալ, ավելի հզոր են, քան սովորաբար հասկացվում է: Իսկապես՝ աշխարհը ղեկավարվում է մի քիչ այլ կերպ: Այն գործնական մարդիկ, ովքեր հավատում են, թե միանգամայն գեղեցիկ են ամեն մի մտավոր ազդեցությունից, սովորաբար մի քանի մեռած տնտեսագետների ստրուկներն են: Իշխանությամբ օժտված խելագարները, որոնց տեսիլքներ են երևում, իրենց կատաղությունը բափում են տարիներ առաջ ապրած տեսական գրչակի վրա: Ես համոզված եմ, որ արտոնյալ դասերի հզորությունը չափազանցված է՝ համեմատած գաղափարների աստիճանական տարածման հզորության հետ: Ոչ իհարկե, անմիջապես, այլ որոշակի ժամանակահատվածից հետո, որովհետև տնտեսական և քաղաքական փիլիսոփայության բնագավառում նոր տեսությունները շատերի վրա չեն ազդում, քանի չունեն քսանհինգ կամ երեսուն տարվա վաղեմություն, այնպես որ՝ այն գաղափարները, որ պետական պաշտոնյաներն ու քաղաքագետները և նույնիսկ ազիտատորները կիրառում են ընթացիկ իրադարձություններում, հնարավոր չէ, որ նորագույն լինեն: Սակայն վաղ թե ուշ դրանք գաղափարներն են, այլ ոչ թե արտոնյալ դասերը, որ վտանգավոր են բարու կամ չարի համար:

Տնտեսագետների սերունդների գաղափարները հասկանալու համար, և թե ինչպես են դրանք կիրառվում անձնական կյանքի հիմնահարցերը, ազգային հարցերը լուծելիս, ի վերջո, ահա թե ինչու ենք ուսումնասիրում տնտեսագիտությունը: •

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

1. Ի՞նչ է տնտեսագիտությունը: Տնտեսագիտությունն ուսումնասիրում է, թե հասարակությունն ինչպես է նախընտրում օգտագործել այլընտրանքային կիրառություն ունեցող եսակալ արտադրական օբյեկտները՝ տարբեր տեսակների ապրանքներ արտադրելու և տարբեր խմբերի միջև բաշխելու համար:
2. Տնտեսագիտությունն ուսումնասիրվում է մի շարք պատճառներով, ըմբռնել քաղաքացիների և ընտանիքի առջև ծառայած խնդիրները, օգնել կառավարություններին նպաստելու հետագա տնտեսական աճին և բարելավելու կենսամակարդակը՝ խոսակիելով անկումից ու գնաճից, և վերլուծել հասարակական վարքագծի դրական օրինակները: Զանի որ տնտեսական հարցերը մուտք են գործում և առօրյա կյանք, և ազգային խնդիրների մեջ, տնտեսագիտության հիմնավոր յուրացումը կարևոր նշանակություն ունի անհատների և ազգերի համար:
3. Տնտեսագետները և մյուս գիտնականներն ունեն պայքարի մի շարք միջոցներ, որոնք կարող են օգտագործվել տնտեսագիտական հարցերը լուծելիս: Տնտեսական պատմության դիտարկումն անթիվ դրվագներ է պարունակում, որոնցից կարելի է վարքագծի օրինակներ ընտրել: Տնտեսագիտական վերլուծությունը հնարավորություն է տալիս փաստերը դասակարգել ընդհանուր առաջարկություններ:

րի տեսքով: Հաճախ վիճակագրական հետազոտությունները հնարավորություն են ընձեռում հասկանալու բարդ իրավիճակները: Գիտափորձերը մեզ հնարավորություն են տալիս ստուգել տարբեր տնտեսագիտական վարկածներ:

4. Տնտեսագիտական հարցերը քննարկելիս զգուշացեք ծուղակներից: Հիշեք մնացած գործոններն անփոփոխ պահելու մասին, նկարագրումները տարբերեք արժեքների զնահատումից, խուսափեք պատճառահետևանքային սխալից և բաղադրման սխալից, ընդունեք մեր դիտարկումների և տեսությունների անխուսափելի սուբյեկտիվությունը:
5. Տնտեսագիտությունը հիմնվում է սակավության օրենքի վրա, ըստ որի ապրանքները սակավ են, քանի որ մարդիկ շատ ավելի են պահանջում, քան տնտեսությունը կարող է արտադրել: Տնտեսական ապրանքները սակավ են, ոչ ձրի, և հասարակությունը պետք է ընտրի սահմանափակ ապրանքների այն տեսակները, որոնք կարող են արտադրվել առկա ռեսուրսների պայմաններում:

ՀԱՍԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԿՐԿՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍՍՐ

Տնտեսագիտություն	Տնտեսագիտական մոտեցում	Սակավության օրենք
սահմանումներ կանոնական և իրական տնտեսագիտություն ձակրոտտնտեսագիտություն և միկրոտնտեսագիտություն	մնացած գործոններն անփոփոխ կառավարվող գիտափորձ բաղադրման սխալ պատճառահետևանքային սխալ	անվճար ապրանքներ, տնտեսական ապրանքներ

ՀԱՐՑԵՐ ԶԼՆԱՐԿԱՍԱՆ ՀԱՍՍՐ

1. Թվարկեք տնտեսագիտության հինգ սահմանումները: Ո՞րն է դրանցից առավել սպառիչը:
2. Ձեր սեփական խոսքերով սահմանեք հետևյալ հասկացություններից յուրաքանչյուրը. պատճառահետևանքային սխալ, մնացած գործոններն անփոփոխ, կանոնական և իրական տնտեսագիտություն:
3. Սահմանեք տնտեսական ապրանքները և անվճար ապրանքները: Թվեք դրանց մի քանի օրինակներ: Կարո՞ղ եք բերել այնպիսի ապրանքների օրինակներ, որոնք անվճար էին, սակայն այժմ վերածվել են տնտեսական ապրանքների:
4. Որոշե՛ք, թե հետևյալ դրույթներից որո՞նք են կանոնական և որո՞նք իրական.
  - ա) 1990 թվականի Պարսից ծոցի ճգնաժամի հետևանքով բարձրացել են նավթի գները, ինչը հանգեցրել է բենզինի նվազ սպառմանը:
  - բ) Սմերիկյան տնտեսությունն ավելի արագ է աճել, քան խորհրդային տնտեսությունը:
  - գ) Մեծ ծառայություններ ունեցող աղքատներից պետք է ազատել հարկերից:
  - դ) Նավթային ընկերությունները չափազանց մեծ շահույթներ են կորզում և պետք է ենթարկվեն շահութահարկման:
  - ե) Սննդի աճող գները նպաստել են ֆրանսիական հեղափոխությանը:
5. Բերեք բաղադրման սխալի և պատճառահետևանքային սխալի օրինակներ: Արդյո՞ք դրանցից առաջինը առկա է ծխելուն և թոքերի բաղցկեղին վերաբերող բանավեճում (ինչու՞ ոչ): Արդյո՞ք դրանցից վերջինը կարող էր առկա լինել այդ բանավեճում (ինչու՞ է այդպես): Զգուշորեն բացատրեք գյուղատնտեսության եկամուտների պարադոքսը (բաղադրման սխալին վերաբերող բաժնի չորրորդ օրինակ):
6. Հետևյալ աղյուսակը ցույց է տալիս առավելագույն համերկրային անձնական հարկման դրույթաչափը, այդ հարկումից ստացված եկամուտները և ամբողջական անձնական եկամուտները:

Թվական	Ստավելագույն հարկման դրույթաչափը (%)	Հարկերից ստացված եկամուտներ (մլրդ. դոլար)	Սնձնական եկամուտներ (մլրդ. դոլար)
1980	70	244	2259
1984	50	298	3109
1988	28	401	4646

Ո՞նանք կարող են պնդել, թե հարկերի դրույթաչափերի իջեցումը իրականում բարձրացնում է հարկերի ծուղեքներից ստացվող եկամուտները: Վերլուծե՛ք այս փաստարկը: Ո՞րն է այստեղ սխալը:

7. Կարլ Մարքսի մահարձանին փորագրված են 26 տարեկան հասակում իր գրած հետևյալ խոսքերը.

«Մինչև այժմ փիլիսոփաները միայն տարբեր կերպ բացատրել են աշխարհը: Մակայն խնդիրն այն փոխելն է»:

Մարքսը հավատում էր թո՛ւնի հեղափոխությանը, որն, իր համոզմամբ, կկործանի բանվորներին շահագործող կապիտալիստական համակարգը: Արդյո՞ք կա՞ն հասարակության տնտեսական համակարգի այնպիսի անկատարություններ, որոնք, ձեր կարծիքով, պետք է փոփոխության ենթարկվեն: Ինչպե՞ս դուք կփոխե՞իք դրանք:

ԻՆՉՊԵՍ ԿԱՐԴԱԼ ԳԾԱԳՐԵՐԸ

Լավ է մեկ անգամ տեսնել, քան հազար անգամ լսել
Չինական աստվածք

Տնտեսագիտությունը յուրացնելու համար դուք, նախ, պետք է ունենաք գծագրերի հետ աշխատելու ունակություններ: Դրանք նույնքան անհրաժեշտ են տնտեսագետին, որքան մուրճը ատաղձագործին: Այնպես որ, եթե ծանոթ չեք գծապատկերների օգտագործմանը, ապա որոշ ժամանակ տրամադրեք դրանք կարդալ սովորելուն: Պա կլինի ձեր ժամանակի լավ օգտագործումը:

Ի՞նչ է **գծագիրը**: Պա գծապատկեր է, որը ցույց է տալիս, թե տվյալների կամ փոփոխականների երկու կամ ավելի խմբեր ինչպես են կապված միմյանց հետ: Գծագրերն օգտակար են տնտեսագիտության մեջ, քանի որ փոքր տարածության վրա պարունակում են մեծ քանակությամբ տվյալներ:

Այս գրքում դուք կհանդիպեք բազմազան գծագրերի: Որոշ գծագրեր ցույց են տալիս, թե ժամանակի ընթացքում ինչպես են փոփոխվում փոփոխականները (նայեք, օրինակ, ազգևի շապիկի ներսի կողմը): Այլ գծագրեր ցույց են տալիս տարբեր փոփոխականների միջև եղած կապը (ինչպես այն օրինակը, որին քիչ հետո կդիմենք): Գրքի յուրաքանչյուր նկար ձեզ կօգնի: հասկանալու որևէ կարևոր տնտեսական օրենք կամ միտում:

ԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆ

Առաջին գծագրերից մեկը, որ դուք կհանդիպեք այս խոսքաշարում, արտադրության և հնարավորության սահմանն է: Ժամանակի յուրաքանչյուր պահի տվյալ երկիրը իր սահմանափակ ռեսուրսներով կարող է արտադրել ապրանքների և ծառայությունների միայն որոշակի քանակություն: այսքան բենզին, այսքան մագուր, այսքան ինքնաթիռ և այլն: Ավելին, մեկ տեսակի ապրանք չի կարող ավել արտադրվել առանց մեկ ուրիշ տեսակի ապրանք քիչ արտադրելու: Օրինակ, եթե ավելի շատ բենզին է արտադրվել, ավելի քիչ մագուր կարող է արտադրվել:

Տնտեսագիտության մեջ երկրի արտադրական ներուժի այս սահմանափակումը մենք ներկայացնում ենք **արտադրության և հնարավորության**

սահմանով (ԱՀՍ): ԱՀՍ-ն իրենից ներկայացնում է ապրանքների կամ ծառայությունների զույգի այն առավելագույն քանակությունը, որ կարող է արտադրվել տնտեսության տվյալ ռեսուրսներով, բոլոր ռեսուրսների լրիվ օգտագործման պայմաններում:

Եկեք դիտարկենք այն հիմնական օրինակը, որի մեջ օգտագործվել են պարենը և մեքենաները: ԱՀՍ-ի համար կարևոր տվյալները գուցադրված են 1Ա-1 աղյուսակում: Տվյալների երկու շարքերից մեկը տալիս է պարենի արտադրանքի հնարավոր չափերը, իսկ մյուս շարքը տալիս է մեքենաների արտադրանքի հնարավոր չափերը: Պարենի արտադրանքի յուրաքանչյուր մակարդակ զուգակցվում է մեքենաների այն թվի հետ, որ կարող էր արտադրվել միաժամանակ: Դուք կարող եք տեսնել, որ երբ արտադրված պարենի քանակն ավելանում է, մեքենաների արտադրությունը կրճատվում է: Այսպես, եթե տնտեսությունն արտադրել է պարենի 10 միավոր, ապա այն կարող է արտադրել առավելագույնը 140 մեքենա, բայց երբ պարենի արտադրանքը կազմում է 20 միավոր, ապա կարող է արտադրվել միայն 120 մեքենա:

Աղյուսակ 1Ա-1 Պարենի և մեքենաների արտադրանքի հնարավորություններ		
Հնարավորություններ	Պարեն	Մեքենաներ
A	0	150
B	10	140
C	20	120
D	30	90
E	40	50
F	50	0

Աղյուսակ 1Ա-1 Պարենի և մեքենաների արտադրանքի հնարավոր զույգերը

Աղյուսակը ցույց է տալիս արտադրանքի վեց հնարավոր զույգեր, որոնք կարող են արտադրվել երկրի տվյալ ռեսուրսներով: Երկիրը կարող է բնտրել վեց հնարավոր համակցություններից մեկը:

ԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ԳՕԱԳԻՐԸ

1Ա-1 աղյուսակում բերված տվյալները կարող են ներկայացվել նաև գծագրի տեսքով: Գծագիրը կառուցելու համար մենք 1Ա-1 աղյուսակի տվյալների զույգերից յուրաքանչյուրը երկչափ հարթության վրա ներկայացնում ենք մեկ կետով: 1Ա-1 գծապատկերը գծագրի միջոցով ցույց է տալիս պարենի և մեքենաների արտադրության հարաբերակցությունը, որը պատկերված է 1Ա-1 աղյուսակում: Թվերի յուրաքանչյուր զույգը գծագրի վրա ներկայացված է մեկ կետով: Այսպես, 1Ա-1 աղյուսակի A շարքը 1Ա-1 նկարում համապատասխանում է A կետին, նույն ձևով՝ B, C կետերը և այլն:

1Ա-1 նկարում ձախ ուղղահայաց գիծը և ստորին հորիզոնական գիծը համապատասխանում են երկու փոփոխականների՝ պարենին և մեքենաներին: Փոփոխականը մի մեծություն է, որը կարող է սահմանվել ու չափվել և որը կարող է տարբեր արժեքներ ձեռք բերել տարբեր ժամանակներում և տեղերում: Տնտեսագիտության մեջ ուսումնասիրվող կարևոր փոփոխականներ են գինը, քանակը, աշխատ

ածամերը, հողը՝ ակրերով, եկամուտը՝ դոլարներով և այլն:

Գծագրի հորիզոնական գիծը կոչվում է *հորիզոնական առանցք* կամ, երբեմն, *X առանցք*: Հորիզոնական առանցքը պարզապես մի հարմար գիծ է փոփոխականներից մեկի քանակը չափելու համար: 1Ա-1 նկարում պարենի արտադրանքը չափվում է հորիզոնական առանցքի վրա:

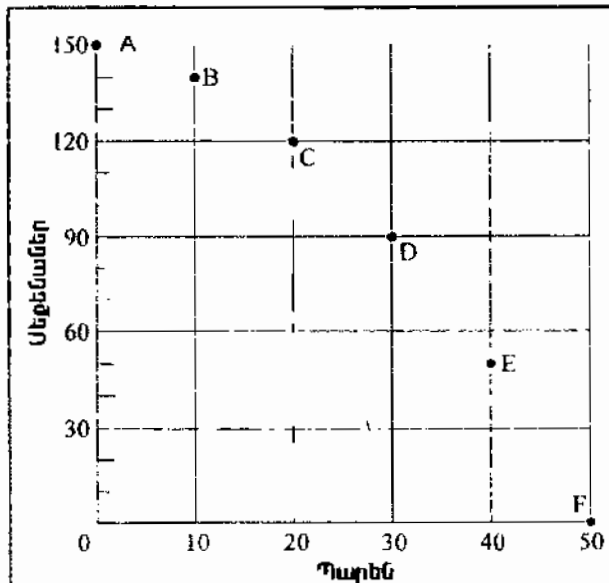
Չախակողմյան ուղղահայաց գիծը հայտնի է որպես *ուղղահայաց առանցք* կամ *Y առանցք*: 1Ա-1 նկարում այն չափում է արտադրված մեքենաների քիվը: Ուղղահայաց առանցքի Ա կետը համապատասխանում է 150 մեքենայի:

Ներքևի ձախակողմյան անկյունը, որտեղ հատվում են երկու առանցքները, կոչվում է սկզբնակետ: 1Ա-1 նկարում այն ցույց է տալիս O քանակությամբ մեքենաներ և պարեն:

Հարթ կոր: Տնտեսագիտական առնչությունների մեծ մասում փոփոխականները կարող են փոփոխվել ինչպես փոքր, այնպես էլ մեծ չափերով, ինչպես ցուցադրված է 1Ա-1 նկարում: Այդ պատճառով մենք, ընդհանրապես, տնտեսագիտական առնչությունները ներկայացնում ենք անընդհատ կորերի տեսքով: 1Ա-2 նկարը ԱՅԱ-ն ներկայացնում է հարթ կորի տեսքով, որի A-ից մինչև F կետերը միացված են միմյանց հետ:

Համեմատելով 1Ա-1 աղյուսակը և 1Ա-2 նկարը, մենք կարող ենք տեսնել, թե ինչու են գծագրերը այդպես հաճախ օգտագործվում տնտեսագիտության մեջ: ԱՅԱ-ի հարթ կորը արտացոլում է տնտեսության համար ընտրություն կատարելու ինտրադոր տարբերակները: Դա մի պատկերավոր միջոց է՝ ցույց տալու, թե ինչ տեսակի ապրանքներ են անհրաժեշտ և ինչ քանակությամբ: Դուք մի էայացքով կարող եք տեսնել մեքենաների և պարենի արտադրության հարաբերակցությունը:

ԹԵՔՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԳԻԾ

Նկար 1Ա-1. Պարենի և մեքենաների արտադրության մակարդակների վեց հնարավոր զույգեր

Այս նկարը ցույց է տալիս 1Ա-1 աղյուսակի տվյալները գծագրի տեսքով: Տվյալները ճիշտ նույնն են, սակայն պատկերավոր ցուցադրման շնորհիվ դրանք ավելի ճայտուն են դարձել:

1Ա-2 նկարում տեսնում ենք պարենի և մեքենաների արտադրության հարաբերակցությունը առավելորդ գիծը: Երկու փոփոխականների հարաբերակցությունը նկարազերելու կարևոր եղանակներից մեկը գծի թելությունն է:

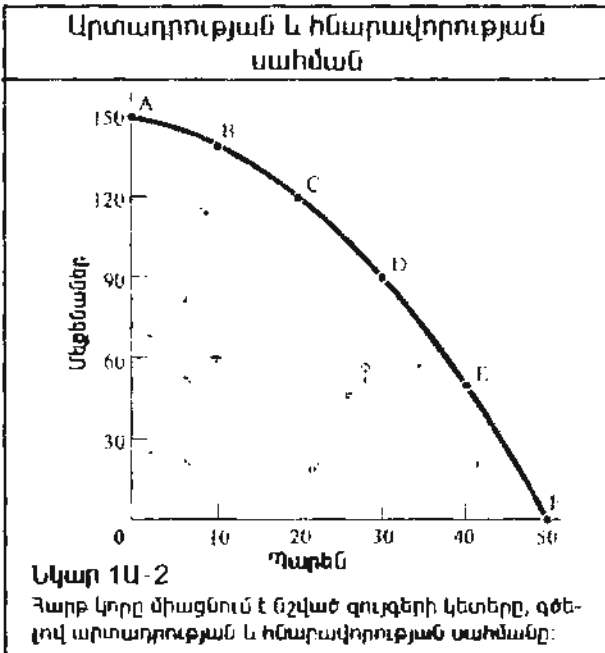
Գծի **թելությունն** իրենից ներկայացնում է մի փոփոխականի փոփոխությունը մյուսի փոփոխության ժամանակ: Ավելի ճիշտ, դա ուղղահայաց առանցքով Y փոփոխականի փոփոխության չափն է հորիզոնական առանցքով X փոփոխականի փոփոխության միավորի հաշվին: Օրինակ, 1Ա-2 նկարում պարենի արտադրությունն, ասենք, 25 միավորից

հասել է 26 միավորի: 1Ա-2 նկարում կորի թեքությունը ցույց է տալիս այն ճշգրիտ փոփոխությունը, որը տեղի կունենար մեթենաների արտադրության մեջ: **Թեքությունը Y-ի և X-ի փոփոխությունների հարաբերակցության ճշգրիտ թվային չափն է:**

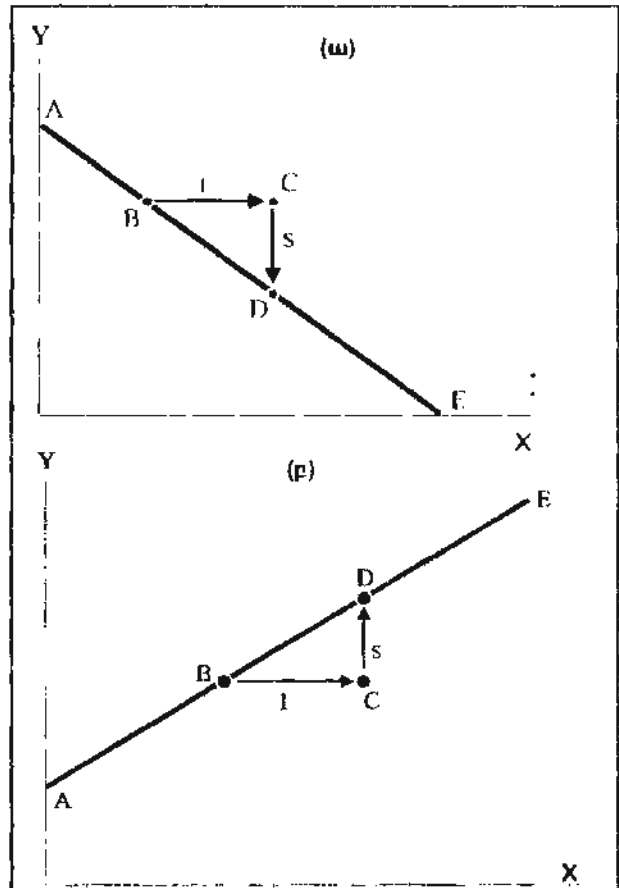
Անը կարող ենք 1Ա-3 նկարն օգտագործել ցույց տալու համար, թե ինչպես կարելի է չափել ուղիղ գծի թեքությունը, ասենք՝ B և D կետերի միջև ընկած գծի թեքությունը: Տեղաշարժը B կետից մինչև D կետ կատարվում է երկու փուլով: Առաջին փուլում կատարվում է տեղաշարժ B կետից մինչև C կետ, որը ցույց է տալիս X-ի արժեքի մեծացումը 1 միավորի չափով (առանց Y-ի փոփոխման): Երկրորդ փուլում տեղի է ունենում համապատասխան ուղղահայաց տեղաշարժ դեպի վեր կամ դեպի վար, որը 1Ա-3 նկարում ցույց է տրված որպես s (հորիզոնական ուղղությամբ 1 միավորով տեղաշարժը կատարվում է զուտ հարմարության նպատակով: Այս բանաձևը գործում է ցանկացած չափով տեղաշարժերի համար): Այսպիսով, երկու քայլով իրականացվող տեղաշարժը մեզ հասցնում է ուղիղ գծի մի կետից մյուսը:

Բանի որ BC տեղաշարժը համապատասխանում է X-ի արժեքի մեկ միավորով մեծացմանը, ապա CD-ի երկարությունը (որը 1Ա-3 նկարում ցույց է տրված որպես s), ցույց է տալիս Y-ի արժեքի փոփոխման չափը X-ի արժեքի մեկ միավոր փոփոխման ժամանակ: Գծագրի վրա այդ փոփոխությունը կոչվում է ABDE գծի թեքություն:

Թեքությունը հաճախ սահմանվում է որպես «անբաժանած տեղաշարժի վրա»: Աճն ուղղահայաց հեռավորությունն է և 1Ա-3 նկարում համապատասխանում է D կետի հեռավորությանը C կետից: **Տեղաշարժը** հորիզոնական հեռավորությունն է և 1Ա-3 նկարում համապատասխանում է BC-ին: Այս օրինակում CD-ն բաժանած BC-ի՝ կլինի անը բաժանած շարժի վրա: Այսպիսով, BD-ի թեքությունը հավասար է CD/BC:

Դիչելու համար անհրաժեշտ հիմնական կետերն են.

Նկար 1Ա-3. Թեքության հաշվարկումը ուղիղ գծերի համար

Ուղիղ գծերի համար հեշտ է հաշվարկել թեքությունը որպես «անբաժանած տեղաշարժի վրա»: Այսպես, և (ա)-ում, և (բ)-ում թեքության թվային արժեքը հավասար է ան/տեղաշարժ = $CD/BC = s/1 = s$: Աշենք, որ (ա)-ում CD-ն բացասական է, ցույց տալով բացասական թեքություն կամ հակադարձ կախվածություն X-ի և Y-ի միջև.

1. Թեքությունը կարող է չափվել թվով: Այն չափվում է Y-ի արժեքի փոփոխությանը X-ի արժեքի 1 միավոր փոփոխման ընթացքում կամ «անը բաժանած տեղաշարժի վրա»:
2. Եթե զիծն ուղիղ է, ապա նրա թեքությունն անձնուրեք անփոփոխ մեծություն է:
3. Գծի թեքությունը ցույց է տալիս, թե X-ի և Y-ի կախվածությունը ուղիղ, թե հակադարձ համեմատական է: Կախվածությունն ուղիղ համեմատական է, երբ փոփոխականները նույն ուղղությամբ են փոփոխվում (այն է՝ միասին աճում են կամ նվազում): Կախվածությունը հակադարձ համեմատական է, երբ փոփոխականները հակադիր ուղղություններով են փոփոխվում (այն է՝ մի փոփոխականն աճում է, երբ մյուսը նվազում է): Այսպես, բացասական թեքությունը ցույց է տալիս, որ X-Y կախվածությունը հակադարձ համեմատական է, ինչպես, օրինակ, 1U-3(ա) նկարում: Ինչու՞: Որովհետև X-ի արժեքի մեծացումը պայմանավորում է Y-ի նվազում:

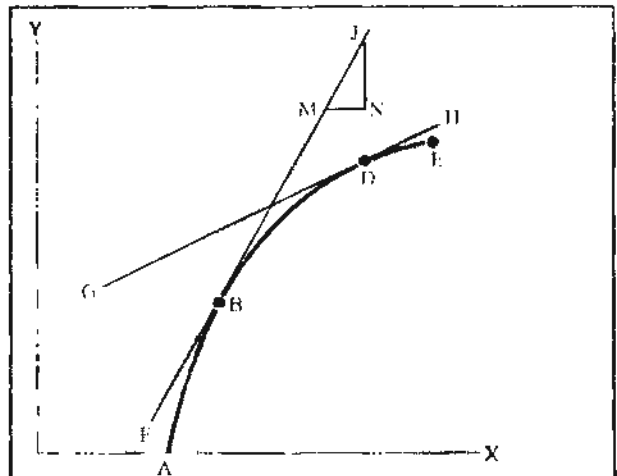
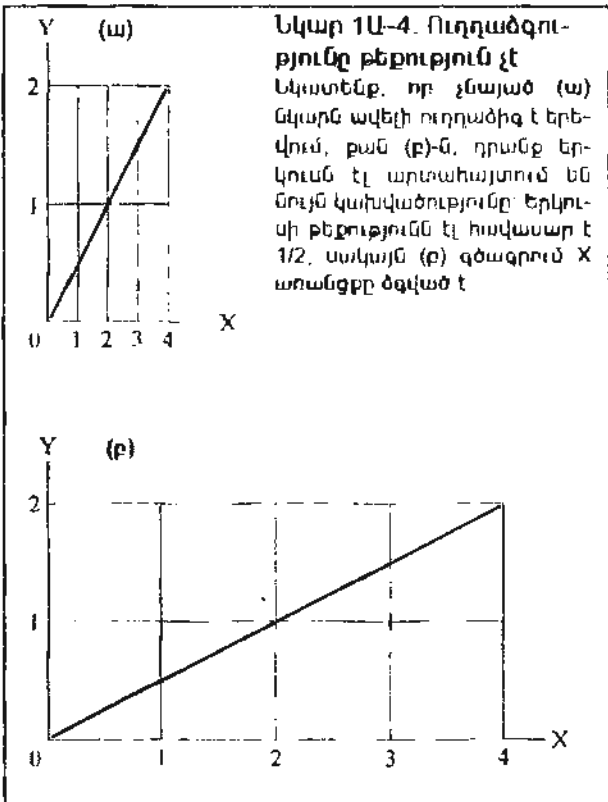
Մարդիկ երբեմն շփոթում են թեքությունը ուղղածիզ լինելու հետ: Այս եզրակացությունը հաճախ ճիշտ է, սակայն ոչ միշտ: Ուղղածիզ լինելը պայմանավորված է գծագրի մասշտաբով: 1U-4 նկարի ինչ-

պես (ա), այնպես էլ (բ) գծագրերը ներկայացնում են նույն կախվածությունը: Սակայն ի տարբերություն (ա) գծագրի, (բ)-ի հորիզոնական առանցքը ձգված է՝ եթե դուք զգուշորեն հաշվարկեք, ապա կտեսնեք, որ թեքությունները ճիշտ նույնն են (և հավասար են $1/2$)

Կորագծի թեքությունը: Կորագիծ կամ ոչ գծային է կոչվում այն կորը, որի թեքությունը փոփոխվում է: Երբեմն մեզ անհրաժեշտ է լինում որոշել կորի թեքությունը *տվյալ կետում*, ինչպես, օրինակ, 1U-5 նկարի B կետում: Մենք տեսնում ենք, որ B կետում թեքությունն աճում է, սակայն ճշգրտորեն պարզ չէ, թե ինչպես կարելի է այն հաշվարկել:

Տվյալ կետում հարթ կորագծի թեքությունը որոշելու համար հաշվարկում ենք այն ուղիղ գծի թեքությունը, որը տված կետում միայն շոշափում է, սակայն չի հատում կորագիծը: Այսպիսի ուղիղ գիծը կոչվում է կորագծի *շոշափող*: Այսպիսով, տված կետում կորագծի թեքությունը որոշվում է շոշափողի թեքությամբ (իհարկե, մենք շոշափող գծի թեքությունը կորոշենք ավելի վաղ ջնճարկված ուղղանկյուն չափման եղանակով):

1U-5 նկարի B կետում թեքությունը որոշելու համար մենք պարզապես կառուցում ենք FBJ ուղիղ գիծը որպես B կետում կորագծի շոշափող: Այնուհետև հաշվարկում ենք շոշափողի թեքությունը որպես NJ/MN. Նույն ձևով, կորագծի թեքությունը D կետում որոշվում է GH շոշափողի միջոցով:

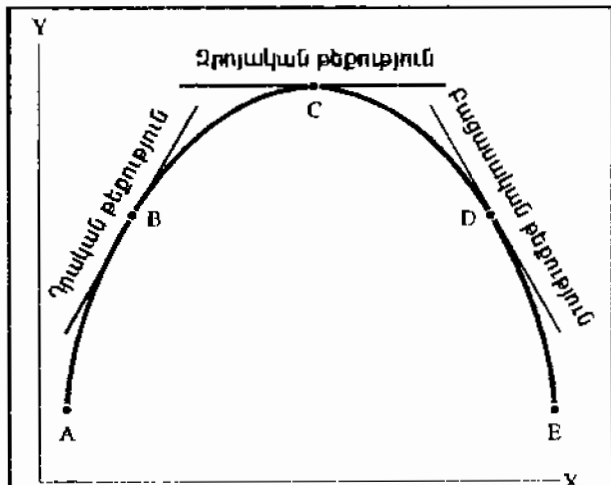

Նկար 1U-5. Շոշափողը որպես կորագծի թեքություն

Շոշափողը կառուցելով՝ կարող ենք հաշվարկել տվյալ կետում կորագծի թեքությունը: Այսպես, FBMJ գիծը B կետում ABD հարթ կորագծի շոշափողն է: B կետում թեքությունը հաշվարկվում է որպես շոշափողի թեքություն, այն է՝ NJ/MN

Թեքուրյան մեկ այլ օրինակ պատկերված է 1Ա-6 նկարում: Այն ցույց է տալիս բնորոշ միկրոտնտեսագիտական կոր, որը կանարաձև է և C կետում ունի մաքսիմում: Մենք կարող ենք թեքությունը շոշափողի տեսքով ներկայացնելու մեթոդն օգտագործել տեսնելու համար, որ կորագծի թեքությունը միշտ դրական է այնտեղ, որտեղ կորը բարձրանում է, և բացասական՝ որտեղ իջնում է: Կորագծի մաքսիմումի կետում թեքությունը զրոյի է հավասար: Դա նշանակում է, որ X փոփոխականի արժեքի աննշան փոփոխությունը մաքսիմումի շուրջը ոչ մի ազդեցություն չի գործում Y փոփոխականի արժեքի վրա¹:

¹ Հանրահաշվից հաճույք ստացողները գծի թեքությունը կարող են հիշել հետևյալ կերպ: Ուղիղ գծը (կամ գծային կախումը) ներկայացվում է որպես $y = a + bx$: Այս գծի համար կորի թեքությունը հավասար է b-ի, որը ցույց է տալիս y-ի արժեքի փոփոխությունը x-ի 1 միավոր փոփոխման դեպքում: Կորագծից կամ ոչ գծային կախվածությունը x փոփոխականից և հաստատուններից բացի ընդգրկում է այլ մեծություններ: Ոչ գծային կախվածության օրինակ է $y = (x - 2)^2$ քառակուսի հավասարումը: Դուք կարող եք հեշտությամբ ստուգել, որ այս հավասարման թեքությունը բացասական է, երբ $x < 2$, և դրական է, երբ $x > 2$: Ո՞րն է թեքությունը, երբ $x = 2$:

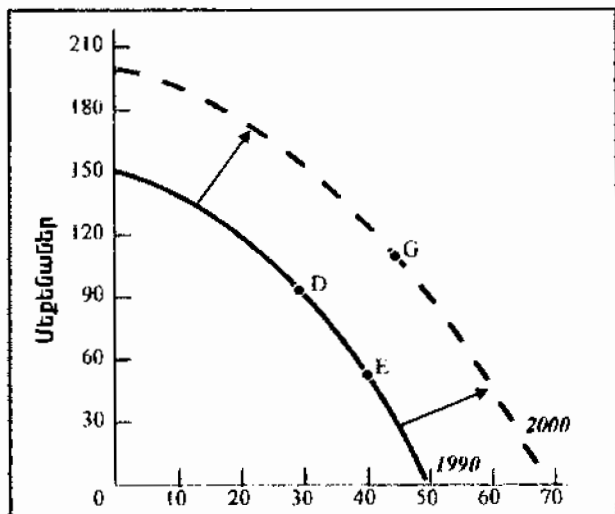
Նկար 1Ա-6. Ոչ գծային կորերի տարբեր թեքությունները

Տնտեսագիտության մեջ շատ կորեր սկզբից բարձրանում են՝ հասնելով մաքսիմումի, իսկ այնուհետև իջնում են: A կետից մինչև C կետն ընկած կորագծի բարձրացող մասում թեքությունը դրական է (տես B կետը): C կետից մինչև E կետն ընկած կորագծի իջնող մասում թեքությունը բացասական է (տես D կետը): Կորագծի C մաքսիմումի կետում թեքությունը հավասար է զրոյի (իսկ ի՞նչ կարելի է ասել U-ձև կորի մասին: Ո՞րն է նրա թեքությունը մինիմումի կետում):

ԿՈՐԵՐԻ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ԵՐԿԱՅՆՔՈՎ ԿԱՏԱՐՎՈՂ ՄԵՂԱՇԱՐԺԵՐԸ

Տնտեսագիտության մեջ կարևոր տարբերություն կա կորերի տեղաշարժերի և դրանց երկայնքով կատարվող տեղաշարժերի միջև: Մենք կարող ենք այդ տարբերությունը քննարկել 1Ա-7 նկարում: Արտադրության և հնարավորության ներքին սահմանը 1Ա-2 նկարում վերարտադրում է ԱՅՍ-ն: D կետում հասարակությունը նախընտրում է արտադրել 30 միավոր պարեն և 90 հատ մեքենա: Եթե տրված ԱՅՍ-ով հասարակությունը որոշում է ավելի շատ պարեն սպառել, ապա կարող է ԱՅՍ-ի երկայնքով տեղաշարժ կատարել դեպի E կետը: Կորագծի երկայնքով այս տեղաշարժը նշանակում է նախընտրել ավելի շատ պարեն և ավելի քիչ մեքենաներ արտադրել:

Ենթադրենք՝ ներքին ԱՅՍ-ն ներկայացնում է հասարակության արտադրության հնարավորությունները 1990 թվականին: Եթե մենք վերադառնանք նույն երկիրը 2000 թվականին, ապա կտեսնենք, որ ԱՅՍ-ն տեղաշարժվել է 1990 թվականի ներքին կորագծից դեպի 2000 թվականի արտաքին կորագիծը (այս տեղաշարժը կարող էր տեղի ունենալ տեխնոլոգիական փոփոխությունների կամ անհրաժեշտ աշխատուժի և

Նկար 1Ա-7. Կորերի և դրանց երկայնքով կատարվող տեղաշարժեր

գծագրերն օգտագործելիս կարևոր է կորագծի երկայնքով կատարվող տեղաշարժը (ինչպիսին, օրինակ, մեծ ներդրումներ պայմանավորող D կետից դեպի փոքր ներդրումներ պահանջող E կետը) տարբերել կորագծի տեղաշարժից (ինչպես, օրինակ, D կետից մեկ տարում դեպի G կետը հաջորդ տարում):

հիմնական միջոցների ավելացման պատճառով): 2000 թվականին հասարակությունը կարող է նախընտրել լինել ավելի շատ պարեն և մեքենաներ ապահովող G կետում, քան D կամ E կետերում:

Այս օրինակի էությունն այն է, որ մի դեպքում (D կետից E կետը տեղաշարժ կատարելիս) մենք ակնհայտես ենք կորագծի երկայնքով կատարվող տեղաշարժի, մինչդեռ երկրորդ դեպքում (D կետից մինչև G կետը) տեսնում ենք կորագծի տեղաշարժը:

ՄԻ ՔԱՆԻ ԱՌԱՆՉՆԱԳԱՏՈՒԿ ԳԾԱԳՐԵՐ

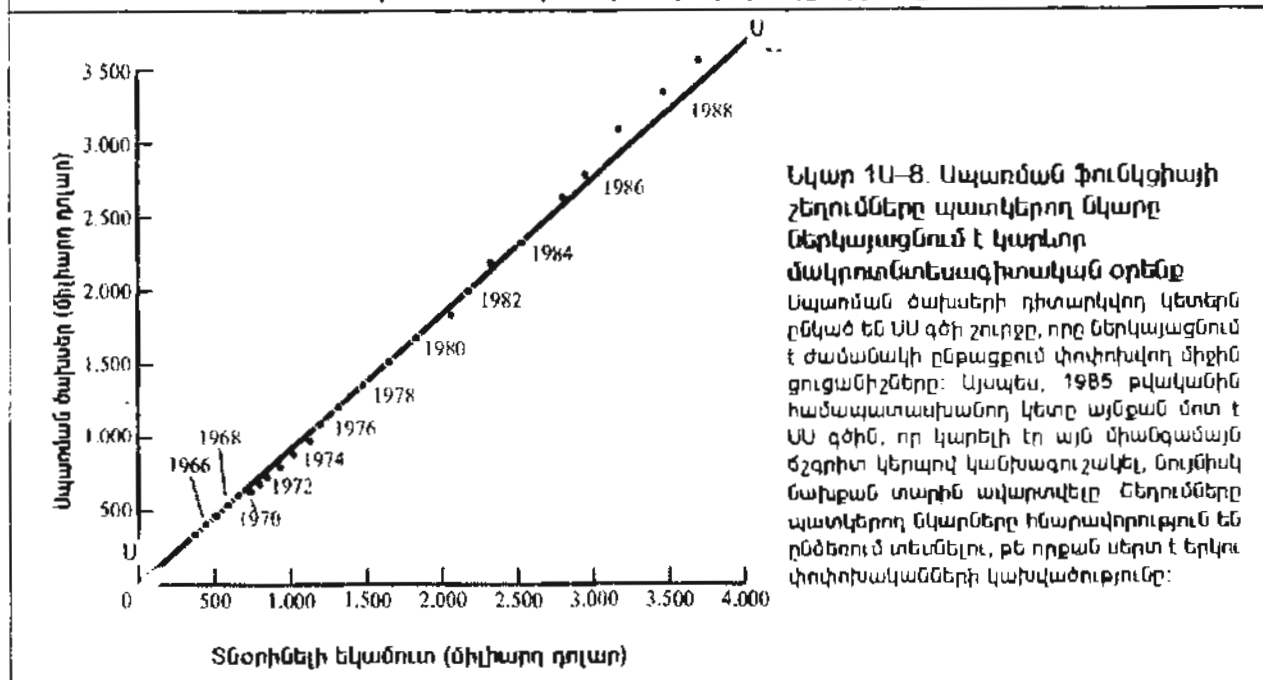
1Ա-2 Նկարը ցույց է տալիս տնտեսագիտության մեջ առավել կարևոր գծագրերից մեկը, որը պատկերում է երկու տնտեսական փոփոխականների հարաբերակցությունը (ինչպես, օրինակ, պարենի և մեքենաների կամ բնօրհանրների և կարագի միջև): Հաջորդ էջերում դուք կհանդիպեք գծագրերի այլ տեսակների:

Ժամանակային կախվածություն: Որոշ գծագրեր ցույց են տալիս փոփոխականի կախվածությունը ժամանակից: Օրինակ, նախնը այս գրքի առաջնաբերումն պատկերված գծագրերին: Չախակողմյան նկարը ցույց է տալիս կարևոր մակրոտնտեսագիտական փոփոխականի ժամանակային կախվա-

ծությունը՝ սկսած Ամերիկյան հեղափոխությունից, այն է՝ պետական պարտքի և ամբողջական համախառն ազգային արդյունքի կամ ՀԱԱ-ի հարաբերությունը: Այդ հարաբերությունը կոչվում է «պարտքի և ՀԱԱ-ի հարաբերություն»: Ժամանակային կախումն պատկերող գծագրերը հորիզոնական առանցքի վրա պատկերում են ժամանակը, իսկ ուղղահայաց առանցքի վրա՝ ուսումնասիրվող փոփոխականները (այս օրինակում՝ պարտքի և ՀԱԱ-ի հարաբերությունը): Այս գծագիրը ցույց է տալիս, որ պարտքի և ՀԱԱ-ի հարաբերությունը կտրուկ աճել է ամեն մի խոշոր պատերազմի ժամանակ:

Շեղումները պատկերող նկարներ: Երբեմն գծագրերում կետերի անհատական զույգերը նշվում են այնպես, ինչպես, օրինակ, 1Ա-1 նկարում: Հաճախ փոփոխականների կախվածությունները պատկերվում են տարբեր տարիների համար: *Սպառման ֆունկցիայի* կախվածությունը ցույց է տրված 1Ա-8 նկարում, որպես շեղումները պատկերող նկարի կարևոր օրինակ: Այս շեղումները պատկերող նկարի հորիզոնական առանցքը ցույց է տալիս ազգային ամբողջական տնօրինելի եկամուտը, իսկ ուղղահայաց առանցքը՝ ամբողջական սպառումը (տնային տնտեսությունների ծախսերը, այդ թվում սննդամթերքի, հագուստի և բնակարանային վարձի): Նշենք, որ սպառումը սերտորեն կապված է եկամտի հետ, ինչը

Սպառման և եկամտի հարաբերակցությունը

Նկար 1Ա-8. Սպառման ֆունկցիայի շեղումները պատկերող նկարը ներկայացնում է կարևոր մակրոտնտեսագիտական օրենք

Սպառման ծախսերի դիտարկվող կետերն ընկած են ՍԱ գծի շուրջը, որը ներկայացնում է ժամանակի ընթացքում փոփոխվող միջին ցուցանիշները: Այսպես, 1985 թվականին համապատասխանող կետը այնքան մոտ է ՍԱ գծին, որ կարելի էր այն միանգամայն ճշգրիտ կերպով կանխագուշակել, նույնիսկ նախքան տարին ավարտվելը: Շեղումները պատկերող նկարները հնարավորություն են ընձեռում տեսնելու, քե որքան սերտ է երկու փոփոխականների կախվածությունը:

եական է ազգային եկամտի և արտադրանքի փոփոխությունները հասկանալու համար:

Սեկից ավելի կոր պարունակող նկարներ: Հաճախ նպատակահարմար է միևնույն գծագրում երկու կոր ներկայացնել, այդպիսով ստանալով «բազմակոր նկար»: Առավել կարևոր օրինակներից է առաջարկի և պահանջարկի նկարը, որը ցույց է տրված IV գլխում (տես՝ էջ 91): Այս գծագրերը կարող են միաժամանակ ներկայացնել երկու տարբեր առնչություններ, ինչպես, օրինակ, սպառողների գնումների հակազդեցությունը գնին (պահանջարկ) և ձեռ-

նարկությունների արտադրության հակազդեցությունը գնին (առաջարկ): Այս երկու հարաբերակցությունները ներկայացնելով միասին, մենք կարող ենք որոշել կայուն շուկայական գները և առաջարկվող ապրանքների քանակը:

- Այսպիսով եզրափակենք գծագրերին վերաբերող մեր համառոտ քննարկումը: Եթե դուք յուրացրել եք այս հիմնական սկզբունքները, ապա այս գրքի և այլ ուղղությունների վերաբերող գծագրերը կլինեն հաճելի և ուսանելի: •

ՀԱՎԵԼՎԱԾԻ ԱՄՓՈՓՈՒՄ

1. **Գծագրերը ժամանակակից տնտեսագիտության կարևոր միջոց են:** Դրանք ապահովում են տվյալների կամ երկու փոփոխականների հարաբերակցության պատշաճ պատկերավոր ներկայացումը:
2. **Գծագրերը հասկանալու կարևոր հարցադրումները:** Ի՞նչ է ցույց տալիս երկու առանցքներից յուրաքանչյուրը (հորիզոնական և ուղղահայաց): Որո՞նք են յուրաքանչյուր առանցքի չափման միավորները. Ինչպիսի՞ կախվածություն են պատկերում գծագրի կորերը:
3. **Կորագծի երկու փոփոխականների հարաբերակցությունը որոշվում է կորի թեքությամբ:** Թեքությունը սահմանվում է որպես «աճ բաժանած տեղաշարժի վրա» կամ Y-ի աճ X-ի միավոր աճի դեպքում: Եթե թեքությունը դրական է կամ վերընթաց, ապա երկու փոփոխականներն ուղիղ համաձայնական կապի մեջ են: Երանք վերընթաց կամ վարընթաց տեղաշարժ են կատարում միասին: Եթե թեքությունը բացասական է կամ վարընթաց, ապա երկու փոփոխականների կապը հակադարձ համաձայնական է:
4. **Ի լրումն, երբեմն հանդիպում են գծագրերի առանձնահատուկ օրինակներ:** Այդ թվում՝ ժամանակային, որը ցույց է տալիս, թե փոփոխականն ինչպես է փոփոխվում ժամանակի ընթացքում, շեղումները պատկերող նկարներ, որոնք ցույց են տալիս փոփոխականների գույգերի դիտարկումները տարբեր ժամանակներում և բազմակոր նկարներ, որոնք մեկ գծագրում պատկերում են երկու և ավելի հարաբերակցություններ:

ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԿՐԿՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ

Գծագրերի տարրեր

հորիզոնական կամ X առանցք ուղղահայաց կամ Y առանցք թեքությունը որպես «աճ բաժանած տեղաշարժի վրա»

թեքություն (բացասական, դրական, գրոյական) շոշափողը որպես կորագծի թեքություն

Գծագրերի տեսակներ

ժամանակային գծագրեր շեղումներ պատկերող գծապատկերներ բազմակոր գծագրեր

ՀԱՐՑԵՐ ՔՆՆԱՐԿՄԱՆ ՀԱՄԱՐ

1. Դիտարկեք ուսանողներին վերաբերող հետևյալ խնդիրը: Օրական ութ ժամ քնելուց հետո դուք 16 ժամ ունեք ազատ ժամանցի և պարտաբեր հա-

մար: Ազատ ժամանակը նշանակեք X փոփոխականով, իսկ պարտաբեր ժամանակը՝ Y փոփոխականով: Գծագրական մաքուր թղթի վրա ուղիղ

- գծի տեսքով պատկերեց X-ի և Y-ի բոլոր համակցությունների միջև եղած հարաբերակցությունը: Ուշադիր նշեք առանցքները և հաշվանքի սկիզբը:
2. Հարց 1-ում ո՞րն է ազատ ժամանակի և սովորելու ժամանակի հարաբերակցությունը ներկայացնող բեքությունը: Արդյո՞ք դա ուղիղ գիծ է:
  3. Ասենք՝ ձեզ անհրաժեշտ է օրական 6 ժամ ազատ ժամանակ, ոչ ավել, ոչ պակաս: Գծագրի վրա նշեք 6 ժամ ազատ ժամանակին համապատասխանող կետը: Այժմ քննարկեք տեղաշարժը կորի երկայնքով: Ենթադրենք, դուք որոշել եք, որ ձեզ անհրաժեշտ է օրական միայն 4 ժամ ազատ ժամանակ: Կառուցեք նոր կետը:
  4. Ցույց տվեք կորի տեղաշարժը: Դուք գտնում եք, որ պետք է քիչ քնել, և հիմա ունեք օրական 18 ժամ ժամանցի և սովորելու համար: Գծեք նոր տեղաշարժված կորը:
  5. Սեկ շարաթվա ընթացքում գրի առեք ձեր պարապելու և ազատ ժամանակը: Կառուցեք ամեն օրվա պարապելու և ազատ ժամերի ժամանակային կախումը: Այնուհետև կառուցեք պարապելու և ազատ ժամերի շեղումները պատկերող նկարը: Տեսնում ե՞ք արդյոք որևէ հարաբերակցություն երկու փոփոխականների միջև:

6. 46-րդ էջում վերընթերցեք ծանոթագրություն 1-ը: Կառուցեք $y = 10 + 0,5x$ ուղիղ գիծը կամ կորը: Ո՞րն է դրա բեքությունը: Այնուհետև կառուցեք $y = (x - 2)^2$ քառակուսի հավասարման կորը: Ո՞րն է այս կորի բեքությունը $y = (0, 1, 2, 10)$ կետերում:
7. Դիտարկեք հետևյալ տվյալները: Շեղումները պատկերող նկարի վրա ցույց տվեք կախումը: Ինչու՞ դուք չեք կարող համոզված լինել, թե փոփոխականներից որն է պատճառ հանդիսացել մյուսների փոփոխման համար (հիշեք պատճառա-հետևանքային սխալը):

Թվական	Փողի առաքարկ (մլրդ. դոլար)	ՀԱԱ (մլրդ. դոլար)
1965	168	705
1970	215	1.016
1975	288	1.598
1980	409	2.732
1985	620	4.015
1990	826	5.463

Աղբյուրը՝ Նախագահի տնտեսական հաշվետվություն, 1991 թ.:

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՅԱՐՑԵՐԸ

Պատրաստված յուրաքանչյուր հրաքան, ջրարկված յուրաքանչյուր ռազմաճակ, արձակված յուրաքանչյուր հրթիռ ի վերջո գողություն է նրանցից, ովքեր քաղցած են և անոթի:

Նախագահ Պուայթ Գ. Այզենհաուերը

Ամեն անգամ, երբ մարդիկ համայնք են կազմում, նրանք առջև անհրաժեշտորեն ծառայում են մի քանի համընդհանուր տնտեսական խնդիրներ: Այդ հիմնահարցերն այսօր նույնքան վճռորոշ են, որքան մարդկային քաղաքակրթության ծագման պահին: Եվ քանի դեռ կա ապրանքների սղություն, այս հարցերը անպայման կծառանան սպազայի համարձակ, նոր աշխարհի առջև:

Այս գլխում ուսումնասիրելու ենք տնտեսական կազմակերպության առանցքային խնդիրները: Կտեսնենք, որ յուրաքանչյուր տնտեսություն պետք է պատասխանի հարցերի հետևյալ եռյակին՝ *ի՞նչ, ինչպե՞ս և ու՞մ համար*: Աս մի համառոտ ցուցակ է, որը մեզ հիշեցնում է, որ յուրաքանչյուր հասարակություն ինքը պետք է որոշի, թե ինչ ապրանքներ արտադրել, այդ ապրանքները ինչպես պատրաստել և դրանք ում համար արտադրել:

Առանցքային տնտեսական խնդիրները բնութագրելով՝ ներկայացնում ենք մի քանի կարևոր ջնտրություններ, որ կարող է կատարել հասարակությունը: Քանի որ տնտեսության արտադրությունը սահմանափակված է առկա ներդրանքի քանակով և տեխնոլոգիական գիտելիքներով, հասարակությունը պետք է ընտրություն կատարի անհրաժեշտությունների և պերճանքների, հանրային և մասնավոր ապրանքների, սպառման և ներդրման միջև: Այս ներըմբռնումը տանում է դեպի այլընտրանքային գնի կարևոր հասկացությունը, որ երբ սպառելու համար ընտրում ենք որևէ ապրանք, ապա մեկ այլ բան պետք է գոհաբերվի՝ ևս կքննարկենք, թե ժամանակակից տնտեսության հատկանիշները՝ մասնագիտացումը, առևտուրը, փողը և հիմնական միջոցները, ինչպես են նպաստում առաջավոր արդյունաբերական երկրի հսկայական արտադրողականությանը:

Ա. ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ ԵՐԵՔ ՀԻՄՆԱՅԱՐՑԵՐԸ

Յուրաքանչյուր մարդկային հասարակություն՝ լինի առաջավոր արդյունաբերական երկիր, կենտրոնացված տնտեսություն, թե մեկուսացած ցեղային հասարակություն, պետք է դեմ հանդիման կանգնի և լուծի երեք գլխավոր և փոխկապակցված տնտեսական հիմնահարցեր.

- *Ի՞նչ* ապրանքներ պետք է արտադրվեն և ի՞նչ քանակություններով: Բոլոր հնարավոր ապրանքներից և ծառայություններից տնտեսությունը ինչքան պետք է արտադրի: Եվ ե՞րբ պետք է դրանք արտադրվեն: Այսօր պիցցա՝ պետք է արտադրենք, թե՛ վերնաշապիկ: Մի քանի բարձրորակ, թե՛ մեծաքանակ էժանագին վերնաշապիկ: Պետք է շատ

սպառողական ապրանքներ՝ արտադրենք (ինչպես, օրինակ, պիցցա և համերգ), թե մի քանի սպառողական ապրանք և շատ ներդրման միջոցներ (օրինակ, պիցցայի գործարաններ և համերգային դահլիճներ), ապագայում ավելի շատ սպառում ունենալու նկատառումով:

- *Ինչպե՞ս* են ապրանքներն արտադրվելու: Ու՞մ կողմից և ինչ ռեսուրսներով, ի՞նչ տեխնոլոգիական եղանակով պետք է արտադրվեն: Ո՞վ է աշխատելու գյուղացիական տնտեսությունում և ո՞վ է դասավանդելու: Էլեկտրականությունը պետք է ստացվի նավթից, թե՛ ածխից: Օդի շատ աղտոտման պայմաններում, թե քիչ: Ապրանքները արտադրվում են ձեռքով, թե՛ մեքենայով: Մաս-

նավոր սեփականության կապիտալիստական ընկերություններում, թե՛ պետական սեփականության սոցիալիստական ձեռնարկություններում:

- *Ու՛մ համար* պետք է արտադրվեն ապրանքներ: Ո՛վ է վայելելու տնտեսության քանքերի արդյունքը հանդիսացող պտուղները: Կամ, գիտակցողը են արտահայտված՝ ազգային արդյունքը ինչպե՛ս է բաշխվելու տարբեր տնային տնտեսությունների միջև: Ունենալու՝ ենք այնպիսի հասարակություն, որտեղ մի քանիսը հարուստ են, իսկ շատերն աղքատ: Կառավարողնե՛րը, աշխատողնե՛րը, թե՛ կալվածատերերն են ունենալու բարձր եկամուտներ: Եսասերը կարո՞ղ է ժառանգել երկիրը: Ծույլը պետք է լա՛վ ուտի:

Այս երեք գլխավոր հիմնահարցերը ընդհանուր են բոլոր տնտեսությունների համար: Բայց, ինչպես կոտենենք ավելի ուշ, տարբեր հասարակություններ դրանք լուծելիս ընտրում են տարբեր մոտեցումներ:

ՆԵՐՈՂԱՆՔ ԵՎ ԱՐՏԱՊՐԱՆՔ

Տնտեսագիտական լեզվով արտահայտված՝ յուրաքանչյուր հասարակության երեք կենտրոնական տնտեսական խնդիրները իրականում տնտեսության ներդրանքի և արտադրանքի միջև ընտրության մասին են:

Ներդրանքը այն ապրանքները կամ ծառայություններն են, որ ձեռնարկություններն օգտագործում են իրենց արտադրական գործընթացում: Տնտեսությունն իր *տեխնոլոգիան* օգտագործում է ներդրանքը միավորելու և արտադրանք ստանալու համար: Արտադրանքը տարբեր օգտակար ապրանքները կամ ծառայություններն են, որոնք կամ սպառվում են կամ էլ օգտագործվում հետագա արտադրության մեջ: Դիտարկենք ձվածեղի «արտադրությունը»: Չուն, աղը, քերմությունը, թափան և ավազ խոհարարի վարպետ աշխատանքը ներդրանք են, իսկ համով ձվածեղը՝ արտադրանք:

Ներդրանքը, որը նաև կոչվում է *արտադրության գործունեք*, դասակարգում ենք ըստ երեք լայն կատեգորիաների՝ հող, աշխատուժ և հիմնական միջոցներ:

- *Հողը* կամ ավելի ընդհանուր՝ բնական ռեսուրսները ներկայացնում են բնության պարզև մեր արտադրական գործընթացին: Այն բաղկացած է գյուղատնտեսական մշակման՝ կամ տների, գործարանների և ճանապարհների հիմքերը գցելու համար օգտագործվող տարածքներից, էներգետիկ ռեսուրսներից՝ մեր ավտոմեքենաները վառելիքով ապահովելու կամ մեր տները տաքացնելու

համար, և ոչ էներգետիկ ռեսուրսներից, ինչպես, օրինակ, պղինձը և երկաթի հանքանյութը, ավազը: Պետք է որպես բնական ռեսուրսներ նաև հաշվի առնենք մեր ֆիզիկական միջավայրը, օդը, որ շնչում ենք, և ջուրը, որ խմում ենք:

- *Աշխատուժը* մարդու կողմից ծախված ժամանակն է արտադրության մեջ՝ ավտոմեքենաշինական գործարաններում աշխատելիս, գետինը սալահատակելիս, դպրոցում դասավանդելիս կամ ծվածեղ պատրաստելիս: Հազարավոր մասնագիտություններ և առաջադրանքներ՝ տարբեր փորձառության մակարդակներով, իրականացվում են աշխատուժի միջոցով: Դա առաջավոր արդյունաբերական տնտեսության ամենահայտնի և ամենավճռորոշ ներդրանքն է:

- *Հիմնական միջոցների* ռեսուրսները կազմում են տնտեսության տևական ապրանքները՝ ստեղծված այլ ապրանքներ արտադրելու համար: Հիմնական ապրանքները ներառում են մեքենաները, ճանապարհները, համակարգիչները, մուրձերը, բեռնատարները, մետաղազլանման հաստոցները, ավտոմեքենաները, (վացող մեքենաները և շինությունները): Ինչպես կոտենենք հետագայում, մասնագիտացված հիմնական ապրանքների կուտակումը եսկան է տնտեսական զարգացման գործում:

Կրկին շեշտելով երեք տնտեսական հիմնահարցերը ներդրանքի և արտադրանքի տեսանկյունից՝ նշենք, որ հասարակությունը պետք է որոշի. (1) *ինչ* արտադրանք արտադրել և ինչ քանակությամբ, (2) *ինչպես* արտադրել, այսինքն՝ ներդրանքն ինչ տեխնիկայով պետք է միավորվի՝ ցանկալի արտադրանքը ստանալու համար և (3) *ու՛մ համար* պետք է ապրանքները արտադրվեն և բաշխվեն:

ՇՈՒԿԱՅԱԿԱՆ, ՎԱՐՉԱՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ ԵՎ ԽԱՈՐ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Լախնադարյան հասարակության մեջ տնտեսության բոլոր ոլորտները կարգավորվում էին սովորույթներով: *Ինչ, ինչպես* և *ու՛մ համար* հարցերը որոշվում էին ըստ սովորույթի, որ փոխանցվում էր տարեցներին երիտասարդներին: Հին եգիպտոսում որդին խստորեն յուրացնում էր իր հոր գործը: Սակայն ժամանակակից տնտեսության մեջ սովորույթը չի կարող բավական շուտ հարմարվել արագորեն զարգացող արտադրական և սպառողական կառուցվածքներին: Տարբեր հասարակություններ բախվում են *այլընտրանքային տնտեսական համակարգերի* միջոցով փոփոխություններ կատարելու պահանջարկին, և

տնտեսագիտությունն ուսումնասիրում է այն տարբեր մեխանիզմները, որ հասարակությունը կարող է օգտագործել իր սուղ ռեսուրսները բաշխելու նպատակով:

Այսօր հասարակությունները հիմնականում կազմակերպվում են երկու ձևերից մեկին համապատասխան: Որոշ դեպքերում կառավարությունն է կայացնում տնտեսական որոշումների մեծ մասը, ի դեմս նրանց, ովքեր կանգնած են հիերարխիայի գագաթին և հրամաններ են արձակում սանդղաձևի ներքևում կանգնածներին: Այլ դեպքերում որոշումները կայացվում են շուկայում, որտեղ անհատները և ձեռնարկությունները կամովին համաձայնում են առևտուր անել ներդրանքով և արտադրանքով փողի վճարման միջոցով: Համառոտակի ուսումնասիրենք տնտեսական կազմակերպության այս երկու ձևերից յուրաքանչյուրը:

Վարչահրամայական տնտեսությունը մի այնպիսի տնտեսություն է, որտեղ պետությունն է ընդունում բոլոր որոշումները արտադրության և բաշխման վերաբերյալ: Վարչահրամայական տնտեսությունում, ինչպիսին գործում էր հորհրդային Միությունում համարյա այս ամբողջ դարի ընթացքում, պետությունը արտադրության միջոցների (հող և հիմնական միջոցներ) եական մասի սեփականատերն էր, նա նաև սեփականատերն էր և կարգավորում էր գրեթե բոլոր արդյունաբերական ձեռնարկությունների գործունեությունը: Պետությունն էր աշխատողների մեծ մասի գործատերը և ինքն էր նրանց թելադրում, ինչպես կատարել աշխատանքը: Վարչահրամայական տնտեսությունում պետությունն է որոշում, թե հասարակության արտադրանքը ինչպես է բաժանվելու տարբեր ապրանքների և ծառայությունների միջև: Կարճ ասած՝ վարչահրամայական տնտեսությունում հիմնական տնտեսական հարցերին պատասխանում է պետությունը՝ ռեսուրսների սեփականատերը լինելու և որոշումները պարտադրելու իր կարողության միջոցով:

Ի հակադրություն դրան, Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներում և ժողովրդավարական երկրների

մեծ մասում տնտեսական հարցերի գերակշիռ մասը լուծվում են շուկայի միջոցով: Այստեղից էլ նրանց տնտեսական համակարգերը կոչվում են շուկայական տնտեսություններ: **Շուկայական տնտեսությունը** մի տնտեսություն է, որտեղ անհատներն ու մասնավոր ձեռնարկություններն են ընդունում արտադրության և սպառման վերաբերյալ հիմնական որոշումները: Գների, շուկաների, շահույթների և կորուստների, խթանների և պարզևների համակարգերն են որոշում *ինչ, ինչպես և ում համար* հարցերը: Ձեռնարկությունները արտադրում են այնպիսի ապրանքներ, որոնք բերում են մեծ շահույթ (*ինչ*), արտադրության այնպիսի տեխնիկայով, որ ամենաէժեքն է (*ինչպես*): Սպառումն իրականացվում է անհատների որոշումներով ինչպես ծախսել իրենց աշխատավարձը և սեփականությունից ստացած եկամուտները, որոնք պայմանավորված են իրենց աշխատանքի արդյունքով և միջոցների նկատմամբ ունեցած սեփականության իրավունքով (*ում իսմար*):

Ժամանակակից ոչ մի հասարակություն ամբողջությամբ չի մտնում այս երկու բևեռային կատեգորիաների մեջ: Ավելի շուտ բոլոր հասարակություններն ունեն խառը տնտեսություն, որտեղ առկա են և՛ շուկայական, և՛ վարչահրամայական տնտեսության տարրերը: Երբեք գոյություն չի ունեցել 100 տոկոսանոց շուկայական տնտեսություն (չնայած XIX դարում Անգլիան համարյա մոտեցել էր դրան): Այսօր որոշումների մեծ մասը ԱՄՆ-ում ընդունվում են շուկայում, բայց պետությունը կարևոր դեր է կատարում շուկայի գործունեությունը փոփոխելու գործում: Պետությունը սահմանում է օրենքներ և կանոններ, որոնք կարգավորում են տնտեսական կյանքը, իրականացնում է կրթական և ուստիկանական ծառայությունները և կարգավորում գործարարությունն ու շրջակա միջավայրի աղտոտման դեմ կիրառվող միջոցառումները: հորհրդային Միությունը և Արևելյան Եվրոպայի երկրները, դժգոհ լինելով իրենց մոտ գործող վարչահրամայական տնտեսության գործունեության արդյունքից, փնտրում են խառը տնտեսության իրենց սեփական տարբերակը:

Բ. ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՏԵԽՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Սեզ բոլորիս հետաքրքրում են *ինչ, ինչպես և ում համար* հիմնարար հարցերը, որովհետև մարդիկ ցանկանում են սպառել ավելի շատ, քան տնտեսությունը կարող է արտադրել: Հիշեք նախորդ գլխում ձևակերպված սակավության օրենքը: Բարիքները սակավ են, քանի որ բավարար քանակությամբ ռեսուրսներ չկան այն բոլոր ապրանքներն արտադրելու համար, որ մարդիկ ցանկանում են սպառել:

Այն անժխտելի ճշմարտությանը դեմ հանդիման, որ բարիքները քիչ են պահանջների համեմատ, տնտեսությունը պետք է որոշի, թե ինչպես պահպանի իր գոյությունը սահմանափակ ռեսուրսներով: Նա պետք է ընտրություն կատարի բարիքների հնարավոր տարբեր փաթեթների միջև (ինչ), ընտրություն կատարի արտադրության եղանակների միջև (ինչպես) և վերջապես որոշի, թե ով պետք է սպառի բարիքները

(ու՛մ համար): Այս բաժնու՛մ մենք կօգտագործենք մի քանի օրինակներ՝ լուսաբանելու համար այն առանցքային ընտրություններից մի քանիսը, որոնք ամեն հասարակություն ստիպված է կատարել:

ԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆԸ

Պատկերացրեք մի տնտեսություն ինչ-որ աշխատուժով, տեխնիկական գիտելիքներով, գործարանների և հաստոցների թվով, հողով, ջրային հնարավորություններով և բնական ռեսուրսներով: Որոշելով, թե *ինչ* պետք է արտադրվի և *ինչպես* տնտեսությունը իրականում որոշում է, թե ինչպես ռեսուրսները բաշխել հազարավոր տարբեր հնարավոր ապրանքների միջև: Որքա՞ն հող պետք է հատկացվի ցորեն մշակելուն կամ բնակչությանը բնակարաններով ապահովելուն: Քանի՞ գործարան պետք է համակարգիչ արտադրի և քանի՞սը՝ պիցա:

Այս հարցերը բարդ են նույնիսկ բննարկելու, առավել ևս՝ լուծելու առումով: Հետևաբար, մենք պետք է խնդիրը պարզեցնենք: Ենթադրենք, թե միայն երկու տնտեսական բարիք (կամ տնտեսական բարիքների դաս) պետք է արտադրվի: Հարցն ավելի տպավորիչ դարձնելու նպատակով կարող ենք ընտրել թնդանոթն ու կարագը՝ լուսաբանելու ռազմական ծախսերի և քաղաքացիական ապրանքների միջև ընտրություն կատարելու խնդիրը: Այս օրինակը հավասարապես կիրառելի է և երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ժամանակ Ամերիկայում զանգվածային հավաքագրման, և 1991 թվականին Սաուդյան Արաբիայում «Անապատի փոթորիկ» գործողության միջոցների վճարման հարցի, և ամեն երկրի կողմից դիմազրավվող ռազմական ու քաղաքացիական ծախսերի ընտրության համար:

Թնդանոթների և կարագի մեր ուսումնասիրությունը կարող ենք սկսել թվային օրինակով: Ենթադրենք, թե մեր տնտեսությունը իր ամբողջ կարողությունը ծախսում է քաղաքացիական ապրանքի՝ կարագի արտադրության վրա: Այնուամենայնիվ, գոյություն ունի կարագի առավելագույն քանակություն, որ կարող է արտադրվել մեկ տարում: Կարագի առավելագույն քանակությունը կախված է դիտարկվող տնտեսության ռեսուրսների քանակից ու որակից և նրանց օգտագործման արտադրական արդյունավետությունից: Ենթադրենք հիմք միջին ֆունտ կարագը այն առավելագույն քանակությունն է, որ կարող է արտադրվել առկա տեխնոլոգիայով և ռեսուրսներով:

Այուս ծայրահեղ դեպքում պատկերացնենք, թե բոլոր ռեսուրսները հատկացվել են թնդանոթների

արտադրությանը: Կրկին ռեսուրսների սահմանափակության պատճառով տնտեսությունը կարող է արտադրել միայն սահմանափակ թվով թնդանոթներ: Այս օրինակի համար ենթադրենք, թե տնտեսությունը կարող է արտադրել որոշակի տեսակի 15 հազար թնդանոթ, եթե կարագ բոլորովին չի արտադրում:

Արանք երկու ծայրահեղ հնարավորություններ են: Դրանց միջև կան շատ ուրիշներ: Եթե մենք ցանկանանք հրաժարվել որոշակի քանակի կարագից, մենք կարող ենք ունենալ որոշ թվով թնդանոթներ: Եթե մենք ցանկանանք հրաժարվել ավելի շատ կարագից, կարող ենք ունենալ էլ ավելի մեծ թվով թնդանոթներ:

Հնարավորությունների սանդղակը տրված է 2-1 աղյուսակում: Բ տարբերակը ցույց է տալիս այն ծայրահեղ դեպքը, երբ արտադրվում է միայն կարագ և ոչ մի թնդանոթ, մինչդեռ A-ն նկարագրում է հավանալ ծայրահեղությունը, երբ բոլոր ռեսուրսները հատկացվում են թնդանոթներին: Միջանկյալ՝ E, D, C և B դեպքերում, ավելի ու ավելի մեծ քանակի կարագից ենք հրաժարվում՝ հօգուտ ավելի մեծ թվով թնդանոթների:

Կարագը թնդանոթների է ձևափոխվում ոչ թե ֆիզիկապես, այլ տնտեսության ռեսուրսները մեկ կիրառությունից մեկ այլի շրջելու այլթմիայի շնորհիվ:

Մեր տնտեսության արտադրական հնարավորություններն ավելի կենդանի ձևով կարելի է ներկայացնել 2-1 նկարում պատկերված սանդղակի միջոցով: Այս գծապատկերում կարագը չափվում է հորիզոնական առանցքի երկայնքով, իսկ թնդանոթները՝ ուղղահից:

Հիշելով 1 գլխի հավելվածում գծապատկերների օգտագործման ուրվագծված սկզբունքները, դուք ի

Այլընտրանքային արտադրական հնարավորություններ		
Հնարավորություններ	Կարագ (մլ. ֆունտ)	Թնդանոթներ (հազար հատ)
A	0	15
B	1	14
C	2	12
D	3	9
E	4	5
F	5	0

Աղյուսակ 2-1. Սակավ ռեսուրսների սահմանափակությունը ենթադրում է թնդանոթներ-կարագ փոխանակություն Շարժվելով A-ից B... F, մենք աշխատուժը, մեքենաները և հողը թնդանոթների արտադրությունից տեղափոխում ենք կարագի արտադրություն:

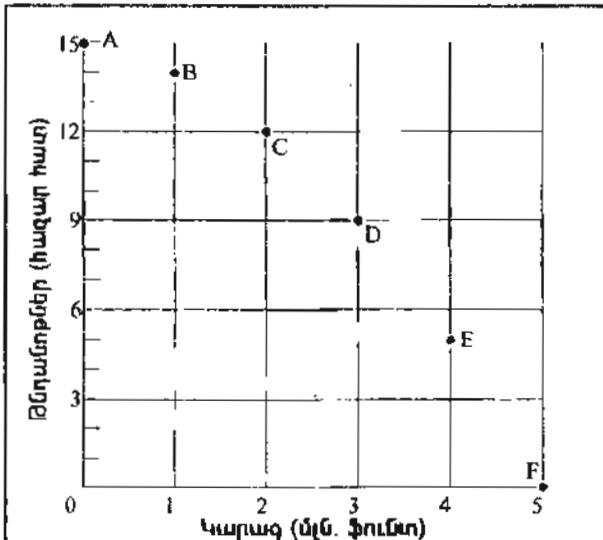
վիճակի կլինենք արյունակ 2-1-ում բերված տվյալներից անցնելու նկարին. դեպի F կետը՝ հորիզոնական առանցքով հաշվելով կարագի հինգ միավոր դեպի աջ և ուղղահիգ առանցքով բարձրանալով քնդանոթի O միավոր, դեպի E-ն՝ զնալով կարագի չորս միավոր դեպի աջ և բարձրանալով քնդանոթի հինգ միավոր և, վերջապես, դեպի A-ն՝ շարժվելով աջ կարագի զրո միավոր և վերև՝ քնդանոթի 15 միավոր:

Եթե բոլոր միջանկյալ դիրքերը լցնենք նոր կետերով, որոնք ներկայացնում են քնդանոթների և կարագի բոլոր տարբեր զուգակցումները, ապա կստանանք 2-2 նկարի անընդհատ կորը որպես արտադրության և հնարավորության սահման կամ ԱՅՍ:

Արտադրության և հնարավորության սահմանը (կամ ԱՅՍ-ն) ցույց է տալիս արտադրանքի այն առավելագույն քանակությունը, որ տնտեսությունը կարող է ստանալ՝ տրված առկա տեխնոլոգիական գիտելիքների ու ներդրանքի քանակության պայմաններում: ԱՅՍ-ն ներկայացնում է հասարակությանը մատչելի ընտրությունների ցանկը:

ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

Մինչև հիմա մենք լուր ենքադրել ենք, թե տնտեսությունը գտնվում է արտադրության հնարավորության

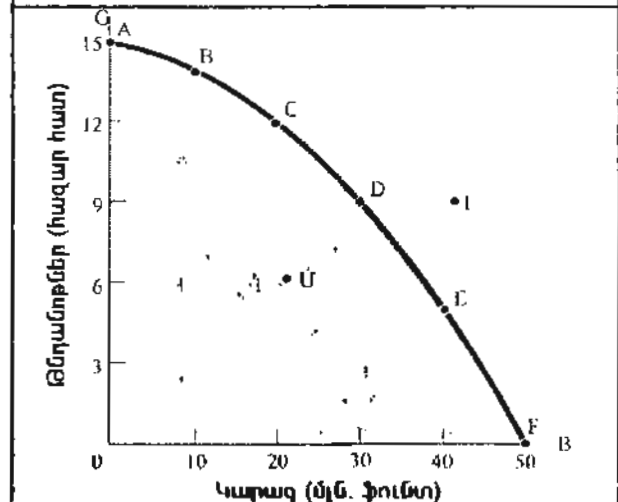
Նկար 2-1. Այլընտրական արտադրական հնարավորությունների գծագրային ներկայացումը Այս նկարը ցույց է տալիս 2-1 արյունակում բերված ալլընտրական արտադրության համակցությունների զույգերը:

սահմանի վրա և ոչ թե նրա ներսում: Գործել սահմանի վրա՝ նշանակում է գործել արդյունավետորեն:

Արդյունավետությունը տնտեսագիտության կենտրոնական գաղափարներից մեկն է: **Արդյունավետությունը** նշանակում է կորուստների բացակայություն կամ տնտեսության ռեսուրսների հնարավորին չափ արդյունավետ օգտագործում՝ մարդկանց կարիքներն ու ցանկությունները հոգալու համար: Ավելի որոշակի՝ տնտեսությունն արտադրում է արդյունավետորեն, երբ այն չի կարող մի որևէ ապրանք արտադրել ավելի շատ, առանց մեկ այլ ապրանքի քանակը քչացնելու, այսինքն՝ երբ նա գտնվում է արտադրության և հնարավորության սահմանի վրա:

Որտեղի՞ց գիտենք, որ այդ սահմանագծի յուրաքանչյուր կետ արդյունավետ է: Սկսենք այն իրադրությունից, որը նկար 2-2-ում ներկայացված է D կետով: Վճռենք, թե մենք ցանկանում ենք ևս մեկ միլիոն ֆունտ կարագ: Եթե մենք անտեսենք ԱՅՍ-ով ներկայացված սահմանափակումը, մենք կարող էինք

Արտադրության և հնարավորության սահման

Նկար 2-2. Ողորկ կորը միացնում է արտադրության հնարավորությունների նշված թվային կետերը

Այս սահմանը ներկայացնում է հնարավորությունների սահմանը, որի երկայնքով հասարակությունը կարող է ընտրություն կատարել քնդանոթները կարագով փոխարինելու համար: Այն ենթադրում է տեխնոլոգիայի տրված վիճակ և ներդրանքի տրված քանակություն: Սահմանից դուրս կետերը (ինչպես I կետը) անընդունելի են կամ անհասանելի: Կորի ներսում ամեն կետ, ինչպես, օրինակ, Ա-ն, ցույց է տալիս, որ որոշ ռեսուրսներ չեն օգտագործվում կամ օգտագործվում են հնարավոր ոչ լավագույն եղանակով:

կարծել, թե հնարավոր է ավելի շատ կարագ արտադրել առանց փոքրացնելու բնդանոթի արտադրությունը, ասենք, շարժվելով դեպի I կետը D կետից դեպի արևելք: Բայց I կետը գտնվում է սահմանից դուրս, «անհնար» տիրույթում: Շարժվելով D-ից, մենք չենք կարող ավելի շատ կարագ ստանալ առանց հրաժարվելու որոշ բնդանոթներից: Հետևաբար, D կետը արդյունավետ է, իսկ I-ը՝ անհասանելի:

Արտադրության արդյունավետությունը իրացվում է, երբ հասարակությունն անկարող է որևէ ապրանքի արտադրությունը մեծացնել առանց կրճատելու մեկ ուրիշի արտադրությունը: Արդյունավետ տնտեսությունը գտնվում է իր արտադրության և հնարավորության սահմանի վրա:

Արտադրության արդյունավետության վերաբերյալ մեկ այլ միտք կարող է լուսաբանվել՝ օգտագործելով ԱՅՍ-ն: Լինել ԱՅՍ-ի վրա նշանակում է, որ որևէ ապրանքից ավելի շատ արտադրելն անխուսափելիորեն պահանջում է այլ ապրանքների գոհաբերություն: Երբ արտադրում ենք ավելի շատ բնդանոթներ, մենք կարագը փոխարինում ենք բնդանոթներով: Փոխարինումը լրիվ զբաղվածությամբ տնտեսության կյանքի օրենքն է, իսկ արտադրության և հնարավորության սահմանը ներկայացնում է հասարակության ընտրությունների ցանկը:

Զօգտագործվող ռեսուրսներ և անարդյունավետություն: Ժամանակակից կյանքի նույնիսկ պատահական դիտորդները գիտեն, որ հասարակությունն ունի չօգտագործված ռեսուրսներ պարապ աշխատողների, պարապ գործարանների և պարապ հողի տեսքով: I գլխում ակնարկվեց, որ տնտեսական օրենքները կարող էին լինել այլ, եթե ռեսուրսները օգտագործվեին ավելի պակաս, քան հնարավոր է: ԱՅՍ-ի ներսում լինելը դրա մի օրինակն է:

Երբ կան չօգտագործված ռեսուրսներ, տնտեսությունը բոլորովին չի գտնվում իր արտադրության և հնարավորության սահմանի վրա, այլ ավելի շատ ինչ-որ տեղ՝ նրա ներսում: Սկար 2-2-ում U կետը ներկայացնում է մի կետ ԱՅՍ-ի ներսում: U կետում հասարակությունն արտադրում է միայն երկու միավոր կարագ և վեց միավոր բնդանոթ: Որոշ ռեսուրսներ չեն օգտագործվում, և դրանք գործի դնելով, մենք կարող ենք շարժվել U-ից դեպի D, այսպիսով արտադրելով ավելի շատ կարագ և ավելի շատ բնդանոթներ և բարելավել տնտեսության արդյունավետությունը:

Զօգտագործվող ռեսուրսների հնարավորությունը հաշվի առնելը լույս է սփռում երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ժամանակ երկու երկրների միացյալ Նախագծերի և Խորհրդային Միության փորձի վրա: 1940 թվականից հետո միացյալ Նախագ-

ներն ինչպե՞ս կարողացավ դառնալ «ժողովրդավարության զինանոց» և ունենալ ավելի բարձր քաղաքացիական կենսամակարդակ, քան երբևէ: Հիմնականում շնորհիվ մեծ ճգնաժամից ելած գործազրկության վերացման և շարժվելով դեպի ԱՅՍ:

Պատերազմի տարիների խԱՄՍ-ի դեպքն այլ է: Պատերազմից առաջ Խորհրդային Միությունն ուներ փոքր գործազրկություն և արդեն գտնվում էր իր, թերևս ցածր, արտադրության և հնարավորության սահմանի վրա: Իր ԱՅՍ-ի երկայնքով հյուսիս արևմուտք շարժվելու համար Խորհրդային Միությունը այլ ընտրություն չուներ, քան քաղաքացիական բարիքները փոխարինել ռազմական ապրանքներով՝ դրան հետևող գրկանքներով:

Գործարարության պարբերաշրջանների լծացումները միակ պատճառը չեն, որի հետևանքով տնտեսությունը կարող է գտնվել ԱՅՍ-ի ներսում: Տնտեսությունն անարդյունավետությամբ կարող է տառապել գործադուլների, քաղաքական փոփոխությունների կամ հեղափոխության հետևանքով ծագող շեղումների պատճառով: Նման դեպք տեղի ունեցավ Լեհաստանում 1990-ական թվականների սկզբին, այն բանից հետո, երբ երկիրը իր սոցիալիստական վարչափրամայական տնտեսությունը փոխարինեց ազատ շուկայական տնտեսությամբ: Տնտեսական համակարգում տեղի ունեցող դրամատիկ փոփոխությունները առաջ բերեցին արտադրության անկում և գործազրկության աճ, մինչև մարդիկ փորձում էին հարձարվել փոխված գներին, օրենքներին և եկամտատերերին: Քաղաքական և տնտեսական հեղափոխությունը Լեհաստանին ժամանակավորապես հրեց ԱՅՍ-ի ներսը:

Լեհաստանի ղեկավարները հուսով են, որ այս անարդյունավետությունը ընդամենը ժամանակավոր անհաջողություն է: Նրանք կանխատեսում են, որ ազատ շուկան կբարձրացնի շահագրգռությունը արդյունավետ արտադրության համար: Եթե նրանք իրավացի են, ապա Լեհաստանը շուտով կտեղաշարժվի հետ, դեպի իր ԱՅՍ-ն, իսկ ԱՅՍ-ն իսկապես դեպի դուրս կտեղաշարժվի, երբ տնտեսությունն սկսի արագորեն աճել:

ԱՅՍ-Ե ԳՈՐԾԻ ՂՆԵԼԸ

Արդյունավետությունը բացատրելու հետ մեկտեղ, արտադրության հնարավորությունների կորը կարող է օգնել ներմուծելու ամենափիմնական տնտեսագիտական գաղափարներից շատերը:

- 1. Սկար 2-2-ը լուսաբանում է տնտեսագիտության որպես գիտության, մեր սահմանումը, թե արտադ-

րեջու համար ինչ ապրանքներ ընտրել: Պե՞տք է մենք ապրենք դուրս ցցված թնդանոթներով ամրոց-տնտեսության մեջ կյանքի միայն խիստ սովորություններով, ինչպես 2-2 նկարի B կետում, թե՛ ափսոք է ռազմածր իջեցնենք չնչին մեծության և դրա փոխարեն վայելենք բավականաչափ հացով ու կարագով տնտեսություն, ինչպես E կետում:

Նման հարցերի շուրջը բանավիճում են ինչպես խաղաղ, այնպես էլ պատերազմի ժամանակ: 1980-ական թվականների սկզբին, նախագահ Ռեյգանի կառավարման օրոք, իրական ռազմական ծախսերն ավելացվեցին շուրջ 50 տոկոսով: Այնուհետև, Արևելյան Եվրոպայում 1989 թ. հեղափոխություններին հետևելով, կոնգրեսն սկսեց բանավիճել, թե ռազմական ծախսերն իջեցնելուց ով պետք է ստանա «խաղաղության շահութաբաժինը»: 1990 թ. Մերձավոր արևելքում պատերազմական գործողություններ սկսվելուց հետո արդեն մեկ այլ բանավեճ տեղի ունեցավ, թե որքան ծախսել տարածաշրջանի կենսական նավթատարածքները պաշտպանելու համար:

- 2. Արտադրության և հնարավորության սահմանը թույլ է տալիս սակավության ավելի խիստ սահմանում: Տնտեսական սակավությունը նկարագրում է այն հիմնական տնտեսական փաստը, որ տվյալ տեխնիկական գիտելիքների, հողի, աշխատուժի և հիմնական միջոցների առկայության դեպքում տնտեսությունը կարող է յուրաքանչյուր տնտեսական ապրանքից արտադրել միայն որոշակի առավելագույն քանակություն: ԱՅՍ-ն ցույց է տալիս սակավության օրենքով թելադրված արտադրվող ապրանքների արտաքին սահմանը:

Երկրի վրա ոչ մի տեղ ապրանքների առաջարկն այնքան առատ չէ կամ ճաշակներն այնքան սահմանափակ չեն, որ միջին ընտանիքը կարողանա բավարար քանակությամբ ունենալ այն ամենից, ինչ կարող է երևակայել: Սակավությունը ԱՅՍ-ի կողմից մեր կենսամակարդակի վրա դրված սահմանափակման արտացոլումն է:

- 3. Արտադրության և հնարավորության սանդղակը նաև կարող է լուսաբանել տնտեսական կյանքի երեք հիմնական խնդիրները. *ինչ, ինչպես և ում համար:*

Թե *ինչ* ապրանքներ են արտադրվում և սպառվում, կարող է նկարագրվել կետով, որն ի վերջո ընտրվում է ԱՅՍ-ի վրա:

Թե *ինչպես* են ապրանքներն արտադրվում, ընդգրկում է արտադրության տեխնիկայի արդյունավետ ընտրությունը և տարբեր արտադրությունների մեջ տարբեր ներդրանքների առանձին քանակությունների պատշաճ բաժանումը:

Թե *ում համար* են ապրանքներն արտադր-

վում՝ չի կարող երևալ միայն ԱՅՍ-ից, թեպետև, երբեմն, կարող եք նրանից կոստել: Եթե դուք հայտնաբերում եք ԱՅՍ-ի վրա գտնվող որևէ հասարակություն, բազմաթիվ զբոսանավերով և մուշտակներով, բայց քիչ բնակարաններով և կոնպակտ ավտոմեքենաներով, ապա կարող եք չլսակածել, որ ժողովրդի մեջ առկա է եկամտի և հարստության զգալի անհավասարություն:

- 4. Արտադրության և հնարավորության սահմանը նաև կարող է լուսաբանել այն ընդհանուր դրույթը, որ մենք միշտ ընտրություն ենք կատարում սահմանափակ հնարավորությունների միջև: Տարբեր գործունեությունների համար մարդիկ սահմանափակ ժամանակ ունեն: Օրինակ, որպես ուսանող դուք կարող եք ունենալ 10 ժամ տնտեսագիտության և սպառնության մոտալուտ քննություններին պատրաստվելու համար: Եթե դուք սովորեց միայն պատմություն, դուք կստանաք բարձր գնահատական, իսկ տնտեսագիտությունից կունենաք վատ արդյունք, և ընդհանրապես: Դիտարկելով երկու քննություններից ձեր գնահատականները որպես ձեր ուսման «արդյունք», զօծեք գնահատականների համար ԱՅՍ-ն ձեր տվյալ սահմանափակ ժամանակային ռեսուրսների դեպքում:

Այլ դեպքում, եթե ուսանողական երկու ապրանքները «գնահատականներն» են և «ժամանցը», ինչպե՞ս դուք կզօծեիք այս ԱՅՍ-ն: Որտե՞ղ եք դուք այս սահմանի վրա: Որտե՞ղ են ձեր ավելի ծույլ ընկերները:

ՆԿԱՐՆԵՐԻ ՑՈՒՑԱՅԱՆՈՒՄ

Նույն վերլուծությունը, որ կիրառվում է մի գույք ապրանքների՝ թնդանոթների և կարագի միջև ընտրություն կատարելիս, կիրառելի է ապրանքների ցանկացած ընտրանիի համար: Այսպիսով, կառավարությունը որքան շատ ռեսուրսներ ծախսի հանրային բարիքներ (ինչպես՝ եղանակի կամիսատեսուծներ) արտադրելու համար, այնքան քիչ կծնա մասնավոր բարիքներ (օրինակ, տներ) արտադրելու համար, որքան շատ սննդամթերք ենք նախընտրում սպառել, այնքան քիչ հագուստ կարող ենք սպառել, որքան հասարակությունը որոշում է շատ սպառել այսօր, այնքան քիչ կարող է լինել հիմնական ապրանքների (տնական արտադրական միջոցներ, ինչպես՝ սարքավորումները և գործարանները) արտադրությունը, որը թույլ կտար ապագայում արտադրել սպառման ավելի շատ ապրանքներ:

2-3 - 2-5 նկարների զծագրերը ներկայացնում են ԱՅՍ-ի մի քանի կարևոր կիրառությունները: 2-3 նկարը ցույց է տալիս տնտեսական աճի ազդեցու-

յունը երկրի արտադրական հնարավորությունների վրա: Հիմնական միջոցների և աշխատուժի աճող ներդրանքների և կատարելագործված տեխնոլոգիայի արդյունքում ԱՀՄ-ն տեղաշարժվում է դեպի դուրս: Երկիրը տնտեսության աճման հետ միասին բողբոջ ապրանքներից կարող է ունենալ ավելի շատ: Սկարը ցույց է տալիս նաև, թե ինչպես աղքատ երկրները պետք է իրենց ռեսուրսների մեծ մասը հատկացնեն սննդամթերքի արտադրությանը, մինչդեռ հարուստ երկրները արտադրական հնարավորության աճին զուգընթաց կարող են թույլ տալ ավելի շատ շքեղություններ:

Սկար 2-4-ը պատկերում է, թե ընտրողներն ինչպես պետք է ընտրություն կատարեն անհատական ապրանքների (զնված որևէ զնով) և հանրային բարիքների (վճարված հարկերի միջոցով) միջև: Աղքատ երկրները կարող են քիչ չափով իրենց թույլ տալ այնպիսի հանրային բարիքներ, ինչպիսիք են հանրային առողջապահությունն ու գիտական հետազոտությունը: Բայց տնտեսական աճի հետ միասին հանրային բարիքները, ինչպես նաև շրջակա միջավայրի պահպանությունը, կլանում են արտադրանքի ավելի մեծ մասը:

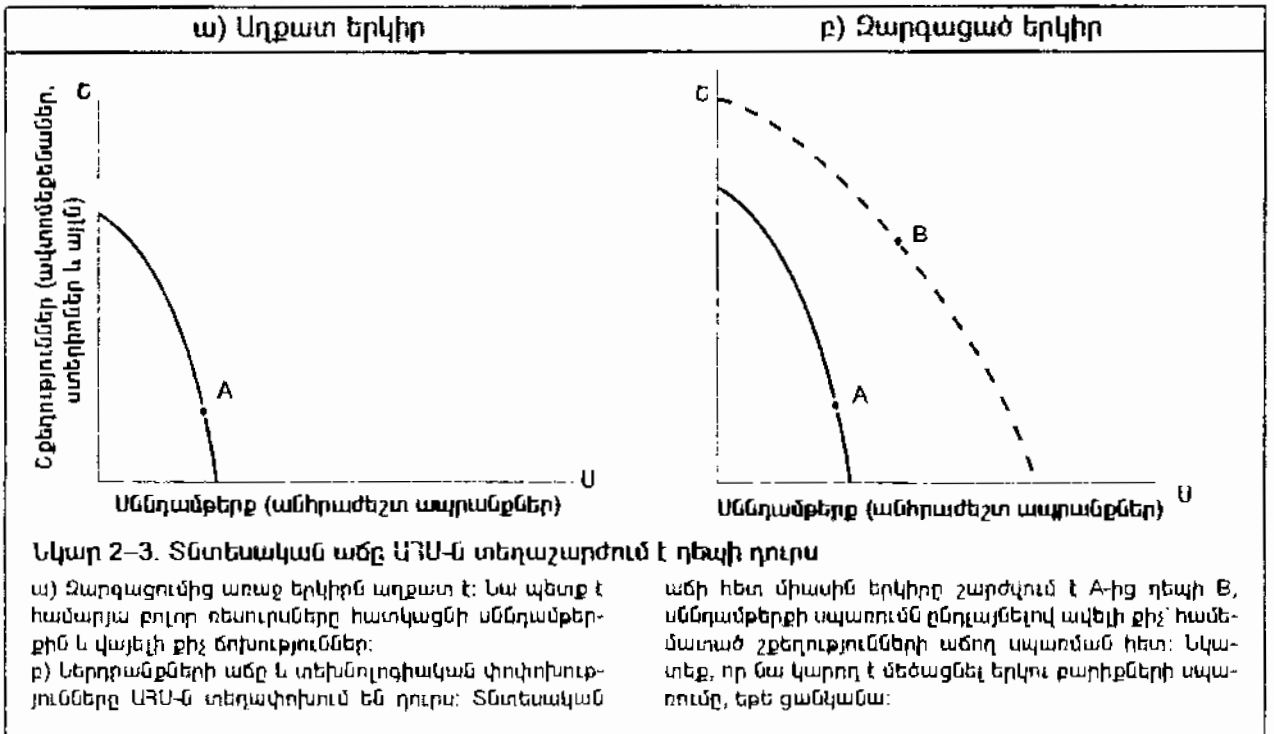
Սկար 2-5-ը պատկերում է, թե տնտեսությունն ինչպես է ընտրություն կատարում՝ (ա) ընթացիկ սպառման ապրանքների և (բ) ներդրման կամ հիմնական ապրանքների (մեքենաներ, գործարաններ և

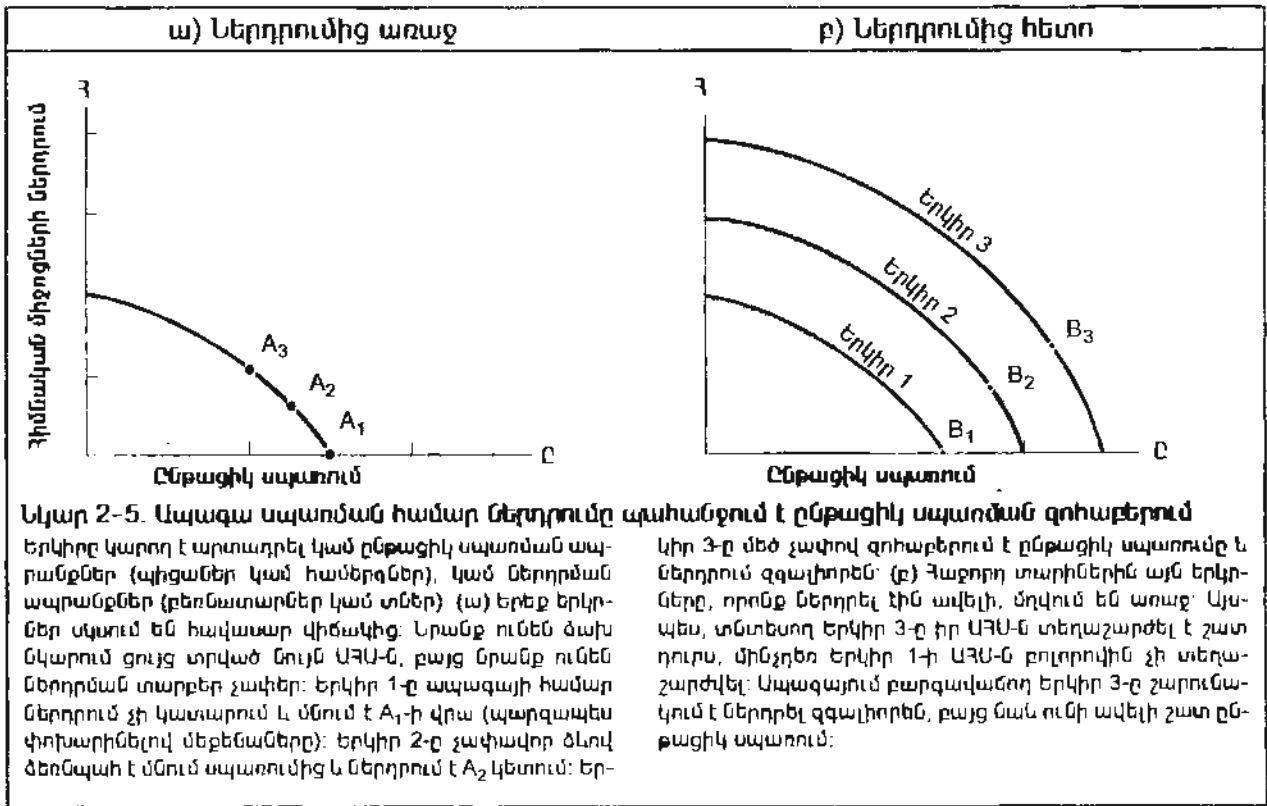
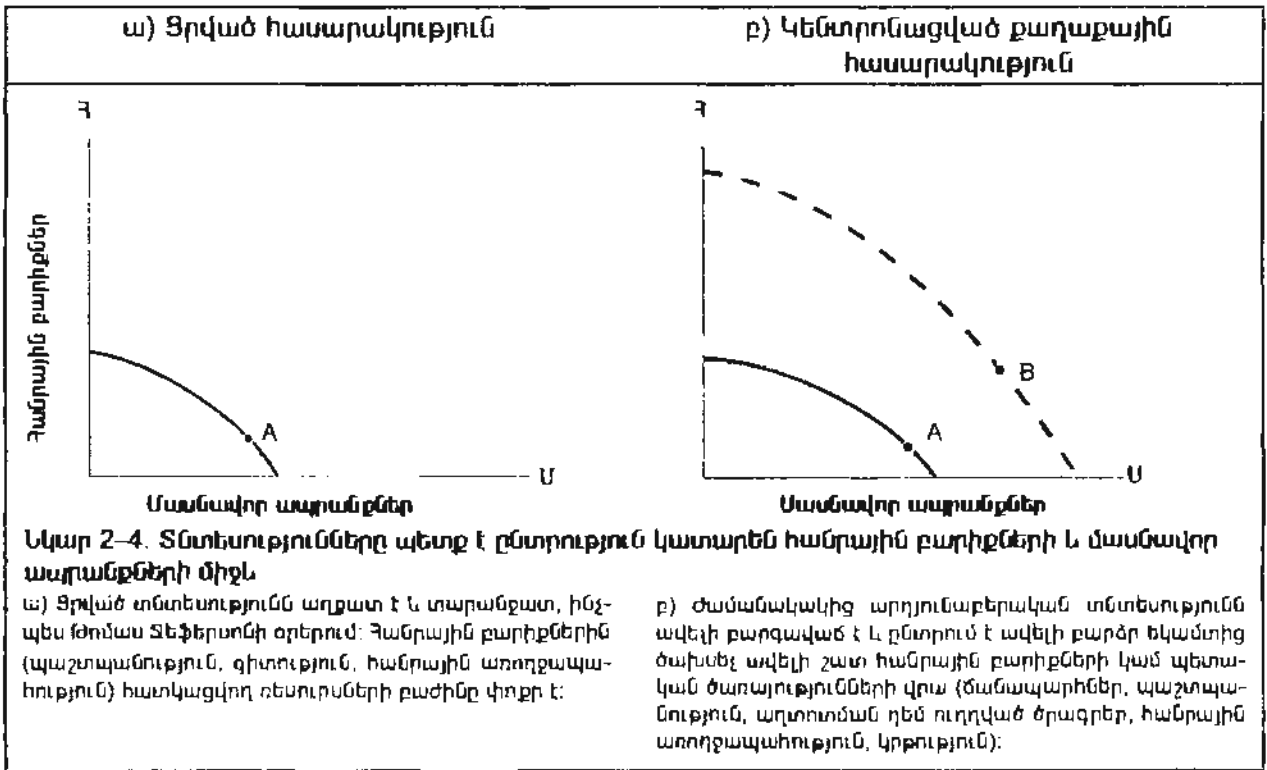
այլն) միջև: Չոհարերելով ընթացիկ սպառումը և արտադրելով ավելի շատ հիմնական ապրանքներ, երկրի տնտեսությունը կարող է աճել ավելի արագ, ապագայում հնարավոր դարձնելով երկու ապրանքների (սպառման և հիմնական) էլ ավելի շատ առկայությունը:

Այս երեք նկարները ներառում են հաջորդ գլուխների գլխավոր թեմաները՝ ինչպես են հասարակությունները ընտրություն կատարում արտադրության տարբեր եղանակների միջև, ինչպես են վճարում իրենց ընտրության համար, ինչպես են շահում կամ կորցնում ապագայում: Այս նկարների ուշադիր ուսումնասիրությունը լավ ներդրում է՝ ճիշտ այնպես, ինչպես որևէ երկիր երբեմն շահում է՝ հիմնական միջոցներ ներդրելով ապագա վայելքների համար: Այստեղ ծախսված ձեր մի քանի ավելի թույլները նպաստներ կբերեն տնտեսագիտական ըմբռնման մեջ:

ԱՅԼԸՆՏՐԱՆՔԻ ԳԻՆ

Կյանքը լեցուն է ընտրություններով: Քանի որ ռեսուրսները սակավ են, մենք պետք է անընդհատ որոշենք, թե ինչ անել մեր սահմանափակ ժամանակի և եկամուտների հետ: Պե՞տք է մենք զնանք կինո, թե՞ գիրք կարդանք: Պե՞տք է մենք ճամփորդենք եվ-

րուպայով, թե՛ ավտոմեքենա գնենք: Պե՛տք է մենք ընդունվենք ասպիրանտուրա կամ առանանք մասնագիտական կրթություն, թե՛ աշխատանքի անցնենք քոլեջն ավարտելուն պես: Այս դեպքերից յուրաքանչյուրում ընտրություն կառարելը սակավության աշխարհում մեզանից պահանջում է զրկվել ինչ-որ բանից: Փաստորեն այլ բան անելու հնարավորության կարևորելը մեզանից խլում է ինչ-որ բան: Դրա ծարված այլընտրանքը կոչվում է **այլընտրանքի գին**:

Ըննարկենք մի պարզ օրինակ: Ասենք, թե անհրաժեշտ ծախսերից հետո ձեր եկամուտն է \$100: Այդ գումարով դուք կարող եք կամ ճանապարհորդել Չիքագո կամ գնել ռադիոընդունիչ: Եթե դուք որոշեք գնալ Չիքագո, մենք կասենք, որ ձեր ճանապարհորդության այլընտրանքի գինը նոր ռադիոընդունիչ ունենալու հաճույքն է:

Այլընտրանքի գնի հասկացությունը կարող է լուսաբանվել նաև օգտագործելով արտադրության և հնարավորության սահմանը: Նայեք 2-2 նկարի սահմանին: Ենթադրենք, թե երկիրը որոշել է ծեփացնել թնդանոթների իր գնումները՝ 9000 թնդանոթից D կետում հասցնելով 12000 թնդանոթի C կետում: Ո՞րն է այս որոշման այլընտրանքի գինը: Դուք կարող եք այն հաշվել դոլարներով արտահայտված: Բայց ամենահիմնական այլընտրանքի գինը կարագն է, որից պետք է ձեռք քաշել լրացուցիչ թնդանոթներ արտադրելու համար: Այս օրինակում հեշտ է տեսնել, որ 3000 թնդանոթի այլընտրանքի գինը մեկ միլիոն ֆունտ կարագն է:

Որևէ որոշման այլընտրանքի գինը առաք է գալիս, քանի որ սակավության աշխարհում ընտրել մի բան նշանակում է իրաժառվել մեկ այլ բանից: Այլընտրանքի գինը այն ապրանքի կամ ծառայության արժեքն է, որից իրաժառվում են:

Այլընտրանքի գին հասկացությունը օգտակար հիշեցում է, որ փաստացի դուարային հաշիվները ոչ միշտ են իրական ծախսերի ճշգրիտ ցուցիչ: Օրինակ, եթե կառավարությունը որոշում է ավտոմայրուղին անցկացնել ազգային զբոսայգու միջով, ամհրաժեշտ հողամասը կարող է եժան թվալ գրպանի կամ բյուջեի ծախսերի մեջ: Բայց զբոսայգու հողամասի օգտագործման այլընտրանքի գինը կարող է լինել բավականաչափ բարձր, քանի որ մարդիկ կվայելեն ավելի քիչ զբոսախնջույքներ, զբոսանքներ կամ արշավներ:

Այլընտրանքի գնի մեկ այլ կարևոր օինակ է քոլեջ համախելու գինը: Եթե դուք հաճախեիք պետական համալսարան, կարող էիք հաշվել ուսման, սենյակի, սննդի, գրքերի և ճանապարհի ծախսերը: Բոլոր ծախսերը 1990 թվականին կլինեին մոտ \$10000: Նշանակու՞մ է սա, որ \$10000 ձեր քոլեջ հաճախելու այլընտրանքի գինն է: Որոշակիորեն ոչ: Դուք պետք է

հաշվի առնեք նաև ուսման և դասերի գնալու վրա ծախսված ժամանակի այլընտրանքի գինը: Բարձրագույն դպրոցի տասնիննամյա շրջանավարտի լրիվ դրույքով աշխատանքը 1990 թվականին միջինը կերեր \$ 16000: Եթե գումարենք փաստացի ծախսերը և այն վաստակը, որից իրաժառվել ենք, կատանանք քոլեջի տարեկան այլընտրանքի գինը՝ \$26000 (հավասար \$10000 + \$16000), և ոչ թե տարեկան \$10000:

ՆԿԱԶՈՂ ՀԱՏՈՒՅՑԻ ՕՐԵՆԵՐ

Մենք կարող ենք օգտագործել արտադրության և հնարավորության սահմանը՝ լուսաբանելու նաև տնտեսագիտական նշանավոր առնչություններից մեկը՝ նվազող հատույցի օրենքը: Այս օրենքը վերաբերում է տնտեսական գործընթացում ներդրանքի և արտադրանքի փոխառնչությանը: Ավելի որոշակիորեն *նվազող հատույցի օրենքը պնդում է, որ մենք ավելի ու ավելի պակաս լրացուցիչ արտադրանք կստանանք, եթե հարցրողական բաժիններով ավելացնենք ներդրանքներից մեկը, միաժամանակ մյուսները պահելով անփոփոխ:*

Որպես նվազող հատույցի օրինակ դիտարկենք հետևյալ փորձը: Ունենալով տրված մեծության հող, ասենք 100 ակր, ենթադրենք, թե բոլորովին չենք օգտագործում աշխատուժի ներդրանք: Ձրոյական աշխատուժի ներդրանքով հացահատիկի արտադրանք չի լինի: Այսպիսով 2-2 աղյուսակում նշում ենք զրո արդյունք, երբ աշխատուժը զրո է:

Դիմա կատարենք մեկ այլ փորձ: Գողի տրված մեծությանը ավելացնենք մեկ միավոր աշխատուժ: Մենք տեսնում ենք, որ 2000 բուշել հացահատիկ է արտադրվում: Մեկ այլ փորձում շարունակենք հողի մեծությունը պահել անփոփոխ և ավելացնենք ևս 1 լրացուցիչ միավոր աշխատուժ, ինչպես առաջ, 1 միավոր աշխատուժից անցնելով 2 միավորին:

Ո՞րն է ավելացված աշխատուժի ազդեցությունը արտադրության վրա: Ունենու՞մ ենք մենք համեմատական հատույցներ՝ ստանալով 2000 բուշել լրացուցիչ արտադրանք ավելացված սկզբնական 2000 բուշելին: Աղյուսակ 2-2-ը ցույց է տալիս նվազող հատույցի առկայությունը: Աշխատուժի երկրորդ միավորը բերում է միայն 1000 բուշել լրացուցիչ արտադրանք, որն ավելի քիչ է, քան ավելացրել էր աշխատուժի առաջին միավորը: Աշխատուժի երրորդ միավորը բերում է էլ ավելի քիչ արտադրանք, քան երկրորդը, իսկ չորրորդ միավորը ավելացնում է էլի մի փոքր պակաս: Այսպիսով, աղյուսակ 2-2-ում տրված մտացածին փորձը լուսաբանում է նվազող հատույցի օրենքը:

Նվազող հատույցի օրենքը կարևոր և լայնորեն

Նվազող հատույցի օրենքը

Աշխատուժի միավորները (անհատ - տարի)	Լրիվ արտադրանքը (բուշի)	Աշխատուժի լրացուցիչ միավորով ավելացված լրացուցիչ արտադրանք (բուշի/անհատ - տարի)
0	0	2.000
1	2.000	1.000
2	3.000	500
3	3.500	--
4	3.800	--
5	3.900	100

Աղյուսակ 2-2. Նվազող հատույցը տնտեսագիտության և տեխնոլոգիայի հիմնական օրենքն է

Նվազող հատույցի օրենքի համաձայն, աշխատուժի լրացուցիչ միավորների ավելացման հետ միասին, երբ հողն ու այլ ներդրանքները պահպան են անփոփոխ, լրացուցիչ արտադրանքը ձգտում է նվազել: Լրացուցիչ լրացուցիչ արտադրանքը աշխատուժի չորրորդ միավորի ավելացման շնորհիվ:

դիտվող տնտեսական առնչությունն է: Զգուշացնենք, սակայն, որ այն համընդհանուր ձևով ճիշտ չէ բոլոր տեխնոլոգիաների համար: Բացի դրանից, այն կարող է տեղի ունենալ միայն ներդրանքի մի քանի միավոր ավելացնելուց հետո, այսինքն՝ ներդրանքի առաջին մի քանի միավորները կարող են բերել ամող լրացուցիչ արտադրանք, քանի որ աշխատուժի նվազագույն քանակը կարող է անհրաժեշտ լինել միայն դաշտ հասնելու և բաիը վերցնելու համար: Բայց, ի վերջո, նվազող հատույցը կիշխի տեխնոլոգիաների մեծ մասի համար:

ՄԻ ԲԱՆԻ ՕՐԻՆԱԿՆԵՐ

Մի փոքր դատողությունը ենթադրում է, որ նվազող հատույցն ունի խոր իմաստ: Ի՞նչ է տեղի ունենում, երբ գնալով ավելի մեծ աշխատուժ է մշակում նույն

100 ակր տնտեսությունը: Որոշ ժամանակ արտադրանքը սրընթաց կաճի Աշխատուժն ավելացնելուն զուգընթաց դաշտերը կլինեն ավելի հիմնավորապես ցանված և քաղիանված, ոռոգման առուները կլինեն ավելի մաքուր, խրտվիլակներն ավելի լավ յուղված: Սակայն ինչ-որ պահից սկսած լրացուցիչ աշխատուժը դառնում է ավելի ու ավելի նվազ արդյունավետ: Օրվա ընթացքում երրորդ փխրեցումը կամ մեքենաների չորրորդ յուղումը քիչ բան է ավելացնում արտադրանքին ի վերջո, արտադրանքը շատ քիչ է աճում, երբ ավելի մեծ թվով մարդիկ են խոնավում դաշտի մեջ: Զավիյց շատ մեծ թվով հողագործները փչացնում են բերքը վերջիվերջո, արտադրանքը կարող է նույնիսկ նվազել:

Նվազող հատույցը կարևոր գործոն է բացառելու, թե ինչու Ասիայի շատ երկրներ այդքան աղքատ են: Խտաբնակ Զինաստանում և Հնդկաստանում կենսամակարդակը ցածր է, քանի որ այս երկրներում միավոր ակրին ընկնում են շատ մեծ թվով աշխատույժեր և ոչ թե այն պատճառով, որ հողը պատկանում է պետությանը կամ բացակա հողատերերին:

Կարող ենք օգտագործել նաև ուսման օրինակը՝ նվազող հատույցի օրենքը լուսաբանելու համար: Կարող եք հայտնաբերել, որ տնտեսագիտություն ուսումնասիրելու տվյալ օրվա առաջին ժամը արդյունավետ էր՝ դուք սովորեցիք նոր օրենքներ և փաստեր, խոր մտքեր և պատմություն երկրորդ ժամին ձեր ուշադրությունը կարող է լինել մի փոքր ցրված, և դուք ավելի քիչ կսովորեք երրորդ ժամը կարող է ցույց տալ, որ նվազող հատույցը գործի 1 անցել խիստ ձևով, այնպես որ հաջորդ օրը դուք կարող եք երրորդ ժամվա ընթացքում կարդացածից ոչինչ չիիշել: Ենթադրում է նվազող հատույցի օրենքն արդյոք, թե ինչու ուսմանը նվիրված ժամերը պետք է ցրված լինեն, և ոչ թե կուտակվեն քննության նախորդ օրը:

Ամփոփելով

Նվազող հատույցի օրենքը պնդում է, որ որոշ ներդրանքի աճը, երբ մյուսները մնում են հաստատուն, կանձացնի ամբողջական արտադրանքը: Բայց որոշակի սխալից հետո լրացուցիչ արտադրանքը, որը ստացվում է ներդրանքի լրացուցիչ բաժիններից, հակում կունենա դառնալու ավելի ու ավելի փոքր:

Գ. ԱՌԵՎՏՈՒՐ, ՓՈՂ ԵՎ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐ

Անկախ այն բանից, թե ինչ համակարգ է օգտագործվում տնտեսական գործունեությունը կազմակերպելու համար, զարգացած արդյունաբերական տնտե-

սության մեջ միշտ կգտնեք երեք կարևոր գործոններ՝ առևտուր, փող և հիմնական միջոցներ:

- Ձարգացած տնտեսությունը բնութագրվում է անհատների և երկրների միջև առևտրի բարդ ցանցով, որը կախված է խիստ մասնագիտացումից և աշխատանքի հմուտ բաժանումից:
- Տնտեսությունն այսօր լայնորեն օգտագործում է *փողը*: Փողի հոսքը մեր համակարգի կենսական արյունն է: Իրերի տնտեսական արժեքը չափելու համար փողը չափանիշ է: Բայց կենտրոնական դրամատան կողմից փողի ոչ պատշաճ տնօրինումը կարող է առաջ բերել զնաճ կամ լճացում:
- Ժամանակակից արդյունաբերական տեխնոլոգիաները հենվում են *հիմնական միջոցների մեծ քանակությունների* օգտագործման վրա: Ճշգրիտ մեքենաներ, խաշոր գործարաններ և զույգի հիմնապաշարներ: Հիմնական միջոցները որպես լծակ, մարդկային հնարավորությունները վերածում են արտադրության շատ ավելի արդյունավետ գործունի և հանգեցնում շատ ավելի մեծ արտադրողականության, քան նախկինում:

ՍՈՒԿՏՈՒՐ, ՄԱՍՆԱԳԻՏԱԳՈՒՄ ԵՎ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԲԱԺԱՆՈՒՄ

Ժամանակակից տնտեսության և հին օրերի տնտեսության հիմնական տարբերություններից մեկը առևտրի ընդարձակ ցանցն է և անհատների ու ձեռնարկությունների մասնագիտացումը: Արևմտյան տնտեսությունները վերջին երկու դարերի ընթացքում տնտեսական արագ աճ ապրեցին շնորհիվ այն բանի, որ մասնագիտացման աճը յուրաքանչյուրիս թույլ տվեց մասնավոր զբաղմունքի մեջ հասնել բարձր արտադրողականության և արտադրանքը վաճառել մեզ անհրաժեշտ այլ ապրանքներ ձեռք բերելու համար:

Մասնագիտացումը տեղի ունի, երբ մարդիկ իրենց ջանքերը կենտրոնացնում են խնդիրների որևէ մասնավոր խմբի վրա: Այն յուրաքանչյուր անհատի և երկրի հնարավորություն է ընձեռում ամենաբարենպաստ ձևով օգտագործելու ինչ-որ մասնավոր հմտություններ և ռեսուրսներ: Ժամանակակից տնտեսական կյանքի իրողություններից մեկն այն է, որ փոխանակ ամեն մեկին թույլ տալու ամեն ինչ անել միջակ ձևով, ավելի լավ է կատարել աշխատանքի բաժանում՝ ջատ որոշ թվով փոքր մասնագիտական քայլերի կամ խնդիրների: Աշխատանքի բաժանումը դանդաղաշարժ մարդկանց թույլ է տալիս ծուկ որսալ, իսկ արագաշարժներին՝ որսորդությամբ զբաղվել: այնուհետև ունեցածը փոխանակելով չունեցածի հետ:

Մասնագիտացման ավելի բարձր արտադրողականությունը ցուցադրելու համար Ադամ Սմիթը բերել է գնդասեղ պատրաստելու դասական օրինակը: Մեկ

բանվորը մեկ օրում կարող է լավագույն դեպքում պատրաստել մի քանի տասնյակ ոչ բարձրորակ գնդասեղ: Բայց երբ գնդասեղ պատրաստելը բաժանվում է որոշակի թվով կրկնվող պարզ գործողությունների, մի քանի բանվորներ կարող են հարյուր հազարավոր բարձրորակ գնդասեղներ պատրաստել մեկ օրում:

Երկի մասնագիտացման մարմնացումը ավտոմեքենաների հավաքման ժամանակակից հոսքագիծն է, որտեղ մեքենաները չարժվում են հարահուսի երկայնքով, իսկ բանվորները կամ նույնիսկ ոտքոտները կատարում են բարձր մասնագիտացված գործողություններ: Մի բանվոր կարող է կենտրոնանալ «Հոնդայի» ծախս անիվը դնելու վրա: Այսպիսի մասնագիտացման արդյունք է բազմաթիվ արտադրություններում աշխատանքի արտադրողականության հսկայական աճը:

Մասնագիտացված տնտեսությունները հնարավորություն են ընձեռում մարդկանց և երկրների միջև ստեղծել առևտրի բարդ ցանց, որպիսին առկա է այսօր: Մեզանից շատ քչերն են արտադրում որևէ առանձին ավարտում ապրանք: Մենք պատրաստում ենք մեր սպառած ապրանքների միայն ամենաչնչին մասը: Մենք կարող ենք ուսուցանել քույր ժրագրի փոքր մասը, արտադրել կոճակ, կաթնակնաճարձանը կամ հավաքել ավտոմեքենայի կամ համակարգչի որևէ մաս: Այս մասնագիտացված աշխատանքի դիմաց կատանանք եկամուտ, որով կարող ենք ապրանքներ գնել աշխարհի բոլոր մասերից:

Ի՞նչն է որոշում, թե ինչ ապրանք արտադրենք: Տնտեսագետներն ընդգծում են *համեմատական առավելության օրենքը*: Այս օրենքը հավատում է, որ անհատներն ու երկրները պետք է մասնագիտանան այն ապրանքներն արտադրելու և վաճառելու մեջ, որ իրենց կարող են արտադրել *համեմատաբար* քիչ ծախսով: Նման ձևով անհատը կամ երկիրը պետք է ավելի շուտ գնի, քան արտադրի այն ապրանքները, որ ինքը կարող է արտադրել միայն համեմատաբար մեծ ծախսով: Համեմատական առավելության օրենքի գարմանակի առանձնահատկությունն այն է, որ նույնիսկ այն մարդիկ կամ երկրները, որոնք բացարձակապես նվազ արդյունավետ են, քան մյուսները, օգտակար կհամարեն մասնագիտացալու որոշակի ապրանքների արտադրության մեջ: Այսպես, նույնիսկ Ասիայի կամ Աֆրիկայի ցածր արտադրողականություն ունեցող երկրները կարող են միջազգային շուկայում մի անկյուն գտնել իրենց ապրանքների համար, քանի որ իրենց համեմատաբար արդյունավետ են որոշակի ապրանքների արտադրության մեջ:

Առևտրից շահ ունենալու գաղափարը տնտեսագիտության կենտրոնական ներդրումներից մեկն

է: Տարբեր մարդիկ կան երկրներ հակված են մասնագիտանալու որոշակի ասպարեզներում և այնուհետև իրենց ունեցածը կամավոր հիմունքներով փոխանակելու չունեցածի հետ: Միջին արևելքի շատ երկրներ արտադրում և արտահանում են նավթ՝ սննդամթերք և արդյունաբերական ապրանքներ զնելու համար: Ճապոնիան մեծապես արտադրողական երկիր է դարձել՝ մասնագիտանալով այնպիսի ապրանքների արտադրության մեջ, ինչպիսիք են ավտոմեքենաները և սպառողական էլեկտրոնիկան: Նա արտահանում է իր արդյունաբերական արտադրանքի մեծ մասը՝ հումքի ներմուծման դիմաց վճարելու համար: Առևտուրը հարստացնում է բոլոր երկրներին և բարձրացնում բոլորի կենսամակարդակը:

Ամփոփելով.

Առաջավոր տնտեսությունները ներգրավվում են աշխատանքի մասնագիտացման և բաժանման մեջ, որը մեծացնում է ռեսուրսների արտադրողականությունը: Անհատներն ու երկրները այնուհետև կամավոր կերպով այլ ապրանքների հետ փոխանակում են այն ապրանքները, որոնց արտադրության մեջ մասնագիտացել են լայնորեն մեծացնելով սպառման ոլորտն ու քանակությունը և բարձրացնելով կենսամակարդակը:

ՓՈՂԸ ՈՐՊԵՏ ՓՈՒՍԱՆԱԿԱՆ ԶԱՍՅՈՒՂ

Եթե մասնագիտացումը մարդկանց բույլ է տալիս կենտրոնանալու մասնավոր խնդիրների վրա, ապա փողը մարդկանց հնարավորություն է տալիս փոխանակելու իրենց մասնագիտական արտադրանքը ուրիշների կողմից արտադրված ապրանքների լայն շարքի հետ: Վստահ լինելու համար մենք կարող ենք պատկերացնել *ապրանքափոխանակության* այն վիճակը, երբ մարդիկ մի ապրանքը անմիջականորեն փոխանակում են մի այլ ապրանքի հետ: Պարզագույն տնտեսություններում սննդամթերքը կարող էր փոխանակվել հագուստի հետ, տուն կառուցելիս ցույց տրվող օգնությունը կարող էր փոխանակվել դաշտ մաքրելիս ցույց տրվող օգնությամբ: Բայց այսօր փոխանակությունը բոլոր տնտեսություններում ինչպես շուկայական, այնպես էլ վարչատնտեսական, տեղի է ունենում փողի միջոցով:

Ի՞նչ է փողը: Փողը վճարման միջոց է կամ փոխանակման միջանկյալ միջոց: Մեր տնտեսության մեջ փողը կազմված է արծույթից և ընթացիկ հաշիվներից, որոնց միջոցով տնային տնտեսություններն ու ձեռնարկությունները վճարում են ապրանքների դիմաց: Երբ դուք ծամոն եք զնում քառորդ դրվարով, ճաշում \$10 թոքստրամով կամ տեբեոտարքալորում

եք զնում ընթացիկ հաշվով, ամեն դեպքում դուք օգտագործում եք փող:

Փողը քսայուղ է, որը հեշտացնում է փոխանակությունը: Երբ բոլորը վստահում և ընդունում են փողը որպես ապրանքների և պարտքերի վճարամիջոց, առևտուրը հեշտանում է: Միայն պատկերացրեք, թե ինչքան կարողանար տնտեսական կյանքը, եթե դուք ստիպված լինեիք ապրանքը ապրանքի հետ փոխանակել ամեն անգամ, երբ զնեիք պիցա կամ զնայիք համերգ: Ի՞նչ ապրանքներ կարող էիք դուք առաջարկել Մալի պիցայի կամ Ռոլինգ Սթրուինգի դիմաց: Ի՞նչ ունեք դուք մեծ քանակությամբ, որ նրանք ցանկանում են սպառել: Զանի որ ամեն ոք ընդունում է փողը որպես փոխանակման միջանկյալ միջոց, առաջարկի և պահանջարկի անհրաժեշտ համապատասխանեցումը մեծապես պարզեցվեց:

Բայց ինչպես ամեն մի քսայուղ, փողը ևս կարող է շարքից դուրս գալ: Ապրանքափոխանակային տնտեսության մեջ, երբ ես քաղցած եմ, իսկ դուք մերկ, ես միշտ կարող եմ կարել ձեր հագուստը, եթե դուք թիեք իմ հացը: Բայց առևտուրը կարող է շարքից դուրս գալ փողային տնտեսության մեջ: Օրինակ, 1930-ական թթ. մեծ լճացման ժամանակ դրամատները դադարեցրին վճարումները, փողը կուտակվեց, որոշ մարդիկ սովի մատնվեցին, մյուսներն աշխարհի ամենահարուստ երկրում շրջում էին ցնցոտիներով: Աղքատությունը կարող է գերակշռել առատության մեջ, երբ փողը կենտրոնական դրամատուն կողմից պառչած ձևով չի տնօրինվում:

Փողը տնօրինելու խնդիրը՝ կառավարության այսօրվա ամենակարևոր հիմնահարցերից մեկը, արժարձվում է մակրոտնտեսագիտությանը նվիրված գլուխներում:

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐ

Մենք իմացանք, որ տնտեսությունը կախված է արտադրության երեք հիմնական գործոններից՝ աշխատուժից, հիմնական միջոցներից և հողից: Հողը և աշխատուժը հաճախ անվանում են *արտադրության առաջնային* գործոններ: Արտադրության առաջնային գործոնն այն է, որի քանակությունը որոշվում է տնտեսությունից դուրս (սոցիալական ուժերով՝ աշխատուժի դեպքում, և երկրաբանական պատմությանը՝ հողի դեպքում):

Հիմնական միջոցները արտադրության այլ կարգի գործոն են: *Հիմնական միջոցները (կամ հիմնական ապրանքները) արտադրության արտադրված գործոն են, երկարատև ներդրանք, որն ինքը տնտեսության արտադրանք է:* Օրինակ, մենք կառուցում ենք գործվածքեղենի գործարան և այն օգ-

տագործում ենք վերնաշապիկ արտադրելու համար, մենք հավաքում ենք համակարգիչ և այնուհետև օգտագործում ուսանողներին սովորեցնելու համար, և այլն, և այլն:

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐՆ ՈՒ ԺԱՄԱՆԱԿԸ

Հիմնական միջոցները հատուկ առնչություն ունեն ժամանակի հետ: Ինչու՞: Մենք կտեսնենք, որ հիմնական միջոցները ներհատուկ ծնով կապված են ժամանակատար, անուղղակի, շրջանցիկ արտադրության եղանակների հետ: Փաստորեն, հիմնական միջոցների պարադոքսներից մեկն այն է, որ տնտեսությունը հսկայական չափով ավելի արտադրողական է դառնում օգտագործելով անուղղակի կամ շրջանցիկ եղանակներ:

Եթե ազարակատերերը ստիպված լինեին աշխատել իրենց ձեռքերով, առանց որևէ հիմնական միջոցի՝ տրակտորի կամ բահի, ազարակների արտադրողականությունը իրականում կլիներ շատ ցածր: Մարդիկ շատ շուտ հասկացել են, որ արտադրության ուղղակի եղանակները հաճախ ավելի քիչ արդյունավետ են, քան անուղղակի կամ շրջանցիկ եղանակները: Չուկ որսալու ուղղակի եղանակը կլիներ գետը մտնել և ծուկը որսալ ձեռքերով, բայց այս ուղղակի եղանակը շատ քիչ ծուկ կբերեր: Դրա փոխարեն մարդիկ հասկացան, որ կառուցելով ցանցեր և ձկնորսանավեր (այս բոլորը լինելով հիմնական սարքավորումներ) ծուկ որսալու ժամանակամիջոցը մեծապես ավելի արտադրողական է դառնում մեկ օրում որսած ձկների քանակի առումով:

Արդյունավետ անուղղակի կամ շրջանցիկ տեխնիկայի վերաբերյալ մյուս օրինակները հետևյալներն են. հողագործը ժամանակ է ծախսում դաշտերը մաքրելու և ակոսներ բացելու վրա, որպեսզի ցորենի բերքը բարձրանա: Պողպատագործը պատրաստում է պողպատաթիթեր, որը պետք է օգտագործվի դաշտ մաքրող տրակտոր արտադրելու համար: Կենսաբանը ԳՆԹ-ն ներարկում է բջիջ մեջ՝ նոր և դիմացկուն սերմացու բուծելու համար: Այս բոլորը շրջանցիկ եղանակներ են մեծացնելու համար ցորենի այն քանակը, որ մեր տնտեսությունը կարող է արտադրել:

Մինչդեռ տնտեսության մեջ աշխատողներս հազվադեպ ենք կանգ առնում մտորելու նրա շրջանցիկ լինելու մասին: Բոպեական տրամաբանությունը կհամոզի, որ փաստորեն համարյա ոչ մեկը չի արտադրում ավարտուն սպառողական ապրանք: Գրեթե յուրաքանչյուրը կատարում է նախապատրաստական և շրջանցիկ բնույթի աշխատանք՝ վերջնական սպառումն ունենալով որպես հեռավոր ապագայի նպատակ:

Աճ ընթացիկ սպառման գոհաբերության շնորհիվ: Եթե մարդիկ ցանկանում են խնայել՝ ձեռնպահ մնալով ներկա սպառումից և սպասել ապագա սպառման, ապա հասարակությունը կարող է ռեսուրսներ խառկացնել նոր հիմնական ապրանքների համար: Հիմնական միջոցների մեծ ռեսուրսը տնտեսությանն օգնում է ԱՄՆ-ն ավելի արագ հրել դեպի դուրս: Նայեք հետո՝ 2-5 նկարին, տեսնելու, թե ընթացիկ սպառումից ներդրման օգտին հրաժարվելը ինչպես է ավելացնում ապագա արտադրական հնարավորությունները:

Այս ամենը հարց է առաջացնում. եթե շրջանցիկ և անուղղակի գործընթացներն այսպես արդյունավետ են, բոլոր անուղղակի գործընթացները ինչու՞ չփոխարինել ավելի արդյունավետ շրջանցիկներով և բոլոր շրջանցիկ գործընթացները՝ էլ ավելի շրջանցիկ գործընթացներով: Շրջանցիկ գործընթացների օգտագործման առավելությունը խախտվում է սկզբնական անբարենպաստ պայմանով, որն ստիպում է հրաժարվել ներկա սպառողական ապրանքներից՝ ընթացիկ սպառումը փոխարինելով շրջանցիկ գործընթացների մեջ ներդրումներ կատարելով: Դժվարությունն այն է, որ շրջանցիկ գործընթացները պտուղ են ապլիս միայն որոշ ժամանակ անց: Մենք կարող էինք ժամանակ և ռեսուրսներ ներդրել մեր մայրուղիներն էլ ավելի լայն և մեր երկաթուղիների պաստառներն էլ ավելի հարթ դարձնելու համար, դրանով իջեցնելով վառելանյութի և նորոգման ծախսերն ու ընթացքի ժամանակը: Ուսանողները կարող էին 5 կամ 10 տարի ավել հաճախել բուհ և ձեռք բերել էլ ավելի խոր մասնագիտական հմտություններ: Շրջանցիկ ներդրումների մեջ ավելին չենք ներդրում, քանի որ դա կհանգեցներ այսօրվա սպառման շատ մեծ նվազման:

Ամփոփում ենք հետևյալ կերպ.

Տնտեսական գործունեության մեծ մասը նշանակում է հրաժարում ընթացիկ սպառումից՝ մեր հիմնական միջոցները մեծացնելու համար: Ամեն անգամ, երբ մենք ներդրում ենք կառուցելով նոր գործարան կամ ծանախարհ, ավելացնելով կրթության տարիներն ու որակը կամ լայնացնելով օգտակար տեխնիկական իմացության մեր սաշարը, բարձրացնում ենք մեր տնտեսության ապագա արտադրողականությունը:

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐ ԵՎ ՄԱՆՆԱԿՈՐ ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Ֆիզիկապես հիմնական ապրանքները որոշիչ են ցանկացած տնտեսության համար՝ շուկայական, թե վարչաիրաձայական, քանի որ դրանք օգնում են մե-

ծացնելու արտադրողականությունը: Բայց կապիտալիստական և սոցիալիստական համակարգերի միջև կա մի նշանակալի տարբերություն: Մեր շուկայական տնտեսության մեջ մեծ մասամբ մասնավոր ձեռնարկություններն ու անհատներն են մեքենաների, շենքերի և հողի տերը: Ինչը բացառություն է մեր համակարգում՝ պետական սեփականություն արտադրության միջոցների նկատմամբ, օրենք է սոցիալիստական պետության համար, որտեղ հիմնական միջոցները, հողը և տները կոլեկտիվ սեփականություն են:

Շուկայական տնտեսության մեջ հիմնական միջոցները, որպես կանոն, մասնավոր սեփականություն են, և հիմնական միջոցներից ստացվող եկամուտը գնում է անհատներին: Յուրաքանչյուր հողակտոր ունի սեփականության վավերագիր կամ վիճակ, համարյա յուրաքանչյուր մեքենա կամ շինություն պատկանում է որևէ անհատի կամ ընկերության: *Սեփականության իրավունքները* հիմնական ապրանքների տերերին շնորհում են դրանք օգտագործելու, փոխանակելու, ներկելու, փորելու, հորատելու կամ շահագործելու հնարավորություն: Այս հիմնական ապրանքներն ունեն նաև շուկայական արժեքներ, և մարդիկ կարող են հիմնական ապրանքները գնել և վաճառել ցանկացած գնով: *Անհատների հնարավորությունը տնօրինել և շահույթ ստանալ հիմնական միջոցներից (կապիտալից) ահա թե որտեղից է կապիտալիզմը աճումը¹:*

Բայց թեև մեր հասարակությունը կառուցվում է մասնավոր սեփականության վրա, վերջինիս իրավունքները սահմանափակ են: Հասարակությունն է որոշում, թե «ձեռք» սեփականության որ մասը կարող էք կտակել ձեր ժառանգորդներին և որքան պետք է կառավարությանը հատկացվի որպես ժառանգության կամ ունեցվածքի հարկ: Հասարակությունն է

¹ Մենք պետք է ֆիզիկական հիմնական միջոցները գույշորեն տարբերենք ֆինանսական հիմնական միջոցներից: Ֆիզիկական հիմնական միջոցները հանդես են գալիս գործարանների, սարքավորման, տների և գույքի ձևով: Ֆիզիկական հիմնական միջոցները ներդրանք են կամ արտադրության գործոն: Ֆինանսական հիմնական միջոցները «թղթյա» միջոցներն են կամ պահանջները, ինչպես՝ պարտավորությունները, ընդհանուր բաժնետոմսերը, ընթացիկ կամ խնայողական հաշիվները կամ տան գրավագրերը: Ֆինանսական հիմնական միջոցները հաճախ պահանք են ֆիզիկական հիմնական միջոցների նկատմամբ. բայց ոչ երբեք ներդրանք արտադրական գործընթացի մեջ:

որոշում, թե հասարակական սպասարկման հիմնարկների սեփականատերերը, ինչպիսիք են էլեկտրականության և գազի ընկերությունները, որքան կարող են վառարկել և՛ թե ձեր ավտոմեքենան որքան կարող է աղտոտել օդը: Եսլյնիսկ ձեր տունը ձեր ամրոցը չէ: Դուք պետք է ենթարկվեք տարածքների բաժանման օրենքին և, եթե անհրաժեշտ է, տեղ բացեք ճանապարհի համար:

Հետաքրքրական է, որ ամենաարժեքավոր տնտեսական ռեսուրսը՝ աշխատուժը, չի կարելի վերածել որպես մասնավոր սեփականություն գնվող և վաճառվող ապրանքի: Ստրկատիրության վերացումից հետո հակաօրինական է մարդու վառարկելու կարողությունը դիտարկել որպես հիմնական միջոցի տարատեսակ: Դուք չունեք ձեզ վաճառելու ազատությունը, դուք պետք է ձեզ վարձակալության տաք որևէ աշխատավարձով:

Սեփականության իրավունքները շուկայական տնտեսության մեջ սահմանում են հիմնական ապրանքներն ու այլ սեփականությունը տնօրինելու, գնելու, վաճառելու և օգտագործելու անհատների կամ ձեռնարկատերերի հնարավորությունները:

- Մենք այժմ տեսնում ենք, թե ինչպես են մասնագիտացումը, առևտուրը, փողը և հիմնական միջոցները բանալի դառնում առաջավոր տնտեսության արդյունավետության համար: Բայց նկատենք նաև, որ նրանք սերտորեն փոխկապակցված են: Մասնագիտացումը ստեղծում է հսկայական արդյունավետություն, իսկ ընդլայնված արտադրությունը հնարավոր է դարձնում առևտուրը: Փողի օգտագործումը բույլ է տալիս, որ առևտուրը տեղի ունենա արագ և արդյունավետ: Աշխատանքի բարձրակարգ բաժանում հնարավոր չէր լինի առանց առևտրի և փոխանակման այն հեշտացման, որ ապահովում է փողը: Փողը և հիմնական միջոցները կապված են միմյանց հետ, քանի որ հիմնական ապրանքներ գնելու համար դրանական միջոցները ներհոսում են ֆինանսական շուկաների միջոցով, որտեղ մարդկանց խնայողությունները կարող են փոխարկվել այլ մարդկանց հիմնական միջոցների:

Այժմ, երբ մենք ծանոթացել ենք տնտեսական կազմակերպության հիմնահարցերին, կարող ենք անցնել հաջորդ գլխին՝ այն եղանակների վերլուծությանը, որոնցով մեր տնտեսությունը որոշում է զենքը, քանակությունները և եկամուտները: •

ԱՍՓՈՓՈՒՄ

Ա. Տնտեսական կազմակերպության երեք հիմնահարցերը

1. Ամեն հասարակություն պետք է լուծի երեք հիմնական խնդիր. *ի՞նչ, ինչպե՞ս և ու՞մ համար*։ *Ի՞նչ* տեսականի և քանակություններ պետք է արտադրվեն բոլոր հնարավոր ապրանքների և ծառայությունների լայն տիրույթի մեջ։ *Ինչպե՞ս* պետք է ռեսուրսներն օգտագործվեն այս ապրանքներն արտադրելիս։ Եվ *ու՞մ համար* պետք է ապրանքներն արտադրվեն (այսինքն՝ ինչպես պետք է լինի եկամտի և սպառման բաշխումը տարբեր անհատների և դասակարգերի միջև)։
2. Հասարակությունները այս խնդիրներին դիմակայում են տարբեր եղանակներով։ Այսօր տնտեսական կազմակերպության ամենախարևոր ծեօնն են վարչաիրաճայականը և շուկայականը։ Վարչաիրաճայական տնտեսությունը առաջնորդվում է կառավարությունների կենտրոնացված հսկողությամբ։ Շուկայական տնտեսությունը առաջնորդվում է գների և շահույթների ոչ պաշտոնական համակարգով, որի մեջ որոշումների մեծ մասը ընդունվում է մասնավոր անձանց և ձեռնարկությունների կողմից։ Բոլոր հասարակություններն էլ ունեն վարչաիրաճայականի և շուկայականի տարբեր գույակցումներ, բոլոր հասարակություններն էլ ունեն խառը տնտեսություններ։

Բ. Հասարակության տեխնոլոգիական հնարավորությունները

3. Տրված ռեսուրսներով և տեխնոլոգիայով արտադրության ընտրությունը երկու այնպիսի բարիքների միջև, ինչպիսիք են կարագն ու թնդանոթը, կարող են ի մի բերվել *արտադրության և հնարավորության սահմանի միջոցով (ԱԳՍ)*։ ԱԳՍ-ն ցույց է տալիս, թե ինչպես մի ապրանքի (թնդանոթի) արտադրությունը իրագործվում է մեկ այլ ապրանքի (կարագի) արտադրության հաշվին։
4. Արտադրական արդյունավետությունը տեղի ունի, երբ մի ապրանքի արտադրությունը չի կարող մեծացվել առանց կրճատելու մեկ այլ ապրանքի արտադրությունը։ Սա լուսաբանվում է ԱԳՍ-ի միջոցով։ Երբ տնտեսությունը գործում է արդյունավետ՝ իր ԱԳՍ-ի վրա, նա մի ապրանքից ավելի շատ կարող է արտադրել մեկ այլ ապրանքից ավելի քիչ արտադրելով միայն։
Հասարակությունները երբեմն իրենց սահմանի ներսում են։ Երբ գործարկությունը բարձր է կամ կառավարության կանոնակարգերը խանգարում են ձեռնարկությունների գործունեությանը, տնտեսությունն անարդյունավետ է և գործում է իր ԱԳՍ-ի ներսում։
5. Արտադրության և հնարավորության սահմանները լուսաբանում են շատ հիմնական տնտեսական գործընթացներ՝ թե տնտեսական աճը ինչպես է առաջ հրում սահմանը, ինչպես է որևէ երկիր համեմատաբար քիչ սննդամթերք և այլ անհրաժեշտ ապրանքներ ընտրում իր զարգացմանը գուզընթաց, ինչպես է որևէ երկիր ընտրություն կատարում մասնավոր ապրանքների և հանրային բարիքների միջև, և ինչպես են հասարակություններն սպառողական ապրանքների և հիմնական ապրանքների միջև ընտրություն կատարում՝ ապագա սպառումը բարձրացնելու համար։
6. Դոլարային ծախսերը նույնը չեն, ինչ իրական տնտեսական ծախսերը։ Երբ սակավության աշխարհում չափում ենք ընտրություն կատարելու ամբողջական ծախսը, ապա հաշվում ենք այլընտրանքի գինը, որով որոշվում է մեր մերժած իրերի կամ հնարավորությունների արժեքը։
7. Եվագող հատույցի օրենքը հավաստում է, որ ինչ-որ պահից սկսած, երբ ավելաց-

նում ենք փոփոխական ներդրանքի հավասար լրացուցիչ բաժիններ (ինչպես՝ աշխատուժի) որևէ հաստատուն ներդրանքի վրա (ինչպես՝ հողը), լրացուցիչ արտադրանքի քանակը նվազում է:

4. Առևտուր, փող և հիմնական միջոցներ

- 8. Երբ տնտեսությունները զարգանում են, նրանք դառնում են ավելի մասնագիտացված: Աշխատանքի բաժանումը թույլ է տալիս որևէ առաջադրանք բաժանել ինչ-որ ավելի փոքր թվով աշխատանքների, որոնք կարող են հաղթահարվել կամ ավելի արագորեն կատարվել մեկ առանձին աշխատողի կողմից: Մասնագիտացումը ծագում է արտադրության շրջանցիկ եղանակների օգտագործման նկատմամբ աճող հավվածությունից, որոնք պահանջում են ավելի մասնագիտական հմտություններ:
- 9. Երբ անհատներն ու երկրները ավելի ու ավելի են մասնագիտանում, նրանք ձգտում են կենտրոնանալ որոշակի ապրանքների վրա և իրենց ավելցուկ արտադրանքը փոխանակել ուրիշների կողմից արտադրված ապրանքների հետ: Մասնագիտացման և համեմատական շահավետության վրա հիմնված կամավոր առևտուրը օգուտ է բերում բոլորին:
- 10. Այսօր մասնագիտացված ապրանքների և ծառայությունների առևտուրը հիմնվում է փողի վրա, որը յուզում է առևտրի անիվները: Փողը որպես արժույթ և ընթացիկ հաշիվներ հանրորեն ընդունված միջանկյալ միջոց է փոխանակման համար: Այն օգտագործվում է ամեն ինչի դիմաց վճարելու համար՝ խնձորով կարկանդակից մինչև գերի կաշին: Ընդունելով փողը, մարդիկ և երկրները կարող են մասնագիտանալ ցիչ ապրանքների արտադրության մեջ և դրանք փոխանակել այլ ապրանքների հետ: Առանց փողի մենք պետք է շատ ժամանակ վատնենք անընդհատ մի ապրանքը փոխանակելով այլ ապրանքի հետ:
- 11. Հիմնական ապրանքները այնպիսի արտադրված ներդրանքներ, ինչպիսիք են մեքենաները, կառուցվածքները և գույքը, հնարավոր են դարձնում արտադրության շրջանցիկ եղանակները, որոնք ավելացնում են երկրի արտադրանքը: Այս շրջանցիկ եղանակները ժամանակ և ռեսուրսներ են պահանջում գործի դրվելու համար և մեծապես պահանջում են ընթացիկ սպառման ժամանակավոր գոհաբերում: Այն կանոնները, որոնք սահմանում են, թե ինչպես հիմնական և այլ միջոցները կարող են գնվել, վաճառվել և օգտագործվել, կազմում են սեփականության իրավունքների համակարգը: Ոչ մի տնտեսական համակարգում մասնավոր սեփականության իրավունքները անսահմանափակ չեն:

ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԿՐԿՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍՍՐ

Տնտեսական կազմակերպության հիմնահարցերը	Ընտրություն արտադրության հնարավորությունների միջև	Ժամանակակից տնտեսության առանձնահատկությունները
ինչ, ինչպես և ում համար այլընտրանքային տնտեսական համակարգեր. վարչահրաձայական և շուկայական ներդրանք և արտադրանք	արտադրության և հնարավորության սահման (ԱՀՍ) արդյունավետություն այլընտրանքի գին նվազող հատույցի օրենք	աշխատանքի մասնագիտացում և բաժանում փող արտադրության գործոններ (հող, աշխատուժ, հիմնական միջոցներ) հիմնական միջոցներ և մասնավոր սեփականություն

ՀԱՐՑԵՐ ԲՆԱՆՐԿՄԱՆ ՀԱՄԱՐ

1. Ուշադիր սահմանեք հետևյալ եզրերից յուրաքանչյուրը և բերեք օրինակներ. ԱՅՍ, արդյունավետություն, ներդրանք, արտադրանք, այլընտրանքի գին:
2. Ենթադրենք Տնտեսաշենք մագերի կտրվածքներ և վերնաշաքիկներ է արտադրում աշխատուժի ներդրանքի միջոցով: տնտեսաշենքը իր տրամադրության տակ ունի 1000 աշխատաժամ: Մագերի կտրվածքը պահանջում է 1/2 ժամվա աշխատանք, իսկ վերնաշաքիկը պահանջում է 5 ժամվա աշխատանք: Կառուցեք Տնտեսաշենքի արտադրության և ինքնարավորության սահմանը:
3. Վերագծեք նկար 2-2-ի հասարակության արտադրության և ինքնարավորության սահմանը այն բանից հետո, երբ գիտական հայտնագործությունները կրկնապատկել են ռեսուրսների արտադրողականությունը կարագի արտադրության մեջ:
4. Բերեք աշխատանքի մասնագիտացման և բաժանման ձեր իմացած երեք օրինակներ: Ի՞նչ ապարեզներում եք դուք և ձեր ընկերները մտադիր մասնագիտանալու: Որո՞նք են գերմասնագիտացման վտանգները:
5. «Լինկոլնը ազատագրեց ստրուկներին: Գրչի մի հարվածով նա ոչնչացրեց այն հիմնական միջոցների մեծ մասը, որ Հարավը կուտակել էր տարիների ընթացքում». մեկնաբանեք:
6. «Պարտադիր զինվորական ծառայությունը պետությանը բույլ է տալիս իրեն և մարդկանց հիմարացնել՝ մեծ բանակի իսկական ծախսերի առնչությամբ»: Համեմատեք կամավոր բանակի (որտեղ ծառայության վարձը բարձր է) և պարտադիր ծառայության (որտեղ վարձը ցածր է) բյուջեի ծախսը և այլընտրանքի գինը: Սեքթերումը վերլուծելու համար ի՞նչ նշանակություն ունի այլընտրանքի գին հասկացությունը:
7. Շատ գիտնականներ հավատացած են, որ մենք արագորեն սպառում ենք մեր բնական ռեսուրսները: Ենթադրենք, թե գոյություն ունի միայն երկու ներդրանք (աշխատուժ և բնական ռեսուրսներ), որոնք առանց երկար ժամանակի հասարակության տեխնոլոգիայի կատարելագործման արտադրում են երկու տեսակ ապրանք (մագերի կտրվածքներ և բենզին): Ցույց տվեք, թե ժամանակի ընթացքում բնական ռեսուրսների սպառմանը զուգընթաց ինչ կպատահի ԱՅՍ-ի հետ: Գյուտերն ու տեխնոլոգիական կատարելագործումը ինչպե՞ս կփոխեն ձեր պատասխանը: Սյս օրինակի հիման վրա բացատրեք, թե ինչու է սսվում, որ «տնտեսական աճը մրցավազք է ռեսուրսների սպառման և հայտնագործությունների միջև»:
8. Ասենք, Ջանասերը 10 ժամ ունի տնտեսագիտությունից և պատմությունից գալիք ըննություններին պատրաստվելու համար: Գծեք գնահատականների համար ԱՅՍ-ը Ջանասերի սահմանափակ ժամանակային ռեսուրսների պայմաններում: Եթե Ջանասերը սովորում է անարդյունավետ կերպով, լսելով բարձր երաժշտություն և զրուցելով ընկերների հետ, որտե՞ղ կլինի Ջանասերի գնահատականային «արտադրանքը» ԱՅՍ-ի նկատմամբ: Ի՞նչ կպատահի գնահատականների ԱՅՍ-ին, եթե Ջանասերն ուսման ներդրանքը 10 ժամից հասցնի 15 ժամի:
9. 1982–1990 թվականների ընթացքում Ամերիկայի տնտեսությունն արագորեն աճեց գործազրկության նվազման և հիմնական սարքավորումների ավելի արդյունավետ կիրառման հետ միասին: Գծեք ԱՅՍ-ները 1982 թ. և 1990 թ. համար և նրանց միջև ավելացրեք երկու կետեր, որոնք ցույց տան, թե տնտեսությունը որտեղ կարող էր գտնվել այդ երկու տարիներին:

ՇՈՒԿԱՆԵՐԸ ԵՎ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

Յուրաքանչյուր անհատ ձգտում է իր հիմնական միջոցներն օգտագործել այնպես, որ ստացված արդյունքը լինի հնարավորին չափ մեծ: Եւ հիմնականում ոչ ձգտում է մեծացնել հասարակության շահույթը, ոչ էլ գիտակցում, թե որքան է այն մեծանում: Եւ հոգում է միայն իր ապահովության, միայն իր հարստանալու մասին: Արանում նա առաքնորդվում է մի անտեսանելի ձեռքով, որը նրան մղում է մի արդյունքի, որպիսին նրա նպատակների և ոչ մի մասը չի կազմել: Հետևելով իր շահին, նա համարձակ հասարակության շահն ապահովում է ավելի արդյունավետորեն, քան եթե իրապես ձգտեր դրան:

Ադամ Սմիթ, «ժողովուրդների հարստությունը» (1776 թ.)

Ինչպես շուկայական, այնպես էլ վարչահրաձայնական տնտեսությունների արմատները գտնվում են վաղնջական ժամանակներում: Դարեր առաջ պետական խորհուրդները կամ քաղաքապետարանները բավականաչափ տնտեսական գործունեություն էին վարում Եվրոպայի և Ասիայի շատ շրջաններում: Սակայն մոտավորապես Ամերիկյան հեղափոխության ժամանակաշրջանում իշխանությունները գների և տնտեսական պայմանների վրա սկսեցին ավելի ու ավելի քիչ անմիջական հսկողություն ունենալ: Ֆեոդալական հարաբերություններն աստիճանաբար տեղը գիցեցին շուկաներին կամ, ինչպես այն երբեմն անվանում են, «ազատ ձեռներեցությանը» կամ «մրցակցային կապիտալիզմին»:

Այս հակումը բարձրակետի հասավ տասնիններորդ դարում «լեյտեյ ֆեա»-ի շրջանում: Այս սկզբունքը, որը թարգմանվում է «մեզ մի խանգարեք», համարում է, որ իշխանությունը պետք է հնարավորին չափ քիչ խառնվի տնտեսական գործերին և տնտեսական որոշումները թողնի շուկային: Տասնիններորդ դարում շատ կառավարություններ հետևեցին այս մոտեցմանը. Բայց նախքան լրիվ «լեյտեյ ֆեա»-ին հասնելը, մակրոնթացությունը շրջվեց այլ ուղղությամբ: Սկսած անցյալ դարի վերջից, Հյուսիսային

Ամերիկայի և Եվրոպայի համարյա բոլոր երկրներում կառավարությունների տնտեսական գործունեությունը սկսեց հաստատուն կերպով ընդլայնվել: Համընդհանուր բարօրության պետությունը սկսեց շուկային և ընտանիքին ավելի ու ավելի մեծ չափով փոխարինել կապիտալիստական տնտեսություններում, մինչդեռ սոցիալիստական պետությունները շուկան լիովին դուրս մղեցին Եվրոպայի և Ասիայի շատ երկրներում:

1980-ական թվականներին մակրոնթացություններն եկան մեկ անգամ ևս: Դա հաճախողական տնտեսական քաղաքականությունը շուկայական տնտեսություններում նվազեցրեց պետության հսկողությունը տնտեսության նկատմամբ: Այնուհետև, 1990-ականներին շատ սոցիալիստական երկրներ դեմ չարտեցին իրենց հիերարխիկ կենտրոնական պլանավորման իրենց արժեքները և սկսեցին խարխալելով գնալ դեպի «շուկա»:

Եզրտորեն, ի՞նչ է շուկայական տնտեսությունը: Ինչպե՞ս է պետությունը երբեմն փոխարինում շուկային: Եկե՛ք է՛ ժամանակը հասկանալու այն սկզբունքները, որոնք ընկած են շուկայական տնտեսության հիմքում և դիտարկելու պետության դերը տնտեսական կյանքում:

Ա. ԻՆՉՊԵՍ ԵՆ ՇՈՒԿԱՆԵՐԸ ԼՈՒԾՈՒՄ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԿՆԴԻՐՆԵՐԸ

Այնպիսի երկրում, ինչպիսին Միացյալ Նահանգներն է, տնտեսական խնդիրները մեծ մասամբ լուծվում են շուկայի միջոցով, այդ պատճառով էլ մեր համակարգված ուսումնասիրությունը սկսում ենք այնտեղից: Շուկայական տնտեսության մեջ ո՞վ է վճռում երեք հիմնական հարցերը՝ *ի՞նչ, ինչպե՞ս և ու՞մ համար:*

Դուք միզուցե գարմանաք, եթե իմանաք, որ ոչ մի անհատ կամ կազմակերպություն շուկայական տնտեսության մեջ պատասխանատու չէ տնտեսական խնդիրների լուծման համար: Դրա փոխարեն, միլիոնավոր ձեռնարկություններ և սպառողներ ներգրավված են կանավոր առևտրի մեջ, և նրանց գործողություն-

քը կազմակերպելիս ջանում են ընդօրինակել 1948 թ. գերմանական հրաշքը:

ՇՈՒԿԱՅԱԿԱՆ ՄԵԽԱՆԻԶՄ

Ինչպե՞ս է գործում շուկան: Ավելի ճիշտ ինչպե՞ս է շուկան կարողանում որոշել գները, աշխատավարձերը, արտադրանքը: Ակզբնական շրջանում շուկան մի տեղ էր, որտեղ ապրանքները գնվում և վաճառվում էին: Միջնադարի տնտեսական պատմությունը նշում է գյուղերի և քաղաքների առևտրական կենտրոնները կազմող շուկայական տաղավարները, որոնք լցված էին կարագի խոշոր կտորներով և պանրի բուրգերով, թարմ ձկներով և բանջարեղենի կույտերով: Այսօր կարևոր շուկաների մեջ են մտնում Չիքագոյի առևտրի վարչությունը, որտեղ գրավվում են նավթի, ցորենի և այլ ապրանքների առևտրով, Նյու Յորքի ֆոնդային բորսան, որտեղ գնվում և վաճառվում են ամերիկյան ամենամեծ ձեռնարկությունների սեփականության իրավունքները:

Ավելի ընդհանուր ձևով ասած՝ շուկան մի մեխանիզմ է, որի միջոցով գնորդներն ու վաճառողները միմյանց հետ հանդիպում են ապրանքներ փոխանակելու համար: Շուկան կարող է լինել կենտրոնացված (ինչպես բաժնետոմսերի, պարտատոմսերի և ցորենի համար) կամ ապակենտրոնացված (ինչպես տների կամ օգտագործված մեքենաների համար), կամ կարող է լինել նույնիսկ էլեկտրոնային (ինչպես ֆինանսական միջոցների և ծառայությունների համար): Շուկայի վճռորոշ բնութագիրն այն է, որ նա գնորդներին և վաճառողներին հավաքում է գները և քանակությունները որոշելու համար:

Շուկան մի մեխանիզմ է, որով ապրանքի գնորդներն ու վաճառողները փոխազդում են որոշելու համար գինը և քանակությունը:

Շուկայական համակարգում ամեն ինչ ունի գին, որն ապրանքի արժեքն է՝ արտահայտված փողով: Գներն այն չափանիշներն են, որոնց հիման վրա մարդիկ և ձեռնարկությունները կամավոր կերպով փոխանակում են տարբեր ապրանքներ: Երբ ես համաձայնում եմ օգտագործված «Ֆոնդան» առևտրականից գնել 3150 դոլարով, դա նշանակում է, որ ինձ համար այն արժե ավելին, քան 3150 դոլարը, և որ 3150 դոլարը ավելի մեծ արժեք է առևտրականի համար, քան «Ֆոնդան»: Ես չեմ կարող գտնել ավելի լավ արժեք իմ փողի համար, իսկ նա՝ մեկին, որը վճարի ավելին, քան ես: Օգտագործված մեքենաների շուկան որոշել է օգտագործված «Ֆոնդաների» գինը և մեքենաները կամավոր բաժանել է այն մարդկանց, ում համար դրանք ունեն առավել մեծ արժեք: Բացի դրանից, գները ազդանշան են ծառայում

արտադրողների և սպառողների համար: Եթե սպառողներն ինչ-որ ապրանք, օրինակ՝ բենզոլին մեքենաները վարելու համար, ավելի շատ են ցանկանում, ապա բենզոլինի պահանջարկն աճում է: Նավթային ընկերությունները՝ տեսնելով, որ բենզոլինի իրենց պաշարները նվազում են, բարձրացնում են գինը, որպեսզի կարգավորեն սահմանափակ առաջարկը: Իսկ բարձր գինը կիսբանի նավթի արտադրության ընդլայնումը:

Մյուս կողմից, ի՞նչ կլինի, եթե որևէ ապրանք, օրինակ՝ ավտոմեքենաները, առկա շուկայական գների պայմաններում, կուտակվեն շուկայում: Վաճառողները կիջեցնեն մեքենաների գները՝ ձգտելով բեռնաթափվել չիրացվող նմուշների քանակից: Ցածր գների դեպքում ավելի շատ սպառողներ կցանկանան գնել մեքենաներ, իսկ արտադրողները կծգտեն արտադրել ավելի քիչ մեքենա: Որպես արդյունք, գնորդների և վաճառողների միջև կվերականգնվի հաշվեկշիռը կամ հավասարակշռությունը:

Այն, ինչ կատարվում է սպառողական ապրանքների շուկայում, վերաբերում է նաև արտադրության գործոններին, օրինակ՝ աշխատուժին: Եթե ավելի մեծ կարիք կա ծրագրավորողների, քան մեքենագործների, աշխատանքի հնարավորություններն ավելի նախընտրելի կլինեն համակարգիչների ասպարեզում: Համակարգիչների ծրագրավորողների գինը (նրանց ժամավարը) կծգտի աճել, իսկ մեքենագործներինը՝ նվազել: Հարսբերական աշխատավարձերի տեղաշարժը առաջ կբերի աշխատողների տեղաշարժ դեպի հեռանկարային մասնագիտություն:

Շուկայում գները կարգավորում են արտադրողների և սպառողների գործողությունները: Բարձր գները հակված են նվազեցնելու սպառողների գնումները և խթանելու արտադրությունը: Ցածր գները խթանում են սպառումը և արգելափակում արտադրությունը: Գինը շուկայական մեխանիզմի հավասարակշռող անիվն է:

Շուկայական հավասարակշռություն: Տնտեսական գործունեության վրա ցանկացած պահին ազդում են անհամար գործոններ: Որոշ մարդիկ գնումներ են կատարում, մինչդեռ մյուսները վաճառում են, ձեռնարկությունները ստեղծում են նորանոր ապրանքներ, իշխանություններն օրենքներ են ընդունում աղտոտվածության կարգավորման վերաբերյալ, արտասահմանցիները քափանցում են մեր շուկաները, իսկ ամերիկյան ձեռնարկությունները իրենց գործարանները տեղաշարժում են դեպի արտասահման: Այնուամենայնիվ, այս ամբողջ խառնաշփոթի մեջ շուկաներն ամբողջ ժամանակ լուծում են «ինչ», «ինչպես» և «ու՞մ համար» հարցերը: Հասկանալի է, որ ստեղծության մեջ գործող բոլոր ուժերը,

չուկաները գտնում են առաջարկի և պահանջարկի հավասարակշռությունը:

Ի՞նչ է շուկայի հավասարակշռությունը: Դա *հավասարակշռությունն է ամենատարբեր գնորդների և վաճառողների միջև*: Տնային տնտեսություններն ու ձեռնարկությունները ցանկանում են գնել կամ վաճառել որոշակի քանակությամբ ապրանքներ՝ կախված գնից: Ըուկան գտնում է հավասարակշռված գինը, որը ճշտորեն համակշռում է գնորդների և վաճառողների ցանկությունները: Չափից ավելի բարձր գինը նշանակում է ապրանքների լճացում չափից ավելի մեծ արտադրության պայմաններում, չափից ավելի ցածր գինը առաջացնում է երկար հերթեր խանութների առջև և ապրանքների պակաս: Այն գները, որոնց դեպքում գնորդները ցանկանում են գնել ճիշտ այնքան, որքան վաճառողները ցանկանում են վաճառել, հանգեցնում են առաջարկի և պահանջարկի հավասարակշռության:

ԻՆՉՊԵՆ Է ՀՈՒԿԱՆ ԼՈՒԾՈՒՄ ՏՆՏԵՆԱԿԱՆ ԵՐԵՔ ԳԻՄՆԱԽՆՆՈՒՄՆԵՐԸ

Վե՞նք տեսանք, թե գներն ինչպես են օգնում համալքելու սպառումը և արտադրությունը (կամ առաջարկն ու պահանջարկը) մեկ առանձին շուկայում: Ի՞նչ է պատահում, երբ մենք համատեղում ենք մի քանի շուկաներ՝ բենզոլինի, մեքենաների, հողի, աշխատուժի, հիմնական միջոցների և մնացած ամեն ինչի: Մրանք ստեղծում են շուկայական մի մեխանիզմ, որն առաջ է բերում գների և արտադրության *ընդհանուր հավասարակշռություն*:

Յուրաքանչյուր շուկայում համապատասխանեցնելով վաճառողներին և գնորդներին (առաջարկ և պահանջարկ), շուկայական տնտեսությունը միաժամանակ լուծում է երեք խնդիրները՝ *ինչ, ինչպես և ում համար*: Ահա շուկայի հավասարակշռության վարդ ուրվագիծը:

• Թե *ինչ* ապրանքներ պետք է արտադրվեն՝ որոշվում է սպառողների դոլարային քվեներով՝ ապահովված նրանց ամենօրյա գնումներով և ոչ թե 2 կամ 4 տարին մեկ՝ ընտրական տեղամասերում: Փողը, որ նրանք վճարում են ձեռնարկությունների կանխիկ հաշվին, ի վերջո ապահովում է վճարացուցակները, վարձավճարներն ու շահութաբաժինները, որ սպառողները որպես ծառայողներ ստանում են եկամտի տեսքով:

Ձեռնարկություններն իրենց հերթին մղվում են իրենց շահույթներն առավելագույնի հասցնելու ձգտումով, շահույթներ, որ ներկայացնում են զուտ եկամուտները կամ ընդհանուր վաճառքի և

ամբողջական ծախսերի տարբերությունը: Ձեռնարկությունները գայթակղվում են բարձր շահույթներով, բարձր պահանջարկի ապրանքների արտադրությամբ, նույն տրամաբանությամբ՝ ձեռնապահ են մնում այն ասպարեզներից, որտեղ իրենց փող են կորցնում:

Հարաբերական ծախսերը նույնպես ազդում են երկրի արտադրության և առևտրի վրա: Ճապոնիան արտադրում և արտահանում է կենցաղային էլեկտրոնիկա, իսկ ներմուծում է սննդամթերք, մինչդեռ Ամերիկան ներմուծում է կենցաղային էլեկտրոնիկա և արտահանում սննդամթերք:

Ո՞վ է կայացնում այս որոշումները: Կոնգրեսը, Թե՛ Թե՛ ճապոնիայի պետական պլանավորողները: Իրականում ոչ մեկը, Որոշումները կայացնում է գների համակարգը: Բանի որ հողն առատ է Ամերիկայում և հարաբերականորեն էժան, այնտեղ սննդամթերքի ինքնարժեքը համեմատաբար ցածր է: Մինչդեռ ճապոնիայում հողը սակավ է և քանկ, իսկ ինժեներական տաղանդը՝ համեմատաբար առատ: Այնտեղ սննդամթերքի ինքնարժեքը համեմատաբար բարձր է, իսկ կենցաղային էլեկտրոնիկայինը՝ ցածր: Հայացք նետելով հողի և աշխատուժի գնային ազդակների վրա, ձեռնարկությունները, ազարակատերերն ու սպառողները կարող են ամենահարմար ապրանքներն ընտրել արտադրելու, վաճառելու և սպառելու համար:

2. Թե *ինչպես* են ապրանքներն արտադրվում՝ որոշվում է տարբեր արտադրողների մրցակցությամբ: Արտադրողների համար գների մրցակցությանը դիմանալու և շահույթը առավելագույնի հասցնելու լավագույն եղանակը ծախսերը նվազագույնի վրա պահելն է ընտրելով արտադրության ամենաարդյունավետ եղանակը: Բանի որ արտադրողները խթանվում են շահույթի գայթակղությամբ, ապա արտադրության էժան եղանակները կփոխարինեն ավելի քանկերին:

Պատմությունը հարուստ է օրինակներով, թե արդյունավետ տեխնոլոգիաները ինչպես են փոխարինում ավելի քանկերին: Շոգեշարժիչը փոխարինեց ծիուն, քանի որ միավոր օգտակար աշխատանք կատարելու համար գոլորշին ավելի էժան էր: Դիզելային և էլեկտրական գնացքները ածխով աշխատողներին փոխարինեցին նոր տեխնոլոգիաների ավելի բարձր արդյունավետության պատճառով: 1990-ական թվականներին ապակե թելիկներն ու լուսալիքային կապի միջոցները կփոխարինեն Ալեքսանդր Գրահամ Բելի ավանդական պլանձե հեռախոսագծերին:

3. Թե *ում համար* են արտադրվում ապրանքները՝ որոշվում է արտադրության գործոնների շուկայում առաջարկի և պահանջարկի միջոցով: Գոր-

ծոնների շուկաները որոշում են աշխատավարձի չափը, հողի վարձավճարը, եկամտի չափը, շահադրույքը և շահույթը: Այսպիսի գները կոչվում են *գործունային գներ* Գումարելով գործոններից ստացված բոլոր եկամուտները, մենք կարող ենք հաշվել եկամուտը: Այսպիսով, եկամտի բաշխումը բնակչության մեջ որոշվում է տնօրինած գործոնների *քանակով* (մարդ - ժամ, հեկտարներ և այլն) և *գներով* (աշխատավարձի չափ, հողի վարձավճար և այլն):

Զգուշացեք սակայն, որ եկամտի բաշխումը ենթարկվում է արտաշուկայական շատ այլ ազդեցությունների: Մարդկանց եկամուտը նշանակալի չափով կախված է նրանց ունեցած սեփականությունից (օրինակ՝ հող և բաժնետոմսեր), ձեռքբերովի կամ ժառանգական ընդունակություններից, հաջողությունից, ռասայական և սեռային խտրականության աստիճանից:

Ո՞Վ Է ԿԱՌԱՎԱՐՈՒՄ ԵՈՒԿԱՆ

Ո՞Վ է տնօրինում շուկայական տնտեսությունը: Մենաշնորհային ձեռնարկություններն են արդյոք պատվիրում երաժշտությունը: Աճկա՞ն են արդյոք սպառողները: Եթե մենք շուկայական տնտեսությունն ուշադիր ուսումնասիրենք, ապա կնկատենք երկիշխանություն՝ բաժանված *սպառողների և տեխնոլոգիայի* միջև: Սպառողները, ելնելով ունեցած դոլար-քվեներից, իրենց ներքին կամ ձեռքբերովի ճաշակներով կարգավորում են այն վերջնական կիրառությունները, որոնց նպատակադրված են հասարակական միջոցները: Նրանք ընտրություն են կատարում արտադրության և հնարավորությունների ասիմանի վրա:

Սակայն առկա միջոցներն էական սահմանափակում են դնում սպառողների վրա: Տնտեսությունը չի կարող անցնել իր ԱՅՍ-ից այն կողմ: Դուք կարող եք բռչել Լոնդոն, բայց դեպի Մարս թռիչքներ չկան: Տնտեսության միջոցները, առկա գիտության և տեխնոլոգիայի հետ միասին, սահմանափակում են այն տեղերը, որտեղ սպառողները կարող են գործադրել իրենց դուրսային քվեները:

Այլ խոսքերով՝ միայն սպառողները չեն կարող թելադրել, թե ինչ ապրանքներ պետք է արտադրվեն: Սպառողների պահանջարկը պետք է հարմարվի ապրանքների արտադրվող առաջարկի հետ: Այսպիսով, արտադրական ծախսերի և առաջարկի վերաբերյալ վճիռները, սպառողների պահանջարկի հետ միասին, օգնում են որոշելու, թե ինչ պետք է արտադրվի: *Ճիշտ պնայես, ինչպես միջնորդն է օգնում գնորդների և վաճառողների միջև համաձայնության կայացմանը, ճիշտ այդպես էլ շուկան է որպես*

միջնորդ գործում սպառողների ճաշակները տեխնոլոգիայի սահմանափակումների հետ հաշտեցնելու համար:

Շուկայական մեխանիզմի կարգավորման մեջ կարևոր է հասկանալ շահույթի դերը: Ձեռնարկությունների համար շահույթներն են ապահովում պարզևներն ու տույժերը: Շահույթները ձեռնարկություններին մղում են մտնել այնպիսի ասպարեզ, որտեղ սպառողներն ավելի շատ ապրանքներ են ցանկանում, և լքել այն ասպարեզը, որտեղ սպառողները քիչ ապրանքներ են ցանկանում, և օգտագործել արտադրության ամենաարդյունավետ (կամ քիչ ծախսատար) միջոցները:

Ինչպես լավ իշատերը, օգտագործելով գազարն ու բիզը, թշում է իր էշին, այդպես էլ շուկայական համակարգը շահույթն ու վնասը օգտագործում է, որպեսզի ձեռնարկություններին խթանի արդյունավետ կերպով արտադրել ցանկալի ապրանքները:

ԳՆԵՐԻ ԵՎ ԵՈՒԿԱՆՆԵՐԻ ՊՍԿԿԵՐԸ

Տնտեսական կյանքի շրջանածն հոսքը մենք կարող ենք պատկերել 3-1 նկարի միջոցով: Դա մի ակնարկ է, թե սպառողներն ու արտադրողները ինչպես են փոխազդում: Ենթադրյալ և արտադրանքի գներն ու քանակությունները որոշելու համար: Շրջանածն հոսքի մեջ ուշադրություն դարձրեք երկու տարբեր շուկաների վրա: Վերևում ապրանքների շուկաներն են կամ ապրանքների հոսքը, ինչպիսիք են թեյը և կոշիկը, ներքևում ներդրանքների կամ արտադրության գործոնների շուկաներն են, ինչպիսիք են հողը և աշխատուժը: Այնուհետև, ուշադրություն դարձրեք, թե որոշումներն ինչպես են ընդունվում երկու տարբեր գոյերի՝ տնային տնտեսությունների և ձեռնարկությունների կողմից:

Տնային տնտեսությունները գնում են ապրանքներ և վաճառում արտադրության գործոններ: Ձեռնարկությունները վաճառում են ապրանքներ և գնում արտադրության գործոններ: Տնային տնտեսություններն աշխատուժի և այլ ներդրանքների վաճառքից ստացված իրենց եկամուտն օգտագործում են ձեռնարկություններից ապրանքներ գնելու համար: Ձեռնարկություններն իրենց ապրանքների գները կապում են աշխատուժի և գույքի ծախսերի հետ: Ապրանքների շուկայում գները սպառողների պահանջարկը համակշռում են մատակարարների առաջարկի հետ: Արտադրության գործոնների շուկայում գները տնային տնտեսությունների առաջարկը համակշռում են ձեռնարկությունների պահանջարկի հետ:

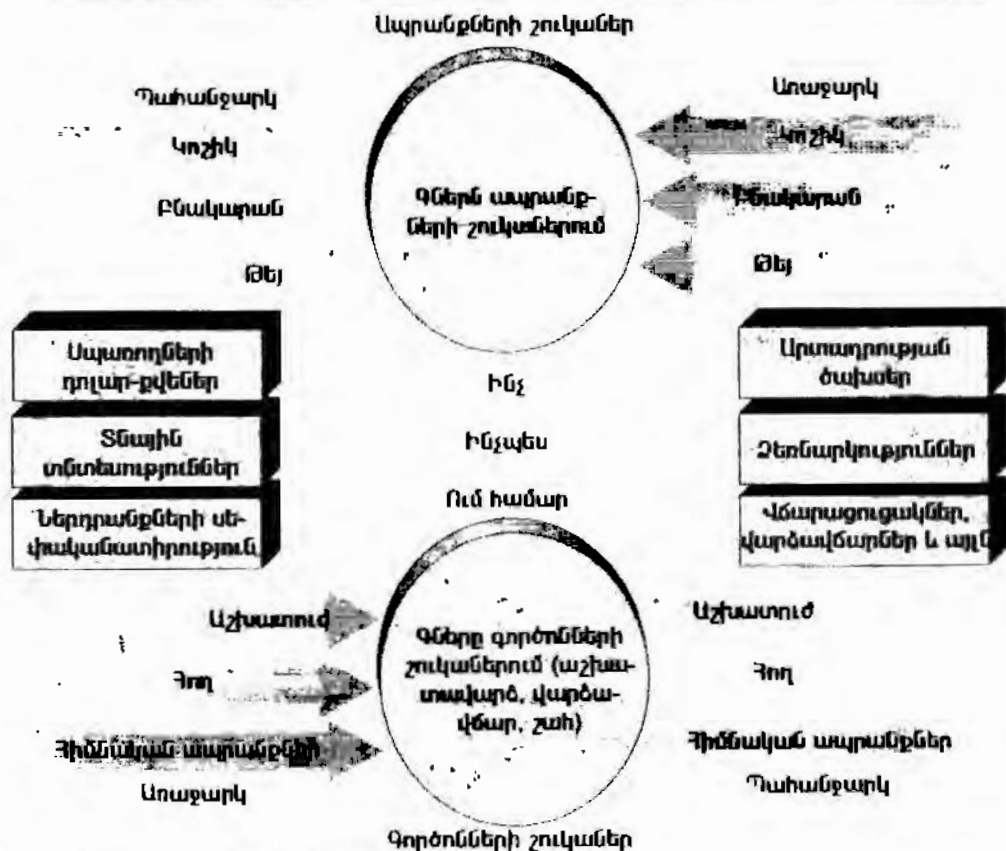
Այս ամենը բարդ է հնչում: Բայց դա պարզապես այն ամբողջական պատկերն է, թե շուկայական մեխանիզմի միջոցով փոխադարձաբար կապված առա-

ջարկի և պահանջարկի խրթին սարդոստայնը ինչպես է միախլուսվում՝ լուծելու տնտեսական խնդիրները՝ *ինչ, ինչպես և ում համար*: Այս նկարն ուսումնասիրենք խնամքով: Այն ուսումնասիրելու վրա ծախսված ձեռք մի քանի րոպեները հետագայում կփոփախուցվեն շահաբաժիններով, որոնք կզան շուկայական տնտեսության գործողության ձեռք խորացված իմացության շնորհիվ:

ՄՆՏԵՍԱԿԱՆ ԶԵՌՔԸ ԵՎ «ԿԱՏԱՐՅԱԼ ՄՐՑԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ»

Աղյաձ Ամիթը, որի «ժողովուրդների հարստությունը»

(1776 թ.) ժամանակակից տնտեսագիտության առաջնեկն է, ցնցված էր տնտեսական համակարգում իր հայտնաբերած օրինաչափությունից: Ամիթը հռչակեց «անտեսանելի ձեռքի» սկզբունքը: Այս սկզբունքը պնդում է, որ ետասիրաբար հետևելով միայն իր անձնական բարօրությանը, ամեն մի անհատ, կարծեք թե մի անտեսանելի ձեռքով առաջնորդվում է նվաճելու համընդհանուր բարօրություն: Ամիթը մասնավոր շահի և հանրային շահի միջև տեսնում էր ներդաշնակություն: Տնտեսական աշխարհի նրա պատկերացմամբ, պետական ամեն մի միջամտություն գրեթե հաստատապես վնասակար է ազատ մրցակցության համար (նորից կարդացեք այս գլխի ներածական մեջբերումը):

Սկար 3-1. Տնտեսական խնդիրների եռյակը լուծելու համար շուկայական համակարգը հենվում է առաջարկի և պահանջարկի վրա

Մենք այստեղ տեսնում ենք շուկայական տնտեսության շրջանաձև հոսքը: Վերևում տնային տնտեսությունների դոլարային քվեները փոխազդում են ձեռնարկությունների կողմից շուկաներին առաջարկված ապրանքների հետ՝ օգնելով որոշել, թե ինչ պետք է արտադրվի: Այնուհետև, ներքևում, ներդրանքների նկատմամբ ձեռնարկությունների պահանջարկը հանդիպում է հասարա-

կության կողմից գործոնային շուկաներում աշխատուժի և այլ ներդրանքների առաջարկին՝ որոշելու համար աշխատավարձը, վարձավճարը և շահավճարը: Ամենաէական եղանակով գործոնային ներդրանքներ գնելու և ապրանքներ վաճառելու ձեռնարկությունների մրցակցությունը որոշում է, թե ապրանքներն ինչպես պետք է արտադրվեն:

Սմիթի *անտեսանելի ձեռքի տեսությունը* բացատրում է, թե ինչու շուկայական մեխանիզմի արդյունքն այսքան կանոնավոր տեսք ունի: Շուկայական մեխանիզմի առաջնորդող դերի նրա խորաբախանց ըմբռնումը ոգեշնչել է ժամանակակից տնտեսագետներին, կապիտալիզմի կողմնակիցներին և նրա քննադատներին: Սակայն փորձի և գիտելիքների երկու դարերից հետո մենք գիտակցում ենք այս տեսության շրջանակները և իրական սահմանափակությունը: Սենք գիտենք, որ շուկան երբեմն մեզ հուսախաբ է անում, որ կան «շուկայի ծախսողումներ», և որ շուկաները ոչ միշտ են տանում ամենացանկալի արդյունքին: Շուկայի կարևոր ծախսողումները, որոնք ծավալուն կերպով պետք է վերլուծվեն այս տեքստում, ներառում են անկատար մրցակցությունը և արտաքին ազդակները, ինչպես, օրինակ, աղտոտումը: Եկեք հանգամանորեն քննարկենք շուկայական համակարգում մրցակցության խաղացած վճռորոշ դերը:

Կատարյալ մրցակցություն: Սմիթն ընդունում էր, որ շուկայական մեխանիզմի առավելությունները լիովին իրականանում են, երբ առկա են կատարյալ մրցակցության արգելակներն ու համակշիռները: Ի՞նչ է նշանակում *կատարյալ մրցակցություն*: Պա տեխնիկական հասկացություն է և վերաբերում է այնպիսի շուկայի, որտեղ ոչ մի ձեռնարկություն կամ սպառող բավականաչափ հզոր չէ շուկայական զնի վրա ազդելու համար: Օրինակ, ցորենի շուկան կատարյալ մրցակցային է, քանի որ ցորենի ամենամեծ ագարակն իսկ, արտադրելով համաշխարհային ցորենի միայն չնչին մասը, չի կարող զգալի ազդեցություն ունենալ ցորենի զնի վրա:

Սնտեսանելի ձեռքի սկզբունքը վերաբերում է այն տնտեսություններին, որոնցում շուկաները կատարյալ մրցակցային են: Նման հանգամանքներում շուկաները կատեղծեն միջոցների արդյունավետ բաշ-

խում, այնպես որ տնտեսությունը կգտնվի իր արտադրության և հնարավորության սահմանի վրա: Ինչպես այս գրքում կտեսնենք ավելի ուշ, երբ արտադրությունը ենթակա է կատարյալ մրցակցության արգելակներին և հակակշիռներին, շուկաները ստեղծում են արտադրանքի արդյունավետ փաթեթ ամենաարդյունավետ տեխնիկայով և օգտագործելով նվազագույն ներդրանք:

Մյուս կողմից, երբ որևէ հեռախոսային ընկերություն կամ աշխատուժի միություն բավականաչափ հզոր է հեռախոսային ծառայության կամ աշխատուժի զնի վրա ազդելու համար, առաջանում է որոշակի անկատար մրցակցություն: Անկատար մրցակցության դեպքում հասարակությունը կարող է շարժվել իր ԱՅՍ-ից դեպի ներս: Սա տեղի կունենար, օրինակ, եթե որևէ եզակի վաճառող (մենաշնորհատեր) ապրանքի գինը երկինք բռցներ լրացուցիչ շահույթ ստանալու համար: Սյո ապրանքի արտադրությունը կիջներ ամենաարդյունավետ մակարդակից ցած, իսկ տնտեսության արդյունավետությունը դրանից կտուժեր: Երբ վաճառողները քիչ են, կարող են գործել ոչ սովորական արգելակներ, և գները չեն որոշվի արտադրության ծախսերով: Նման պայմաններում շուկաների անտեսանելի ձեռքի հատկությունը կարող է չքանալ:

Սմիթի ման կարգով.
Աղյան Սմիթը հայտնաբերել է մրցակցային շուկայական տնտեսության կարևոր հատկությունը: Կատարյալ մրցակցության պայմաններում և առանց շուկայի ծախսողումների, շուկաները առկա միջոցներից դուրս կկորզեն այնքան օգտակար ապրանքներ ու ծառայություններ, որքան հնարավոր է: Բայց այստեղ, որտեղ մենաշնորհները կամ աղտոտումը և նման շուկայական ծախսողումները դառնում են հաճելի փաստ, անտեսանելի ձեռքի արդյունավետության ուշագրավ հատկությունները կարող են չքանալ:

Բ. ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԴԵՐԸ

Իդեալական, կատարյալ մրցակցային տնտեսությունը, երբ միջոցների բաշխման վճիռները կայացվում են շուկայական զներով փողով ապրանքների կամավոր փոխանակելու միջոցով, հանրային առկա միջոցներից դուրս է կորզում օգտակար ապրանքների առավելագույն քանակություն: Բայց շուկան միշտ չէ, որ կատարելապես իդեալական է: Սվելի շուտ, շուկայական տնտեսությունները տառապում են մենաշնորհից ու աղտոտումից, ինչպես նաև գործազրկությունից ու զնաճից, և եկամտի բաշխումը մաքուր

«լեյսեյ ֆեա»-յի հասարակության մեջ համարվում է անարդարացի:

Ի պատասխան շուկայական մեխանիզմի թերությունների, կառավարությունը շուկայի *անտեսանելի* ձեռքին զուգահեռ մտցնում է իշխանության *տեսանելի* ձեռքը: Պետությունը փոխարինում է շուկաներին, սիրամալով և գործի դնելով որոշ ձեռնարկություններ (ինչպես՝ ռազմական), պետությունը կարգավորում է ձեռնարկությունների աշխատանքը (ինչպես՝ հեռախոսային ընկերություններին), պետու-

յունը փող է ծախսում տիեզերական հետազոտությունների և գիտական ուսումնասիրությունների վրա, պետությունը հարկում է քաղաքացիներին և ստացվածը վերաբաշխում աղքատներին, պետությունը ֆինանսական և փողային կարողություններն օգտագործում է տնտեսական աճին նպաստելու և գործարարության պարբերաշրջանները մեղմելու համար: - Լկս բաժնում մենք համառոտակի կխոսենք ժամանակակից տնտեսությանը պետության միջամտության տրամաբանության ու ձևերի մասին:

ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՐԵՔ ԳՈՐԾԱՌՈՒՅԹՆԵՐԸ

Պետության դերին անդրադառնալիս մենք սովորաբար ընդունում ենք, որպես ի վերուստ տրված, որ պետությունը սահմանում է ճանապարհային երթևեկության կանոնները՝ ընդունելով օրենքներ և կենսագործելով պայմանագրերն ու սեփականության իրավունքները: Բայց որո՞նք են կառավարության տնտեսական գործառույթները: Դրանք են. բարձրացնել արդյունավետությունը, զարգացնել սոցիալական արդարությունը և խթանել մակրոտնտեսական աճն ու կայունությունը:

Արդյունավետությունը խթանելու համար կառավարությունն աշխատում է չուկել շուկայի ծախողումները, ինչպիսիք են մենաշնորհը և աղտոտումը: յոցիալական արդարության բարձրացման կառավարական ծրագրերը հարկերն ու հատկացումներն օգտագործում են եկանոտն առանձին խմբերի միջև վերաբաշխելու համար: Պետությունը հենվում է հարձերի, հատկացումների և դրամական կարգավորումների վրա *մակրոտնտեսական աճը և կայունությունը* խթանելու, գործազրկությունն ու զնաճը նվաճեցնելու համար, միևնույն ժամանակ խթանելով տնտեսական աճը: Մենք համառոտակի կքննարկենք ուրաքանչյուր գործառույթը:

ԱՐԳՅՈՒՆԱԿԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

Տնտեսությունները երբեմն տառապում են շուկայի ծախողումներից: Օրինակ, յուրաքանչյուր ձեռնարություն կարող է շահույթ ստանալ ինչպես գները բարձրացնելով, այնպես էլ արտադրությունն ընդլայնելով: Որոշ ձեռնարկություններ աղտոտում են օդը և՛ թունավոր թափոններ թափում հողի մեջ: Ամեն տեպքում շուկայի ծախողումը հանգեցնում է ոչ արդունավետ արտադրության կամ սպառման, և կառավարությունը կարող է օգտակար դեր խաղալ արտադրությունը մեջ: Բայց, զնահատելով կառավարության դերը տնտեսական արտադրությունը բուժելու մեջ, մենք պետք է նաև պատրաստ լինենք «կառավարության

ծախողումներին», իրադրություններ, երբ շուկայի ծախողումները բուժելու պետության ջանքերը կարող են դրանք ավելի խորացնել կամ հարուցել այլ խնդիրներ:

Անկատար մրցակցություն: Կատարյալ մրցակցությունից մի լուրջ շեղում առաջանում է անկատար մրցակցության կամ մենաշնորհի տարրերից:

Հիշենք, թե որքան խիստ է «կատարյալ մրցակցային շուկայի» տնտեսագիտական սահմանումը: Եուկայում կատարյալ մրցակցություն է ծագում, երբ կան բավարար թվով ձեռնարկություններ կամ առկա է հակադրության այնպիսի աստիճան, որ ոչ մի առանձին ձեռնարկություն չի կարող ազդել ապրանքի գնի վրա: Անկատար մրցակցողը նա է, ում գործողությունները կարող են ազդել ապրանքի գնի վրա:

Իրականում համարյա բոլոր ձեռնարկատերերը, բացառությամբ, հնարավոր է, միլիոնավոր ազարակատերերի, որոնք անհատապես արտադրում են անբոլջ բերքի միայն չնչին մասը, անկատար մրցակցողներ են: Անկատար մրցակցության ծայրահեղ դեպքը մենաշնորհատերն է՝ մեկ առանձին արտադրողը, որը միայնակ է որոշում որևէ առանձին ապրանքի գինը:

Ո՞րն է մենաշնորհային կարողության՝ որևէ խոշոր ձեռնարկության կողմից տվյալ շուկայում գների վրա ազդելու ունակության արդյունքը: Մենաշնորհային կարողությունը հանգեցնում է նրան, որ գներն ավելի են աճում, քան ծախսերը, և սպառողների գնումներն իջնում են արդյունավետության մակարդակից ցած: Զավիյից ավելի բարձր գների և չափից ավելի ցածր արտադրության ստացված պատկերը մենաշնորհային կարողության հետ կապված անարդյունավետության հարգադրոշմն է:

Վերջին դարի ընթացքում կառավարությունները միջոցներ էին ձեռնարկում սանձելու մենաշնորհային կարողությունը: Կառավարությունները երբեմն կարգավորում են մենաշնորհային գներն ու շահույթները, ինչպես այժմ տեղի է ունենում տեղական կենցաղսպասարկման ծառայությունների հետ: Բացի այդ, կառավարության իսկանմենաշնորհային օրենքներն արգելում են այնպիսի գործողություններ, ինչպիսիք են գների անբարգրունն ու շուկաների բաժանումը:

Արտաքին ազդակներ: Անարդյունավետության երկրորդ տեսակը ծագում է, երբ կան կողմնակի երեվույթներ կամ արտաքին ազդակներ: Եուկայական գործարքները ներառում են կանավոր փոխանակությունները, երբ մարդիկ ապրանքները փոխանակում են փողի հետ: Երբ որևէ ձեռնարկություն օգտագործում է սուղ միջոց, ինչպիսին հողն է, նա հողը նրա սեփականատիրոջից գնում է հողի շուկայում, երբ որևէ ձեռնարկություն արտադրում է արժեքավոր

ապրանք, ինչպիսին նավթն է, նավթի շուկայում նա գնորդից ստանում է լրիվ արժեքը:

Բայց շատ փոխադեցություններ տեղի են ունենում շուկայից դուրս: Ա ձեռնարկությունը բուննավոր քիմիական նյութեր է բախում գետի մեջ և գետն աղտոտում է այն մարդկանց համար, ովքեր գետն ի վար ծուկ են որսում կամ լողանում են: Ա ձեռնարկությունը սակավ, մաքուր ջուրն օգտագործեց առանց վնասելու այն մարդկանց, ում ջուրն աղտոտվել է: Բ ձեռնարկությունն, ընդհակառակը, իր ծառայողներին ապահովում է ծրի պատվաստումներով որևէ վարակիչ հիվանդության դեմ: Երբ վարակամեծությունը զարգանում է, ձեռնարկությունից դուրս մարդիկ նույնպես շահում են՝ արտահարման ավելի նվազ վտանգի ենթարկվելով: Յուրաքանչյուր դեպքում ձեռնարկությունը շուկայական գործարքներից դուրս մարդկանց օգնեց կամ վնասեց, այսինքն՝ տնտեսական գործարքը գոյություն ունի առանց տնտեսական վնասման:

Արտաքին ազդակները (կամ կողմնակի երևույթները) տեղի են ունենում, երբ ձեռնարկությունները կամ մարդիկ ուրիշներին օգուտ կամ վնաս են պատճառում շուկայից դուրս:

Քանի որ մեր հասարակությունը դարձել է ավելի խիտ բնակեցված և քանի որ ենթադասի, քիմիական նյութերի և այլ նյութերի արտադրության ծավալները անընդհատ մեծանում են, արտաքին ազդակների փոքր տեսակները վերանել են խոշոր սպառնալիքների: Սիա այստեղ է, որ կառավարությունները միջամտում են: Պետական կարգավորումները նպատակ ունեն հսկելու արտաքին ազդակները, ինչպիսիք են օդի և ջրի աղտոտումը, բաց հանքահանույթը, վտանգավոր բախումները, ոչ անվճար դեղերն ու սննդամթերքները և ռադիոակտիվ նյութերը:

Կարգավորման քննադատները բողոքում են, որ կառավարության տնտեսական գործունեությունն ավելորդ չափով ստիպողական է: Կառավարությունները նման են այն ծնողներին, որոնք միշտ ասում են «ոչ»: Դու չպետք է շահագործես մանկական աշխատանքը: Դու չպետք է մուր արձակես գործարանի ծխնելույզից: Դու չպետք է վաճառես վտանգավոր դեղանյութեր: Դու չպետք է մեքենա վարես առանց ամրագրուտ: Եվ այլն, և այլն:

Սրևնույն ժամանակ, մարդկանց մեծամասնու-

թյունն այսօր համաձայն է, որ կառավարությունն անհրաժեշտ է շուկայական մեխանիզմի հետևանքով ստեղծվող վատթարագույն արտաքին ազդակները վերացնելու համար:

Հանրային բարիքներ: Կարգավորումներ մտցնելով՝ հնարավոր է ձեռնարկություններին արգելել բախելու բախումները: Կառավարության համար շատ ավելի դժվար է հանրային բարիքների արտադրության խթանումը: Սրանք տնտեսական գործունեության այն տեսակներն են, որոնք հասարակությանը բերելով մեծ կամ փոքր նպաստներ, չեն կարող արդյունավետ կերպով թողնվել մասնավոր ձեռնարկության իուսին: Հանրային բարիքների կարևոր օրինակներ են ազգային պաշտպանության և ներքին կարգուկանոնի ապահովումը, մայրուղիների ցանցի կառուցումը, հիմնարար գիտություններին և հասարակական առողջապահությանը սատարելը: Սյս հանրային բարիքների մասնավոր արտադրությունը պահանջված ձևով տեղի չի ունենա, քանի որ ստացված եկամուտներն այնպես լայնորեն են սփռվում բնակչության մեջ, որ ոչ մի առանձին ձեռնարկություն կամ սպառող դրանք ապահովելու տնտեսական խթան չունի*:

Քանի որ հանրային բարիքների մասնավոր ապահովումը ընդհանրապես անբավարար է, կառավարությունը պետք է միջամտի հանրային բարիքների ապահովմանը: Գնելով հանրային բարիքները, ինչպիսիք են պաշտպանությունը կամ փարոսները, կառավարությունը վարվում է ճիշտ այնպես, ինչպես ցանկացած մեծ ծախսարար: Բավարար թվով դուրքվները նետելով որոշակի ուղղություններով, նա միջոցների հոսք է ստեղծում դեպի այդ բնագավառները՝ երբ դուրք-քվեն արդեն գործողության մեջ է, շուկայական մեխանիզմն անցնում է գործի և միջոցներն ուղղում դեպի ձեռնարկությունները, այնպես որ փարոսներն ու ճանապարհները սկսում են կառուցվել:

Հարկեր: Կառավարությունը պետք է եկամտի աղբյուրներ գտնի հանրային բարիքների և եկամուտների վերաբաշխման իր ծրագրերի վնասման համար: Այդպիսի եկամուտներն ստացվում են մասնավոր կամ ընկերակցությունների եկամուտներից, աշխատավարձերից, սպառողական ապրանքների վաճառ-

* Փարոսները կառավարության կողմից հանրային բարիքի ապահովման տիպական օրինակներ են: Դրանք փրկում են կյանքեր և բեռներ Բայց փարոսատեղերը չեն կարող անցնող նավերից վրած հավաքել, ոչ էլ իրենց ծառայություններից օգտվելու համար նավերից տնտեսական տույժ բռնագանձել, եթե նրանց կարողանային անել, դա կծառայեր նրանց համար որպես արդյունավետ սոցիալական նպատակ: Լույսն անենաարդյունավետ կերպով կարող է տրամադրվել ծրի, քանի որ մուտակա ժայռերի մասին 100 նավերի գոուշացնելու համար արված ծախսերն ավելի չեն, քան մեկի համար արվածը: Մենք այստեղ գործ ունենց մի կական արտաքին ազդակի՝ մասնավոր և հանրային շահերի տարբերության հետ Փոխստիպաներն ու քաղաքական առաջնորդները միշտ էլ ընդունել են պետության անհրաժեշտ դերը որպես նմանօրինակ հանրային բարիքներ ապահովողի:

քոց և այլնից գանձվող հարկերից: Իշխանության բու-
լոր մակարդակները քաղաքային, նահանգային կամ
պետական, հարկեր են հավաքում իրենց ծախսերը
վճարելու համար:

Հարկերը նման են մի այլ «գնի», տվյալ դեպքում
հանրային բարիքների դիմաց մեր վճարած գնին:
Բայց հարկերը գների համեմատությամբ ունեն մի
նական տարբերություն. դրանք կամավոր չեն: Յու-
րաքանչյուր ոք ենթարկվում է հարկային օրենքնե-
րին: Մենք բոլորս հարկադրված ենք վճարելու հան-
րային բարիքների ծախսերի մեր բաժինը: Ի հարկե-
ծողովորդավարական գործընթացի շնորհիվ, որպես
քաղաքացիներ մենք ինքներս ենք հարկեր դնում մեզ
վրա, և մեզանից յուրաքանչյուրն իրավունք ունի տի-
բելու կառավարության կողմից ապահովվող հանրա-
յին բարիքների իր բաժնեմասին: Սակայն ծախսման
և սպառման սերտ կապը, որ մենք տեսնում ենք մաս-
նավոր ապրանքների դեպքում, բացակայում է հար-
կերի և հանրային բարիքների դեպքում: Ես համբուր-
վեր կամ բողոյս բանկոնակ եմ գնում, երբ ես եմ ցան-
կանում, բայց ես պարտավոր եմ պաշտպանությունը
կամ հանրային կրթությունը ֆինանսավորելու հար-
կերի իմ բաժինը վճարել, եթե ես նույնիսկ դուրս իսկ
չեմ հոգում այդ մասին:

Ամփոփելով նշենք, որ կառավարության տեսա-
նելի ձեռքը ամուր հենված է տնտեսական տրամա-
բանության վրա: Կառավարությունը սահմանում է
ճանապարհային օրենքները, հարկեր և տուրքեր է
աանծում կոլեկտիվ գործողությունների դիմաց վճա-
րելու համար և գնում է հանրային բարիքներ, ինչ-
պես օրինակ, մայրուղիները: Այս գործողությունները
ոչչտացնում են մասնավոր ձեռնարկատիրության
սահուն ընթացքը, կանխում չարաշահումները, երբ
ձեռնարկությունները դառնում են մենաշնորհային
մեծ ճանապարհի ավագակներ: Դրանք արգելում են
այն ձեռնարկությունների գործունեությունը, որոնց
արժակած ծուխը վտանգում է մարդկային կյանքը և
ունեցվածքը:

ԱՐԴԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

Շուկայի ձախողումների մեր քննարկումները, ինչ-
պես մենաշնորհը կամ հանրային բարիքները, կենտ-
րոնացված էին շուկաների բաշխող դերի թերություն
ների վրա՝ անկատարություններ, որոնք կարող են
լուվել իրավական միջամտության միջոցով: Բայց
մի պահ ենթադրենք, թե շուկան գործում է կատարյալ
արդյունավետությամբ՝ միշտ արտադրության հնա-
րավորությունների սահմանի վրա և երբեք նրա ներ-
քում, միշտ ճիշտ ընտրելով հանրային բարիքների և
նասնավոր բարիքների համամասնությունը և այլն:
Եթե շուկայական համակարգը նույնիսկ աշխատե

այնպես կատարյալ, ինչպես նկարագրվեց, նա դարձ-
յալ կարող էր հանգեցնել արատավոր արդյունքի՝ Ին-
չու՞:

*Շուկաներն անհրաժեշտաբար չեն ստեղծում
եկամտի այնպիսի բաշխում, որը դիտվեր որպես
սոցիալապես անաչառ կամ արդար: Սաքուր
«լեյսեյ ֆեա»-ի շուկայական տնտեսությունը կա-
րող է ստեղծել եկամտի և սպառման անհավա-
սարության անընդունելի բարձր մակարդակներ.*

Ինչպե՞ս է լինում, որ շուկայական մեխանիզմը
ստեղծում է *ում հաճախ* խնդրի անընդունելի լու-
ծում: Պատճառն այն է, որ եկամուտները որոշվում են
ժառանգության, անհաջողության, ծանր աշխատան-
քի և գործոնային գների կամայական պատկերի
վրա. Ի վերջո եկամտի բաշխումը կարող է չհասա-
պատասխանել անաչառ արդյունքին Ավելին, ի-
չենք, որ ապրանքները հետևում են դուրս-քվեներին
և ոչ թե ամենամեծ կարիքին: Հարուստ մարդու կա-
տուն կարող է սնվել կաթով, որը աղքատ երեխային
անհրաժեշտ է առողջ լինելու համար Արդյո՞ք սա
տեղի ունի շուկայի ձախողման պատճառով: Բոլորու-
վին ոչ, քանի որ շուկայական մեխանիզմը կատա-
րում է իր աշխատանքը ապրանքները դնելով այն
ձեռքերի մեջ, որոնք ունեն դուրս-քվեներ. եթե ինչ-
որ երկիր ավելի շատ է ծախսում սիրված կենդանի-
ների կերի վրա, քան աղքատին օգնում քուլեջ հաճա-
խելու համար, ապա դա եկամտի բաշխման արատն
է և ոչ թե շուկայի: Նույնիսկ ամենաարդյունավետ շու-
կայական համակարգը կարող է ձնել մեծ անհավա-
սարություն՝

Եկամտի բաշխումը շուկայական համակարգում
հաճախ հետևանք է տեխնոլոգիական կամ ժառան-
գական պատահականությունների: Ենթադրենք ռո-
բոտների հայտնագործումը առաջ է բերել աշխատու-
ժի մրցակցային գնի մեծ անկում՝ դրանով նվազեցնե-
լով բանվորների եկամուտը և ռոբոտատերերին
հանձնելով ազգային եկամտի 95 տոկոսը. Արդյոք
ամեն ոք դա կդիտե՞ր որպես անհրաժեշտորեն ար-
դար կամ իդեալական. Հավանաբար ոչ: Թույլատրե-
լի՞ է արդյոք, որ մեկը միլիարդատեր դառնա սպոր-
տապես ժառանգելով 5000 քառակուսի մղոն օգտա-
գործելի հողատարածություն կամ նավթահորերի ըն-
տանեկան ունեցվածքը: Սա այն դեպքն է, երբ շուկա-
յական համակարգի պատճառով լավը խառնվում է
վատի հետ: Կցանկանայի՞ք հարկել ռոբոտներից ե

¹ Ամենադրամատիկ դեպքը, թե շուկաներն ինչպես
կարող են սոցիալական անհավասարություն ստեղ-
ծել, պատահեց 1848-1849 թթ. երբ վրկտորյա բա-
զուիու լեյսեյ ֆեայի կառավարության բուլտությունը
միլիոնավոր իռլանդացի երեխաներ, կանայք և տղա-
նարքիկ սովամահ եղան մեծ սովի ժամանակ, երբ
սեկային իվանդությունը հանկարծակի՝ ոչնչացրեց
կատուֆիլ բերքը

կած եկամուտը կամ ժառանգության ծանր հարկեր գանձել հարատւային այսպիսի կուտակումներից: Մարդիկ խորապես տարակարծիք են, թե շատ բարձր եկամուտները պետք է հարկվեն մեծ չափերով:

Հնարավոր է, որ եկամտի անհավասարությունները անընդունելի են քաղաքական կամ բարոյական առումով: Ժողովուրդը պարտավոր չէ ընդունել, թե մրցակցային շուկաների արդյունքը կանխորոշված է և անփոփոխելի: Մարդիկ կարող են քննարկել եկամտի բաշխումը և վճռել, որ այն անարդար է: Եթե ժողովրդավարական հասարակությունը չի հավանում դոկար-քվեների բաշխումը (չէսեյ ֆեյսի շուկայական համակարգում, նա կարող է եկամտի բաշխումը փոփոխելու քայլեր ձեռնարկել:

Ենթադրենք, թե ընտրողները որոշել են նվազեցնել եկամտի անհավասարությունը: Ի՞նչ միջոցներ կարող է օգտագործել կոնգրեսը: Առաջին՝ նա կարող է իրագործել *աճող հարկում*, մեծ եկամուտները հարկելով ավելի բարձր դրույքներով, քան փոքրը: Պետական եկամտահարկը և ժառանգության հարկը այսպիսի վերաբաշխիչ աճող հարկման օրինակներ են:

Երկրորդ, քանի որ հարկման ցածր չափերը չեն կարող օգնել նրանց, ովքեր բուլդոզի են եկամուտ չունեն, կառավարությունները վերջին տասնամյակներում ստեղծել են *հանձնառու վճարումների* մի համակարգ, որը փողի վճարումն է մարդկանց: Այսպիսի փոխանցները ներառում են օգնությունը ծերերին, կույրերին և հաշմանդամներին, իրենց խնամքի տակ երեխաներ ունեցողներին, ինչպես նաև գործազրկության ապահովագրումը գործազուրկների համար: Հանձնառու վճարումների այս համակարգը «ապահովության ցանց» է ստեղծում անհաջողակներին բշխանությունից պաշտպանելու համար: Եվ, վերջապես, կառավարությունները երբեմն փողով լրացնում են ցածր եկամտով խմբերի սպառումը, առաջարկելով սննդամթերքի կտրուկներ, էժան բժշկական ծառայություն և ցածր գներով բնակարաններ:

Տնտեսական աճի և սոցիալական ապահովության ծրագրերի գործընթացների շնորհիվ, որոնք սահմանեցին կենսաձակարդակի նվազագույն չափանիշը, տասնիններորդ դարի կապիտալիզմի պատճառած խոշոր և տեսանելի գրկանքների մեծ մասը քսաներորդ դարում վերացավ: Բայց պարզվեց, որ հարաբերական աղքատությունը դժվար է արձատսախել անել, և վերջին տարիներին, ընտանիքի կառուցվածքի փոփոխություններին զուգընթաց, աղքատությունը սկսել է աճել:

Տնտեսագիտությունը ի՞նչ կարող է տալ սոցիալական հավասարության շուրջը ծավալված բանավեճերին: Տնտեսագիտությունը որպես գիտություն չի կարող պատասխանել այնպիսի կանոնական հար-

ցերի, ինչպիսին է, օրինակ, այն, թե մրցակցության միջոցով ստացված եկամուտների ի՞նչ քանակ (եթե դա իսկապես անհրաժեշտ է) պետք է փոխանցվի աղքատ ընտանիքներին: Սա քաղաքական հարց է, որը պետք է պատասխան գտնի ընտրական տեղաձևաչափում:

Տնտեսագիտությունը կարող է վերլուծել վերաբաշխիչ տարբեր համակարգերի ծախսերը կամ օգուտները: Տնտեսագետները բավականաչափ ժամանակ են վատնել պարզելու համար, թե եկամուտը վերաբաշխող տարբեր միջոցները (ինչպիսիք են հարկերը և սննդամթերքի կտրուկները) արդյո՞ք տանում են դեպի սոցիալական վատնում (որի դեպքում մարդիկ աշխատում են ավելի քիչ կամ ավելի շուտ թմրադեղեր են զնում, քան սննդամթերք): Երանց ուսումնասիրել են նաև, որ հավանական է՝ ապրանքների փոխարեն աղքատ մարդկանց փող տալն ավելի արդյունավետ միջոց է աղքատությունը նվազեցնելու համար: Տնտեսագիտությունը չի կարող պատասխանել այնպիսի հարցի, թե աղքատության ո՞ր մակարդակն է ընդունելի և ճիշտ, բայց նա կարող է օգնել մշակելու աղքատների եկամուտները մեծացնելու ավելի արդյունավետ ծրագրեր:

ԱՎԿՐՈՏՆԵՏԱԿԱՆ ԱՆ ԵՎ ԿԱՅՈՒՆՈՒԹՅՈՒՆ

Արդյունավետությունը և արդարությունը գարգացնելու զուգընթաց, կառավարությունները ստանձնում են տնտեսական աճին օժանդակելու և տնտեսությունը կայունացնելու գործառույթները:

Այսպես իր ծագումից, կապիտալիզմը տառապել է գնաճի (զների աճի) և լճացման (բարձր գործազրկություն) հարվածներից: Որոշ ժամանակաշրջաններ, ինչպես 1930-ական թվականների մեծ լճացման ընթացքում, դժվարությունները տևեցին մեկ տասնամյակ, քանի որ կառավարությունները չգիտեին, թե ինչպես վերակենդանացնեին տնտեսությունը:

Այսօր, շնորհիվ Ջոն Մեյնարդ Բեյնզի և հետևորդների մտավոր ներդրումների, մենք գիտենք, թե ինչպես դիմակայել գործարարության պարբերաշրջանների ամենավատագր հետևանքներին: Մենք հիմա հասկանում ենք, որ կառավարությունը արտադրանքի մակարդակների, գործազրկության և գնաճի վրա կարող է ազդել խնամքով օգտագործելով իր ֆինանսական և փողային կարողությունները, կառավարության *ֆինանսական քաղաքականությունը* հենց նոր բնորոշվածն է. դա հարկելու և ծախսելու կարողությունն է: *Փողի քաղաքականությունը* ընդգրկում է փողի առաջարկի չափի որոշումը, դրանով ազդելով շահագրույթների ու ներդրման, շահագրույթների նկատմամբ զգայուն այլ ծախսերի վրա

Մակրոտնտեսական քաղաքականության այս երկու հիմնական միջոցների օգնությամբ կառավարությունները կարող են ազդել տնտեսության մեջ ամբողջական ծախսերի մակարդակի, արտադրության աճի տեմպի ու մակարդակի, զբաղվածության, գործազրկության, գնի մակարդակների և գնաճի վրա:

Սոաջավոր արդյունաբերական երկրների կառավարությունները վերջին կես դարի ընթացքում հաջողությամբ կիրառեցին քեյնզյան հեղաշրջման դասերը: Խթանվելով ընդարձակվող փողային և ֆինանսական քաղաքականությամբ, շուկայական տնտեսությունները երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո ընկած ժամանակաշրջանում ակնհայտ եղան տնտեսական աննախադեպ աճի: Նախյն հանդիպելով 1970-ական թվականների դժվարություններին՝ բարձր գնաճին և աճող գործազրկությանը, արտադրողականության աճը դանդաղելու հետ միասին, ոճանց հոռետեսությամբ համակվեցին տնտեսությունը կայունացնելու մեջ փողային և ֆինանսական քաղաքականությունների ունակության նկատմամբ:

Հեռանկարային մակրոտնտեսական քաղաքականության կիզակետում գտնվում են երկու նպատակներ՝ արագ տնտեսական աճը և բարձր արտադրողականությունը: *Տնտեսական աճը* նշանակում է ազգային ամբողջական արտադրանքի աճը, մինչդեռ *արտադրողականությունը* ներկայացնում է միավոր ներդրանքին ընկնող արտադրանքը կամ նյութա-

կան միջոցների օգտագործման արդյունավետությունը:

1980-ական թթ. կառավարությունները նախագծեցին տնտեսական աճն ու արտադրողականությունը զարգացնելու հեռանկարային նպատակների մակրոտնտեսական քաղաքականություն: Արտադրության խթանները կատարելագործելու նպատակով ծրագրվեց ֆինանսական քաղաքականություն: Արդյունաբերական երկրների մեծ մասում հարկադրությամբ նվազեցին, իսկ ծախսատար ծրագրերի աճը դանդաղեցվեց: Կառավարությունները նտահոգ էին, թե իրենց ֆինանսական քաղաքականությունն ինչպես կազդի խնայողության, ներդրումների և նորացման վրա: 1980-ական թթ. վերջին և 1990-ական թթ. սկզբին Միացյալ Նահանգները պայքարում էր պետական բյուջեի պակասորդը կրճատելու, ազգային ներդրման չափը մեծացնելու և աճն արագացնելու համար: Միևնույն ժամանակ փողի քաղաքականությունը դարձավ ավելի գործունակ՝ կարգավորելով արտադրության կարճատև ցնցումները, գործազրկությունը և գնաճը: Աճին ուղղված ֆինանսական և փողի գործուն քաղաքականությունների զուգակցումը 1982-1990 թթ. ընթացքում հանգեցրեց Ամերիկայի պատմության մեջ խաղաղ տարիների ամենաերկարատև բարգավաճմանը:

Կայունացման և տնտեսական աճի մակրոտնտեսական քաղաքականությունն ընդգրկում է ֆինանսական քաղաքականությունը

Անտեսանելի ծեռքի ձախողում	Պետության միջամտություն	Պետական քաղաքականության ժամանակակից օրինակներ
Անարդյունավետություն		
Սենաչնորի	Միջամտություն շուկաներին	Հակամենաշնորհային օրենքներ
Արտաքին ազդակներ	Միջամտություն շուկաներին	Օրենքներ աղտոտման դեմ, որոշումներ ծխելու դեմ
Հանրային օտրիքներ	Կրճեքավոր գործունեությունների լրավճարում	Ազգային պաշտպանություն, փարոսներ
Անհավասարություն		
Եկամտունների և հարստության անընդունելի անհավասարություններ	Եկամտի վերաբաշխում	Եկամտի և հարստության աճող հարկում Եկամտին սատարող ծրագրեր (օրինակ՝ սննդամթերքի կտրոնները)
Մակրոտնտեսական խնդիրներ		
Գործարարության պարբերաշրջաններ (բարձր գնաճ և գործազրկություն)	Կայունացում մակրոտնտեսական քաղաքականության միջոցով	Փողի քաղաքականություն (օրինակ՝ փոփոխություններ փողի առաջարկի և շահադրույքների մեջ) Ֆինանսական քաղաքականություն (օրինակ՝ հարկեր և ծախսի ծրագրեր)
Գանդաղ տնտեսական աճ	Աճի խթանում	Ներդրում կրթության մեջ Բյուջեի բացի կրճատում և ազգային խնայողությունների չափի մեծացում

Աղյուսակ 3 1. Կառավարությունը կարող է շտկել շուկայի թերությունները

(հարկման և ծախսի) և փողի քաղաքականությունը (որոնք ազդում են շահադրույքների և վարկային պայմանների վրա): Մակրոտնտեսագիտության զարգացումը 1930-ական թթ., կառավարություններին հնարավորություն տվեց հարողության հասնել գործազրկության և գնաճի ամենախտրաբար հետևանքների սանձափարման ճանապարհին:

3 1 աղյուսակն անփութում է պետության այսօրվա տնտեսական դերը: Այն ցույց է տալիս արդյունավետությունը բարձրացնելու, եկամտի ավելի անաչառ բաշխման հասնելու և տնտեսական աճի ու կայունացման մակրոտնտեսական նպատակներին կառավարության հետամուտ լինելու կարևոր գործառույթները: Բոլոր զարգացած արդյունաբերական տնտեսություններում մենք հայտնաբերում ենք խառը տնտեսություն, որտեղ շուկան է որոշում անհատական գների մեծ մասը և ապրանքների քանակու-

յունները, մինչդեռ կառավարությունը հարկման, ծախսերի և փողի կարգավորման ծրագրերի միջոցով դեկավարում է ամբողջ տնտեսությունը: Երկու կեսերն էլ և շուկան, և կառավարությունը, եական են ներդաշնակ գործող տնտեսության համար: Ժամանակակից տնտեսությունն առանց այդ երկուսի վարելը նշանակում է ծախ տալ մեկ ձեռքով:

• Մենք ավարտեցինք ժամանակակից խառը տնտեսության մեր դիտարկումը: Հաջորդ գլխում հանգամանորեն կբացահայտենք, թե ինչպես են առաջարկվում պահանջարկը փոխազդում որոշելու համար ապրանքների գներն ու քանակությունները, և կտեսնենք, թե այս մոտեցումն ինչպես է օգտագործվում տնտեսական խնդիրների բազմազանությունը վերլուծելու համար: •

ԱՍՓՈՓՈՒՄ

Ա. Ինչպես են շուկաները լուծում հիմնական տնտեսական խնդիրները

1. Այնպիսի տնտեսության մեջ, ինչպիսին Սիացյալ Նահանգներինն է, տնտեսական վճիռների մեծ մասը ընդունվում է շուկաներում: Դրանք ծառայում են որպես այնպիսի մեխանիզմներ, որոնց միջոցով գնորդներն ու վաճառողները միմյանց հանդիպում են առևտրի և ապրանքների գներն ու քանակությունները որոշելու համար: Արդամ Սմիթը հռչակեց, որ շուկաների *անտեսանելի ձեռքը* կտանի դեպի լավագույն տնտեսական արդյունք, քանի դեռ անհատները հետամուտ են իրենց սեփական շահին: Եվ քանի որ շուկաները հեռու են կատարյալ չինելուց, նրանք ապացուցել են իրենց նշանակալից արդյունավետությունը *ինչպես, ինչ և ում համար* խնդիրները լուծելիս:
2. *Ինչ և ինչպես* հարցերը լուծելու համար շուկայական մեխանիզմը գործում է հետևյալ կերպ: Մարդկանց դոլար-քվեները ազդում են ապրանքների գների վրա: Այդ գները որպես ուղենիշներ են ծառայում արտադրվելիք տարբեր ապրանքների քանակությունների համար; Երբ մարդիկ ինչ-որ ապրանքից շատ են պահանջում, ձեռնարկությունները կարող են շահել ընդլայնելով այդ ապրանքի արտադրությունը: Կատարյալ մրցակցության դեպքում ձեռնարկությունը պետք է գտնի արտադրության ամենալժան եղանակը, արդյունավետորեն օգտագործելով աշխատուժը, հողը և այլ գործոններ, այլապես նա կորուստներ կկրի և դուրս կնդվի շուկայից:
3. Սիաժամանակ, երբ *ինչ և ինչպես* խնդիրները լուծվում են գների միջոցով, նման եղանակով է լուծվում նաև *ում համար* խնդիրը: Եկամտի բաշխումը որոշվում է արտադրության գործոնների (հող, աշխատուժ և հիմնական միջոցներ) սեփականությանը և գների գործոնով: Բերրի հողեր կամ բարձր հմտություն ունեցողները շատ դոլար-քվեներ կշահեն սպառողական ապրանքներ գնելու համար: Արանք, ովքեր չունեն սեփականություն կամ ունեն շուկայում չգնահատվող հմտություններ, մաշկի գույն կամ սեռ, կստանան ցածր եկամուտներ:

Բ. Պետության տնտեսական դերը

4. Թեպետև շուկայական մեխանիզմը մի հիանալի եղանակ է արտադրության և բարիքների բաշխման համար, երբեմն շուկայի ծախսողումները տնտեսական արդյունքների առումով առաջացնում են թերություններ: Պետությունը միջամտում է, որպեսզի շտկի այդ ծախսողումները: Ժամանակակից տնտեսության մեջ պետության դերը այն է, որ ապահովի արդյունավետությունը, շտկի եկամտի անարդար բաշխումը և նպաստի տնտեսական աճին ու կայունությանը:
5. Շուկան միջոցների նպատակահարմար բաշխումը ծախսողում է, երբ առկա են անկատար մրցակցությունն ու արտաքին ազդակները: Անկատար մրցակցությունը, ինչպես, օրինակ, մենաշնորհը, հանգեցնում է բարձր գների և արտադրության ցածր մակարդակի: Եյսպիսի վիճակների դեմ պայքարելու համար պետությունները կարգավորում են ձեռնարկումները կամ օրինական հակամենաշնորհային սահմանափակումներ գործադրում գործարարական վարքի վրա: Արտաքին ազդակները ծագում են, երբ գործարարության գործողությունները, առանց հատուցման, ծախսերը դնում են ուրիշների վրա կամ եկամուտները ուրիշներին շնորհում շուկայից դուրս: Պետությունը կարող է որոշել միջամտել և կարգավորել այս կողմնակի ազդակները (ինչպես՝ օդի աղտոտման դեպքում) կամ ապահովել հանրային բարիքներ (ինչպես՝ ազգային պաշտպանության դեպքում):
6. Շուկաներն անհրաժեշտորեն չեն ստեղծում եկամտի արդարացի բաշխում: Նրանք կարող են ստեղծել եկամտի և սպառման անհավասարության անընդունելի բարձր աստիճաններ: Ի պատասխան, պետություններն, ընդհանուր առմամբ, գերադասում են փոխել եկամուտների սխալները (ուժ համար), որն ստեղծվում է շուկայական աշխատավարձերից, վարձավճարներից, շահից և շահաբաժիններից: Ժամանակակից պետությունները հարկումն օգտագործում են սոցիալական վճարումների և եկամտասատար ծրագրերի համար, որոնք աղքատներին օգնելու համար դառնում են ֆինանսական ապահովության ցանց:
7. 1930-ական թթ. մակրոտնտեսագիտության զարգացումից սկսած պետությունը ստանձնել է մի երրորդ դեր՝ ֆինանսական կարողությունները (հարկումն ու ծախսերը) և փողի քաղաքականությունը (որն ազդում է շահադրույքների և վարկային քաղաքականության վրա) օգտագործել հեռանկարային տնտեսական աճին և արտադրողականությանը նպաստելու և գործարարության պարբերաշրջանների, գնաճի ու գործազրկության արգասիքները մեղմելու համար:
8. Ժամանակակից զարգացած արդյունաբերական տնտեսությունների տնտեսական կազմակերպման գերակշռող եղանակը *խառը տնտեսությունն* է, որտեղ շուկան է որոշում առանձին գների և քանակությունների մեծ մասը, մինչդեռ պետությունը հարկման, ծախսերի և փողի կարգավորման ծրագրերի միջոցով վարում է ամբողջ տնտեսությունը:

ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԿՐԿՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ

Շուկայական մեխանիզմ

շուկա, շուկայական մեխանիզմ ապրանքների և արտադրության գործոնների շուկաներ գները որպես ազդանշաններ շուկայական հավասարակշռություն կատարյալ և անկատար մրցակցություն Ադամ Սմիթի անտեսանելի ձեռքի տեսությունը

Պետության տնտեսական դերը

ադոյունավետություն, սոցիալական արդարություն, կայունություն անարդյունավետություններ. մենաշնորհի և արտաքին ազդակներ

շուկաների օրոք եկամուտների անհավասարության ծակրոտնտեսական քաղաքականություն. ֆինանսական և փողի քաղաքականություններ կայունացում և աճ

ՀԱՐՑԵՐ ՔՆՆԱՐԿԱՆ ՀԱՄԱՐ

1. Դիտարկեք մի տնտեսություն, որտեղ միակ գործունեությունը հողագործությունն է և որտեղ հողը և աշխատուժը տալիս են միայն մեկ արտադրանք՝ հացահատիկ: Համառոտ նկարագրեք, *ինչ, ինչպես և ում համար* խնդիրների լուծումը այս գյուղատնտեսական երկրում Այս տնտեսության համար գծեք 3-1 նկարի նման շրջանաձև հոսքի նկար:
2. Դիտարկեք տնտեսությանը պետության միջամտության հետևյալ դեպքերը. օդի աղտոտումը սահմանափակող կարգավորումներ, ԱԴՁՍ պատվաստանյութի հետազոտություն, եկամտի լրավճարներ ծերերին, ջրի տեղական մենաշնորհի զենային կարգավորում, գնաճը սանձահարելու փողի քաղաքականության քայլ: Պետության ինչ դեր է իրագործվում յուրաքանչյուր դեպքում:
3. Ի՞նչ իմաստով է շուկայական մեխանիզմը նորմավորում հազվագյուտ ապրանքներն ու ծառայությունները:
4. Ապրանքների և ներդրանքների 3-1 նկարում լուսաբանված շրջանաձև հոսքն ունի համապատասխան դոլարային եկամուտների և ծախսերի հոսք: Գծեք տնտեսության մեջ դոլարային հոսքերի շրջանաձև հոսքի պատկերը և համեմատեք ապրանքների և ներդրանքների շրջանաձև հոսքի հետ:
5. Ի լրումն այս գլուխն սկսող մեջբերման, Ադամ Սմիթը գրել է. «ես երբեք չեմ իմացել, որ մեծ բարիք եղած լինի նրանց կողմից, ովքեր ձևանում են, թե գործում են հօգուտ հասարակության բարօրության»: Բացատրեք այս ասույթի խորքում ընկած տրամաբանությունը և այն շաղկապեք անտեսանելի ձեռքի տեսության հետ:
6. Այս գլխում քննարկվում են մեծ թվով «շուկայի ծախողումներ», այնպիսի ասպարեզներ, որտեղ

- անտեսանելի ձեռքը խաթարում է տնտեսությունը և բացատրվում է պետության դերը: Հնարավոր են նաև «պետության ծախողումներ» շուկայի ծախողումները սանձահարելու պետության այնպիսի քանքեր, որոնք ավելի վատ են, քան շուկայի սկզբնական ծախողումները: Բերեք պետության ծախողման մի քանի օրինակ: Կարո՞ղ եք բերել այնպիսի դեպք, որ պետության ծախողումները լինեին այնքան վատը, որ գերադասելի լիներ ապրել շուկայի ծախողումներով, քան փորձել դրանք շտկել:
- 7. Ստորև բերված արդուսակը ցույց է տալիս համերկրային կառավարության մի քանի խոշոր ծախսեր: Բացատրեք, թե ինչպես է յուրաքանչյուրը կապված կառավարության տնտեսական դերի հետ:

Համերկրային կառավարության հատկացումների գլխավոր կատեգորիաները

Բյուջեի կատեգորիա	Համերկրային ծախս 1992 թ. (մլրդ. դոլար)
Ազգային սաշտամություն	346
Լոգիստիկական ապահովություն	289
Պետական պարտքի շահ	206
Գլոբալազդրության ապահովագրություն	27
Արդարադատության վարում	14
Աղտոտվածության նվազեցում	6
Հիմնարար գիտություն	4

Աղբյուրը՝ կառավարման և բյուջեի գրասենյակ, Սիացյալ Լահանգների կառավարության բյուջե, 1992 ֆինանսական տարի

ԱՌԱՋԱՐԿԻ ԵՎ ՊԱՅԱՆՋԱՐԿԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՏԱՐԻԵՐԸ

Անգամ թուրքական կարելի է ուսյալ տնտեսագետ դարձնել. նա պետք է սովորի ընդամենը երկու բառ՝ «առաջարկ» և «պահանջարկ»:

Անտոնով

Յուրաքանչյուր տնտեսություն պետք է ընտրի արտադրվելիք ապրանքների շուկայական գամբյուղը (ինչ) պետք է որոշի, թե *ինչպես* պետք է արտադրվի այդ շուկայական գամբյուղը, և պետք է որոշի, թե ովքեր են վայելելու տնտեսական գործունեության պտուղները (*ում հաճախ*): Ամերիկյան տնտեսության մեջ, ինչպես մյուս զարգացած արդյունաբերական երկրներում, շուկաների և գների համակարգն է որոշում տնտեսական արդյունքի մեծ մասը: Շուկայական համակարգում սպառողները նման են ընտրողների, որոնք իրենց դուրս-քվեները օգտագործում են գնելու համար այն, ինչ ամենից շատ են ցանկանում: Չեր քվեները մրցում են իմ քվեների հետ, և ամենից շատ դուրս-քվե ունեցողները ամենաշատ ազդեցությունն են գործում արտադրվածի վրա, և դեպի նրանց են հոսում ապրանքները:

Այս գլխում մեր առաջադրանքն է ծջրիտ հասկանալ, թե շուկայական տնտեսությունում ինչպես է գործում դուրս-քվեների այս համակարգը: Ինչու՞ սղամանը թեպետ անհրաժեշտություն չէ, բայց բանկ արժե, մինչդեռ ֆուրը կենսական նշանակություն ունի, բայց էժան է: Ինչու՞ հողի գինը Մենիեթում կամ Տոկիոյում աստղաբաշխական քվեերով է արտահայտվում, մինչդեռ Արիզոնայի անապատները փաստորեն արժեք չունեն: Ինչու՞ մի քանի տասնամյակ առաջ քչերը գունավոր հեռուստացույց ունեին, մինչդեռ այսօր համարյա ամեն մի ամերիկյան ընտանիքում այն կա:

Այս և հազարավոր այլ հարցերի պատասխանը կարելի է գտնել *առաջադրվի և պահանջարկի տեսություն* մեջ: Այս տեսությունը ցույց է տալիս, թե սպառողի նախասիրությունները ինչպես են որոշում լայն սպառման առարկաների նկատմամբ սպառողի պահանջարկը, մինչդեռ գործարարության ծախսերը լայն սպառման ապրանքների առաջարկի հիմքն են: Վերջապես, կոնսմենց, թե գների շարժը, գների մեխանիզմը ինչպես են հաստատում պահանջարկի ու առաջարկի հաշվեկշիռը կամ հավասարակշռությունը:

ՇՈՒԿԱՅԱԿԱՆ ՄԵՆԱՆԻՉՍԸ

Դիցուք թե մի առավոտ արթնացել եք մի նոր ստերեոապրեզենտացիոն անդիմադրելի ցանկությամբ: Ինչպե՞ս ձեռք կբերեիք այն: Չէիք էլ երազի ասել. «Կճանան ընտրական տեղամասի խցիկը և կքվեարկեմ այն նախագահի օգտին, որն ինձ նոր սաքր կտա: Իհարկե, նկատի ունեմ հարյուր վատու հզորությամբ կրկնակի և նորածն բարձրախոսներով ստերեոապրեզենտացիոն»:

Կամ քննարկե՞ք փաստացի պատմական մի դեպք. դիցուք թե մարդիկ որոշել են ծամփորդել ավտոմեքենայով և ոչ թե ձիով: Այս ցանկությունը ինչպե՞ս վերածել իրականության: Պե՞տք է արդյոք քաղաքագետները բանվորներին և ձեռնարկություններին կարգադրեն տեղափոխվել Դեթրոյտ՝ ավտոմեքենաներ արտադրելու: Պե՞տք է արդյոք սենատոր գյուղացիներին կարգադրի դանդաղեցնել ձիաբուծությունը: Եվ ինչպե՞ս պետք է կառավարությունը վարվի, որ ձիերի խտտի փոխարեն արտադրողները ավտոմեքենաների նստատեղերի համար բաժնակ արտադրեն:

Իհարկե, ձիուց և կառքից ավտոմեքենային անցնելը կառավարության ցուցումով չէ, որ տեղի ունեցավ: Փոխարենը սպառողներն ավելի շատ ավտոմեքենա և ավելի քիչ ձի գնեցին: Զանի որ ավտոմեքենաշինության մեջ շահույթն ավելի բարձր էր, ավտոմեքենա արտադրողները իրենց գործունեությանը մեծ թափ հաղորդեցին, Դեթրոյտում ստեղծվեցին նոր ձեռնարկություններ, ինչպիսիք են «Քադիլակ»-ը և «Ֆորդ»-ը, և լավ աշխատանք փափագող բանվորները տեղափոխվեցին այդտեղ: Մինչ ձիերն արտավայրում հյուծվում էին, ձիերի գներն ընկան, և ձիաբույծներն անցան գործունեության այլ ոլորտներ: Զանի որ ձիերի համար սկսեց ավելի քիչ խտտ պահանջվել, ընկավ խտտի գինը և փոխարենը սկսեցին այլ մշակարույսեր ցանել: Արևմույսն ժամանակ մեծացավ ավտոմեքենաշինության մեջ գործածվող

բաղադրամասերի՝ օրինակ՝ պողպատի բամբակի, կաուչուկի պահանջարկը, և այս ապրանքների գները բարձրացան արտադրողներին հրապուրելով զբաղվել ավտոմեքենաշինության կարիքների համար օգտագործվող ապրանքների արտադրությամբ:

Հենց նման ուժերի շնորհիվ այս դարում կվանատես եղանք ամերիկյան փոխադրամիջոցների իսկական հեղաշրջման, երբ ձիերի գլխաքանակն ընկավ 90 տոկոսով, իսկ ավտոմեքենաների քանակը գրոյից հասավ հարյուր հիսուն միլիոնի: Ի՞նչն էր այս հեղաշրջման պատճառը: Այն տեղի ունեցավ առաջարկի և պահանջարկի ներքին ուժերով, որպես ճաշակի և տեխնոլոգիայի մեջ կատարված փոփոխություններ:

Տնտեսական շուկայում շարունակ նմանատիպ հեղաշրջումներ են տեղի ունենում: Աստղկանց ճաշակի փոփոխության և նոր տեխնոլոգիաների զարգացմանը զուգահեռ շուկան արձանագրում է գների և ներդրանքի ու արտադրանքի ծավալների այս փոփոխությունները:

Գնագոյացման մեխանիզմը փոփոխվող գների և շահույթների միջոցով արձանագրում է ճաշակների, տեխնոլոգիաների և առևտրի ձևերի փոփոխությունները և դրանց միջոցով առկա ռեսուրսները բաշխում մրցակցող կիրառությունների միջև:

ԱՌԱՋԱՐԿԻ ԵՎ ՊԱՅԱՆՏԱՐԿԻ ԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

Այս գլխի նպատակն է ցույց տալ, թե մրցակցող շուկաներում առաջարկն ու պահանջարկը ինչպես են գործում *առանձին հումքային ապրանքների* համար: Սկզբում մենք կսահմանենք պահանջարկի կորը, ապա առաջարկի կորը: Այս հիմնական միջոցներն օգտագործելով կտեսնենք, թե շուկայական գինը ինչպես է որոշվում (կամ հասնում իր մրցակցային հավասարակշռությանը) երկու կորերի հատման կետում, որտեղ առաջարկի և պահանջարկի ուժերը ճշտորեն հավասարակշռված են:

ՊԱՅԱՆՏԱՐԿԻ ԱՍԵՂՊԱԿ

Թե՛ առողջ բանականությունը, թե՛ ուշադիր գիտական դիտարկումները ցույց են տվել, որ մարդկանց գնած ապրանքների քանակությունը կախված է դրանց գնից: Այլ հատկանիշների հավասարության դեպքում որքան բարձր է առարկայի գինը, այնքան քչերն են ցանկանում գնել այն: Եվ որքան ցածր է առարկայի շուկայական գինը, այնքան շատ միավորներ են գնվում:

Այլ հատկանիշների հավասարության դեպքում ապրանքի շուկայական գնի և պահանջվող քանակության միջև առկա է որոշակի հարաբերություն: Գնի և գնվող քանակության այս փոխհարաբերությունը կապը կոչվում է պահանջարկի սանդղակ կամ պահանջարկի կոր:

4-1 աղյուսակը ներկայացնում է եգիպտացորենի վարկածային պահանջարկի սանդղակը: Յուրաքանչյուր գնի դեպքում կարող ենք որոշել եգիպտացորենի այն քանակությունը, որ սպառողները գնում են Օրինակ, մեկ բուշելի համար հինգ դոլար գնի դեպքում սպառողները տարեկան կգնեն 9 միլիոն բուշել:

Ավելի ցածր գնի դեպքում ավելի շատ եգիպտացորեն է գնվում: Այսպես, եգիպտացորենի բուշելի չորս դոլար գնի դեպքում գնվող քանակությունը 10 մլն. միավոր է: Էլ ավելի ցածր գնի դեպքում՝ երեք դոլար, պահանջվող քանակը էլ ավելի մեծ է՝ 12 մլն., և այլն. և այլն: 4-1 աղյուսակում մենք կարող ենք տեսնել յուրաքանչյուր նշված գնի համար որոշել պահանջվող քանակը:

ՊԱՅԱՆՏԱՐԿԻ ԿՈՐ

Պահանջարկի սանդղակի գծանկարը պահանջարկի կորն է: Պահանջարկի կորը ցույց է տրված 4-1 նկարում, որտեղ եգիպտացորենի պահանջվող քանակը հորիզոնական առանցքն է, իսկ եգիպտացորենի գինը՝ ուղղահայաց առանցքը: Նկատի ունեցեք, որ քանակն ու գինը հակադարձ համեմատական են Զ-ն բարձրանում է, երբ Գ-ն իջնում է: Կորը վարքնաբաց իջնում է հյուսիս-արևմուտքից հարավ-արևելք:

Եգիպտացորենի պահանջարկի սանդղակ		
	(1) Գինը (Գ) (դոլար մեկ բուշելի համար)	(2) Պահանջվող քանակություն (Զ) (միլիոն բուշել տարեկան)
Ա	5	9
Բ	4	10
Գ	3	12
Դ	2	15
Ե	1	20

Աղյուսակ 4-1. Պահանջարկի սանդղակը պահանջվող քանակը առնչում է գնին
Յուրաքանչյուր շուկայական գնի դեպքում սպառողները կցանկանան գնել եգիպտացորենի որոշակի քանակություն: Եգիպտացորենի գնի անկման համեմատ կաճի պահանջվող եգիպտացորենի քանակը:

Այս կարևոր հատկանիշը կոչվում է վարընթաց պահանջարկի օրենք: Այն հիմնված է ինչպես առողջ դատողության, այնպես էլ տնտեսագիտական տեսության վրա և փորձով ստուգվել ու հաստատվել է գործնականում բոլոր ապրանքների համար: Այդ բովում, օրինակ հացահատիկի, բենզինի, ավտոմեքենաների և բմրանյութերի համար:

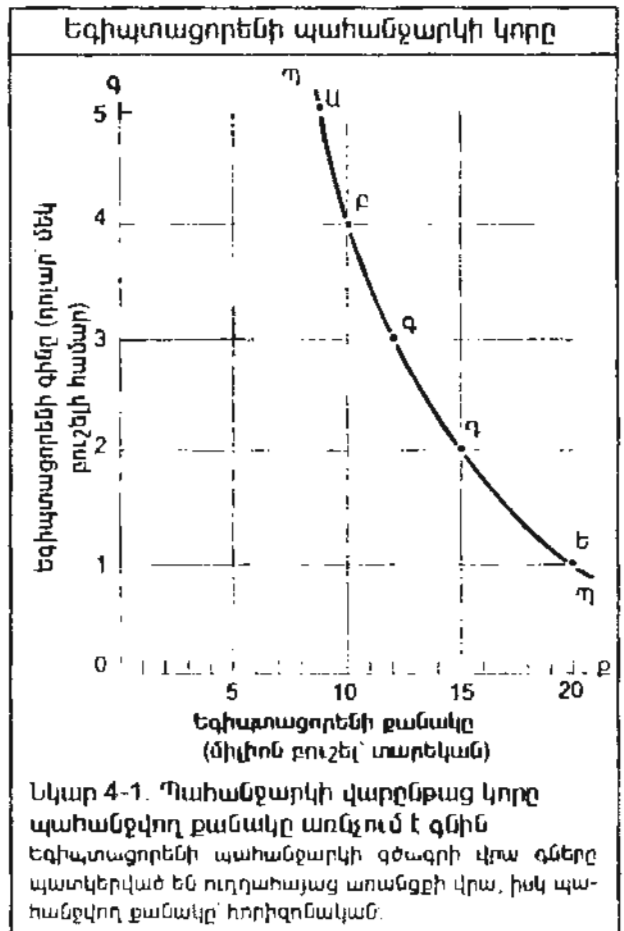
Վարընթաց պահանջարկի օրենքը երբ մի ապրանքի գինը բարձրանում է (իսկ այլ հատկանիշները մնում են հաստատուն), գնորդները հակված են լինում ավելի քիչ գնել: Նմանապես, երբ գինն իջնում է, մյուս հատկանիշները նույնը մնալու դեպքում, պահանջվող քանակը մեծանում է:

Կարող ենք վարընթաց պահանջարկի օրենքը լուսաբանել անհատական համակարգիչների (ԱՀ) օրինակով: 1980-ական թթ. սկզբներին ԱՀ-ների գներն աստղաբաշխական էին, և միայն հարուստներն էին ի վիճակի գնելու դրանք: Մարդիկ գրավոր աշխատանքների համար գրիչ կամ գրամեքենա էին օգտագործում և հաշվարկները ձեռքով էին կատարում: Աղքատ երկրներում, ինչպիսին Գնդկաստանն է, այսօր էլ միայն ամենահարուստ ձեռնարկություններն ու դրամատներն ունեն անհատական համակարգիչներ:

Սակայն ԱՀ-ների գները վերջին տասնամյակում կարուկ ընկել են: Քանի որ ավելի ու ավելի շատերը կարող էին գնել ԱՀ-ներ, դրանք սկսեցին լայնորեն գործածել աշխատանքի, դպրոցի և զվարճության համար: Այս պատճառով լույս է սփռում վարընթաց պահանջարկի օրենքի մի կարևոր պատճառի վրա, ավելի ցածր գինը նոր գնորդների է հրապույրում:

Ավելին, գնի իջեցումը կխթանի ապրանքների լրացուցիչ գնում նույն սպառողների կողմից: Օրինակ, երբ ջուրը շատ թանկ է, գնում ենք միայն խմելու բավարար քանակություն: Երբ գինն ընկնում է, գնում ենք նաև լվացվելու համար: Էլ ավելի ցածր գնի դեպքում ծաղիկներ ենք բրում և շոալորեն օգտագործում ցանկացած հնարավոր այլ նախտակի համար: Ընդհակառակը, ապրանքի գնի բարձրացումը նեղանից ոճանց կստիպի ավելի քիչ գնել:

Ինչու՞ պահանջվող քանակը գնի բարձրացման համեմատ հակված է փոքրանալու: Երկու պատճառով: Առաջինը փոխարինման արդյունքն է: Երբ մի ապրանքի գինը բարձրանում է, նման այլ ապրանքներ սկսում են փոխարինել դրան (երբ տավարի մսի գինը բարձրանում է, ես ավելի շատ հավի միս եմ ուտում): Երկրորդ գործոնը եկամտի ազդեցությունն է: Սա սկսում է գործել ամիջապես, քանի որ երբ գինը բարձրանում է, ես ինձ գտնում եմ ավելի աղքատ, քան առաջ: Երբ բենզինի գինը կրկնապատկվում է, արդյունքում ես ավելի քիչ եկանուտ եմ ունենում, հետևաբար և բնականաբար կրճատում եմ բենզինի և այլ ապրանքների սպառումը:

Նկար 4-1. Պահանջարկի վարընթաց կորը պահանջվող քանակը առնչում է գնին Եզիպտացորենի պահանջարկի գծագրի վրա գները պատկերված են ուղղահայաց առանցքի վրա, իսկ պահանջվող քանակը՝ հորիզոնական:

Պահանջարկի քննարկման ժամանակ անդրադարձանք պահանջարկի կորին: Սակայն ու՞մ պահանջարկն է այն՝ ի՞նչ, ձե՞ր, բոլորի՞: Պահանջարկի ստեղծման հիմնաքարը անհատական ճաշակներն ու պահանջներն են: Այնուամենայնիվ, երբ շուկայի համար վերլուծում ենք գինն ու քանակը, պետք է նկատի ունենալ այն շուկայական պահանջարկը, որ ներկայացնում է բոլոր անհատական պահանջարկների ընդհանուր գումարը: Շուկայական պահանջարկի կորը գտնում ենք՝ յուրաքանչյուր գնի դեպքում գումարելով բոլոր անհատների կողմից պահանջվող քանակությունները: Այս գլխում ծեր ուշադրությունը միշտ կկենտրոնացնենք շուկայական պահանջարկի վրա:

ԻՆՉ Է ՊԱՐՈՒՆԱԿՈՒՄ ՊԱՅԱՆՁԱՐԿԻ ԿՈՐԸ

Ի՞նչն է որոշում հացահատիկի, ավտոմեքենաների կամ համակարգիչների շուկայական պահանջարկը: Մինչև այժմ անտեսել ենք, ապրանքի սեփական

գնից բացի, այլ գործոնները: Սակայն կողմնակի ազդակները կարևոր են. եկամտի միջին մակարդակը, բնակչության թիվը, միմյանց փոխառնչված ապրանքների գներն ու առկայությունը, անհատական ճաշակները և հատուկ գործոնները:

Ապառողների *միջին եկամուտը* պահանջարկի ամենաեական որոշիչն է. երբ ժողովրդի եկամուտներն աճում են, անհատները հակված են լինում համարյա ամեն ինչից խնձոր, նավակ, ավտոմեքենա և այլն շատ գնել:

Շուկայի ծավալը, չափված, ասենք, բնակչության թվով, պարզորոշ կերպով ազդում է շուկայական պահանջարկի կորի վրա: Կալիֆոռնիայի 30 միլիոն բնակչությունը հակված է 30 անգամ շատ խնձոր և ավտոմեքենա գնելու, քան Ռոդ Այլենդի մեկ միլիոն բնակչությունը: ը.

Փոխառնչված ապրանքների գներն ու առկայությունը ներգործում են մի այլ ապրանքի պահանջարկի վրա: Հատկապես կարևոր կապ գոյություն ունի փոխարինող ապրանքների միջև՝ ապրանքներ, որոնք հակված են կատարելու նույն դերը, ինչպես օրինակ, գրիչն ու մատիտը, բամբակն ու բուրդը կամ նալթն/ու բնական գազը: Ապրանքի պահանջարկը հակված է նվազելու, եթե փոխարինող ապրանքի գինը ցածր է (օրինակ, եթե Բուստոնում բնական գա-

զի գինը բարձր է, նավթի պահանջարկը կլինի ցածր, թե՛ բարձր):

Ի լրումն այս օրբեկտիվ տարրերի, մենք պետք է ավելացնենք սուբյեկտիվ տարրերի մի հավաքածու, որ կոչվում է *ճաշակ կամ նախապատվություն*: ճաշակը սոցիալական և պատմական գործոնների մի բազմազանություն է: Դրանք կարող են արտացոլել լրումն հոգեբանական կամ բնախոսական պահանջներ (հեղուկների, աղի՝ ջերմության և սիրո): Դրանք կարող են ներառել արհեստականորեն մտադրված պահանջներ (ծխախոտի, քմախոտների կամ նորաձև մարզական ավտոմեքենաների): Դրանք կարող են ավանդույթի կամ կրոնի մեծ տարր պարունակել (տավարի՝ միսը սիրված է Ամերիկայում, սակայն արգելված է Հնդկաստանում, միաժամանակ համեմունքներով պատրաստված մեղուզան ճապոնիայում նրբահամ խորտիկ է):

Վերջապես, անհատական ապրանքներն իրենց պահանջարկի խորքում հատուկ գործոններ ունեն. տեղումները նպաստում են հովանոցների պահանջարկին, մյամ խորությունն՝ ազդում է դահուկների վաճառքի վրա, իսկ օվկիանոսի ջերմաստիճանը ներգործում է այն մարդկանց թվի վրա, ովքեր սիրում են սառելի ալիքների կատարներին: Ի լրումն, ապագա տնտեսական պայմանների մասնավորապես գների վերաբերյալ ակնկալիքները կարող են կարելիքով ազդեցություն ունենալ պահանջարկի վրա:

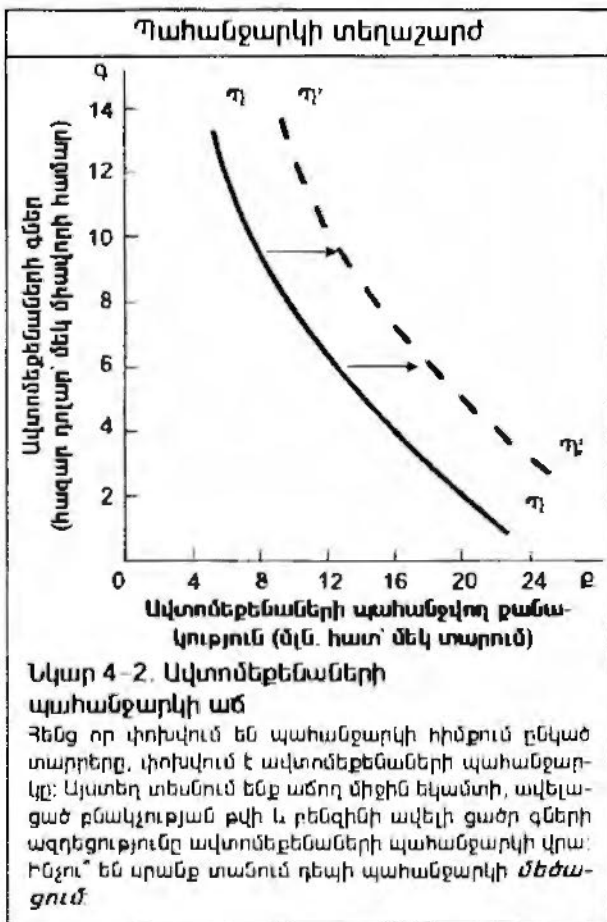
Սեր՝ վերլուծության մեծ մասը կսկսեմքի գնի վրա՝ մի փոփոխականի՝ որը հակված է հավասարակշռելու առաջարկն ու պահանջարկը: Ձճի փոփոխմանը զուգընթաց փոխվում է պահանջվող քանակությունը, և մենք շարժվում ենք պահանջարկի կորի երկայնքով: Սակայն գնի կարևորության հետ մեկտեղ մենք չպետք է երբև՝ անտեսենք այն գործոնները, որոնք վերջին հաշիվով որոշում են պահանջարկի ուժը և կարող են տեղաշարժել պահանջարկի կորը: 4-2 աղյուսակում ցույց են տրված մի բնորոշ ապրանքի ավտոմեքենայի՝ պահանջարկը պայմանավորող տարրերը:

Փոփոխություն պահանջարկում: Տնտեսական կյանքի զարգացման հետ պահանջարկն անընդհատ փոխվում է: Պահանջարկի կորերը անշարժ են մնում միայն դասագրքերում:

Ինչու՞ է տեղաշարժվում պահանջարկի կորը: Բանի որ փոխվում են ապրանքի գնից բացի այլ գործոններ: Օրինակ, որոնք են 1950-1990 թթ. ավտոմեքենաների նկատմամբ ամերիկյան պահանջարկի մեծացման մի քանի հնարավոր պատճառները: Ազդել են բազմաթիվ ոչ գնային գործոններ. ամերիկացիների միջին իրական եկամուտը համարյա կրկնապատկվեց, ավելի քան կիսով չափ ավելացավ չա-

Պահանջարկի վրա ազդող տարրեր	Ավտոմեքենաների օրինակը
1. Ապրանքի գին	Ավելի բարձր գինը նվազեցնում է պահանջվող քանակությունը:
2. Միջին եկամուտ	Երբ բարձրանում են եկամուտները, մարդիկ ավելի շատ են մեքենաներ գնում:
3. Բնակչություն	Ավելի մեծ բնակչության դեպքում ավտոմեքենաների գնումներն ավելանում են:
4. Փոխառնչված ապրանքների գներ	Բենզինի ցածր գները բարձրացնում են ավտոմեքենաների պահանջարկը:
5. Ճաշակ	Այլ հատկանիշների հավասարության դեպքում ամերիկացիներն ավելի շատ են ավտոմեքենաներ գնում, քան եվրոպացիները:
6. Հատուկ գործոններ	Հատուկ գործոնները ներառում են մետրոյի առկայությունը, ճանապարհների և երկաթուղային ցանցի որակը, թվագրման ժամանակը, ապագա գների աճի հավանականությունը և այլն:

Աղյուսակ 4-2. Շատ տարրեր՝ գնային և ոչ գնային, ազդում են պահանջարկի վրա:

փահաս բնակչությունը և փոխադրման այլընտրանքային ձևերի (ավտոբուս, տրոլեյբուս և երկաթուղի) առկայության անկում կար: Այս բոլոր փոփոխությունների արդյունքը ավտոմեքենաների պահանջարկի կորի տեղաշարժն էր դեպի աջ:

Չիմքում ընկած գործոնների փոփոխությունների զուտ ազդեցությունն այն է, ինչ մենք անվանում ենք *պահանջարկի աճ* Ավտոմեքենաների պահանջարկի աճը ներկայացված է Սկար 4-2-ում՝ որպես պահանջարկի կորի տեղաշարժ դեպի աջ: Սկստեք, որ այդ տեղաշարժը նշանակում է, որ բոլոր գների դեպքում ավելի շատ ավտոմեքենաներ կգնվեն:

Ուրք կարող եք ինքներդ ձեզ սուուգել՝ պատասխանելով հետևյալ հարցերին: Տաք ծոճանը նավթի պահանջարկի կորը դեպի աջ, թե՞ դեպի ծախս կտեղաշարժվի: Ինչու՞: Ի՞նչ կպատահեր դաժուկորդներին լեռները բարձրացնող ծոպանուղու տոմսերի գների հետ, եթե ծյան տեղումները հատկապես քիչ լինեին: Ի՞նչ ազդեցություն կունենար անհատական համակարգիչների գների կտրուկ անկումը մեքենագործների պահանջարկի վրա:

ԱՊՐԱՋԱՐԿԻ ՍԱՆԴՐԱԿ ԵՎ ԱՊՐԱՋԱՐԿԻ ԿՈՐ

Եկեք այժմ պահանջարկից դառնանք առաջարկին: Առաջարկ ասելով հասկանում ենք որևէ ապրանքի այն քանակությունը, որ ձեռնարկությունները հոծարակամ արտադրում և վաճառում են: Ավելի ճշգրիտ՝ առաջարկվող ապրանքի քանակը կապում ենք նրա շուկայական գնի հետ, անփոփոխ պահելով մյուս գործոնները՝ արտադրության ծախսերը, փոխադրված ապրանքների գները և շուկայի կազմակերպումը:

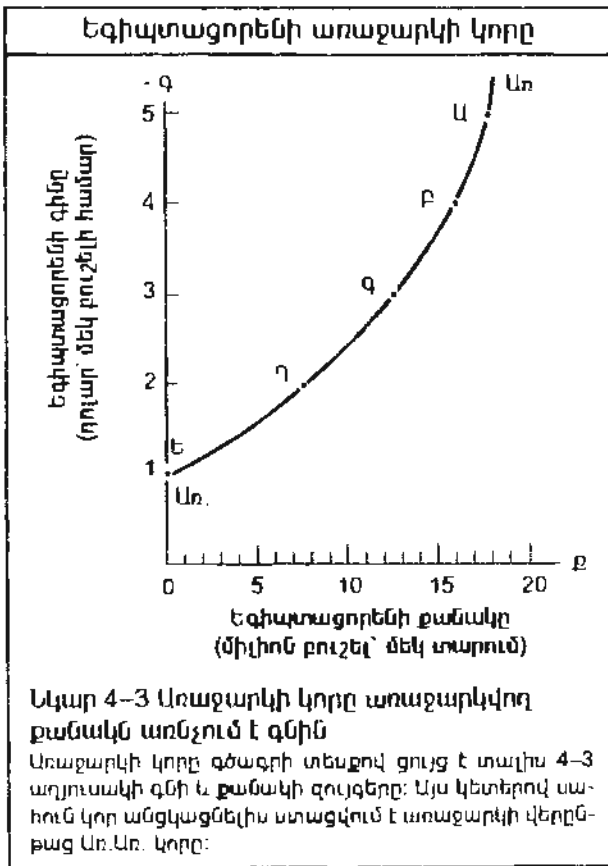
Որևէ ապրանքի առաջարկի սանդղակը (և առաջարկի կորը) ցույց է տալիս կապը շուկայական գնի և այդ ապրանքի այն քանակի միջև, որ արտադրողները մյուս գործոնների հավասարության դեպքում պատրաստ են արտադրելու և վաճառելու:

4-3 աղյուսակը ցույց է տալիս եգիպտացորենի առաջարկի վարկածային սանդղակը, իսկ 4-3 նկարը աղյուսակի տվյալները ներկայացնում է գծագրի տեսքով: Այս տվյալները ցույց են տալիս, որ եգիպտացորենի բուշելը մեկ դոլար գնի դեպքում ընդհանրապես եգիպտացորեն չի արտադրվի: Այսպիսի ցածր գնի դեպքում ազարակատերերն իրենց հողերը կարող են տրամադրել այլ ապրանքների արտադրության և ոչ՝ եգիպտացորենի: Չենց որ եգիպտացորենի գինը բարձրանա (այլ գործոնների, օրինակ՝ ցորենի գնի անփոփոխ մնալու դեպքում) ավելի շատ հողատարածության վրա եգիպտացորեն կցանվի: Եգիպտացորենի էլ ավելի բարձր գների դեպքում ազարակատերերը շահավետ կհամարեն անգամ ավելի շատ հող, աշխատուժ, տրակտորներ և պա-

Եգիպտացորենի առաջարկի սանդղակ		
	(1) Գինը (Գ) (դոլար՝ մեկ բուշելի համար)	(2) Առաջարկվող քանակություն (Բ) (միլիոն բուշել՝ տարեկան)
Ա	5	18
Բ	4	16
Գ	3	12
Դ	2	7
Ե	1	0

Աղյուսակ 4-3. Առաջարկի սանդղակը առաջարկվող քանակը առնչում է գնին

Աղյուսակը ցույց է տալիս յուրաքանչյուր գնի համար եգիպտացորենի այն քանակը, որ երկրի ազարակատերերը ցանկանում են արտադրել ու վաճառել: Սկստի ունեցեք գնի և առաջարկվող քանակի ուղղակի կամ դրական առնչությունը:

ԻՆՉ Է ՊԱՐՈՒԽԱԿՈՒՄ ԱՌԱՋԱՐԿԻ ԿՈՐԸ

Առաջարկը շարժման մեջ դնող ուժերն ուսումնասիրելիս ձեռնարկությունների առաջարկի վարքագիծը հասկանալու էական դրույթն այն է, որ արտադրողներն ապրանքներն առաջարկում են շահույթի և ոչ թե հաճույքի կամ բարեգործության համար: Օրինակ, ագարակատերն ավելի բարձր գներով ավելի շատ եգիպտացորեն կմատակարարի, քանի որ դա շահավետ է, և ընդհակառակը, երբ եգիպտացորենի գներն ընկնում են արտադրության ծախսերից էլ ցած, ինչպես եղավ 1980-ական թվականների կեսերին, ագարակատերերն այլ մշակաբույսեր են ցանում, բողոնում դաշտերն անխնամ կամ անգամ վաճառում են իրենց ագարակները:

Հետևաբար, առաջարկի որոշման հիմքում ընկած վճռորոշ տարրերից են նաև *արտադրության ծախսերը*: Երբ որևէ ապրանքի արտադրության ծախսերը շուկայական գնի համեմատությամբ ցածր են, արտադրողների համար շահավետ է մատակարարել մեծ քանակություններ: Երբ գնի համեմատությամբ արտադրության ծախսերը բարձր են, ձեռնարկությունները քիչ են արտադրում կամ կարող են պարզապես փոխել գործունեության բնույթը:

Արտադրության ծախսերի վրա ազդող գործոնների թվում են տեխնոլոգիան և ներդրման ծախսերը: *Տեխնոլոգիական առաջընթացը*, անշուշտ, ազդում է ծախսերի վրա Գյուղատնտեսական մշակաբույսերի հերթագայության ավելի լավ համակարգչային ծրագիրը, ծագումնաբանորեն ստացված սերմացուն և ռոտզման բարելավված համակարգերը այս բոլորը նվազեցնում են ագարակատիրոջ արտադրական ծախսերը և մեծացնում առաջարկը:

Նմանապես, եթե տեխնոլոգիան չփոխվեր, բայց *ներդրումների գները* փոխվեին, արտադրության ծախսերը կփոխվեին, կփոխվեր նաև առաջարկը: Օրինակ, երբ 1990 թվականին բարձրացան նավթի գները, դա բարձրացրեց արտադրության ծախսերը և իջեցրեց բենզինի ու դիզելային վառելիքի առաջարկը:

Առաջարկի վրա ներգործող մի այլ կարևոր տարր են *առնչվող ապրանքների* գները, մասնավորապես այն ապրանքների, որոնք արտադրության գործընթացում կարող են հեշտությամբ մեկը մյուսին փոխարինել: Եթե արտադրության մի փոխարինիչի գինը բարձրանում է, մյուս փոխարինիչի առաջարկը կնվազի: Օրինակ, ագարակատերերը կարող են արտադրել ինչպես ցորեն, այնպես էլ եգիպտացորեն, նավթամշակման գործարանը կարող է արտադրել ինչպես դիզելային վառելիք, այնպես էլ բենզին: Յուրաքանչյուր զույգի համար, հենց որ մեկի գինն աճում է (օրինակ՝ դիզելային վառելանյութի), դա

րարաանյութեր ավելացնել: Այս բոլորը կավելացնեն բարձր շուկայական գներով եգիպտացորենի արտադրանքը:

Նկատել, որ 4-3 նկարում առաջարկի կորը բարձրանում է վեր և դեպի աջ՝ Ինչու՞ են առանձին ապրանքների առաջարկի կորերը սովորաբար բարձրանում վեր: Նվազող հատույցի օրենքի մեջ մի կարևոր պատճառ է գտնվում: Վերցնենք գինու օրինակը: Եթե հասարակությունն ավելի շատ գինի է ցանկանում, ապա գինու խաղողի աճեցման համար հարմար սահմանափակ տեղանքների վրա պետք է ավելի ու ավելի շատ աշխատանք ծախսվի: Յուրաքանչյուր նոր աշխատող, ըստ նվազող հատույցի օրենքի, ավելի ու ավելի քիչ լրացուցիչ արդյունք կավելացնի, հետևաբար, լրացուցիչ արտադրանք կորզելու համար պահանջվող գինը կբարձրանա: Գինու գինը բարձրանալիս հասարակությունը կարող է գինի արտադրողներին համոզել ավելի շատ գինի արտադրել ու վաճառել, այդ պատճառով էլ գինու առաջարկի կորը վեր բարձրացող է: Այս դատողությունը վերաբերում է նաև շատ այլ ապրանքների:

առաջացնում է մյուսի առաջարկի (օրինակ՝ բենզինի) նվազման միտում:

Առաջարկի մեկ այլ որոշիչ գործոն է *շուկայի կազմակերպումը*: Արտասահմանյան ապրանքների վրա որվող մաքսադրույքների իջեցումը և բաժնեչափերի վերացումը շուկան կրացի օտարերկրյա արտադրողների համար և հակված կլինի մեծացնել առաջարկը: Եթե շուկան օժտված է մենաշնորհով, արտադրանքի յուրաքանչյուր մակարդակի դեպքում զինը կաճի: Ընդհանրապես, կատարելապես մրցունակ շուկան զնի յուրաքանչյուր մակարդակի դեպքում կապահովի արտադրանքի հնարավոր ամենաբարձր մակարդակը:

Եվ, վերջապես, առաջարկի վրա ներգործում են *հատուկ գործոնները*: Եղանակը կարևոր ազդեցություն է ունենում հողագործության և դահուկների արդյունաբերության վրա: Համակարգիչների արդյունաբերությունը բնութագրվել է նորարարության ու-

ժեղ ոգով, ինչը հանգեցրել է նոր արտադրատեսակների շարունակվող հոսքի: Արդյունաբերության որոշ ճյուղերում, ինչպես երկաթուղին և հեռուստահաղորդակցությունը, կառավարության կարգավորումը առաջարկի քանակի վերաբերյալ որոշումները շեղել է մրցակցության ուղուց: Ապագա գների ակնկալումները հաճախ նույնպես կարևոր ազդեցություն ունեն առաջարկի քանակի վերաբերյալ որոշումների վրա:

Արդյունակ 4-4-ում առաջ են քաշված առաջարկի որոշիչները՝ որպես օրինակ օգտագործելով ավտոմեքենաները:

Տեղաշարժեր առաջարկի մեջ: Շուկաների պատահական դիտորդը գիտի, որ ձեռնարկությունները մշտապես փոխում են իրենց արտադրանքն ու ծառայությունները: Ի՞նչ է ընկած առաջարկի վարքագծի փոփոխությունների խորքում:

Առաջարկը փոխվում է, երբ փոխվում են, ակարանքի սեփական գնից բացի, այլ գործոններ: Առաջարկի կորի առումով առում ենք, որ առաջարկը մեծանում է (կամ փոքրանում), երբ շուկայական յուրաքանչյուր զնի դեպքում ափելանում (կամ սլակասում) է առաջարկվող քանակությունը:

Երբ փոխվում են ավտոմեքենաների գները, արտադրողները փոխում են իրենց արտադրությունը և առաջարկվող քանակությունը, սակայն առաջարկն ու առաջարկի կորը չեն տեղաշարժվում: Դրան հակառակ, երբ առաջարկի վրա ներգործող գործոնները փոխվում են, փոխվում է առաջարկը, և առաջարկի կորը տեղաշարժվում է:

Մենք կարող ենք պարզաբանել առաջարկի տեղաշարժը ավտոմեքենաների շուկայում: Առաջարկը կմեծանար, եթե համակարգչային ծրագրավորմամբ խնայողական ձևավորման և արդյունաբերության արձատավորումն իջեցնել ավտոմեքենաներ արտադրելու համար պահանջվող աշխատուժի քանակը, եթե պահումներ արվեին ավտոմեքենաշինարարների աշխատավարձից, եթե ճապոնացի ավտոմեքենաշինարարներին թույլատրեին ավելի շատ ավտոմեքենաներ արտահանելու Միացյալ Նահանգներ, կամ եթե կառավարությունը վերացներ արդյունաբերությանը ներկայացվող որոշ կանոնակարգային պահանջներ: Այս գործոններից յուրաքանչյուրը ԱՄՆ-ում ավտոմեքենաների առաջարկը կավելացնէր ամեն մի զնի դեպքում: Սկար 4-4-ը ցույց է տալիս ավտոմեքենաների առաջարկի աճը:

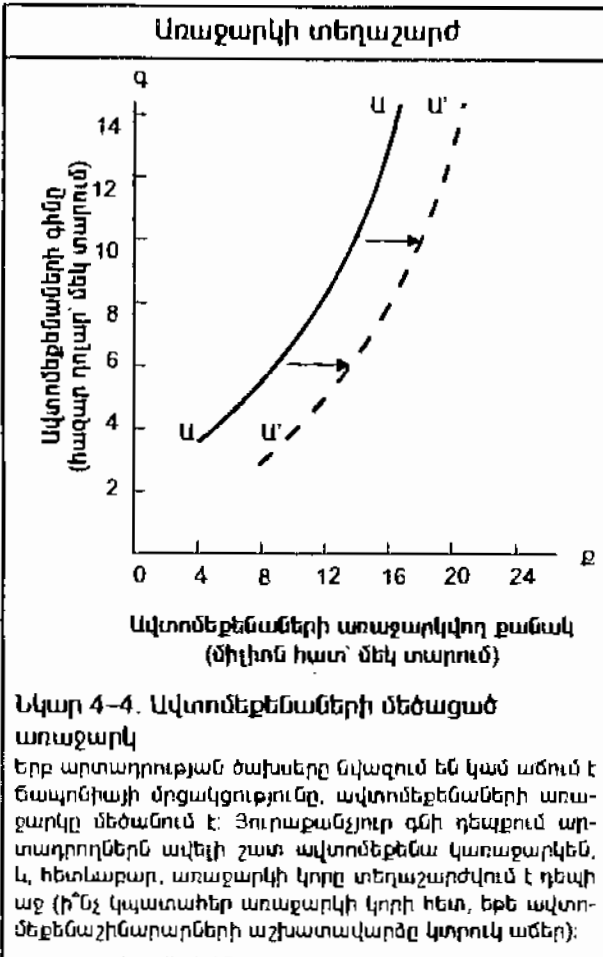
Առաջարկի տեղաշարժերի ձեր ընթերցումն ստուգելու համար նուստեք հետևյալի մասին: Ի՞նչ կպատահի 4-3 նկարում պատկերված եզրվաացորենի առաջարկի կորի հետ՝ բարենպաստ եղանակի շնորհիվ խիստ առատ բերք ստանալուց հետո: Ֆլորիդա-

Առաջարկը որոշող տարրեր	Ավտոմեքենաների օրինակը
1. Ապրանքի սեփական գինը	Ավելի բարձր սեփական գինը բարձրացնում է արտադրության առավելագույն շահութաբեր մակարդակը և մեծացնում առաջարկվող քանակությունը
2. Տեխնոլոգիա	Համակարգիչներով զինված արդյունաբերությունն իջեցնում է արտադրության ծախսերը և մեծացնում առաջարկը
3. Ներդրանքի զներ	Ավտոմոբիլաշինարարների աշխատավարձի կրճատումները նվազեցնում են արտադրության ծախսերը և ավելացնում առաջարկը
4. Փոխանցված ապրանքների գներ	Եթե ավտոբուսների և բեռնատարների գներն ընկնում են, ավտոմեքենաների առաջարկը մեծանում է
5. Շուկայի կազմակերպում	Ճապոնական ավտոմեքենաների ներմուծման բաժնեչափերի վերացումը ավելացնում է առաջարկը
6. Հատուկ գործոններ	Եթե կառավարությունը իջեցնի շրջակա միջավայրի աղտոտումը վերահսկող սարքավորումների չափանիշները, ավտոմեքենաների առաջարկը կարող է ավելանալ

Արդյունակ 4-4. Առաջարկի վրա ազդում են զինը, արտադրության ծախսերը և այլ գործոններ

յում ստանձանիքն ինչպե՞ս կազդի նարնջի հյութի առաջարկի վրա: Ի՞նչ կպատահեր նավթի համաշխարհային առաջարկին, եթե նորիդային Միություն-

նում քաղաքական իրարանցման հետևանքով նվազեր նավթի արդյունահանումը:

ԱՌԱՋԱՐԿԻ ԵՎ ՊԱՀԱՆՋԱՐԿԻ ՀԱՎԱՍԱՐԱԿՇՈՒԹՅՈՒՆ

Մենք տեսանք, որ սպառողները եզիպտացորենի, ավտոմեքենաների և համակարգիչների տարբեր քանակություններ են պահանջում կախված այդ ապրանքների գներից: Նմանապես, արտադրողները հոժարակամ այս և այլ ապրանքների տարբեր քանակություններ են առաջարկում կախված դրանց գներից: Ի՞նչ է պատահում, երբ հանդիպում են առաջարկողներն ու պահանջողները:

Պատասխանն այն է, որ առաջարկի ու պահանջարկի ուժերը գործում են շուկայի միջոցով՝ ստեղծելով հավասարակշռված գին և քանակություն կամ շուկայական հավասարակշռություն: **Շուկայական հավասարակշռությունը** ձեռք է բերվում այն գնի ու քանակի դեպքում, երբ առաջարկն ու պահանջարկը հավասարակշռության մեջ են: Մյո կետում այն քանակը, որ գնորդները ցանկանում են գնել, ճիշտ հավասար է այն քանակին, որ վաճառողները ցանկանում են վաճառել: Հավասարակշռության դեպքում գինն ու քանակը հակված են նույնը մնալու, քանի դեռ մյուս գործոնները մնում են անփոփոխ:

Եկեք քննարկենք 4-5 աղյուսակի եզիպտացորենի օրինակը՝ տեսնելու, թե առաջարկն ու պահանջարկը ինչպես են կանխորոշում շուկայական հավասարակշռությունը: Մյս աղյուսակի թվերը վերցված են 4-1 և 4-3 աղյուսակներից: Մինչև այս պահը մենք առաջարկն ու պահանջարկը դիտարկել ենք իրարից անջատ: Մենք գիտենք այն քանակությունները, որ հոժարակամ գնվում և վաճառվում են յուրաքանչյուր

Պահանջարկի և առաջարկի միավորումը եզիպտացորենի համար

	(1) Հնարավոր գները (դոլար՝ 1 բուշելի համար)	(2) Պահանջվող քանակությունը (մլն. բուշել՝ տարեկան)	(3) Առաջարկվող քանակությունը (մլն. բուշել՝ տարեկան)	(4) Շուկայի վիճակը	(5) Ենչու՞մը գնի վրա
Ա	5	9	18	Ավելցուկ	Դեպի ներքև
Բ	4	10	16	Ավելցուկ	Դեպի ներքև
Գ	3	12	12	Հավասարակշռություն	Չեզոք
Դ	2	15	7	Պակաս	Դեպի վեր
Ե	1	20	0	Պակաս	Դեպի վեր

Աղյուսակ 4-5. Հավասարակշռող գինը ձեռք է բերվում, երբ պահանջվող քանակությունը հավասարվում է առաջարկվող քանակությանը

Միայն հավասարակշռության՝ մեկ բուշելը 3 դոլար գնի դեպքում է առաջարկվող քանակը հավասար պահանջվող քանակին: Ըստ ցածր գնի դեպքում առկա է սակավությունը, և գները հակված են բարձրանալու: Ըստ բարձր գնի առաջացնում է ավելցուկ, ինչը ճնշում է գները:

զնի դեպքում: Այժմ մեզ անհրաժեշտ է առաջարկել ու պահանջարկը կողք-կողքի դնել՝ որոշելու համար այն իրական գինն ու քանակը, որոնց վրա կկանգնի շուկան:

Շուկայական գինն ու քանակը որոշելու համար մենք գտնում ենք մի գին, որի դեպքում այն քանակությունները, որ ցանկանում են վաճառել ու գնել, համապատասխանում են: Եթե փորձենք մեկ բուշելի համար հինգ դոլար գինը, արդյո՞ք այն երկար կիշիի: Անշուշտ ոչ: Ինչպես ցույց է տալիս 4-5 աղյուսակի Ա շարքը, 5 դոլարի դեպքում արտադրողները կցանկանան վաճառել տարեկան 18 միլիոն բուշել, մինչդեռ սպառողները ցանկանում են գնել ընդամենը 9 միլիոն: 5 դոլարի դեպքում առաջարկվող քանակը գերազանցում է պահանջվող քանակին, և եգիպտացորենի պաշարները կուտակվում են շտեմարաններում: Բանի որ չափազանց շատ եգիպտացորեն կա չափազանց քիչ սպառողների համար, եգիպտացորենի գինը հակված կլինի ընկնել, ինչպես ցույց է տրված 4-5 աղյուսակի (5) սյունակում:

Փորձենք 2 դոլարը: Արդյո՞ք այս գինը հավասարակշռում է շուկան: Մի թուզիկ հայացքը Դ շարքին ցույց է տալիս, որ երկու դոլարի դեպքում սպառումը գերազանցում է արտադրությանը: Այդ գնի դեպքում եգիպտացորենի շտեմարանները սկսում են դատարկվել: Բանի որ մարդիկ պայքարում են գտնելու եգիպտացորենի իրենց ցանկացած քանակությունը, նրանք հակված են եգիպտացորենի համար ավելի բարձր գին առաջարկել, ինչպես ցույց է տրված 4-5 աղյուսակի (5) սյունակում:

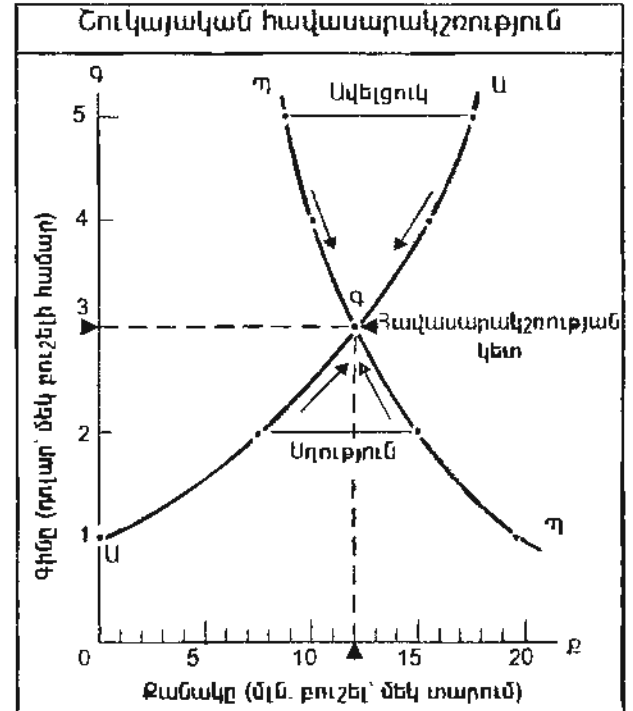
Մենք կարող էինք այլ գներ էլ փորձել, բայց հեշտությամբ տեսնում ենք, որ հավասարակշռող գինը 3 դոլարն է կամ 4-5 աղյուսակի Գ շարքը: Սպառողներն ու մատակարարողները համատեղելի որոշումներ կկայացնեն միայն 3 դոլարի դեպքում: 3 դոլարի դեպքում սպառողների կողմից ապրանքի ցանկալի քանակությունը ճշտորեն հավասարվում է ցանկալի արտադրանքին, ինչը 12 միավոր է:

3 դոլար հավասարակշռող գնի դեպքում գինը միտում չունի բարձրանալու կամ ընկնելու, և եգիպտացորենի պաշարները ոչ աճում, ոչ էլ նվազում են: Նաև ասում ենք, թե 3 դոլարը շուկան հավասարակշռող գին է: Սա նշանակում է՞ որ կատարված են առաջարկի ու պահանջարկի բոլոր պայտվերները, մատույնները «մաքրվել» են պատվերներից, և առիանցողներն ու առաջարկողները բավարարված են:

Հավասարակշռությունն առաջարկի և պահանջարկի կորերով: Շուկայական մի հավասարակշռություն գծագրի տեսքով ցույց է տրված նկար 4-5-ում, որը նկար 4-3-ի առաջարկի կորը միավորում է նկար 4-1-ի պահանջարկի կորի հետ: Երկու գծագրերի միավորումը հնարավոր է քանի որ գծված են՝ յուրաքանչյուր առանցքի վրա ունենալով միևնույն միավորները:

Շուկայական հավասարակշռությունը գտնում ենք՝ փնտրելով այն գինը, որի դեպքում պահանջվող քանակը հավասար է առաջարկվող քանակին: *Հավասարակշռող գինը ստացվում է պահանջարկի և առաջարկի կորերի հատման Գ կետում:*

Ինչպե՞ս ենք իմանում, որ առաջարկի և պահանջարկի կորերի հատումը շուկայական հավասարակշռությունն է: Կրկնենք մեր ավելի վաղ կատարած փորձը: Սկսենք նկար 4-5-ի գնի առանցքի վերջում ցույց տրված մեկ բուշելը 5 դոլար սկզբնական բարձր գնով: Այդ գնի դեպքում մատակարարողները

Նկար 4-5. Շուկայական հավասարակշռությունը ստացվում է առաջարկի ու պահանջարկի կորերի հատման կետում
Շուկայական հավասարակշռության գինն ու քանակը ստացվում են առաջարկի ու պահանջարկի կորերի հատման կետում Գ կետում 3 դոլար գնի դեպքում ձեռնարկությունները հոծարակամ մատակարարում են այն, ինչ սպառողները հոծարակամ պահանջում են: Եթե գինը շատ ցածր է (ասենք՝ 2 դոլար), պահանջվող քանակությունը գերազանցում է առաջարկվող քանակությանը, առաջանում է սակավություն, և գները մղվում են վեր՝ դեպի հավասարակշռություն: Ի՞նչ է լինում 4 դոլարի դեպքում:

ճանկանում են ավելի շատ վաճառել, քան գնորդները գնել: Արդյունքն *ավելցուկն* է կամ պահանջվող քանակի համեմատ առաջարկվող քանակի *հավելուրդը*: որը նկարում ցույց է տրված «ավելցուկ» պիտակված գծով: Կորեթի երկայնքով գծված սլաքները ցույց են տալիս այն ուղղությունը: որով հակված է շարժվել գինը, երբ շուկայում ավելցուկ կա:

Բուշելը 2 դոլար ցածր գնի ժամանակ շուկայում դիտվում է *սղություն* կամ՝ առաջարկվող քանակի համեմատ պահանջվող քանակի հավելուրդ, որը ցույց է տրված «սղություն» պիտակված գծով: Սղության պայմաններում սահմանափակ քանակությամբ ապրանքների համար գնորդների միջակայությունը պատճառ է դառնում, որ գինն աճի: Ինչը նկարում ցույց է տրված դեպի վեր ուղղված սլաքներով:

Այժմ տեսնում ենք, որ առաջարկի ու պահանջարկի հավասարությունը կամ հավասարակշռությունը ստացվում է 9 կետում: *որտեղ առաջարկի և պահանջարկի կորերը հասնում են*: 9 կետում, որտեղ մեկ բուշելի գինը 3 դոլար է և քանակը 12 միավոր, պահանջվող և առաջարկվող քանակությունները հավասար են: չկա սղություն կամ ավելցուկ: գինը հակված չէ բարձրանալու կամ իջնելու: Առաջարկի ու պահանջարկի ուժերը հավասարակշռության մեջ են միայն ու միայն 9 կետում, և շինք կարգավորվել է հաստատուն մակարդակի վրա:

Հավասարակշռված գինն ու քանակը ստացվում են այն մակարդակում, որտեղ հոժեպակյալ առաջարկվող քանակը հավասար է հոժեպակյալ պահանջվող քանակին: Արդյունակ շուկայում այս հավասարակշռությունը կարելի է գտնել առաջարկի և պահանջարկի կորերի հատման կետում: Հավասարակշռության գնի դեպքում սղություն կամ ավելցուկ չկա:

**ԱՌՈՍՋԱՐԿԻ՝ ԿԱՍ ՊԱՅԱՆՋԱՐԿԻ
ՏԵՂԱՇԱՐԺԻ ԱՉՈՒՑՈՒԹՅՈՒՆ
ԱՎԱՍԱՐԱԿՇՈՒԹՅԱՆ ՎՐԱ**

Առաջարկ և պահանջարկ մեխանիզմի վերլուծությունը կարող է շատ ավելի խանել, քան հավասարակշռված գնի ու քանակի մասին պատմել է: Այն նաև կարող է կիրառվել գների և քանակների վրա տնտեսական պայմանների փոփոխությունների ազդեցությունը կանխատեսելու համար:

Գրեգորի Քինգը՝ XVII դարի անգլիացի գրողը, նկատել է, որ սննդամթերքի գները բարձրանում էին, եթե բերքն աղքատ էր: Երբ սննդամթերքն առատ էր, ազարակատներն իրենց բերքի համար ավելի ցածր գին էին ստանում: Բացառությունը՝ օգտագործելով առաջարկն ու պահանջարկը:

Վատ եղանակի մի ժամանակահատված նվազեցրեց եգիպտացորենի այն քանակը, որ ազարակատները մահակարարում էին շուկայական անձն գնի դեպքում, այսպիսով առաջարկի կորը տեղաշարժվեց դեպի ձախ: Դա ցույց է տրված նկար 4-6(ա)-ում, որտեղ եգիպտացորենի առաջարկի կորը ԱԱ-ն, տեղաշարժվել է ԱԱ՝-ի հակադրություն, պահանջարկի կորը չի տեղաշարժվել: Մարդիկ սննդամթերքի նվազումը ունեն սույն ցանկությունը, անկախ բերքի լավ կամ վատ լինելուց:

Ինչ է տեղի ունենում եգիպտացորենի շուկայում Գին գնի դեպքում՝ ազարակատները վաճառեցին չեփազանց քիչ եգիպտացորեն: իսկ դա չբավարարեց սպառողների պահանջարկը, և առաջացավ սղություն: Այդ պատճառով գինը բարձրացավ խրախուսելով արտադրությունը և, այսպիսով, մեծացնելով առաջարկվող քանակությունը, միևնույն ժամանակ կասեցնելով սպառումը և, այդպիսով, իջեցնելով պահանջվող քանակությունը: Գինը շարունակում է բարձրանալ դեպի նոր հավասարակշռության գինը, որի դեպքում պահանջվող և առաջարկվող քանակությունները նորից հավասարվում են:

Ինչպես ցույց է տալիս 4-6(ա) նկարը, նոր հավասարակշռությունը պահանջարկի նոր ԱԱ՝ կորի և պահանջարկի մեկգրեմական կորի հատման 3՝ կետում է Այսպիսով վատ բերքը (կամ առաջարկի կորի ցանկացած տեղաշարժ դեպի ձախ) բարձրացնում է գները և, վարձնքսց պահանջարկի օրենքով, նվազեցնում պահանջվող քանակը:

Ենթադրենք, թե՛ պարարտանյութի գների անկումը կամ մի նոր հրաշագործ սերնացու մեծացնում է առաջարկը: Մի նոր ԱԱ՝ կոր նկարեք: Նոր 3՝ հավասարակշռության կետով: Ինչու է՞ այն՝ հավասարակշռող գինը ավելի ցածր, մինչդեռ հավասարակշռող քանակն ավելի բարձր է:

Ա՜նձեք նաև կարող ենք առաջարկի և պահանջարկի մեր մեխանիզմն օգտագործել քննելու համար, թե պահանջարկի փոփոխությունները ինչպես են ներգործում շուկայի հավասարակշռության վրա: Ենթադրենք, թե առկա է ընտանեկան եկամուտների կտրուկ աճ, այնպես որ բոլորն էլ ավելի շատ եգիպտացորեն են ցանկանում: Ասե՛ք ներկայացված է 4-6(բ) նկարում որպես «պահանջարկի տեղաշարժ», որտեղ յուրաքանչյուր գնի դեպքում սպառողները եգիպտացորենի ավելի մեծ քանակ են պահանջում: Այսպիսով պահանջարկի կորը տեղաշարժվում է *աջ-ՊՊ*-ից դեպի *ՊՊ*:

Պահանջարկի տեղաշարժը իմն գնի դեպքում անտեղծում է եգիպտացորենի սղություն: Հետևում է պայքարը եգիպտացորենի համար: ԳՆերը բարձրանում են՝ մինչև որ առաջարկն ու պահանջարկը կրկին հավասարակշռվում են ավելի բարձր գնի վրա: Ըստ

ցանկանում են ավելի շատ վաճառել, քան գնորդները՝ գնել։ Արդյունքն *ավելցուկն* է կամ պահանջվող քանակի համեմատ առաջարկվող քանակի *հավելուրդը*, որը նկարում ցույց է տրված «ավելցուկ» չփտակված գծով։ Կորեերի երկայնքով գծված պաշքները ցույց են տալիս այն ուղղությունը, որով հակված է շարժվել գինը, երբ շուկայում ավելցուկ կա։

Քուշելը 2 դոլար ցածր գնի ժամանակ շուկայում դիտվում է *սղություն* կամ առաջարկվող քանակի համեմատ պահանջվող քանակի հավելուրդ, որը ցույց է տրված «սղություն» պիտակված գծով։ Սղության պայմաններում սահմանափակ քանակությամբ ապրանքների համար գնորդների մրցակցությունը պատճառ է դառնում, որ գինն աճի, ինչը նկարում ցույց է տրված դեպի վեր ուղղված սլաքներով։

Այժմ տեսնում ենք, որ առաջարկի ու պահանջարկի հավասարությունը կամ հավասարակշռությունը ստացվում է 4 կետում, *դրտեղ առաջարկի և պահանջարկի կորերը հատվում են*։ 4 կետում, որտեղ մեկ բուշելի գինը 3 դոլար է և քանակը 12 միավոր, *պահանջվող և առաջարկվող քանակությունները հավասար են*։ Հկա սղություն կամ ավելցուկ, գինը հակված չէ բարձրանալու կամ իջնելու։ Առաջարկի ու պահանջարկի ուժերը հավասարակշռության մեջ են միայն ու միայն 4 կետում, և գինը կարգավորվել է հաստատուն մակարդակի վրա։

Հավասարակշռված գինն ու քանակը ստացվում են այն մակարդակում, որտեղ հոռուբանալի առաջարկվող քանակը հավասար է հոռուբանալի պահանջվող քանակին։ Մրցունակ շուկայում այս հավասարակշռությունը կարելի է գտնել առաջարկի և պահանջարկի կորերի հատման կետում։ Հավասարակշռության գնի դեպքում սղություն կամ ավելցուկ չկա։

**ԱՌՍՏԱՐԿԻ ԿԱՍ ԴՍՅԱՆՏԱՐԿԻ
ՏԵՂԱՇԱՐԺԻ ԱԶՂԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՀԱՎԱՍԱՐԱԿՇՈՒԹՅԱՆ ՎՐԱ**

Առաջարկ և պահանջարկ մեխանիզմի վերլուծությունը կարող է շատ ավելին անել, քան հավասարակշռված գնի ու քանակի մասին պատմելն է։ Այն նաև կարող է կիրառվել գների և քանակների վրա տնտեսական պայմանների փոփոխությունների ազդեցությունը կանխատեսելու համար։

Գրեգորի Զինզել՝ XVII դարի անգլիացի գրողը, նկատել է, որ սննդամթերքի գները բարձրանում էին, եթե բերքն աղքատ էր։ Երբ սննդամթերքն առատ էր, ազարակատերերն իրենց բերքի համար ավելի ցածր գին էին ստանում։ Բացատրենք՝ օգտագործելով առաջարկն ու պահանջարկը։

Վատ եղանակի մի ժամանակահատված նվազեցրեց եգիպտացորենի այն քանակը, որ ազարակատերերը մատակարարում էին շուկայական ամեն գնի դեպքում, այսպիսով առաջարկի կորը տեղաշարժվեց դեպի ձախ։ Ղա ցույց է տրված նկար 4-6(ա)-ում, որտեղ եգիպտացորենի առաջարկի կորը՝ ԱԱ-ն, տեղաշարժվել է ԱՄ։ Ի հակադրություն, պահանջարկի կորը չի տեղաշարժվել. մարդիկ սննդամթերքի նկատմամբ ունեն նույն ցանկությունը, անկախ բերքի լավ կամ վատ լինելուց։

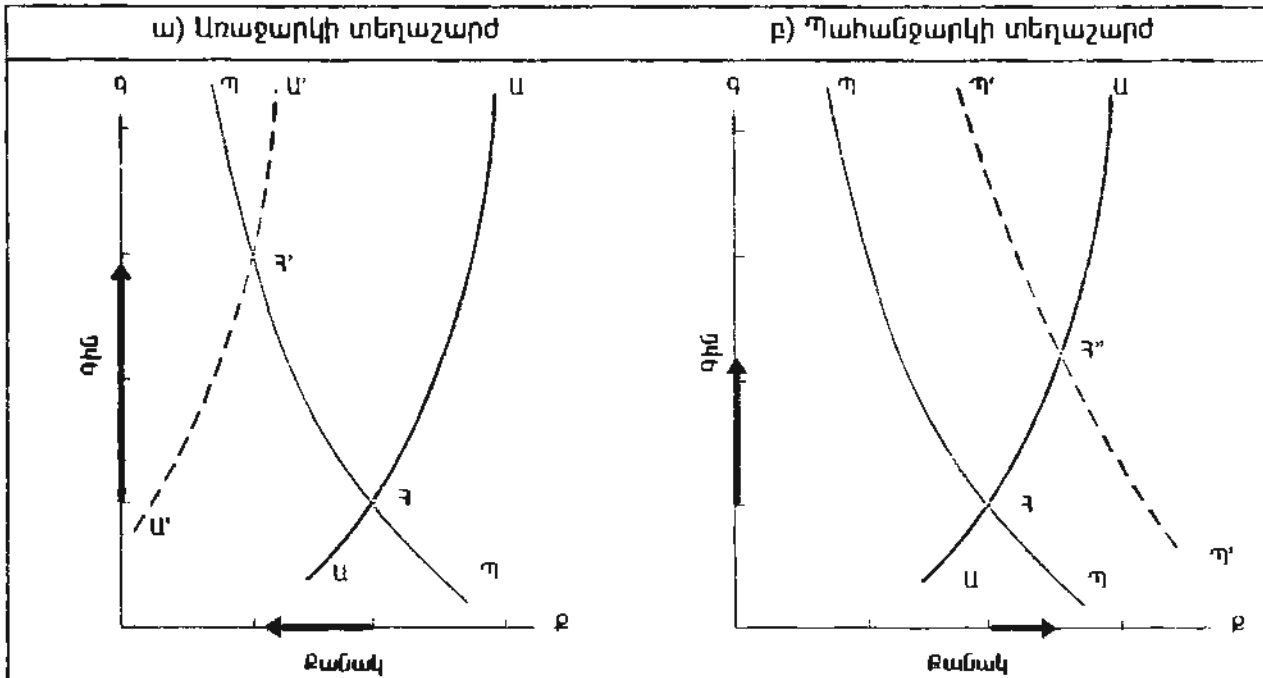
Ի՞նչ է տեղի ունենում եգիպտացորենի շուկայում Հին գնի դեպքում ազարակատերերը վաճառեցին չափազանց քիչ եգիպտացորեն. իսկ դա չբավարարեց սպառողների պահանջարկը, և առաջացավ սղություն։ Այդ պատճառով գինը բարձրացավ խրախուսելով արտադրությունը և, այսպիսով, մեծացնելով առաջարկվող քանակությունը, միևնույն ժամանակ կասեցնելով սպառումը և, այդպիսով, իջեցնելով պահանջվող քանակությունը։ Գինը շարունակում է բարձրանալ դեպի նոր հավասարակշռության գինը, որի դեպքում պահանջվող և առաջարկվող քանակությունները նորից հավասարվում են։

Ինչպես ցույց է տալիս 4-6(ա) նկարը, նոր հավասարակշռությունը առաջարկի նոր ԱՄ՝ կորի և պահանջարկի սկզբնական կորի հատման Հ՝ կետում է։ Այսպիսով վատ բերքը (կամ առաջարկի կորի ցանկացած տեղաշարժ դեպի ձախ) բարձրացնում է գները և, վարընթաց պահանջարկի օրենքով, նվազեցնում պահանջվող քանակը։

Ենթադրենք, թե պարարտանյութերի գների անկումը կամ մի նոր իրաչափործ սերմացու մեծացնում է առաջարկը։ Այի նոր ԱՄ՝ կոր նկարեք՝ նոր Հ՝ հավասարակշռության կետով. Ի՛նչու՞ է այս հավասարակշռող գինը ավելի ցածր, մինչդեռ հավասարակշռող քանակն ավելի բարձր է։

Սենց նաև կարող ենք առաջարկի և պահանջարկի մեր մեխանիզմն օգտագործել ըննելու համար, թե պահանջարկի փոփոխությունները ինչպես են ներգործում շուկայի հավասարակշռության վրա։ Ենթադրենք, թե առկա է ընտանեկան եկամտների կտրուկ աճ, այնպես որ բոլորն էլ ավելի շատ եգիպտացորեն են ցանկանում։ Սա ներկայացված է 4-6(բ) նկարում որպես «պահանջարկի տեղաշարժ», որտեղ յուրաքանչյուր գնի դեպքում սպառողները եգիպտացորենի ավելի մեծ քանակ են պահանջում։ Այսպիսով պահանջարկի կորը տեղաշարժվում է *աջ*՝ՊՊ-ից դեպի ՊՊ՛Պ՛։

Պահանջարկի տեղաշարժը հին գնի դեպքում ստեղծում է եգիպտացորենի սղություն. Դետևում է պայքարը եգիպտացորենի համար։ Գները բարձրանում են՝ մինչև որ առաջարկն ու պահանջարկը կրկին հավասարակշռվում են ավելի բարձր գնի վրա։ Ըստ

Նկար 4-6. Առաջարկի և պահանջարկի տեղաշարժերը փոխում են հավասարակշռության գինն ու քանակը

ա) Եթե առաջարկը տեղաշարժվի ծախս, կառաջանա սղութուն՝ նախկին գնով: Ավելի ու ավելի բարձր գներ կառաջարկվեն մինչև հոծարակամ վաճառվող և գնվող քանակությունները հավասարվեն նոր Z' հավասարակշռության կետում:

բ) Պահանջարկի կորի տեղաշարժը տանում է ավելցուկ պահանջարկի: Հավասարակշռության գնի և քանակի վեր, դեպի Z'' շարժվելուն զուգընթաց ավելի բարձր գին կառաջարկվի:

ԵՐԵՔ ԽՈՉՐՆԴՈՏ

գծագրի, (բ) ծասում պահանջարկի աճը շուկայի հավասարակշռությունը Z -ից փոխել է Z'' -ի:

Տեղաշարժերի երկու օրինակների դեպքում՝ տեղաշարժ առաջարկում և տեղաշարժ պահանջարկում, առաջարկի կամ պահանջարկի կորի հիմքում ընկած փոփոխականը փոխվել է: Առաջարկի դեպքում փոփոխություն կարող է եղած լինել տեխնոլոգիայի մեջ, ներդրանքի գներում կամ մաքսադրույքների քաղաքականության մեջ: Պահանջարկի տեղաշարժի դեպքում փոխվել է սպառողների պահանջարկի վրա ազդող գործոններից որևէ մեկը՝ եկամուտները, բնակչությունը, առնչվող ապրանքների գները, ճաշակները, և այդ պատճառով տեղաշարժվել է պահանջարկի սանդղակը:

Երբ պահանջարկի կամ առաջարկի հիմքում ընկած տարրերը փոխվում են, դա հանգեցնում է առաջարկի և պահանջարկի տեղաշարժերի և գնի ու քանակի շուկայական հավասարակշռության փոփոխությունների:

Առաջարկի և պահանջարկի հիմունքներին ծանոթանալուց հետո մենք պետք է դադար տանք՝ զգուշացնելու երեք խոչընդոտների առկայության մասին, որոնք պետք է հաղթահարել, որպեսզի հնարավոր լինի լավագույնս օգտագործել նշված մեխանիզմները: Առաջինը հիշեցնում է մյուս գործոնները դիտարկել անփոփոխ: Երկրորդը վերաբերում է կորերի տեղաշարժերի և կորերի երկայնքով կատարվող շարժումների տարբերությանը: Երրորդը գործ ունի առաջարկի և պահանջարկի հավասարակշռության ճշգրիտ իմաստի հետ:

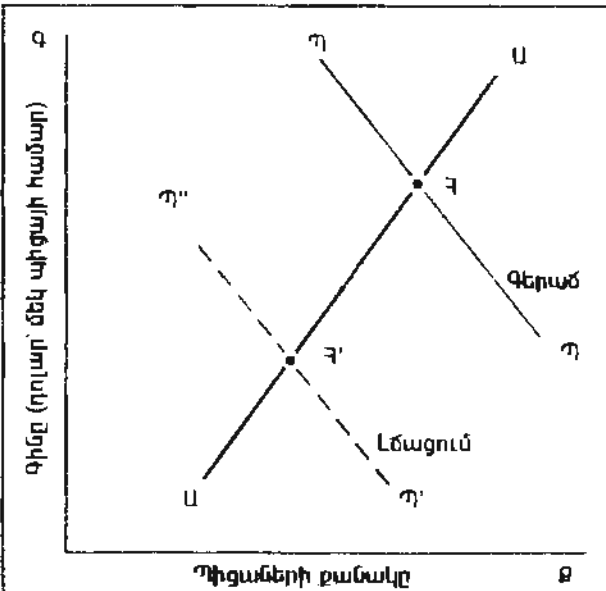
«ԱՅՈՒՄ ԳՈՐԾՈՆՆԵՐԻ ՀՎԿԱՍԱՐԻՈՒԹՅՈՒՆ»

Առաջարկի և պահանջարկի սանդղակները վերլուծելիս մենք պետք է ուշադիր լինենք, որպեսզի վերլուծենք, թե ինչ կպատահի, եթե ոչ մի տարր չփոխվի՝ խաթարելու մեր փորձը: Մասնավորապես, տս նշա-

նակում է, որ երբ քննարկում ենք եզիպտացորենի գնի փոփոխությունների ազդեցությունը պահանջվող քանակի վրա, ոչ մի այլ գործոն չի կարելի փոխել: Մենք պետք է ընտանեկան եկամուտները, բնակչության թիվը և այլ ապրանքների գները անփոփոխ պահենք այն ամենի հետ, որ կարող է տեղաշարժել եզիպտացորենի պահանջարկի սանդղակը. Ինչպես որ գիտնականը ցանկանում է մեկուսացնել մեկ պատահական գործոնի ազդեցությունը, մենք պետք է փոփոխենք միայն այդ մեկ գործոնը:

4-7 նկարը ցույց է տալիս, թե ինչպես մյուս գործոնները անփոփոխ չպահելը կարող է հանգեցնել սխալ դատողության: Ասենք՝ Քոնթրոլին ուսումնասիրում է պիցաների շուկան: Քոնթրոլին այն դիտում է գերաճի տարիներին աշխատատեղերն առատ են, և մարդիկ հաճույք են ստանում իրենց բարձր եկամուտները պիցա մատուցող ռեստորաններում ծախսելուց: Երբ ձեռնարկատիրական գործունեությունը թուլանում է, և մարդիկ աշխատանք չունեն, եկամուտները նվազում են, և պիցա քիչ է գնվում:

4-7 նկարում Քոնթրոլին գրանցում է բարձրագույն տարիների 3 կետը և լճացման տարիների 3՝ կե-

Նկար 4-7. Պահանջարկի վերլուծությունը պետք է անփոփոխ պահի մյուս գործոնները

Ավելի ցածր պահանջարկ կա, երբ տնտեսությունը լճացած է, մինչդեռ գերաճը մեծացնում է պահանջարկը: Գ-ից Գ՝ գծված կորը տալիս է պահանջարկի կորը Պահանջարկի կոր կառուցելիս ո՞րն է «մյուս գործոնների հավասարության» դերը:

տը: Նա մի քանոն է վերցնում, միացնում է 3 և 3՝ կետերը և հայտարարում. «Ես հերքեցի վարքընթաց պահանջարկի օրենքը: Երբ որ զինը ցածր էր, քանակն էլ իրականում փոքր էր: 3 և 3՝ կետերը միացնող իմ ուղիղ գիծը տալիս է ոչ թե վարքընթաց, այլ վերքընթաց պահանջարկի կոր: Գետևաբար, ես հերքեցի մի հիմնական տնտեսագիտական օրենք»:

Ավաղ, խեղճ Քոնթրոլին փատված հայտնագործելու է, որ ինքը ուռնահարել է տնտեսագիտության հիմնական կանոններից մեկը. նա անփոփոխ չի պահել մյուս գործոնները: Այդ նույն ժամանակ, երբ զինն ընկավ, եկամուտը նվազեց: Գնումներն ալիքացնող գնի անկման միտումը ավելի քան քողարկված էր պահանջարկը կրճատող նվազած եկամտի հակամիտումով:

Ի լրումն, այդ փաստարկին կարելի է նաև կասկածել, քանի որ այն հանգեցնում է անհեթեթ եզրակացությունների: Քոնթրոլին կկանխատեսեր, որ առատ բերքի տարիներին եզիպտացորենի զինը բարձր կլինի, որովհետև պահանջարկի կորը վերքընթաց է: Այսպիսի դատողությունը ոչ միայն հանգեցնում է անհեթեթ կանխատեսումների, այլև սնանկացնում է ազարակատերերին ու այն վաճառողներին, ովքեր թանկ են գնել և էժան վաճառել: Ուրեմն՝ համոզված եղեք, որ առաջարկի կամ պահանջարկի մեջ որևէ փոփոխության ազդեցությունը վերլուծելիս մյուս գործոնները պետք է անփոփոխ պահել:

ԿՈՐԵՐԻ ԵՐԿԱՅՆՔՈՎ ՇԱՐՈՒՄԸ Ի ՀԱԿԱՂՈՒԹՅՈՒՆ ԿՈՐԵՐԻ ՏԵՂԱՇԱՐՈՒ

Պետք է շատ ուշադիր լինել՝ չչփոթելու համար պահանջարկի փոփոխությունը (որը նշանակում է պահանջարկի կորի տեղաշարժ) պահանջվող քանակի փոփոխության հետ (որը նշանակում է գնի փոփոխությունից հետո պահանջարկի նույն կորով շարժում դեպի մեկ այլ կետ): Նման տարբերակումը կիրառելի է առաջարկի և շատ այլ տնտեսական հարաբերությունների համար:

Պահանջարկի մեջ փոփոխություն տեղի է ունենում, երբ տեղաշարժվում է պահանջարկի կորի հիմքում ընկած տարրերից մեկը: Բննարկենք պիցայի դեպքը: Եթե եկամուտներն աճում են, կաճի նաև պիցայի այն քանակությունը, որ սպառողները ցանկանում են գնել ամեն գնի դեպքում: Այլ խոսքով, բարձր եկամուտները կմեծացնեն պահանջարկը և կտեղաշարժեն պիցայի պահանջարկի կորը:

Դրան հակառակ, երբ պիցայի զինն ընկնում է և բոլոր մյուս գործոնները անփոփոխ են մնում, սպառողները հակված կլինեն գնելու ավելի շատ պիցա Ասկայն ավելացած գնումները ոչ թե մեծացած պա-

հանձարկի հետևանք են, այլ՝ գնի նվազման: Այս փոփոխությունը ներկայացնում է շարժում պահանջարկի կորի երկայնքով և ոչ թե պահանջարկի կորի տեղաշարժ: Նման տարբերակումը կիրառելի է առաջարկի մեջ տեղաշարժերի համար՝ ի հակադրություն առաջարկվող քանակություններում կատարվող փոփոխության:

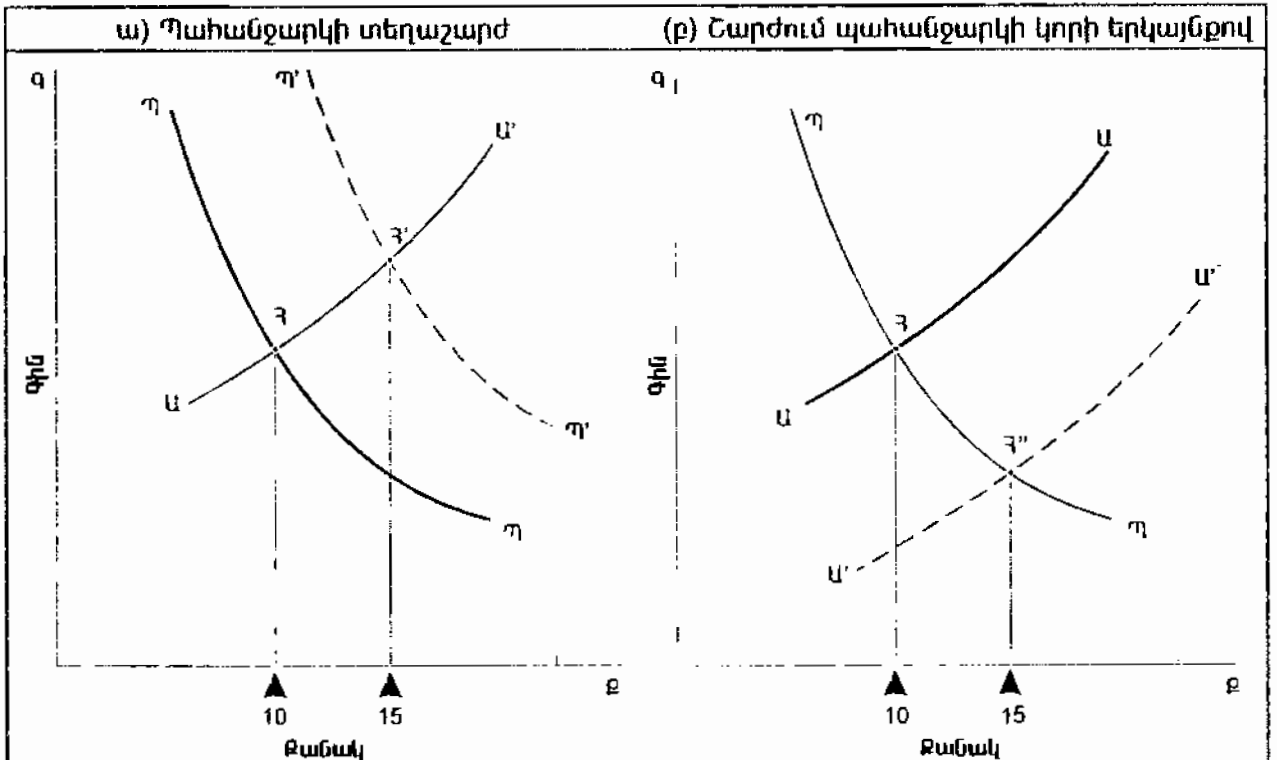
Նկար 4-8-ը ցույց է տալիս այս վճռական տարբերակումը: Նկար 4-8(ա)-ն ցույց է տալիս պահանջարկի աճի դեպքը կամ պահանջարկի կորի տեղաշարժը: Այդ տեղաշարժի հետևանքով պահանջվող հավասարակշռող քանակը 10-ից բարձրանում է 15 միավորի:

Պահանջարկի կորի երկայնքով շարժման դեպքը ցույց է տրված նկար 4-8(բ)-ում: Այս դեպքում առաջարկի տեղաշարժը շուկայական հավասարակշռությունը փոխում է 3 կետից 3'' կետը: Դրա հետևանքով պահանջվող քանակությունը 10-ից դառնում է 15 միավոր: Բայց այս դեպքում պահանջարկը չի փոխվում, ավելի շուտ մեծանում է պահանջվող քանակը, քանի որ սպառողները իրենց պահանջարկի կորի երկայնքով շարժվում են 3-ից 3'':

Եկեք այս տարբերությունը գործնականում կիրառենք՝ վերլուծելով հետևյալ ոչ ճիշտ փաստարկը. «Պարտադիր չէ, որ եզիպտացորենի սակավ բերքը բարձրացնի գինը: Գինը կարող է սկզբից բարձրանալ, սակայն բարձր գինը կնվազեցնի պահանջարկը, իսկ նվազած պահանջարկը նորից կիջեցնի գինը: Դետևարար, ոչ առատ բերքը իրականում կարող է իջեցնել եզիպտացորենի գինը»:

Ի՞նչն է սխալ այս դրույթում: Սխալն այն է, որ «պահանջարկը» երրորդ նախադասության մեջ ճիշտ չի օգտագործված. այնտեղ «պահանջարկ» բառն օգտագործվում է «պահանջվող քանակություն» իմաստով, այսպիսով շփոթելով կորի երկայնքով շարժումը պահանջարկի կորի տեղաշարժի հետ: Ճիշտ դրույթը կլիներ այսպես.

«Վատ բերքը կբարձրացնի գինը, քանի որ առաջարկի կորի ծախս տեղաշարժը բարձրացնում է եզիպտացորենի հավասարակշռության գինը: Ավելի բարձր հավասարակշռության գինը կիջեցնի պահանջվող քանակը, քանի որ սպառողները պահանջարկի վարընթաց կորով վեր են բարձրանում: Բայց քանի որ պահանջարկի կորի որևէ տեղաշարժ չի կա-

Նկար 4-8. Կորերի տեղաշարժ և շարժում կորերի երկայնքով

Այստեղ 3 կետում սկզբնական հավասարակշռությունից և 10 միավոր քանակից: (ա)-ում պահանջարկի աճը (այսինքն պահանջարկի կորի տեղաշարժը) 15 միավորի

հավասարակշռություն է ստեղծում 3' կետում: (բ)-ում առաջարկի տեղաշարժի հետևանքը լինում է շարժում պահանջարկի կորի երկայնքով 3 կետից 3'' կետը:

տարվել, որևէ պատճառ չկա ակնկալելու, քեզ զինը կրեկնի՝ որպես պահանջվող քանակի նվազման հետևանք»:

ՀԱՎԱՍԱՐԱԿՇՈՒԹՅԱՆ ԻՍՎԱՍԸ

Վերջին խոչընդոտը վերաբերում է «հավասարակշռություն» հասկացության ինկատին: Այն տեսանկյունի է հոռետեսի հետևյալ առարկության մեջ. «Ինչպե՞ս կարող եմ ասել, քեզ առաջարկն ու պահանջարկը որոշում են մի որոշակի հավասարակշռված քանակություն: Գնվող քանակությունը միշտ պետք է հավասար լինի վաճառվող քանակությանը: Ու ճշմարիտ է՝ անկախ գնից և անկախ այն բանից, քեզ շուկան հավասարակշռության մեջ է, քե՞ն ոչ»:

Այս առարկությունը ընդգծում է «հավասարակշռություն» հասկացության նրբությունը: Անեց կարող ենք պատասխանել, դուք ծիշտ եք, որ գնված քանակությունը միշտ պետք է նույնական լինի վաճառվածին: Բայց մենք փնտրում ենք այն շուկայական հավասարակշռությունը, երբ հավասարակշռված են առաջարկն ու պահանջարկը: Ո՞ր գնի դեպքում է ապստոլների կողմից հոծարակամ գնվող քանակը ճշտորեն հասնաչառասխաճում այն քանակին, որ հոծարակամ վաճառում են արտադրողները: Միայն այսպիսի գնի դեպքում գնորդներն ու վաճառողները քաղաքագրված կլինեն իրենց որոշումներով: միայն հավասարակշռության զինն է, որ հակված չէ ոչ բարձրանալու, ոչ իջնելու:

Զիավասարակշռված գների դեպքում գնված և վաճառված չափաքանակները ակնհայտորեն հավասար են: Ասակայն չափազանց բարձր գնի դեպքում ապրանքների ավելցուկ է լինում, և արտադրողները ջանում են վաճառել ավելի շատ ապրանքներ, քան գնորդները ցանկանում են գնել: Ցանկալի առաջարկի այս ավելցուկը ցանկալի պահանջարկի համեմատ գնի վրա դեպի վար ճնշում կգործադրի՝ մինչև որ զինը, վերջապես, հասնի հավասարակշռության մակարդակին, որտեղ երկու կորերը հասվում են:

Առաջարկի և պահանջարկի հավասարակշռության խառնածան Ժամանակ և միայն այդ Ժամանակ գոհ կլինեն բոլորը՝ առաջարկողները, պահանջողները և ավելցուկներից ու սղություններից զերծ գին փնտրող տնտեսագետը:

ԲԱՇԽՈՒՄԸ ԳՆԵՐՈՎ

Եկեք այժմ մեզ հաշիվ տանք, քեզ ինչ է կատարում շուկայական մեխանիզմը: Բոլոր ներդրանքների և արտադրանքների հավասարակշռության գներն ու քանակները որոշելով, շուկան հասարակության սա-

կալ ապրանքները բաշխում է կամ նորմավորում հնարավոր գործառնությունների միջև: Ո՞վ է կատարում նորմավորումը: Որևէ ծրագրավորող վարչություն՞ն կամ օրենսդիր մարմի՞ն: Ոչ: Հուկան առաջարկի ու պահանջարկի փոխազդեցության միջոցով կատարում է բաշխումը: Աս բաշխում է դրամասարակալի միջոցով:

Ի՞նչ ապրանքներ են արտադրվում: Մրա պատասխանը տրվում է շուկայական գների ազդանշանների միջոցով: Նավթի բարձր գները խթանում են նավթի արտադրությունը, մինչդեռ եգիպտացորենի ցածր գների պատճառով դեռաբները գյուղատնտեսությունից հանվում են: Կրանք, ուլքեր ամենաչառ որոպարքվեներն ունեն, ամենից շատ են ազդում այն բանի վրա, քեզ ինչ ապրանքներ են արտադրվում:

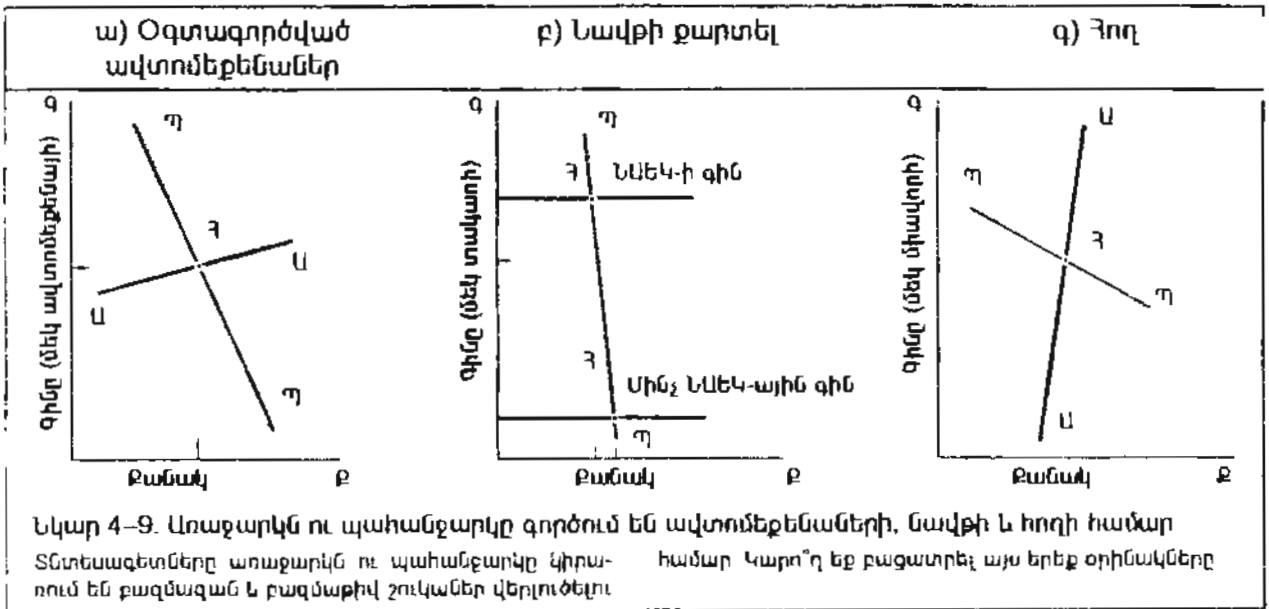
Ու՞մ են հասցվում ապրանքները: Դրամասարակալի ուժը բեչադրում է եկամտի և սպառման բաշխումը: Կրանք, ուլքեր ավելի մեծ եկամուտ ունեն, ծեռք են քերում ավելի մեծ տներ, ավելի շատ հագուստ և ավելի երկար արձակուրդ: Երբ որ քիկունքին կանխիկ փողն է, պահանջարկի կորի միջոցով ի կատար են ածվում ամենահրատապ պահանջները:

Անգամ ինչպե՞ս հարքը որոշվում է առաջարկով ու պահանջարկով: Երբ եգիպտացորենի գները ցածր են, ազարակաստերերը չեն կարող քանկարժեք տրակտորներ և պարաբտանյութեր կիրառել, և միայն լավագույն հողերն են մշակում: Երբ նավթի գները բարձր են, նավթարդյունահանող ընկերությունները ծովափից հեռու քրերում խոր հորատանքներ են փորում և նավթ գտնելու սեչաժիկ տեխնիկա կիրառում:

Շուկայական տնտեսությունը իմեակական տնտեսական խնդիրները լուծում է առաջարկի և պահանջարկի գործողության միջոցով:

ԵՐԵՔ ԵՈՒԿԱ

Առաջարկի ու պահանջարկի այս ներառությունը եգրաբակելով, եկեք դիտարկենք երեք դեպք, որոնցում առաջարկն ու պահանջարկը կարող են օգնել բացատրելու, քեզ ինչպես են որոշվում գներն ու քանակները: Եկար 4-9-ը տալիս է գործածված ավտոմեքենաների մրցուկակ շուկայի պատկերը: Տնտեսական գերածի Ժամանակ ի՞նչ կպատահի գործածված ավտոմեքենաների գներին, երբ ընտանեկան եկամտաները բարձր են: Եկարի (բ) մասը ցույց է տալիս, քեզ նավթի գներն ինչպես ասողաբաշխական դարձան, երբ ԵՆԵԿ-ը (ԵՆԵԿ՝ Լառք աղտոտանող երկրների կազմակերպություն) կազմեց գներն ամրակադող մի խումբ (որ անվանվեց քարտեջ): Ի՞նչ կպատահի պահանջվող նավթի քանակին, եթե ԵՆԵԿ-ը փչուզվի, և նավթի գները կտրուկ ընկնեն: Երրորդ դեպքը (գ)

ցույց է տալիս մենեքնում հողի առաջարկն ու պահանջարկը: Նկատեք, թե հողի առաջարկը որքան քիչ է արձագանքում ավելի բարձր գների: Կարող եք բացատրել, թե ինչու հողի աճած պահանջարկը մեծապես բարձրացնում է գները և ինչու՞ է հազիվ փոխում առաջարկվող քանակությունը:

Սրանք, սակայն, մի քանի նմուշ են այն հարցերի, որոնց պատասխանը կարող են տալ առաջարկի ու

պահանջարկի վրա հիմնված վերլուծությունները: Հետագա ուսումնասիրությունը կխորացնի առաջարկի ու պահանջարկի խորքում գտնվող ուժերի մեր ըմբռնումը և ցույց կտա, թե ինչպես կարող է այս վերլուծությունը կիրառվել այլ կարևոր բնագավառներում: Սակայն անգամ այս նախնական ուսումնասիրությունը անհրաժեշտ միջոց կձառայի՝ բացատրելու այն տնտեսական աշխարհը, որում մենք ապրում ենք:

ԱՍՓՈՓՈՒՄ

1. Առաջարկի ու պահանջարկի վերլուծությունը ցույց է տալիս, թե շուկայական մեխանիզմն ինչպես է հաղթահարում տնտեսական խնդիրների երրորդությունը ի՞նչ, ինչպե՞ս և ու՞մ հաճարը: Այն ցույց է տալիս, թե ինչպես են դոկտր-քվեները որոշում ապրանքների գներն ու քանակները:
2. Պահանջարկի սանդղակը որևէ ապրանքի պահանջվող քանակի և գնի փոխհարաբերությունն է, երբ մյուս գործոններն անփոփոխ են: Այդպիսի մի պահանջարկի սանդղակը, գծագրով ներկայացված որպես պահանջարկի կոր, անփոփոխ է պահում մյուս գործոնները, ինչպիսիք են ընտանեկան եկամուտները, ճաշակները և այլ ապրանքների գները: Համարյա բոլոր սպառման ապրանքները ենթարկվում են վարընթաց պահանջարկի օրենքին, ըստ որի պահանջվող քանակը նվազում է, երբ ապրանքի գինն աճում է: Այս օրենքը ներկայացվում է վարընթաց պահանջարկի կորով:
3. Շուկայի՝ որպես ամբողջության, պահանջարկի սանդղակի խորքում բացնված են շատ գործոններ՝ միջին ընտանեկան եկամուտները, բնակչության թիվը, առնչվող ապրանքների գները, ճաշակները և հատուկ գործոնները: Երբ այս գործոնները փոխվում են, պահանջարկի կորը տեղաշարժվում է:
4. Առաջարկի սանդղակը (կամ առաջարկի կորը) ներկայացնում է արտադրողների կողմից վաճառվելիք ապրանքների քանակի քանակի ու գնի փոխադարձ կապը

(մյուս գործոնները մնում են անփոփոխ): Առաջարկվող քանակը սովորաբար դրականորեն է արձագանքում գնին, այնպես որ առաջարկի կորը բարձրանում է վեր և այլ:

- 5. Առաջարկի վրա ապրանքի գնից բացի այլ տարրեր էլ են ազդում: Ամենակարևոր գործոնը ապրանքի արտադրության ժախսերն են, որ որոշվում են տեխնոլոգիայի վիճակով և ներդրանքի գներով: Առաջարկի այլ տարրերն են՝ առնչվող ապրանքների գները, շուկայի կազմակերպումը և հատուկ գործոնները:
- 6. Մրցունակ շուկայում առաջարկի ու պահանջարկի հավասարակշռությունը ձեռք է բերվում այնպիսի գնի դեպքում, երբ հավասարակշռված են առաջարկի ու պահանջարկի ուժերը: Հավասարակշռող գինն այն է, որի դեպքում պահանջվող քանակը ճշտորեն հավասար է առաջարկվող քանակին: Գծագրի վրա դա առաջարկի ու պահանջարկի կորերի հատման կետն է: Հավասարակշռությունից բարձր գնի դեպքում արտադրողներն առաջարկում են ավելի, քան սպառողները ցանկանում են գնել, որի հետևանքը ապրանքների ավելցուկն է և գների վրա դեպի վար ճնշում գործադրելը: Նմանապես, շատ ցածր գինը առաջացնում է ապրանքի պակաս, և, հետևաբար, գնորդները հակված են գները բարձրացնել վեր դեպի հավասարակշռություն:
- 7. Մրցակցությանը որոշված գներն ապրանքների առաջարկը բաշխում են նրանց միջև, ովքեր ունեն պահանջ և անհրաժեշտ դուրար-քվեներ
- 8. Առաջարկի ու պահանջարկի վրա հիմնված վերլուծության կիրառման որոգայթներից խույս տալու համար մենք պետք է հետևենք որոշակի կանոնների՝ ա) անփոփոխ պահել մյուս գործոնները, ինչը պահանջում է տարբերակել ապրանքի սեփական գնի փոփոխության ազդեցությունը այլ տարրերի ազդեցությունից, բ) տարբերակել պահանջարկի կամ առաջարկի փոփոխությունը (ինչը հանգեցնում է կորի տեղաշարժի) պահանջվող կամ առաջարկվող քանակության փոփոխությունից (ինչը ներկայացնում է շարժում կորի երկայնքով), գ) ընդունել առաջարկի և պահանջարկի հավասարակշռությունը, որի ժամանակ վաճառողներն ու գնորդները հոժարակամ գբաղվում են առևտրով:

ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԿՐԿՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍՍՐ

Առաջարկի և պահանջարկի վերլուծություն

պահանջարկի սանդղակ կամ կոր, ՊՊ
 պահանջարկի վարընթաց օրենք
 առաջարկի սանդղակ կամ կոր, ԱԱ

առաջարկի ու պահանջարկի կորերի վրա ազդող գործոններ
 ավելցուկ, պակաս
 բաշխում գներով

Առաջարկի ու պահանջարկի որոգայթներ

մյուս գործոններն անփոփոխ
 կորերի տեղաշարժի և կորի երկայնքով շարժումների տարբերակում
 հավասարակշռված գին և քանակ

ՀԱՐՑԵՐ ԸՆՆԱՐԿԱՆ ՀԱՍԱՐ

1. Ուշադիր սահմանեք, թե ինչ է հասկացվում պահանջարկի սանդղակ կամ կոր ասելով: Չեականք պեք վարընթաց պահանջարկի օրենքը: Երկու օրինակ բերեք ձեր սեփական փորձից, վարընթաց պահանջարկի օրենքը նկարագրելու համար:
2. Աստիճանեք առաջարկի սանդղակ կամ կոր հասկացությունները: Տույց տվեք, որ առաջարկի աճը նշանակում է առաջարկի կորի տեղաշարժ դեպի աջ և ներքև: Դա հակադրեք պահանջարկի աճով պայմանավորված պահանջարկի կորի դեպի աջ և դեպի վեր տեղաշարժին: Ի՞նչ տարբերություն կա:
3. Ի՞նչը կարող է մեծացնել համբուրգերի պահանջարկը: Ի՞նչը կմեծացնի առաջարկը: Ինչպե՞ս կազդի սառեցրած էժան պիցան համբուրգերի շուկայական հավասարակշռության և «Մըքզո-նայդ»-ում աշխատող դեռահասների աշխատավարձի վրա:
4. Բացատրեք, թե ինչու մրցուճակ շուկաներում գինը կայունանում է առաջարկի ու պահանջարկի հավասարակշռության հատման կետում: Բացատրեք, թե ինչ է պատահում, երբ շուկայական գինը սկզբում շատ բարձր կամ ցածր է լինում:
5. Բացատրեք, թե հետևյալ դրույթներն ինչու են կեղծ:
  - ա) Բրազիլիայի սրճաբուծական շրջաններից մեկում եղած սառնամանիքը կիջեցնի սուրճի գինը:
  - բ) Միջին արևելքում քաղաքական հուզումների հետևանքով նավթի բարձրացած գները կիջեցնեն նավթի պահանջարկը:
  - գ) Առողջության վրա մտի ազդեցության առաջացրած մտահոգությունը կիջեցնի գրանուլայի գինը և կբարձրացնի կաշվե բաճկոնի գինը:
  - դ) Թմրանյութերի դեմ ուղղված պայքարը, կոկաինի ներմուծման խստացող արգելքի հետ միասին, կիջեցնի երկրի ներսում արտադրվող մարիխուանայի գինը:
6. Առաջարկի ու պահանջարկի չորս օրենքներն են.
  - ա) Պահանջարկի աճը սովորաբար բարձրացնում է գինը և մեծացնում պահանջվող քանակությունը:
  - բ) Պահանջարկի նվազումը սովորաբար _____ է գինը և _____ պահանջվող քանակությունը:
  - գ) Առաջարկի աճը սովորաբար իջեցնում է գինը և մեծացնում պահանջվող քանակությունը:
  - դ) Առաջարկի նվազումը սովորաբար _____ է գինը և _____ պահանջվող քանակությունը:

Լրացրեք բաց թողնված տեղերը: Յուրաքանչյուր օրենք ցուցադրեք «առաջարկ և պահանջարկ» սխեմայով:
7. Ատորև բերված օրինակներից յուրաքանչյուրում բացատրեք, թե պահանջվող քանակությունը արդյոք փոխվում է պահանջարկի տեղաշարժի, թե գնի տեղաշարժի պատճառով, և ձեր պատասխանը պատկերավոր ներկայացնելու համար գծեք սխեմա:
  - ա) Ուազմական ծախսերի աճի հետևանքով գին-կորակաճ կոշիկների գինն աճում է:
  - բ) Եթե Դոմի պապը կաթոլիկներին թույլատրի ուրբաթ օրը միս ուտել, ապա ձկնեղենի գները կընկնեն:
  - գ) Բենզինի հարկը նվազեցնում է բենզինի սպառումը:
  - դ) Տորենի կործանարար հիվանդությունից հետո հացի վաճառքը նվազում է:
  - ե) Տորենի կործանարար հիվանդությունից հետո սոյայի վաճառքն ավելանում է:
  - զ) Երբ XIV դարում ժանտախտը սփռվեց Եվրոպայով մեկ, աշխատավարձերը բարձրացան:
8. «Կառավարությունը կոշիկի արդյունաբերությունը պետք է պաշտպանի արտասահմանյան կործանարար մրցակցությունից: Դա կօգնի սպառողներին, քանի որ երկրի ներսում արտադրված կոշիկեղենի ավելի բարձր գները կնվազեցնեն պահանջարկը և, ի վերջո, կհանգեցնեն գնի իջեցմանը սպառողների համար»: Մեկնաբանեք սույն դրույթի դատողությունը այս գլխի «երեք խոչընդոտների» ըննարկման առումով: Գրավոր ներկայացրեք կոշիկի շուկայի վրա արտասահմանյան կոշիկի մատակարարումների սահմանափակման ազդեցության ճիշտ վերլուծությունը:
9. Օգտագործելով հետևյալ տվյալները՝ գծեք առաջարկի և պահանջարկի կորերը և որոշեք հավասարակշիռ գինն ու քանակը:

Ի՞նչ կպատահեր, եթե պիցայի պահանջարկը յուրաքանչյուր գնի դեպքում եռապատկվեր: Ի՞նչ տեղի կունենար, եթե մեկ պիցայի գինը սկզբնապես նշանակված լիներ չորս դոլար:

Պիցայի առաջարկն ու պահանջարկը

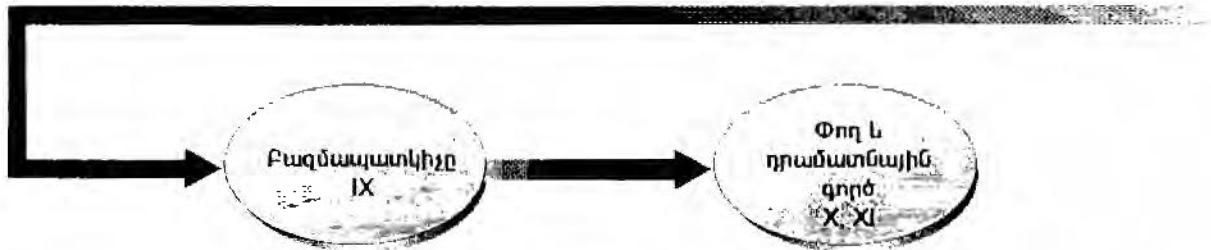
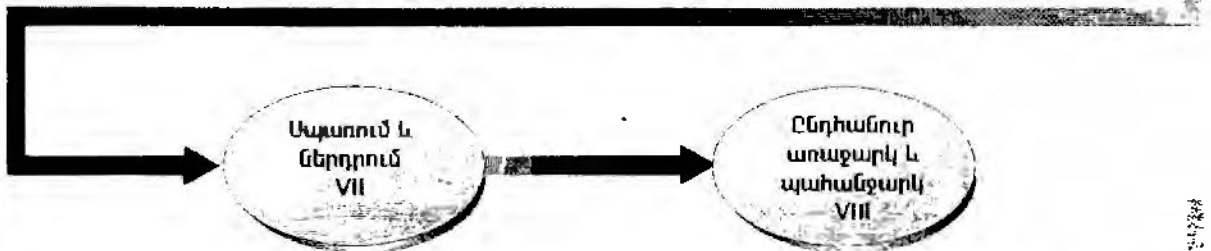
Գինը (դոլար՝ մեկ պիցայի համար)	Պահանջվող քանակը (հատ՝ մեկ կիսամյակում)	Առաջարկվող քանակը (հատ՝ մեկ կիսամյակում)
10	0	40
8	10	30
6	20	20
4	30	10
2	40	0
0	125	0

ՄԱՍ ԵՐԿՐՈՐԴ

ՄԱԿՐՈՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Անցնելիք ուղին

Մակրոտնտեսագիտությունը տնտեսության՝ որպես ամբողջության, վարքի ուսումնասիրությունն է: Նա հետաքրքրվում է ինչպես գործազրկության և գնաճի հանգեցնող գործարարության պարբերաչափաներով, այնպես էլ արտադրանքի և կենսամակարդակի երկարաժամկետ միտումներով: Երկրորդ մասն սկսում ենք ընդհանուր հայացք գցելով հիմնական հասկացությունների վրա, ապա ընդհանուր առաջարկի և պահանջարկի վերլուծության միջոցով հետազոտում ենք արտաքին ցնցումների և պետական քաղաքականության ազդեցությունը արտադրանքի, զբաղվածության և գների մակարդակի վրա:

ՄԱԿՐՈՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ. ԱԿՆԱՐԿ

Տնտեսության ամբողջ նպատակը անմիջական կամ հետագա սպառման բարիքների և ծառայությունների արտադրությունն է: Կարծում են, ապացույցների ծանրությունը մշտապես պետք է դրված լինի նրանց վրա, ովքեր կարտադրեն ավելի քիչ, քան թե շատ, ովքեր անգործ կբողեն ճարդկանց կամ մեքենաները կամ օգտագործելի հողը: Զարմանալի է, թե ինչքան շատ պատճառներ կարելի է գտնել արդարացնելու այդպիսի կրուստը, զնաճի վախ, վճարումների հաշվեկշիռի պակասորդ, չհաշվեկշռված բյուջե, չափազանց մեծ պետական պարտք, դոլարի նկատմամբ վստահության անկում:

Տեյմս Թեյմս, «Պետական տնտեսական քաղաքականություն»

Ինչու՞ 1930-ական թթ. մեծ լճացման ժամանակ Ամերիկայում և արդյունաբերական աշխարհի մեծ մասում արտադրությունը և զենքը ցնցում ապրեցին: Ինչու՞ հենց այդ ժամանակաշրջանում միլիոնավոր մարդիկ անկարող էին աշխատանք գտնել և ապրում էին սովածահուության և բշվառության եզրին: Ամերիկային ի՞նչ ուժեր մղեցին դեպի կայուն արդյունաբերական աշխուժացում՝ երկրորդ համաշխարհային պատերազմի և այնուհետև, կրկին, Վիետնամի պատերազմի տարիներին: Ինչու՞ 1982 թվականին գործազրկությունը հասավ աշխատուժի գրեթե 11%-ին և միայն Ռեյգանի կառավարման ժամանակաշրջանի երկարատև բարգաձաճման տարիներին անշեղորեն նվազեց: Ինչու՞ որոշ երկրներում զենքն անեցին հազարապատիկ կամ ավելի: Եվ բոլորովին վերջերս՝ ինչու՞ նավթի գնի կտրուկ աճը վերջին մի քանի տարում երեք անգամ հանգեցրեց տնտեսական վարընթացի:

Այս կենսական հարցերն առաջադրված են մակրոտնտեսագիտության կողմից, որը ներկայացված է այս գլխում: Ա բաժնում մակրոտնտեսագիտական քաղաքականության գլխավոր նպատակների հետ մեկտեղ քննարկվում են հիմնական մակրոտնտեսագիտական հասկացությունները: Այնուհետև, Բ բաժնում ներկայացված է մակրոտնտեսագիտական վերլուծության հիմնական միջոցը՝ ընդհանուր առաջարկն ու պահանջարկը, որը Միացյալ Նահանգներում օգտագործվում է վերջին ժամանակների տնտեսական իրադարձությունների հետազոտման նպատակով:

ՄԱԿՐՈՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՄԱԿՐՈՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ինչպես հիշում եք առաջին գլխից, մակրոտնտեսագիտությունը տնտեսության վարքի՝ որպես ամբողջության, ուսումնասիրումն է: Ես հետազոտում է երկրի արտադրանքի ընդհանուր մակարդակը, զբաղվածությունը, զենքը և արտաքին առևտուրը: Ի հակադրություն միկրոտնտեսագիտությունն ուսումնասիրում է անհատական զենքը, քանակությունները և շուկաները:

Մի քանի օրինակներ պարզ կդարձնեն այս տարբերությունը: Միկրոտնտեսագիտությունը քննարկում է, թե նավթի քարտեչը ինչպես պետք է որոշի իր նավթի գինը, մակրոտնտեսագիտությունը հարցադրում է, թե ինչու նավթի համաշխարհային գնի կտրուկ աճը առաջ է բերում զնաճ ու գործազրկություն: Միկրոտնտեսագիտությունն ուսումնասիրում է, թե արդյո՞ք քոլեջ հաճախելը ձեր ժամանակի լավ օգտագործումն է, մակրոտնտեսագիտությունը՝ չափահասների գործազրկության տոկոսը: Միկրոտնտեսագիտությունը քննարկում է արտաքին առևտրի մասնակի հարցեր, օրինակ, ինչու ենք մենք ներմուծում «Տոյոտաներ» և արտահանում ծանր բեռնատարներ: Մակրոտնտեսագիտությունն ուսումնասիրում է մեր ներմուծման և արտահանման ընդհանուր միտումները՝ անելով, օրինակ՝ այսպիսի հարցադրում: Ինչու՞ դոլարի փոխանակային արժեքն աճեց 1980-ական թվականների սկզբին և այնուհետև ընկավ 1980-ական թվականների վերջին:

Ա. ՄԱԿՐՈՏՆԵՏԵՍԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ՆՊԱՏԱԿՆԵՐ

ՄԱԿՐՈՏՆԵՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՆՊԱՏԱԿՆԵՐՆ ՈՒ ԼԾԱԿՆԵՐԸ

Ազգերի քաղաքական, սոցիալական և ռազմական ճակատագիրը մեծապես կախված է տնտեսական առաջադիմությունից, և այսօր երկրի առաջադիմության համար տնտեսագիտության ոչ մի բնագավառ ավելի կենսական չէ, քան այդ երկրի մակրոտնտեսական գործունեությունը: Այնպիսի երկրները, ինչպիսին է ճապոնիան, որն իր արտադրանքի համար արտահանման շուկաներ գրավելով՝ սրընթաց վերելք է ապրում, հզոր քաղաքական ուժ են և ունեն ավելի բարձր կենսամակարդակ:

Հակառակ ծայրին են գտնվում այն երկրները, որոնք լճացման մեջ են և տուժում են սրընթաց գնաճից, առևտրի հաշվեկշռի մեծ պակասորդից և խոշոր օտարերկրյա պարտքերից: Օրինակ, չնայած Խորհրդային Միությունն ընդարձակ երկիր է, ունի առատ բնական ռեսուրսներ և մարդկային տաղանդներ, տնտեսական լճացումը նրան սպառնում է երկրորդ կարգի հզորության երկրների շարքն իջեցնել, քանի դեռ իր քաղաքացիները պայքարում են մի կտոր հացի համար:

Երկրի կենսամակարդակը խիստ կախված է նրա մակրոտնտեսական քաղաքականությունից: Մինչև այս դարը շատ երկրներ արդտ պատկերացում ունեին պարբերական տնտեսական ճգնաժամերի հաղթահարման մասին: Սակայն Տոն Մեյնարդ Բեյնզի հեղափոխիչ տեսությունն օգնեց բացատրել տնտեսական տատանումներ առաջացնող ուժերը, և գործարարության պարբերաշրջանների ամենավատ խթարումների կարգավորման համար առաջարկեց նոր մոտեցում: Բեյնզի և նրա ներկայիս ժառանգորդների շնորհիվ մենք գիտենք, որ մակրոտնտեսական քաղաքականության իր ընտրությամբ (այնպիսին, որ ազդում է փողի առաջարկի, հարկերի կամ պետական ծախսերի վրա) երկիրը կարող է արագացնել կամ դանդաղեցնել իր տնտեսական զարգացումը, խթանել սրընթաց գնաճ կամ դանդաղեցնել գների աճը, առաջացնել առևտրի հաշվեկշռի պակասորդ կամ ստեղծել առևտրի հաշվեկշռի ավելցուկ:

Մակրոտնտեսագիտությունը վերլուծելիս մշտապես հանդիպում ենք մի քանի հանգուցային մակրոտնտեսական փոփոխականների, որոնցից կարևորներն են համախառն ազգային արդյունքը (ՀԱԱ), գործազրկության մակարդակը, գնաճը և զուտ արտահանումը: Սրանք այն գլխավոր չափանիշներն են,

որոնցով դատում ենք մակրոտնտեսական գործունեության մասին:

5-1 աղյուսակում քվարկված են մակրոտնտեսական քաղաքականության նպատակներն ու միջոցները: Այժմ անցնենք յուրաքանչյուրի մանրամասն բնութագրմանը և ժամանակակից մակրոտնտեսագիտությանը դիմակայող մի քանի հանգուցային հարցերի լուսաբանմանը:

Նպատակներ	Միջոցներ
Արտադրանք	Ֆինանսական
Բարձր մակարդակ սրընթաց ան	քաղաքականություն Պետական ծախսեր Հարկում
Զբաղվածություն	Փողի քաղաքականություն
Զբաղվածության բարձր մակարդակ Ցածր հարկադիր գործազրկություն	Փողի առաջարկի կարգավորում՝ ազդելով շահադուլքների վրա
Ազատ շուկաներ և զների մակարդակի կայունացում	Արտաքին տնտեսագիտություն Առևտրի քաղաքականություն, փոխարժեքային միջամտություն
Աիջազգային առևտուր	Եկամտի քաղաքականություն Աշխատավարձ-գին կամավոր կողմնորոշիչներից դեպի պարտադիր վերահսկում
Ներծուծման ու արտահանման հավասարակշռություն Փոխարժեքի կայունություն	

Աղյուսակ 5-1. Մակրոտնտեսական քաղաքականության նպատակներն ու միջոցները

Ձախակողմյան սյունակում բերված են մակրոտնտեսական քաղաքականության հիմնական նպատակները: Այս նպատակները կարելի է գտնել ազգային օրենքներում և քաղաքական առաջնորդների հայտարարություններում: Աջակողմյան սյունակը պարունակում է ժամանակակից տնտեսություններում առկա հիմնական չձևակները կամ քաղաքականությունները: Սրանք են այն ուղիները, որոնցով քաղաքականություն վարողները կարող են ազդել տնտեսական գործունեության արագության և ուղղության վրա:

ՆՊՍԱԿՆԵՐ

Տնտեսության ընդհանուր գործունեության հաջողությունը գնահատելու համար տնտեսագետները ուշադրություն են դարձնում չորս ոլորտների վրա. արտադրանք, զբաղվածություն, զների կայունություն և միջազգային առևտուր:

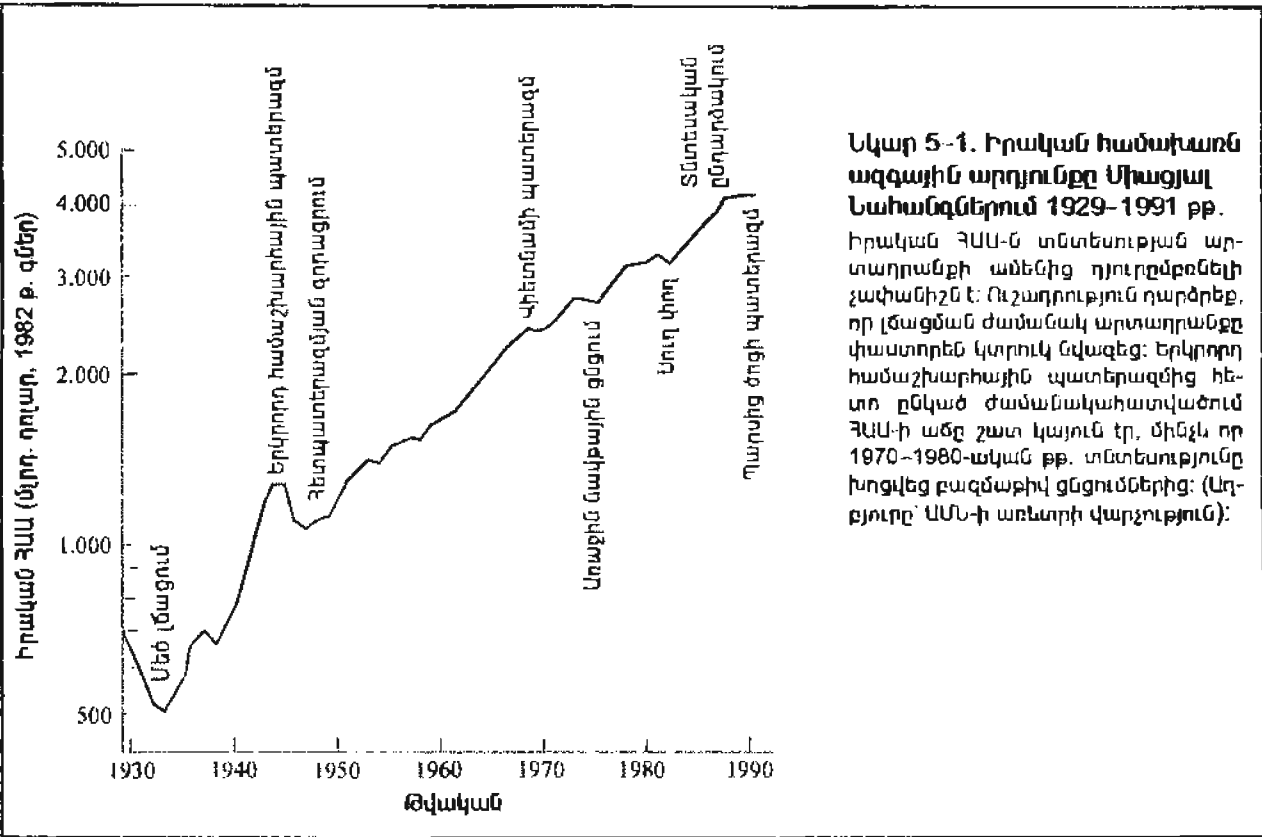
Արտադրանք: Տնտեսական գործունեության վերջնական նպատակը բնակչության ապահովումն է նրա ցանկացած բարիքներով և ծառայություններով: Ի՞նչը կարող է տնտեսության համար ավելի կարևոր լինել, քան իր ժողովրդի համար ապահով ծածկի, սննդի, կրթության և հանգստի ապահովումն է:

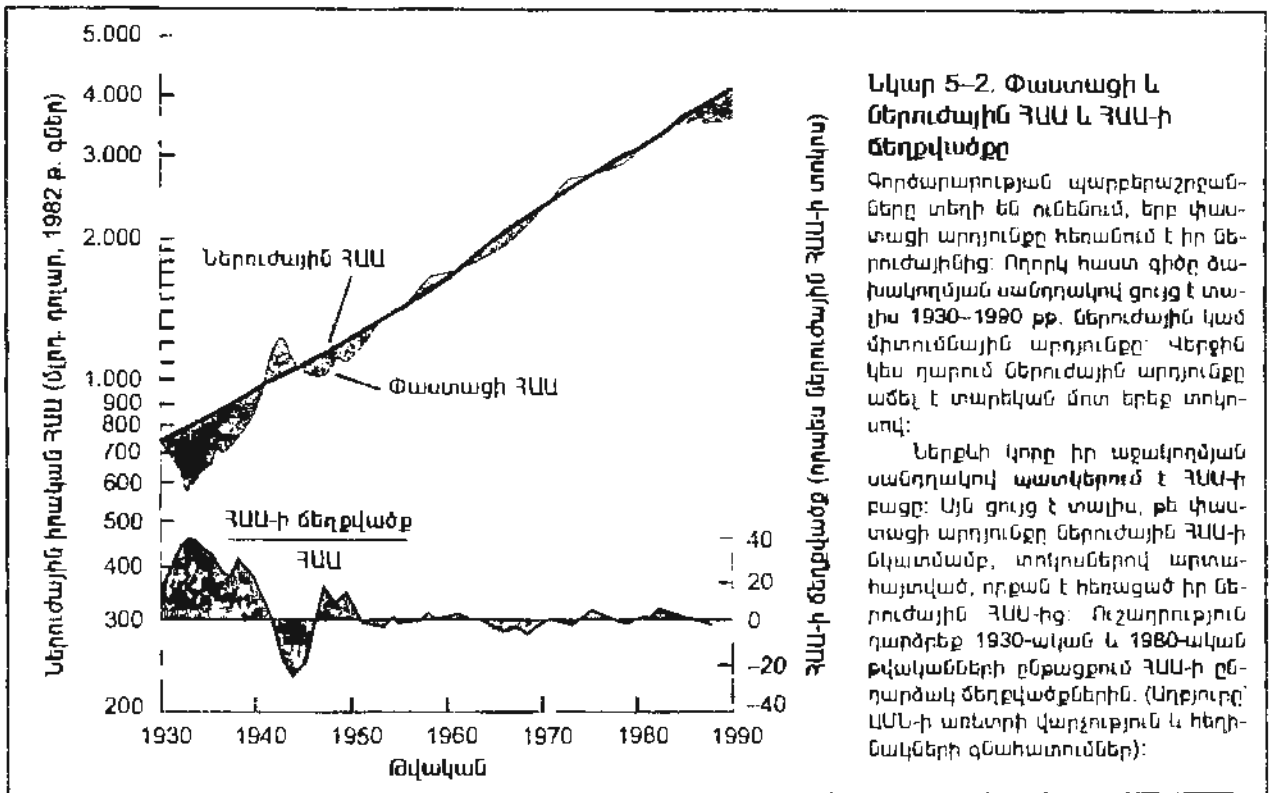
Տնտեսության մեջ լրիվ արտադրանքի ամենահամապարփակ չափանիշը **համախառն ազգային արդյունքն է (ՀԱԱ):** ՀԱԱ-ն մեկ տարվա ընթացքում երկրում արտադրված բոլոր վերջնական բարիքների և ծառայությունների (խնձոր, բանան, համերգ, շների մրցավազք, . . . , եզնուտի բրդից բաճկոն, ցիտրա), շուկայական արժեքն է: Գոյություն ունի ՀԱԱ-ի չափման երկու եղանակ: **Ամբիանսական ՀԱԱ-ն** չափվում է ընթացիկ շուկայական գներով: **Իրական ՀԱԱ-ն**

հաշվարկում են հաստատուն կամ անփոփոխ գներով (ասենք՝ 1982 թվականի համար):

Արտադրանքի աճի և մակարդակի լայնորեն մատչելի լավագույն չափանիշը իրական ՀԱԱ-ի տեղաշարժերն են. դրանք ծառայում են որպես երկրի տնտեսության ուշադիր վերահսկվող զարկերակ: Նկար 5-1-ում ցուցադրված է Միացյալ Նահանգների իրական ՀԱԱ-ի պատմությունը՝ սկսած 1929 թվականից: Նշենք տնտեսական անկումը 1930-ական թթ. մեծ լճացման ժամանակ, տնտեսական աշխուժացումը երկրորդ համաշխարհային պատերազմի տարիներին, արագ ու կայուն աճը 1960-ական թթ., տնտեսական վայրընթացները 1975 ու 1985 թթ. և կայուն աճը 1982-1990 թթ. երկարատև բարգավաճման ընթացքում:

Կապիտալիստական տնտեսություններում արտադրանքի աճի վարքի ուսումնասիրությունը երևան է հանում իրական ՀԱԱ-ն ավելանալու և կրճատվելու ժամանակաշրջաններ: Համընդհանուր տնտեսական գործունեության մեջ այդ տատանումները կոչվում են զործարարության պարբերաշրջաններ: Գործարարության պարբերաշրջանների վայրընթացների ժամանակ միլիոնավոր մարդիկ կորցնում են աշխատանքը,

և արտադրության լնացման պատճառով երկիրը զրկվում է միլիարդավոր դոլարների բարիքներից ու ծառայություններից: 1945 թվականից սկսած գործարարության պարբերաշրջանները հակված են մեղմանալու, մասամբ՝ քանի որ երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո մակրոտնտեսագիտության առաջընթացը բաղաբաժանություն վարողներին հնարավորություն տվեց կայունացնել տնտեսությունը:

Չնայած գործարարության պարբերաշրջաններում ՀԱԱ-ի տեսանելի կարճատև տատանումներին, զարգացած տնտեսությունները սովորաբար ցուցաբերում են իրական ՀԱԱ-ի կայուն, երկարատև աճ և կենսապայմանների բարելավում: Այս գործընթացը հայտնի է տնտեսական աճ անվանմամբ: Ինչպես երևում է ներուժային արդյունքի աճից, ամերիկյան տնտեսությունը ավելի քան մեկդարյա ժամանակահատվածում կայացել է որպես առաջընթացի հզոր շարժիչ:

Ներուժային ՀԱԱ-ն իրական ՀԱԱ-ի երկարաժամկետ հեռանկարային միտումն է: Նա արտահայտում է տնտեսության հեռանկարային արտադրողական ունակությունը կամ այն առավելագույն քանակությունը, որ տնտեսությունը գները կայուն պահելով կարող է արտադրել: Ներուժային արդյունքը երբեմն նաև անվանում են բարձր զբաղվածության մա-

կարդակի արտադրանք: Երբ տնտեսությունը գործում է իր լրիվ հնարավորությամբ՝ գործազրկությունը ցածր է և արտադրությունը բարձր:

Գործարարության պարբերաշրջաններում փաստացի ՀԱԱ-ն չի համընկնում իր ներուժի հետ: Օրինակ, 1982 թվականին ՄԱԿ-ի տնտեսության արտադրանքը ներուժային արդյունքից զրեթե 300 մլրդ. դոլարով պակաս էր: Դրա հետևանքով միայն մեկ տարում յուրաքանչյուր ընտանիք 5000 դոլարի կորուստ կրեց: Փաստացի և ներուժային ՀԱԱ-ի տարբերությունը կոչվում է **ՀԱԱ-ի ճեղքվածք**: ՀԱԱ-ի մեծ ճեղքվածքը նշանակում է, որ տնտեսությունը տնտեսական վայրընթացի մեջ է և գործում է իր արտադրական կարողությունների սահմանների ներսում: Երբ ճեղքվածքը փոքր է, տնտեսական վայրընթացներն անվանում են **անկումներ**, իսկ մեծ ճեղքվածքի դեպքում **լծացումներ**։ Այն տարիներին, երբ ՀԱԱ-ի ճեղքվածքը մեծ է, բարիքները կորչում են ճիշտ այնպես, ինչպես եթե դրանք ծովը թափեին:

5-2 նկարը ցույց է տալիս 1930-1990 թթ. համար գնահատված ներուժը և փաստացի արդյունքը: Գորշ տիրույթները երկու զծերի միջև ցույց են տալիս ՀԱԱ-ի ճեղքվածքները: Ուշադրություն դարձրեք 1930-ական և վաղ 1980-ական թվականների ընթացքում առկա ընդարձակ ճեղքվածքներին:

Բարձր զբաղվածություն, ցածր գործազրկություն: Մակրոտնտեսական քաղաքականության հաջորդ հիմնական նպատակն է բարձր զբաղվածությունը՝ ցածր գործազրկության երկնամասեր: Մարդիկ ցանկանում են չավ, բարձր վարձատրվող աշխատանք գտնելու հնարավորություն ունենալ առանց փնտրտուքի կամ շատ երկար սպասելու: 5-3 նկարում ցուցադրված են գործազրկության միտումները վերջին վեց տասնամյակների ընթացքում: Ուղղածիզ առանցքի վրա նշված գործազրկության մակարդակը աշխատանք չունեցողների տոկոսային մասն է աշխատուժի մեջ: Աշխատուժն ընդգրկում է բոլոր աշխատանք ունեցող ծարղկանց և աշխատանք չունեցող այն անհատներին, ովքեր աշխատանք են փնտրում: Այն չի ներառում նրանց, ովքեր անգործ են, բայց աշխատանք չեն փնտրում:

Գործազրկության մակարդակը գործարարության պարբերաշրջանների հետ շարժվելու միտում ունի. երբ արտադրանքը լճացած է, աշխատանքի պահանջարկը նվազում է, և գործազրկության տոկոսն աճում է: Գործազրկությունը համաճարակային

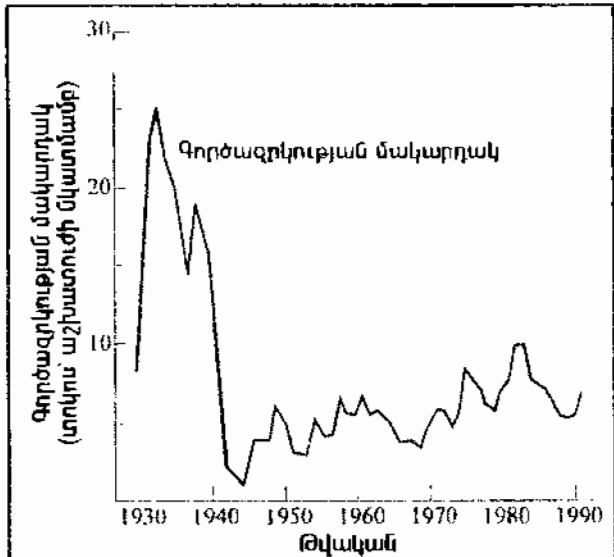
բնույթ ընդունեց 1930-ական թվականների մեծ լճացման ընթացքում, երբ աշխատուժի մեկ քառորդը անգործ էր մնացել: Մինչ ազգը խուսափեց մեկ այլ մեծ լճացումից, վերջին երկու տասնամյակներում աշխատուժի աշխատանք չունեցող մասը նկատելի վերընթաց տեղաշարժ ապրեց: Բոլոր ցանկացողներին լավ աշխատանքով ապահովելու նպատակը օրեցօր դարձավ ամհասանելի:

Կայուն գներ: Մակրոտնտեսական երրորդ նպատակը ազատ շուկաներում կայուն գների պահպանումն է: Ազատ շուկաների պահպանման փափազը ծանր հոգս է և մարմնավորում է այն դատողությունը, որ տնտեսական գործունեության կազմակերպման առավել արդյունավետ ուղին սահուն գործող շուկայական տնտեսությունն է: Ազատ շուկայում գներն առավելագույն հնարավոր չափով որոշվում են առաջարկով ու պահանջարկով, և իշխանությունները ձեռնափակ են մնում առանձին ապրանքների գները վերահսկելուց: Միայն ձեռնարկություններին ազատորեն գներ սահմանելու հնարավորություն ընձեռելով, մենք կարող ենք համոզված լինել, որ շուկան ռեսուրսները կուղղի դեպի առավել արդյունավետ օգտագործում:

Այս նպատակի երկրորդ մասը գների ընդհանուր մակարդակի սրընթաց աճի կամ անկման կանխումն է: Ինչու՞ է գների կայունությունը ցանկալի: Եուկայան տնտեսությունը գներն օգտագործում է որպես տնտեսական արժեքների չափանոց և որպես գործարարության դեկավարման միջոց: Երբ գների անձան ժամանակահատվածում տնտեսական չափանոցը կտրուկ փոխվում է, մարդիկ չփոքվում են, սխալներ գործում և իրենց ժամանակի մեծ մասը վատնում անհանգստանալով իրենց փողի արժեքի համար: Գների սրընթաց փոփոխությունները բերում են տնտեսական անարդյունավետություն:

Գների ընդհանուր մակարդակի ամենասովորական չափը սպառողական գների համաթիվն է, որը հանրորեն հայտնի է որպես ՍԳՀ: ՍԳՀ-ն կարգավորում է տիպական քաղաքային սպառողի կողմից գնված ապրանքների որոշակի զամբյուղի արժեքը (ներառյալ սնունդը, ծածկը, հագուստը և բուժսպասարկումը): Գների ընդհանուր մակարդակը հաճախ նշանակվում է Գ տառով:

Գների մակարդակի փոփոխություններն անվանում են **գնաճի չափ**, որը ցույց է տալիս մեկ տարում գների մակարդարի աճի կամ նվազման արագությունը¹: 5-4 նկարը ցուցադրում է ՍԳՀ-ի գնաճի չափի

Նկար 5-3. Գործազրկությունն աճում է անկումների ժամանակ և նվազում՝ բարգավաճումների ընթացքում

Գործազրկության մակարդակը որոշվում է աշխատուժի այն մասով, որը փնտրում, բայց չի կարողանում աշխատանք գտնել: Գործազրկությունը ողբերգական չլսվեցի հասավ 1930-ական թթ., առավելագույն 25%-ի հասնելով 1933 թ.: Ուշադրություն դարձրեք նաև գործազրկության տոկոսի վերընթաց սողին՝ սկսած 1969 թվականից և նրա հետպատերազմյան ժամանակաշրջանի ամենաբարձր արժեքին՝ 9,7% 1982 թվականին: (Աղբյուրը՝ ԱՄՆ-ի աշխատանքի վարչություն)

¹ Ավելի ճշգրիտ ՍԳՀ-ի աճի չափը հետևյալն է

$$\frac{\text{Սպառողական գների աճի չափը (տոկոսներով)}}{\text{Սպառողական գների աճի չափը (տոկոսներով)}} = \frac{\text{ՍԳՀ (այս տարի)} - \text{ՍԳՀ (նախորդ տարի)}}{\text{ՍԳՀ (նախորդ տարի)}} \times 100$$

փոփոխությունը 1929-1991 թթ : Այդ ժամանակահատվածում գնաճի չափի միջինը տարեկան կազմել է 3,4 տոկոս: Ուշադրություն դարձրեք, որ տարիների ընթացքում գների փոփոխությունները տատանվել են զգալի չափով փոփոխվելով 1932 թվականի մինուս 10 տոկոսից մինչև 1947 թվականի պլյուս 14 տոկոսը:

Երբ գները նվազում են (այսինքն՝ գնաճի չափը բացասական է), տեղի է ունենում **գնաճկում**: Այնու ծայրին **գերգնաճն** է մեկ տարում գների մակարդակի հազար կամ միլիոն տոկոսով աճը Այնպիսի իրավիճակներում, որպեսին 1920-ական թվականներին առաջացավ Վայմարյան Գերմանիայում և 1980-ական թվականներին Լեհաստանում, գներն ըստ էության անիմաստ են, և գների համակարգը քայքայվում է:

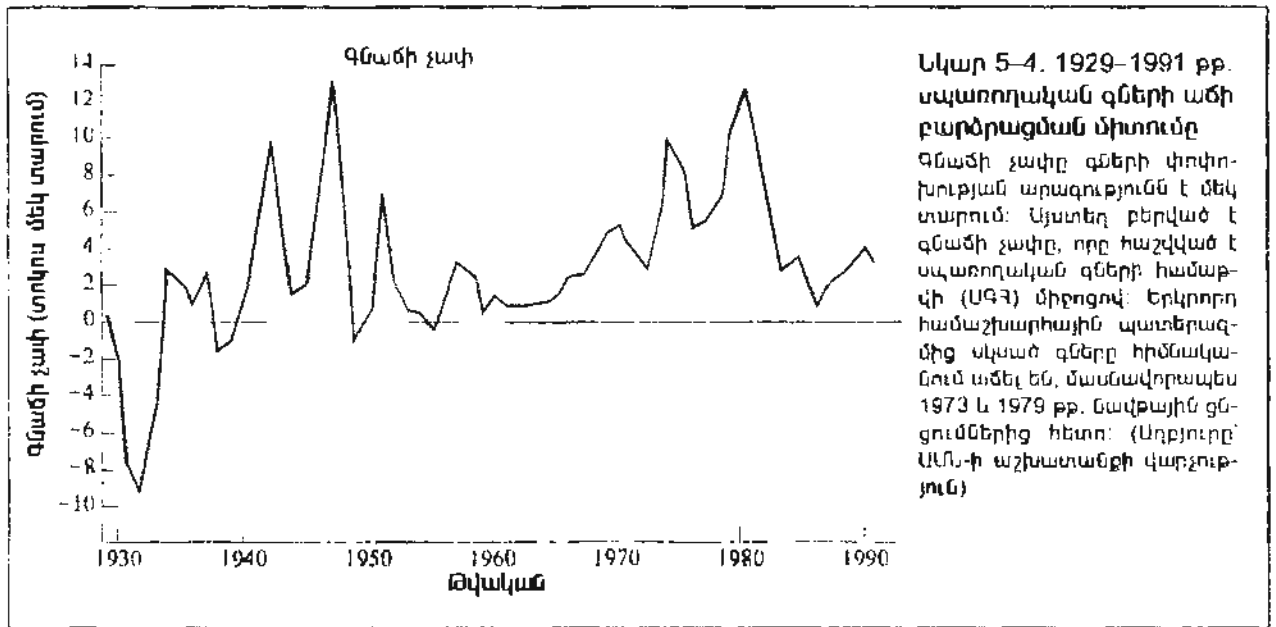
Երկրների մեծ մասը ցանկանում է գտնել գների ճկունության ոսկե միջինը՝ որպես լավագույն միջոց հանդուրժելով մեղմ գնաճը, որպեսզի գների հստակարգին արդյունավետ գործելու հնարավորություն տա:

Միջազգային առևտուր: Երկրների մեծ մասը ի վերջո ջանում է շահավետորեն մասնակցել միջազգային առևտրին՝ իր քաղաքացիների կենսամակարդակը բարձրացնելու համար: Նրանք ներմուծում և արտահանում են ապրանքներ, ծառայություններ և հիմնական միջոցներ: Նրանք օտարերկրացիներին փող են պարտք տալիս կամ վերցնում: Նրանք ընդօրինակում են օտարերկրյա տեխնոլոգիաները կամ նոր ապրանքներ են վաճառում արտասահմանում: Նրանք բնակիչները ճանապարհորդում են աշխարհի

բոլոր մասերում՝ գործարարության կամ ժամանցի համար, և այն, և այն: Դեռևս գնացող նպատակներով պետություններն ընդհանրապես ջանում են ներմուծումը և արտահանումը պահել հավասարակշռված: Երկրի արտահանման և ներմուծման արժեքի միջև եղած թվային տարբերությունը կոչվում է **զուտ արտահանում** այսինքն՝ զուտ արտահանումը հավասար է արտահանման արժեքից հանած ներմուծման արժեքը: Երբ զուտ արտահանումը դրական է, ապա գոյություն ունի առևտրի ավելցուկ: Առևտրի բաց տեղի ունի, երբ ներմուծման արժեքը մեծ է արտահանման արժեքից:

Երբ երկրագնդի պետություններն ականատես եղան արդյունավետության իրանման և տնտեսական աճի արագացման մեջ միջազգային առևտրի բերած օգուտներին, միջազգային առևտրի ընդարձակման նպատակը մեծապես կարևորվեց: Փոխադրման ու հաղորդակցության միջոցների ծախսերի նվազմանը զուգընթաց, միջազգային կապերը դարձել են ավելի սերտ, քան մեկ սերունդ առաջ էին: Միջազգային առևտուրը կայսրություն ստեղծելու և ռազմական նվաճումներ կատարելու գաղափարին փոխարինել է՝ որպես դեպի ազգային բարեկեցություն և ազդեցության ուժեղացում տանող ամենահավաստի ուղի: Որոշ տնտեսություններ այսօր առևտուր են անում իրենց արտադրանցի ավելի քան կեսի փողով:

1980-ական թվականների կարևոր կատարելագործումներից մեկը ԱՄՆ-ի միջազգային առևտրի կառուցվածքի փոփոխությունն էր: Այս դարում Միացյալ Նահանգները հիմնականում ունեցել է առևտրի

ավելցուկ: Այսինքն արտահանումը գերազանցել է ներմուծմանը, տալով դրական զուտ արտահանում: Սակայն 1980-ական թվականներին ներմուծման արժեքը գերազանցեց արտահանմանը, և Միացյալ Նահանգներն ունեցավ առևտրի բաց: Շատ ամերիկացիների է մտահոգում հսկայական արտաքին պարտքի հետագա բացասական ազդեցությունը:

Միացյալ Նահանգներն այլ երկրներ է արտահանում բազմատեսակ ապրանքներ ու ծառայություններ, այդ թվում՝ համակարգիչներ, ցորեն և ինքնաթիռներ, իսկ ներմուծում է նավթ, ավտոմեքենա, էլեկտրոնային սարքավորում ու բազմաթիվ այլ ապրանքներ: Անցած երկու տասնամյակների ընթացքում օտարերկրյա նավթի սպառումն է եղել մեր տնտեսության մեջ հիմնական տնտեսական խզումների պատճառը: Բոլորովին վերջերս, երբ Իրաքը գրավեց նավթով հարուստ Զուլեյթը, նավթի առաջարկի կտրուկ անկումը բարձրացրեց գները, մեծացրեց գնաճը և նպաստեց Միացյալ Նահանգներում տնտեսական վայրընթացին:

Պետություններն աչալրջորեն են հետևում իրենց արտարժույթի փոխարժեքին, որն իրենց սեփական արժույթի գինն է՝ արտահայտված այլ պետությունների արժույթներով: ԱՄՆ-ի դոլարը 1980-ական թվականների սկզբին այլ արժույթների նկատմամբ շեշտակի աճեց և այնուհետև, 1985 թվականից հետո, ընկավ: Օրինակ, 1980 թվականին դոլարի փոխարժեքը 1,8 գերմանական մարկ էր, 1985 թվականին այն հասավ 3,2 մարկի, իսկ 1991 թվականին կտրուկ ընկավ 1,8 մարկի:

Երբ երկրի փողի փոխարժեքն աճում է, ներմուծվող ապրանքների գներն ընկնում են, մինչդեռ արտահանումն ավելի բանկ է դառնում օտարերկրացիների համար: Ի հետևանս դրա՝ համաշխարհային շուկաներում երկիրն ավելի պակաս մրցունակ է դառնում, և զուտ արտահանումը նվազում է: Փոխարժեքի փոփոխությունները կարող են ազդել նաև արտադրանքի, զբաղվածության ու գնաճի վրա: Այս բոլոր ազդեցությունները փողի փոխարժեքը օրավուր ավելի ու ավելի կարևոր են դարձնում բոլոր երկրների համար:

Սենը կարող ենք մակրոտնտեսական քաղաքականության նպատակներն ամփոփել հետևյալ կերպ.

1. Ազգային արտադրանքի (այսինքն՝ իրական ՀԱՆ-ի) բարձր և աճող մակարդակ:
2. Բարձր զբաղվածություն (ցածր գործազրկություն):
3. Կայուն կամ մեղմորեն աճող գների մակարդակ, երբ գներն ու աշխատավարձը որոշվում են ազատ շուկաներում առաջարկի ու պահանջարկի միջոցով:

4. Ապրանքների, ծառայությունների և հիմնական միջոցների կենսունակ միջազգային առևտուր արտարժույթի կայուն փոխարժեքի և ներմուծումը համակշիռող արտահանման հետ մեկտեղ:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԼՃԱԿՆԵՐԸ

Չեզ դրեք երկրի նախագահի կամ վարչապետի տեղը: Գործազրկությունն աճում է, և ՀԱՄ-ն նվազում: Կամ, զուցե, նավթի գների նոր սրընթաց աճը սաստկացրել է գնաճը, և ներմուծման արժեքն աճում է շատ ավելի արագ, քան արտահանման արժեքը: Չեր կառավարությունն ի՞նչ կարող է անել տնտեսավարումը բարելավելու համար: Քաղաքական ի՞նչ լծակներ դուք կարող եք օգտագործել գնաճը կամ գործազրկությունը կրճատելու կամ առևտրի խախտված հաշվեկշիռը շտկելու համար:

Կառավարությունները որոշակի միջոցներ ունեն, որ կարող են օգտագործել մակրոտնտեսական գործունեության վրա ներգործելու նպատակով: *Քաղաքականության միջոցը* կառավարության հսկողության տակ գտնվող տնտեսական փոփոխական է, որը կարող է ներգործել մեկ կամ ավելի մակրոտնտեսական նպատակների վրա: Այսինքն՝ կառավարությունները փոխելով փողի, ֆինանսական և այլ քաղաքականությունները, կարող են տնտեսությունն ուղղել դեպի արտադրանքի, գների կայունության, զբաղվածության և արտաքին առևտրի առավել լավ համակցություն: Մակրոտնտեսական քաղաքականության լծակների չորս հիմնական խմբերը թվարկված են 5-1 աղյուսակի աջ մասում:

Ֆինանսական քաղաքականություն: Սկսենք *ֆինանսական քաղաքականությունից*, որը կապված է հարկերի և պետական ծախսերի հետ: *Պետական ծախսեր* կատեգորիան ընդգրկում է պետության ծախսերը ապրանքների և ծառայությունների համար՝ տանկերի և մատիտների գնումը, ամբարտակների և ճանապարհների կառուցումը, դատավորների և բանակի սպաների աշխատավարձը և այլն: Պետական ծախսերը սահմանում են պետական ու մասնավոր հատվածների հարաբերական չափը, թե մեր ՀԱՄ-ից որքան է ծախսվում ավելի շատ կոլեկտիվ, քան մասնավոր ձևով: Մակրոտնտեսական հեռանկարում պետության ծախսերն ազդում են տնտեսության մեջ ծախսերի ընդհանուր մակարդակի վրա և այդպիսով ներգործում ՀԱՄ-ի մակարդակի վրա:

Ֆինանսական քաղաքականության մյուս մասը՝ *հարկումը*, ընդհանուր տնտեսության վրա ազդում է երկու եղանակով: Նախ և առաջ հարկերը կրճատում են մարդկանց եկամուտները: Տեսային տնտեսություն-

ներին տնօրինման ու սպառման համար ավելի պակաս եկամուտներ թողնելով, հարկերը միտում ունեն կրճատելու ապրանքների և ծառայությունների համար մարդկանց ծախսած գումարները: Դա իր հերթին նվազեցնում է ապրանքների և ծառայությունների պահանջարկը, ինչը վերջին հաշվով կրճատում է իրական ՀԱՍ-ն:

Բացի այդ, հարկերն ազդում են շուկայի գների վրա, այսպիսով ներգործելով գների վարքի և փոփոխման դրոշմապատճառների վրա: Օրինակ, ինչքան խիստ են հարկվում գործարարության շահույթները, այնքան շատ ձեռնարկություններ են ծեռնապահ մնում նոր հիմնական ապրանքների համար ներդրումներ կատարելուց: 1991 թվականին նախագահ Բուշը կոնգրեսի անդամների վրա ներգործեց միջոցների ինքնաճի հարկման չափը կրճատելու նպատակով, պնդելով, որ իջեցված հարկաչափը առաջ կբերի տնտեսական աճ: Զարկային օրենսգրքի բազմաթիվ այլ կետեր կարևոր ազդեցություն ունեն տնտեսական գործունեության վրա:

Փողի քաղաքականություն: Ասկրոտնտեսական քաղաքականության երկրորդ հիմնական միջոցը **փողի քաղաքականությունն** է, որ կառավարությունը վարում է երկրի փողի, վարկի և դրամատնային համակարգի ղեկավարման միջոցով: Դուք երևի կարդացել եք, թե մեր կենտրոնական դրամատունը ինչպես է գործում փողի առաջարկը կարգավորելու նպատակով: Բայց ճշտորեն ի՞նչ է փողի առաջարկը, **Փողը** բաղկացած է փոխանակման միջոցներից կամ վճարման համակարգից: Այսօր իրենց մուրհակները վճարելու համար մարդիկ արժույթ և ընթացիկ հաշիվներ են օգտագործում: Կենտրոնական դրամատան գործառնությունների միջոցով կենտրոնական դրամատան վարչությունը կարող է կարգավորել տնտեսության մեջ առկա փողի քանակը:

Ինչպե՞ս կարող է այնպիսի աննշան մի բան, ինչպիսին փողի առաջարկն է, մակրոտնտեսական գործունեության վրա ունենալ այդքան մեծ ազդեցություն: Փոփոխելով փողի առաջարկը, կենտրոնական դրամատունը կարող է ներգործել բազմաթիվ ֆինանսական ու տնտեսական փոփոխականների վրա, ինչպիսիք են շահադրույթները, բաժնետոմսերի, բնակարանների գները և փողի փոխարժեքները: Փողի առաջարկի ասիմանափակումը հանգեցնում է ներդրումների կրճատման և բարձր շահադրույթների, ինչն իր հերթին պատճառ է դառնում ՀԱՍ-ի նվազման և գնաճի իջեցման: Եթե կենտրոնական դրամատունը դիմակայում է գործարարության վայրընթացին, ապա տնտեսական գործունեությունը խթանելու համար նա կարող է մեծացնել փողի առաջարկը և իջեցնել շահադրույթները:

Փողի քաղաքականության ստույգ էության ուսումնասիրումը մակրոտնտեսագիտության առավել հրապուրիչ, կարևոր ու հակասական ոլորտներից մեկն է: Ես ներառում է այն միջոցները, որոնցով կառավարվում են փողի առաջարկը և փողի, արտադրանքի ու գնաճի փոխադարձ կապերը: 1979-1982 թթ. Միացյալ Նահանգներում սուղ փողի քաղաքականությունը՝ փողի առաջարկի աճի արագության իջեցումը, բարձրացրեց շահադրույթները, դանդաղեցրեց տնտեսական աճը և մեծացրեց գործազրկությունը: Այնուհետև, 1982-1990 թթ. կենտրոնական դրամատան կողմից փողի հետևողական կառավարումն օժանդակեց Ամերիկայի պատմության մեջ ամենաերկար տնտեսական բարգավաճմանը: Ստուգապես, թե կենտրոնական դրամատունն ինչպես կարող է կառավարել տնտեսական գործունեությունը, հիմնավորապես կվերլուծվի փողի քաղաքականությանը նվիրված գլուխներում:

Միջազգային տնտեսական քաղաքականություն: Երբ տնտեսություններն ավելի սերտորեն են փոխկապակցվում, քաղաքականություն կերտողները հարաճուն ուշադրություն են նվիրում միջազգային տնտեսական քաղաքականությանը: Հիմնական տնտեսական միջոցները երկու տեսակ են: Առաջինը **առևտրի քաղաքականությունն** է, որը բաղկացած է մաքսադրույթներից, բաժնեչափերից և այլ միջոցներից, որոնք սահմանափակում կամ խրախուսում են ներմուծումն ու արտահանումը: Առևտրի քաղաքականության մեծ մասը քիչ ազդեցություն է ունենում մակրոտնտեսավարման վրա, բայց ժամանակ առ ժամանակ, ինչպես եղավ 1930-ական թվականներին, միջազգային առևտրի վրա դրված խիստ սահմանափակումներն առաջ են բերում մեծ տնտեսական տեղաշարժեր, գնաճ կամ անկում:

Քաղաքականության միջոցների երկրորդ խումբը, որը որոշակիորեն ուղղված է դեպի արտաքին հատվածը, փողի փոխարժեքի շուկայի ղեկավարումն է: Երկրի միջազգային առևտուրը ազդեցություն է կրում իր փողի փոխարժեքից, որն իր սեփական արժույթի գինն է՝ արտահայտված այլ երկրների արժույթներով: Պետություններն իրենց միջազգային վճարամիջոցի շուկաների կարգավորման համար տարբեր համակարգեր են որդեգրում: Իրոշ համակարգեր թույլատրում են, որ փոխարժեքը որոշվի զուտ առաջարկի և պահանջարկի միջոցով, ուրիշներն այլ արժույթների նկատմամբ նշանակում են անփոփոխ փոխարժեք: Այսօր Միացյալ Նահանգներն առաջին դասում է և ընդհանրապես թույլատրում է, որ դոլարի փոխարժեքը որոշվի շուկայական ուժերով:

Բացի այդ, կենտրոնական դրամատունների տն-

րեններն ու քաղաքական առաջնորդներն արդեն հավաքվում են՝ միասին մակրոտնտեսական քաղաքականությունները համակարգելու համար, քանի որ որևէ երկրի փողի և ֆինանսական քաղաքականությունները կարող են դուրս գալ երկրի տիրույթից և ազդել հարևանների վրա: 1975 թվականից սկսած հիմնական արդյունաբերական երկրների ղեկավարներն ամեն տարի հանդիպել են տնտեսական գազաբաժողովներում, որպեսզի համատեղ քննարկեն տնտեսական հարցերը և համապատասխան միջոցներ ձեռնարկեն բոլորի կողմից ընդունելի նպատակներին հասնելու համար: Այսպիսի հանդիպումներում քննարկվել է հարցերի մի լայն շրջանակ՝ նավթի գնի աճի հաղթահարման հարցերից մինչև համերկային բնապահպանական խնդիրների ուսումնասիրությունը: Արանք հիշեցումներ են, որ տնտեսությունները չեն կարող ինքնուրույն ղեկավարվել, և կառավարությունները պետք է մշտապես աչալուրջ լինեն տնտեսական անկայունությունների նկատմամբ:

Եկամտի քաղաքականություն: Երբ գնաճը սպառնում է հսկողությունից դուրս գալ, կառավարություններն ուղիներ են որոնում գները կայունացնելու համար: Կառավարությունների համար գնաճի դանդաղեցման ավանդական ուղին եղել է արտադրանքի կրճատման ու զործազրկության մեծացման նպատակով փողային կամ ֆինանսական միջոցառումների ձեռնարկումը: Բայց պարզվեց, որ այս ավանդական ռազմավարությունը խիստ բանկ արժե: Գնաճի մի քանի տոկոս կրճատումը ՀԱՄ-ի կորստում (կամ ՀԱՄ-ի ճեղքվածքում) հարյուր միլիարդավոր դոլարներ է կազմում: Դեմ առնելով այսպիսի անցանկալի բուժամիջոցի օգտագործման անհրաժեշտությանը, կառավարությունները հաճախ փնտրում են գնաճի զսպման այլ եղանակներ: Այս այլընտրանքներն ընդգրկում են աշխատավարձի և գների հսկողությունը (սկզբնապես օգտագործվել է պատերազմի ժամանակ) և ավելի պակաս կտրուկ միջոցները, ինչպիսիք աշխատավարձի և գների կամավոր կողմնորոշիչներն են: Աշխատավարձի և գների կարգավորման քաղաքականությունը հայտնի է եկամտի քաղաքականություն անվանումով:

Եկամտի քաղաքականությունը բոլոր մակրոտնտեսական քաղաքականություններից առավել վիճելին է: Անկ սերունդ առաջ բազմաթիվ տնտեսագետներ աշխատավարձ-գին քաղաքականությունը պաշտպանում էին որպես գնաճի կրճատման էժան եղանակ: Եկամտի քաղաքականության վնասի ակնհայտությունը, պետական միջամտության հանդեպ ավելի պահպանողական վերաբերմունքի հետ մեկտեղ, ընդհանուր հիասթափություն առաջացրեց աշխատավարձ-գին քաղաքականության նկատմամբ: Շատ տնտեսագետներ այժմ հավատացած են, որ դա պար-

զապես անարդյունավետ է, իսկ ոճանց էլ կարծում են, որ դա ավելի շուտ վատն է, քան օգտակար, որ դա միջամտում է ազատ շուկաներին, խանգարում գների հարաբերական շարժերին և ի վիճակի չէ կրճատելու գնաճը:

Պետությունն ունի քաղաքականության միջոցների մի լայն շրջանակ, որը կարող է օգտագործել՝ հետամտելով իր մակրոտնտեսական նպատակները: Գիմնականները սրանք են:

1. *Ֆինանսական քաղաքականությունը բարելաված է պետական ծախսերից ու հարկումից: Պետական ծախսերը ներգործում են հանրային և մասնավոր սպառման հարաբերական չափի վրա: Հարկումը հանվում է եկամուտներից ու կրճատում մասնավոր ծախսերը: Բացի այդ, այն ազդում է ներդրումների և ներուժային արտադրանքի վրա: Ֆինանսական քաղաքականությունն ազդում է ընդհանուր ծախսերի վրա և դրանով իսկ ներգործում իրական ՀԱՄ-ի և գնաճի վրա:*
2. *Կենտրոնական դրամատան վարած փողի քաղաքականությունն է որոշում փողի առաքարկը: Փողի առաքարկի փոփոխությունները բարձրացնում կամ իջեցնում են շահադրույթները, ազդում ներդրման, բնակարանաշինության ու զուտ արտախանման բնագավառների վրա: Փողի քաղաքականությունը կարևոր ազդեցություն է գործում և իրական և ներուժային ՀԱՄ-ի վրա:*
3. *Արտաքին տնտեսական քաղաքականությունները առևտրի քաղաքականությունը, փոխարժեքի հաստատումը, փողի և ֆինանսական քաղաքականությունները փորձում են ներմուծումը հավասարեցնել արտախանմանը և կայունացնել օտարերկրյա փոխարժեքների չափը: Կառավարությունները համատեղ են աշխատում, որպեսզի համակարգեն իրենց մատրոտնտեսական նպատակներն ու քաղաքականությունները:*
4. *Եկամտի քաղաքականությունը կառավարության ուղղակի քայլերի միջոցով գնաճը չափավորելու փորձերն է, թե բանավոր համոզության, թե աշխատավարձի և գների օրենսդրական հսկողության միջոցով:*

ՄԱԿՐՈՏՆԵՏԱԿԱՆ
ԲԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ՈՒ
ՆՊԱՏԱԿՆԵՐԸ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

Այժմ, երբ արդեն քննարկել ենք մակրոտնտեսական քաղաքականության հիմնական նպատակներն ու

միջոցները, դիտարկենք այն տնտեսական քաղաքականությունները, որոնք ժամանակին գործել են Միացյալ Լահանգներում: Մինչև 1930-ական թվականների մեծ լճացումը մակրոտնտեսագիտության ըմբռնումը պարզունակ էր: Բացառությամբ «հավասարակշիռ բյուջեն» տիպի հանրաձայն խրատներից, տնտեսական ղեկավարման համար անհրաժեշտ հետևողական տեսության նմանվող որևէ բան չկար:

1930-ական թվականներին, Ջոն Մեյնարդ Բեյնզի² ներդրումով սկսեցին նշմարվել մակրոտնտեսագիտության գիտական առաջին թեթև տեղաշարժերը: Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո, արտահայտելով քեյնզյան տեսակետների աճող ազդեցությունը և տնտեսական անկման վախը, Միացյալ Լահանգների կոնգրեսը պաշտոնապես հռչակեց պետության պատասխանատվությունը մակրոտնտեսավարման համար: 1946 թվականին նա հաստատեց շրջադարձային հանդիսացող աշխատանքի օրենքը, որտեղ ասված էր

Սույնով կոնգրեսը հայտարարում է, որ համերկրային կառավարության շարունակական քաղաքականությունն ու պատասխանատվությունն է իր պահանջմունքների և պաշտականությունների հետ համատեղելի բոլոր գործնական միջոցներն օգտագործել . . . առավելագույն զբաղվածությանը, արտադրությանը և զեռուղունակությանը սատարելու համար:

Առաջին անգամ կոնգրեսը հաստատեց կառավարության դերը արտադրանքի աճին, զբաղվածությանը և գների կայունությանն ապահովմանն օժանդակություն ցույց տալու գործում. Ի հավելումն այս վեհ, բայց փոքր-ինչ անորոշ նպատակների, աշխատանքի օրենքով հիմնվեց տնտեսական խորհրդատուների խորհուրդ (Stls) որպես նախագահի աշխատակազմի բաղկացուցիչ մաս³:

2 Ջոն Մեյնարդ Բեյնզը (1883-1946) բազմակողմա-
նորեն օժտված մարդ էր, որը բարձունքներ զբա-
լեց մաթեմատիկայի, փիլիսոփայության ու գրական-
ության ոլորտներում: Բացի այդ, նա ժամանակ էր
գտնում վարելու մի քնդարձակ ապահովագրական
ընկերություն, խորհուրդներ տալու Բրիտանիայի
զանազան տեղեր, օգնելու կառավարել Անգլիայի դրա-
մատները, խմբագրելու մի աշխարհահռչակ տնտե-
սագիտական ամսագիր, հավաքելու ժամանակա-
կից արվեստի գործեր ու հազվագյուտ գրքեր և հո-
վանավորելու բալետ ու թատրոն. Եւ նաև տնտեսա-
գետ էր, որը գիտեր, թե ինչպես սրաբափանց հղա-
ցումներով փող սարքել է իր, և քույրի (Քեմբրիջի
բազմալորական քույր) համար: Սրա 1936 թվակա-
նին հրատարակված «Ջրաղվածության, շահի և փո-
ղի քնդահանուր տեսությունը» գիրքը այն ժամանակի
մակրոտնտեսագիտական մտածողության համար
հիմնարար կոչ էր և դրեց ժամանակակից մակրոտն-
տեսագիտության զարգացման հիմքը:

1980-ական թվականներին երկրի առաջնահերթ խնդիրները փոխվեցին: Ռեյզանի նախագահության տարիներին կառավարությունն անցկացրեց հարկա-
յին մեծ կրճատումներ և ձեռնարկեց լայնատարած ռազմական վերակառուցում: Այս քաղաքականու-
թյունը կտրուկ մեծացրեց պետական բյուջեի բացը,
որը կառավարության ծախսերի և հարկային եկա-
մուտների միջև եղած տարբերությունն է: Ժողովուր-
դը տագնապ բարձրացրեց տնտեսական աճի վրա
մեծ բացերի բացասական ազդեցության համար, և ի
պատասխան կոնգրեսը 1985 թվականին անցկա-
ցրեց հավասարակշռված բյուջեի օրենքը (օրինագծի
հիմնական հեղինակների անունով հայտնի է որպես
Գրամ-Ռադմանի օրենք):

Գրամ-Ռադմանի օրենքը ֆինանսական խիստ
կարգապահություն հաստատեց կոնգրեսից պահան-
ջելով բյուջեն հավասարակշռել մինչև 1991 թվակա-
նը: Եթե բացի անհրաժեշտ նվազումը չիրագործվեր,
պետության ծախսերը ինքնաբերաբար ու վարչակա-
նորեն պետք է կրճատվեին: Երբ 1990 թվականի սկզ-
բին բացը հասավ ռեկորդային մակարդակի, պարզ-
վեց, որ Գրամ-Ռադմանի օրենքով նպատակներին
հասնելը դժվար է, և կոնգրեսը բյուջեի հաշվեկշռման
ժամկետը շարունակաբար հետաձգում էր: 1990
թվականին կոնգրեսը ձևափոխեց Գրամ-Ռադմանի
օրենքը՝ ծախսերի սահմանափակումներ դնելով պե-
տական բյուջեի հիմնական հոդվածների վրա:

Ինչու՞ այդքան դժվար է լինիլ զբաղվածության
հասնել՝ կայուն գների պայմաններում կամ հավասա-
րակշռված բյուջեի՝ արագ տնտեսական աճի պայ-
մաններում: Այս հարցի պատասխանը գտնվում է
մակրոտնտեսությանը դեմ առ դեմ կանգնած *սառ-
մանափակումների և կորուստների* բնույթի մեջ,
Արտադրություն և հնարավորություն առնչության կո-
րը ցույց տվեց, որ միաժամանակ չենք կարող ունե-
նալ առավելագույն թվով հրացան ու առավելագույն
բանակի կարագ, կամ բարձր սպառում այսօր ու
բարձր սպառում վաղը, կամ և շատ մասնավոր, և

3 Բացի նախագահին խորհուրդներ տալուց, Stls-ի
հիմնական պարտականությունն է նախապատրաս-
տել նախագահի և տնտեսական խորհրդատուների
խորհրդի տնտեսական զեկուցագիրը, որն ամեն
տարի հրատարակվում է նախագահական բյուջեի
հետ միասին՝ նախտնտեսագետների համար այս
փաստաթղթի ընթերցումը պարտադիր է: Այն պա-
րունակում է հարուստ վիճակագրություն ու եերկա
տնտեսական միտումների ակտորոշում՝ վարչա-
կազմի տնտեսական քաղաքականության վերլու-
ծության ու պաշտպանության հետ մեկտեղ: Երբեմն
այս «չոր» փաստաթուղթը վիճահարույց է դառնում:
Մի քանի տարի առաջ նախագահ Ռեյզանի գանձա-
տան քարտուղարն ասաց, որ նախագահ Ռեյզանի
Stls-ի զեկուցագիրն այնքան վատն էր, որ արժանի
էր «աղբարկղ նետվելուն»:

չատ կոլեկտիվ սպառում: Դուք չեք կարող ձեր տորթն ուտել այսօր և այն ունենալ նաև վաղը:

Նմանատիպ երկրնտրանքի կրող տնտեսներ կան նաև մակրոտնտեսագիտության մեջ: Մակրոտնտեսական քաղաքականությունը պահանջում է ընտրություն կատարել միջակից նպատակների միջև: Երկիրը միաժամանակ չի կարող ունենալ և սրընթաց աճ, և լայն սպառում: Բարձր գնաճի չափի նվազեցումը պահանջում է կամ մեծ գործազրկության ու սակավ արտադրանքի ժամանակահատված, կամ միջանկյալում ազատ շուկաներին եկամտի քաղաքականության միջոցով: Առևտրի բացի կրճատումը պահանջում է, որ երկիրը կրճատի ներքին սպառումն ու ներդրումը:

Բոլոր մակրոտնտեսական նպատակներից ամենատանջալիցը աշխատուժի և այլ ռեսուրսների չիփվ գրադվածության պահպանումն է: Ընտրողները պահանջում են ցածր գործազրկություն և շատ արտադրանք: Բայց արտադրանքի և զբաղվածության բարձր մակարդակները գներն ու աշխատավարձերը շարժում են վեր, և սրընթաց տնտեսական աճի ժամանակահատվածներում գնաճը մեծացման միտում է ձեռք բերում: Այս պատճառով քաղաքականություն ստեղծողները սանձակտուր գնաճը կանխելու համար ստիպված են լինում սանձել տնտեսությունը, երբ այն արագ է աճում կամ երբ գործազրկությունը նվազում է չափից ավելի:

Այդպիսի մի դեպք, թե ինչպես քաղաքականություն ստեղծողները հակազդեցին գնաճին՝ դանդաղեցնելով տնտեսական աճը, տեղի ունեցավ 1970-ական թթ. վերջերին և 1980-ական թթ. սկզբներին՝ նավթի գների ցնցումների ընթացքում: 1978 թվականի Իրանի հեղափոխությունից հետո նավթի արտադրությունը նվազեց, և նավթի գինը բարելւ 14 դոլարից թրավ 34 դոլարի: Սիազյալ Նահանգներում գնաճը 1977 թվականի 6 տոկոսից 1980 թվականին հասավ 14 տոկոսի: Սիացյալ Նահանգներում և արտա-

սահմանում տնտեսական քաղաքականություն ստեղծողները սարսափում էին արագացող գնաճից: Լախսգահ Զարտերը մտատանջության մեջ էր. դանդաղեցնել արդյոք տնտեսության ընթացքը, զսպել է տնտեսական աճը և համարձակորեն դիմակայել է ընտրողների ցասումին ընտրական տեղաձախություն: Թե՛ ո՛հակի դիմելով մտցնել ընդլայնվող ֆինանսական ու փողի քաղաքականություն, ինչը հետագայում կարող է ստեղծել նույնիսկ ավելի ուժեղ գնաճ և ավելի բարձր գործազրկություն: Զարտերն ընտրեց տնտեսական դանդաղեցումը և գործազրկության մեծացումը: Դու՞ք ինչ կանեիք:

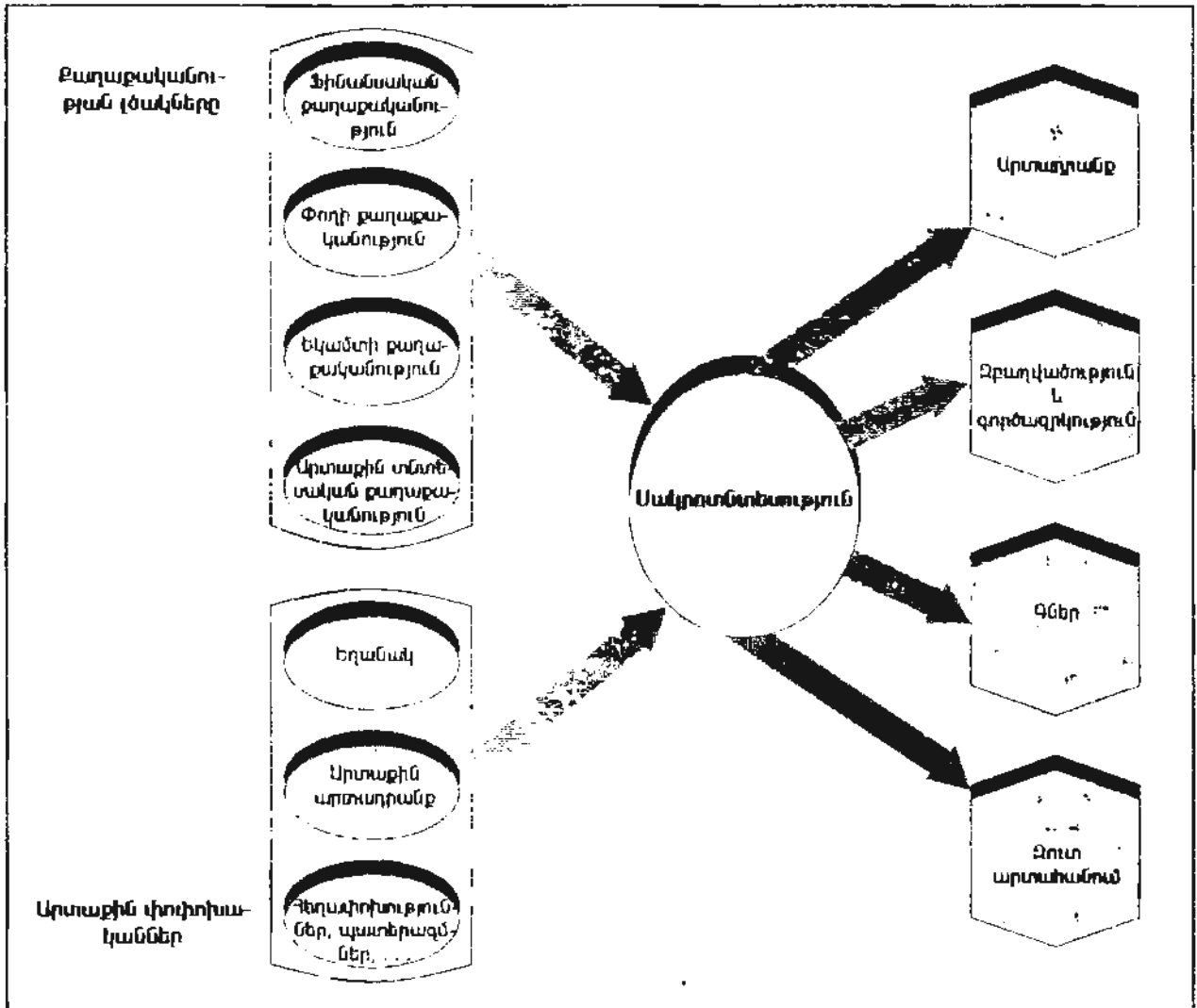
Աճն մի երկիր կանգնում է նույն երկրնտրանքի առջև, և իհարկե երկրնտրանքը կրկնվում է նորից ու նորից: Անհնարին է խուսափել գործազրկության ու գնաճի փոխզիջումներից: Որտեղ գներն ու աշխատավարձերը որոշվում են ազատ շուկաներում, գնաճի կրճատման ամեն մի քաղաքականություն պետք է հատուցի բարձր գործազրկության ու ԳՍԱ-ի մեծ ճեղքվածքների դիմաց: Ընդհակառակը, եթե երկիրը ցանկանում է սրընթաց զարգանալ ու վայելել ցածր գործազրկություն, ապա անկասկած դրան կհետևի գնաճը:

Քաղաքականություն ստեղծողները ճակատում են նաև այլ մակրոտնտեսական երկրնտրանքների դեմ: Երկիրը կարող է գնաճը ժամանակավորապես սանձել աշխատավարձերի և գների վերահսկման միջոցով, բայց արդյունքը կլինեն խախտված գներն ու տնտեսական անարդյունավետությունը: Ներուժային ԳՍԱ-ի աճի արագության մեծացման համար մեծ ներդրումներ են պահանջվում գիտելիքների և իմնական միջոցների բնագավառներում: Այս ներդրումները նվազեցնում են սննդի, հագուստի և ժամանցի ընթացիկ սպառումը: Սրանք են այն ցավոտ ընտրության տեսակները, որոնց հանդիպում են մակրոտնտեսական քաղաքականություն ստեղծողները բոլոր շուկայական տնտեսություններում:

Բ. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱՈՍՁԱՐԿ ԵՎ ՊԱՅԱՆՁԱՐԿ

Ինչպես տեսանք, արտադրանքը, զբաղվածությունը և գները կարող են կտրուկ փոփոխվել տնտեսական քաղաքականության և այնպիսի արտաքին ցնցումների ազդեցությամբ. ինչպիսիք նավթի գների սրընթաց փոփոխություններն են: Բայց մենք կարող ենք գուտ նկարագրությունից անցնել ախտորոշմանը: Ո՞րն է այն տնտեսական մեխանիզմը, որ փողը, հարկերը կամ նավթի փոփոխվող գները փոխանցում է արտադրանքին ու մանրածախ գների: Կառավարությունները ինչպե՞ս կարող են քայլեր ձեռնարկել բարելավելու տնտեսության գործունեությունը:

Ակում ենք համընդհանուր տնտեսական գործունեությունը որոշող ուժերի վերլուծությունը, ներկայացնելով մի օգտակար ապարատ՝ ընդհանուր առաջարկն ու պահանջարկը: Այս վերլուծությունը մեզ հնարավորություն է տալիս հասկանալ, թե զանազան ուժերն ինչպես են ազդում մակրոտնտեսության վրա, և տեսնել, թե կառավարության քաղաքականությունը ինչպես կարող է օգնել դիմագրավելու արտաքին ցնցումների պարսաքարերին ու նետերին: Այս նոր միջոցը բացատրելուց հետո եզրափակում ենք ընդհանուր առաջարկն ու պահանջարկն օգտագործելով

Նկար 5-5. Ինչպե՞ս են գանազան գործոններն ազդում մակրոտնտեսության վրա

Քաղաքականության փոփոխականները (ինչպիսին է փողի կամ ֆինանսական քաղաքականությունը) արտաքին փոփոխականների հետ մեկտեղ (մրանք, որ ներքին տնտեսական ուժերի վերահսկողությունից մեծ մասամբ

դուրս են գտնվում, ինչպես՝ պատերազմները կամ օտար երկրների արտադրանքը) փոխազդում են արտադրանքը, գները, զբաղվածությունը և զուտ արտահանումը որոշելու համար:

որոշ կարևոր պատմական իրադարձություններ հասկանալու համար:

ՄԱԿՐՈՏԵՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐՍՈՒՄ. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱՌԱՋԱՐԿ ԵՎ ՊԱՐԱՆՋԱՐԿ

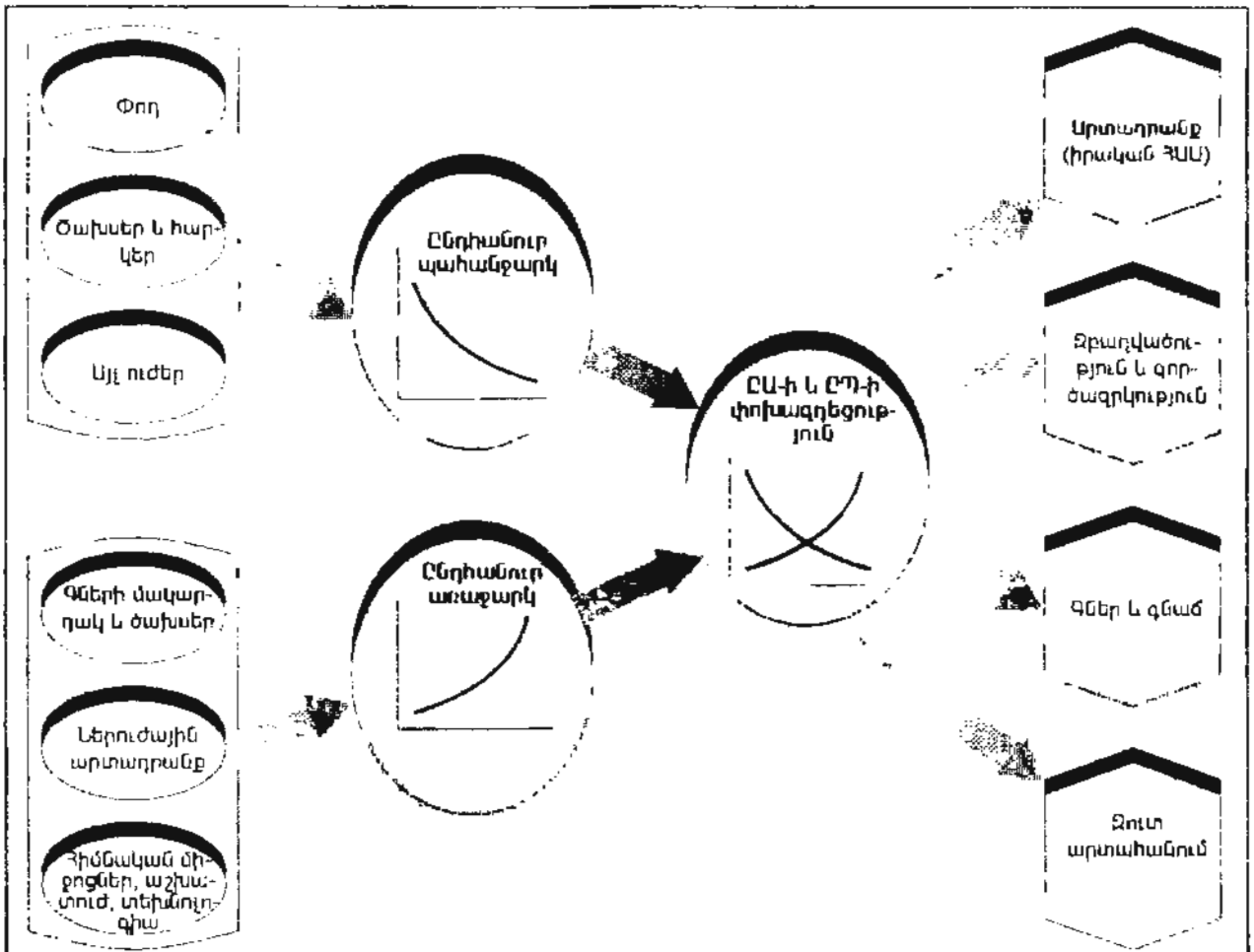
Այսենք մակրոտնտեսության վրա ազդող ուժերի մի պարզ պատկերից, որը ցուցադրված է 5-5 նկարում: Այս նկարի ծախս մասում ցուցադրված են մակրոտն-

տեսական համակարգի վրա ազդող հիմնական փոփոխականները: Արտաքինը գալիս են նախորդ բաժնում բնարկված միջոցները կամ քաղաքականության փոփոխականները՝ հարկերը, փողի քաղաքականությունը և այլն: Ի կրումն տեսնում ենք **արտաքին փոփոխականների** մի հավաքածու, որը ներգործում է տնտեսական գործունեության վրա, բայց տնտեսության կողմից ազդեցություն չի կրում: Այս փոփոխականներն ընդգրկում են պատերազմները և հեղափոխությունները, եղանակը, բնակչության աճը և բազմաթիվ այլ գործոններ:

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱՌԱՋԱՐԿԻ ԵՎ ՊԱՅԱՆՋԱՐԿԻ ՍԱՅՄԱՆՈՒՄՆԵՐԸ

Քաղաքականության և արտաքին փոփոխականները փոխազդելով՝ որոշում են հանգուցային մակրոտնտեսական փոփոխականները, որոնք ցուցադրված են 5-5 նկարի աջ մասում Քաղաքականության միջոցները և արտաքին փոփոխականները որոշում են ազգային արտադրանքը, զբաղվածությունն ու գործազրկությունը, գների մակարդակը և զուտ արտահանումը:

Չանագան ուժերը փոխազդելով ինչպե՞ս են որոշում համընդհանուր տնտեսական գործունեությունը՝ 5-6 նկարը ցուցադրում է մակրոտնտեսության ներսում գործող տարբեր փոփոխականների փոխադարձ կապերը: Եւ քաղաքականությունը և արտաքին փոփոխականները բաժանում է երկու դասի՝ ընդհանուր առաջարկի վրա ազդող և ընդհանուր պահանջարկի վրա ազդող: Փոփոխականների այսպիսի երկու դաս

Նկար 5-6. Ընդհանուր առաջարկն ու պահանջարկն են որոշում հիմնական մակրոտնտեսական փոփոխականները

Այս գլխավոր սխեման ցուցադրում է հանընդհանուր տնտեսական գործունեության վրա ազդող հիմնական գործոնները: Չախ կողմում ընդհանուր առաջարկն ու պահանջարկը որոշող հիմնական փոփոխականներն են քաղաքականության փոփոխականները, ինչպիսիք են փողի և ֆինանսական քաղաքականությունները՝ հիմնական

եներսների և աշխատուժի եներսների հետ միասին կենտրոնում ընդհանուր առաջարկն ու պահանջարկը փոխազդում են, երբ պահանջարկի մակարդակը գերազանցում է առկա միջոցները: Գլխավոր արդյունքը ցուցադրված է աջ մասում՝ վեցանկյունների մեջ արտադրանք, զբաղվածություն, գներ և զուտ արտահանում:

սերի բաժանելն էական է ընթացելու համար, թե ինչն է որոշում արտադրանքի, գների և գործադրկության մակարդակը:

5-6 նկարի ներքևի մասում ցուցադրված են ընդհանուր առաջարկի վրա ազդող ուժերը, **Ընդհանուր առաջարկը** վերաբերում է ծառայությունների և ապրանքների այն լրիվ քանակին, որ երկրի ձեռնարկությունները ցանկանում են արտադրել ու վաճառել տվյալ ժամանակահատվածում: Ընդհանուր առաջարկը (հաճախ գրվում է **ԸԱ**) կախված է տնտեսության արտադրական կարողությունից, գների ու ծախսերի ճակարդակից:

Ընդհանրապես ձեռնարկությունները կցանկանային արտադրել լրիվ կարողությամբ և իրենց ամբողջ արտադրանքը վաճառել բարձր գներով: Սակայն որոշակի հանգամանքներում գները և ծախսերի մակարդակները կարող են ճնշված լինել, այնպես որ ձեռնարկությունները կարող են հայտնաբերել, որ իրենք ավելցուկային ունակություն ունեն Այլ պայմաններում, ինչպես պատերազմական շրջանի գերաճի ընթացքում, գործարանները հնարավոր է որ գործեն լրիվ կարողությամբ, քանի դեռ ձեռնարկությունները ձգնում են արտադրել այնքան, որ բավարարեն բոլոր պատվերները:

Այնուհետև, տեսնում ենք, որ ընդհանուր առաջարկը կախված է այն գների մակարդակից, որ ձեռնարկությունները կարող են գանձել, ինչպես նաև տնտեսության կարողությունից կամ ներուժային արտադրանքից, Բայց ի՞նչն է որոշում ներուժային արտադրանքը: Ներուժային արտադրանքը որոշում են արտադրական ներդրանքների առկայությունը (աշխատուժի և հիմնական միջոցները դրանցից ամենակարևորներն են) և արդյունավետությունը, որով այդ ներդրանքները միավորվում են (այսինքն հասարակության տեխնոլոգիաները):

Ազգային արտադրանքը և գների համընդհանուր մակարդակը որոշվում են ընդհանուր առաջարկի ու պահանջարկի մկրատի գույզ շեղբերով: Մկրատի երկրորդ շեղբը **ընդհանուր պահանջարկն** է, որը վերաբերում է այն ամբողջ քանակությանը, որ տնտեսության տարբեր հատվածներ հոծարակամ ծախսում են տվյալ ժամանակահատվածում: Ընդհանուր պահանջարկը (հաճախ գրում են **ԸՊ**) սպառողների, գործարարների և գաճախական գործակալների ծախսերի գումարն է և կախված է ինչպես գների մակարդակից, այնպես էլ փողի ու ֆինանսական քաղաքականությունից և այլ գործոններից:

Այլ խոսքով, ընդհանուր պահանջարկը չսպիում է տնտեսության մեջ տնտեսավարման բոլոր սուբյեկտների լրիվ ծախսերը: Այն կախված է սպառողների գնած ավտոմեքենաներից, սննդից և այլ սպառման ապրանքներից, գործարարների գնած գործա-

րաններից ու սարքավորումներից, կառավարության գնած կառավարվող ռուսներից ու համակարգիչներից և զուտ արտահանումից: Ամբողջական գնումների վրա ազդում են ապրանքների առաջարկվող գները, արտաքին ուժերը և կառավարության քաղաքականությունը:

Ընդհանուր առաջարկի և պահանջարկի մկրատի երկու շեղբերը միասին օգտագործելով, կարող ենք տեսնել արդյունքում ստացվող հավասարակշռությունը, ինչպես ցուցադրված է 5-6 նկարի աջակողմյան շրջանի մեջ: Ազգային արտադրանքը և գների մակարդակը կշարժվեն դեպի այն մակարդակը, որտեղ սպառողները հոծարակամ գնում են այն, ինչ գործարարները հոծարակամ վաճառում են: Արդյունքում ստացվող արտադրանքի և գների մակարդակը որոշում են զբաղվածությունը, գործադրկությունը և զուտ արտահանումը:

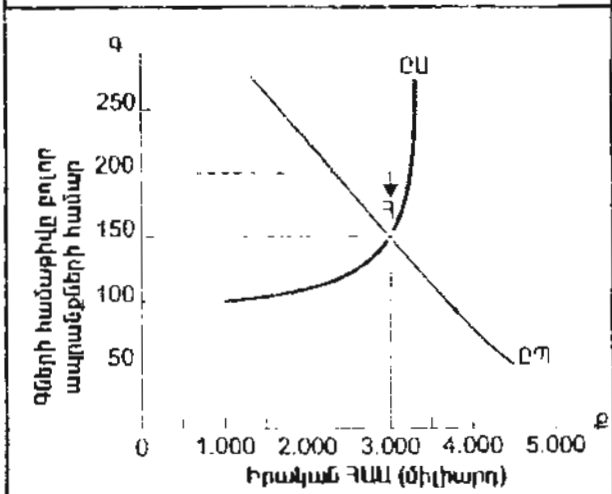
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱՌԱՋԱՐԿԻ ԵՎ ՊԱՀԱՆՋԱՐԿԻ ԿՈՐԵՐԸ

Առաջարկի և պահանջարկի կորերը հաճախ օգտագործում են մակրոտնտեսական հավասարակշռությունը վերլուծելու համար: Ստաբիլացնել, որ IV գլխում շուկայի առաջարկի և պահանջարկի կորերը մենք օգտագործում էինք առանձին արտադրանքների քանակությունները և գները վերլուծելիս: Համանման գծանկարային մի միջոց կարող է մեզ օգնել հասկանալու նաև ընդհանուր արտադրանքի և գնի որոշման հիմնական մակրոտնտեսական խնդիրները: Օգտագործելով ընդհանուր առաջարկն ու պահանջարկը, մենք կարող ենք տեսնել, թե փողի միջամտությունը ինչպես է հանգեցնում գների բարձրացման և արտադրանքի աճի: Կարող ենք տեսնել նաև, թե ինչու արդյունավետության աճը կարող է հանգեցնել արտադրանքի ավելացման և գների *ավելի ցածր* համընդհանուր մակարդակի: Ավելին, այս հոգր վերլուծությունը կբացատրի, թե ինչու նավթի համաշխարհային գների բարձրացումը կարող է ստեղծել «լճագնաճ» մի դժբախտ իրավիճակ, որտեղ *լճացումը* համակցված է *գնաճի* հետ:

5-7 նկարում ցուցադրված են ամբողջ տնտեսության արտադրանքի ընդհանուր առաջարկի և պահանջարկի սանդղակները: Հորիզոնական կամ քանակի առանցքի վրա տնտեսության ամբողջական արտադրանքն է (իրական ՀԱԱ-ն): Ուղղանից առանցքի վրա գների համընդհանուր մակարդակն է (ասենք, ԱԳԻ-ի միջոցով չափված):

Վայրենքաց կորը ընդհանուր պահանջարկի սանդղակն է կամ **ԸՊ-ի կորը**: Սա ներկայացնում է այն ամենը, ինչ տնտեսության մեջ բոլոր տնտեսավարման սուբյեկտները սպառողները, գործարարներ

Ընդհանուր առաջարկի և պահանջարկի կորերը

Նկար 5-7. Գների ընդհանուր մակարդակը և արտադրանքը որոշվում են ընդհանուր առաջարկի և պահանջարկի փոխազդեցությամբ

Ազգային արտադրանքը և գների համընդհանուր մակարդակը որոշվում են ընդհանուր պահանջարկի և առաջարկի կորերի հատման կետում:

ԸՊ-ի կորը ներկայացնում է գների տարբեր մակարդակներում ամբողջական ծախսերի քանակությունը, երբ մնացած գործոնները պահվում են հաստատուն: ԸԱ-ի կորը ցույց է տալիս, թե ձեռնարկությունները գների տարբեր մակարդակներում ինչ կարտադրեն ու կվաճառեն, եթե մնացած գործոնները անփոփոխ են:

Սակրոտնտեսական հավասարակշռությունը գտնվում է 3 կետում, այս հատումը տեղի է ունենում գների այնպիսի համընդհանուր մակարդակում, որտեղ ձեռնարկությունները հոծարակա՞ն արտադրում ու վաճառում են $P = 3000$ չափով արտադրանք, իսկ ծախսողները հոծարակա՞ն գնում են հենց այդ քանակությունը

րը, օտարերկրացիները և կառավարությունները կգնեն գների տարբեր ընդհանուր մակարդակներում (ընդհանուր պահանջարկի վրա ազդող այլ գործոնները պահելով անփոփոխ): Կորից տեսնում ենք, որ երբ գների համընդհանուր մակարդակը 150 է, ապա ամբողջական ծախսերը կլինեն 3000 միլիարդ դոլար: Եթե գների մակարդակը բարձրանա 200-ի, ապա ամբողջական ծախսերը կիջնեն 2300 միլիարդ դոլարի:

Վերընթաց կորը ընդհանուր առաջարկի սանդղակն է կամ ԸԱ-ի կորը: Այս կորը ներկայացնում է արտադրանքի և ծառայությունների այն քանակությունը, որ գործարարները ցանկանում են արտադրել ու վաճառել գների ամեն մի մակարդակում

(ընդհանուր առաջարկի մնացյալ որոշիչները պահված հաստատուն): Ըստ կորի, ձեռնարկությունները կցանկանան վաճառել 3000 միլիարդ դոլարի արտադրանք, երբ գների մակարդակը 150 է: Երբ ցուց կցանկանան վաճառել ավելի մեծ քանակություն՝ 3300 միլիարդ դոլարի, եթե գներն աճեն 200-ի՝ Քանի դեռ ամբողջական արտադրանքի պահանջվող մակարդակն աճում է, գործարարները ավելի բարձր գների դեպքում կցանկանան ավելի շատ ապրանքներ ու ծառայություններ վաճառել:

Այս պահին անհրաժեշտ է նախազգուշացման խոսք ասել պետք է ուշադիր լինել չհիմնական մակրոտնտեսական ԸՊ-ի և ԸԱ-ի կորերը միկրոտնտեսական ՊՊ կամ ԱԱ կորերի հետ Միկրոտնտեսական առաջարկի և պահանջարկի կորերը ցույց են տալիս *առանձին ապրանքների* քանակությունները և գները, երբ հաստատուն են այնպիսի գործոններ, ինչպիսիք են ազգային եկամուտը և այլ ապրանքների գները: Ի հակադրություն դրանց, ընդհանուր առաջարկի ու պահանջարկի կորերը ցուցադրում են *ամբողջական արտադրանքի* և *գների համընդհանուր մակարդակի* որոշման եղանակը, երբ հաստատուն են պահված այնպիսի գործոններ, ինչպիսիք են փողի առաջարկը, ֆինանսական քաղաքականությունը և հիմնական միջոցների պաշարները: Կորերի այս երկու խումբը արտաքին նմանություն ունեն, սակայն դրանք բացատրում են միանգամայն տարբեր երևույթներ:

Սակրոտնտեսական հավասարակշռություն: Նայելով ԸԱ-ին և ԸՊ-ին համատեղ, կարող ենք նաև գտնել *գնի և քանակի հավասարակշռության արժեքները*: Այսինքն՝ կարող ենք գտնել այն իրական ՀԱԱ-ն և գների մակարդակը, որ կբավարարեն և գնորդներին, և վաճառողներին: 5-7 նկարում ցուցադրված կորերի դեպքում ամբողջ տնտեսությունը *հավասարակշռության* մեջ է 3 կետում: Ծախսողները և վաճառողները բավարարված են միայն այդ կետում, որտեղ արտադրանքի մակարդակն է $P = 3000$ և $Q = 150$: Միայն 3 կետում է, որ պահանջողները ցանկանում են գնել ճիշտ այնքան, որքան գործարարները ցանկանում են արտադրել ու վաճառել:

Ինչպե՞ս է տնտեսությունը հասնում հավասարակշռության: Իսկապես, ի՞նչ ենք հասկանում հավասարակշռություն ասելով՝ Սակրոտնտեսական հավասարակշռությունը համընդհանուր գների և քանակի մի այնպիսի համակցություն է, որի դեպքում ոչ գնորդները, ոչ էլ վաճառողները չեն ցանկանում փոխել իրենց գնումները, վաճառքը կամ գները: 5 7 նկարը լուսաբանում է այդ հասկացությունը: Եթե գների մակարդակը ավելի բարձր լիներ, քան հավասարակշռությունն է, ասենք $Q = 200$, ապա գործարարները կցանկանային վաճառել ավելին, քան գնորդնե-

րը կցանկանային գնել: Ապրանքները կկուտակվեին դարակներում, քանի դեռ ձեռնարկությունները արտադրում են ավելին, քան սպառողները գնում են: Զանի դեռ ապրանքները շարունակում են կուտակվել, ձեռնարկությունները կկրճատեն արտադրությունը և կսկսեն խուզել գները: Երբ գների մակարդակը նշագի իր սկզբնական շատ բարձր 200-ի մակարդակից, ապա ցանկալի ծախսերի և ցանկալի վաճառքի միջև եղած ճեղքվածքը կնեղանա մինչև $Q = 150$ և $P = 3000$ կետում հավասարակշռության հասնելը: Դեռ որ հավասարակշռությունը ձեռք բերվի, ոչ գնորդները, ոչ վաճառողները չեն ցանկանա փոխել իրենց պահանջած կամ առաջարկած քանակները, և գների մակարդակի վրա ոչ մի ճնշում չկա: այն փոփոխելու համար

ՍԱԿՐՈՏՆՏԵԱԿԱՆ ՊԱՏՈՒԹՅՈՒՆ, 1960-1991 ԹԹ.

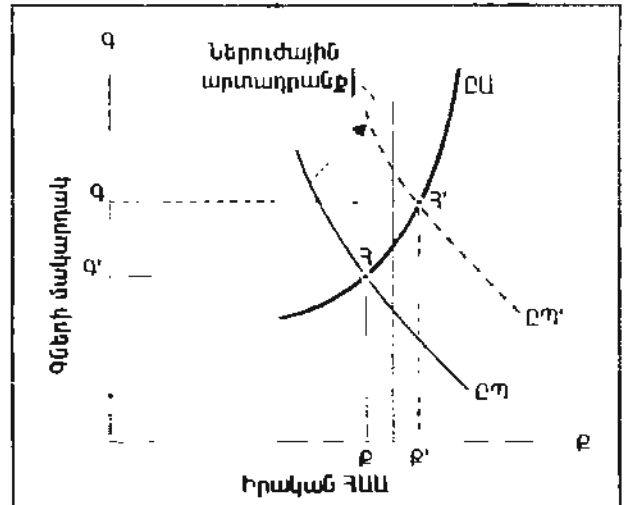
Մենք կարող ենք ընդհանուր առաջարկի և պահանջարկի ապարատն օգտագործել Միացյալ Նահանգների ոչ վաղ անցյալի մակրոտնտեսական պատմությունը վերլուծելու նպատակով: Դեպքերի այս ուսումնասիրությունը կկենտրոնանա երեք հիմնական իրադարձությունների վրա. տնտեսական բարգաւաճումը Վիետնամի պատերազմի ընթացքում, 1970-ական թվականներին առաջարկի կտրուկ փոփոխությունների առաջացրած լճագնաճը և վաղ 1980-ական թվականներին փողի կրճատման առաջացրած խորանկումը:

Պատերազմական շրջանի գերած: Ամերիկյան տնտեսությունը 1960-ական թվականները թևակոխեց՝ ունենալով բազմաթիվ անկումների փորձ: Յոն Բենեդիկտն ստանձնելով նախագահությունը, հույս ուներ աշխուժացնել տնտեսությունը: Այս ժամանակաշրջանում «Նոր տնտեսագիտությունը», ինչպես կոչվում էր քեյնզյան մոտեցումը, հասավ Վաշինգթոն: Նախագահներ Բենեդիկտի և Յոնսոնի տնտեսական խորհրդականներն առաջարկեցին տնտեսության ընդարձակման քաղաքականություն, և կոնգրեսը 1964 և 1965 թվականներին տնտեսությունը խթանելու համար միջոցներ ձեռնարկեց, ներառյալ անհատական և ընկերակցական հարկերի կտրուկ կրճատումները: 1960-ական թվականների սկզբներին ԳՄԱ-ն ամեն տարեկան չորս տոկոսով, գործազրկությունը նվազեց, և գները կայուն էին: 1965 թվականին տնտեսությունը հասավ իր ներուժային արտադրանքին:

Դժբախտաբար, կառավարությունը տնտեսական աճի մեջ թերագնահատեց Վիետնամի պատերազմի գործոնը. պաշտպանության ծախսերը 1965-1968 թվականներին աճեցին 55 տոկոսով: Երբ

պարզ դարձավ, որ հիմնական զենքի պողպատը ընթացքի մեջ է, նախագահ Յոնսոնը տնտեսության աճը դանդաղեցնելու ֆինանսական հիվանդագին քայլերը հետաձգեց: Դարկերի բարձրացումը և քաղաքացիական ծախսերի կրճատումները երևան եկան միայն 1968 թվականին, ինչն արդեն ուշ էր տնտեսության չափից ավելի աշխուժացումից առաջացած գնաճի ճնշումները կանխելու համար: Համերկրային պահուստը ընդարձակումը հարմարեցրեց փողի սրընթաց աճին և ցածր շահադրույքներին: Արդյունքում, 1966-1970 թթ. ժամանակահատվածի մեծ մասում տնտեսությունը գործեց իր ներուժային արտադրանքից չափազանց բարձր: Ցածր գործազրկության ու գործարանների մեծ ծանրաբեռնվածության ճնշման տակ գնաճն աստիճանաբար բարձրացավ:

5-8 նկարը լուսարանում է այդ ժամանակաշրջանի իրադարձությունները: Դարկերի կրճատումը և պաշտպանության ծախսերը մեծացրին ընդհանուր պահանջարկը, ընդհանուր պահանջարկի կորը ԸՊ-ից տեղաշարժելով աջ դեպի ԸՊ'. Հավասարակշռությունը Գ-ից շարժվեց դեպի Գ': Արտադրանքը և զբաղ-

Նկար 5-8. Պատերազմական ժամանակաշրջանի գերածը խթանվել է աճող ընդհանուր պահանջարկի միջոցով

Պատերազմի ընթացքում աճած պաշտպանության ծախսերը մեծացնում են ընդհանուր ծախսերը՝ ընդհանուր պահանջարկը ԸՊ-ից տեղաշարժելով դեպի ԸՊ' և հավասարակշռության արտադրանքը մեծացնելով Գ-ից մինչև Գ': Երբ արտադրանքը ներուժային արտադրանքից շատ է վեր բարձրանում, ապա գների մակարդակը կտրուկ շարժվում է վեր՝ Գ-ից մինչև Գ', և հաջորդում է պատերազմական ժամանակաշրջանի գնաճը

վածությունը աճում էին կտրուկ, և գները սկսեցին վեր սողալ. քանի որ արտադրանքը գերազանցում էր հնարավորության սահմանները:

Այս դրվագի դասն այն է, որ աճող ընդհանուր պահանջարկը առաջ է բերում ավելի շատ արտադրանք ու զբաղվածություն: Բայց երբ բարգավաճումը տևեցությունը ներուժային արտադրանքից շատ է այն կողմ տանում, ապա շուտով հետևում են չափից ավելի աշխուժացած տնտեսությունը և գնաճը:

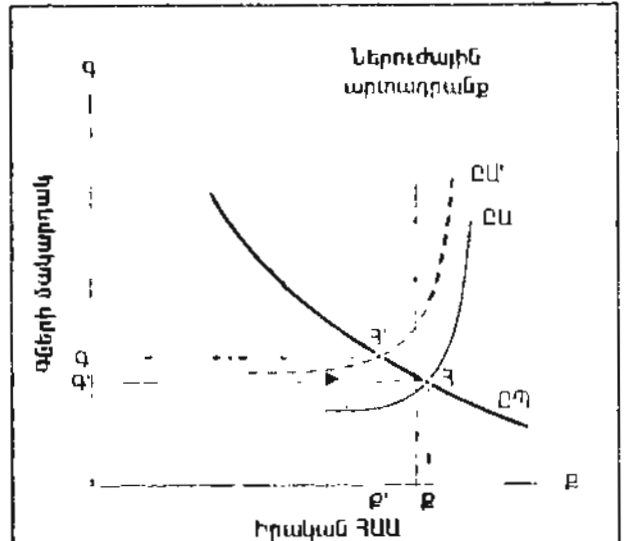
Առաջարկի ցնցումներ և լճագնաճ: 1970-ական թվականներին արդյունաբերական աշխարհը կաթվածահար եղավ մի նոր մակրոտնտեսական հիվանդությունից՝ առաջարկի ցնցումներից: **Առաջարկի ցնցումը** վերաբերում է ծախսերի կամ արտադրողականության պայմանների անսպասելի փոփոխությանը, որը կտրուկ տեղաշարժում է ընդհանուր առաջարկը: Առաջարկի առանձնապես վտանգավոր կտրուկ փոփոխություններ տեղի ունեցան 1973 թվականին: «Յոթ պատուհանների տարի» կոչված 1973 թվականը նշանավորվեց բերքի կորուստով, օվկիանոսային հոսանքների տեղաշարժով, աշխարհի սպորանջային շուկաներում գանգվածային խարդախություններով, միջազգային փոխարժեքի շուկաներում անկարգություններով և նավթի համաշխարհային գնի քառակատկունով:

Հունքի և վառելիքի մատակարարումների այս ցնցումները դրամատիկորեն բարձրացրին մեծածախ գները. Հունքի և վառելիքի գները 1972-1973 թթ աճեցին ավելի շատ, քան դրանք աճել էին երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ավարտից մինչև 1972 թվականն ընկած ամբողջ ժամանակահատվածում. Շուտով, քանի դեռ Միացյալ Նահանգներն ապրում էր լճագնաճի ժամանակաշրջան, առաջարկի կտրուկ փոփոխությունից հետո գնաճը շեշտակի աճեց, իսկ իրական արտադրանքը նվազեց:

Ինչպե՞ս կարող ենք հասկանալ նվազող արտադրանքի և բարձրացող գների համակցությունը: Հունքի արժեքի անսպասելի աճը բերեց առաջարկի կտրուկ փոփոխություն, որը կարող ենք նկարագրել որպես ընդհանուր առաջարկի կորի շեշտակի վերընթաց տեղաշարժ: ԸՄ-ի վերընթաց տեղաշարժը ցույց է տալիս, որ ձեռնարկությունները արտադրանքի նույն մակարդակը կմատակարարեն միայն զգալիորեն բարձր գներով: 5-9 նկարը լուսաբանում է առաջարկի տեղաշարժը:

Առաջարկի ցնցումների հետևանքները սուսկալի են:

Առաջարկի կտրուկ փոփոխությունը, որը սպասվելով է որպես ԸՄ-ի կորի շեշտակի վերընթաց տեղաշարժ, արդյունքում արտադրանքի նվազման հետ մեկտեղ բերում է ավելի բարձր

Նկար 5-9. Առաջարկի ցնցումների ազդեցությունները

Նավթի, ապրանքների կամ աշխատուժի կտրուկ բարձր արժեքների ազդեցությունը գործարար ծախսերի մեծացումն է: Այս առաջ է բերում լճագնաճ՝ լճացում համակցված գնաճին:

Որպես նավթի և այլ ներդրանքների ավելի բարձր արժեքների հետևանք, ձեռնարկություններն իրենց արտադրանքի դիմաց պահանջում են ավելի բարձր գին. ԸՄ-ի կորը տեղաշարժվում է ԸՄ-ից դեպի ԸՄ', և նավթ-արտադրությունը տեղաշարժվում է Գ-ից դեպի Գ': Արտադրանքը նվազում է Բ-ից մինչև Բ', մինչդեռ գներն աճում են: Այսպիսով տնտեսությունը կրում է կրկնակի հարված՝ արտադրանքի նվազում և բարձր գներ:

գներ: Այսպիսով, առաջարկի ցնցումները խարխուլում են մակրոտնտեսական քաղաքականության բոլոր հիմնական նպատակները:

Սուղ փող, 1979-1982 թթ.: Մինչև 1979 թվականը տնտեսությունը կազդուրվեց 1973 թվականի առաջարկի ցնցումներից: Արտադրանքը վերադարձավ իր ներուժային մակարդակին. Բայց Միջին արևելքում առաջացած հուզումները հանգեցրին մեկ ուրիշ նավթային ցնցման՝ երբ Իրանի հեղափոխության հետևանքով նավթի գները 1978 թվականի սկզբի բարելը 14 դոլարից 1979 թվականին թե՛րեք բարելը 34 դոլարի. 1978-1980 թթ գնաճը դրամատիկորեն բարձրացավ տարեկան միջին հաշվով 12 տոկոսով:

Երկանիշ թվով գնաճն անընդունելի էր, և հաճախակի պահուստը քայլեր ձեռնարկեց դանդաղեցնելու այն: Փոլ վոլքերը համերկրային պահուստի խորհրդի այն ժամանակվա նախագահը, շահադրույթները բարձրացնելու համար 1979 թվականին

օգտագործեց փողի քաղաքականությունը (այս քայլերը սուղ փողի բաղադրիչներն են)։ Շահադրույքները կտրուկ աճեցին 1979 և 1980 թվականներին, բաժնետոմսերի շուկան անկում ապրեց, և վարկ գտնելը դժվարացավ։ Համերկրայինի սուղ փողի քաղաքականությունը կրճատեց սպառողների և գործարարների ծախսերը։ Մասնավորապես խիստ տուժեցին ընդհանուր պահանջարկի շահադրույքների նկատմամբ զգայուն բաղադրիչները, 1979 թվականից հետո բնակարանային շինարարությունը, ավտոմեքենաների գնումը, ձեռնարկությունների ներդրումները և գույտ արտահանումը կտրուկ նվազեցին։

5-10 մլարը ցույց է տալիս, թե ինչպես սուղ փողը բարձրացրեց շահադրույքները և կրճատեց ընդհանուր պահանջարկը։ Այս արդյունքը երևում է որպես ընդհանուր պահանջարկի կորի վայրընթաց տեղաշարժ 1960-ական թվականների ընթացքում պաշտպանության ծախսերի աճի ազդեցության ճիշտ հակառակը։ Ընդհանուր պահանջարկի նվազումը 1982 թվականի վերջին արտադրանքը կրճատեց նրա ներուժի գրեթե տասը տոկոսի չափով, իսկ գործազրկության մակարդակը 1979 թվականի գրեթե 6 տոկոսից 1982 թվականի վերջին հասավ ավելի քան 10 տոկոսի։

Այս խիստ միջոցների հատուցումը եղավ գնաճի շրամատիկ նվազումը 1979-1980 թթ. ժամանակահատվածի տարեկան 12 տոկոսից 1983-1988 թթ. տարեկան 4 տոկոսի։ Բարձր գործազրկությունը կարողացավ գնաճը դուրս մղել տնտեսությունից, բայց կորսված արտադրանքի, եկամտի և զբաղվածության տեսանկյունից զինք մեծ էր։

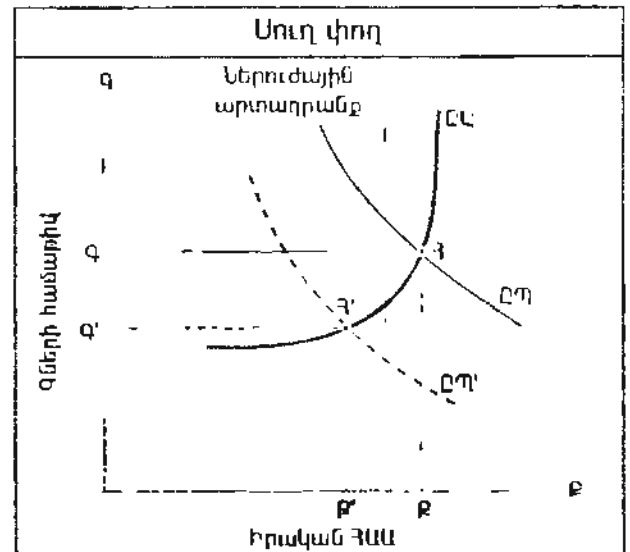
Ցածր գնաճը և վաղ 1980-ական թվականների ուսվելայ կարողությունը սկզբնավորեցին Ռեյգանի կառավարման տարիների և Բուշի վարչակազմի սկզբնական շրջանի երկարատև տնտեսական բարձավաճման փուլը։ Իրական ՀԱԱ-ն 1982-1990 թվականներին անշեղորեն աճեց տարեկան 3,5 տոկոսով։ Կործազրկությունը 1982 թվականի ավելի քան տասը տոկոսից 1988-1990 թվականներին նվազեց 5,5 տոկոսի։ Գնաճը մնաց ընդունելի տիրույթում 1982-1990 թվականներին կազմելով տարեկան 3,5 տոկոս։

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԲԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Ինք ծանոթացանք մակրոտնտեսական գործունեության վրա ազդող մի քանի վճռական ուժերի։ Որոշ շարժումներ ազդում են ծախսերի վրա սպառողների նախընտրանքի կամ ռազմական ծախսերի տեղաշարժերի հետևանքով փոփոխելով ընդհանուր պահանջարկը։ Այլ խախտումներ ծագում են առաջարկի նստում, օրինակ, երբ պատերազմը կամ հեղափո-

խությունը հանգեցնում է նավթի գների կրկնապատկման կամ երբ վատ բերքը հանգեցնում է հիմնական սննդամթերքի գների բարձրացման։

Այսօր մակրոտնտեսական քաղաքականության հիմնական խնդիրն է ախտորոշել զանազան տվարությունները, որ ազդում են ընդհանուր առաջարկի և պահանջարկի վրա և դրանք բուժելու համար նշանակել համապատասխան քաղաքականություն։ Որոշ դեպքերում քաղաքականությունը ստեղծողները այլընտրանքի տարբերակ չեն ունենում։ Օրինակ, եթե տնտեսությունը գնում է դեպի անկում, երբ պատերազմի ժամանակ ծախսերը սկսում են աճել, ինչպես 1991 թվականի սկզբին էր, ապա ոչ մի միջոց անմիջապես անհրաժեշտ չէ ձեռնարկել ավելի բարձր ծախսերը փոխհատուցելու համար։ Կամ, եթե տնտեսությունը գործում է ներուժային արտադրանքի մակարդակում, և սառը պատերազմի ավարտը թուլատրում է ռազմական ծախսերի լուրջ կրճատումներ անել, ապա ախտորոշումը ուղղակի է ռազմական կրճատումները միտում կուճեման նվազեցնելու ընդհանուր պահանջարկը, և տնտեսագետների մեծ մասը կհամաձայնի, որ տնտեսական քաղաքականությունը պետք է ծախսերի կրճատումը փոխհատուցի։

Սկար 5 10. Սուղ փողը կրճատում է արտադրանքը և գնաճը

1979-1982 թթ. համերկրային պահուստը դանդաղեցրեց փողի և վարկի աճը, կրճատելով ընդհանուր պահանջարկը և առաջացնելով տնտեսական գործունեության կտրուկ անկում։ Արդյունքում աշխատավարձի և գների աճը չափազանց դանդաղեց 1980-ական թվականների մնացած տարիներին։

փողի կամ ֆինանսական քաղաքականությունն օգտագործելով ընդհանուր պահանջարկը մեծացնելու համար:

Ցնցումների այլ տեսակներ առաջ են քաշում դժվարին կամ նույնիսկ հակասական այլընտրանքներ: Բուշի վարչակազմը կամ համերկային պահուստը ինչպե՞ս պետք է նավթի գների կտրուկ փոփոխությանը արծազանքեր, եթե այդպիսի բան տեղի ունենար: Երբ ընդհանուր առաջարկը կրճատվում է (5-9 նկարում ցույց տրված ձևով), քաղաքականություն ստեղծողները որևէ արտադրանքի կորուստը կանխելու նպատակով պե՞տք է արդյոք «հարմարվեն» գների բարձրացմանը՝ մեծացնելով ընդհանուր պահանջարկը: Կամ պե՞տք է արդյոք տնտեսական քաղաքականությունը լինի «անհարմարվողական»՝ կրճատելով ընդհանուր պահանջարկը՝ գների համընդհանուր մակարդակի որևէ աճ կանխելու նպատակով:

տակով: Հարմարվողական քաղաքականությունը կտանի դեպի բարձր գնաճ ու ցածր գործազրկություն, անհարմարվողական մոտեցումը առաջ կբերի տնտեսական վայրընթաց ու բարձր գործազրկություն կանխելով բարձրացող գնաճը:

Ո՞ր մոտեցումն է ճիշտ: Այսպիսի հարցերին տնտեսագետները գիտականորեն ստույգ ոչ մի պատասխան չեն կարող տալ, քանի որ դրանք սոցիալական ու քաղաքական արժեքների այլընտրանքներ պարունակող *կանոնական* հարցեր են: Բայց տնտեսագիտությունը կարող է ճիգ բաժնել պատասխանելու *իրական* հարցերին, գնահատելով տարբեր քաղաքական մոտեցումներին առնչվող գնաճի և գործազրկության օգուտներն ու վնասները: Ի վերջո, գնաճի և գործազրկության միջև հիվանդագին ընտրությունը պետք է կատարվի ընտրողների և նրանց ներկայացուցիչների կողմից:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Ա. Մակրոտնտեսագիտական հասկացություններ ու նպատակներ

1. Մենք սկսում ենք մակրոտնտեսագիտության ուսումնասիրությունը, որն առնչվում է տնտեսական կյանքի ընդհանրություններին՝ ամբողջական արտադրանք, գործազրկություն ու գնաճ, փողի առաջարկ ու բյուջեի բաց, միջազգային առևտուր ու ֆինանսներ: Սա տարբերվում է միկրոտնտեսագիտությունից, որն ուսումնասիրում է առանձին շուկաների, գների և արտադրանքի վարքը:
2. Մակրոտնտեսության հիմնական նպատակներն են.
  - ա) Արտադրանքի և սպառման բարձր մակարդակներն ու սրընթաց աճը: Արտադրանքը սովորաբար չափվում է համախառն ազգային արդյունքով, որը տրված տարում արտադրված բոլոր վերջնական ապրանքների և ծառայությունների ամբողջական արժեքն է: ՀԱՄ-ն, նաև, պետք է բարձր լինի համապատասխան ներուժային ՀԱՄ-ից՝ արտադրանքի առավելագույն պահպանվող կամ բարձր զբաղվածության մակարդակից:
  - բ) Բարձր զբաղվածություն՝ լավորակ աշխատանքի լիառստ առաջարկի հետ միասին:
  - գ) Գների մակարդակի կայունություն (կամ ցածր գնաճ)՝ ազատ շուկաներում որոշվող գների և աշխատավարձերի միջոցով:
  - դ) Ապրանքների, ծառայությունների և հիմնական միջոցների շահավետ միջազգային առևտուր, երբ արտահանումը համակշռում է ներմուծմանը, և երկիրը կայուն փոխարժեք ունի օտար արժույթների դիմաց:
3. Մինչև մակրոտնտեսագիտության զարգացումը երկրները միտում ունեին փոփոխվող մակրոտնտեսական հոսանքներում ընթանալու առանց դեկի: Այսօր կան բազմաթիվ միջոցներ, որոնցով կառավարությունները կարող են վարել տնտեսությունը. Դրանցից են՝
  - ա) Ֆինանսական քաղաքականությունը (պետության ծախսերը և հարկումը) օգնում է ռեսուրսները բաշխել մասնավոր և ընդհանուր ապրանքների միջև, ազդում է մարդկանց եկամուտների ու սպառման վրա, խթանում է ներդրումները և ապահովում այլ տնտեսական որոշումների իրականացումը:
  - բ) Փողի քաղաքականությունը (փողի առաջարկի կարգավորումը կենտրոնական դրամատան կողմից, մասնավորապես՝ շահադրույթների և վարկի պայմանների վրա ներգործելու նպատակով) ազդում է տնտեսության այն հատվածների

վրա, որոնք զգայուն են շահադրույթների նկատմամբ: Ամենից շատ ազդվող հատվածներն են բնակարանային շինարարությունը, գործարարության ներդրումները և զուտ արտահանումը:

զ) Արտաքին տնտեսական քաղաքականությունը, որն ազդում է արտաքին առևտրի ու հաղորդակցման, միջազգային ֆինանսական հոսքերի վրա, նրախուսում է առևտրից ստացվող տնտեսական օգուտները: Պետությունները միջազգային առևտուրը կարգավորում են առևտրի քաղաքականության և փոխաբժեքի համակարգի միջոցով, որոնք կառավարում են օտարերկրյա ապրանքների և ծառայությունների գները:

դ) Եկամտի քաղաքականությունը (կառավարության ծրագրերը, որոնք ուղղակիորեն ազդում են աշխատավարձերի և գների վերաբերյալ որոշումների վրա) փորձում է գնաճը վերահսկել առանց իր վրա վերցնելու վայրընթացների և գործազրկության հետ կապված մեծ ծախսերը: Բանի որ այդ քաղաքականությունը խանգարում է շուկայի արդյունավետությանը, այսօրվա խաղաղ ժամանակաշրջանում դա քիչ է օգտագործվում:

4. Միացյալ Նահանգները օրենսդրական մակրոտնտեսական նպատակները զարգացրեց միայն երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո: 1946 թվականի աշխատանքի օրենքը պետական քաղաքականություն է հռչակում «աջակցությունը առավելագույն զբաղվածությանը, արտադրությանը և գնողունակությանը»: 1985 թվականի համակշռված բյուջեի (կամ Գրամ-Ռադմանի) օրենքը հատուկ նշանակություն տվեց պետական բյուջեի բացի կրճատմանը՝ պարտադրելով բացերի աստիճանական կրճատումը հավասարակշռված բյուջեի նպատակին հասնելու համար:

5. 1970–1980-ական թվականների մեծ մասի ընթացքում Միացյալ Նահանգներին, այլ արդյունաբերական երկրների հետ մեկտեղ, համառորեն հետապնդում էր լճագնաճը (լճացում ու գնաճ): Մակրոտնտեսական քաղաքականությունը կանգնում է շոշափելի կորուստների կամ մրցակցող նպատակների միջև ընտրություն կատարելու առջև: Հանգուցային մակրոտնտեսական կորուստները լինում են բարձր սպառման ու սրնթաց աճի միջև, ինչպես նաև ազատ շուկաների ու կայուն գների միջև և ամենից կարևորը՝ գործազրկության ու գնաճի միջև գոյություն ունեցող դաժան երկրևարանքի մեջ:

Բ. Ընդհանուր առաջարկ ու պահանջարկ

6 Ազգային արտադրանքի և գների մակարդակի որոշման եղանակն ընթռնելու գլխավոր հասկացությունները ընդհանուր առաջարկը (ԸԱ) և ընդհանուր պահանջարկն (ԸՊ) են: Տնտեսության մեջ ընդհանուր պահանջարկը կազմված է ընտանիքների, ձեռնարկությունների, կառավարությունների և օտարերկրացիների լրիվ ծախսերից: Այն ներկայացնում է ամբողջ իրական արտադրանքը, որ հոծարակամ կզեն գների ամեն մի մակարդակում, երբ տրված են փողի և ֆինանսական քաղաքականությունները և պահանջարկի վրա ազդող այլ գործոնները: Ընդհանուր առաջարկի կորը ցույց է տալիս, թե ձեռնարկությունները հոծարակամ ինչքան արտադրանք կարտադրեն ու կվաճառեն տրված գների, ծախսերի ու շուկայի վիճակի դեպքում:

7 ԸԱ-ի և ԸՊ-ի կորերը նույն ձևն ունեն, ինչ IV գլխում հետազոտված արդեն ծանոթ միկրոտնտեսական առաջարկի և պահանջարկի կորերը: ԸՊ-ի կորը ցույց է տալիս այն քանակությունը, որ սպառողները, ձեռնարկությունները և այլ հատվածները կզեն գների ամեն մի մակարդակի դեպքում, երբ մնացած գործոնները հաստատուն են: ԸԱ-ի կորը նկարագրում է այն քանակությունը, որ ձեռնարկությունները հոծարակամ արտադրում և վաճառում են գների ամեն մի մակարդակի դեպքում, եթե մնացած պայմանները հաստատուն են:

8 Ընդհանուր գինն ու արտադրանքը որոշող համընդհանուր մակրոտնտեսական հավասարակշռությունն ստացվում է այնտեղ, որտեղ ԸԱ-ի և ԸԴ-ի կորեքը հատվում են: Հավասարակշռության գների մակարդակում գնորդները հոծարակամ գնում են այն, ինչ գործարարները հոծարակամ վաճառում են: Հավասարակշռության արտադրանքը կարող է չհամընկնել լրիվ գրադվածության կամ ներուժային արտադրանքի հետ:

9 Ամերիկայի մոտ անցյալի պատմությունը ցուցադրում է ընդհանուր պահանջարկի ու առաջարկի ցնցումների և քաղաքականության հակազդեցությունների անկանոն պարբերաշրջանների գոյությունը: 1960-ական թվականների կեսերին Վիետնամի պատերազմի պատճառով ուռճացած բացերը և փողի մատչելիությունը հանգեցրին ընդհանուր պահանջարկի սրընթաց աճի: Արդյունքը գների և գնաճի շեշտակի բեկումն էր դեպի վեր:

Վաղ 1970-ական թվականներին և էրկին 1990 թվականին առաջարկի հակառակ կտրուկ փոփոխությունները ընդհանուր առաջարկը տեղաշարժեցին դեպի վեր: Սա առաջ բերեց լճագնաճ գործազրկության ու գնաճի միաժամանակյա մեծացման հետ միասին:

1970-ական թվականների վերջին տնտեսական քաղաքականությունն ստեղծողները մեծացող գնաճին հսկազդեցին խորացնելով փողի քաղաքականությունը և բարձրացնելով շահադրույքները: Արդյունքը ծախսերի նվազումն էր շահադրույքների նկատմամբ զգայուն պահանջարկի այնպիսի հատվածներում, ինչպիսիք են բնակարանային շինարարությունը, ներդրումները և գույտ արտահանումը: Ընդհանուր պահանջարկի նվազումը վաղ 1980-ական թվականների ընթացքում խոր անկման պատճառ դարձավ գործազրկության տոկոսը հասցնելով նախընթաց հիսնամյակի ընթացքում ամենաբարձր մակարդակին:

ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԿՐԿՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ

Իիմնական

մակրոտնտեսագիտական հասկացություններ

մակրոտնտեսագիտություն և միկրոտնտեսագիտություն
 համախառն ազգային արդյունք (ՀԱԱ), իրական և ներուժային գրադվածություն,
 գործազրկություն,
 գործազրկության մակարդակ
 գնաճ, գնանկում

սպառողական գների համաթիվ (ՍԳԴ)
 եկամտի քաղաքականություն
 զուտ արտահանում
 ֆինանսական քաղաքականություն (պետական ծախսեր, հարկում)
 փող, փողի քաղաքականություն

Ընդհանուր առաջարկ և պահանջարկ

ընդհանուր առաջարկ, ընդհանուր պահանջարկ
 ԸԱ-ի կոր, ԸԴ-ի կոր
 ԸԱ-ի և ԸԴ-ի հավասարակշռություն
 երեք մակրոտնտեսական ցնցումներ, պատերազմական ժամանակաշրջանի գերաճ, առաջարկի ցնցում, սույ փողի լճագնաճ

ՀԱՐՑԵՐ ԸՆՆԱՐԿՄԱՆ ՀԱՄԱՐ

1. Որո՞նք են մակրոտնտեսագիտության հիմնական նպատակները: Շարադրեք հիմնական նպատակներից յուրաքանչյուրի հակիրճ սահմանումը: Բացատրեք, թե պետությունները ինչու են հետամուտ վերոհիշյալ յուրաքանչյուր նպատակին:
2. Եթե որևէ երկիր ցանկանում է ունենալ կայուն գներ (կամ ցածր գնաճ), ինչու՞ պարզապես օրենք չի ընդունում ձեռնարկություններին արգելելով փոփոխել գները:
3. Եթե ՍԳԴ-ն 1993 թվականին 300 էր և 1994 թվականին 315, որքա՞ն կլինի գնաճը 1994 թվականին
4. Ատորև նշվածներից յուրաքանչյուրն ի՞նչ ազդեցություն կունենա ընդհանուր պահանջարկի կամ ընդհանուր առաջարկի վրա.
  - ա) Լավթի գների մեծ աճը (ԸԱ-ի վրա)
  - բ) Ձեռքի արտադրությունը կրճատող և պաշտպանական ծախսերը նվազեցնող համաձայնագիրը (ԸԴ-ի վրա)

- գ) Ենթադրյալն արտադրանքի աճը (ԸԱ-ի վրա)
 դ) Փողի հսկողության թուլացումը, որն իջեցնում է շահադրույքները (ԸՊ-ի վրա):
5. 4-րդ հարցում թվարկված իրադարձություններից յուրաքանչյուրի համար ԸԱ-ԸՊ համակցությունն օգտագործեք արտադրանքի և համընդհանուր գների մակարդակի վրա դրա ազդեցությունը ցույց տալու համար
6. Չեզ դրեք տնտեսական քաղաքականությունն ստեղծողի տեղը: Տնտեսությունը հավասարակշռության մեջ է, և $Q = 100$, իսկ $P = 3000 =$ իրական ՀԱԱ: Դուք մերժում եք «հարմարվել» գնսահին, այսինքն դուք ցանկանում եք գները պահել ռացարժակապես կայուն $Q = 100$ -ում, անկախ նրանից, թե ինչ կպատահի արտադրանքին, վերջապես, դուք կարող եք ընդհանուր պահանջարկի վրա ազդելու համար օգտագործել փողի կամ ֆինանսական քաղաքականությունները, բայց դուք չեք կարող ազդել ընդհանուր առաջարկի վրա: Դուք ինչպե՞ս կարծազանցեիք
- ա) ներդրման ծախսերի հանկարծակի աճին
 բ) սաստիկ երաշտին հաջորդող մեղմամթերքը գների կտրուկ աճին
 գ) ներուժային արտադրանքը նվազեցնող արտադրողականության անկմանը
 դ) սովորական գինված ուժերը և դրանց հետ կապված ծախսերը քսան տոկոսով կրճատելու վերաբերյալ համաձայնագրին
 ե) գույտ արտահանման կտրուկ աճին, որը հետևել է դոլարի փոխարժեքի անկմանը:
- 1982-1983 թվականին Ռեյզանի վարչակազմը կրճատեց հարկերը և մեծացրեց կառավարության ծախսերը
- ա) Բացատրեք, թե ինչու այս քաղաքականությունը միտում ունի մեծացնելու ընդհանուր պահանջարկը: Ցույց տվեք, թե ինչպիսին կլինի ազդեցությունը արտադրանքի և գների վրա՝ ենթադրելով միայն ԸՊ-ի տեղաշարժ
- բ) «Լուսաբերի կողմնակիցների» դպրոցը գտնում է, որ հարկերի կրճատումը ընդհանուր առաջարկի վրա կազդի հիմնականում մեծացնելով ներուժային արտադրանքը՝ ենթադրելով, որ Ռեյզանի ֆինանսական միջո-

ցառումները ազդել են ինչպես ԸՊ-ի, այնպես էլ ԸԱ-ի վրա, ցույց տվեք ազդեցությունը արտադրանքի և գների մակարդակի վրա: Բացատրեք, թե ինչու արտադրանքի վրա ազդեցությունը որոշակի է, մինչդեռ գների վրա ազդեցությունը պարզ չէ:

8. 1990 թվականին Իրաքի կողմից Զուվեյթի գրավումից հետո նավթի գները կտրուկ բարձրացան, և ԱՄՆ-ը մեծացրեց իր պաշտպանության ծախսերը: Դիտարկեք այս երկու իրադարձությունների ազդեցությունը տնտեսության վրա: Ելնելով ձեր իմացածից՝ մի համատարակարկ գրեք («Անկրոտնտեսական պատմություն» հատվածի նման, էջ 117-119) նկարագրելով իրադարձությունները և վերլուծելով ժամանակաշրջանը, օգտագործելով ԸԱ-ԸՊ վերլուծությունը:
9. Դիտարկեք ներքևի աղյուսակում բերված իրական ՀԱԱ-ին և գների մակարդակին վերաբերող տվյալները:
- ա) 1981-1985 թթ. համար հաշվեք իրական ՀԱԱ-ի աճը և գնաճի չափը: Կարո՞ղ եք կուսիել, թե որ թվականին էր կտրուկ անկումը՝
- բ) ԸԱ-ԸՊ գծանկարում, ինչպես 5-7 նկարում, պատկերեք ԸՊ-ի և ԸԱ-ի կորերի համախումբը իրար հետ այնպես որ նկատվի աղյուսակում ցուցադրված գների և արտադրանքի հավասարակշռությունը: Ինչպե՞ս կարող եք բացատրել ձեր կողմից նկատված անկումը:

Թվական	Իրական ՀԱԱ (մլրդ. դոլար, 1982 թվականի գներով)	Գների մակարդակ* (1982 = 100)
1980	3.187	85,7
1981	3.249	94,0
1982	3.166	100,0
1983	3.279	103,9
1984	3.501	107,7
1985	3.619	110,9

* Ուշադրություն դարձրեք, որ ցուցադրված գների համաթիվը «ՀԱԱ-ի համադիրն» է, որը ՀԱԱ-ի բոլոր բազադրիցների գինն է: (Աղբյուրը՝ Նախագահի տնտեսական զեկուցագիր 1991 թ.)

ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔԻ ԵՎ ԵԿԱՄՏԻ ՉԱՓՈՒՄԸ

Երբ դուք կարող եք չափել և քվերով արտահայտել այն, ինչի մասին խոսում եք, ապա դուք ինչ-որ բան գիտեք դրա մասին: Երբ չեք կարող չափել այն, ձեր գիտելիքը աղքատիկ ու անբավարար է: Դա կարող է լինել գիտելիքի սկիզբը, սակայն դուք հազիվ թե մտովի առաջխաղացում եք կատարել դեպի գիտության կայանը:

Լորդ Քեվլին

Այլ էմպիրիկ գիտությունների նման, տնտեսագիտությունը հենվում է այնպիսի հասկացությունների վրա, որոնք կարող են իրապես չափվել, ինչպես, օրինակ, ցորենի և բաժնետոմսերի գները, շահադուրյունները, գործազուրկների թիվը, ազգային արդյունքը կամ գների մակարդակը: Այս գլխում ուսումնասիրության կիզակետում է ողջ տնտեսագիտության հասկացությունների առավել կարևոր խմբերից մեկի՝ ազգային եկամտի և արդյունքի հաշվարկումը: Այստեղ կտրվորենք, թե ինչպես չափել համախառն ազգային արդյունքը (ՀԱԱ), որն ազգային արդյունքի ամբողջական արժեքն է՝ արտահայտված դոլարներով:

Ազգային արդյունքի չափումը կատարելապես անհրաժեշտ է մակրոտնտեսագիտական տեսության և քաղաքականության համար: Այն մեզ նախաբանորակում է տնտեսական աճի, գործարարության պարբերաշրջանի, տնտեսական ակտիվության և գործազրկության հարաբերակցության, գնաճի չափման ու որոշիչ գործոնների վերաբերյալ առանցքային հարցադրումների լուծմանը: Ենթադրելով ՀԱԱ հասկացության ստեղծումը դժվար էր գնահատել տնտեսության վիճակը: Չնայած ՀԱԱ-ն արտոնագիր չունի և նմուշը ցուցադրված չէ գիտության և տեխնիկայի թանգարանում, այն իսկապես քսաներորդ դարի մեծագույն գյուտերից մեկն է: Առանց ՀԱԱ-ի նման տնտեսական ամբողջությունների չափման մակրոտնտեսագիտությունը պիղքների կամքին կտրվեր անկազմակերպ տվյալների ծովում: ՀԱԱ-ի վերաբերյալ տվյալները քաղաքաքանություն ստեղծողներին օգնում են տնտեսությունը վարել ազգային նպատակների իրագործման ուղղությամբ:

Այս գլխում նաև կքննարկենք ՀԱԱ-ին ուղղված որոշ քննադատություններ: Մարդիկ չեն ապրում միայն հացով, և ոչ էլ հասարակությունն է ապրում միայն ՀԱԱ-ով: Մեր օրերում հարաճուն կերպով անհանգստանում ենք, թող նվազագույն նյութական աճ ապահովվի, սակայն ո՛չ շրջակա միջավայրի որակի հաշվին: Մարդիկ հարցնում են, թե արդյո՞ք անխու-

սափելի է, որ, վարելով մեր մեքենաները կամ օդափոխելով մեր տները, պետք է աղտոտենք օդն ու ջուրը և միգուցե նույնիսկ փոխենք մոլորակի եղանակը: Որպեսզի պատասխանենք այս հարցին, մենք պետք է ուղիներ փնտրենք ՀԱԱ հասկացությունը վերափոխելու տնտեսական գործունեության առավել համապատասխան չափանիշի: Եվ այսպես՝ զուտ տնտեսական բարեկեցություն (ՉՏԲ) հասկացությունը:

ՀԱՄԱԽԱՈՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔԸ ՈՐՊԵՍ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՌՈՒԹՅԱՆ ՉԱՓԱՆԻՇ

Ի՞նչ է համախառն ազգային արդյունքը: ՀԱԱ-ն այն անվանումն է, որ մենք տալիս ենք տվյալ տարվա ընթացքում ազգովի արտադրված վերջնական ապրանքների և ծառայությունների ամբողջական դոլարային արժեքին: Մա այն թիվն է, որ դուք ստանում եք, երբ չափի փողային միավորը կիրառում եք գանազան ապրանքների և ծառայությունների նկատմամբ՝ խնձորից մինչև ցիտրա, ռազմանավերից մինչև հաստոցներ, որոնք երկիրն արտադրում է իր իողով, աշխատուժով և հիմնական միջոցներով: ՀԱԱ-ն հավասար է բոլոր սպառման և ներդրման ապրանքների, պետական գնումների և զուտ արտահանումների դրամական արժեքների գումարին:

ՀԱԱ-ն օգտագործվում է քազմաթիվ նպատակների համար, բայց առավել կարևորը տնտեսության ընդհանուր գործունեության գնահատումն է: Եթե դուք հարցնեք տնտեսագիտության պատմաբանին, թե ի՞նչ է տեղի ունեցել մեծ լճացման ժամանակ, ապա լավագույն հակիրճ պատասխանը կլինի հետևյալը.

1929-1933 թթ. ՀԱԱ-ն 104 մլրդ. դոլարից իջավ 56 մլրդ. դոլարի: Ամերիկյան տնտեսության արտադրած ապրանքների և ծառայությունների դրամական արժեքի այս կտրուկ անկումը դարձել է գր-

կանքի, սնանկացումների, դրամատնային անհաջողությունների, խռովությունների և քաղաքական աղմուկի պատճառ:

Համախառն ազգային արդյունքը (ՀԱԱ) ապրանքների և ծառայությունների ազգային ընդհանուր արտադրանքի առաջել բազմակողմանի չափումն է: Դա սպառումն, համախառն ներդրման, ասպրանքների և ծառայությունների պետական գնումների և գուտ արտահանումների դոլարային արժեքների գումարն է:

Այժմ քննարկենք ազգային եկամտի և արդյունքի հաշվարկի տարրերը: Այստեղ ՀԱԱ-ի չափման և իրական ՀԱԱ-ն անվանականից տարբերելու զանազան ուղիների լուսաբանումից: Այնուհետև կվերլուծենք ՀԱԱ-ի գլխավոր բաղադրատարրերը: Վերջապես, կանդրադառնանք ՀԱԱ-ի, որպես տնտեսական բարօրության ցուցանիշի, թերություններին և կառաչարկենք ազգային արտադրանքի չափման այլընտրական մոտեցում:

ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔԻ ԵՐԿՈՒ ՉԱՓՈՒՄՆԵՐԸ՝ ԱՊՐԱՆՔՆԵՐԻ ՀՈՍՔ ԵՎ ԵԿԱՍՏԻ ՀՈՍՔ

Ինչպե՞ս են տնտեսագետները իրապես չափում ՀԱԱ-ն: Գլխավոր անակնկալներից մեկն այն է, որ մենք ՀԱԱ-ն կարող ենք չափել երկու միանգամայն անկախ ուղիներով: Ինչպես ցույց է տալիս 6-1 նկարը, ՀԱԱ-ն կարող է չափվել կամ որպես արտադրանքի հոսք կամ էլ որպես եկամուտների գումար:

ՀԱԱ-ի չափման տարբեր եղանակները ներկայացնելու համար սկսենք գերպարզեցված աշխարհի դիտարկումից, որտեղ չկա պետական կամ արտաքին հատված և որտեղ չեն կատարվում ներդրումներ: Այս պահի համար մեր փոքրիկ տնտեսությունը արտադրում է միայն *սպառողական ասպրանքներ*, որոնք այնպիսի առարկաներ են, որ տնային տնտեսությունները գնում են իրենց պահանջները բավարարելու համար:

Արտադրանքի հոսքի եղանակ: Յուրաքանչյուր տարի հանրությունը սպառում է վերջնական ապրանքների և ծառայությունների լայն տեսակների, այնպիսի ապրանքներ, ինչպիսիք են խնձորը, նարինջը և հացը, այնպիսի ծառայություններ, ինչպիսիք են առողջապահությունը և մագերի խուզումը: Մենք ընդգրկում ենք միայն *վերջնական ասպրանքները*՝ սպառողների կողմից անապամանորեն գնված և օգտագործված ապրանքները: Տնային տնտեսություններն իրենց եկամուտները ծախսում են այս սպառողական ապրանքների վրա, ինչպես ցույց է տրված 6-1 նկարի վերին օղակում: Գումարեք այս վերջնական ապրանքների վրա ծախսված բոլոր սպառողա-

կան դոլարները և կստանաք այդ պարզեցված տնտեսության ամբողջական ՀԱԱ-ն:

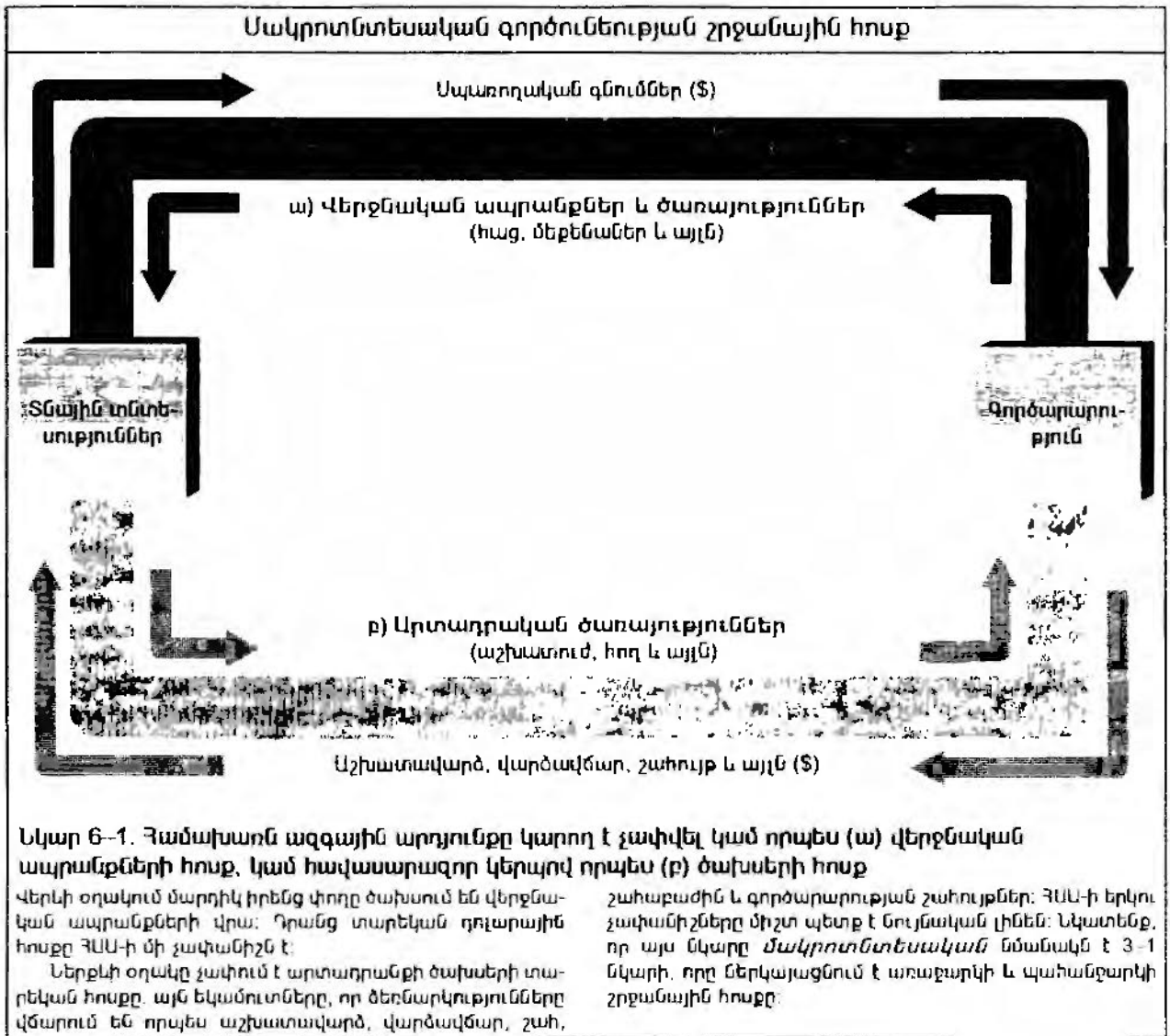
Այսպիսով մեր պարզ տնտեսության մեջ դուք կարող եք ազգային եկամուտը կամ արդյունքը հեշտորեն հաշվարկել որպես *վերջնական* ապրանքների և ծառայությունների տարեկան հոսքի գումար. (Նարնջի գին X նարնջի քանակ) գումարած (խնձորի գին X խնձորի քանակ) գումարած և այլն: Համախառն ազգային արդյունքը որոշվում է որպես ազգովի արտադրված վերջնական արտադրանքի հոսքի ամբողջական փողային արժեք¹:

Հաշվարկի վճռական մասն է շուկայական գների որպես կշռաքարերի, օգտագործումը տարբեր ապրանքների արժեքավորման մեջ: Ինչու՞ ենք ավելի շուտ շուկայական գներից օգտվում, քան թե արտադրության մեջ օգտագործվող զանգվածից, ծավալից կամ աշխատածամբից: Տնտեսագետներն օգտագործում են շուկայական գները, որովհետև դրանք արտացոլում են բազմազան ապրանքների և ծառայությունների հարաբերական տնտեսական արժեքը: Այն է՝ տարբեր ապրանքների հարաբերական գներն արտացոլում են, թե սպառողները որքան են գնահատում այդ ապրանքների սպառման իրենց վերջին (կամ սահմանային) միավորները: Այսպիսով, շուկայական գների՝ որպես տարբեր ապրանքների համեմատության միջոցների ընտրությունը կամայական չէ. արդյունավետ գործող շուկայական տնտեսության մեջ գներն արտացոլում են այն հարաբերական բավարարվածությունը, որ սպառողներն ստանում են յուրաքանչյուր ապրանքից:

Եկամտի կամ ծախսի եղանակ: ՀԱԱ-ն հաշվարկելու երկրորդ և համարժեք եղանակը եկամտի կամ ծախսի եղանակն է: Գնանք դեպի 6-1 նկարի ստորին օղակը: Դրա միջով հոսում են գործարարության բոլոր ծախսերը. այդ ծախսերը ընդգրկում են աշխատուժին վճարված աշխատավարձը, հողի վարձավճարը, հիմնական միջոցների համար վճարված շահույթները և այլն: Ասկայն այս գործարարության ծախսերը նաև այն եկամուտներն են, որ տնային տնտեսությունները ստանում են ձեռնարկություններից: Այս հասույթի կամ եկամուտների տարեկան հոսքը չափելով՝ վիճակագիրները կրկին կստանան ՀԱԱ-ն²:

¹ Մեր գերպարզեցված օրինակը դիտարկում է միայն սպառման ծախսերը: ՀԱԱ-ի լրիվ սահմանումը կընդգրկի բոլոր վերջնական ապրանքներն ու ծառայությունները, այն է՝ ՀԱԱ-ն սպառումն է, մասնավոր ներդրումը, կառավարության ծախսերը ապրանքների և ծառայությունների վրա և գուտ արտահանումը:

² Եթե մենք թողնում ենք մեր պարզ աշխարհը, որտեղ ՀԱԱ-ն միայն սպառումն է, մենք պետք է հաշվարկենք մեջ մտցնենք կառավարության հանձնառու վճարումները և հարկերը:

Հետևաբար, ՀԱԱ-ն հաշվարկելու երկրորդ ուղին ընդհանուր եկամտի (աշխատավարձ, շահ, վարձավճար և շահույթ) ամբողջությունն է, որը ներկայացնում է հասարակության վերջնական արդյունքի արտադրության ծախսերը:

Երկու եղանակների համարժեքությունը: Այժմ ՀԱԱ-ն հաշվարկեցինք վերին օղակի արտադրանքի հոսքի եղանակով և ստորին օղակի եկամտի հոսքի եղանակով: Այս երկուսից ո՞րն է ավելի մեծ: Դրանք միանգամայն նույնն են:

Մենք կարող ենք երկու եղանակների նույնությունը հասկանալ՝ դիտարկելով վարսավիրանոցային պարզ տնտեսությունը: Ասենք՝ վարսավիրները աշ-

խատանքից զատ այլ ծախսեր չունեն: Եթե նրանք տասը խուզվածքը վաճառում են յուրաքանչյուրը վեց դոլարով, ապա ՀԱԱ-ն 60 դոլար է: Սակայն վարսավիրների եկամուտը (աշխատավարձով և շահույթով) նույնպես միշտ 60 դոլար է: Հետևաբար, ՀԱԱ-ն այստեղ նույնն է՝ չափված որպես արդյունքի հոսք (խուզվածքի 60 դոլարը) քե որպես ծախս և եկամուտ (60 դոլար աշխատավարձ և շահույթ):

Փաստորեն երկու մոտեցումները նույնն են, որովհետև մենք «շահույթը» ընդգրկել ենք ստորին օղակում, աշխատավարձի և վարձավճարի հետ միասին: Եզրուտորեն ո՞րն է շահույթը: Շահույթն այն է, ինչ մնում է արտադրանքի վաճառքից, այն բանից հետո, երբ դուք վճարել եք մյուս գործոնային ծախ-

սերը՝ աշխատավարձը, շահը և վարձավճարը հա այն մնացորդն է, որն ինքնաբերաբար կարգավորում է ստորին օղակի ծախսերը կամ եկամուտը վերին օղակի ապրանքների արժեքին ճշգրտորեն հավասարեցնելու համար:

Ամփոփելով

ՀԱԱ-ն կամ համախառն ազգային արդյունքը կարող է չափվել երկու տարրեր եղանակներով՝
 1) որպես վերջնական արտադրանքի հոսք կամ
 2) որպես արտադրանք ստեղծող ներդրումների ամբողջական ծախս կամ եկամուտ: Քանի որ չափույթը մնացորդ է, երկու եղանակներն էլ ճշգրտորեն կտան նույն ՀԱԱ-ն:

ՉԵՆԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՇՎԵԿՇԻՐԸ ԵՎ ՀԱԱ-Ն

Ազգային եկամտի և արդյունքի հաշվեկշիռները կարող են կառուցվել ձեռնարկությունների եկամտի հաշվետվություններից Հաշվեկշիռը ձեռնարկության կամ երկրի բոլոր հոսքերի (արտադրանք, ծախսեր և այլն) թվային հաշվետվությունն է տվյալ ժամա-

նակահատվածում: 6-1 աղյուսակի վերին կեսը ցույց է տալիս տարեկան գյուղատնտեսական աշխատանքների արդյունքները տիպական ագարակային տնտեսության համար: Մենք վերջնական արտադրանքի վաճառքը տեղադրել ենք ծախս կողմում, իսկ արտադրության բազմազան ծախսերը աջ: 6-1 աղյուսակի ստորին կեսը ցույց է տալիս, թե ՀԱԱ-ի հաշվեկշիռը ինչպես կառուցել մեկ տիպական ագարակային տնտեսության համար, որտեղ բոլոր վերջնական արդյունքներն արտադրվում են 10 միլիոն համանման տնտեսություններում: Ազգային հաշվեկշիռները 10 միլիոն նույնանման տնտեսությունների արտադրանքը և ծախսերը պարզապես միմյանց են գումարում ՀԱԱ-ի երկու տարրեր չափանիշներ ստանալու համար:

«ԿՐԿՆԱԿԻ ՀԱՇՎԱՐԿԻ» ԽՆԴԻՐԸ

Մենք ՀԱԱ-ն սահմանեցինք որպես վերջնական ապրանքների և ծառայությունների ամբողջական արտադրանք՝ վերջնական արդյունքն այն է, որ արտադրվում և վաճառվում է սպառման կամ ներդրման հա-

ա) Տիպական ագարակային տնտեսության եկամտի հաշվետվություն			
Գյուղատնտեսական արտադրանք		Եկամուտ	
Ապրանքների վաճառք (հացահատիկ, խնձոր և այլն)	\$1.000	Արտադրության ծախսեր Աշխատավարձ	\$800
		Վարձավճար	100
		Շահ	25
		Շահույթ (մնացորդ)	75
Ամբողջը	\$1.000	Ամբողջը	\$1.000

բ) Ազգային արդյունքի հաշվեկշիռ (միլիոն դոլար)			
Վերին օղակի արդյունքի հոսք		Ստորին օղակի եկամտի հոսք	
Վերջնական արտադրանք (10 X 1 000)	\$10.000	Ծախսեր կամ եկամուտ Աշխատավարձ (10 X 800)	\$8.000
		Վարձավճար (10 X 100)	1.000
		Շահ (10 X 25)	250
		Շահույթ (10 X 75)	750
Ամբողջ ՀԱԱ	\$10.000	Ամբողջ ՀԱԱ	\$10.000

Աղյուսակ 6-1. Ազգային արդյունքի հաշվեկշիռի կազմումը մեծնարկությունների հաշվեկշիռից (ա) մասը ցույց է տալիս տիպական ագարակային տնտեսության եկամտի հաշվետվությունը: Զախս կողմը ցույց է տալիս արտադրության արժեքը, մինչդեռ աջ կողմը ցույց է տալիս ձեռնարկության ծախսերը: Այնուհետև, (բ) մասը գումարում կամ ընդհանրացնում է 10 միլիոն նույնանման տնտեսություններ ամբողջական ՀԱԱ-ն ստանալու համար: Եկատե՛ք, որ արդյունքի կողմի ՀԱԱ-ն ճշգրտորեն հավասար է եկամտի կողմի ՀԱԱ-ին:

ճար: ՀԱԱ-ն բացառում է միջանկյալ ապրանքները՝ ապրանքներ, որոնք օգտագործվել են այլ ապրանքների արտադրելու համար: Ուստի ՀԱԱ-ն ներառում է հացը, բայց ոչ ցորենը, ավտոմեքենան, բայց ոչ պողպատը:

Արտադրանքի հոսքի եղանակով ՀԱԱ-ի հաշվարկման համար, որը բացառում է միջանկյալ արտադրանքը, մեծ բարդություններ չկան: Պարզապես ՀԱԱ-ի մեջ ենք մտցնում հացը և ավտոմեքենան, բայց խուսափում ենք մտցնել ցորենը և խմորը, որոնք մտնում են հացի մեջ, կամ պողպատը և ապակին, որոնք մտնում են ավտոմեքենայի մեջ: Եթե դուք կրկին նայեք 6-1 նկարի վերին օղակին, ապա կտեսնեք, որ հացը և ավտոմեքենան հայտնվում են արտադրանքի հոսքի մեջ, սակայն դուք չեք գտնի որևէ ցորեն, այլուր կամ պողպատ:

Ի՞նչ պատահեց ցորենի և պողպատի նման արտադրանքին: Դրանք միջանկյալ արտադրանք են և պարզապես շրջապտույտ են կատարում «գործարարություն» նշված վանդակի մեջ: Դրանք երբեք չեն գնվել սպառողների կողմից և ՀԱԱ-ում երբեք ցույց չեն տրվում որպես վերջնական արտադրանք:

«Ավելացված արժեք» ստորին օղակում: Նոր վիճակագիրը, որը պատրաստվում է ՀԱԱ-ի չափումներ կատարել, կարող է տարակուսանքի մեջ ընկնել՝ ասելով՝

Ես տեսնում եմ, որ եթե զգույշ եք, ՀԱԱ-ին ձեր վե-

րին օղակի արտադրանքի մոտեցումը կխուսափի միջանկյալ արտադրանքը ներառելուց: Բայց արդյո՞ք դուք որոշակիորեն չեք անհանգստանում. երբ օգտագործում եք ստորին օղակի արժեքի կամ եկամտի մոտեցումը:

Այս ամենից հետո մենք հավաքում ենք եկամտի հաշվետվությունները ձեռնարկությունների հաշվեկշիռներից: Արդյոք չե՞նք հավաքի տեղեկություններ այն մասին, թե ինչ են վճարում հացահատիկ վաճառողները ցորեն արտադրող ագարակատերերին, ինչ են վճարում հացթուփները հացահատիկ վաճառողներին և ինչ են վճարում նպարավաճառները հացթուփներին: Արդյո՞ք դա չի հանգեցնի մի քանի արտադրական փուլերով անցնող առարկաների կրկնակի կամ նույնիսկ եռակի հաշվարկի:

Սրանք լավ հարցեր են, բայց կա մի սրածիտ պատասխան, որը կլուծի խնդիրը: Ստորին օղակի եկամտի չափումները կատարելիս վիճակագիրները շատ զգուշորեն ՀԱԱ-ի մեջ ներառում են ձեռնարկության միայն ավելացված արժեքը: Ավելացված արժեքը ձեռնարկության կատարած վաճառքի և նյութ ձեռնարկություններից նյութերի և ծառայությունների նրա գնումների տարբերությունն է:

Այլ խոսքով՝ ՀԱԱ-ի եկամուտը կամ ձեռնարկության ավելացված արժեքը հաշվարկելիս վիճակագիրը ներառում է այն բոլոր ծախսերը, որոնք կապված են ձեռնարկություններից գալու այլ գործոնների հետ, և բացառում՝ այլ ձեռնարկություններին կատարված բոլոր վճարումները: Հետևաբար՝ ձեռնար-

Հացից ստացված եկամուտները, ծախսերը և ավելացված արժեքը (ցենտ՝ մեկ հացի համար)

Արտադրության փուլ	(1) Եկամուտներ՝ վաճառքից	(2) Միջանկյալ նյութերի կամ ապրանքների արժեք	(3) Ավելացված արժեք (աշխատատարծ, շահույթ և այլն) (3) = (1) - (2)
Այլուր	24	- 0	= 24
Ցորեն	33	- 24	= 9
Թխված խմոր	60	- 33	= 27
Ստաքված հաց	90	- 60	= 30
	207	- 117	= 90

(Ավելացված արժեքի գումար)

Աղյուսակ 6-2. ՀԱԱ-ն գումարում է յուրաքանչյուր արտադրական փուլում ավելացված արժեքը

Միջանկյալ արտադրանքի կրկնակի հաշվարկից խուսափելու համար զգուշորեն հաշվարկում ենք յուրաքանչյուր փուլում ավելացված արժեքները, համելով այն բոլոր նյութերի արժեքները, որոնք չեն արտադրվել այդ փուլում, բայց գնվել են այլ ձեռնարկությունների կողմից: Նկատենք, որ յուրաքանչյուր ոչ շեղատառ թվանշաններով նշված միջանկյալ արտադրանքի առարկա, որ հայտնվում է (1) սյունակում, որպես բացասական տարր հայտնվում է արտադրության հաջորդ փուլում (2) սյունակում (որքան մենք կգերազանհատենք ՀԱԱ-ն, եթե հաշվենք բոլոր եկամուտները, ոչ պարզապես ավելացված արժեքը: Գերազանհատումը կկազմի մեկ հացի հաշվով 117 ցենտ):

րով նշված միջանկյալ արտադրանքի առարկա, որ հայտնվում է (1) սյունակում, որպես բացասական տարր հայտնվում է արտադրության հաջորդ փուլում (2) սյունակում (որքան մենք կգերազանհատենք ՀԱԱ-ն, եթե հաշվենք բոլոր եկամուտները, ոչ պարզապես ավելացված արժեքը: Գերազանհատումը կկազմի մեկ հացի հաշվով 117 ցենտ):

կության ծախսերը աշխատավարձի, ռոճիկների, շահութավճարի և շահութաբաժինների ձևով մտցվում են ավելացված արժեքի մեջ, բայց ցորենի կամ պողպատի կամ էլեկտրականության գնումները բացառվում են ավելացված արժեքից: Ինչու՞ ՉԱԱ-ն ստանալու համար այլ ձեռնարկություններից բոլոր այդ գնումները բացառվում են ավելացված արժեքից: Որովհետև այդ գնումները ՉԱԱ-ում պատշաճ կերպով հաշվի են առնվելու այլ ձեռնարկությունների ավելացված արժեքների մեջ:

6-2 աղյուսակը հացի արտադրության փուլերն օգտագործում է, պարզաբանելու համար, թե ինչպես գգուշավոր հարունը ավելացված արժեքի մոտեցմանը մեզ հնարավորություն է տալիս հանելու միջանկյալ ծախսերը, որոնք պարզորոշ երևում են ագարակատերերի, ջրաղացպանների, հացթուխների և նպարավաճառների եկամտի հաշվետվություններում: Վերջնական հաշվարկը ցույց է տալիս ցանկալի հավասարությունը (ա) հացի վերջնական վաճառքի և (բ) ամբողջական եկամտի միջև՝ հաշվարկված որպես հացի արտադրության բոլոր փուլերում ավելացված արժեքների գումար:

Կարող ենք ամփոփել հետևյալ կերպ.

Ավելացված արժեքի եղանակ: Կրկնակի հաշվարկից խուսափելու համար մենք հոգում ենք ՉԱԱ-ի մեջ ներառել միայն վերջնական ապրանքները և բացառել միջանկյալ ապրանքները, որոնք օգտագործվել են վերջնական ապրանքների թողարկման մեջ: Յուրաքանչյուր փուլում ավելացված արժեքը չափելով, հոգալով հանել այլ ձեռնարկություններից գնված միջանկյալ

ապրանքների վրա կատարված ծախսերը, ստորին օղակի եկամտի մոտեցումը պատշաճ կերպով խուսափում է բոլոր կրկնակի հաշվարկներից և աշխատավարձը, շահը և շահույթը գրանցում է ճշտորեն մեկ անգամ:

ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՇՎԵԿՇՈՒ ՍԱՆՐԱՍԱՍՆԵՐԸ

Մենք ուսումնասիրեցինք ազգային եկամտի և արդյունքի հաշվեկշիռների լեթի ոսկորները: Այս գլխի մնացած մասը մարմնավորում է այն, թե ինչպես են տարբեր բաժինները միմյանց համալրում: Նախքան մենք կսկսենք ճանապարհորդությունը լրիվ ազգային եկամտի և արդյունքի հաշվեկշիռները հասկանալու համար, նայենք 6-3 աղյուսակին՝ տեղեկանալու, թե ուր ենք գնում: Այս աղյուսակը ցույց է տալիս հաշվեկշիռների ամփոփ լրակազմը երկու կողմերի՝ արդյունքի և եկամտի համար: Եթե դուք գիտեք աղյուսակի կառուցվածքը և տվյալ եզրերի սահմանումները, ապա դուք հաջողակ կլինեք ՉԱԱ-ն և նրա բաղադրամասերի ընտանիքն ըմբռնելու ձեռնարկարհին:

ԻՐԱԿԱՆ ԵՎ ԱՆՎԱՆԱԿԱՆ ՀԱԱ, ՀԱԱ-Ի «ՀԱՄԱԴՐՈՒՄ» ԳՆԵՐԻ ՀԱՄԱԹՎԻ ՄԻՋՈՑՈՎ

Մենք ՀԱԱ-ն սահմանում ենք որպես ապրանքների և ծառայությունների դուրային արժեք: Դուրային արժեքը չափելիս շուկայական գների չափումն

Ազգային հաշվեկշռի շրջահայում

Արտադրանքի եղանակ	Եկամտի եղանակ
<p>Համախառն ազգային արդյունքի բաղադրիչներ</p> <ul style="list-style-type: none"> Սեփառում (Ս) + Համախառն մասնավոր ներքին ներդրում (Ն) + Կառավարություն (Կ) + Չուտ արտահանում (Չ) 	<p>Եկամուտը կամ ծախսերը որպես համախառն ազգային արդյունքի աղբյուրներ</p> <ul style="list-style-type: none"> Աշխատավարձ + Շահ, վարձավճար և սեփականության այլ եկամուտ + Անուղղակի հարկեր + Արժեքվազում + Շահույթ
Հավասար է համախառն ազգային արդյունք	Հավասար է համախառն ազգային արդյունք

Աղյուսակ 6-3. Ազգային եկամտի և արդյունքի հաշվեկշռի շրջահայում

Այս աղյուսակը ցույց է տալիս ազգային հաշվեկշռի երկու կողմերի հիմնական բաղադրամասերը: Չախ կողմը ցույց է տալիս արտադրանքի եղանակի (կամ վերին օղակի) բաղադրամասերը. Ս, Ն, Կ և Չ նշանները համախ են օգտագործվել ՀԱԱ-ի այս շրջ տարրերը ներկայացնելու

համար: Աք կողմը ցույց է տալիս ըստ եկամտի կամ արժեքի մոտեցման (կամ ստորին օղակի) բաղադրամասերը: Յուրաքանչյուր մոտեցում վերջիվերջը ճշգրտորեն հանգեցնում է նույն ՀԱԱ-ին:

միավորն օգտագործում ենք տարբեր ապրանքների և ծառայությունների համար՝ Սակայն գները ժամանակի ընթացքում փոփոխվում են, երբ ընդհանրապես գնաճը տարեգտարի դեպի վեր է մղում գները՝ Ո՛վ կցանկանա իրերը չափել ռետինե չափաճողով, որն օրեցօր ձգվում է ձեր ձեռքին. և ոչ թե ամուր և անփոփոխ չափաճողով:

Գների փոփոխությունը այն հիմնահարցերից մեկն է, որ տնտեսագետները պետք է լուծեն, երբ փողն օգտագործում են որպես չափման միավոր՝ Ռոշալիորեն ցանկանում ենք ազգային արդյունքի և եկամտի այնպիսի չափում, որն օգտագործում է անփոփոխ չափաճող՝ Տնտեսագետները կարող են առանձնապես չափաճողի պատճառած վնասի մեծ մասը գոհիստուցել *գների համարվի* միջոցով, որը ապրանքների զամբյուղի միջին գնի չափն է³:

ՀԱԱ-ն կարող ենք չափել որևէ առանձին տարվա համար՝ օգտագործելով այդ տարվա ընթացիկ շուկայական գները: Դա մեզ կտա անվանական ՀԱԱ-ն կամ ՀԱԱ-ն ընթացիկ գներով՝ Սովորաբար ավելի շահագրգռված ենք որոշելու, թե ինչ է պատահել իրական ՀԱԱ-ին, որը ՀԱԱ-ն չափում է կայուն կամ անփոփոխ գների լրակազմով: Իրական ՀԱԱ-ն ստանալու համար անվանական ՀԱԱ-ն բաժանում ենք գների համարվի վրա, որը հայտնի է որպես ՀԱԱ-ի համարիչ:

Պարզ օրինակը կներկայացնի ընդհանուր գաղափարը: Ասենք՝ երկիրն արտադրում է 1000 բուշել հացահատիկ առաջին տարում և 1010 բուշել երկրորդ տարում: Բուշելի գինը \$2 է առաջին տարում և \$2,50 երկրորդ տարում՝ Մենք կարող ենք հաշվարկել անվանական ՀԱԱ-ն ($Q \times P$) որպես $\$2 \times 1000 = \$2000$ առաջին տարում և $\$2,50 \times 1010 = \$2525$ երկրորդ տարում: Հետևաբար՝ անվանական ՀԱԱ-ն երկու տարում աճել է $26 \frac{1}{4}$ տոկոսով:

Սակայն արտադրանքի իրական քանակը այդպես արագ չի աճել ոչ մի տեղ: Իրական արդյունքը գտնելու համար կարիք ունենք օգտագործելու ՀԱԱ-ի համարիչը՝ Մենք օգտագործում ենք առաջին տարին՝ որպես հիմնային կամ այնպիսի տարի, որում չափում ենք գները, Սահմանում ենք գների համարիչը, ՀԱԱ-ի համարիչը որպես $Q_1 = 1$ առաջին տարում՝ Վերջին պարագրաֆի տվյալներից տեսնում ենք, որ

գների համարիչը, $Q_2 = \$2,50 / \$2 = 1,25 / 1 = 1,25$ երկրորդ տարում: Իրական ՀԱԱ-ն (P) հավասար է անվանական ՀԱԱ-ն (Q) բաժանած ՀԱԱ-ի համարիչի (Q) վրա: Հետևաբար, իրական ՀԱԱ-ն հավասար էր $\$2000 / 1 = \$2000$ առաջին տարում և $\$2525 / 1,25 = \$2020$ երկրորդ տարում: Այսպիսով, իրական ՀԱԱ-ի աճը, որը ճշտվում է գների փոփոխման հետ կապված, մեկ տոկոս է և հավասար է, ինչպես և պետք է լինի, հացահատիկի արտադրության աճին:

1929-1933 թթ համեմատությունը կպարզաբանի գնման ցուցանիշները իրական պատմական ժամանակահատվածում՝ 6-4 աղյուսակը տալիս է անվանական ՀԱԱ-ի տվյալները 1929 թվականի համար \$104 միլիարդ և 1933 թվականի համար՝ \$56 միլիարդ: Սա ներկայացնում է անվանական ՀԱԱ-ի 46 տոկոս անկում 1929-1933 թթ: Սակայն կառավարությունը գնահատում է, որ գները այդ ժամանակահատվածում իջել են միջին հաշվով մոտ 23 տոկոսով: Եթե 1929 թ. ընտրում ենք որպես հիմնային տարի, այդ տարում 1-ի հավասար ՀԱԱ-ի համարիչով, ապա դա նշանակում է, որ 1933 թ. գների համարիչը մոտ 0,77 էր: Այսպիսով, մեր \$56 միլիարդ կազմող 1933 թ. ՀԱԱ-ն իրականում չափավոր աճելի արժեք, քան \$104 միլիարդ կազմող 1929 թ. ՀԱԱ-ի կետը: 6-4 աղյուսակը ցույց է տալիս, որ իրական ՀԱԱ-ն իջել է 1929 թ. մակարդակի միայն $7/10$ -րդին: 1929 թ. գներով կամ 1929 թ. գնողունակության դոլարներով արտահայտված, իրական ՀԱԱ-ն իջել է 73 միլիարդի Ուեստի համարյա կիսված անվանական ՀԱԱ-ի մի մասը կրճատվող գների չափաճողի օգտնական պատրանքի հետևանք էր:

6-2 նկարի ռադակ գիծը ցույց է տալիս անվանական ՀԱԱ-ի աճը 1929 թվականից, արտահայտված իրական դոլարներով և գներով, որոնք ընթացիկ էին յուրաքանչյուր պատմական տարում՝ Այնուհետև, համեմատության համար, իրական ՀԱԱ-ն, արտահայտված 1982 թ. դոլարներով, ցույց է տրված հաստ գծով: Որոշակիորեն վերջին կես դարի ընթացքում անվանական ՀԱԱ-ի աճի մի մասը տեղի է ունեցել մեր փողային չափաճողով չափված գնի միավորների գնաճի պատճառով:

Անփոփոխելով

Անվանական ՀԱԱ-ն (Q) իրենից ներկայացնում է տվյալ տարում արտադրված վերջնական ապրանքների և ծառայությունների ամբողջ փողային արժեքը արտահայտված յուրաքանչյուր տարվա շուկայական գներով: Իրական ՀԱԱ-ն (P) վերացնում է գնի փոփոխությունները անվանական ՀԱԱ-ից և ՀԱԱ-ն հաշվարկում է կայուն գներով: Ըստի որ մենք սահմանում են, ՀԱԱ-ի համարիչը (Q) որպես ՀԱԱ-ի գին, ապա մենք ունենք

³ Գների համարիչը գների տեսակարար միջինն է՝ Գների համարիչը, որն օգտագործվում է գնաճը վերացնելու (կամ ՀԱԱ-ն «համարելու») համար, կոչվում է ՀԱԱ-ի համարիչ: Այն սահմանվում է որպես բոլոր ապրանքների գների տեսակարար միջին, յուրաքանչյուր ապրանքի «կշիռը» հավասարեցնելով ամբողջական ՀԱԱ-ում նրա տոկոսաչափի կարևորությանը: Ամբողջական ընտրվումը Կետտի XIV գլխում

Իրական ՀԱԱ-ի հաշվարկի օրինակ			
	(1) Անվանական ՀԱԱ (ընթացիկ \$, միլիարդ)	(2) Գների համա- թիվ (ՀԱԱ-ի համադիր, 1929 = 1)	(3) Իրական ՀԱԱ (\$, միլիարդ) (3) = $\frac{(1)}{(2)}$
Տարեթիվ			
1929	104	1,00	$\frac{104}{1,00} = 104$
1933	56	0,77	$\frac{56}{0,77} = 73$

Աղյուսակ 6-4. Իրական (կամ ճշտված գնաճով) ՀԱԱ-ն ստացվում է անվանական ՀԱԱ-ն բաժանելով գների համաթվի՝ ՀԱԱ-ի համադիրի վրա

(2) սյունակի գների համաթիվն օգտագործելով, համադրում ենք (1) սյունակի տվյալները՝ ստանալու համար իրական ՀԱԱ-ն (3) սյունակում

(Կարծություն Կարո՞ղ եք ցույց տալ, որ 1929 թ. իրական ՀԱԱ-ն \$80 միլիարդ էր 1933 թ. գներով: Այ՛նք, 1933 թ. գների համաթիվը որպես հիմնային 1 ընդունելով, 1929 թվականի գների համաթիվը կստանաք 1,30):

$$E = \text{իրական ՀԱԱ} = \frac{\text{անվանական ՀԱԱ}}{\text{ՀԱԱ-ի համադիր}} = \frac{98}{9}$$

ՆԵՐԴՐՈՒՄ ԵՎ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ԳՈՅԱՑՈՒՄ

Մինչև այժմ մեր վերլուծությունը մոռացության էր մատնել բոլոր հիմնական ապրանքները և դրանց փոխարեն խոսել հաց, խմոր և այլ բաներ գնող սպառողների տնտեսության մասին: Ասկայն իրական կյանքում սպեռությունները իրենց արտադրանքի մի մասը հատկացնում են ներդրման ապրանքների արտադրությանը: **Ներդրումը** (կամ արտադրության միջոցների գնումները) կազմված է տարվա ընթացքում շենքերի, սարքավորումների և գույքի ազգային հիմնապաշարների լրացումներից: **Ներդրումը** ներառում է ընթացիկ սպառման զոհողությունը ապագա սպառումն ավելացնելու համար: Ավելի շատ հաց ուտելու փոխարեն մարդիկ հիմա նոր փոռ են կառուցում, որպեսզի հնարավոր դարձնեն ավելի շատ հաց արտադրելը ապագա սպառման համար:

Այս պատվիրանի մեջ նախագուշացում կա. տնտեսագետներին համար ներդրումը նշանակում է տևական արտադրության միջոցների արտադրություն. Ընդհանուր օգտագործմամբ՝ ներդրումը հաճախ նշանակում է փողի օգտագործում, օրինակ,

«Ջեներալ մոթորսի» բաժնետոմս գնելու կամ խնայողության հաշիվ բացելու համար. Փորձենք չչփոթել «Ներդրում» բառի այս երկու տարբեր կիրառությունները:

Եթե ես իմ էիրկիզվող պահարանից վերցնում եմ \$1000 և որպես ավանդ հանձնում դրամատանը կամ գնում պետական պարտատոմս, ապա, տնտեսագիտորեն արտահայտված, ոչ մի ներդրում տեղի չի ունեցել: Ընդամենը տեղի ունեցածն այն է, որ ես փոխանակել եմ մեկ ֆինանսական միջոցը մյուսով: Տնտեսագետը միայն այն դեպքում է անվանում ներդրում, երբ տեղի է ունենում ֆիզիկական արտադրության միջոցների արտադրություն:

Ինչպե՞ս է ներդրումը համակցվում ազգային հաշվեկշիռին եթե մարդիկ հասարակության արտադրության հնարավորությունների մի մասը ավելի շուտ օգտագործում են հիմնական միջոցների զոյացման, քան սպառման համար, տնտեսագետ-վիճակագիրները ընդունում են, որ այդպիսի արտադրանքը պետք է ներառվի ՀԱԱ-ի վերին օղակի հոսքի մեջ: Ներդրումներն իրենցից ներկայացնում են լրացումներ տևական հիմնական ապրանքների հիմնապաշարին, որոնք ապագայում ավելացնում են արտադրության հնարավորությունները: Այսպիսով, մենք պետք է ձևափոխենք մեր սկզբնական սահմանումը, կարդալով՝

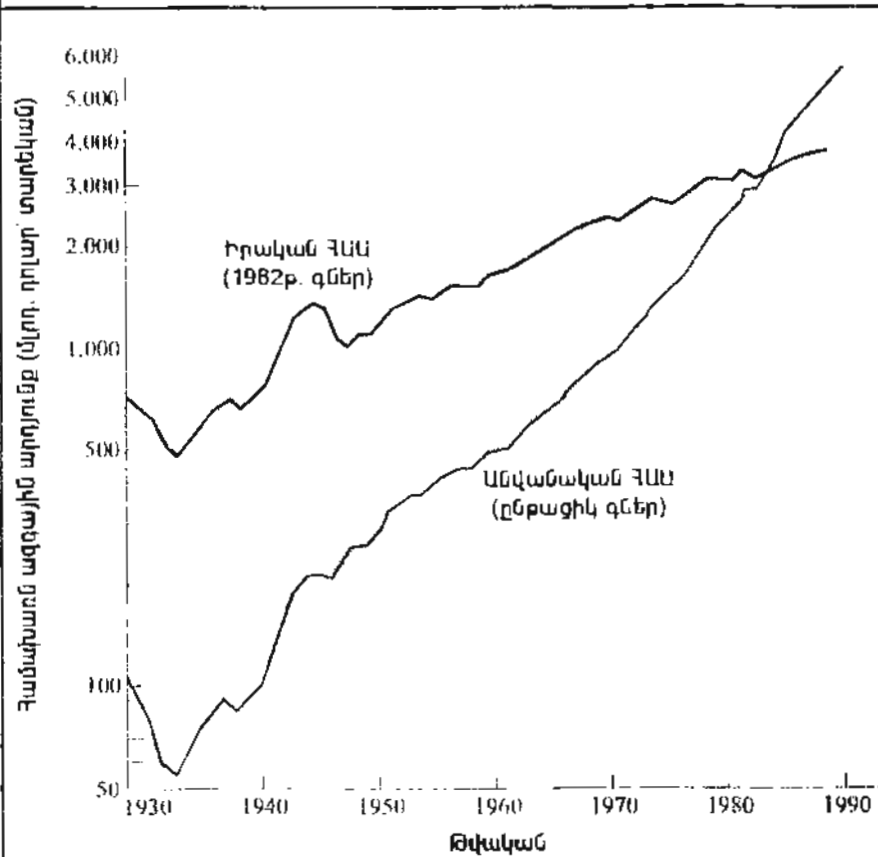
համախառն ազգային արդյունքը ամբողջ վերջնական արտադրանքի գումարն է: Ապառման ապրանքների և ծառայությունների հետ միասին մենք պետք է ներառենք նաև համախառն ներդրումը:

Չուտ և համախառն ներդրում: Մեր վերանայված սահմանումը ներառել է «համախառն ներդրումը» սպառման հետ միասին: Ի՞նչ է նշանակում «համախառն» բառը այս համատեքստում: Այն ցույց է տալիս, որ ներդրումը ներառում է ներդրման բոլոր արտադրված ապրանքները: Համախառն ներդրումը հարմարեցված չէ արժեքնվագմանը, որը չափում է տարվա ընթացքում օգտագործված հիմնական միջոցների գումարը: Այսպիսով, համախառն ներդրումը ներառում է տարվա ընթացքում կառուցված բոլոր մեքենաները, ձեռնարկությունները և շենքերը, նույնիսկ եթե դրանց մի մասը գնվել է ապրագաթն փոխարինելու այն հնացած հիմնական ապրանքները, որոնք թափոնների կույտի մեջ են նետվել:

Եթե ցանկանում եք ստանալ հասարակության հիմնական միջոցների ավելացման չափը, ապա համախառն ներդրումը զգայուն չափում չէ, քանի որ այն բացառում է արժեքնվագման համար անհրաժեշտ գեղջը, այն շատ է մեծ, շատ է համախառն:

Բնակչության աճի օրինակի հետ համանմանությունը կպարզեցնի արժեքնվագման քննարկման կա-

Անվանական և իրական ՀԱԱ

Նկար 6-2. Անվանական ՀԱԱ-ն գնաճի պատճառով աճում է ավելի արագ, քան իրական ՀԱԱ-ն
 Անվանական ՀԱԱ-ի աճը գերազանցում է արտադրանքի աճին. Ինչու՞. Որովհետև անվանական ՀԱԱ-ի աճը ներառում է գնաճը, որքանով որ գների ընդհանուր մակարդակը տարեցտարի բարձրանում է: Իրական արտադրանքի ճշգրիտ չափը ստանալու համար պետք է անվանական ՀԱԱ-ն բաժանել ՀԱԱ-ի համադիրի վրա (Սղոյունը՝ ԱՄՆ-ի առևտրի վարչություն):

րևորությունը՝ եթե ցանկանում եք հաշվել բնակչության աճը, ապա չեք կարող պարզապես հաշվել ծնունդների թիվը, քանի որ դա որոշակիորեն կավելացնի բնակչության զուտ փոփոխությունը: Բնակչության աճը ստանալու համար նաև պետք է հանեք մահացությունների թիվը:

Ես այն հատկանիշը բերոջ է հիմնական միջոցների: Հիմնական միջոցների զուտ աճը գտնելու համար պետք է սկսեք համախառն ներդրումից և հանեք հիմնական միջոցների կորուստները արժեքավազման կամ օգտագործված հիմնական միջոցների զուտ արժեքը:

Այսպիսով, հիմնական միջոցների գոյացումը գնահատելու համար չափում ենք զուտ ներդրումը զուտ ներդրումը միշտ հիմնական միջոցների ծնունդն է (համախառն ներդրում)՝ հանած հիմնական միջոցների կորուստները (հիմնական միջոցների արժեքավազում):

Զուտ ներդրումը հավասար է համախառն ներդրումը հանած արժեքավազում:

6-5 աղյուսակը տվյալներ է տալիս զուտ ներդրման և համախառն ներդրման վերաբերյալ, որոնք տարբերվում են արժեքավազման զուտ արժեքով: Որոշակիորեն նաև կարող եք գուտ ներդրումն է: Սակայն մեծ չնայած ժամանակ զուտ ներդրումը բացասական էր, ինչը ցույց է տալիս, որ երկիրը բավականաչափ ներդրումներ չէր կատարում իր հիմնական միջոցների հիմնապաշարը փոխարինելու համար:

ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

Մինչև այժմ խոսել ենք սպառողների մասին, սակայն անտեսել ենք անենախոշոր սպառողներին՝ հանրակրային, նախաճաշային և տեղական կառավարություններին: Ինչ-որ ձևով ՀԱԱ-ն պետք է հաշվի առնի արտադրանքի այն միջխաղաղվոր դուրսերը, որ ազգը *հանրորեն* սպառում կամ ներդրում է: Ինչպե՞ս ենք դա անում:

Որոշ վիճաբանությունից հետո Միացյալ Նահանգների և Միացյալ ազգերի եկամտի վիճակագիր-

Համախառն և զուտ ներդրում (միլիարդ դոլար, 1982 թ. գներով)				
Ներդրման բաղադրիչներ	1929	1933	1965	1990
Բնակելի շենքեր	35,4	7,7	114,2	176,8
Ձեռնարկությունների անշարժ գույք	93,0	25,7	227,6	515,4
Ձեռնարկությունների գույքի փոփոխություն	10,8	-10,7	25,2	3,6
Համախառն մասնավոր ներքին ներդրում	139,2	22,7	367,0	698,7
Ձեռք արժեքավազման կամ հիմնական միջոցների սպառման համար (նաև=տարբերություն ՀԱԱ և ՋԱԱ միջև)	-86,8	-86,5	-183,6	-519,7
Զուտ մասնավոր ներքին ներդրում	52,4	-63,8	183,6	169,0

Աղյուսակ 6-5. Համախառն ներդրումից զուտ ներդրմանը անցնելու համար հանում ենք հիմնական միջոցների մաշվածքի արժեքը

Համախառն ծննդից հանած մաշի տալիս է բնակչության փոփոխությունը: Լմանապես, զուտ հիմնական միջոցների գույքումը (կամ զուտ ներդրումը) կհավասարվի համախառն հիմնական միջոցների գույքումը (բոլոր նոր

հիմնական ապրանքների համախառն ներդրում) հանած արժեքավազում (կամ հիմնական ապրանքների մաշվածքի արժեքը): (Աղբյուրը՝ ԱՄՆ-ի առևտրի վարչություն):

ները որոշել են օգտագործել ամենապարզ եղանակը: Ապրտման, ներդրման և զուտ արտահանման հոսքին պարզապես ավելացնում ենք ապրանքների և ծառայությունների բոլոր պետական ծախսերը:

Այս պետական ծախսերը ներառում են ճանապարհները և հրթիռների նման գնվող ապրանքները, ծովային սպաների և եղանակը կանխատեսողների նմաններին վճարվող ռոժիկը: Կարճ ասած՝ ծառայողների բոլոր պետական վճարացուցակային ծախսերը զուտարած ապրանքների (լազերներ, ճանապարհներ և ինքնաթիռներ) արժեքները, որոնք կառավարությունը գնում է մասնավոր արդյունաբերությունից, ընդգրկված են «ապրանքների և ծառայությունների վրա կատարված պետական ծախսեր» կոչված արտադրանքի հոսքի այս երրորդ խաշոր կարգի մեջ: Այս կարգը հավասարազոր է ՀԱԱ-ի մեջ համերկրային, նահանգային և տեղական կառավարությունների ավանդին:

Հանձնառու վճարումների բացառումը: Արդյունք դա նշանակում է, որ պետական ծախսերի յուրաքանչյուր դոլարը ներառվում է ՀԱԱ-ի մեջ: Արդշակիորեն՝ ոչ ՀԱԱ-ն ներառում է միայն ապրանքների և ծառայությունների վրա կատարված պետական ծախսերը, բացառելով հանձնառու վճարումների ծախսերը:

Պետության հանձնառու վճարումները կառավարության կողմից անհատներին տրվող այնպիսի վճարումներն են, որոնք չեն կատարվել որպես փոխանակություն առաջարկված ապրանքների կամ

ծառայությունների համար: Պետական հանձնառու վճարումների օրինակները ընդգրկում են գործազրկության ապահովագրման, վետերանների նպաստների և ծերության կամ անաշխատունակության համար կատարվող վճարումները: Դրանք հատկացվում են որոշ կարիքների բավարարման համար: Քանի որ հանձնառու վճարումները ընթացիկ ապրանքի կամ ծառայության գնման համար չեն նախատեսված, ուստի դրանք հանվում են ՀԱԱ-ից:

Այսպիսով, եթե դուք կառավարությունից աշխատավարձ եք ստանում, որովհետև փոխարինող ուսուցիչ եք, ապա դա գործունային վճարում է և պետք է ընդգրկվի ՀԱԱ-ի մեջ: Իսկ եթե դուք օգնության նպաստ եք ստանում, որովհետև աղքատ եք, ապա այդ վճարումը ոչ թե հատուցում է ծառայության դիմաց, այլ հանձնառու վճարում է և բացառվում է ՀԱԱ-ից:

Առանձնահատուկ պետական հանձնառու վճարում է պետական պարտքի շահը: Սա անցյալ պատերազմների կամ պետական ծրագրերի կարիքների վճարման հետևանքով առաջացած պարտքի հատուցումն է և ոչ թե վճարում ընթացիկ պետական ապրանքների կամ ծառայությունների համար: Պետության կողմից այս շահի վճարումները դիտարկվում են որպես հանձնառու և, հետևաբար, հանվում են ՀԱԱ-ից:

Վերջապես, պաշտոնական պետական բյուջեի հետ մի շփոթեք այն եղանակը, որով ազգային եկամտի հաշվապահները չափում են պետական հատկա-

ցումները ապրանքների և ծառայությունների համար (Պ): Երբ գանձարանը չափում է իր ծախսերը, դրանք ընդգրկում են ապրանքների և ծառայությունների վրա կատարված ծախսերը (Պ) *գումարած* հանձնառու վճարումները:

Հարկեր: ՀԱԱ-ն հաշվարկելու համար արտադրանքի հոսքի սնուցումն օգտագործելիս մենք կարիք չունենք անհանգստանալու, թե պետությունն ինչպես է ֆինանսավորում իր հատկացումները: Բանն այն չէ, թե արդյոք պետությունը իր ապրանքների և ծառայությունների դիմաց վճարում է հարկումով, փող տալով, թե փոխառելով: Որտեղից էլ դալարները գան, վիճակագիրը ՀԱԱ-ի պետական բաղադրիչը պետության համար հաշվարկում է որպես ապրանքների և ծառայությունների իրական արժեք:

Գրաշարի է, որ հարկերն անտեսվում են արտադրանքի հոսքի եղանակի մեջ: Բայց ի՞նչ կարելի է ասել ՀԱԱ-ն հաշվելու եկամտի կամ արժեքի եղանակի մասին: Այստեղ մենք պետք է հաշիվ տանք հարկերի համար: Օրինակ, քննարկենք աշխատավարձը: Ի՞նչ աշխատավարձի մի մասը պետությանն է վերադարձվում անհատական եկամտահարկերի ձևով: Այս ուղղակի հարկերը որոշակիորեն ներառված են ձեռնարկության ծախսերի աշխատավարձի բաղադրամասի մեջ, և նույնը ուժի մեջ է շահի, վարձավճարի և շահույթի ուղղակի հարկերի (անհատական կամ ընդհանուր) համար:

Կամ քննարկենք վաճառքի և այլ անուղղակի հարկերը, որ արտադրողները և մանրավաճառները պետք է վճարեն մեկ հացի դիմաց (կամ հացահատիկի, այլուրի և խմորի փուլերում): Ենթադրենք՝ այս անուղղակի հարկերը մեկ հացի հաշվով կազմում են 10 ցենտ, և ենթադրենք՝ աշխատավարձը, շահույթը և այլ ավելացված արժեքով առարկաները հացի արդյունաբերության վրա նստում են 90 ցենտ: Ըստ արտադրանքի եղանակի ի՞նչ գնով կվաճառվի հացը: 90 ցենտով: Անշուշտ, ոչ: Հացը կվաճառվի \$1-ով, որը հավասար է 90 ցենտ ըստ գործունային արժեքի, գումարած 10 ցենտ անուղղակի հարկեր:

Այսպիսով, ՀԱԱ-ի ծախսային եղանակը ընդգրկում է ինչպես անուղղակի, այնպես էլ ուղղակի հարկերը՝ որպես վերջնական արդյունքի արտադրության ծախսերի տարրեր:

ՉՈՒՏ ԱՐՏԱՀԱՆՈՒՄ

Միացյալ Նահանգները բաց տնտեսություն է՝ ներգրավված ապրանքների և ծառայությունների ներմուծման և արտահանման մեջ: ՀԱԱ-ի ամենավերջին բաղադրամասը՝ վերջին տարիներին աճող կարևորությամբ, գուտ արտահանումն է, ապրանքների

ու ծառայությունների արտահանման և ներմուծման տարբերությունը:

Ինչպե՞ս ենք բաժանման գիծ անցկացնելու մեր ՀԱԱ-ի և այլ երկրների ՀԱԱ-ների միջև: ԱՄՆ-ի ՀԱԱ-ն ներկայացնում է աշխատուժի, հիմնական միջոցների և երկրի բնակչության սեփականությունը հանդիսացող այլ գործոնների շնորհիվ արտադրված բոլոր ապրանքներն ու ծառայությունները: ԱՄՆ-ի արտադրանքը երկու տեսանկյունով տարբերվում է նրանից, ինչ Միացյալ Նահանգներում գնվում է բոլոր հատվածների կողմից: Առաջին՝ մեր որոշ արտադրանքներ (Այովայի հացահատիկը և «Բոինգ» ինքնաթիռները) գնվում են օտարերկրացիների կողմից և փոխադրվում արտասահման: Այս վաճառքները միավորելով արտասահմանում տեղակայված ամերիկյան հիմնական միջոցների բերած եկամուտների հետ, ստանում ենք *արտահանումը*: Երկրորդ այն, ինչ սպառում ենք (մեքսիկական նավթ և ճապոնական ավտոմեքենաներ), դրանք որոշ մասը արտադրվում է արտասահմանում և փոխադրվում է Միացյալ Նահանգներ: Այս գնումներին ավելացնելով Միացյալ Նահանգներում օտարերկրացիների կողմից օտարերկրյա հիմնական միջոցներից ստացվող եկամուտը, կստանանք մեր *ներմուծումը*:

Վերջին կես դարի ընթացքում արտահանումը մեծ մասամբ գերազանցել է ներմուծմանը, և գուտ արտահանումը եղել է դրական: Սակայն 1980-ական թվականներին ԱՄՆ-ի ներմուծումն արագ աճեց, իսկ գուտ արտահանումը կտրուկ նվազեց: Արդյունքում ԱՄՆ-ն առևտրի հաշվեկշռի մեծ պակասորդ ունեցավ: Այս գրքի վերջին չորս գլուխներում կուսումնասիրենք առևտրի հաշվեկշռի բացի աղբյուրները և ներմատները:

Թվային օրինակ: Հասկանալու համար, թե ինչպես է կազմավորվում ազգային հաշվեկշիռը, կարող ենք դիտարկել պարզ ազարակային տնտեսությունը: Ենթադրենք՝ Հացավանդ արտադրում է 100 բուշել հացահատիկ: Դրանից 87 բուշելը սպառվել է (Ս), 10 բուշել գնում է պետական գնումներից՝ բանակը կերակրելու համար (որպես Պ), և 6-ը ներքին ներդրումներից՝ որպես զույքի ավելացում (Գ): Ի կրումն՝ 4 բուշել արտահանվել է, մինչդեռ 7-ը ներմուծվել, ուստի գուտ արտահանումը (Ձ) կազմել է -3 բուշել:

Ուրեմն, ո՞րն է Հացավանդի ՀԱԱ-ի բաղադրությունը: Այն հետևյալն է՝

$$\text{ՀԱԱ} = 87\text{Ս} + 10\text{Պ} + 6\text{Գ} - 3\text{Ձ} = 100 \text{ բուշել}$$

Պարզեցում: Սակրոտնտեսագիտության մեր հետազոտման մեջ երբեմն կպարզեցնենք մեր քննարկումը՝ ներքին ներդրումը միավորելով գուտ արտահանման հետ՝ *ամբողջական համախառն ազգա-*

սին: Դրանցից Ս-ն և Պ-ն ու նրանց պարզ ենթադասակարգումները մի փոքր քննարկման կարիք ունեն:

Համախառն մասնավոր ներքին ներդրումը պահանջում է մի մեկնաբանություն: Նրա հանրագումարը (\$741 միլիարդ) ներառում է բոլոր նոր ձեռնարկությունների հաստատագրված ներդրումները գործարանների և սարքավորումների, բնակելիների շինարարության և ապրանքների գույքացուցակի ավելացման մեջ: Այս համախառն հանրագումարը բացառում է հիմնական միջոցների արժեքնվազումը: Համախառն ներդրումից արժեքնվազման \$520 միլիարդը հանելուց հետո ստանում ենք \$169 միլիարդ գուտ ներդրում:

Վերջապես, նշենք խոշոր բացասական մուտքը **գուտ արտահանման** համար՝ -\$31 միլիարդ: Այս բացասական մուտքը ներկայացնում է այն փաստը, որ 1990 թվականին Միացյալ Նահանգները 31 միլիարդ դոլարի ապրանքներ և ծառայություններ ավելի է ներմուծել, քան արտահանել է:

Չափս կողմում չորս բաղադրամասերի գումարը տալիս է \$5465 միլիարդ ամբողջական ՀԱԱ: Սա այն արդյունքն է, որի համար մենք աշխատել ենք՝ 1990 թ. ամերիկյան տնտեսության ընդհանրական գործունեության դրամական չափանիշը:

Ստորին օղակի ծախսի հոսքի եղանակ Այժմ շրջվենք դեպի աղյուսակի այց կողմը: Այստեղ ունենք արտադրության բոլոր **գուտ ծախսերը** գումարած **հարկերը** և **արժեքնվազումը**:

Ռոճիկը և այլ ծառայողական հավելումները ներառում են մաքուր աշխատավարձը, նպաստները և ռոճկահարկերը: **Չուտ շահը** նույնատիպ օրինակ է: Հիշենք, որ այետական պարտքի շահը չի ներառվում որպես Պ-ի կամ ՀԱԱ-ի մաս, բայց մեկնաբանվում է որպես փոխանց:

Անհատների վարձավճարային եկամուտը ընդգրկում է հողատերերի ստացած վարձավճարները: Ի լրումն, եթե դուք ունեք սեփական տուն, ապա ձեզ հետ վարվում են որպես **ինքներդ ձեզ վարձ վճարողի**: Սա ազգային հաշվեկշիռների բազմաթիվ «վերազրույմներից» (կամ անանցյալ տվյալներից) մեկն է: Այն իմաստ ունի, եթե իրապես ցանկանում ենք գնահատել բնակարանային ծառայությունները, որոնցից օգտվում է ամերիկյան ժողովուրդը, և չենք ցանկանում գնահատականի փոփոխություն, երբ մարդիկ որոշում են ավելի շուտ տուն ունենալ, քան վարձակալել:

Գործարարության անուղղակի հարկերը, ինչպես արդեն տեսել ենք, պետք է որպես առանձին

Համախառն ազգային արդյունք, 1990 թ.
(միլիարդ ընթացիկ դոլար)

Արտադրանքի եղանակ		Եկամտի կամ ծախսի եղանակ	
1) Անձնական սպառման ծախս	\$3,657	1) Աշխատավարձ և այլ ծառայողական հավելումներ	\$3,244
Տեսչան ապրանքներ	\$ 480	2) Չուտ շահ	467
Ոչ տեսչան ապրանքներ	1,194	3) Անհատների վարձավճարային եկամուտ	7
Ծառայություններ	1,983	4) Գործարարության անուղղակի հարկեր, ճշգրտումներ և վիճակագրական հակասություն	526
2) Համախառն մասնավոր ներքին ներդրում	741	5) Արժեքնվազում	520
Անշարժ բնակելիներ	222	6) Չմիավորված ձեռնարկությունների եկամուտ	403
Անշարժ ձեռնարկություն	524	7) Ընդհանուր շահույթ նախքան հարկումը	298
Գույքի փոփոխություն	-5	Շահաբաժիններ	134
3) Ապրանքների և ծառայությունների այետական գնումներ	1,098	Չբաշխված շահույթ	32
4) Չուտ արտահանում	-31	Ընդհանուր շահույթահարկեր	132
Արտահանում	673		
Ներմուծում	704		
Համախառն ազգային արդյունք	\$5,465	Համախառն ազգային արդյունք	\$5,465

Աղյուսակ 6-6. Այստեղ իրական թվերով ցույց են տրված ՀԱԱ-ի հաշվեկշիռները դիտարկելու երկու ուղիներ

Չափս կողմը չափում է արտադրանքի հոսքը (շուկայական գներով):

Աջ կողմը չափում է ծախսերի հոսքը (գործնաչին եկամուտներ և արժեքնվազում գումարած անուղղակի հարկեր): (Աղբյուրը՝ ԱՄՆ-ի առևտրի վարչություն):

բաղադրիչ ընդգրկվեն ըստ եկամտի մոտեցման մեջ, եթե անհրաժեշտ է համապատասխանեցնել արտադրանքի մոտեցմանը: Աշխատավարձի, շահի կամ վարձավճարի որևէ ուղղակի հարկ արդեն անմիջականորեն ընդգրկված է այդ բաղադրիչներում, այնպես որ դրանք չպետք է կրկին ընդգրկվեն: Գործարարության անուղղակի հարկերի մեջ ընդգրկել ենք որոշ կրացումներ՝ գործարարության փոխանցային վճարումները և անխուսափելի «վիճակագրական հակասությունը», որն արտացոլում է այն, որ պաշտոնյաները երբեք չեն ունենում պահանջվող տվյալների յուրաքանչյուր մանրամասը⁴:

Օգտագործված հիմնական ապրանքների *արժեքնվազումը* ՀԱԱ-ում մյուս ծախսերի նման պետք է երևա որպես ծախս:

Հահույքը զախս է վերջինը. քանի որ այն մնացորդ է, որը մնացել է ամբողջական վաճառքից մյուս բոլոր ծախսերը հանելուց հետո: Կան շահույթի երկու տեսակներ՝ ընկերակցությունների շահույթ և չմիավորված ձեռնարկությունների գուտ եկամուտ:

Չմիավորված ձեռնարկությունների եկամուտը վերաբերում է ընկերությունների և մենատիրական ձեռնարկությունների եկամտին: Այն ընդգրկում է հիմնականում գյուղատնտեսական և մասնագիտական եկամուտները:

Վերջապես, ցույց են տրված *ընկերակցության շահույթները* նախքան հարկումը: Այս գրանցման \$298 միլիարդը ներառում է 132 միլիարդ ընդհանուր շահութահարկերը: Մնացորդը այնուհետև զնում է շահաբաժինների կամ չբաշխված ընդհանուր շահույթների վճարման համար: \$32 միլիարդ վերջին գումարն այն է, ինչ դուք բողոքում կամ «հետ եք ներդրում» ձեռնարկության մեջ և կոչվում է *գուտ ընդհանուր խնայողություն*:

Այդ կողմում ծախսի հոսքի եղանակը մեզ տալիս է ՀԱԱ-ի նույն \$5465 միլիարդը, ինչ որ արտադրանքի հոսքի եղանակը: Այդ և ծախս կողմերը համաձայնեցված են:

⁴ Վիճակագիրները մշտապես պետք է աշխատեն անավարտ հաշվետվությունների հետ և տվյալների բացը լրացնեն զնահատմամբ: Ինչպես որ քիմիական լաբորատորիայում չափումները տարբերվում են իրեալականից, այդպես էլ սխալները տարածվում են թե վերին և թե ստորին օղակի ՀԱԱ-ի գնահատականի վրա: Սրանք միմյանց հետ կապված են ի մի բերող մի օղակով, որը կոչվում է «վիճակագրական հակասություն»։ Պետական այն պաշտոնյաների հետ միասին, որոնք «աշխատավարձ», «շահ» և այլն բաժինների պետեր են, իրապես պետք է լինի ինչ-որ մեկը «վիճակագրական հակասության բաժնի պետ» կոչումով: Եթե վիճակագրական տվյալները կատարյալ լինեին այդ անհատը պետք է որ անգործ մնար, բայց քանի որ իրական կյանքը երբեք կատարյալ չէ, այդ ի մի բերող անձի խնդիրը անձեռնօժվարն է:

ՀԱԱ-ԻՑ ՄԻՆՉԵՎ ՏՆՕՐԻՆԵԼԻ ԵԿԱՍՈՒՏ

ՀԱԱ-ի հիմնական հաշիվները հետաքրքրական են ոչ միայն ինքնըստիցյան, այլև իրենց կարևորության պատճառով՝ հասկանալու համար սպառողների և ձեռնարկությունների վարքագիծը: Մի քանի հետագա բնորոշումները կօգնեն պարզաբանելու, թե ինչպես են վարվում պետական հաշվեմատյանները:

Ազգային եկամուտ: Որպեսզի մեզ օգնենք հասկանալու մակրոտնտեսական գործունեությունը, երբեմն ցանկանում ենք չափել ազգովի ստացվող ամբողջական եկամուտը: Դրա համար հավաքում ենք *ազգային եկամտի* (ԱԵ) վերաբերող տվյալներ: ԱԵ-ն իրենից ներկայացնում է աշխատուժի, հիմնական միջոցների և հողի միջոցով ստացված ամբողջական գործունային եկամուտը: Այն գլխավորապես ստացվում է ՀԱԱ-ից արժեքնվազումն ու անուղղակի հարկերը հանելով: Ազգային եկամուտը հավասար է ընդհանուր աշխատավարձի, շահույթի, վարձավճարի և շահի գումարին:

ՀԱԱ-ի և ազգային եկամտի փոխադարձ կախումը ցուցադրված է 6-3 նկարի առաջին երկու սյունակներում: Չախսակողմյան սյունակը ցույց է տալիս ՀԱԱ-ն, մինչդեռ երկրորդ սյունակը ցույց է տալիս ԱԵ-ն ստանալու համար պահանջվող հանումները:

Տնօրինելի եկամուտ: Երկրորդ կարևոր գաղափարը հարցնում է, տնային տնտեսությունները իրապես տարեկան քանի՞ դոլար ունեն անձեռն ծախսերի համար: Տնօրինելի անձնական եկամտի (սովորաբար *տնօրինելի եկամուտ* կամ ՏԵ կոչվող) հասկացությունը սպտասխանում է այս հարցին: Տնօրինելի եկամուտը ստանալու համար հաշվարկում են տնտեսությունների ստացած եկամուտները և հանում անհատական հարկերը:

6-3 նկարը ցույց է տալիս ՏԵ-ի հաշվարկը: Մենք սկսում ենք ազգային եկամտից՝ երկրորդ սյունակում: Այնուհետև հանում ենք տնտեսությունների և ընկերությունների բոլոր ուղղակի հարկերը, իսկ ապա՝ նաև ձեռնարկության խնայողությունը: Վերջում ավելացնում ենք հանձնառու վճարումները, որոնք տնտեսությունները ստանում են պետությունից: Դա կազմում է ՏԵ-ն, որը 6-3 նկարում ցուցադրված է որպես աջակողմյան սյունակ: Տնօրինելի եկամուտը այն է, ինչը ժողովրդին իրապես տրվում է ըստ հայեցողության տնօրինելու համար:

Ինչպես կտեսնենք հաջորդ գլուխներում, ՏԵ-ն այն է, ինչ մարդիկ բաժանում են (ա) սպառման ծախսի և (բ) անձնական խնայողության միջև: Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ժամանակաշրջանի մեծ մասում անձնական խնայողությունը կազմում էր տնօրինելի եկամտի 7 տոկոսը՝ դեպի սպառման և

չափի վճարումներն ուղղված հաշվեկշռով: Սակայն 1985 թվականից հետո անձնական խնայողությունների չափը գահավիժեց, 1987 թվականին հասնելով հետպատերազմյան ամենացածր 2,9 տոկոսի:

ՉԱՓՎԱԾ ԽՆԱՅՈՂՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԵՆԴՐՄԱՆ ՆՈՒՅՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ազգային եկամտից առաջացող կարևորագույն հարաբերություններից մեկը խնայողության և ներդրման հարաբերությունն է: IX գլխում եկամտի հաշվումը քննարկելու համար հող նախապատրաստելու նպատակով մենք այստեղ ցույց ենք տալիս, որ վերը նկարագրված հաշվարկման կանոնների դեպքում *չափված խնայողությունը ճշգրտորեն հավասար*

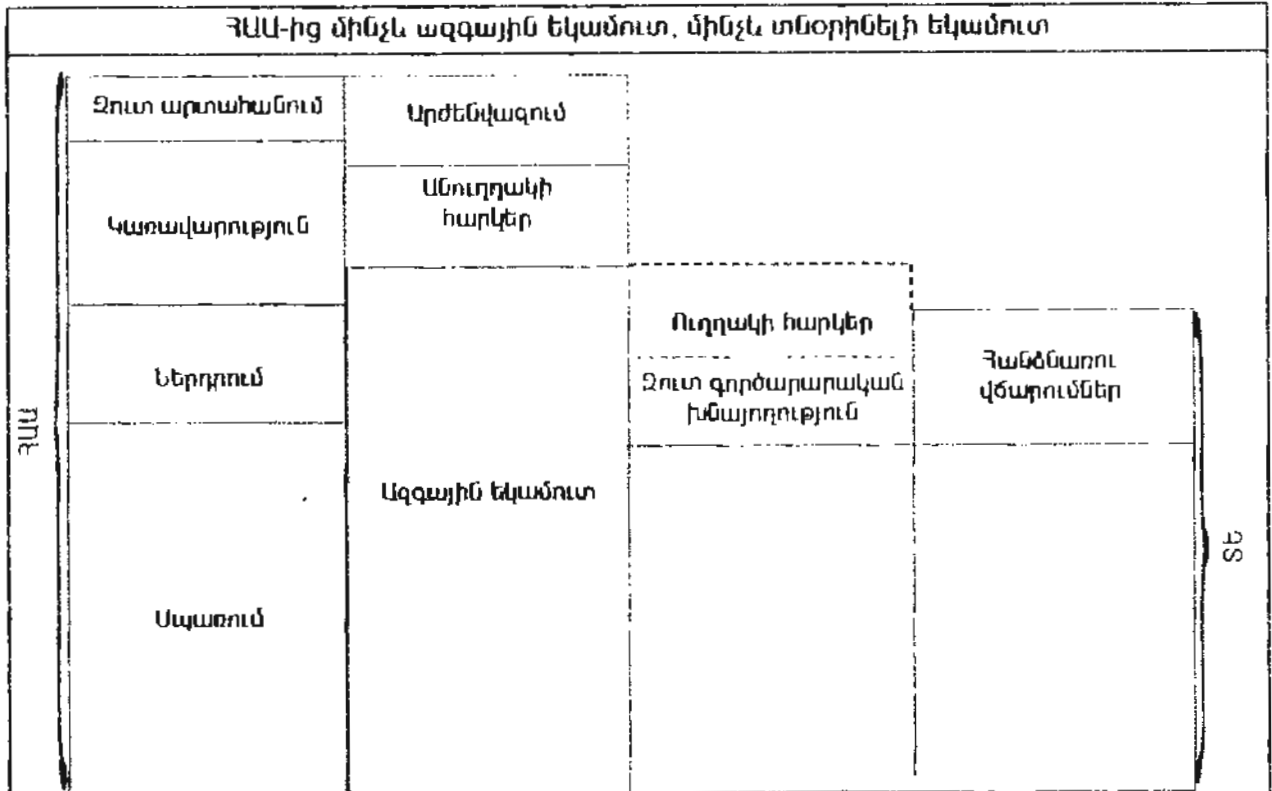
է չափված ներդրմանը: Այս հավասարությունը ազգային եկամտի հաշվարկման նույնությունն է և տեղի ունի ըստ սահմանման՝

Ո՞րն է ներդրման չափը Սի պահ ներառելով, բեջկա պետական կամ օտարերկրյա հատված, մենք գիտենք, որ S -ն վերին օղակի արտադրանքի այն մասն է, որը U -ն չէ: Ո՞րն է խնայողության U -ի չափը: Կոկին անտեսելով պետական, օտարերկրյա և ընկերության խնայողությունը, մենք գիտենք, որ U -ն ստորին օղակի տնօրինելի եկամտի կամ S ԱԱ-ի այն մասն է, որը չի ծախսվել U -ի վրա: Ամփոփենք՝

S = արտադրանքի եղանակով ստացված S ԱԱ-ն հանած U

U = եկամտի եղանակով ստացված S ԱԱ-ն հանած S

ՀԱԱ-ից մինչև ազգային եկամուտ, մինչև տնօրինելի եկամուտ

Համախառն ազգային արդյունք (ՀԱԱ)

Ազգային եկամուտ (ԱԵ)

Տնօրինելի եկամուտ (ՏԵ)

Նկար 6-3. ՀԱԱ-ից սկսելով՝ կարող ենք հաշվարկել ազգային եկամուտը (ԱԵ)

և տնօրինելի անձնական եկամուտը (ՏԵ)

եկամտի կարևոր հասկացություններն են՝ (1) ՀԱԱ-ն, որը ամբողջական համախառն եկամուտն է ըստ բոլոր գործոնների, (2) ազգային եկամուտը եկամուտների զուտարն է ըստ գործոնների, որը ՀԱԱ-ից հանում է արժե-

վազումն ու անուղղակի հարկերը, (3) տնօրինելի անձնական եկամուտը, որը չափում է ամբողջական եկամուտները, ներառյալ հանձնառու վճարումները, բայց հանած տնային տնտեսությունների: Իատկաժի հարկերը:

Բայց երկու օղակները տալիս են ՀԱԱ-ի նույն չափը: Հետևաբար, մենք ունենք

$U = U_0$. *չափված խնայողության և ներդրման նույնությունը:*

Դա պարզագույն դեպքն է: Մեր խնդիրը կատարված կլինի, երբ ի մի կերբենք ձեռնարկությունները, պետությունը և զուտ արտահանումը: Այս քննարկման համար ամբողջական համախառն ազգային ներդրումը (U_0) կընդգրկի ինչպես համախառն ներքին ներդրումը (U), այնպես էլ զուտ օտարերկրյա ներդրումը (Z): Բայց համախառն խնայողությունը (U_0) պետք է բաժանվի երեք տարբեր կարգերի՝ (1) անձնական խնայողություն (ԱԽ), որը գալիս է տնօրինելի եկամուտներից, (2) գործարարության համախառն խնայողություն (ԳՀ), որը արժենվազումն է՝ գումարած ձեռնարկության կողմից պահված ամեն մի եկամուտ, և (3) պետական ավելցուկ (ՊԱ), որն իրենից ներկայացնում է ապրանքների, ծառայությունների և փոխանցների վրա կատարված ծախսերի նկատմամբ պետության հարկային եկամուտների հանրահաշվական ավելցուկը: Չափված ազգային խնայողության և ներդրման, U_0 -ի և U_0 -ի, մեր նույնությունը այժմ պետք է գրվի ամբողջական U_0 -ի երեք բաղադրամասերի կերպով⁵.

$$U_0 = U + G + P = \text{ամբողջական խնայողություն:}$$

Կրկին հիշեք, որ այս նույնությունը պետք է պահպանվի, անկախ նրանից, թե տնտեսությունը գտնվում է խաղաղ ժամանակներում, զինում է դեպի լճա-

⁵ Այս հիմնավոր նույնությունը կարող է դուրս բերվել, եթե վերոհիշենք ՀԱԱ-ի և խնայողության սահմանումները: Արտադրանքի տեսանկյունից ՀԱԱ-ի համար հիմնավոր նույնությունն է՝

$$ՀԱԱ = U + L + M + Z$$

Բայց համախառն ազգային ներդրումը սահմանվում է որպես $U_0 = U + Z$, այնպես որ արտադրանքի տեսանկյունից դա կարող է գրվել որպես՝

$$ՀԱԱ = U + U_0 + M$$

Հաջորդը անդրադառնալով ՀԱԱ-ի ստորաբաժանմանը եկամտի կամ ծախսի տեսանկյունից՝

$$ՀԱԱ = S + G + H + R - Z,$$

որտեղ R = հարկեր և Z = հանձնառու վճարումներ վերտիչելով, որ $S = U + L$, մենք ունենք՝

$$ՀԱԱ = U + (U + G + H) + (R - Z - M) + M = U + U_0 + M$$

Որովհետև $M = R - Z - M$, մենք կարող ենք կրճատել U -ն և M -ն՝ խնայողություն և ներդրում նույնությունը ստանալու համար՝

$$U_0 = U + G + H + M$$

ցում. թե պատերազմական ժամանակի թոհուրոհի մեջ է:

ՀԱԱ-ԻՑ ԴԵՊՐԻ ՉՈՒՏ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԲԱՐԵԿԵՑՈՒԹՅՈՒՆ (ՉՏԲ)

Գոյություն ունեցող տնտեսական և սոցիալական համակարգի պաշտպանները հաճախ պնդում են, թե ազատ ձեռնարկատիրությունը ապահովել է մարդկության պատմության մեջ նախկինում երբևէ չտեսնված իրական ՀԱԱ-ի աճ: Բայց ՀԱԱ-ին ապավինելը ճեղքվածք է առաջացրել: Քննադատները դժգոհում են, թե ՀԱԱ-ն ներկայացնում է ոչ պիտանի ապրանքների անվերջ արտադրությանը նվիրված հասարակության ավելորդ նյութապաշտությունը: Ինչպես մի այլախոսի է ասել, «մի խոսք ինձ հետ բոլոր ձեր թվերի և դոլարների, ձեր համախառն ազգային արդյունքի մասին: Ինձ համար ՀԱԱ-ն նշանակում է համախառն ազգային արդուտվածություն»:

Ի՞նչ պետք է մտածենք: Ճիշտ չէ՞ արդյոք, որ ՀԱԱ-ն ներառում է ռումբերի և հրթիռների պետական գնումները: Արդյո՞ք մեր անփոխարինելի փշատերև անտառների հատումը որպես դրական արդյունք չի ցուցադրում մեր ազգային հաշվեկշիռներում: Արդյո՞ք ժամանակակից տնտեսագիտությունը արտադրանքի քանակը կուրք չի դարձնում ի հաշիվ կյանքի որակի:

Վերջին տարիներին տնտեսագետները փորձել են ՀԱԱ-ի պաշտոնական թվերի բացերն այնպես ուղղել, որ դրանք ավելի լավ արտացոլեն մեր տնտեսության ճշմարիտ գոհացում առաջացնող արտադրանքը: Մի մոտեցումը ազգային արդյունքի ավելի նշանակալի զուտ տնտեսական բարեկեցություն կամ ՉՏԲ կոչված չափանիշի ստեղծումն էր: ՉՏԲ-ն հիմնված է ՀԱԱ-ի վրա, բայց մտցնում է երկու հիմնական փոփոխություններ⁶: Առաջին, ՉՏԲ-ն բացառում է

⁶ Ձեռնարկումն այստեղ վերցված է Ռիչլանդ Լորդի հոդվածի և Ջեյմս Թոբերի «Արդյո՞ք աճը հնացած է» հոդվածից՝ հիսուներորդ տարեկան կոլոքվիում V (Տնտեսագիտական հետազոտության ազգային բյուրո, Կոլումբիայի համալսարանի հրատարակություն, Լյու Յորք, 1972 թ.): Մենք նախկին «տնտեսական բարեկեցության չափանիշ» (ՏԲ) հասկացությունը փոխարինել ենք ավելի բովանդակալից «զուտ տնտեսական բարեկեցություն» (ՉՏԲ) անվանումով: Հետագա մշակումները ձեռնարկել են ճապոնացի տնտեսագետները (որոնք մտցրել են «զուտ ազգային բարեկեցություն» գաղափարը) և Ռոբերտ Այզենբերգը, որը հաշվեկշիռների ամբողջական եկամուտներին համակարգում կամ ՀԱԱ-ում եկամտի և արդյունքի ավելի լայն չափանիշ է գնահատում (տես՝ Ռոբերտ Այզենբերգ, Հաշվեկշիռների ամբողջական եկամուտների համակարգ, ՀՆՔացիկ գործարարության ամփոփ հետազոտություն, հունվար, 1985 թ., էջ 24-48):

ՀԱՍ-ի շատ բաղադրիչներ, որոնք չեն նպաստում անհատական բարեկեցությանը, և երկրորդ՝ որոշ առանցքային սպառման առարկաներ, որոնք համված են ՀԱՍ-ից, ընդգրկում է ՉՏԲ-ի մեջ:

Չուտ տնտեսական բարեկեցությունը (ՉՏԲ) ամբողջական ազգային արտադրանքի հարմարեցված չափանիշն է, որն ընդգրկում է սպառման և ներդրման միայն այն բաղադրիչները, որոնք ուղղակիորեն նպաստում են տնտեսական բարեկեցությանը:

Մենք կնխարագրենք ՉՏԲ-ի կարևոր տարրերը՝

Դրական. ազատ ժամանակի արժեքը: Ենթադրենք՝ դուք որոշում եք ձեր հարստանալու համեմատ ավելի քիչ ժամեր աշխատել, որպեսզի հոգեկան բավարարում ստանաք ժամանցից, ինչպես նաև ապրանքներից ու ծառայություններից: Դրանով ՀԱՍ-ի չափանիշը նվազում է, չնայած բարեկեցությունն աճում է: Այսպիսով, ժամանցից ստացված հոգեկան բավարարումը ճշտելիս դրական ճշտում պետք է ավելացվի ՀԱՍ-ից ՉՏԲ ստանալու համար:

Բննարկենք նաև ձեզ բավականություն պատճառող տնային աշխատանքը կերակրի պատրաստումը կամ պատերի ձայնամեկուսացումը: Քանի որ ավելացված արժեքները գնված կամ վաճառված չեն շուկաներում, դրանք երբեք ՀԱՍ-ի ապրանքների և ծառայությունների մեջ չեն մտնում ոչ վերին և ոչ էլ ստորին օղակներում: ՉՏԲ-ի գնահատումը պահանջում է ներառել նույնատիպ, ձեզ բավականություն պատճառող գործունեության արժեքը:

Դրական. ստվերային տնտեսություն: Վերջին տարիներին շատ տնտեսագետներ պնդում են, թե հայտնաբերել են ստվերային տնտեսության աչաքուցիկ անձ: Ստվերային գործունեությունը լինում է երկու տեսակ. այնպիսի գործունեություն, որն անօրինական է (ինչպես թմրանյութերի առևտուրը կամ վարձու սպանությունը), և այնպիսի գործունեություն, որն օրինական է, բայց հարկերից խուսափելու նպատակով չի գրանցված (ինչպես ատաղձագործի աշխատանքը, որը երեկոները ձեզ համար ավտոտնակ է կառուցում իր ֆինանսների վերաբերյալ ձեր տված անձնական խորհրդի դիմաց):

Ընդհանրապես, ազգային հաշվապահները անօրինական գործունեությունը բացառում են ազգային արդյունքի չափումից. ըստ սոցիալական համաձայնության դրանք «վատերն» են և ոչ թե «լավերը»⁷ Կուկաինի ուռճացող առևտուրը չի մտնի ՀԱՍ-ի կամ ՉՏԲ-ի մեջ:

Ի՞նչ կարելի է ասել ստվերային գործունեության երկրորդ աղբյուրի մասին: Ատաղձագործների, բժիշկների, դայակների և ազարակատերերի շարքի մա-

սին, ովքեր արտադրում են օգտակար ապրանքներ և ծառայություններ, բայց կարող են խուսափել ազգային արդյունքի վիճակագիրների ցանցից: Մի քանի տնտեսագետներ երվարք Ֆեյջի և Փիթր Գուրմանի գլխավորությամբ պնդում են, թե այդ հատվածը ծաղկում է: Երանք հետազոտում են ֆինանսական տվյալները (մասնավորապես կանխիկ փողի օգտագործումը, որը ստվերային տնտեսության մեջ վճարման հիմնական միջոցն է) և եզրակացնում, որ վերջին երկու տասնամյակներում իրական ՀԱՍ-ի անը գգաչիորեն նվազեցված էր ստվերային գործունեության բացառման պատճառով: Ոմանք բարձր հարկային դրույթաչափերը նշում են որպես ստվերային տնտեսության մեջ աշխատելու խթան:

Որոշ վկայություններ հաստատում են այս տեսակետները: Նոր հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ վերջին տարիներին պետական եկամտահարկային համակարգի հետ համաձայնության ընդհանուր մակարդակը ընկել է: Արդյունքն այն է, որ ազգային եկամտի ավելի մեծ մասն է խուսափում հարկահավաքների «մանր ու փաչուն» աչքերից:

Ոմանք էլ թերահավատ են: Զժխտելով, որ տնտեսական արդյունքի 5-10 տոկոսը անհայտ է մնում ներքին եկամտների ծառայությանը, այս թերահավատները կասկածում են, թե գումարն աճում է: Երանք նշում են, որ ազգային հաշվեկշիռներում արդեն հանցագրումներ են կատարվում չգրանցված գործունեության վերաբերյալ:

Էվլարթ Դենիսոնի հանգամանալի ուսումնասիրությունն ապացուցում է, որ ազգային հաշվեկշիռներում սխալի հիմնական աղբյուրը կարող է ծագել զբաղվածության նվազեցումից: Բայց զբաղվածության հաղորդված տվյալները ստացվում են միանգամայն անկախ երկու աղբյուրներից (տնային տնտեսություններ և ձեռնարկություններ), և այս երկու աղբյուրները վերջին երկու տասնամյակներում տալիս են զբաղվածության անի նույն գնահատումը: Դենիսոնը եզրակացնում է, որ եթե հետևողական լինենք զբաղվածության երկու տարբեր գնահատումների առնչությամբ, ապա «ստվերային տնտեսության աճով պայմանավորված ազգային եկամտի և արդյունքի աճը այնքան էլ նվազեցված չէ»⁷:

Բացասական. շրջակա միջավայրին պատճառված վնասը: Երբեմն ՀԱՍ-ն հաշվում է արտադրված «լավերը», բայց անտեսում է «վատերը»: Օրինակ, ենթադրենք Ասբուրքիայի բնակիչները իրենց տները հովացնելու համար գնում են 10 միլիոն

⁷ «Արդյո՞ք ԱՄՆ-ի տնտեսական աճի ցուցանիշը նվազեցված է ստվերային տնտեսության պատճառով տեսակարար զբաղվածությունը պնդում է ոչ»։ Edward F. Denison. *Review of Income and Wealth* (October, 1982)

կիրովատու-ժամ էլեկտրաէներգիա, կենցաղային սպասարկման ընկերությանը մեկ կիրովատու-ժամի դիմաց վճարելով 10 ցենտ: Այդ \$1 միլիոնը ծածկում է աշխատուժի, գործարանի և վառելիքի ծախսերը: Բայց ենթադրենք ընկերությունը էլեկտրականություն արտադրելու համար վառելանյութի այլումինց առաջացած ծծմբով վնասում է շրջակա միջավայրին: Այն դրամական ծախսեր չի առաջացնում այս արտաքին ազդակի համար: Արտադրանքի մեր չափումը չպետք է միայն ավելացնի էլեկտրականության արժեքը (որը ՀԱԱ-ն անում է), բայց նաև պետք է հանի աղտոտվածությունից շրջակա միջավայրին պատճառված վնասը (որը ՀԱԱ-ն չի անում)⁸:

Մեր օրինակը շարունակելու համար ընդունենք, թե ի լրումն 10 ցենտ ուղղակի ծախսերի, շրջակա միջավայրի հարևանությունը յուրաքանչյուր կիրովատու-ժամի դիմաց տուժում է 1 ցենտի չափով: Ասա աղտոտվածության (ծառերի, կարմրախայտ ձկների, գետերի և մարդկանց) այն արժեքն է, որ չի վճարվել կենցաղային սպասարկման ընկերության կողմից: Դետևարար՝ ամբողջական «արտաքին» ծախսը \$100.000 է: Այս թաքցված ծախսերը ճշտելու և ՉՏԲ ստանալու համար մենք պետք է \$100.000 «աղտոտվածության վատերը» հանենք \$1.000.000 «էլեկտրականության լավերի» հոսքից:

Տնտեսագետները դեռ նոր են սկսել ազգային արդյունքի չափանիշների ստեղծման դժվարին գոր-

ծը, որը ճշգրտում է ՀԱԱ-ն՝ աղտոտվածության, գերբնակվածության, բնական ռեսուրսների սպառման և այլ թերությունների հետ կապված: Նախնական ուսումնասիրությունները ենթադրում են, որ ՉՏԲ-ն անում է ավելի դանդաղ, քան ՀԱԱ-ն: Այս տարբերությունը կարող է անխուսափելի լինել այնպիսի աշխարհում, որտեղ բնակչությունն ու գերբնակվածությունը անում են և որտեղ մարդու միջամտությունները երբեմն գերազանցում են մարդկային թափոնները կլանելու բնության կարողությանը:

Ազգային արտադրանքի չափումը գնենելով և ՀԱԱ-ի թերությունները վերլուծելով, ի՞նչ եզրակացության պետք է հանգենք մեր ազգային հաշվեկշիռների, որպես տնտեսական բարեկեցության չափանիշների, համապատասխանության վերաբերյալ: Պատասխանը լավագույնս տրված է Արթուր Օքսի ակնարկում:

Չպետք է զարմանալի թվա, որ ազգային բարգավաճումը ավելի շատ չի երաշխավորում երջանիկ հասալակություն, քան անձնական բարգավաճումը՝ երջանիկ ընտանիք: ՀԱԱ-ի ոչ մի ան չի կարող հակազդել անհաջող և հակաժողովրդական պատերազմից ծագող չարվածություններին, ուսայական անարդարության գիտակցության շատ ուշացած ինքնահակադրմանը, սեռական բարքերի հրաբխային ժայթքմանը և երիտասարդների կողմից անկախության անճախադեպ հաստատմանը: Սակայն բարգավաճումն էլի . . . մեր շատ ձգտումներին հասնելու հաջողության նախապայմանն է⁹:

⁹ *The Political Economy of Prosperity* (Norton, New York, 1970), p. 124.

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

1. Համախառն ազգային արդյունքը (կամ ՀԱԱ-ն) ապրանքների և ծառայությունների ազգային արտադրության ամենահամապարփակ չափանիշն է: Այն ընդգրկում է սպառման (Ս), համախառն ներքին ներդրման (Ն), ապրանքների և ծառայությունների պետական գնումների (Գ) և գուտ արտահանման (Ձ) դրոշարային արժեքը: Հիշեցնենք բանաձևը

$$\text{ՀԱԱ} = \text{Ս} + \text{Ն} + \text{Գ} + \text{Ձ}:$$

Սա երբեմն կախարհեցվի ներքին ներդրումը և գուտ արտահանումը միավորելով ամբողջական համախառն ազգային ներդրման (Նա) մեջ՝

$$\text{ՀԱԱ} = \text{Ս} + \text{Ն}_\text{ա} + \text{Գ}:$$

2. Մնացորդային շահույթի որոշման մեր եղանակի պատճառով կարող ենք վերին օղակի արտադրանքի հոսքի ՀԱԱ-ի չափումը համապատասխանեցնել ստորին օղակի ծախսի հոսքի չափման հետ, ինչպես ցույց է տրված 6-1 նկարում: Ծախսի հոսքի եղանակը օգտագործում է գործոնային եկամուտը և զգուշորեն հաշվարկում ավելացված արժեքները միջանկյալ արտադրանքի կրկնակի հաշվարկը բացառելու համար: Եվ նախքան հարկումը բուրդը զումարելուց հետո՝ աշխա-

տավարձ, շահ, վարձավճար, արժեքավազում և շահույթի եկամուտ, այս գումարին ավելացնում է ձեռնարկության բոլոր անուղղակի հարկային ծախսերը: ՀԱԱ-ն որոշակիորեն չի ներառում հանձնառու բաղադրիչները, ինչպես, օրինակ, պետական պարտատոմսերի շահը կամ նպաստային վճարումները:

3. Գների համաթվի օգտագործմամբ մենք կարող ենք «համադրել» անվանական ՀԱԱ-ն (ՀԱԱ-ն ընթացիկ դուլարներով) իրական ՀԱԱ-ի (ՀԱԱ-ն արտահայտված որոշակի հիմնային տարվա գնողունակությամբ՝ դուլարներով) ավելի ճշգրիտ չափն ստանալու համար: Այսպիսի գների համաթվի օգտագործումը ճշգրտում է գների փոփոխվող մակարդակների տակ հասկացվող ռետինե չափածողը:
4. Չուտ ներդրումը դրական է, երբ երկիրն ավելի շատ հիմնական ապրանքներ է արտադրում, քան օգտագործվել են արժեքավազման ձևով: Քանի որ արժեքավազումը դժվար է ճշգրտորեն գնահատել, վիճակագիրներն ավելի շատ վստահում են համախառն ներդրման իրենց չափումներին:
5. Ազգային եկամուտը և տնօրինելի եկամուտը երկու լրացուցիչ պաշտոնական չափանիշներ են: Տնօրինելի եկամուտը (ՏԵ) այն է, ինչ մարդիկ սպառելու կամ խնայողության նպատակով թողնում են բոլոր հարկային վճարումները, չբաշխված շահույթների ընդհանուր խնայողությունը և հանձնառու վճարումները ճշգրտվելուց հետո:
6. Ազգային հաշվեկշիռների կանոններն օգտագործելիս պետք է խնայողության չափը ճշգրտորեն հավասար լինի ներդրման չափին: Դա հեշտ երևում է միայն տնային տնտեսություններ ունեցող մտացածին տնտեսության մեջ: Ամբողջական տնտեսության մեջ նույնությունը սա է՝

$$L_w = U + Q + T,$$

որտեղ համախառն ազգային ներդրումը (L-ն, որը հավասար է թ՞ ներքին և թե օտարերկրյա ներդրմանը) հավասար է զուտ անձնական խնայողությանը գումարած գործարարության համախառն խնայողությունները (Q-ն) գումարած զուտ պետական խնայողությունը (T-ն):

Խնայողության և ներդրման նույնությունը ճիշտ սա է՝ խնայողությունը պետք է հավասար լինի ներդրմանը՝ անկախ նրանից, ճգնաժամի, թե գերաճի մեջ է տնտեսությունը: Սա ազգային եկամտի հաշվապահական սահմանումների հետեվանք է:

7. Համախառն ազգային արդյունքը իսկապես տնտեսական բարեկեցության անկատար չափանիշ է: Այլընտրանքային մոտեցումը զուտ տնտեսական բարեկեցությունն է՝ (ՉՏԲ): ՉՏԲ-ի հաշվարկը ՉԱԱ-ին է ավելացնում որոշ տարրեր, ինչպես, օրինակ, ազատ ժամանակի արժեքը, տնային ծառայությունները և բավակալություն պատճառող գործունեությունը: Այն ՉԱԱ-ից հանում է այնպիսի բաներ, ինչպիսիք են աղտոտվածության չվճարված ծախսերը և ժամանակակից քաղաքացման այլ նմանառիպ երևույթներ:

ՀԱՍԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԿՐԿՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ

<p>ՀԱԱ ՀԱԱ-ի համադիր $ՀԱԱ = U + T + Q$ $ՀԱԱ = U + L_w + Q$ ՀԱԱ-ն արտադրանքի (վերին օղակ) և եկամտի (ստորին օղակ) երկու համարժեք տեսանկյուններից</p>	<p>Միջանկյալ ապրանքներ, ավելացված արժեք Անվանական և իրական ՀԱԱ Չուտ ներդրում = համախառն ներդրում – արժեքավազում $ՉԱԱ = ՀԱԱ - արժեքավազում$ Համախառն ներքին արդյունք (ՀՆԱ)</p>	<p>Պետական փոխանցներ Տնօրինելի եկամուտ $L_w = T = U + Q + T$ $ՉՏԲ = ՉԱԱ + ժամանց և ստվերային գործունեություն - աղտոտվածություն և նմանատիպ երևույթներ$</p>
--	--	--

ՀԱՐՑԵՐ ԲՆԱՐԿԱՍԱՆ ՀԱՍԱՐ

1. Ուշադրությամբ սահմանեք տողը և նշվածը և յուրաքանչյուրի համար բերեք օրինակներ՝
  - ա) սպառում
  - բ) համախառն մասնավոր ներքին ներդրում
  - գ) ապրանքի պետական գնում (ՀԱԱ-ում)
  - դ) պետական հանձնառու վճարում (ոչ ՀԱԱ-ում)
  - ե) արտահանում:
2. «Պուք չեք կարող գումարել խնձորն ու նարինջը» ցույց տվեք, որ օգտագործելով գները՝ մենք դա անում ենք ՀԱԱ-ն ստանալիս.
3. Զննարկեք հետևյալ տվյալները՝ 1990 թվականի համար անվանական ՀԱԱ-ն \$5465 միլիարդ էր 1989 թ. \$5201 միլիարդի դիմաց: ՀԱԱ-ի համադիրը 1990 թվականի համար 131,5 էր 1989 թվականի 126,3-ի դիմաց: 1982 թվականին ՀԱԱ-ի համադիրը եղել է 100:

Հաշվարկեք իրական ՀԱԱ-ն 1989 և 1990 թթ. համար, 1982 թ. գներով: Հաշվարկեք անվանական և իրական ՀԱԱ-ի աճի տեմպերը 1990 թվականի համար: Ո՞րն էր գնաճը (չափված ՀԱԱ-ի համադիրի միջոցով) 1990 թվականի համար:
4. Որքինգոն Կրուզոն արտադրում է \$1000 վերին օդակի արտադրանք: Ես վճարում է \$750 աշխատավարձ, \$125 շահ և \$75 վարձավճար: Որքա՞ն պետք է լինի նրա շահույթը: Կրուզոյի արտադրանքի էրեք քառորդը սպառվել է, իսկ մնացածը ներդրվել: Հաշվարկեք Կրուզոստանի ՀԱԱ-ն թե՛ արտադրանքի և թե՛ եկամտների եղանակներով և ցույց տվեք, որ դրանք պետք է ճշգրտորեն համընկնեն:
5. Մի քանի բանական գլոխկոտրուկներ: Կարո՞ղ եք ասել, թե ինչու ՀԱԱ-ի մեջ չեն հաշվարկվում հետևյալները.
  - ա) Բարձրորակ ավագ խոհարարի պատրաստած խորտիկները
  - բ) Հողամասի գնումը
  - գ) Ռեմբրանդի նկարի բնօրինակի գնումը
  - դ) Ռոլինգ Սթրոունգի 1985 թ. կոմպակտ ձայնապնակի ունկնդրումից 1992 թ. իմ ստացած արժեքը
  - ե) Էլեկտրաէներգիայի մատակարարների արտանետած ծծմբից շենքերին և բերքին պատճառված վնասը:
6. Զննարկեք հինգերորդ հարցում թվարկված կետերը: Վերլուծեք, թե ինչպես պետք է յուրաքանչյուրը մեկնաբանվի ՉՏԲ-ում:
7. Դիտարկեք հացալվանը, որի ՀԱԱ-ն քննարկվել է 134-րդ էջի «Թվային օրինակում»: Կազմեք ազգային հաշվեկշիռների շարք 6-6 աղյուսակի օրինակով, ենթադրելով, որ մեկ բուշել ցորենն արժե \$5, չկա արժեմվագում, աշխատավարձը կազմում է ազգային արտադրանքի էրեք քառորդը, ձեռնարկության անուղղակի հարկերը օգտագործվել են պետական ծախսերը ֆինանսավորելու համար, և եկամտի մնացորդը որպես վարձավճարի եկամուտ հատկացվել է ազարակատներին:

ՄՊԱՌՈՒՄ ԵՎ ՆԵՐԴՐՈՒՄ

Բաժակից մինչև շրթունքը շատ ճանապարհ կա.

Անանուն

Սպառման և ներդրման ձևերը վճռորոշ դեր են խաղում երկրի տնտեսության մեջ: Այն երկրները, որոնք սպառում են իրենց եկամտի մեծ մասը, ինչպիսին, օրինակ, ԱՄՆ-ն է, հակված են հարաբերաբար ավելի քիչ ներդրումներ կատարելու և ցուցաբերում են տնտեսական աճի համեմատ ցուցանիշներ: Ի հակադրություն՝ այն պետությունները, որոնք սպառում են իրենց եկամտի փոքր մասը, հակված են մեծ ներդրումներ կատարելու: Այդպիսի երկրները, օրինակ՝ ճապոնիսան և Գոնկոնգը, ցուցաբերում են արտադրանքի ծավալների և արտադրողականության արագ աճ:

Սույն գլխում քննարկվում են սպառումն ու ներդրումը պայմանավորող պատճառները: Մենք կփորձենք ըմբռնել, թե մարդիկ ինչպես են ընտրություն կատարում խնայելու և սպառելու միջև, ու կտեսնենք, որ նյութապես անապահովները ավելի քիչ են հակված խնայելու, քան բարեկեցիկները: Ի կրումն վերը նշվածի, կուսումնասիրենք ներդրման որոշիչները՝ ներառյալ այնպիսի գործոններ, ինչպիսիք են հարկերը, շահադրույթները և ակնկալիքները:

Այս թեմաները ուսումնասիրում ենք ոչ թե սոսկ հետաքրքրասիրությունից մղված, այլ որովհետև սպառումն ու ներդրումը կարճաժամկետ հեռանկարում արտադրանքի և զբաղվածության ընդհանուր մակարդակը պայմանավորող կարևոր որոշիչներ են: Երբ ներդրման և սպառման վրա կատարվող ծախսերն արագորեն աճում են, ողջ արտադրանքը նույնպես աճման միտում է ցուցաբերում. ինչո՞վ է դա պայմանավորված: Հաջորդ գլուխներում կտեսնենք, որ սպառման և ներդրման փոխազդեցությունը կարճաժամկետ հեռանկարում նշանակալի ազդեցություն ունի ընդհանուր արտադրանքի վրա. Երբ հարկային բարենախառ քաղաքականությունը կամ զարգացող շուկաները խթանում են գործարար ներ-

դրումները, ինչպես դա տեղի ունեցավ 60-ական թվականներին և 80-ական թվականների վերջին, ընդհանուր պահանջարկը մեծանում է, և արտադրանքն ու զբաղվածությունը արագորեն աճում են: Երբ գործարարության վստահությունը մարում է, արժետոմսերի շուկան վատթարանում է. ինչպես 30-ական թվականներին և 80-ական թվականների սկզբին, ներդրումները նվազում են, ընդհանուր պահանջարկը կրճատվում է, և զբաղվածությունն ու արտադրանքը պակասում են:

Սույն գլուխն սկսում է ընդհանուր պահանջարկի որոշման մանրակրկիտ ուսումնասիրությունը՝ հիմնականում կենտրոնանալով սպառման և ներդրումների վարքագծի վրա: Եկար 7-1-ը ցույց է տալիս, թե սույն գլխում ներկայացված վերլուծությունը ինչպես է ընդգրկվում մակրոտնտեսության ամբողջական կառուցվածքի մեջ. Սպառումն ու ներդրումը հետազոտելուց հետո, հաջորդ գլխում մենք արդեն կարող ենք այս երկու բաղադրիչները միացնել եկամտի որոշման ամենապարզ կադապտրի՝ բազմապատկիչի կադապտրի մեջ:

Հաջորդ մի քանի գլուխներում ներկայացված տնտեսագիտական միջոցները կազմում են այսպես կոչված *Քեյնզյան տնտեսագիտության* իմացական միջուկը: Երբ այս հասկացությունները կես դար առաջ շրջանառության մեջ դրվեցին անգլիացի տնտեսագետ Ջոն Մեյնարդ Բեյնզի կողմից, դրանք նույնքան խորթ էին այդ ժամանակ գործող տնտեսագետների համար, որքան «քվարկները» և «չարմերը» քոլեջում ֆիզիկա ուսումնասիրող առաջին կուրսեցիների համար: Այսօր Բեյնզի տեսակետի բազմաթիվ բաղադրիչները, ինչպես, օրինակ, սպառման և ներդրման նրա տեսությունները, ժամանակակից տնտեսագիտական լեզվի անբաժանելի մասն են կազմում:

Ա. ՄՊԱՌՈՒՄ ԵՎ ԽՆԱՅՈՂՈՒԹՅՈՒՆ

Քննարկումն սկսում ենք սպառման և խնայողության վարքի վերլուծությունից՝ սկզբում քննության առնե-

լով ծախսի առանձին ձևերը և հետո դիտարկելով ընդհանուր սպառման վարքը: VI գլխից անհրաժեշտ

-Առջ զմ 'նյախնսփոխոցվաւ վնգոգաւովցոտի չ ոխստ
 սն 'ոպլուտ չ ճհսճ մըյախնսփոխոցվի 'ոխոզն ղրոտցը
 -ուչ :ըստովոք վի իսդօ ղրոսը ղզոտոխոզնոնոմ մտաը
 -տիզ վնգոգվոտը սվ ճհսճ վը չս վնգոգճվոտաղը

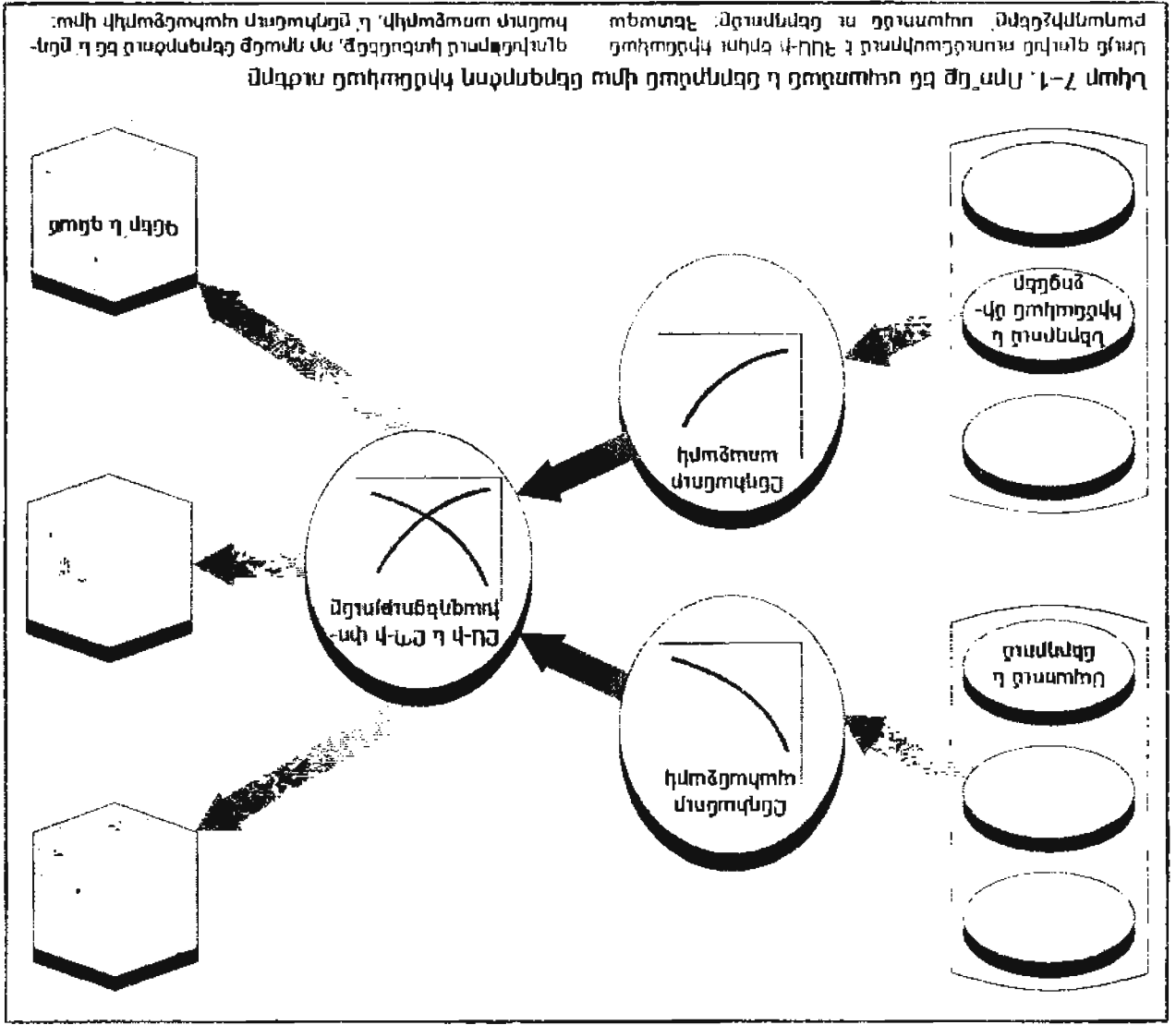
ըստիկոմզմաւտ ղզ ուզոնցվ ղմզդօ վոկոք ղոտը
 -ստոտ ղրոմզցըյախնսփոխոցաղոտ ղվոտըտ մզմաւտ վ-ոլոլ

ԵԳՂԴԱՅԵՅԻՍՓՈՇՈՂԿՍԵ
ՂՈՒՈՂԿՈՋ ԿԳՃԱՍԵՃ

ըյոխնսփոխոցըստոս վիտչսնս չ վոտք
 -մո 'մըյախնսփոխոցիկ սնցո վնգոցըյախնսփոխոց ոզո
 -տոցըցոստ 'մըյախնսփոխոցիկ ղոտիտոտըցըոս ճոյոսն
 ղրոտիտ 'ըստիճ ղզ ժոյոք մնզճըոկ ղոտիչո ոխը մզո
 -ըյախնսփոխոց ղ մզոցճըոտիտ ղոտիտըտ չս 'մզոցճըոտ

-իտ ղոտիտըտ վնգճըոկ ճզմզ ղոտիտըցըոտմաւտ
 մնզմաւտ ղոտիտըցըոկ ոպլուտ չ ճհսճ միտոտաւտ չ
 -չ :մըյախնսփոխոց ղոտիտիչոք ղ մնցոսըո 'ոտոցճզցոստ
 -իտ 'չ ղոյոտիտըց մնզոտիտըցըոլ :մնզոչմնստոմ
 ղոտիտըցըոկ ղոյոտաւտիտ ղզ ճոյոսն :մ-զ,զզ վնգոգվոք
 մնսճ չ իզոնոտի ղրոտիտըցըոտ ղվնզի մնս 'չ ղչվմ
 -ստոնոմ ղոտիտ ղզըոտըցըո ղոտ վ-ոլոլէ մըյատոտը

տմի ղոյոտաւտ ղրոտիտըցըո վի մնս
 'մոտը ղրո վոտըտիզ ոզոտնս չ ղրոտիչսնսնջ մըյախնս
 -ստոտըոկ ստիտաւտի ղրոմզցըյախնսփոխոցաղոտ ղվոտըտ
 'ճվընստի ոտնը :ստոտըտ ստոտնսս մնզոցճվոտի ղոտի սո'
 -տոյոտո ղրոտիտըցըոտ ճվոտըցըոտնոտնո ճոյոսն
 ղզ ղրոտիչո ճոյոսն 'չ ղվնզոլոք ղոտիտաւտի տմի
 վնգոցըյախնսփոխոց ղ վնգոցճըոտիտ ղոտիտըցըոլ ղրո
 ղրոտաւտի ղրոմզցըյախնսփոխոցաղոտ ղվոտըտ մն 'իզչվս չ

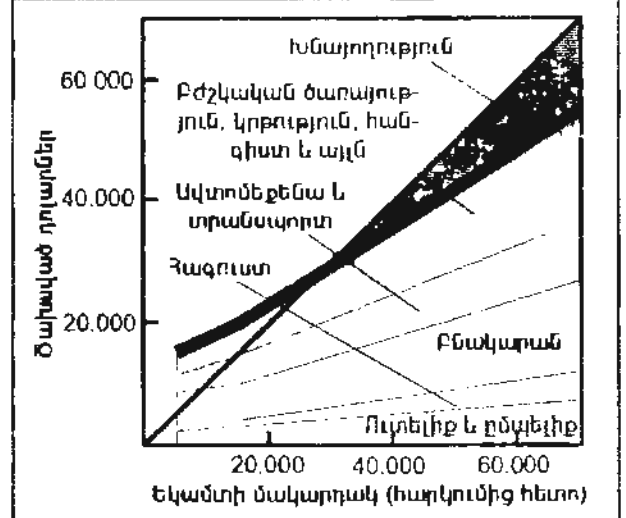

Սպառում, 1990 թ.		
Սպառման խումբ	Խմբի արժեքը (միլիարդ դրամ)	Տոկոսը՝ ընդհանուրի նկատմամբ
Տեղական ապրանքներ	480	13
ավտոմեքենա	213	
տնային կահավորանք	177	
այլք	90	
Ոչ տեղական ապրանքներ	1.194	33
սննդամթերք	625	
հագուստ և զարդարանք	213	
էներգիա	94	
այլք	262	
Ծառայություններ	1.983	54
բնակարան	570	
բժշկական ծառայություն	480	
անհատական գործարարություն	159	
կրթություն	51	
այլք	720	
Ընդամենը անհատական սպառման ծախսեր	3.657	100

Աղյուսակ 7-1. Սպառման հիմնական բաղադրիչները

Սպառումը ստորաբաժանվում է երեք խմբի՝ տեղական ապրանքներ, ոչ տեղական ապրանքներ և ծառայություններ: Ծառայությունների բաժինը զգալիորեն աճում է, երբ սննդի հիմնական պահանջը բավարարված է, իսկ կրթությունը, բուժապաստարկումը և հանգիստը պահանջում են ընտանեկան բյուջեի ավելի զգալի մասը (Աղբյուրը՝ ՎՄՆ-ի առևտրի վարչություն):

Սպառման ծախսերը տարբեր եկամուտների դեպքում, 1991 թ.

Սկար 7-2. Ընտանեկան բյուջեի ծախսերը ցուցաբերում են որոշակի օրինաչափություններ Ընտանիքների և անհատների մանրակրկիտ դասակարգումը հավաստում է, որ տնօրինելի եկամուտը սպառման ծախսերի կարևոր որոշիչ գործոն է՝ Ուշադրություն դարձրեք սննդի վրա կատարվող ծախսերի տոկոսային հարաբերության անկմանը՝ եկամտի աճի դեպքում: Ուշադրություն դարձրեք նաև խնայողությունների աճին՝ գրոյից ցածր՝ շատ փոքր եկամտի դեպքում, և մինչև զգալի գումարների հասնելուն՝ բարձր եկամտի դեպքում: (Աղբյուրը՝ ՎՄՆ-ի աշխատանքի վարչություն, սպառողների ծախսերի հետազոտություն, հարցազրույցների հետազոտություն, 1984 թ. (1986 թ. օգոստոս), հեղինակների կողմից բարձրացված՝ 1991 թ. զննարկի համապատասխան):

դիկ ծախսերն ինչպես են բաշխում սննդի, հագուստի և մյուս հիմնական առարկաների վրա: Ընտանեկան բյուջեի ծախսի հազարավոր հետազոտություններ ցույց են տալիս գործելակերպի ընդհանուր, որակական ձևերի զարմանալի նմանություն¹: 7-2 նկարն արտացոլում է ամբողջ իրավիճակը: Աղքատ ընտանիքներն իրենց եկամուտը պետք է ծախսեն հիմնականում կենսամիջոցների՝ կացարանի և սննդի վրա: Որքան մեծանում է եկամուտը, այնքան ավելանում են բազմաօտեսակ սննդամթերքների վրա կա-

տարվող ծախսերը. Սարդիկ սկսում են ուտել ավելի շատ և ավելի լավ: Համեմայն դեպք, եկամտի աճի դեպքում առկա է սննդի վրա ծախսվող լրացուցիչ գումարների որոշակի սահման: Հետևաբար, սննդի վրա կատարվող ընդհանուր ծախսերի մասնաբաժինը եկամտի աճին զուգընթաց նվազում է:

Լախբան մեծ եկամուտներին հասնելը, հագուստի, հանգստի, ավտոմեքենաների վրա կատարվող ծախսերն աճում են ավելի արագ և ոչ համամասնորեն՝ համեմատած եկամտահարկը վճարելուց հետո մնացած եկամտի հետ: Այսինքն՝ պերճանքի ապրանքների վրա կատարվող ծախսերն ավելի արագ են աճում, քան եկամուտները: Եվ, վերջապես, տարբեր ընտանիքներ դիտարկելիս երևում է, որ եկամտի աճին զուգընթաց խնայողությունների չափն արագորեն աճում է: Իսկ խնայողությունը բոլորի համեմատությամբ ամենաշքեղ ապրանքն է:

¹ 7-2 նկարում արտացոլված ծախսի օրինաչափությունները կոչվում են «ենգելի կանոններ»՝ XIX դարի պրուսացի վիճակագիր էռնստ Էնգելի անունով: Սպառման ծախսերն օրինաչափորեն փոփոխվում են եկամտի համեմատ: Սակայն միջինը դեռևս ամեն ինչ չի արտացոլում. Միանման եկամուտ ունեցող յուրաքանչյուր խաչի ներսում սպառման միջինի շուրջը նույնպես առկա են զգալի շեղումներ:

ՄՊԱՌՈՒՄ, ԵԿԱՌՈՒՑ ԵՎ ԽՆԱՅՈՂՈՒԹՅՈՒՆ

Վերևում նշվեց, որ սպառման, եկամտի և խնայողության միջև առկա է սերտ փոխադարձ կապ: Իսկ ինչպիսի՞ն է նրանց ճշգրիտ հարաբերակցությունը:

Ընդհանուր առմամբ պատկերը բավական պարզ է: **խնայողությունը** եկամտի այն մասն է, որը չեն սպառում: Այսինքն՝ խնայողությունը հավասար է եկամտից հանած սպառումը: ԱՄՆ-ի համար եկամտի, խնայողության և սպառման հարաբերակցությունը 1990 թվականին արտացոլված է 7-2 աղյուսակում: Ակտենք անձնական եկամտից (որը, ինչպես ցույց է տրված VI գլխում, բաղկացած է աշխատավարձից, շահից, շահաբաժնից, վարձավճարից, հանձնառու վճարումներից և այլն): 1990 թվականին անձնական եկամտի 15%-ը ծախսվել է հարկային և ոչ հարկային վճարումների վրա: Դրանից հետո մնացել է 3946 մլրդ. դոլար տնօրինելի եկամուտ: Ապառման վրա տնային տնտեսությունների ծախսերը (ներառյալ շահը) կազմել են տնօրինելի եկամտի 95,5%-ը կամ 3767 մլրդ. դոլար, թողնելով 179 մլրդ. դոլար որպես խնայողություն: Աղյուսակի վերջին կետը ցույց է տալիս կարևոր անձնական խնայողությունների չափը: Սա հավասար է անձնական խնայողությանը՝ որպես տնօրինելի եկամտի տոկոս (1990 թ.՝ 4,5%):

Տնտեսագիտական ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ հիմնականում եկամուտն է պայմանավորում սպառումը և խնայողությունը: Հարուստներն արքատներից ավելի շատ են խնայում և բացարձակ առումով, և եկամտի հարաբերական տոկոսային առումով: Ավելի արքատներն ընդհանրապես չեն կարողանում խնայել: Դրա փոխարեն, քանի որ նրանք պարտք են վերցնում կամ ծախսում են իրենց ունեց-

վածքը, նրանք հակված են *ապախնայելու*: Այսինքն՝ նրանք հակված են ծախսելու ավելի շատ, քան վաստակում են՝ նվազեցնելով կուտակված խնայողությունները և խրվելով պարտքերի մեջ:

Աղյուսակ 7-3-ը ամերիկյան ընտանիքների բյուջեի հետազոտություններից ստացված պարզաբանող տվյալներ է պարունակում տնօրինելի եկամտի, խնայողության և սպառման վերաբերյալ: Առաջին սյունակը ցույց է տալիս տնօրինելի եկամտի յոթ տարբեր մակարդակներ: Երկրորդ սյունակը ցույց է տալիս խնայողությունը եկամտի յուրաքանչյուր մակարդակում, երրորդ սյունակը՝ սպառման ծախսերը եկամտի յուրաքանչյուր մակարդակում:

Ծախսածածկման կետը, որում տվյալ ընտանիքը ոչ խնայում է և ոչ էլ ապախնայում, այլ սպառում է իր ողջ եկամուտը, մոտավորապես համապատասխանում է 25 000 դոլարին: Ծախսածածկման կետից ներքև՝ օրինակ, 24.000 դոլարի պայմաններում, ընտանիքը փաստորեն սպառում է իր եկամտից ավելի գումար: Ես փաստորեն ապախնայում է (տես՝ -110 դոլարի կետը), 25.000 դոլարից բարձր կետում ընտանիքը սկսում է խնայել (տես +150 դոլարի և այլ դրական կետերը (2)):

Երրորդ սյունակը ցույց է տալիս սպառման ծախսերը եկամտի յուրաքանչյուր մակարդակում: Քանի որ եկամտի յուրաքանչյուր դոլարը բաժանվում է սպառման և խնայման միջև, ապա երրորդ և երկրորդ սյունակները անկախ չեն, նրանց գումարը միշտ պետք է տա առաջին սյունակը:

Հասկանալու համար, թե սպառումն ինչպես է ներգործում երկրի արտադրանքի վրա, անհրաժեշտ է կիրառել որոշակի նոր հասկացություններ: Անհրաժեշտ է հասկանալ, թե եկամտի յուրաքանչյուր *հավելյալ* դոլարը խնայողության և սպառման քանի *հավելյալ* դոլար է ստեղծում: Այս առնչությունը ցույց է տրված՝

- Ապառման ֆունկցիայով, որն առնչում է սպառումն ու եկամուտը, և իր երկփոյակով՝
- խնայողության ֆունկցիայով, որն առնչում է խնայողությունն ու եկամուտը:

ՄՊԱՌՈՒՄԱՆ ՖՈՒՆԿՑԻԱՆ

Ամբողջ մակրոտնտեսագիտության ամենակարևոր առնչություններից մեկը տրվում է սպառման ֆունկցիայով: **Սպառման ֆունկցիան** ցույց է տալիս սպառման ծախսի և տնօրինելի անձնական եկամտի փոխառնչությունը: Այս գաղափարը, որը մտցվել է Քեյնզի կողմից, հիմնված է այն վարկածի վրա, որ սպառման և եկամտի միջև գոյություն ունի փորձից բխող կախում առնչություն:

Անվանումը	Գումար, 1990 թ. մլրդ. դոլար
Անձնական եկամուտ	4.646
հանած անձնական հարկային և ոչ հարկային վճարումներ	700
Հավասար է անձնական տնօրինելի եկամուտ	3.946
հանած անձնական ծախսեր (սպառում և շահ)	3.767
Հավասար է անձնական խնայողություն	179
Ֆիշեցում՝ խնայողությունը որպես անձնական տնօրինելի եկամտի տոկոս	4,5

Աղբյուրը՝ ԱՄՆ-ի առևտրի վարչություն
 Աղյուսակ 7-2. խնայողությունը հավասար է տնօրինելի եկամտից հանած սպառումը

Տնային տնտեսությունների խնայողությունը և սպառումը

	(1) Տնօրինելի եկամուտ	(2) Չուտ խնայում (+) կամ սապախնայում (-) (\$)	(3) Սպառում (\$)
A	24.000	-110	24.110
B	25.000	0	25.000
C	26.000	+150	25.850
D	27.000	+400	26.600
E	28.000	+760	27.240
F	29.000	+1.170	27.830
G	30.000	+1.640	28.360

Աղյուսակ 7-3. Սպառումը և խնայողությունը հիմնականում պայմանավորված են եկամտով

Սույն աղյուսակը ցույց է տալիս սպառման և խնայողության միջին մակարդակները տնօրինելի եկամտի տարբեր մակարդակների դեպքում. Ճախսածածկման կետը, որտեղ մարդիկ դադարում են ապախնայել և սկսում են խնայել, համապատասխանում է 25.000 դոլարին եկամ-

տի այս մակարդակում ամեն մի հավելյալ դոլարի ո՞ր մասն են մարդիկ հատկացնում լրացուցիչ սպառմանը: Որքան են հատկացնում լրացուցիչ խնայողությանը: (Պատասխան՝ համապատասխանաբար մոտավորապես 85 և 15 ցենտ, երբ B շարքը համեմատում ենք C-ի հետ):

Սպառման ֆունկցիան ամենաաբսոլյուտոր կերպով կարելի է ընկալել գծագրի միջոցով: Այսպես 7-3-ը պատկերում է աղյուսակ 7-3-ում թվարկված եկամտի յոթ մակարդակները: Տնօրինելի եկամուտը (աղյուսակ 7-3-ի սյունակ (1)-ը) տեղադրված է հորիզոնական առանցքի վրա, իսկ սպառումը (սյունակ (3)-ը)՝ ուղղահիգ առանցքի վրա: Եկամուտ-սպառում գույգերից յուրաքանչյուրը ներկայացվում է մեկ կետով, իսկ կետերն այնուհետև միացվում են ուղիղ կոորդ.

Այսպես 7-3-ում պատկերված սպառման և եկամտի փոխառնչությունը կոչվում է սպառման ֆունկցիա:

«Ճախսածածկման» կետը: Այսպես հասկանալու համար օգտակար է դիտարկել սկզբնականից դեպի հյուսիս-արևելք տարված 45 աստիճանի թեքության ուղիղը: Քանի որ ուղղահիգ և հորիզոնական առանցքներն ունեն միշտ նույն սանդղակը, ապա 45 աստիճանի ուղիղն օժտված է մի որոշակի առանձնահատկությամբ: 45 աստիճանի ուղիղի յուրաքանչյուր կետի հեռավորությունը հորիզոնական առանցքից (սպառում) ճշտորեն հավասար է ուղղահիգ առանցքից ունեցած հեռավորությանը (տնօրինելի եկամուտ): Դրանում կարող եք համոզվել աչքաչափով կամ քանոնի միջոցով:

45 աստիճանի ուղիղը ցույց է տալիս. թե սպառման ծախսը հավասար է, մեծ է, թե՛ փոքր. քան եկամտի մակարդակը: Սպառման սանդղակի 45 աստիճանի ուղիղը հատող կետը ներկայացնում է տնօրինելի եկամտի այն մակարդակը, որի դեպքում տնային տնտեսությունները կարողանում են հոգալ իրենց ծախսերը:

Այսպես 7-3-ում այդ ծախսածածկման կետը B-ն է:

Այստեղ սպառման ծախսը ճշտորեն հավասար է տնօրինելի եկամտին, այսինքն՝ տնային տնտեսությունը ոչ փոխ առնող է և ոչ էլ խնայող: B կետից աչ սպառման ֆունկցիան ընկած է 45 աստիճանի ուղիղից ներքև: Եկամտի և սպառման կապը կարելի է տեսնել՝ դիտարկելով նկար 7-3-ի EE՝ բարակ սև գիծը: 28.000 դոլար եկամտի դեպքում սպառման մակարդակը 27.240 դոլար է (տես աղյուսակ 7-3): Ելնելով այն փաստից, որ սպառման ֆունկցիան E կետում ընկած է 45 աստիճանի ուղիղից ներքև, կարող ենք նկատել, որ սպառումն ավելի քիչ է, քան եկամուտը:

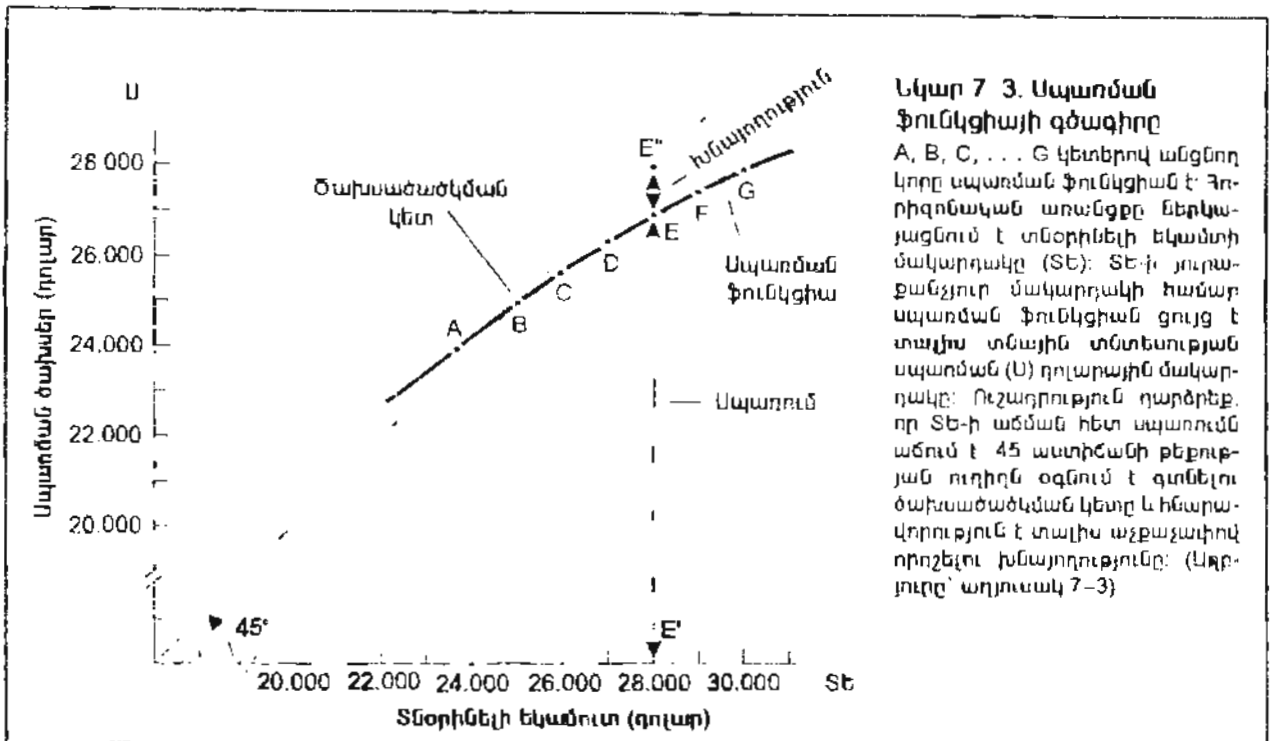
Ինչը տնային տնտեսությունը չի ծախսում, պետք է պահի որպես խնայողություն: 45 աստիճանի ուղիղը հեռավորություն է տալիս գտնելու, թե տնային տնտեսությունն ինչքան է խնայում Չուտ խնայողությունը չափվում է սպառման ֆունկցիայից մինչև 45 աստիճանի ուղիղն ընկած ուղղահիգ հեռավորությամբ և ցույց է տրված խնայողությունների EE՝ սլացով:

45 աստիճանի ուղիղը ցույց է տալիս, որ B կետից ծախս տնային տնտեսությունը ծախսում է ավելի քան, քան նրա եկամտն է: Եկամտի նկատմամբ սպառման ավելցուկը «սապախնայողություն» է և չափվում է սպառման ֆունկցիայի և 45 աստիճանի թեքության ուղիղի միջև ընկած ուղղահիգ հեռավորությամբ:

Ամփոփելով

45 աստիճանի թեքության ուղիղի ցանկացած կետում սպառումը ճշտորեն հավասար է եկամտին, և տնային տնտեսությունն ունի գոյակյան խնայողություն: Երբ սպառման ֆունկցիան գտնվում է 45 աստիճանի ուղիղի վերև, տնային տնտեսությունն սապախնայում է: Իսկ երբ սպառման ֆունկցիան ընկած է 45 աստիճանի ուղիղից

Նկար 7-3. Սպառման ֆունկցիայի գծագիրը

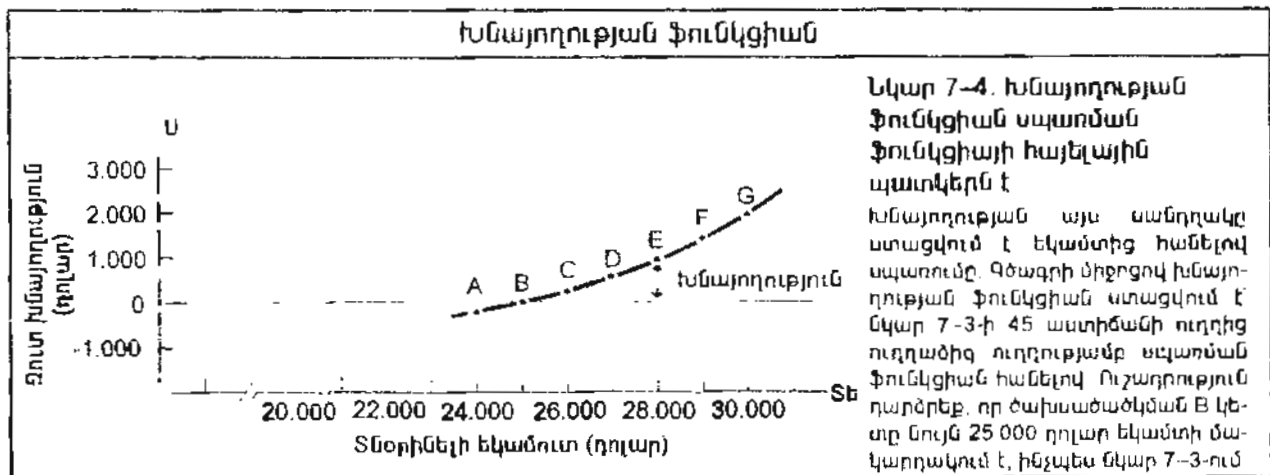
A, B, C, ... G կետերով անցնող կորը սպառման ֆունկցիան է: Չորիզոնական առանցքը ներկայացնում է տնօրինելի եկամտի մակարդակը (ՏԵ): ՏԵ-ի յուրաքանչյուր մակարդակի համար սպառման ֆունկցիան ցույց է տալիս տնային տնտեսության սպառման (Ս) զուտարդյուն մակարդակը: Ուշադրություն դարձրեք, որ ՏԵ-ի աճման հետ սպառումն աճում է 45 աստիճանի քեթրության ուղղին օգնում է գտնելու ծախսածածկման կետը և հնարավորություն է տալիս աջաչափով որոշելու խնայողությունը: (Աղբյուրը՝ աղյուսակ 7-3)

Ենթև, տնային տնտեսությունն ունի դրական խնայողություն: Խնայողության և ապահովագրության չափը միշտ որոշվում է սպառման ֆունկցիայի և 45 աստիճանի ուղղի միջև եղած ուղղաձիգ հեռավորությամբ:

Խնայողության ֆունկցիան: Խնայողության ֆունկցիան նկարագրում է խնայողության մակարդակի և եկամտի փոխառնությունը: Դա գծագրի օգնությամբ ցույց է տրված նկար 7-4-ում: Տնօրինելի եկամուտը նորից տեղադրում ենք չորիզոնական ա-

ռանցքի վրա, բայց հիմա ուղղաձիգ առանցքի վրա խնայողությունն է լինի դա բացասական մեծություն, քե՛րդական:

Խնայողության ֆունկցիան անմիջականորեն ստացվում է նկար 7-3-ից: Այն 45 աստիճանի ուղղի և սպառման ֆունկցիայի միջև եղած ուղղաձիգ հեռավորությունն է: Օրինակ, նկար 7-3-ի A կետում տեսնում ենք, որ տնային տնտեսության խնայողությունը բացասական է, քանի որ նրա սպառման ֆունկցիան ընկած է 45 աստիճան ուղղից վերև, նկար 7-4-ում ապախնայողությունը ցույց է տրված ուղղակիորեն՝

Նկար 7-4. Խնայողության ֆունկցիան սպառման ֆունկցիայի հայելային պատկերն է

Խնայողության այս սանդղակը ստացվում է եկամտից հանելով սպառումը: Գծագրի միջոցով խնայողության ֆունկցիան ստացվում է նկար 7-3-ի 45 աստիճանի ուղղից ուղղությամբ սպառման ֆունկցիան հանելով: Ուշադրություն դարձրեք, որ ծախսածածկման B կետը նույն 25 000 զուտ եկամտի մակարդակում է, ինչպես նկար 7-3-ում

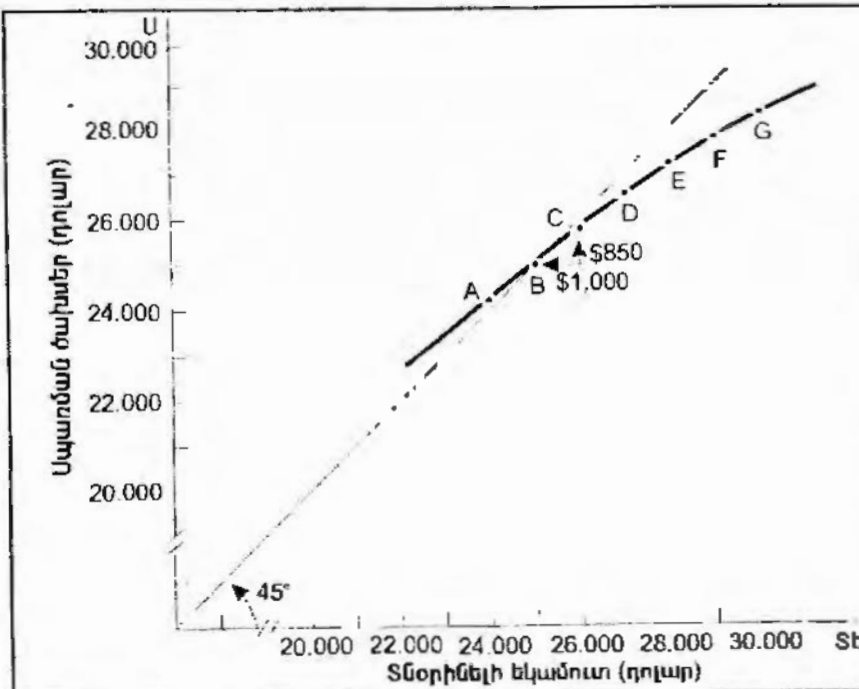
Ապառում և խնայողություն

	(1) ՏՃօրինելի եկամուտ (հարկումից հետո, դոլար)	(2) Ապառման ծախսեր (դոլար)	(3) Ապառման սահմանային հավվածություն (ՍՄՀ)	(4) Զուտ խնայողություն (դոլար) (4) = (1) - (2)	(5) Խնայողության սահմանային հավվածություն (ԽՍՀ)
A	24.000	24.110	$\frac{890}{1.000} = 0,89$	-110	$\frac{110}{1.000} = 0,11$
B	25.000	25.000	$\frac{850}{1.000} = 0,85$	0	$\frac{150}{1.000} = 0,15$
C	26.000	25.850	$\frac{750}{1.000} = 0,75$	+150	$\frac{250}{1.000} = 0,25$
D	27.000	26.600	$\frac{640}{1.000} = 0,64$	+400	$\frac{360}{1.000} = 0,36$
F	28.000	27.240	$\frac{590}{1.000} = 0,59$	+760	$\frac{410}{1.000} = 0,41$
F	29.000	27.830	$\frac{530}{1.000} = 0,53$	+1.170	$\frac{470}{1.000} = 0,47$
G	30.000	28.360		+1.640	

Աղյուսակ 7-4. Ապառման և խնայողության սահմանային հավվածությունները

Եկամտի յուրաքանչյուր դոլար, որը չի ծախսվում սպառման նպատակով, խնայվում է: Հավելյալ եկամտի յուրաքանչյուր դոլար հատկացվում է կամ հավելյալ սպառմանը, կամ հավելյալ խնայողությանը: Այս փաստերի միա-

վորումը թույլ է տալիս հաշվարկելու սպառման սահմանային հավվածությունը (ՍՄՀ) և խնայողության սահմանային հավվածությունը (ԽՍՀ):

Սկար 7-5. Ապառման ֆունկցիայի բեքությունը նրա ՍՄՀ-ն է

Ապառման սահմանային հավվածությունը (ՍՄՀ) հաշվարկելու համար հաշվում ենք սպառման ֆունկցիայի բեքությունը՝ կառուցելով ուղղանկյուն եռանկյուն և նրա բարձրությունը բաժանելով հիմքի վրա: B կետից C-ին անցնելիս սպառման անը կազմել է 850 դոլար, մինչդեռ տնօրինելի եկամտի փոփոխությունը հավասար է 1000 դոլարի: Թեքությունը, որը հավասար է U-ի փոփոխությունը բաժանած S-ի փոփոխության վրա, ՍՄՀ-ն է: Եթե սպառման ֆունկցիան անենուրեք վարընթաց է, ապա ՍՄՀ-ի դեպքում դա ի՞նչ է նշանակում:

խնայողությունների ֆունկցիան A կետում գտնվում է գրոյական խնայողության գծից ներքև: Լծան ձևով B կետից աչ խնայողությունը դրական է, քանի որ խնայողության ֆունկցիան գտնվում է գրոյական խնայողության գծից վերև:

ՄՊԱՌՄԱՆ ԱՍԳՄԱՆԱՅԻՆ ՀԱԿՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

ժամանակակից մակրոտնտեսագիտությունը մեծ կարևորություն է տալիս սպառման փոփոխությանը՝ կախված եկամտի փոփոխությունից: Այս հասկացությունը կոչվում է սպառման սահմանային հակվածություն կամ ՄԱԳ:

Սպառման սահմանային հակվածությունը եկամտի հավելյալ դոլարից մարդկանց լրացուցիչ սպառման մեծությունն է:

«Սահմանային» բառն ամբողջ տնտեսագիտության մեջ օգտագործվում է հավելյալ կամ լրացուցիչ իմաստով: Օրինակ, «սահմանային ծախս» նշանակում է հավելյալ ծախս՝ արտադրանքի լրացուցիչ միավորի արտադրության համար: «Սպառման հակվածություն» նշանակում է սպառման ցանկալի մակարդակ: ՄԱԳ-ն, այսպիսով, եկամտի հավելյալ դոլարից առաջացող հավելյալ կամ լրացուցիչ սպառումն է:

Աղյուսակ 7-4-ում աղյուսակ 7-3-ի տվյալներն են՝ վերադասաւորված աճելի հարմար ձևով: Լախ՝ ստուգեք նրա համարժեքությունն աղյուսակ 7-3-ին: Այնուհետև, դիտարկեք (1) և (2) սյունակները՝ տեսնելու համար, թե սպառման ծախսերն ինչպես են աճում եկամտի բարձրացող մակարդակների հետ միասին:

Այլուսակ (3)-ը ցույց է տալիս, թե սպառման սահմանային հակվածությունն ինչպես ենք հաշվարկում: B կետից C-ին անցնելիս եկամուտը մեծանում է 1000 դոլարով՝ 25.000-ից հասնելով 26.000-ի: Որքա՞ն է աճում սպառումը: Սպառումն աճում է 25.000-ից 25.850-ի՝ աճելով 850 դոլարով: Հետևաբար, հավելյալ սպառումը կազմում է լրացուցիչ եկամտի 0.85

մասը: Եկամտի աճն մի լրացուցիչ դոլարից 85 ցենտը հատկացվում է սպառմանը, իսկ 15 ցենտը՝ խնայողությանը: Շարժվելով B կետից C, տեսնում ենք, որ սպառման սահմանային հակվածությունը կամ ՄԱԳ-ն 0.85 է:

ՄԱԳ-ն կարող եք որոշել եկամտի այլ մակարդակների միջև: Աղյուսակ 7-4-ում ՄԱԳ-ն սկսում է 0.89-ից՝ նվազ եկամուտների համար և ի վերջո ընկնում է 0.53-ի՝ բարձր եկամուտների դեպքում:

Սպառման սահմանային հակվածությունը որպես երկրաչափական թեքություն: Արդեն գիտենք, թե եկամտի ու սպառման տվյալների հիման վրա ինչպես հաշվարկել ՄԱԳ-ն: Ցանկանում ենք նաև հասկանալ, թե զծագրի միջոցով ինչպես կարելի է հաշվարկել ՄԱԳ-ն: Կհամոզվենք, որ ՄԱԳ-ն տրվում է սպառման ֆունկցիայի թեքությամբ:

Եկար 7-5-ը ցույց է տալիս, թե ՄԱԳ-ն ինչպես կարելի է հաշվարկել զծագրի միջոցով: B և C կետերի մոտ գծվում է մի փոքրիկ ուղղանկյուն եռանկյուն: Երբ B կետից C-ն շարժվելիս եկամուտն աճում է 1000 դոլարով, սպառման մեծությունն աճում է 850 դոլարով: Հետևաբար, այդ տիրույթում ՄԱԳ-ն հավասար է $\$850/\$1000 = 0.85$: Բայց, ինչպես ցույց է տրվել 1 գլխի հակվածում, ուղղի թեքությունը «աճի հարաբերությունն է տեղաշարժին»: Հետևաբար, կարող ենք նկատել, որ սպառման ֆունկցիայի թեքությունը B և C կետերի միջև 0.85* է:

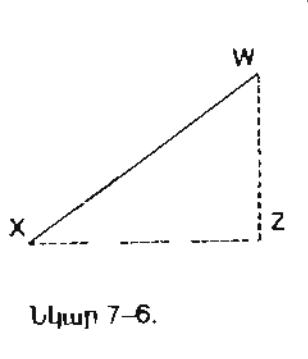
Սպառման ֆունկցիայի թեքությունը, որը չափվում է եկամտի փոփոխության յուրաքանչյուր դոլարին ընկնող սպառման փոփոխությամբ, սպառման սահմանային հակվածությունն է:

ԽՆԱՅՈՂՈՒԹՅԱՆ ԱՍԳՄԱՆԱՅԻՆ ՀԱԿՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

Սպառման սահմանային հակվածության հետ միասին գոյություն ունի նրա հայելային պատկերը՝ խնայողության սահմանային հակվածությունը կամ խՄԳ-ն: **Խնայողության սահմանային հակ-**

* Ուղղի թեքությունը ջննարկվել է 1 գլխի հակվածում, բայց մի համառոտ ակնարկը կարող է օգտակար լինել: Ուղղի թեքության չափը կարող է լուսաբանվել նկար 7-6-ի ուղղանկյուն եռանկյան օգնությամբ: Որպես XW ուղղի թեքության չափ միշտ նկատի ունենք ZW-ի հարաբերությունը XZ-ին: Թեքությունը «աճի հարաբերությունն է տեղաշարժին»: Եթե XW գիծը ուղիղ չէ ինչպես որ տնտեսագիտության մեջ հանդիպող շատ կորեր, ապա որպես թեքություն ընդունում ենք տրված կետում շոշափողի թեքությունը: Այսինքն եթե ու-

զում ենք գտնել թեքությունը նկար 7-5-ի G կետում, սկզբում (1) քանոնը տեղադրում ենք G կետում կրի շոշափողի ուղղությամբ, այնուհետև (2) թեքությունը հաշվում ենք որպես քանոնի ուղղությամբ զծված շոշափողի աճի հարաբերություն տեղաշարժին: Սպառման ֆունկցիայի դեպքում թեքությունը ՆԱԳ-ն է կամ սպառման սահմանային հակվածությունը նմանապես եթե կորը խնայողության ֆունկցիան է ապա թեքությունը սահմանվում է որպես խնայողության սահմանային հակվածություն կամ խՄԳ:

Նկար 7-6.

վածությունը սահմանվում է որպես եկամտի հավելյալ դոլարի այն մասը, որը հատկացվում է լրացուցիչ խնայողությանը:

Ինչու՞ են ՍՄԳ-ն ու ԽՍԳ-ն իրար հետ կապված որպես հայելային պատկերներ. Զիշեք, որ եկամուտը հավասար է սպառման և խնայողության գումարին՝ դա նշանակում է, որ եկամտի յուրաքանչյուր հավելյալ դոլարը պետք է բաժանվի լրացուցիչ սպառման և լրացուցիչ խնայողության միջև. Սյալիսով, եթե ՍՄԳ-ն 0.85 է, ապա ԽՍԳ-ն պետք է լինի 0.15 (ինչի՞ հավասար կլինի ԽՍԳ-ն, եթե ՍՄԳ-ն լինի 0.6 կամ 0.99): Ադյուսակ 7-4-ի (3) և (5) սյունակների համեմատությունը հաստատում է, որ եկամտի ամեն մի մակարդակի դեպքում ՍՄԳ-ի և ԽՍԳ-ի գումարը միշտ ճշտորեն պետք է տա 1, ոչ ավել և ոչ էլ պակաս. Ամենուրեք և միշտ $\text{ԽՍԳ} + \text{ՍՄԳ} = 1$:

ՍԱՀԱՆՈՒՄՆԵՐԻ ՀՈՍՏՈՒՑ ԿՐԿՆՈՒԹՅՈՒՆ

Համառոտակի աչքի անցկացնենք մեր սովորած սահմանումները:

1. *Սպառման ֆունկցիան սպառման մակարդակն առնչում է տնօրինելի եկամտի մակարդակին:*
2. *Խնայողության ֆունկցիան խնայողությունն առնչում է տնօրինելի եկամտին: Խնայողության և սպառման սանդղակները հայելային պատկերներ են, քանի որ այն, ինչ խնայվում է, ուրեմն չի սպառվում:*
3. *Սպառման սահմանային հավվածությունը (ՍՄԳ) եկամտի հավելյալ դոլարի ստեղծած լրացուցիչ սպառման մեծությունն է. Գծագրով այն տրվում է սպառման ֆունկցիայի թեքությանը:*
4. *Խնայողության սահմանային հավվածությունը (ԽՍԳ) եկամտի յուրաքանչյուր հավելյալ դոլարի ստեղծած լրացուցիչ խնայողությունն է. Գծագրի վրա դա խնայողությունների սանդղակի թեքությունն է:*
5. *Քանի որ եկամտի յուրաքանչյուր դոլարի այն մասը, որը չի սպառվում, անհրաժեշտաբար խնայվում է, ապա $\text{ԽՍԳ} + \text{ՍՄԳ} = 1$ - ՍՄԳ:*

ԱԶԳԱՅԻՆ ՄՊԱՌԱՍՆ ՎԱՐՔԸ

Մինչև հիմա տիպական ընտանիքների բյուջեի պատկերներն ու սպառման վարքը քննարկել ենք տարբեր եկամուտների դեպքում: Հիմա անդրադառնում ենք երկրի՝ որպես ամբողջության, սպառման վարքի քննարկմանը. Տեսային տնտեսությունների վարքից ազ-

գային հավվածության անցումը բնորոշ է մակրոտնտեսագիտության մեթոդաբանությանը. սկսում ենք անհատական մակարդակում տնտեսական գործունեության քննարկումից, իսկ այնուհետև անհատների ընդհանրացնում ենք՝ ուսումնասիրելու համար. թե ընդհանուր տնտեսությունն ինչ ձևով է գործում:

Ինչու՞ ենք այսպիսի հետաքրքրություն ցուցաբերում ազգային սպառման հավումների նկատմամբ: Ապառու՞նը կարևոր է, նախ՝ քանի որ այն ընդհանուր ծախսի գլխավոր բաղադրիչն է, իսկ այս գլուխներում մեր խնդիրն է հասկանալ ընդհանուր պահանջարկի որոշումը. երկրորդ՝ ինչը չի սպառվում՝ խնայվում է և առկա է երկրում ներդրման համար, իսկ ներդրումը երկարաժամկետ հեռանկարում տնտեսական զարգացման հիմնական քարշիչ ուժն է: Սպառման և խնայողության վարքերը տնտեսական աճի և գործարարության պարբերաշրջանների ըմբռնման բանալին են:

ՄՊԱՌԱՍՆ ՈՐՈՇԻՉՆԵՐԸ

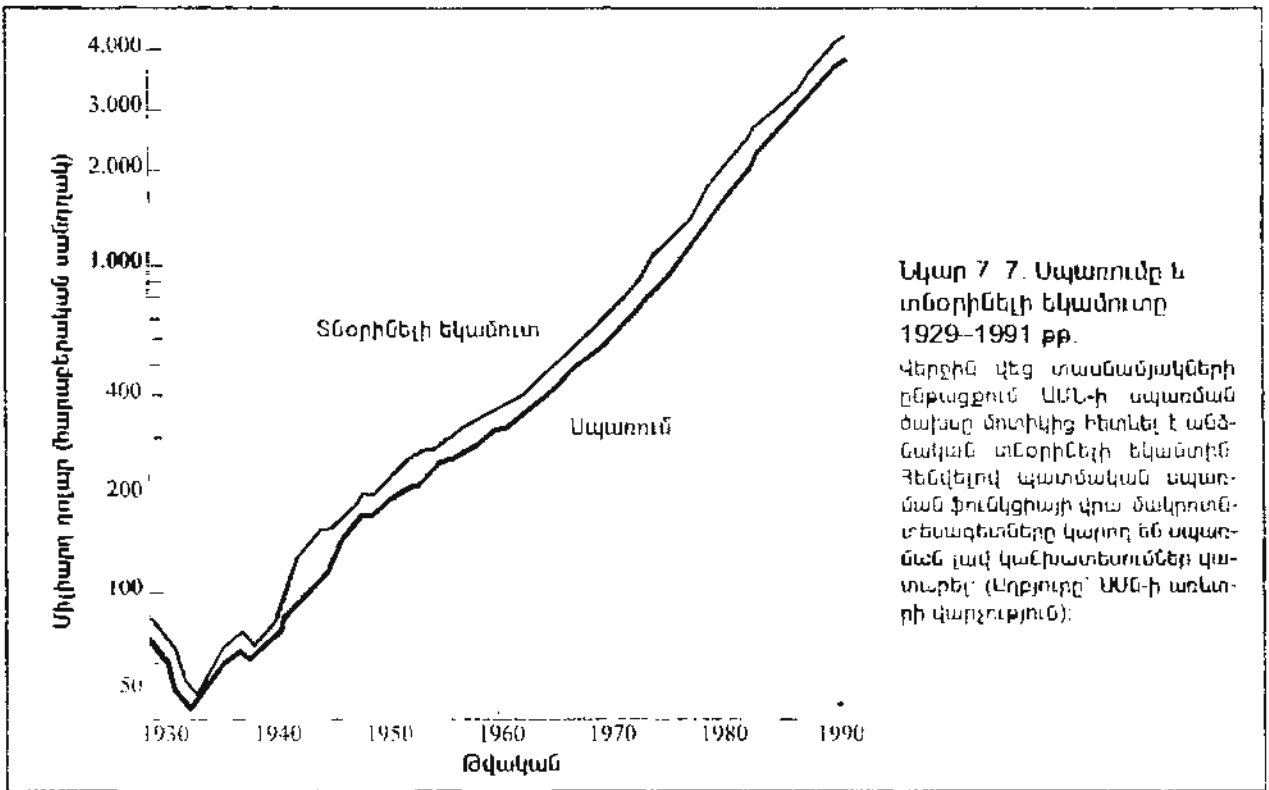
Սկսում ենք այն հիմնական ուժերի վերլուծությունից, որոնք ազդում են սպառողների ծախսերի վրա. Ո՞ր գործոններն են որոշում սպառման ծախսերը երկրի կյանքի և կենսագործունեության մեջ:

Ընթացիկ տնօրինելի եկամուտ: Նկար 7-7-ը ցույց է տալիս, թե 1929-1991 թթ. սպառումն ինչպես է հետևել տնօրինելի եկամտին: Սիայն երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ժամանակ, երբ ապրանքները քիչ էին և նորմավորված, իսկ մարդկանց ստիպում էին խնայել՝ բազմապիսի քանքերին սատարելու համար, եկամուտն ու սպառումը համատեղ չեն շարժվել:

Ոչ պաշտոնական դիտումներն ու վիճակագրական ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ տնօրինելի եկամտի ընթացիկ մակարդակը երկրի սպառումը որոշող կենտրոնական գործոնն է:

Կայուն եկամուտ: Սպառման պարզագույն տեսությունը սպառման ծախսերը կանխատեսելու համար օգտագործում է միայն ընթացիկ տարվա եկամուտը: Մանրագինն ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ մարդիկ իրենց սպառման ծախսերը կառուցում են երկարաժամկետ հեռանկարում եկամտի հավվածության, ինչպես նաև ընթացիկ տնօրինելի եկամտի հիմքի վրա:

Որո՞նք են դրա օրինակները: Եթե վատ եղանակը ոչնչացնի բերքը, ապա ազաբակատերերը կսպասվինեն իրենց նախկին խնայողություններին: Քանի որ բժշկականի ուսանողներն ակնկալում են բարձր

մասնագիտական վաստակներ, նրանք երիտասարդ տարիքում սպառման նպատակների համար կվատարեն փոխառություններ: Այս հանգամանքներում սպառողները հանդես են բերում հեռատեսություն և խորհում են. «Այս տարվա եկամուտը ժամանակավորապես ՚ս է բարձր կամ ցածր: Ընթացիկ և ապագա իմ եկամտով, առանց խոշոր պարտքերի, այսօր որքա՞ն կարող եմ սպառել»:

Եղած տվյալները ցույց են տալիս, որ սպառողներն իրենց սպառման մակարդակներն ընտրելիս ընդհանրապես այժի առաջ են ունենում ինչպես ընթացիկ եկամուտները, այնպես էլ ակնկալիքը երկարատև հեռանկարում: Հասկանալու համար, թե սպառումն ինչպես է կախված եկամտի երկարաժամկետ հեռանկարային հակումից, տնտեսագետները ստեղծել են *կայուն եկամտի տեսությունը* և *կյանքի պարբերաշրջանների վարկածը*:

Կայուն եկամուտը եկամտի այն մակարդակն է, որ տնային տնտեսությունները կսահանային, եթե բացառվեին ժամանակավոր կամ անցողիկ այնպիսի գործոններ, ինչպիսիք են եղանակը, կարճատև գործարարության պարբերաշրջանը կամ պատահական շահույթն ու կորուստը²: Ըստ կայուն եկամտի տե-

սության, սպառումը հիմնականում համապատասխանում է կայուն եկամտին: Այս մոտեցումը ենթադրում է, որ սպառողները հավասարապես չեն արձագանքում եկամտի բոլոր ցնցումներին. եթե եկամտի փոփոխությունը կայուն է փվում (ինչպես, օրինակ, ապահով և բարձր վճարվող պաշտոնի նշանակվելու դեպքում), ապա հավանական է, որ մարդիկ չապառեն իրենց եկամտի աճի մեծ մասը: Մյուս կողմից, եթե եկամտի փոփոխությունն ակնհայտորեն ժամանակավոր է (օրինակ, եթե այն ստացվել է միանվագ շահութաբաժնից կամ հաջող բերքահավաքից), ապա եկամտի նշանակալի մասը կարող է խնայվել:

Հարստություն և այլ ազդեցություններ: Սպառման մեծության հաջորդ կարևոր որոշիչը հարստությունն է: Դիտարկենք տարեկան 25 000 դոլար հավասարաչափ եկամուտներով երկու սպառողների: Մեկը դրամատաճն ունի 100 000 դոլար, մինչդեռ մյուսը ոչ մի խնայողություն չունի: Առաջին անձնավորությունը կարող է իր հարստության մի մասը

մանը (կայուն եկամտի վարկած) և Ֆրանկո Մոդիլյանին (կյանքի պարբերաշրջանների կաղապար): Երկուսն էլ տնտեսագիտության բնագավառի: Տրեյլ յան մրցանակի են արժանացել այս և այլ ստապարեզներում մեծը բերած նվաճումների համար:

² Երկարատև ազդեցությունների առաջին յուրօրինակ ուսումնասիրությունները կատարել են Սիլվեո Ֆրիդ-

սպառել, իսկ մյուսը չունի հարստություն, որից կարողանա օգտվել: Այն փաստը, որ ավելի մեծ հարստությունը հանգեցնում է ավելի բարձր սպառման, կոչվում է *հարստության ազդեցություն*:

Սովորաբար հարստությունը տարեցտարի արագորեն չի փոխվում: Հետևաբար, հարստության ազդակը սպառման մեջ հազվադեպ է կտրուկ տեղաշարժեր առաջացնում: Ասկայն ժամանակ առ ժամանակ տեղի են ունենում բացառություններ: Երբ 1929 թ. հետո բաժնետոմսերի շուկան գլխիվայր շրջվեց, հարստությունները փլուզվեցին, իսկ թղթադրամով հարուստ կապիտալիստները մի գիշերվա մեջ չքավորներ դարձան: Շատ ունեւորներ ստիպված էին կրճատելու իրենց սպառումը: Եման ձևով, երբ բաժնետոմսերի գները 1980-ական թվականների կեսերին բարձրացան 1982 թ. հետո մարդկանց հարստությանը գումարելով ավելի քան մեկ տրիլիոն դոլար, սպառումը հավանաբար խթանվեց այն բանից, որ մարդիկ հարստության ներոս գզացին:

Որպես խնայողության և սպառման կարևոր որոշիչներ ժամանակ առ ժամանակ նշվում են նաև այլ գործոններ: Որոշ տնտեսագետներ հավատացած են, որ խնայողությունն ընկնում է հատույցի փոքր չափերի պատճառով: Հարվարդի պրոֆեսոր Սարթին Ֆելդշթայնը՝ նախագահ Ռեյգանի օրոք տնտեսական խորհրդականների խմբի նախագահը, վաստարկում էր, որ առատածեռն սոցիալական ապահովության համակարգն իջեցնում է անձնական խնայողությունը, քանի որ ակնկալում ենք պաշտոնաթող լինելուց հետո բարձր պետական թոշակներ և ծերության համար այսօր քիչ ենք խնայում:

Սպառումը որոշելու մեջ, բացի ընթացիկ եկամտից, մյուս ազդեցությունները որքանով են կարևոր: Զչերն են կասկածի ենթարկում խնայողության մակարդակի վրա կայուն եկամտի, հարստության, սոցիալական գործոնների և ակնկալիքների ազդեցության կարևորությունը: Ասկայն տարեցտարի սպառման փոփոխության զլխավոր որոշիչը մնում է իրական տնօրինելի եկամուտը:

ԱԶԳԱՅԻՆ ՄՊԱՈՍԱԼ ՖՈՒԿՍԻՄՆ

Սպառման որոշիչները դիտարկելուց հետո կարող ենք եզրակացնել, որ ազգային սպառման մակարդակի հիմնական որոշիչը տնօրինելի եկամուտն է: Այս արդյունքի հիման վրա նկար 7-8-ում կարող ենք ներկայացնել սպառման և տնօրինելի եկամտի վերջին տարեկան տվյալները: Շեղումները պատկերող գծագիրը ցույց է տալիս 1966-1991 թթ ժամանակահատվածի տվյալները: Նրա յուրաքանչյուր կետը ներկայացնում է տվյալ տարվա սպառման և եկամտի մակարդակները:

Ի կրումն դրա ցրված կետերի միջով անց ենք կացրել մի գիծ, որը նշանակված է ՄՍ-ով և անվանված «հարմարեցված սպառման ֆունկցիա»։ Այս հարմարեցված սպառման ֆունկցիան ցույց է տալիս թե վերջին բառորդ դարի ընթացքում սպառումը որքան մոտիկից է հետևել տնօրինելի եկամտին: Իրականում տնտեսագիտության պատմաբանները գտնում են, որ տնօրինելի եկամտի և սպառման սերտ կապը սկիզբ է առնում տասնիններորդ դարից: Այս առնչությունը, որ սպառողները միշտ խնայում են իրենց տնօրինելի եկամտի 7 տոկոսը, մակրոտնտեսագիտության ամենատեսական փորձառական օրի մաշակություններից մեկն է: Նկար 7-8-ը ցույց է տալիս, որ հարմարեցված ուղիղը իրական տվյալներին հետևում է շատ մոտիկից:

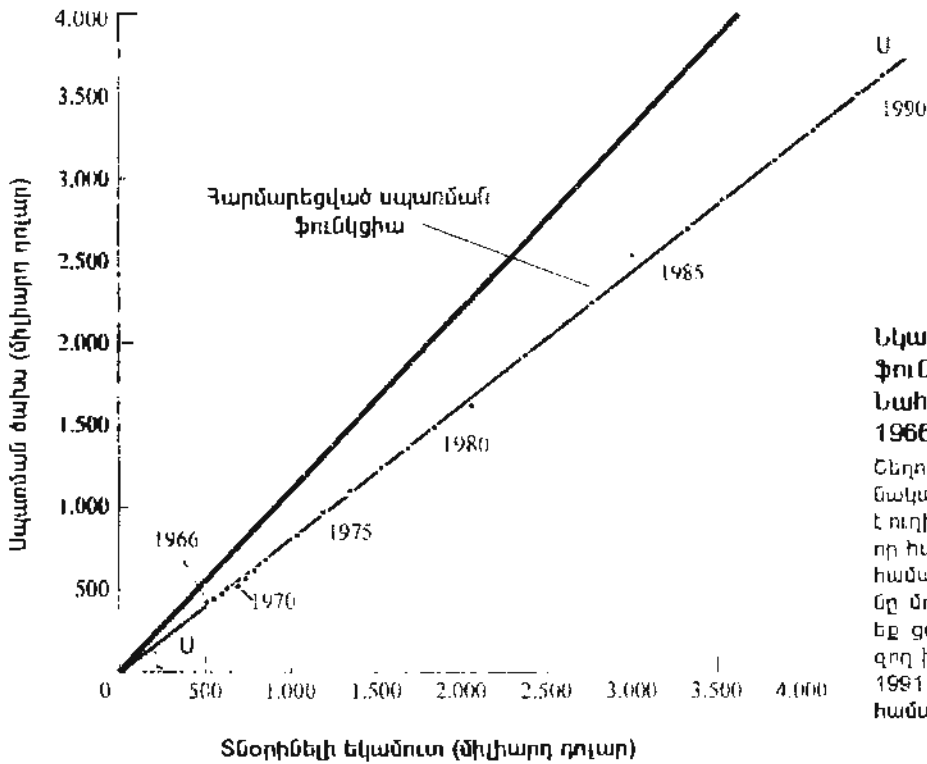
ԱՄՆ-Ի ՆԿԱՉՈՂ ԽՆԱՅՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԶԱՓԸ

Երկարառև հեռանկարում երկրի հիմնական միջոցների կազմավորումը որոշվում է նրա ազգային խնայողությունների չափով: Երբ որևէ երկիր խնայում է մեծ չափով, ապա նրա հիմնական միջոցների պաշարն աճում է արագորեն, և նա վայելում է ներուժային արտադրանքի արագ աճ: Երբ երկիր խնայողությունների չափը փոքր է, նրա սարքավորումներն ու գործարանները հնանում են, և նրա ենթակառուցվածքը սկսում են շարքից դուրս գալ: խնայողության, ներդրման և տնտեսական աճի այս սերտ կապն է այն զլխավոր պատճառը, որ տնտեսագետները այսչափ մտահոգված են երկրի խնայողությունների չափով:

Սոյուսակ 7-5-ում թվարկված են 1960-1989 թթ ժամանակահատվածում առաջատար երկրների գուտ խնայողությունների չափերը: Այն ցույց է տալիս, որ ճապոնիան զլխավորում է խնայողության որպես ազգային եկամտի տոկոսի, ցուցակը՝ մինչդեռ Միացյալ Նահանգները քարշ է գալիս մյուս առաջատար երկրների վերջում: Ավելին, անցած տասնամյակի ընթացքում ՄՍՆ-ի առանց այն էլ զածր խնայողության մակարդակը նույնիսկ ավելի է նվազել: Նկար 7-9-ը ցույց է տալիս գուտ մասնաւոր խնայողության (որը հավասար է գուտ արտաքին ներդրման և գուտ ներքին մասնավոր խնայողության գումարին) հակվածությունը վերջին տասնամյակների ընթացքում: Ազգային խնայողության չափը նկարագրող այս մեծությունը երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո նվազել է ավելի քան 10 տոկոսով, 1980-ական թվականների վերջին դառնալով մոտ 2 տոկոս:

Որո՞նք են ազգային խնայողության չափի գահավեժ նվազման պատճառները: Այսօր դա խիստ վիճահարույց հարց է, քայց տնտեսագետները մատնանշում են հետևյալ հնարավոր պատճառները:

Սպառումն առնչվում է եկամտի հետ

Նկար 7-8. Սպառման ֆունկցիան Ախացյալ և ախանգների համար, 1966-1991 թթ.

Շեղումները պատկերող փորձնական կետերի միջով տարված է ուղիղ գիծ. Կարող եք ստուգել, որ հարմարեցված ուղիղ ՍՄՀ-ին համապատասխանող բեքուբյունը մոտ 0,93 է. Ինչպե՞ս կարող եք ցույց տալ անձնական նվազող խնայողության չափը 1986-1991 թթ. ժամանակահատվածի համար: (Աղբյուրը՝ նկար 7-7).

- **Համերկրային բյուջեի բացը:** 1980-ական թվականների սկզբին համերկրային կառավարությունն սկսեց խրվել բյուջեի մեծ բացի մեջ. բյուջեի բացի աճը 1970-ական թվականների վերջերին տարեկան մի քանի միլիարդից 1980-ական թվականների վերջին միջինը դարձավ տարեկան 150 մլրդ. դրամ. Տնտեսագետների մեծ մասը հավատացած է, որ բյուջեի մեծ բացը խթանում է սպառումը և դրանով նվազեցնում ազգային խնայողությունը: Ոմանք հաշվել են, որ ազգային խնայողության չափի նվազումը հիմնականում 1980-ական թթ. բյուջեի մեծ բացի հետևանքն է³:
- **Սոցիալական ապահովության համակարգը:** Շատ տնտեսագետներ փաստարկում են, որ սոցիալական ապահովության համակարգի կիրառումը մասնակիորեն վերացրել է անձնական

խնայողության անհրաժեշտությունը: Վաղ ժամանակներում ընտանիքը աշխատանքային տարիներին խնայողություն էր կատարում, որպեսզի աշխատանքը թողնելուց հետո միջոցներ ունենար նեղ օրվա համար: Այսօր կառավարությունը հավաստում է սոցիալական ապահովության հարկեր և վճարում սոցիալական ապահովության նպաստներ՝ մասնակիորեն վերացնելով աշխատանքը թողնելու պարագայում անձնական խնայողության անհրաժեշտությունը: Եկամտատար մյուս համակարգերը ևս ունեն նման ներգործություն. փոքրացնելով խնայողության անհրաժեշտությունը նեղ օրվա համար, օրինակ բերքի ապահովագրությունը՝ ազարակատերերի համար, բժշկական խնամքը՝ կարիքավորների համար, այս բոլորը թուլացնում են խնայողու-

³ Տեսաբանների դպրոցներից մեկը, որը ծագել է հարվարդական Ռոբերթ Բարոյի ռազմաժողովուրդներին հիմնան վրա, գտնում է, որ պետական բյուջեի բացը չի խթանում սպառումը: Բարոյի տեսության տրամաբանությունն այն է, որ երբ կառավարությունը բյուջեի բացը փակելու նպատակով փոխառություն

է կատարում, մարդիկ արդեն գիտեն, որ կառավարությունն ի վերջո կբարձրացնի հարկերը, որպեսզի հետ վճարի պարտքը: Իրմնական դրամազույլսն ու շահը՝ հանրային և հեռուտես սպառողները համապատասխանաբար կխնայեն միշտ այնքան, որ համակշիռն պետական բացը ներգործությունը:

յուն կատարելու մարդկանց նախազգուշական դրոշմատեղադրումը:

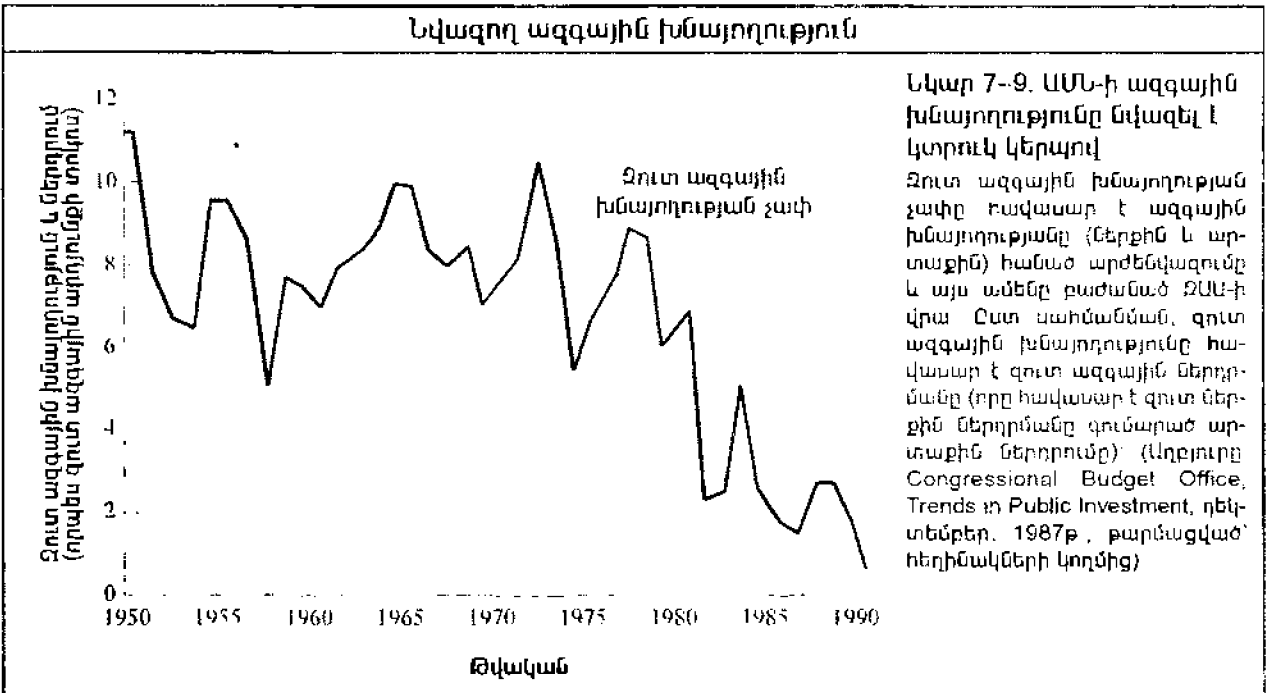
Ազգային խնայողության չափերը 1960--1989 թթ.	
Երկիրը	Ազգային խնայողության չափը (զուտ ազգային խնայողությունը որպես ԳՆԱ-ի տոկոս)
Ճապոնիա	20,7
Արևմտյան Գերմանիա	44,0
Ֆրանսիա	13,6
Կանադա	9,9
Միացյալ թագավորություն	7,4
Միացյալ Նահանգներ	7,2

Աղբյուրը՝ OECD, National Accounts, 1960-1989 թթ (Փարիզ, 1991 թ.) և ԱՄՆ-ի առևտրի վարչություն

Աղյուսակ 7-5. ԱՄՆ-ի խնայողությունների չափը հետ է մնում մյուս առաջատար արդյունաբերական երկրների նույն ցուցանիշից

Աղյուսակը ցույց է տալիս զուտ ազգային մասնավոր խնայողությունը (որը հավասար է տնային տնտեսությունների և ձեռնարկությունների ներքին և արտաքին զուտ խնայողությանը) բաժանած ԳՆԱ-ի վրա:

- **Ֆինանսական միջոցների շուկաները** Մինչև վերջերս ֆինանսական միջոցների շուկաներն ունեին շատ անկատարություններ: Մարդիկ կարևոր նպատակների համար փող փոխառելիս հանդիպում էին մեծ դժվարությունների լինելու պատան կառուցում, կրթության ֆինանսավորում, թե որևէ գործի ձեռնարկում: Ֆինանսական միջոցների շուկաների զարգացմանը զուգընթաց, հաճախ կառավարության օգնությամբ, փոխառելու նոր հնարավորությունները մարդկանց թույլ տվեցին գումարները ձեռք բերել ավելի հեշտությամբ: Դրա լավ օրինակներից մեկը ուսանողական փոխառություններն են: Տասնամյակներ առաջ քոլեջում ուսումնառությունը ֆինանսավորվում էր կամ ընտանեկան խնայողություններով, կամ ուսանողի աշխատանքով: Այսօր, քանի որ համերկրային կառավարությունը երաշխավորում է ուսանողական շատ փոխառություններ, ուսանողներն իրենց ուսման վարձը վճարելու համար կարող են փոխառություն կատարել: Իսկ հետագայում իրենց վաստակներից հետ վճարել փոխառությունների դիմաց:
- **Այլ աղբյուրներ:** Ազգային խնայողության նվազող չափի համար նշվել են շատ այլ պատճառներ: Որոշ տեսաբաններ մատնանշել են 1970-ական թվականների վերջերի և 1980-ական թվականների սկզբի բարձր գնաճը, թեպետև այս

պատճառը կարող է բացատրել, քանի որ 1980-ական թվականների վերջերին, գնաճը վերանալուց հետո, խնայողության նվազումը շարունակվեց: Սյուսները վերջին տարիներին խնայողության նվազմամբ թուլացող շահագրգռությունը բացատրում են բարձր հարկադրույքներով և խնայողության ցածր հետադարձային հատույցներով՝ Այստեղ նույնպես փաստարկը համոզիչ չէ. քանի որ խնայողությունը չվերականգնվեց նույնիսկ 1980-ական թվականներին հարկադրույքների փոքրացումից և իրական շահագրգռությունի մեծացումից հետո: Այլ ենթադրությունների թվում են սոցիոլոգիական վարկածները, ինչպես. օրինակ, բողոքականության բարոյախոսության ենթադր-

յալ անկումը (բարոյախոսություն, որն ըստ Թոուսիի և այլ պատմաբանների, նախորդ դարերում կապիտալիզմի զարգացման հիմնական շարժիչ ուժն է եղել):

Ազգային խնայողության անկումը շարունակում է մնալ մի անհասկանալի երևույթ, որը կասկածի տակ է դնում մակրոտնտեսագետների խորաթափանցությունը: Չնայած դեռևս ոչ մեկը չիարժեք ծնով ցույց չի տվել, «ե ինչու» է ԱՄՆ-ի ազգային խնայողության չափը վերջին տարիներին այսքան կտրուկ ընկել, գործնականում բոլորը հավատացած են, որ խնայողությունների չափը շատ ցածր է 1990-ական թվականներին ներդրումների կենսական և առողջ մակարդակ երաշխավորելու համար:

Բ. ՆԵՐՊՐՄԱՆ ՈՐՈՇԻՉՆԵՐԸ

Սասնավոր ծախսերի երկրորդ կարևոր բաղադրիչը ներդրումն է⁴: Ներդրումը մակրոտնտեսագիտության մեջ խաղում է երկու դեր: Նախ քանի որ ներդրումը ծախսի խոշոր և փոփոխական բաղադրիչ է. նրա կտրուկ փոփոխությունները կարող են կարևոր ազդեցություն ունենալ ընդհանուր պահանջարկի վրա. վերջինս, իր հերթին, ազդում է արտադրանքի և զբաղվածության վրա: Բացի դրանից, ներդրումը հանգեցնում է հիմնական միջոցների կուտակման: Երևույթների և սարքավորումների պաշարի մեծացումը խթանում է երկրի ներուժային արտադրանքը և երկարատև հեռանկարում նպաստում տնտեսական աճին:

Այսպիսով, ներդրումը երկակի դեր է խաղում ընդհանուր պահանջարկի վրա իր ունեցած ազդեցությամբ՝ ներգործելով կարճատև հեռանկարային արտադրանքի վրա և ներուժային արտադրանքի ու ընդհանուր առաջարկի վրա, հիմնական միջոցների կուտակման միջոցով ազդելով երկարատև հեռան-

կարային արտադրանքի աճի վրա:

Որո՞նք են ներդրման գլխավոր որոշիչները: 6-5 աղյուսակից հիշեք, որ ներդրումը սրուհվում է երեք բաղադրիչների՝ բնակելի կառույցների գնում, ներդրում որևէ կոնկրետ նշանակության գործարանի կամ սարքավորման մեջ և գույքապաշարի լրացումներ: Ամբողջի մոտ քառորդ մասը բնակելի շինություններն են, քասներորդ մասը՝ սովորաբար գույքապաշարի փոփոխությունն է, իսկ մնացածը՝ վերջին տարիների ամբողջ ներդրման միջին հաշվով 70 տոկոսը, ներդրումն է գործարանների և սարքավորումների մեջ:

Ինչու՞ են գործարար շրջանները ներդրումներ կատարում: Վերջին հաշվով գործարար շրջանները հիմնական միջոցներ են գնում, երբ նրանց ակնկալում են, որ դա իրենց շահույթ կբերի, այսինքն նրանց ավելի մեծ հասույթներ կբերի, քան ներդրման ծախսերն են: Այս պարզ պնդումը պարունակում է ներդրումն ըմբռնելու անհրաժեշտ երեք տարրերը՝ հասույթները, ծախսերը և ակնկալիքները:

⁴ Հիշեք, որ մակրոտնտեսագետները «ներդրում» հասկացությունն օգտագործում են նյութական հիմնական միջոցների պաշարի օգտագործողների խնայողությամբ, իսկ հիմնական միջոցներն են սարքավորումները, շինությունների կամ գույքի պաշարները, երբ Այբիեն-ը մի նոր գործարան է կառուցում կամ երբ Ամիքների ընտանիքը նոր տուն է կառուցում, նրանց կատարում են ներդրումներ: Եստեղը «ներդրման» մասին են խոսում, երբ հողակտոր, հի՛ն արժեթուղք կամ սեփականության իրավունք են գնում: Ձեռնտեսագիտության մեջ այս գնումները ֆինանսական գործարքներ կամ միջոցների տեղաբաշխման փոփոխություններ են, քանի որ ինչը մի անձնավորություն գնում է, մեկ ուրիշը վաճառում է: *Ներդրում* տեղի ունի միայն այն դեպքում, երբ իրական հիմնական միջոցներ են ստեղծվում:

Հասույթներ: Ներդրումը ձեռնարկությանը լրացուցիչ եկամուտներ կբերի, եթե ձեռնարկությանն օգնի վաճառելու ավելի շատ: Սա ենթադրում է, որ ներդրման շատ կարևոր որոշիչը արտադրության ընդհանուր մակարդակն է (կամ ՀԱԱ-ն): Երբ գործարանները պարապուրդի մեջ են, ձեռնարկատերերը համեմատաբար քիչ կարիք կունենան նոր գործարաններ կառուցելու, և ներդրումը կլինի շատ փոքր: Ավելի ընդհանուր ձևով՝ ներդրումը կախված է հասույթներից, որոնք ստեղծվում են ընդհանուր տնտեսական փիճակին համապատասխան: Որոշ ուսումնասիրություններ ցույց են տալիս, որ գործարարության պարբերաշրջանների ընթացքում արտադրանքի տատա-

նունները ազդում են ներդրման ծախսերի վրա: Արտադրանքի զգալի ներգործության վերջին օրինակներից մեկն ի հայտ եկավ 1979–1982 թթ. գործարարության անկման ընթացքում, երբ արտադրանքը կտրուկ ընկավ, իսկ ներդրումը նվազեց 22 տոկոսով:

Ծախսեր: Ներդրման մակարդակի երկրորդ կարևոր որոշիչը ներդրման ծախսերն են: Քանի որ ներդրման ապրանքները դիմանում են երկար տարիներ, ներդրման ծախսերի մասին դատելն ավելի դժվար է, քան այլ ապրանքների ծախսերի մասին, օրինակ՝ ածխի կամ ցորենի: Երբ գնված ապրանքը երկար տարիներ է դիմանում, ապա հիմնական միջոցի ծախսը պետք է հաշվարկել՝ հաշվի առնելով փոխառված գումարի շահադրույքը:

Դա հասկանալու համար նկատենք, որ հիմնական ապրանքներ գնելու համար ներդրողներն անհրաժեշտ գումարները հաճախ ստեղծում են փոխառություններով (ասենք՝ գրավի դիմաց կամ պարտատոմսերի չուկայում): Իսկ ո՞րն է փոխառության ծախսը: Դա փոխառված դրամական միջոցների *շահադրույք* է: Դիշեք, որ շահադրույքն այն գինն է, որը վճարվում է որոշ ժամանակամիջոցի ընթացքում փող փոխառելու համար: Օրինակ, մեկ տարի ժամանակով 1000 դոլար փոխառելու համար կարող եք վճարել 13 տոկոս: Տուն գնելու դեպքում շահադրույքը գրավի շահադրույքն է:

Համերկրային կառավարությունը որոշ բնագավառներում ներդրման վրա ազդելու համար երբեմն օգտագործում է ֆինանսական քաղաքականությունը: Մասնավորապես, կառավարության կողմից սահմանված *հարկերն* ազդում են ներդրման ծախսերի վրա: Ընկերակցությունների համերկրային եկամտահարկը կազմում է ընկերակցության եկամտի յուրաքանչյուր դոլարի 34 ցենտը՝ դրանով իսկ խոչընդոտելով ընկերակցությունների ներդրումը: Սակայն կառավարությունը հարկային հատուկ արտոնություններ է տալիս նալթի և զագի արդյունահանմանը՝ այդ հատվածում մեծացնելով եռանդը: Տարբեր հատվածներում կան նույնիսկ տարբեր երկրներում հարկային քաղաքականությունը խոր ներգործություն է ունենում շահույթ որոնող ընկերությունների ներդրումների վարքի վրա⁵:

Ակնկալիքներ: Ներդրումը որոշող երրորդ տարրը ակնկալիքներն են և գործարարական վստահությունը: Ներդրումն ամենից առաջ մոլեխաղ է ապագայի հետ, մի գրագ: որ ներդրումից եկած հասույքները կգերազանցեն ծախսերը: Եթե ձեռնարկությունները մտահոգված են այն բանով, որ տնտեսական պայմանները Գերմանիայում ճգնաժամային կլինեն, նրանք հակված չեն լինի ներդրելու Գերմանիայում: Ընդհակառակը, եթե ձեռնարկությունները մտա ապագայում հավանական համարեն տնտեսական աճի արագ վերականգնումը, ապա նրանք կսկսեն նախագծել գործարանի ընդլայնումը:

Այսպիսով, ներդրման պաշարները մազաբելով կախված են ապագա իրադարձությունների ակնկալիքներից և կանխատեսումներից: Բայց, ինչպես մի իմաստուն է ասել, կանխագուշակումը վտանգավոր է մանավանդ, ապագայի վերաբերմամբ: Ձեռնարկությունները շատ եռանդ են քափում ներդրումները վերլուծելու համար և փորձում են փոքրացնել իրենց ներդրումների արդյունքի անորոշությունները:

Կարող ենք ներդրման որոշումների վրա ազդող ուժերին վերաբերող մեր ակնարկն ամփոփել հետևյալ կերպ:

Ձեռնարկությունները ներդրում են շահույթ ստանալու համար: Քանի որ հիմնական ապրանքները դիմանում են երկար տարիներ, ապա ներդրման վերաբերյալ որոշումները կախված են (ա) նոր ներդրումից սուտագլոդ արտադրանքի պահանջարկից, (բ) ներդրման ծախսերի վրա ազդող շահադրույքներից ու հարկերից և (գ) տնտեսական վիճակի վերաբերյալ ձեռնարկությունների ակնկալիքներից:

ՆԵՐԴՐՄԱՆ ԳՆԱՆՁԱՐԿԻ ԿՈՐԸ

Վերլուծելու համար, թե տարբեր ուժերն ինչպես են ազդում ներդրման վրա, պետք է հասկանալ շահադրույքի և ներդրման փոխադարձ կապը: Այն կապն առանձնապես կարևոր է, քանի որ կառավարությունները ներդրման վրա հիմնականում ազդում են շահադրույքների միջոցով: Շահադրույքների և ներդրման կապը ցույց տալու համար տնտեսագետներն

⁵ Ներդրման վրա հարկման ազդեցությունը գնահատելիս տնտեսագետները հաճախ քննարկում են ներդրման հատույցների վրա դրվող «սահմանային հարկադրույքը»: Սահմանային հարկադրույքը եկամտի լրացուցիչ դոլարի դիմաց գանձվող լրացուցիչ հարկն է: 1990 թ. ընկերակցությունների ներդրումներից ստացված եկամուտների վրա դրված սահմանային հարկադրույքը, ներառյալ իշխանության տարբեր մակարդակների (համերկրային, նախաձեռնող և տեղական) կողմից գանձվող հար-

կերը, մտավորապես 38 տոկոս էր (տես նախագահի տնտեսական գեկուցագիրը, 1987թ., քննարկման համար): Սա նշանակում է, որ եթե ներդրումը բերում է 100 դոլար շահույթ, ապա ներդրող ընկերությունը պահում է 62 դոլար, իսկ կառավարությունը ստանում է 38 դոլար: Ընկերակցությունների շահույթների վրա դրվող բարձր հարկադրույքը ոճանց թույլ է տվել ասելու, որ կառավարությունն ինքն է ամենամեծ փայտերը աներիկյան կապիտալիզմի մեջ:

օգտագործում են մի սանդղակ, որը կոչվում է **Ներդրման պահանջարկի կոր**

Դիտարկենք մի պարզեցված տնտեսություն, որտեղ ձեռնարկությունները կարող են ներդրել տարբեր նախագծերի մեջ՝ (ա), (բ), (գ) և այլն մինչև (ը)։ Այս ներդրումները (ինչպիսիք են էլեկտրակայանները կամ շինությունները) այնքան տևական են, որ կարող ենք փոխարինման անհրաժեշտությունն անտեսել։ Այնուհետև, յուրաքանչյուր տարի դրանք բերում են զուտ եկամտի հաստատուն հոսք, իսկ գնած տեղի չունի։ Այդուսակ 7-6-ը յուրաքանչյուր նախագծի համար ցույց է տալիս ներդրման ֆինանսական տվյալները։

Դիտարկենք (ա) նախագիծը։ Այս նախագիծն արժե մեկ միլիոն դոլար։ Ներդրված յուրաքանչյուր 1000 դոլարի դիմաց այն բերում է շատ բարձր հատույց՝ տարեկան 1500 դոլար հասույթ (տարեկան 150 տոկոս շահութաբերության դեպքում)։ Այուսակներ (4)-ը և (5)-ը ցույց են տալիս ներդրման ծախսը։ Պարզության համար ենթադրենք, թե ներդրումն ամբողջությամբ ֆինանսավորված է շուկայական շահարույժներով փոխառված միջոցներով, և շահարույժները կարող են սպասել տարեկան 10 տոկոս տոկոս են սյունակ (4)-ում և հինգ տոկոս՝ սյունակ (5)-ում։

Այսպիսով, տարեկան 10 տոկոս շահարույժի դեպքում 1000 դոլար փոխառության տարեկան ծախսը 100 դոլար է, ինչպես ցույց են տալիս սյունակ (4)-ի բոլոր կետերը, իսկ տարեկան 5 տոկոս շահարույժի դեպքում փոխառված յուրաքանչյուր 1000 դոլարի ծախսը տարեկան 50 դոլար է։

Վերջապես, վերջին երկու սյունակները ցույց են տալիս յուրաքանչյուր ներդրումից ստացվող տարեկան զուտ շահույթը։ Շահավետ (ա) նախագծի դեպքում ներդրված յուրաքանչյուր 1000 դոլարից ստացվող տարեկան զուտ շահույթը 1400 դոլար է։ (բ) նախագծի դեպքում տեղի ունի փոքի կորուստ։

Ամփոփենք արդյունքները, ներդրման տարբեր նախագծերի դեպքում որոշում կայացնելիս, ձեռնարկությունները ներդրումներից յուրաքանչյուրի հատույթները համեմատում են հիմնական միջոցների տարեկան ծախսի հետ, որը կախված է շահարույժ-

Շահարույժներ և ներդրում

(1) Նախագիծ	(2) Նախագծի մեջ ամբողջ ներդրումը (միլիոն դոլար)	(3) Ներդրված յուրաքանչյուր 1000 դոլարից տարեկան եկամուտ (դոլար)	(4) և (5) Նախագծի յուրաքանչյուր 1000 դոլարին ինկնող ծախսը՝ հետևյալ տարեկան շահարույժների դեպքում		(6) և (7) Ներդրված յուրաքանչյուր 1000 դոլարից ստացվող տարեկան զուտ շահույթը՝ հետևյալ տարեկան շահարույժների դեպքում	
			10 տոկոս (դոլար)	5 տոկոս (դոլար)	10 տոկոս (դոլար)	5 տոկոս (դոլար)
			(6) - (3)	(4) - (5)	(7) - (3)	(4) - (5)
ա)	1	1,500	100	50	1,400	1,450
բ)	4	220	100	50	120	170
գ)	10	160	100	50	60	110
դ)	10	130	100	50	30	80
ե)	5	110	100	50	10	60
զ)	15	90	100	50	-10	40
է)	10	60	100	50	-40	10
ը)	20	40	100	50	-60	-10

Այդուսակ 7-6. Ներդրման շահութաբերությունը կախված է շահարույժից

Տնտեսությունն ունի ներդրման ութ նախագծեր, որոնք դասավորված են ըստ հատույցի չափի։ Այուսակ (2)-ը ցույց է տալիս ներդրումը յուրաքանչյուր նախագծի մեջ, սյունակ (3)-ը ներկայացնում է ներդրված յուրաքանչյուր 1000 դոլարի տարեկան կայուն հասույցը։

Այուսակներ (4)-ը և (5)-ը, այնուհետև, ցույց են տալիս նախագծի ծախսի չափը՝ ենթադրելով, որ դրանական բոլոր միջոցները փոխառված են 10 և 5 տոկոս շահարույժներով՝ հաշվարկված ըստ նախագծի յուրաքանչյուր 1000 դոլարի։

Վերջին երկու սյունակները ներկայացնում են նախագծի մեջ ներդրված յուրաքանչյուր 1000 դոլարին համապատասխանող տարեկան զուտ շահույթը։ Եթե զուտ շահույթը դրական է, ապա առավելագույն շահույթի ձգտող ձեռնարկությունները կկատարեն այդ ներդրումը, իսկ եթե բացասական է՝ նախագիծը կմերժվի։

Ուշադրություն դարձրեք, թե շահութաբեր և ոչ շահութաբեր ներդրումների միջև բաժանիչ գիծն ինչպես է տեղաշարժվում, երբ շահարույժներն ամուսն են։ (Որտե՞ղ կլինի բաժանիչ գիծը, եթե շահարույժն անի տարեկան 15 տոկոսի)

քից: Տարեկան հասույթի և տարեկան ծախսի տարբերությունը տարեկան զուտ շահույթն է: Երբ տարեկան զուտ շահույթը դրական է, ներդրումը փող է ստեղծում, մինչդեռ բացասական զուտ շահույթի դեպքում ներդրումը հանգեցնում է փողի կորստի⁶:

Ներդրման տարեկան զուտ շահույթը ցույց է տրված աղյուսակ 7-6-ի վերջին երկու սյունակներում: Դիտարկելք վերջին սյունակը, որը համապատասխանում է հինգ տոկոս շահադրույթին: Ուշադրություն դարձրեք, որ այդ շահադրույթի դեպքում (ա)-ից մինչև (է) նախագծերը շահավետ են: Կարելի է սպասել, որ շահույթը մեծացնել ցանկացող ձեռնարկությունները կներդրեն բոլոր յոթ նախագծերի մեջ, որոնք (սյունակ (2)-ի հիման վրա) բոլորը միասին պահանջում են 55 միլիոն դոլարի ներդրում: Այսպիսով, 5 տոկոս շահադրույթի դեպքում ներդրման պահանջարկը կլինի 55 միլիոն դոլար:

Բայց ենթադրենք՝ շահադրույթն աճում է մինչև 10 տոկոսի: Այդ դեպքում նշված ծրագրերի ֆինանսավորման ծախսը կկրկնապատկվի: Սյունակ (6)-ից տեսնում ենք, որ (զ) և (է) նախագծերը 10 տոկոս շահադրույթի դեպքում դառնում են ոչ շահութաբեր, իսկ ներդրման պահանջարկը իջնում է 30 միլիոն դոլարի:

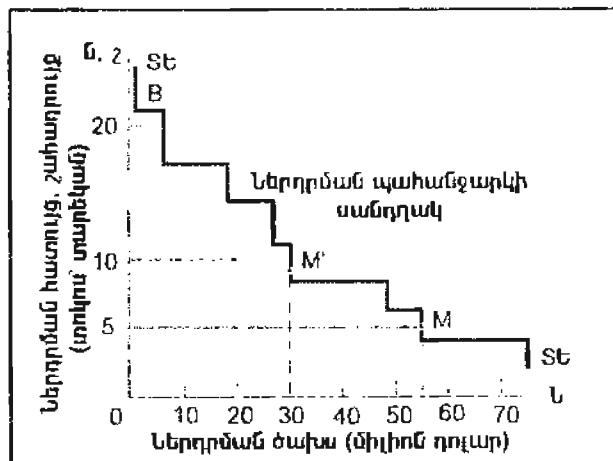
Այս վերլուծության արդյունքները կարող ենք ցույց տալ նկար 7-10-ի միջոցով: Այդ նկարը ցույց է տալիս ներդրման պահանջարկի սանդղակը, որն այս դեպքում վարընթաց աստիճանաձև ֆունկցիա է շահադրույթից: Սանդղակը ցույց է տալիս տրված շահադրույթի դեպքում իրականացվող ներդրումների չափը: այն ստացվում է՝ գումարելով շահադրույթի ամեն մի մակարդակի դեպքում շահութաբեր բոլոր ներդրումները:

Այստեղից՝ եթե շուկայական շահադրույթը 5 տոկոս է, ներդրման ցանկալի մակարդակը կիրականաճա M կետում, որը համապատասխանում է 55 միլիոն դոլար ներդրմանը: Այս շահադրույթի դեպքում կիրականացվեն (ա)-ից մինչև (է) բոլոր նախագծերը: Եթե շահադրույթներն աճեն մինչև 10 տոկոսի, ապա (զ) և (է) նախագծերը դուրս կնդվեն, այս իրավիճակում ներդրման պահանջարկը նկար 7-10-ում կգտնվի M' կետում՝ ամբողջ ներդրումը կազմելով 30 միլիոն դոլար:

ՆԵՐԴՐՄԱՆ ՊԱՀԱՆՋԱՐԿԻ ՏԵՂԵԱՐԺԸ

Մենք արդեն տեսանք, թե շահադրույթներն ինչպես են ազդում ներդրման մակարդակի վրա: Ներդրման վրա ազդում են նաև այլ ուժեր: Օրինակ, ՀԱԱ-ի աճը ներդրման պահանջարկի կորը կտեղաշարժի դեպի դուրս, ինչպես ցույց է տրված հաջորդ էջում գետեղված 7-11(ա) նկարում:

Չձեռնարկություններից հարկման մեծացումը կճնշի ներդրումը: Ասենք՝ կառավարությունը որպես հարկ գանձում է աղյուսակ 7-6-ի սյունակ (3)-ում բերված զուտ հասույթի կեսը, իսկ սյունակ (4)-ում և (5)-ում բերված շահադրույթի ծախսերը փոփոխման ենթակա չեն: Հետևաբար, սյունակ (6)-ում և (7)-ում

Նկար 7-10. Ներդրումը կախված է շահադրույթից

Ներդրման պահանջարկի վարընթաց սանդղակը ցույց է տալիս ներդրման այն չափը, որ ձեռնարկությունները կկատարեն ամեն մի շահադրույթի դեպքում՝ հաշվարկված աղյուսակ 7-6-ի տվյալների հիման վրա: Սանդղակի յուրաքանչյուր աստիճանը պատկերում է ներդրման չափը: (ա) նախագիծն ունի այնպիսի մեծ շահութադրույթ, որ դուրս է գալիս նկարի ասիմաններից, նկարում երևացող ամենաբարձր աստիճանը (բ) նախագիծին է, որը ցույց է տրված վերին ծախս անկյունում:

Յուրաքանչյուր շահադրույթի դեպքում կիրականացվեն այն բոլոր նախագծերը, որոնք կունենան դրական զուտ շահույթ: Այսպիսով, 5 տոկոս շահադրույթի դեպքում կիրականացվի 55 միլիոն դոլարի ներդրում ((ա)-ից մինչև (է) նախագծերով), ինչպես ցույց է տրված ներդրման պահանջարկի կորի և շահադրույթի հոծ գծի հատման M կետում: Եթե շահադրույթներն աճեն մինչև 10 տոկոսի, նոր իսպասարակչությունը տեղի կունենա M' կետում՝ ընդամենը 30 միլիոն դոլար ներդրման չափով:

⁶ Այս օրինակը շատ է պարզունակացնում այն հաշվարկները, որ ձեռնարկությունները պետք է կատարեն իրական ներդրումը վերլուծելիս: Սովորաբար ներդրումը կապված է հատույցների անհավասար հոսքի, միջոցների արժեքվազման, գնաճի և փոխառված դրամական միջոցների բարդ շահադրույցների հետ: «Ձեռքի» և «ջրբաթիկ արժեքների» տնտեսագիտության քննարկումը կարելի է գտնել հիմնական միջոցների ընդհանուր տեսության վերլուծությունների և ֆինանսների վերաբերյալ զուտ մասնագիտական գրքերի մեջ:

ույնն է, ինչ 1000 դոլարինը այս տարի Այսախով, իրական ապրանքներով արտահայտված, շահադրույքը (իրական շահադրույքը) զրո է և ոչ թե 20 տոկոս: Ավելի լայն առումով՝

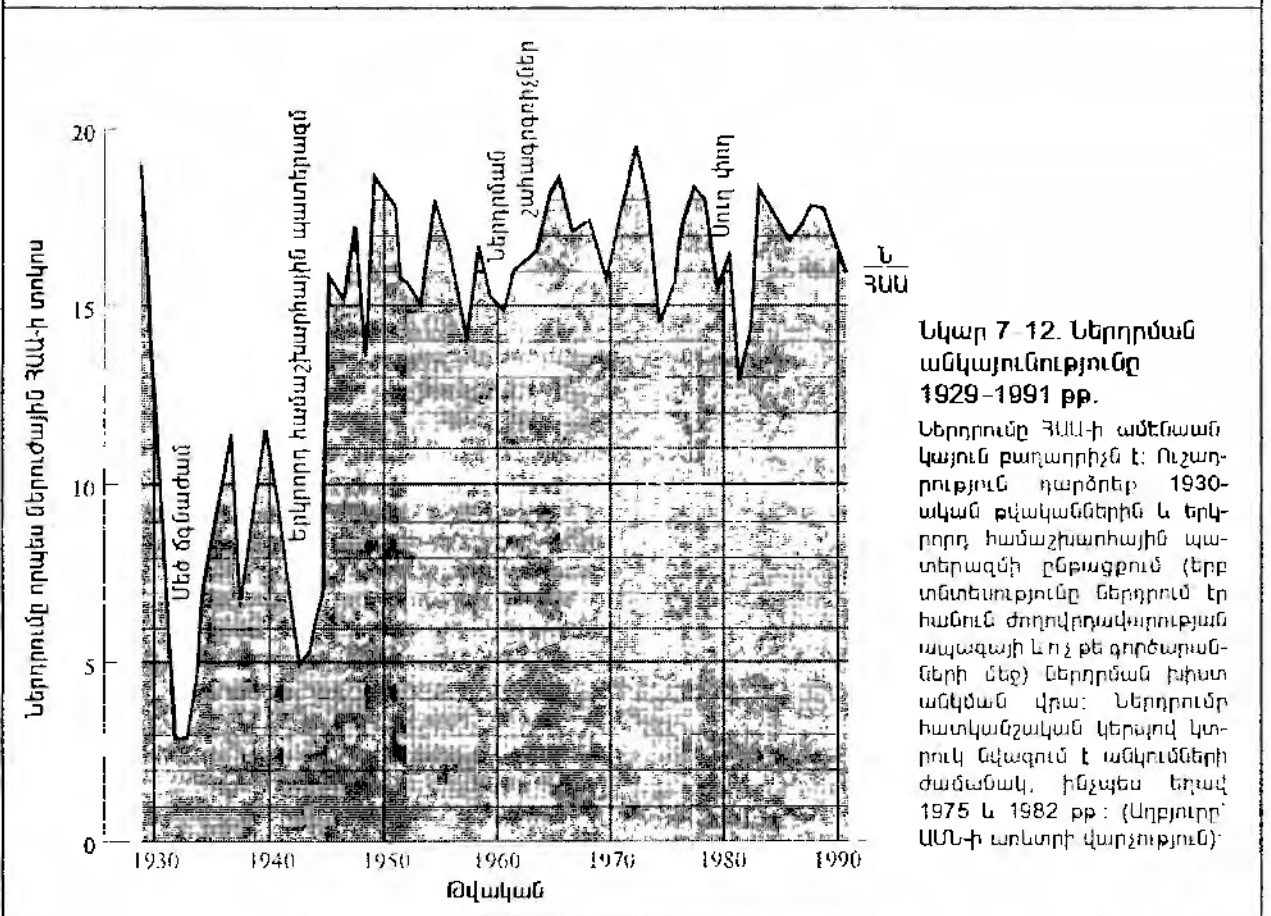
Իրական շահադրույքը այն չափն է, որ փոխառուները վճարում են արտահայտված իրական ապրանքներով կամ ծառայություններով: Այն հավասար է անվանական (կամ փողային) շահադրույքից հանած գնաճը:

Այս գաղափարն ի՞նչ կապ ունի ներդրման հետ: Աղյուսակ 7-6-ի մեր վերլուծության մեջ ենթադրեցինք, թե գնաճ չկա, այնպես որ իրական և անվանական շահադրույքները հավասար էին: Բայց եթե գներն աճում են, ապա ներդրումից ստացվող եկամուտը ժամանակի ընթացքում աճում է գնաճին զուգահեռ: Այունակ (3)-ում ցույց տրված հասույթն այլևս հաստատուն չէ և անընդհատ աճում է: Նման ներդրումը դառնում է ավելի արժեքավոր, քան այն ներդրումը, որը ժամանակի ընթացքում բերում է հաստատուն հասույթներ:

Եկամուտների և անվանական շահադրույքների վրա գնաճի աղավաղող ներգործությունները վերացնելու համար տնտեսագետները ներդրումը վերլուծում են գնաճով ճշտված հասկացություններով: Այդ նպատակով քննարկում ենք «իրական ներդրման պահանջարկի կորը», որը ցույց է տալիս իրական արտադրանքի և իրական շահադրույքի ներգործությունը իրական ներդրման ծախսերի վրա (որտեղ «իրական» արտադրանքը և ներդրումը նշանակում են այս փոփոխականների արժեքները հաստատուն գների դեպքում):

Իրական շահադրույքի գաղափարը, այսպիսով, լուծում է Բրազիլիայում և Միացյալ Նահանգներում բարձր շահադրույքներին ուղեկցած մեծ ներդրումների առեղծվածը: Չնայած անվանական շահադրույքները բարձր էին, սակայն ցածր էին *իրական* շահադրույքները: Այդ դաժը իրական շահադրույքներն էին, որ ստեղծեցին ներդրման բարձր մակարդակներ:

Ներդրում. ՀԱԱ-ի փոփոխական բաղադրիչ

Նկար 7 12. Ներդրման անկայունությունը 1929-1991 թթ.

Ներդրումը ՀԱԱ-ի ամենամանկային բաղադրիչն է: Ուշադրություն դարձրեք 1930-ական բնականներին և երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ընթացքում (երբ տնտեսությունը ներդրում էր հանում ժողովրդագրության ապագայի և ոչ թե գործարանների մեջ) ներդրման խիստ անկման վրա: Ներդրումը հատկանշական կերպով կտրուկ նվազում է անկումների ժամանակ, ինչպես եղավ 1975 և 1982 թթ.: (Աղբյուրը՝ ԱՄՆ-ի առևտրի վարչություն):

ԱՆԿԱՅՈՒՆ ՆԵՐՊՐՈՒՄ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԴԱՀԱՆՋԱՐԿԻ ՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՇՈՒՐՁ

Ներդրման վրա ազդող գործոններն ուսումնասիրելուց հետո չպետք է զարմանանք, որ ներդրումը չավագանց անկայուն բնույթ ունի: Ներդրումն ունի անկանխատեսելի վարք, քանի որ կախված է այնպիսի անորոշ գործոններից, ինչպիսիք են նոր և ոչ սովորական ապրանքների հաջողությունը կամ անհաջողությունը, հարկադրույթների և շահադրույթների փոփոխությունները, տնտեսության կայունացման նկատմամբ քաղաքական վերաբերմունքն ու մոտեցումը և տնտեսական կյանքի նմանատիպ այլ փոփոխական իրադարձությունները:

Նկար 7-12-ը ներկայացնում է ներդրման անկայունության մի պատկեր: Այն ցույց է տալիս ներդրումը որպես ներուժային ՀԱԱ-ի տոկոս: Ուշադրություն դարձրեք, որ 1930-ական թվականների մեծ լծացման և երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ընթացքում ներդրումն ուներ ցածր մակարդակ: Կարող ենք նաև տեսնել, թե 1960-ական թվականներին ներդրման շահագրգռիչները ինչպես են ՀԱԱ-ի մեջ մեծացրել ներդրման բաժինը: Գործարարության պարբերաշրջանների վայրէջքները, ինչպիսիք եղան 1975 և 1982 թթ., հակում ունեն առաջ բերելու ներդրում-ՀԱԱ հարաբերության կտրուկ անկում:

Մենք ավարտեցինք մակրոտնտեսագիտության հիմնական հասկացությունների և ազգային արտադրանքի գլխավոր քաղաղրիչների ժանոթացումը: Տեսանք, որ սպառումն ու ներդրումը կարող են տարեցտարի տատանվել, իսկ ներդրման դեպքում այդ տատանումները կարող են լինել բավականաչափ զգալի: Սա նշանակում է, որ դոլարային ծախսի ամբողջ հոսքը (ընդհանուր պահանջարկը) տարեցտարի հուսալիորեն սահուն կերպով չի աճում:

Հաջորդ չորս գլուխներում հետազոտվում է, թե ծախսն ու արտադրությունը պայմանավորող ուժերն ինչպես են փոխազդում՝ ի վերջո հանգեցնելով ազգային արտադրանքի հավասարակշիռ մակարդակի: Կտեսնենք, որ իրական ՀԱԱ-ն կարող է շեղվել լրիվ գջաղվածությանը համապատասխանող իր ներուժից: Կտեսնենք նաև, թե կառավարության ֆինանսական և փողի քաղաքականություններն ինչպես են պայքարում անկման ու գերաճի դեմ: Վերլուծության առանցքը սպառման և ներդրման շարժերն են, որ ուսումնասիրեցինք այս գլխում:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Ա. Սպառում և խնայողություն

1. Տնօրինելի եկամուտը սպառման և խնայողության կարևոր որոշիչ է: Սպառման ֆունկցիան ամբողջ սպառումն ամբողջ եկամտի հետ առնչող սանդղակն է: Քանի որ եկամտի յուրաքանչյուր դոլար կամ խնայվում է կամ սպառվում, խնայողության ֆունկցիան սպառման ֆունկցիայի մյուս երեսն է կամ հայելային պատկերը: Սպառման և խնայողության ֆունկցիաների բնութագրերը ամփոփված են 152-րդ էջում և պետք է խնամքով ուսումնասիրվեն:
2. Գումարելով բոլոր անհատական սպառման ֆունկցիաները, ստանում ենք ազգային սպառման ֆունկցիան: Վերջինս ամենապարզ դեպքում սպառման ընդհանուր ծախսերը պատկերում է որպես ֆունկցիա տնօրինելի եկամտից: Մյուս փոփոխականները, ինչպես օրինակ, հարստությունը և ապագա եկամտի ակնկալիքները, նույնպես նշանակալի ազդեցություն ունեն սպառման պատկերի վրա:
3. Վերջին տասնամյակի ընթացքում ազգային խնայողության չափը խիստ նվազել է: Ուսումնասիրությունները որպես հնարավոր պատճառներ մատնանշում են համերկրային կառավարության աճող ֆինանսական բացը, սոցիալական ապահովության ծրագրերը և հիմնական միջոցների շուկաների փոփոխությունները: Տնտեսագետների մեծ մասը հավատացած է, որ այսօր խնայողության չափի մեծացման միակ լավագույն ուղին իսկապես խնայողության բացի փոքրացումն է:

Բ. Ներդրման որոշիչները

- 4. Ծախսի երկրորդ գլխավոր որոշիչը ներդրումն է բնակարանաշինության, գործարանների և սարքավորումների մեջ: Ձեռնարկությունները ներդրում են շահույթ ստանալու նպատակով: Դետևաբար, ներդրումը որոշող գլխավոր տնտեսական ուժերն են՝ ներդրումից ստացվող եկամուտները (որոնց վրա հիմնականում ազդում է գործարարության պարբերաշրջանի վիճակը), ներդրման ծախսը (որը որոշվում է շահադրույքներով և հարկային քաղաքականությամբ) և ապագայի ակնկալիքները: Քանի որ ներդրման որոշիչները կախված են ապագա խիստ անկանխատեսելի իրադարձություններից, ներդրումն ընդհանուր ծախսի ամենաանկայուն բաղադրիչն է:
- 5. Կարևոր առնչություն է ներդրման պահանջարկի սանդղակը, որը ներդրման ծախսի մակարդակը առնչում է շահադրույքին: Քանի որ ներդրման շահութաբերությունը հակադարձ համեմատական է շահադրույքին, իսկ վերջինս հիմնական միջոցների ծախսն է, ներդրման պահանջարկի կորը գծում ենք որպես վարընթաց կոր: Բարձր շահադրույքը ձեռնարկություններին կհարկադրի չեղարկել ներդրման որոշ նախագծեր:
- 6. Իրական շահադրույքը անվանական շահադրույքը ճշտում է ըստ գնաճի: Այսպիսով՝

$$\text{իրական շահադրույք} = \text{անվանական շահադրույք} - \text{գնաճի չափ:}$$

Ներդրման վերաբերյալ որոշումներ կայացնելիս առանձնապես վստահելի է իրական շահադրույքը:

ՀԱՍԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԿՐԿՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍԱՐ

Սպառում և խնայողություն

բյուջեի օրինակներ տնօրինելի եկամուտ, սպառում, խնայողություն սպառման և խնայողության ֆունկցիա անձնական և ազգային խնայողության չափեր սպառման սահմանային հսկվածություն (ՍՄՀ) խնայողության սահմանային

հսկվածություն (ԽՄՀ)
 $ՍՄՀ + ԽՄՀ = 1$
 ծախսածածկման կետ
 45 աստիճանի ուղիղ ազգային սպառման ֆունկցիա և տնային տնտեսության սպառման ֆունկցիա սպառման որոշիչները, ընթացիկ տնօրինելի եկամուտ, կայուն եկամուտ, հարստություն

Ներդրում

ներդրման որոշիչները, եկամուտներ, ծախսեր, ակնկալիքներ շահադրույքների դերը ներդրման մեջ ներդրման պահանջարկի ֆունկցիա իրական և անվանական շահադրույք

ՀՎՐԳԵՐ ՔՆՆԱՐԿԱՆ ՀԱՍԱՐ

- 1. Ի մի բերեք սննդի, հագուստի, պերճանքի և խնայողության բյուջեի օրինակները:
- 2. Սպառման ֆունկցիայի և ներդրման պահանջարկի սանդղակի հետ աշխատելիս անհրաժեշտ է այդ սանդղակների տեղաշարժերը տարբերել նրանց երկայնքով տեղաշարժերից:
  - ա) Երկու կորերի համար էլ ճշգրիտ սահմանեք այն փոփոխությունները, որոնք կհանգեցնեն այդ կորերի տեղաշարժերի և այդ կորերի երկայնքով տեղաշարժերի:
  - բ) Հետևյալ գործոնների համար բանավոր բացատրեք և գծապատկերի վրա ցույց տվեք, թե

- որանք հանգեցնում են սպառման ֆունկցիայի տեղաշարժի՞, թե՞ նրա երկայնքով շարժման. տնօրինելի եկամտի ան, հարստության նվազում, բաժնետոմսերի գների անկում:
- գ) Հետևյալ գործոնների համար բանավոր բացատրեք և գծապատկերի վրա ցույց տվեք, թե որանք հանգեցնում են ներդրման պահանջարկի կորի տեղաշարժի՞, թե՞ նրա երկայնքով շարժման. հաջորդ տարում արտադրանքի նվազման ակնկալիք, շահադրույքների ան, գնաճի նվազում:
- 3. Աղյուսակ 7-4-ում ՍՄՀ-ն և ԽՄՀ-ն ստույգ ինչպե՞ս

են հաշվարկված. Դա ցույց տվեք A և B կետերի միջև ՍՍՀ-ն և ԽՍՀ-ն հաշվարկելով՝ Բացատրեք, թե ինչու՞ միշտ պետք է $ԱՍՀ + ԽՍՀ = 1$:

4. Ես իմ *անբողք* եկամուտը սպառում եմ եկամտի բոլոր մակարդակների դեպքում: Գծեք իմ սպառման և խնայողությունների ֆունկցիաները: Ինչի՞ են հավասար իմ ՍՍՀ-ն և ԽՍՀ-ն:
5. Մի նշանավոր տնտեսագետ գրել է. «1986 թ. հարկերի բարեփոխման օրենքը սոկուսային 20 միավորով բարձրացնում է ընկերակցությունների հարկադրույքները (օրինակ, շահադրույքները 18 տոկոսից բարձրացնում է 38 տոկոսի): Երկարատև հեռանկարում սա գործարանների և սարքավորումների պաշարը կփոքրացնի 10–15 տոկոսով» Բացատրեք այս դատողության տրամաբանությունը: Լուսաբանեք՝ օգտագործելով ներդրման պահանջարկի սանդղակը:
6. Գնահատեք ձեր եկամուտը, սպառումը և խնայողությունը անցյալ տարվա ընթացքում: Եթե դուք ապախնայել եք (սպառել եք ավելի, քան ձեր եկամուտն է), ապա ինչպե՞ս եք ֆինանսավորել ձեր ապախնայումը: Գնահատեք ձեր սպառման տեսականին՝ արտահայտված աղյուսակ 7. 1-ում թվարկված սպառման յուրաքանչյուր հիմնական տեսակով:
7. «Սպառման ֆունկցիայի երկայնքով եկամուտը փոփոխվում է ավելի շատ, քան սպառումը»: Ի՞նչ իմաստ է պարունակում այս դրույքը ՍՍՀ-ի և ԽՍՀ-ի համար.
8. «Տնօրինելի եկամտի փոփոխությունը հանգեցնում է սպառման ֆունկցիայի երկայնքով տեղաշարժի, հարստության փոփոխությունները կան այլ գործոններ հանգեցնում են սպառման ֆունկցիայի տեղաշարժի»: Բացատրեք այս դատողությունը՝ յուրաքանչյուր դեպքի համար կատարելով պարզաբանում:
9. Որո՞նք են աղյուսակ 7–6-ում և նկար 7–10-ում բերված ներդրման պահանջարկի ֆունկցիայի վրա հետևյալ գործոնների ներգործությունները.
  - ա) Այլուճակ (3)-ում ցույց տրված յուրաքանչյուր 1000 դոլարին ընկնող տարեկան հասույթների կրկնապատկումը
  - բ) Շահադրույքների աճը տարեկան 15 տոկոսի
  - գ) Ինճեթորդ նախագծի ավելացումը, որի առաջին երեք սյունակների տվյալները լինեին (Ձ, 10, 70)
  - դ) Այլուճակներ (6) ում և (7)-ում ցույց տրված զուտ շահույթների վրա 50 տոկոս հարկի սահմանում:
10. Օգտագործելով ինճեթորդ հարցի ներդրման պահանջարկի ընդլայնված սանդղակը և ենթադրելով, որ շահադրույքը 10 տոկոս է, հաշվեք ներդր-

ման մակարդակը ինճեթորդ հարցի (ա)-ից (զ) դեպքերի համար:

11. **Բարդ խնդիր.** Ըստ կյանքի պարբերաշրջանի կադապադի, յուրաքանչյուր տարի մարդիկ սպառում են մի քանակ, որը կախված է նրանց ամբողջ *կյանքի ընթացքում* ակնկալվող եկամտից և ոչ թե ընթացիկ եկամտից. ենթադրենք՝ ապագայում ակնկալում եք ստանալ (հաստատուն դոլարներով) հետևյալ սանդղակին համապատասխան եկամուտներ:

(1) Թվական	(2) Եկամուտ (դոլար)	(3) Սպառում	(4) Խնայողություն	(5) Կուտակված խնայողություն (տաս րեվելոյին)
1	30.000	_____	_____	_____
2	30.000	_____	_____	_____
3	25.000	_____	_____	_____
4	15.000	_____	_____	_____
5*	0	_____	_____	0

* Պաշտոնաթղ լինելուց ոետո.

Ենթադրենք՝ խնայողության վրա շահադրույք չկա: Չունեք սկզբնական խնայողություն: Այնուհետև ենթադրենք, թե ցանկանում եք «հավասարեցնել» ձեր սպառումը (յուրաքանչյուր տարի կատարել հավասար սպառում)՝ հավելյալ սպառումից հավելյալ բավարարվածության նվազման պատճառով. Ստացեք սպառման ձեր լավագույն հետազոծը հինգ տարիների համար և թվերը գրանցեք սյունակ (3)-ում: Այնուհետև հաշվեք ձեր խնայողությունը և տվյալները գրանցեք սյունակ (4)-ում: Յուրաքանչյուր տարվա համար ժամկետի ավարտին ձեր ունեցած հարստությունը կամ կուտակված խնայողությունը գրեք սյունակ (5)-ում: Ինչի՞ է հավասար ձեր խնայողության միջին չափը առաջին չորս տարում

Այնուհետև, ենթադրենք կառավարության սոցիալական ապահովության ծրագիրը 2000 դոլար հարկ է դնում ձեր աշխատանքային տարիներից յուրաքանչյուրի համար և հինգերորդ տարում ձեզ ապահովում 8000 դոլար կենսաթոշակով. Եթե դեռևս ցանկանում եք հավասարաչափ սպառել, հաշվեք ձեր խնայողության վերանայված պլանը: Ինչպե՞ս է սոցիալական ապահովության ծրագիրն ազդել ձեր սպառման վրա: Ո՞րն է առաջին չորս տարում ձեր միջին խնայողության չափի վրա եղած ներգործությունը՝ Կարո՞ղ եք կռահել, թե ինչու որոշ տնտեսագետներ գտնում են, որ սոցիալական ապահովությունը կարող է նվազեցնել խնայողությունը:

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱՌԱՋԱՐԿԻ ԵՎ ՊԱՅԱՆՋԱՐԿԻ ՀԻՍՈՒՆՔՆԵՐԸ

Պատկանները մեծ մասամբ շարունակում են հավատալ, որ գործարարության պարբերաշրջանը կարող է բացատրվել առանց շփումների՝ շուկայի կադրայարի շրջանակներում, մինչդեռ Քեյնզի տեսության կողմնակիցները հավատացած են, որ շուկայի տարբեր կարգի ծախսողումները անհրաժեշտ են տնտեսության անկայունությունները բացատրելու համար:

Լ. Պրեզորի (Մենթրո (1990 թ.)

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՅԱՆՋԱՐԿԻ ՎԵՐԼՈՒԾՎԱՆ ՀԻՍՈՒՆՔՆԵՐԸ

Ինչու՞ 1990 թ. ամերիկյան տնտեսությունը երեքաց և մատնվեց անկման: Ինչու՞ 1990 1991 թթ. անկումը մեղմ էր, իսկ վաղ 1980-ական թվականներիին՝ խոր և երկար: Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ժամանակ ռազմական ծախսերի հսկայական աճն ինչպե՞ս առաջ բերեց տնտեսական գործունեության իսկա՞նական ընդարձակում: Ինչու՞ 1973, 1979 և 1990 թվականների նավթի գների երեք ցնցումները արդյունաբերական երկրների մեծ մասում առաջացրին անկումներ: Եվ ինչպե՞ս կարող են պետությունները, օգտագործելով փողի և ֆինանսական քաղաքականությունը, սանձել գնաճի և գործազրկության ծայրահեղությունները:

Հաջորդ մի քանի գլուխները նվիրված են այս կենտրոնական հարցերին: Այս գլուխն սկսվում է ընդհանուր արտադրանքի և գների մակարդակի հանգամանալի ուսումնասիրությամբ Հիմնվելով նախորդ գլխում ուսումնասիրված սպառման և ներդրման մեր վերլուծության վրա, սկսում ենք ընդհանուր պահանջարկի հիմնահարցերի քննարկումը: Այնուհետև բացատրում ենք ընդհանուր առաջարկի հիմունքները և քննարկում տնտեսության մեջ «ճկուն» գնի և «կաշուն գնի» տեսակետների տարբերությունը: Վերջապես, կուրվագծենք մակրոտնտեսագիտության նկատմամբ քեյնզյան և դասական մոտեցումների հիմնական տարբերությունները, կտեսնենք, թե այս երկու տեսակետները որքանով են հակասի՞ր թե՛ մակրոտնտեսության գործունեության առումով, և թե գնաճի ու գործազրկության դեմ պայքարելու լավագույն քաղաքականության առումով:

Ինչպես ցույց տրվեց V գլխում, ազգային արտադրանքը և գների մակարդակը որոշվում են ընդհանուր պահանջարկի և առաջարկի փոխազդեցությամբ: Մա նշանակում է, որ արտադրության փաստացի մակարդակը մասամբ որոշվում է ընդհանուր պահանջարկով (ապրանքների և ծառայությունների այն քանակությունը, որ մարդիկ, գործարար շրջաններն ու պետությունները ցանկանում են գնել) և մասամբ ընդհանուր առաջարկով (ապրանքների և ծառայությունների այն քանակությունը, որ գործարար շրջանները ցանկանում են վաճառել):

Ընդհանուր պահանջարկը (ԸՊ) արտադրանքի ամբողջական կամ ընդհանուր այն քանակությունն է, որ կամավոր կերպով գնվում է գների տրված մակարդակում, երբ մյուս գործոնները հաստատուն են: ԸՊ-ն ցանկալի ծախսումն է արդյունքի բոլոր հատվածներում՝ սպառման, ներքին մասնավոր ներդրման, ապրանքների և ծառայությունների պետական գնումների և զուտ արտահանումների մեջ: Այն ունի չորս բաղադրիչ:

1. **Սպառում:** Ինչպես տեսանք նախորդ գլխում, սպառումը (Ս) առաջին հերթին որոշվում է տնօրինելի եկամտով, որն անձնական եկամտուն է՝ հաճած հարկերը նպաստման վրա ազդող այլ գործոններն են՝ եկամտի երկարաժամկետ միտումները, ընտանեկան հարստությունը և գների ընդհանուր մակարդակը, Ընդհանուր պահանջարկի վերլուծությունը կենտրոնանում է *իրական սպառման* որոշիչների վրա (այն է՝ անվանական

կամ դուրային սպառումը, բաժանած սպառողական գների համաթվի վրա)

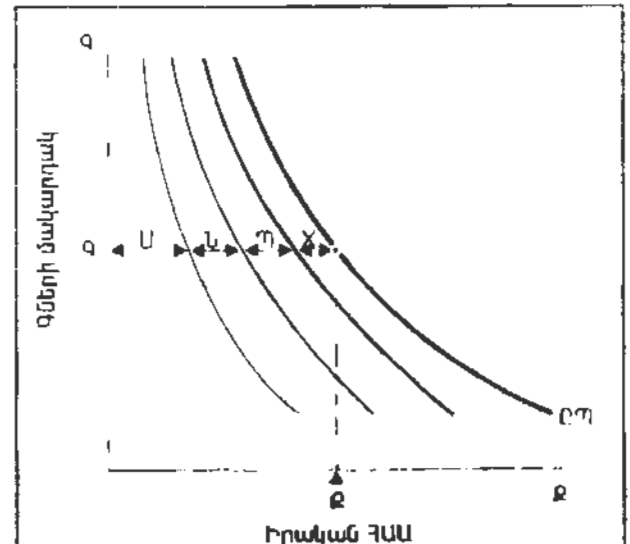
2. **Ներդրում:** Ներդրման (Ն) ծախսը ընդգրկում է կառուցվածքների ու սարքավորման գնումներն ու զույգի կուտակումը՝ Լաիտրոդ գլխում մեր վերլուծությունը ցույց տվեց որ ներդրման գլխավոր որոշիչներն են արտադրանքի մակարդակը, հիմնական միջոցների արժեքը (որը որոշվում է հարկային քաղաքականությամբ, շահադրույթների և այլ ֆինանսական պայմանների հետ միասին) և ապագայի հետ կապված ակնկալիքները Գլխավոր ուղին, որով տնտեսական քաղաքականությունը կարող է ազդել ներդրման վրա, փողի քաղաքականությունն է
3. **Պետական ծախս** Ընդհանուր պահանջարկի երրորդ բաղադրիչը ապրանքների և ծառայությունների պետական (Պ) ծախսն է այնպիսի ապրանքների գնումները, ինչպիսիք են տանկերը կամ ճանապարհաշինական սարքավորումը, ինչպես նաև դատավորների և հանրային դպրոցների ուսուցիչների ծառայությունները: Ի տարբերություն սպառման և ներդրման, ընդհանուր պահանջարկի այս բաղադրիչն անմիջականորեն որոշվում է ծախսի պետական որոշումներով: Երբ Պետազոնը գնում է մոր կործանիչ ինքնաթիռ, այս արտադրանքն անմիջապես գումարվում է ՀԱԱ-ին:
4. **Ջուտ արտահանում** Ընդհանուր պահանջարկի վերջին բաղադրիչը զուտ արտահանումն է (X), որը հավասար է արտահանման արժեքից հանած ներմուծման արժեքը՝ Ներմուծումը որոշվում է ներքին եկամտով և արտադրանքով, ներքին և արտաքին գների հարաբերությամբ և, դուրսի արտաքին փոխարժեքով Արտահանումը (որը այլ երկրների ներմուծումներն են) ներմուծման հայելային պատկերն է և որոշվում է արտաքին եկամուտներով ու արտադրանքով, հարաբերական գներով և արտաքին փոխարժեքներով: Ջուտ արտահանումը, այսպիսով, կորուչի ներքին և արտաքին եկամուտներով, հարաբերական գներով և փոխարժեքներով:

Ց-1 նկարը ցույց է տալիս ԸՊ-ի կորը և նրա չորս գլխավոր բաղադրիչները՝ Գնի Գ մակարդակի դեպքում կարող ենք գտնել սպառման մակարդակը, ներդրումը, պետական ծախսը և զուտ արտահանումը, որոնք գումարվելով տալիս են Զ՝ Ծախսի չորս վտակների զումարը ընդհանուր ծախսն է՝ տրված գնի մակարդակի դեպքում կամ ընդհանուր պահանջարկը՝ գնի այդ մակարդակի դեպքում:

ԻՆՉ Է ՊԱՐՈՒՆԱԿՈՒՄ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՅԱՆՁԱՐԿԻ ԿՈՐՐ

Ց-1 նկարը տալիս է ընդհանուր պահանջարկի բաղադրիչների խիստ պարզեցված լուսաբանումը: Այն կօգնի մեր ընկալմանը, երբ հետազոտենք ընդհանուր պահանջարկին վերաբերող մի շարք հարցեր, Ինչու՞ է ԸՊ-ի կորը իջնում վար Ի՞նչ գործոններ կվոխոխեն ընդհանուր պահանջարկը (կամ կտեղաշարժեն ԸՊ-ի կորը): Ինչու՞վ է մակրոպահանջարկի այս կորը տարբերվում տնտեսագիտության այլ բաժիններում ուսումնասիրվող միկրոպահանջարկի կորերից:

ԸՊ-ի վարընթաց կորը: Ց-1 նկարում ԸՊ-ի կորը ցույց է տալիս ամբողջական իրական (կամ հաստատուն գնով) ծախսը գների ամեն մի մակարդակի դեպքում, երբ մնացած գործոններն անփոփոխ են:

Նկար ԑ-1. Ընդհանուր պահանջարկի բաղադրիչները

Ընդհանուր պահանջարկը (ԸՊ) բաղկացած է չորս վտակներից՝ սպառում (Ս), ներքին մասնավոր ներդրում (Ն), ապրանքների և ծառայությունների վրա կատարվող պետական ծախս (Պ) և զուտ արտահանում (X)՝

Ընդհանուր պահանջարկը տեղաշարժվում է, երբ մակրոտնտեսական քաղաքականությունների մեջ կան փոփոխություններ (ինչպիսիք են փողի, պետական ծախսերի կամ էլ հարկման չափերի փոփոխությունները) կամ տեղաշարժեր արտաքին իրադարձությունների մեջ, որոնք ազդում են ծախսի վրա (ինչպես, օրինակ, արտաքին արտադրանքի փոփոխությունների դեպքում, որը կազդեր X-ի վրա, կամ գործարար վստահության փոփոխության դեպքում, որը կազդեր Ն-ի վրա)

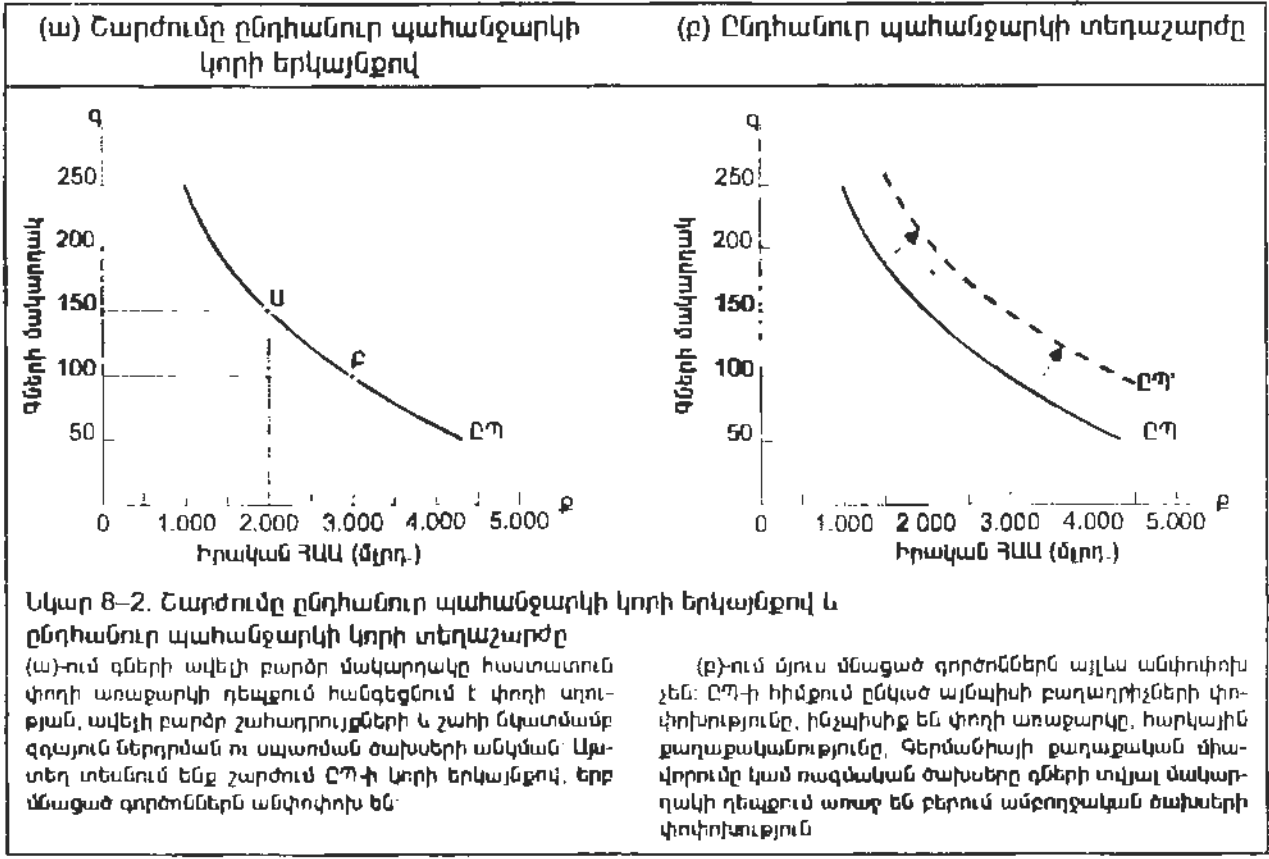
Նկատենք, որ իրական ծախսի մակարդակն իջնում է գների մակարդակի աճելուն գուզընթաց, այնպես որ $ԸՊ$ -ի կորը վարընթաց է:

Ինչու՞ է $ԸՊ$ -ի կորը բեքվում ցած: Չնայած մի շարք գործոններ հանգեցնում են իրական ծախսի նվազման, երբ գների մակարդակն աճում է, համեմայն դեպս ամենակարևորը փողի առաջարկի ներգործությունն է:

Փողի առաջարկի ներգործությունը նշանակում է, որ գների աճի հետ մեկտեղ ապրանքների և ծառայությունների նկատմամբ իրական պահանջարկը փոքի հաստատուն անվանական քանակի դեպքում նվազում է: Փողի առաջարկի ներգործությունը հասկանալու համար ընդգծենք, որ երբ զօում ենք $ԸՊ$ -ի կորը, մնացած գործոնները, այդ թվում՝ փողի առաջարկը, պահում ենք հաստատուն Ավելի կոնկրետ՝ ենթադրում ենք, որ կենտրոնական դրամատունը երկրի փողային համակարգն այնպես է տնօրինում, որ փողի քանակությունը անփոփոխ է մնում գների տարբեր մակարդակների համար: Գետաբար, չնայած սպառողական գների համաթիվը կարող է 100-ից աճել 150-ի, երկրի փողի առաջարկը կմնա \$600 միլիարդ:

Բայց եթե փողի առաջարկը հաստատուն է, իսկ գների մակարդակն աճում է, փողի իրական առաջարկը պետք է փոքրանա: Մենք փողի իրական առաջարկը սահմանում ենք որպես փողի անվանական առաջարկ բաժանած գների մակարդակի վրա: Վերջին պարագրաֆի օրինակում փողի իրական առաջարկն առաջին ժամանակաշրջանում \$600 միլիարդ էր, իսկ երկրորդ ժամանակաշրջանում իջավ \$400 միլիարդի ($= \$600 \times \frac{100}{150}$)

Փողի իրական առաջարկի անկումը փողի մեխանիզմի միջոցով կազդի ընդհանուր պահանջարկի վրա, որը հանգամանորեն կքննարկվի հաջորդ գլուխներում: Կարճ ասած փողի իրական առաջարկի անկման հետ փողը դառնում է համեմատաբար սակավ, և գալիս է սուղ փողի ժամանակաշրջանը: Որո՞նք են սուղ փողի ախտանիշները: Աճում են շահադուլքներն ու գրավադուլքյան վճարումները, անկում է ապրում բաժնետոմսերի շուկան, աճում է դոլարի փոխարժեքը և ավելի է դժվարանում վարկ ձեռք բերելը: Սուղ փողը տանում է դեպի ներդրման, գուտ արտահանման և նույնիսկ սպառման անկում: Կարճ ասած՝ փողի հաստատուն առաջարկի դեպքում,

երբ մնացած գործոններն անփոփոխ են, գների աճը հանգեցնում է սուղ փողի և ամբողջ իրական սպառման նվազման: Վերջնական արդյունքը վերընթաց շարժումն է տվյալ ԸՊ-ի կորի երկայնքով:

Շարժումը կարող ենք շարունակել 8-2(ա) նկարի ԸՊ-ի կորի երկայնքով: Ասենք, թե տնտեսությունը հավասարակշռության մեջ է Բ կետում, գների մակարդակն է 100 (1990 թ. գներով), իրական ՅԱԱ-ն \$3000 միլիարդ, իսկ փողի առաջարկը՝ \$600 միլիարդ: Այնուհետև ենթադրենք, թե վատ բերքի հետևանքով գների մակարդակն աճել է 150-ի: Քանի որ փողի առաջարկը պահվում է հաստատուն, փողի իրական առաջարկը (1990 թ. գներով) \$600 միլիարդից իջնում է \$400 միլիարդի: Հիմա, սուղ փողի պայմաններում, շահադուրյցներն աճում են: Դրա հետևանքը ծախսերի անկումն է բնակչինարարության, գործարանների, սարքավորումների, ավտոմեքենաների և շահի նկատմամբ զգալուն այլ հատվածներում: Ինչպես ցույց է տրված Ա կետում, ամբողջական իրական ծախսը \$2000 միլիարդի իջնելը այս գործընթացի վերջնական արդյունքն է:

Իրական ծախսման և գների մակարդակի փոխկապակցության համար այլ գործոններ ևս նշանակություն ունեն, թեպետև այսօր նրանց ազդեցությունը քանակապես ավելի քիչ է, քան փողի առաջարկի ներգործությունը¹:

Անփոփոխելով,

Աենք տեսնում ենք, որ ԸՊ-ի կորը իջնում է ցած ցույց տալով, որ պահանջվող իրական արտադրանքը նվազում է, երբ գների մակարդակն աճում է: ԸՊ-ի կորի վայրընթացի հիմնական պատճառը փողի առաջարկի ներգործությունն է, երբ անփոփոխ անվանական փողի առաջարկի պայմաններում գործող ավելի բարձր գները ստեղծում են փողի սղություն և ավելի քիչ ընդհանուր ծախս:

Տեղաշարժեր ընդհանուր պահանջարկի մեջ: Տեսնում ենք, որ տնտեսության մեջ ընդհանուր ծախար ձգտում է նվազել, երբ գների մակարդակն

աճում է, իսկ մյուս գործոնները մնում են հաստատուն: Բայց մյուս գործոնները ձգտում են փոփոխվել, իսկ սա փոփոխություններ է առաջացնում ընդհանուր պահանջարկում: Դրո՞նք են այն առանցքային փոփոխությունները, որ հանգեցնում են ընդհանուր պահանջարկի տեղաշարժերի:

Փոփոխական	Ազդեցությունը ընդհանուր պահանջարկի վրա
Քաղաքականության փոփոխականներ	
Փողի քաղաքականություն	Փողի առաջարկի մեծացումը իջեցնում է շահադուրյցները և բարելավում վարկի պայմանները՝ առաջ բերելով ներդրման բարձր մակարդակ և տևական ապրանքների սպառում:
Ֆինանսական քաղաքականություն	Ապրանքների և ծառայությունների վրա վատնումների մեծացումը անմիջականորեն մեծացնում է ծախսը, իսկ հարկերի փոքրացումը կամ հանձնառու վճարումների մեծացումը բարձրացնում է եկամուտը և առաջ բերում ավելի մեծ սպառում:
Արտաքին փոփոխականներ	
Արտաքին արտադրանք	Արտադրանքի աճը արտասահմանում տանում է զուտ արտահանման մեծացման:
Միջոցների արժեքներ	Բաժնետոմսերի կամ քնակարանների գնի աճն առաջ է բերում տնային տնտեսությունների ավելի մեծ հարստություն և դրանով իսկ մեծացնում է սպառումը: Բացի դրանից՝ դա հանգեցնում է իրմական միջոցների արժեքի նվազման և մեծացնում է գործարար ներդրումները:
Նավթի գնի նվազում	Նավթի համաշխարհային արտադրության ընդլայնումն իջեցնում է նավթի համաշխարհային գները: Սպառողների ավելի մեծ իրական եկամուտները և գործարար շրջանների նկատմամբ վստահության աճը մեծացնում են սպառումը, ավտոմեքենաների գնումներն ու ներդրումները:

Աղյուսակ 8-1. Շատ գործոններ կարող են մեծացնել ընդհանուր պահանջարկը և տեղաշարժել ԸՊ-ի կորը դեպի դուրս

Պարզագույն ընդհանուր պահանջարկի կորը ծախսերը համադրում է գների մակարդակի հետ: Բայց մեծ թվով այլ գործոններ ազդում են ընդհանուր պահանջարկի վրա: Դրանց մի մասը քաղաքականության փոփոխականներ են, մյուսները՝ արտաքին ազդակներ: Աղյուսակը յուսաբանում է այն փոփոխությունները, որոնք ձգտում են **մեծացնել** ընդհանուր պահանջարկը և տեղաշարժել ԸՊ-ի կորը դեպի դուրս:

¹ Հայտնի օրինակ է իրական հաշվեկշիռի ներգործությունը կամ «Փիզոլի ներգործությունը», որն այդպես է անվանված ի պատիվ հայտնի դասական տնտեսագետ Ա. Բ. Փիզոլի: Այս ներգործությունն ուսումնասիրում է հարստության ազդեցությունը սպառողական ծախսերի վրա՝ պայմանավորված փողի իրական քանակի փոքրացումով: Իրական հաշվեկշիռի ներգործության խորքում եղած տրամաբանությունն այն է, որ մարդկանց հարստության մի մասը կազմված է փողային հաշվեկշիռներից: Երբ գների մակարդակն աճում է, ձեռ փողային հաշվեկշիռների իրական արժեքը պակասում է, և ձեռ հարստությունը նվազում: Դուպես ձեռ հարստության իրական արժեքի նվազման արդյունք, ձեռ պատողական ծախսերը ձգտում են նվազել:

ԸՊ-ի որոշիչները կարող ենք բաժանել երկու կատեգորիաների, ինչպես ցույց է տրված 8-1 աղյուսակում: Մի խումբը ընդգրկում է *քաղաքականության գլխավոր փոփոխականները*, որոնք գտնվում են կառավարության հսկողության տակ: Դրանք են փողի քաղաքականությունը՝ քայլեր, որոնցով կենտրոնական դրամատունը կարող է ազդել փողի առաջարկի ու մյուս ֆինանսական պայմանների վրա, և ֆինանսական քաղաքականությունը՝ հարկեր ու պետական ծախսեր: 8-1 աղյուսակը լուսաբանում է, թե կառավարության այս քաղաքականությունն ինչպես է ազդում ընդհանուր պահանջարկի տարբեր քաղաքիչների վրա:

Այուս կատեգորիան *արտաքին փոփոխականներն* են կամ այն փոփոխականները, որոնք որոշվում են ԸՊ-ԸԱ-ի շրջանակներից դուրս: Ինչպես ցույց է տալիս 8-1 աղյուսակը, այս փոփոխականների մի մասը (ինչպես պատերազմներն ու հեղափոխությունները) գտնվում է մակրոտնտեսական վերլուծության ոլորտից դուրս, մի մասը (ինչպես՝ արտաքին տնտեսական գործուեությունը) գտնվում է ներքին քաղաքականության հսկողությունից դուրս, իսկ մյուսները (ինչպես՝ բաժնետոմսերի շուկան) ունեն նշանակալի անկախ շարժում:

Ինչպիսի՞ն կլինի ԸՊ-ի կորի վարքը պայմանավորող մեծությունների փոփոխության ներգործությունը ենթադրենք, թե կառավարությունը Պարսից ծոցում պատերազմելու համար մեծացնում է տանկերի, հակազագերի և ինքնաթիռների գնումները: Այս քայլի հետևանքը կլինեն ծախսի մեծացումը Պ-ի վրա: Եթե ծախսի ինչ-որ այլ բաղադրիչ չխափանի Պ-ի աճը, ամբողջական ԸՊ-ի կորը Պ-ի մեծացման հետ կտեղաշարժվի դեպի դուրս և աջ: Աման ծևով փողի առաջարկի աճը, նավթի գնի նվազումը կամ սպառողների հարստության արժեքի մեծացումը (ենթադրենք՝ բաժնետոմսերի գինը բարձրանալու հետևանքով) կառաջացնեն ընդհանուր պահանջարկի աճ և ԸՊ-ի կորի տեղաշարժ դեպի դուրս:

8-2(բ) նկարը ցույց է տալիս, թե 8-1 աղյուսակում բվարկված փոփոխականների փոփոխությունն ինչպես կազդի ԸՊ-ի կորի վրա: Չեր ընկալման ծակարդակը ստուգելու համար կառուցեք նման աղյուսակ, որը ցույց տա այն ուժերը, որոնք ձգտում են *փոքրացնել* ընդհանուր պահանջարկը (տես գլխի վերջի 2-րդ հարցը):

Միկրոտնտեսական և մակրոտնտեսական պահանջարկ: ԸՊ-ի կորը հետազոտելուց հետո կանգ ենք առնում գգուչացնելու մակրոտնտեսական և միկրոտնտեսական պահանջարկի կորերի տարբերության մասին: Առաջարկի և պահանջարկի ուսումնասիրությունից հիշենք, որ միկրոտնտեսա-

կան պահանջարկի կորի դեպքում առանձին ապրանքի գինը տեղադրվում էր ուղղաձիգ առանցքի, իսկ այդ ապրանքի արտադրությունը՝ հորիզոնական առանցքի վրա՝ բոլոր այլ գները և ամբողջական եկամուտները թողնելով հաստատուն:

Ի տարբերություն դրա, ընդհանուր պահանջարկի կորի դեպքում ընդհանուր գների մակարդակը փոփոխվում է ուղղաձիգ առանցքի երկայնքով: Ավելին, ամբողջական արտադրանքն ու եկամուտները փոփոխվում են ԸՊ-ի կորի երկայնքով, մինչդեռ միկրոտնտեսական պահանջարկի կորի դեպքում եկամուտներն ու արտադրանքը հաստատուն են:

Վերջապես, միկրոտնտեսական պահանջարկի կորի բացասական թեթևությունը գալիս է սպառողների այն հնարավորությունից, որ կարող են դիտարկվող ապրանքը փոխարինել այլ ապրանքներով: Երբ մսի գինն աճում է, պահանջվող քանակությունը նվազում է, քանի որ սպառողները միսը փոխարինում են հացով և կարտոֆիլով, այսպիսով համեմատաբար էժան ապրանքներն օգտագործվում են ավելի շատ և համեմատաբար թանկը՝ ավելի քիչ: Ընդհանուր պահանջարկի կորը վարընթաց է բոլորովին այլ պատճառով: Երբ գների համընդհանուր մակարդակն աճում է, ամբողջական ծախսը կրճատվում է՝ առաջին հերթին այն պատճառով, որ փողի անփոփոխ առաջարկը փողի նկատմամբ պահանջարկ ունեցողների մեջ պետք է բաժանվի նորմավորված կերպով, իսկ դա կբարձրացնի շահադրույքները, կոծվարացնի վարկ ձեռք բերելը և կիջեցնի ծախսը:

Ամփոփելով:

ԸՊ-ի մակրոտնտեսական կորը տարբերվում է իր միկրոտնտեսական ազգականից, քանի որ մակրոկորը նկարագրում է գների և արտադրանքի մեք կատարված փոփոխությունը ամբողջ տնտեսության համար, մինչդեռ միկրոկորը վերլուծում է անհատական ապրանքի վարքը: Ի լրումն դրա, ԸՊ-ի կորը ցած է թեքվում առաջին հերթին փողի առաջարկի ներգործության հետևանքով, մինչդեռ միկրոպահանջարկի կորն իջնում է փոխարինման ներգործության պատճառով: Երբ եկամուտներն ու այլ ապրանքների գները հաստատուն են՝

ԱՅԼԸՆՏՐԱՆԲԱՅԻՆ ՏԵՍԱԿԵՏՆԵՐ
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՅԱՆԱՐԿԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

Ընդհանուր պահանջարկի բնորոշումն ըմբռնելը և կան նշանակություն ունի արտադրանքի ու գների կարճաժամկետ շարժերի, ինչպես նաև ՀԱԱ-ի սպառման ու ներդրման նման տարբեր քաղաքիչների միջև բաշխումը վերլուծելու համար: Տնտեսագետ-

ներն ընդհանրապես համամիտ են պահանջարկի վրա ազդող գործոնների հարցում, սակայն նրանք տարակարծիք են տարբեր ուժերի կարևորության առթիվ:

Ընդհանուր պահանջարկի շարժերն ուսումնասիրելիս որոշ տնտեսագետներ առաջին հերթին կենտրոնանում են փողի ուժի, առանձնապես փողի առաջարկի դերի վրա: Ըստ այս տնտեսագետների, որոնց հաճախ անվանում են *մոնետարիստներ*, փողի առաջարկը ծախսի ամբողջական դոլարային արժեքի հիմնական որոշիչն է Մոնետարիստները պնդում են, որ բոլոր գնումների դոլարային արժեքի և մատչելի փողի քանակության միջև գոյություն ունի սերտ կապ: Եթե ամբողջական դոլարային ծախսը նույնացնենք անվանական ՀԱԱ-ի հետ, ապա անվանական ՀԱԱ-ն համեմատական կլինի փողի առաջարկին:

Մյուս կողմից, այլ տնտեսագետներ համարում են, որ ընդհանուր պահանջարկի գլխավոր որոշիչը *եկամտի և ծախսի հոսքն* է: Գործարարության պարբերաշրջանը հասկանալու համար այս մոտեցումը ներդրման և արտաքին տնտեսական պայմանների փոփոխության հետ միասին կարևորում է պետական ծախսի և հարկի փոփոխությունները:

Մակրոտնտեսագետների մեծամասնությունն այսօր հարում է *էլլեկտիկ մոտեցմանը*, համարելով, որ ընդհանուր պահանջարկի վրա ազդում են բազմազան քաղաքական և արտաքին ուժեր: Էլլեկտիկ մակրոտնտեսագետները տարբեր ժամանակաշրջանների համար նշում են տնտեսությունը շարժող տարբեր ուժեր: Օրինակ, երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ժամանակ ֆինանսական քաղաքականությունը կոդիվեր որպես ընդհանուր պահանջարկի վճռորոշ գործոն, երբ ռազմական ծախսերը կլանում էին ՀԱԱ-ի համարյա կեսը: Նմանատիպ վերլուծություն կարող է կիրառվել կորեական և վիետնամական պատերազմների ժամանակ: Սակայն վերջին տարիներին, երբ գնաճի և գործազրկության դեմ պայքարելու համար համերկրային պահուստը դարձավ ավելի ու ավելի գործուն, փողի քաղաքականությունը գերիշխող ազդեցություն ունեցավ տնտեսական գործունեության տատանումների վրա:

Հաճախ արտաքին գործոններն են եղել վճռական. 1855–1875 թթ. բացվեցին ներդրման հնարավորություններ: Երկաթուղիներ էին կառուցվում ամբողջ աշխարհով մեկ, և արդյունաբերական տնտեսությունները հաստատուն տնտեսական բարգավաճում էին վայելում: Հաջորդ երկու տասնամյակների ընթացքում երկաթուղիներին ոչինչ չփոխարինեց, և Միացյալ Նահանգները գործարարության անկում վերապրեցին: Վաղ 1980-ական թվականներն ակաունառես եղան ԱՄՆ-ի գուտ արտահանման զանգվա-

ծային անկմանը, որը խորացրեց այդ ժամանակաշրջանի տնտեսական վարքընթացը:

Սրանով ավարտում ենք ընդհանուր պահանջարկի գլխավոր տարրերի մեր ուսումնասիրությունը: Սրանք կազմում են մկրատի մի շեղքը, որը որոշում է ազգային եկամուտը և գների համընդհանուր մակարդակը: Հիմա մենք դառնում ենք մյուս շեղքին ընդհանուր առաջարկին, որից հետո կհամադրենք ընդհանուր պահանջարկն ու առաջարկը և կվերլուծենք դասական ու քեյնզյան մակրոտնտեսագիտության այսօրվա պատակտումը:

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱՌԱՋԱՐԿԻ ՎԵՐԼՈՒԾԱԿԱՆ ՀԻՍՏՈՒՔՆԵՐԸ

Այժմ մենք անդրադառնում ենք մակրոտնտեսության առաջարկի տեսությանը: Ընդհանուր առաջարկը (ԸԱ) նկարագրում է տնտեսության արտադրական և զնագոյացման կողմը: Այն բացատրում է ձեռնարկությունների որպես ամբողջության վարքը: Ներուժային արտադրանքի մակարդակն ու ծախսի պայմանները ընդհանուր առաջարկի համար նախադրյալ գործոններ են:

Ընդհանուր առաջարկը կենտրոնական է տնտեսության և կարճաժամկետ, և՛ երկարաժամկետ հեռանկարային զարգացման համար: Կարճաժամկետ հեռանկարում ընդհանուր պահանջարկի և ընդհանուր առաջարկի փոխազդեցությունը որոշում է արտադրանքի մակարդակը, գործազրկությունը և հնարավորությունների օգտագործումը, ինչպես նաև գնաճի դրդապատճառը: Մեկ տասնամյակի կամ ավելի երկարաժամկետ հեռանկարում ընդհանուր առաջարկը հիմնական տնտեսական աճը պայմանավորող գործոնն է:

Կարճաժամկետ և երկարաժամկետ հեռանկարում ընդհանուր առաջարկի այս տարբերակումը ժամանակակից տնտեսագիտության համար վճռական է: Այն ցույց է տալիս, թե կարճաժամկետ հեռանկարում ինչու ընդհանուր պահանջարկի անկումը, միգուցե, փողի սղության կամ գուտ արտահանման անկման պատճառով, կհանգեցնի նվազող արտադրանքի կամ զբաղվածության: Բայց այս նույն տեսությունը բացատրում է նաև, թե ինչու ընդհանուր պահանջարկը նվազ կարևոր է, քան ընդհանուր առաջարկը, երբ ցանկանում ենք բացատրել, թե ինչու Հյուսիսային Սմերիկան ունի ավելի բարձր կենսամակարդակ, քան Հարավային Սմերիկան: Այն ցույց է տալիս նաև, թե ինչու Միացյալ Նահանգների ազգային արտադրանքը 1990 թ. ավելի բարձր էր, քան 1890 թվականին:

ԱՅԼԸՆՏՐԱՆՔԱՅԻՆ ՄՈՏԵՑՈՒՄՆԵՐ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱՌԱՋԱՐԿԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

Ընդհանուր առաջարկը վերաբերում է ազգային ամբողջական եկամտին, որ ձեռնարկությունները կամավոր կերպով արտադրում և վաճառում են տվյալ տարվա ընթացքում գների ամեն մի մակարդակի դեպքում, երբ մնացած գործոններն անփոփոխ են: Մենք կարող ենք ընդհանուր առաջարկի կորը կամ ԸԱ-ի կորը կառուցել որպես սանդղակ, որը ցույց է տալիս իրական արտադրանքի այն մակարդակը, որ կարտադրվի գների ամեն մի մակարդակի դեպքում, երբ մնացած գործոններն անփոփոխ են:

Ընդհանուր առաջարկն ուսումնասիրելիս վճռական նշանակություն կունենա ԸԱ-ի կորերի տարբերակումն՝ ըստ համապատասխան ժամանակային տիրույթների: Կարճաժամկետ հեռանկարում (մի քանի ամիս կամ տարի) դիտարկում ենք *կարճաժամկետ հեռանկարային ընդհանուր առաջարկի սանդղակը*: Այս առնչությունը նկարագրվում է վերընթաց ԸԱ-ի կորով, որի երկայնքով գների աճը կապված է արտադրանքի աճի հետ:

Երկարաժամկետ հեռանկարում (մի քանի տարի կամ տասնամյակ ու ավելի) դիտարկում ենք *երկարաժամկետ հեռանկարային ընդհանուր առաջարկի սանդղակը*: Այս առնչությունը ցույց է տրվում որպես ԸԱ-ի *ուղղաձիգ* սանդղակ, որտեղ գների մակարդակի աճը առաջարկվող ամբողջական արտադրանքի մեջ որևէ աճ չի առաջացնում:

Այս հատվածը նվիրված է նշված կարևոր հարցերի բացատրությանը:

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱՌԱՋԱՐԿԻ ՈՐՈՇԻՉՆԵՐԸ

Ընդհանուր առաջարկը եապես կախված է ուժերի որոշակի երկու խմբերից՝ ներուժային արտադրանքից և աշխատավարձ-գին վարքից: Քննարկենք այս ազդեցություններից յուրաքանչյուրը:

Ներուժային արտադրանք: Ընդհանուր առաջարկի հիմնական որոշիչը տնտեսության արտադրելու կարողությունն է: Այսինքն ժամանակի ընթացքում ընդհանուր առաջարկը հիմնականում կախված է ներուժային արտադրանքից:

V գլխից հիշենք, որ ներուժային ՀԱԱ-ն ներկայացնում է այն առավելագույն քանակությունը, որ տնտեսությունը կարող է արտադրել կայուն գների պայմաններում: Ներուժային արտադրանքի ավելի լիարժեք սահմանումը կլինի հետևյալ կերպ. ցանկացած ժամանակ տնտեսությունն ունի աշխատուժի, հիմնական միջոցների և հողի որոշակի առկա քանակություն:

Այս ներդրանքի և մատչելի տեխնոլոգիայի համակցումը բույլ կտա արտադրելու արտադրանքի ինչ-որ հաստատուն առավելագույն քանակ (արտադրանքի այս հաստատուն առավելագույն մակարդակը մենք նկարագրեցինք II գլխում օգտագործելով արտադրության և հնարավորության սահմանը):

Եթե տնտեսությունը փորձում է արտադրել ավելի, քան իր ներուժային արտադրանքն է, գներն սկսում են աճել ավելի ու ավելի արագ, քանի որ տնտեսներն օգտագործվում են չափից ավելի ինտենսիվ կերպով: Եթե տնտեսությունն արտադրում է ավելի քիչ, քան իր ներուժն է, ապա գերիշխում են բարձր գործազրկությունն ու ավելցուկային հնարավորությունը: Հնարավորությունների չափից ավել օգտագործման և ներդրանքի չափից բարձր անգործության ծայրահեղությունների միջև գտնվում է արտադրանքի շեմային մակարդակը, որը մենք կոչում ենք ներուժային արտադրանք:

Քանակական նպատակների համար մակրոտնտեսագետներն ընդհանուր առմամբ օգտագործում են ներուժային արտադրանքի հետևյալ սահմանումը.

Ներուժային ՀԱԱ-ն իրական ՀԱԱ-ի այն մակարդակն է, որ տնտեսությունը կարողացրել է, եթե գործազրկության չափը լինելու չափանիշային մակարդակի վրա, որը կոչվում է «գործազրկության բնական մակարդակ»: Վերջին ուսումնասիրությունները գնահատել են, որ գործազրկության բնական մակարդակը աշխատուժի մոտ վեց տոկոսն է:

Տնտեսական աճի ուսումնասիրությունները տնտեսագետներին օգնել են հասկանալու ներուժային արտադրանքի աճի աղբյուրները: Օգտագործելով վիճակագրական տեխնիկա, մենք կարող ենք նույնիսկ գնահատել այնպիսի ներդրանքների քանակական ավանդը, ինչպիսիք են աշխատուժը, հիմնական միջոցները և հողը, ինչպես նաև տեխնոլոգիական փոփոխության կամ արդյունավետության այլ բարելավումների ավանդը աճի մեջ:

Վերջերս մի ուսումնասիրություն գնահատեց, որ 1949–1989 թթ. մասնավոր ձեռնարկությունների հատվածում իրական արտադրանքն աճել է տարեկան 3,3 տոկոսով: Սրա 0,7 տոկոսը գալիս էր աշխատուժի ներդրանքի աճի, 1,2 տոկոսը՝ ավելի մեծ հիմնական սպառարների և 1,4 տոկոսը՝ կատարելագործված գիտելիքների, տեխնոլոգիայի և զանազան աղբյուրների հաշվին:

Ո՞րն է ներուժային արտադրանքի և ընդհանուր առաջարկի փոխադարձ կապը: Հիմնականում ներուժային արտադրանքն այն քանակությունն է, որ կառաջարկվել, եթե ընդհանուր պահանջարկն աճեր սահուն կերպով, և մատակարարները գործեին առանց ցնցումների: Սակայն ծախսերի ցնցումների և

ընդհանուր պահանջարկի ընդհատումների պատճառով ձեռնարկությունները կարող են արտադրել ավելի քիչ, քան ներուժային արտադրանքն է, իսկ բարձր ճնշման ժամանակաշրջաններում, ինչպես օրինակ, պատերազմի ժամանակ, նրանք կարող են արտադրել նույնիսկ ավելի, քան ներուժային արտադրանքն է: 8-2 աղյուսակը ցույց է տալիս ընդհանուր առաջարկի առանցքային որոշիչները ըստ ներուժային արտադրանքի և արտադրության ծախսերի վրա ազդող գործոնների:

Ներդրանքի ծախսերը. ներուժային արտադրանքի մեր բննարկումը ցույց տվեց, որ արտադրության ծախսերը, բացի ներուժային արտադրանքից, ազդում են նաև ընդհանուր առաջարկի վրա: Արտադրության ծախսերի աճին զուգընթաց, առևտրական ձեռնարկությունները արտադրանքի տվյալ մակարդակը կցանկանան ապահովել միայն ավելի բարձր գներով: Օրինակ, եթե ներդրանքի ծախսերն աճում են այնքան, որ արտադրանքի ծախսերը կրկնապատկվում են, ապա այն գինը, որով առևտրական ձեռնարկությունները կմատակարարեն արտադրանքի ամեն մի քանակ, նույնպես կկրկնապատկվի: ԸԱ-ի կորը կտեղաշարժվի դեպի վեր, այնպես որ արտադրանքի ԸԱ-ի ամեն մի (Գ, Զ) զույգը կփոխարինվի (2Գ, Զ)-ով:

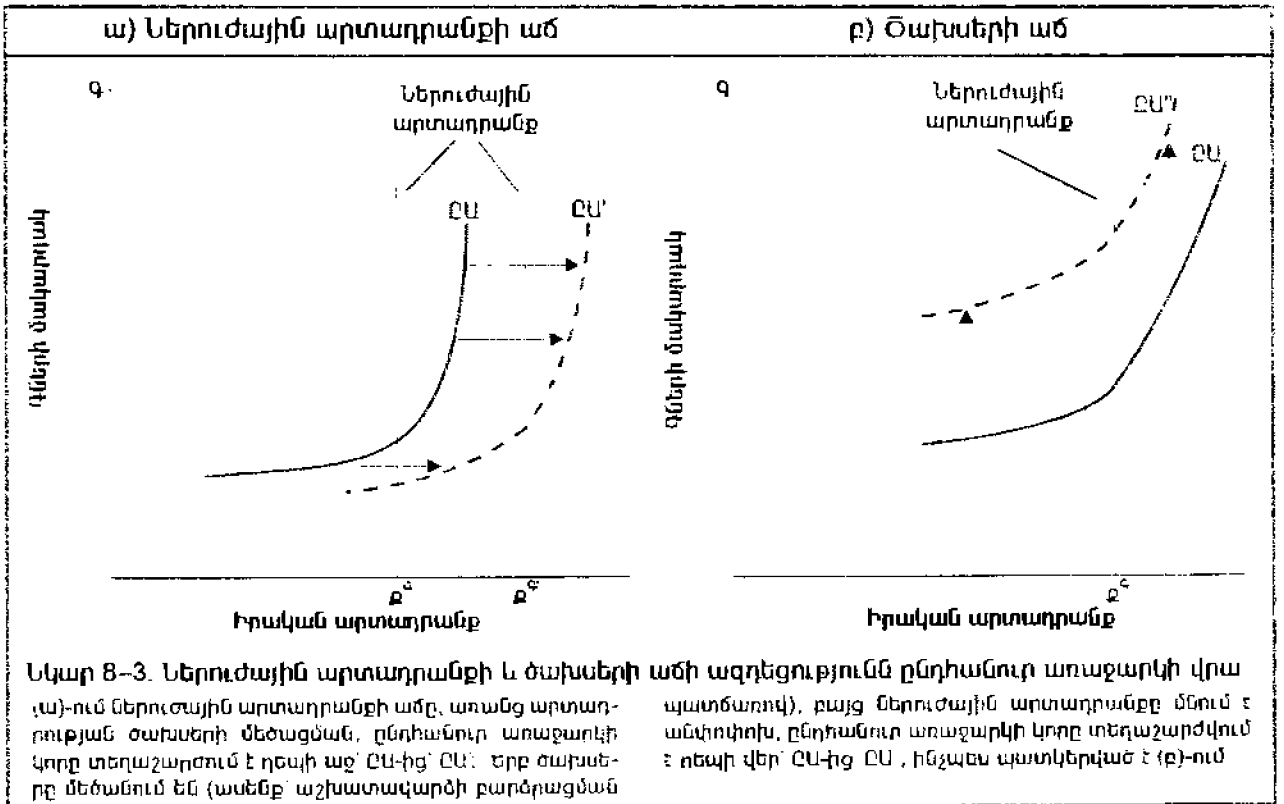
8-2 աղյուսակը ցույց է տալիս ընդհանուր առաջարկի վրա ազդող ծախսային գործոններից մի քանիսը՝ անենակարևոր զգալի ծախսը աշխատավարձն է, որը կազմում է Միացյալ Նահանգների մասն երկրի արտադրության ընդհանուր ծախսերի մոտ երեք քառորդը: Նիդեռլանդների և Հոնկոնգի մասն փոքր բաց տնտեսությունների համար ընդհանուր առաջարկը որոշելիս ներմուծման ծախսերը նույնիսկ ավելի մեծ դեր են խաղում, քան աշխատավարձը:

Ինչպես կարող ենք գծապատկերով ներկայացնել ներուժային արտադրանքի, ծախսերի և ընդհանուր առաջարկի փոխառնչությունը: Հաջորդ էջում պատկերված 8-3 նկարը ցույց է տալիս ներուժային արտադրանքի և ծախսերի փոփոխությունների ներգործությունը ընդհանուր առաջարկի վրա: Չախակողմյան նկարը ցույց է տալիս, որ առանց արտադրության ծախսերի փոփոխության ներուժային արտադրանքի աճը ընդհանուր առաջարկի կորը տեղաշարժում է ԸԱ-ից դեպի ԸԱ: Եթե արտադրության ծախսերն աճեն առանց ներուժային արտադրանքի փոփոխության, ապա կորը կտեղաշարժվի ուղիղ վեր ԸԱ-ից ԸԱ, ինչպես ցույց է տրված 8-3(բ) նկարում:

ԸԱ-ի իրականում տեղի ունեցող տեղաշարժը ցույց է տրված 8-4 նկարում: Կորերը ներկայացնում են երկու տարիների՝ 1980 և 1990 թվականների իրակա և գնահատումները: Ուղղածիզ գծերը նշված Զ⁹ և

Փոփոխական	Ազդեցությունը ընդհանուր առաջարկի վրա
Ներուժային արտադրանք	
Ներդրանք	Հիմնական միջոցների, աշխատուժի և էներգիայի քանակությունները որոշում են ներդրանքը արտադրական գործընթացի մեջ: Ներուժային արտադրանքը ենթադրում է, որ աշխատուժի և այլ ռեսուրսների անգործությունը կալում գների պայմաններում նվազագույն մակարդակում է: Ներդրանքի աճը մեծացնում է ներուժային արտադրանքը և ընդհանուր առաջարկը:
Տեխնոլոգիա և արդյունաբերություն	Արդյունախելությունների և ձեռնարկությունների կործինց օգտագործվող տեխնոլոգիաների ազդեցությունը ներուժային արտադրանքի վրա: Երբ տեխնոլոգիաները և տեխնոլոգիական կատարելագործումը մեծացնում են ներուժային արտադրանքի մակարդակը:
Աշխատավարձ և ծախսեր	
Աշխատավարձ	Ավելի ցածր աշխատավարձը հանգեցնում է արտադրության ցածր ծախսերի (մնացած գործոններն անփոփոխ են): Տվյալ ներուժային արտադրանքի համար ավելի ցածր ծախսերը նշանակում են, որ առաջարկվող քանակությունները գների գանկացած մակարդակի դեպքում կլինեն ավելի մեծ:
Ներմուծման գներ	Արտաքին գների անկման կամ փոխարժեքի բարձրացման հետ ներմուծման գներն ընկնում են: Այս հանգեցնում է արտադրության ավելի ցածր ծախսերի և, ներքին արտադրության համար ավելի մեծ մատչելի առաջարկի, մեծացնելով ընդհանուր առաջարկը:
Այլ ներդրանքի ծախսեր	Նավթի սալեյի ցածր գները և շրջակա միջավայրի վնասերից մեղմ կանոնակարգը իջեցնում են արտադրության ծախսերը և մեծացնում ընդհանուր առաջարկը:
Աղյուսակ 8-2. Ընդհանուր առաջարկը կախված է ներուժային արտադրանքից և արտադրության ծախսերից	
Ընդհանուր առաջարկը առաջարկվող ամբողջական արտադրանքը կապում է գների մակարդակի հետ: ԸԱ-ի կորը պարունակում է արտադրության հիմնական գործոնները ներկայացված ներուժային արտադրանքի, ինչպես նաև ծախսերի կառուցվածքի հետ: Նշված գործոնները կմեծացնեն ընդհանուր առաջարկը՝ ԸԱ-ի կորը տեղաշարժելով դեպի աջ: Ի՞նչը կփոքրացնեն ընդհանուր առաջարկը	

Զ⁹, ցույց են տալիս ներուժային արտադրանքի մակարդակները այդ երկու տարիներին: Ըստ ուսումնասիրությունների, այդ ժամանակաշրջանում իրական ներուժային արտադրանքն աճել է մոտ 25 տոկոսով:

Այդ նկարում տեսնում ենք, որ 1980-ական թվականների ընթացքում ԸԱ-ի կորը տեղաշարժվել է դեպի դուրս և վեր: Դեպի դուրս տեղաշարժը կատարվել է ներուժային արտադրանքի աճի հետևանքով, ասենք բնակչության կամ հիմնական միջոցների աճի, ինչպես նաև տեխնոլոգիական փոփոխության շնորհիվ: Դեպի վեր տեղաշարժը կատարվել է արտադրության ծախսերի մեծացման հետևանքով, երբ աշխատավարձը, էներգիայի գները և արտադրության այլ ծախսերն աճել են: Սյուսիսով, երբ ժամանակի ընթացքում ծախսերն աճում են ներուժային արտադրանքի աճի հետ միասին, ընդհանուր առաջարկը տեղաշարժվում է ԸԱ-ից դեպի ԸԱ', ինչպես ցույց է տրված 8-4 նկարում:

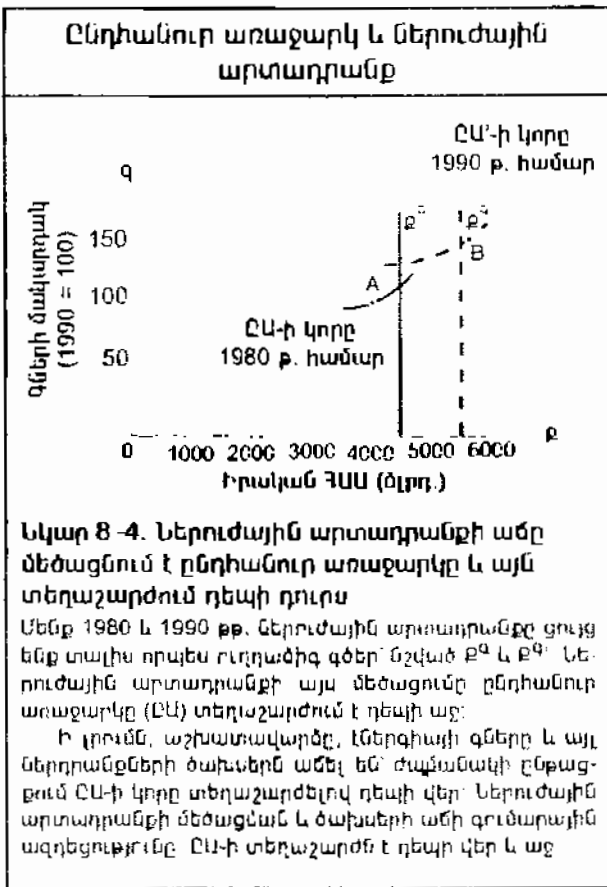
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱՌԱՋԱՐԿԸ ԿԱՐՈՎԱԾԱՍԿԵՏ ԵՎ ԵՐԿԱՐԱԺԱՍԿԵՏ ՀԵՌԱՆԿԱՐՈՒՄ

Ժամանակակից մակրոտնտեսագիտության գլխավոր հավաստյուններից մեկը վերաբերում է ընդհանուր առաջարկի որոշմանը: Գլխավոր կոմպանձորն այն է, թե ընդհանուր առաջարկի կորը հարթ է, թե է, թե նույնիսկ՝ ուղղաձիգ: Քեյնզյան դպրոցի շատ տնտեսագետներ համարում են, որ ԸԱ-ի կորը համեմա-

տաբար հարթ է: Սա նշանակում է, որ ընդհանուր պահանջարկի փոփոխությունները նշանակալի և տևական ներգործություն ունեն արտադրանքի վրա, Այն տնտեսագետները, ովքեր հակված են դեպի դասական մոտեցումը, համարում են, որ ԸԱ-ի կորը թեք է կամ նույնիսկ՝ ուղղաձիգ: Այս խումբը հավատացած է, որ արտադրանքի վրա ընդհանուր պահանջարկի փոփոխությունը չնչին տևական ազդեցություն ունի:

Գործնականում երկու տեսակետներն էլ ունեն որոշակի արժեք: 8-5 նկարը պատկերում է ԸԱ-ի երկու կորեր: Կարճաժամկետ հեռանկարի ԸԱ-ի ծախսկողմյան կորը դեպի վեր թեքվող է կամ քեյնզյան: Այն բացահայտում է, որ ձեռնարկությունները հակված են մեծացնելու իրենց արտադրանքի մակարդակը ի պատասխան ավելի բարձր գների: Այլ խոսքով՝ ընդհանուր պահանջարկի մակարդակի աճի հետ ձեռնարկությունները հակված են առաջարկելու ավելի շատ արտադրանք, եթե արտադրանքի աճին զուգընթաց իրենց կարող են նաև բարձրացնել գները:

Սակայն նկատենք, որ կարճաժամկետ հեռանկարում արտադրանքի ընդլայնումը չի կարող անսահմանորեն շարունակվել: Արտադրանքի աճին զուգընթաց առաջանում է աշխատուժի պակաս, և գործարաններն աշխատում են իրենց կարողությանը մոտ: Բացի դրանից, ձեռնարկությունները կարող են

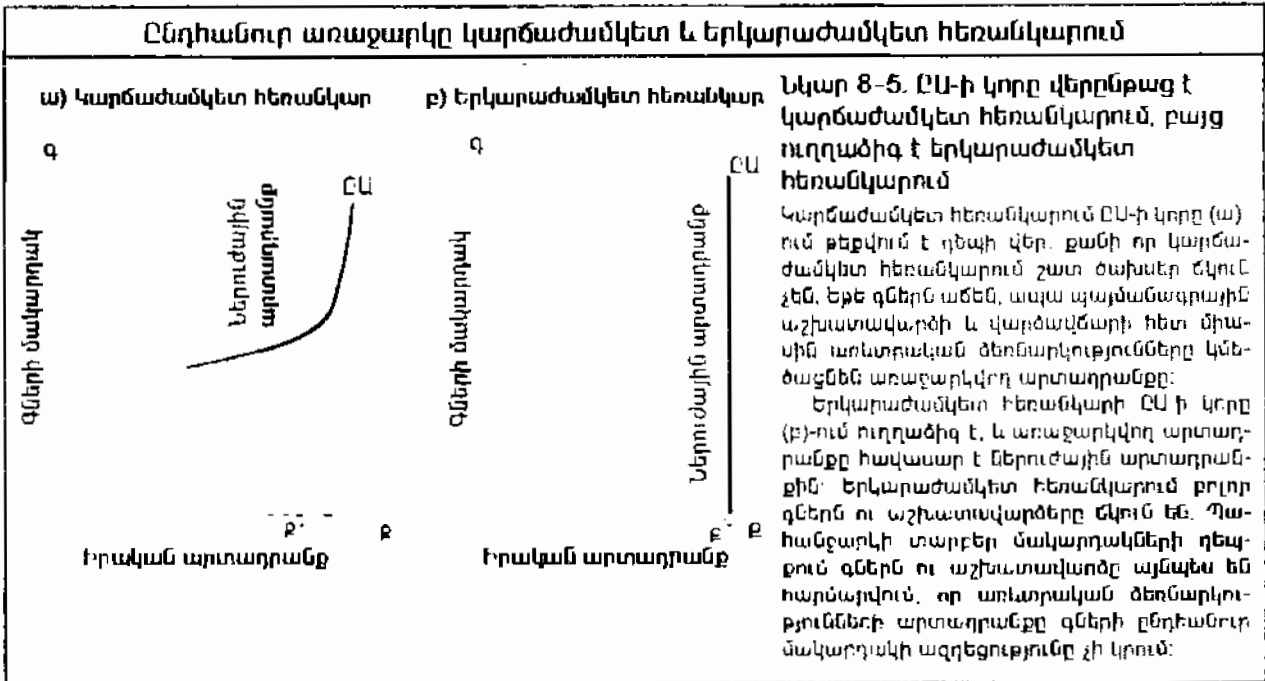

գները բարձրացնել առանց իրենց մրցակիցներին հաճախորդներ գիջելու։ Դրա հետևանքով, երբ արտադրությունն աճում է ներուժային արտադրանքից ավելի, պահանջարկի աճի հակազդման ավելի մեծ բաժինն արտահայտվում է գների աճի տեսքով, իսկ ավելի փոքր բաժինը՝ արտադրանքի մեծացումով։ Մեկնաբանելով ընդհանուր առաջարկի կորով, դա նշանակում է, որ կարծաժամկետ հեռանկարի ԸԱ-ի կորը պետք է լինի համեմատաբար հարթ՝ ներուժային արտադրանքի գծից դեպի ծախս, որտեղ արտադրանքն ավելի քիչ է, քան ներուժային արտադրանքը, բայց արտադրանքն աճելուն պես այն կդառնա ավելի ու ավելի ուղղաձիգ, այսինքն ներուժային արտադրանքի գծից ավելի ու ավելի հեռու՝ դեպի աջ։

8-5 (բ) Նկարը լուսարանում է երկարաժամկետ հեռանկարում ընդհանուր առաջարկի հակազդումը գների տարբեր մակարդակներին։ Այդտեղ մենք տեսնում ենք, որ երկարաժամկետ հեռանկարի ԸԱ-ի կորը ուղղաձիգ է կամ դասական, և արտադրանքը համապատասխանում է ներուժային արտադրանքին։ Դասական դեպքում առաջարկվող արտադրանքի մակարդակը անկախ է գների մակարդակից։

ԻՆՉՈՒ՞ ԵՆ ՏԱՐԲԵՐՎՈՒՄ ԿԱՐՈՇԱԺԱՄԿԵՏ ԶԵՌԱՆԿԱՐԻ ԵՎ ԵՐԿԱՐՈՇԱԺԱՄԿԵՏ ԶԵՌԱՆԿԱՐԻ ԸԱ-ՆԵՐԸ

Ինչու՞ են կարճաժամկետ հեռանկարի և երկարաժամկետ հեռանկարի ընդհանուր առաջարկի վարքե-

րը իրարից տարբերվում: Կարճաժամկետ հեռանկարում ձեռնարկությունները ընդհանուր պահանջարկի մեծամասլուն զուգընթաց ինչու՞ են բարձրացնում և գները, և արտադրանքը: Ինչու՞ երկարաժամկետ հեռանկարում, ընդհակառակը, պահանջարկի աճը հանգեցնում է գների, բայց ոչ արտադրանքի փոփոխությունների:

Այս առեղծվածների լուծման բանալին այն եղանակն է, որով ժամանակակից շուկայական տնտեսության մեջ որոշվում են աշխատավարձն ու գները: Ձեռնարկությունների ծախսերի որոշ տարրեր կարճաժամկետ հեռանկարում *անճկուն են կամ կաչուն*: Որպես այս անճկունության հետևանք, ձեռնարկությունները ընդհանուր պահանջարկի ավելի բարձր մակարդակներին պատասխանում են արտադրանքի ավելի մեծ քանակություններ արտադրելով և վաճառելով: Այլ ձևակերպումով՝ քանի որ կարճաժամկետ հեռանկարում ծախսերի որոշ տարրեր հաստատուն են, ձեռնարկությունները գների բարձրացումը համարում են շահավետ և լրացուցիչ արտադրանք են վաճառում, երբ ընդհանուր պահանջարկն աճում է:

Ենթադրենք, թե տեղի է ունենում լրացուցիչ ծախսերի կտրուկ աճ: Ձեռնարկությունները գիտեն, որ կարճաժամկետ հեռանկարում իրենց արտադրանքի ծախսերը դոլարներով արտահայտված հաստատուն են: մեկ ժամի համար բանվորներին վճարելու են \$15, վարձավճարը կկազմի ամսական \$1500 և այլն: Եթե ձեռնարկությունները կարողանան ի պատասխան լրացուցիչ ծախսերի հաջողությամբ բարձրացնել արտադրանքի գները, ապա շահավետ կլինի նաև մեծացնել իրենց արտադրանքը: Հետևաբար, կարճաժամկետ հեռանկարում նախքան աշխատավարձն ու վարձավճարը և դոլարով արտահայտված մյուս ծախսերը կհամապատասխանեն միմյանց, ձեռնարկություններն ընդհանուր պահանջարկի աճին կպատասխանեն թե գների, և թե արտադրանքի բարձրացումով: Գների և արտադրանքի այս դրական կապն արտահայտվում է ԸԱ-ի կորի դեպի վեր թեքումով:

Մենք բազմիցս խոսել ենք «կաչուն» կամ «անճկուն» ծախսերի մասին: Ահա մի քանի օրինակ: Ամենաճանաչակալին աշխատավարձն է: Արտադրության բանվորների համարյա կեսը ապահովված է երկարաժամկետ արհմիութենական պայմանագրերով: Միացյալ Նահանգներում այս պայմանագրերը, որպես կանոն, կնքվում են երեք տարով և պայմանավորում են դոլարային աշխատավարձի չափը (մասնակիորեն հարմարեցնելով գների փոփոխություններին): Ավելին, պայմանագրերն անկայուն են. դրանք երբեք միաժամանակ չեն ավարտվում և վերահամաձայնեցվում Աշխատանքային պայմանագրի գոյության ընթացքում ձեռնարկության կողմից վճարվող

աշխատավարձի դոլարային չափը հիմնականում կայուն է: Մյուս գներն ու ծախսերը կարճաժամկետ հեռանկարում նմանապես կաչուն են: Երբ որևէ ձեռնարկություն շենք է վարձում, վարձակալումը հաճախ տևում է մեկ տարի կամ ավելի, իսկ վարձավճարը սովորաբար համաձայնեցվում է դոլարային արտահայտությամբ: Բացի դրանից, ձեռնարկություններն իրենց մատակարարների հետ ստորագրվող պայմանագրերում հաճախ մատնանշում են նյութերի և բաղադրամասերի վճարվելիք գները: Որոշ գներ կայուն են պետական կարգավորմամբ, մասնավորապես այնպիսի անհրաժեշտ ապրանքների գներ, ինչպիսիք են էլեկտրականությունը, գազը, ջուրը և տեղական հեռախոսային ծառայությունը:

Ի՞նչ է տեղի ունենում երկարաժամկետ հեռանկարում: Ի վերջո ծախսի անճկուն կամ կաչուն տարրերը՝ աշխատավարձի պայմանագրերը, վարձավճարի պայմանագրերը, կարգավորվող գները և այլն, դառնում են ոչ կաչուն և բանակցությունների առարկա: Ձեռնարկությունները չեն կարող հավիտյան օգտվել աշխատանքային պայմանագրերով հաստատված աշխատավարձի չափերից, աշխատուժը շուտով կհասկանա, որ գներն աճել են, և կանգի, որ այդ աճը հատուցվի աշխատավարձի բարձրացումով: Վերջում բոլոր ծախսերը կհարմարվեն արտադրանքի ավելի բարձր գներիին: Ավելի բարձր պահանջարկի պատճառով գների ընդհանուր մակարդակը X տոկոսով աճելուց հետո աշխատավարձը, վարձավճարը, կարգավորվող գները և այլ ծախսեր ի վերջո միմյանց կհամապատասխանեն՝ նույնպես բարձրանալով մոտ X տոկոսով:

Հենց որ գներին հարմարվելով ծախսերն աճեն, ձեռնարկություններն ընդհանուր պահանջարկի ավելի բարձր մակարդակից անկարող կլինեն շահույթ վաստակելու: Արտադրանքի մակարդակը հետ կզատի երկարաժամկետ հավասարակշռված մակարդակին՝ հավասարվելով ներուժային մակարդակին: Վերջին հաշվով, երբ ծախսի բոլոր տարրերը լիովին ճշտվեն, ձեռնարկությունները գործ կունենան գների և ծախսերի այն նույն հարաբերակցության հետ, ինչ նրանք ունեին նախքան պահանջարկի փոփոխությունը: Ձեռնարկությունների համար արտադրանքը մեծացնելու որևէ դրդապատճառ չի լինի: Երբ ասում ենք, որ ԸԱ-ի կորը ուղղածիգ է, նկատի ունենք, որ առաջարկվող արտադրանքն անկախ է գների ծակարդակից և ծախսերից:

Որևէ տնտեսության համար կարճաժամկետ հեռանկարում ընդհանուր առաջարկը ներուժային արտադրանքից կտարբերվի ծախսերի մեջ գոյություն ունեցող անճկուն տարրերի պատճառով: Կարճաժամկետ հեռանկարում ձեռնարկություններն ավելի բարձր պահանջարկին կպա-

տաախաճեն արտադրության մեծացումով և զճե-
րի բարձրացումով: Երկարաժամկետ հեռանկա-
րում, երբ ծախսերը համապատասխանում են
զճերի աճելի բարձր մակարդակին, պահանջար-
կի աճը պատասխանը համարյա անբողջու-
թյամբ արտահայտվում է զճերի բարձրացումով և
արտադրանքի աննշան կամ գրոյակյան աճով:
Երկարաժամկետ հեռանկարի ԸԱ-ի կորը ուղղա-
ծիգ է, բանի որ բավարար ժամանակի դեպքում
բոլոր ծախսերը վերածնվում են:

ՔԵՅՆՉՅԱՆ ԵՎ ՂԱՍԱԿԱՆ ՏԵՍԱԿԵՏՆԵՐԻ ԲԱՆՈՒՄԸ

Երկու դար առաջ, տնտեսագիտության ծագումից սկ-
սած, անենախոր հակասություններից մեկը վերաբե-
րել է այն բանին, թե տնտեսությունը դեպի երկարա-
ժամկետ, լրիվ զբաղվածության հավասարակշու-
թյուն շարժվելու հակում ունի, թե ոչ: Օգտագործելով
ժամանակակից լեզուն, դասական տնտեսույն-
ներ ենք անվանում այն մոտեցումները, որոնք տն-
տեսության մեջ ընդգծում են հզոր, ինքնակարգա-
վորվող ուժերի գոյությունը: Դասական մակրոտնտ-
եսական մտածողության ակունքներին մոտ են կանգ-
նած Ադամ Սմիթը, Ջ. Բ. Սեյլը և Ջոն Ստյուարտ Միլը:
Այլընտրանքային մոտեցումը, որն այսօր կոչվում է
քեյնզյան տնտեսագիտություն, կապակցված
ծեով չէր արտահայտվել մինչև այս դարում Ջ. Մ.
Բեյնզի աշխատությունների երևան գալը:

Դասական և քեյնզյան մոտեցումների հիմնական
տարբերությունը կարելի է գտնել ընդհանուր առա-
ջարկի վերաբերյալ տարբեր տեսակետների մեջ:
Բեյնզյան ուղղության տնտեսագետները հավատա-
ցած են, որ զճերն ու աշխատավարձը հարմարվում
են դանդաղորեն, այնպես որ բոլոր հավասարակշռող
ուժերի համար պահանջվում են երկար տարիներ
կամ նույնիսկ տասնամյակներ: Դասական մոտեցու-
մը պնդում է, որ զճերն ու աշխատավարձը ճկուն են,
այնպես որ տնտեսությունը դեպի իր երկարաժամ-
կետ հավասարակշռություն է շարժվում շատ արագ-
որեն: Այս գլխի մնացած մասում ընդհանուր առաջար-
կի ու պահանջարկի վերլուծությունն օգտագործելու
ենք այս երկու հիմնովին տարբեր մոտեցումների գլի-
տական հիմունքները և քաղաքական ներիմաստնե-
րը բացատրելու համար?

ՂԱՍԱԿԱՆ ԱՌՏԵՑՈՒՄ

Նախքան 1936 թ. Բեյնզի «Ընդհանուր տեսություն»
գրքի երևան գալը տնտեսագիտության բնագավառի
առաջավոր մտածողները, որպես կանոն, հարում էին
տնտեսագիտության դասական տեսակետին: Վաղ
չրջանի տնտեսագետները հիացած էին արդյունաբե-
րական հեղաշրջմամբ, աշխատանքի իր բաժանու-
մով, հիմնական միջոցների կուտակումով և աճող մի-
ջազգային առևտրով:

Անյի շուկաների օրենք: Վաղ չրջանի տնտես-
ագետները գիտեին գործարարության պարբերաչր-
ջանների մասին, բայց դրանք դիտարկում էին որպես
ժամանակավոր և ինքնաշտկվող շեղումներ: Երանց
վերլուծությունը պտտվում էր *Անյի շուկաների
օրենքի* շուրջը: Այս տեսությունը առաջ է քաշվել
Ֆրանսիացի տնտեսագետ Ջ. Բ. Անյի կողմից 1803 թ.
և հավաստում է, որ գերարտադրությունը անհնար է
շնորհիվ հենց իր բնույթի: Դա այսօր երբեմն արտա-
հայտվում է այսպես. «առաջարկը ստեղծում է իր սե-
փական պահանջարկը»: Ո՞րն է Անյի օրենքի
տրամաբանությունը: Դա այն դատողությունն է, որ
փողային և ապրանքափոխանակային տնտեսու-
թյունների միջև էական տարբերություն չկա: Եթե գոր-
ծարանները կարող են արտադրել շատ, ապա կգտն-
վեն բանվորներ, որոնք կգնեն այդ արտադրանքը:

Անենաաչքի ընկնող տնտեսագետների մի երկար
շարք, ներառյալ Դ. Ուիկարդոն, Ջ. Մ. Միլը և Ա. Մար-
շալը, միացան այն դասական մակրոտնտեսագիտա-
կան տեսակետին, որ գերարտադրությունն անհնար
է և ունիսկ մեծ ճգնաժամի ընթացքում, երբ Ամերի-
կայի աշխատուժի մեկ քառորդը գործազուրկ էր,
նշանավոր տնտեսագետ Փիզոն գրեց «Կատարյալ
ազատ մրցակցության պայմաններում միշտ էլ ուժեղ
հակվածություն կլինի դեպի չիվ զբաղվածություն
Այնպիսի գործազրկությունը, որ գոյություն ունի ցան-
կացած ժամանակ, անբողջապես շիրումային դիմա-
դրությունների հետևանք է: Դրանք խոչընդոտում են,
որ աշխատավարձի և զճերի պատշաճ համապա-
տասխանեցումները կատարվեն ակնբարձրորեն»³:

Ինչպես Փիզոյից արված մեջբերումն է ենթադ-
րում, դասական տեսակետի խորքում եղած տրամա-
բանությունն այս է. աշխատավարձն ու զճերը բափա-
կանին ճկուն են շուկաները «հավասարեցնելու» կամ
շատ արագ հավասարակշռության վերադարձնելու
համար. եթե զճերն ու աշխատավարձը հարմարվում
են արագորեն, ապա կարճաժամկետ հեռանկարը,
որի դեպքում զճերը կպչուն են, կլինի այնքան կարճ,
որ գործնականում կարող է անտեսվել բոլոր նպա-

² Նոր դասական և քեյնզյան տեսակետների բանավե-
ճի համառոտ և հանրահասկելի շարադրանքը կա-
րելի է գտնել Մ. Գրեգորի Անցլոյի «Մակրոտնտե-
սագիտության արագ վերհիշման դասընթացում»
Journal of Economic Literature (դեկտեմբեր, 1990 թ.)
էջ 1645-1660.

³ Գործազրկության տեսությունը (1933 թ.):

տակների համար: Դասական մակրոտնտեսագետները եզրակացնում են, որ տնտեսությունը միշտ գործում է լրիվ զբաղվածությամբ կամ իր ներուժային արտադրանքի մակարդակով:

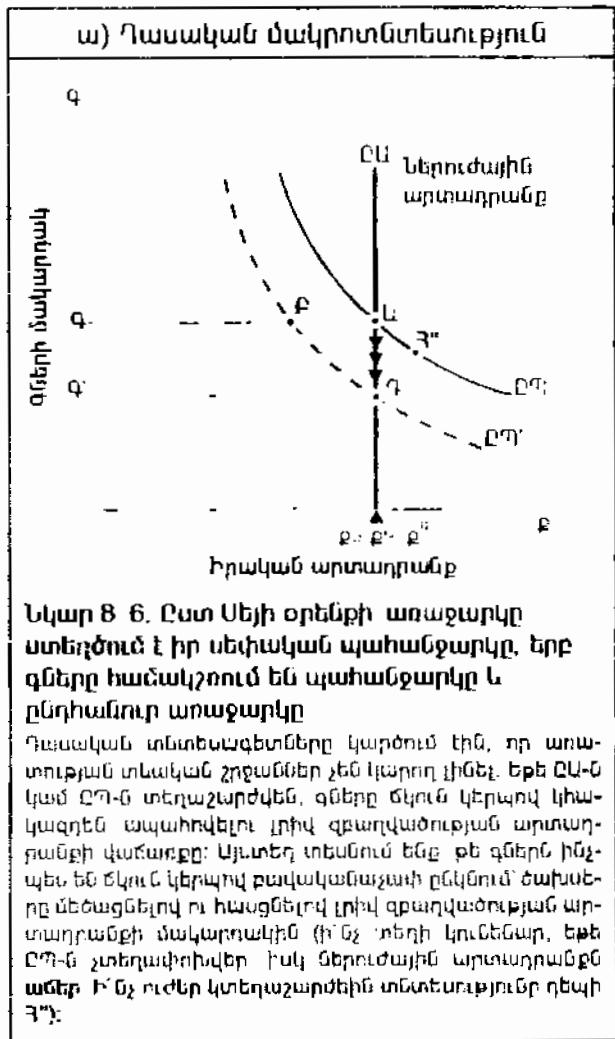
Սեյի օրենքի և դասական մոտեցման մնայուն և ճշգրիտ էությունը ցույց է տրված 8-6 նկարում: Սա մի տնտեսություն է, որտեղ գներն ու աշխատավարձը որոշվում են մրցակցային շուկաներում, ճկուն կերպով շարժվելով վերև և ներքև բացառելով առաջարկի և պահանջարկի ամեն մի ավելցուկ: ԸԱ-ԸՊ վերլուծության մեր հասկացություններով այն կարող է նկարագրվել սովորական, ներքև թեքվող ընդհանուր պահանջարկի և ուղղաձիգ ընդհանուր առաջարկի կորերով:

Ենթադրենք, ընդհանուր պահանջարկը նվազել է փողի սղության կամ այլ արտաքին գործոնների պատճառով: Որպես հետևանք ԸՊ-ի կորը 8-6 նկարում կտեղաշարժվի ձախ դեպի ԸՊ'։ Սկզբում գնի սկզբնական Q արժեքի դեպքում ամբողջական ծախսը նվազում է մինչև P կետը, որտեղ կարող է լինել արտադրանքի անկման մի շատ կարճ ժամանակահատված: Բայց պահանջարկի տեղաշարժին հարողում է աշխատավարձի ու գների արագ հարմարեցումը, և ընդհանուր գներն ընկնում են Q -ից Q' : Գների մակարդակի անկման հետ ամբողջական արտադրանքը վերադառնում է ներուժային արտադրանքին, և լրիվ զբաղվածություն է վերահաստատվում Q կետում:

Դասական տեսակետի համաձայն ընդհանուր պահանջարկի փոփոխությունն ազդում է գների մակարդակի վրա, բայց չի ազդում արտադրանքի և զբաղվածության վրա: Գների և աշխատավարձի ճկունությունն ապահովում է, որ ծախսի իրական մակարդակը բավազատ լինի լրիվ զբաղվածություն ապահովելու համար:

Քաղաքականության հետևանքները: Դասական տեսությունն ունի երկու եզրակացություններ, որոնք կենսականորեն անհրաժեշտ են տնտեսական քաղաքականության համար: Առաջին՝ տնտեսությունը միշտ ապահովում է լրիվ զբաղվածություն, և երբեք չկան չօգտագործվող ռեսուրսներ: Տնտեսությունը միշտ թողարկում է իր ներուժային արտադրանքը, և նրանք, ովքեր ցանկանում են աշխատել առկա վարձատրությամբ, կարող են աշխատանք գտնել:

Այս դրույթը նշանակում է արդյոք, որ գործազրկություն բոլորովին չկա: Իհարկե՝ ոչ, քանի որ ամեն մի իրական տնտեսության մեջ միշտ կլինի միկրոտնտեսական վատնում: Սենը կտեսնենք գործազուրկ մարդկանց, որոնք տեղափոխվում են մի աշխատանքից մյուսը կամ արհմիություններում չնիավորված բանվորների, որոնք ունեն հավասարա-

կշռության մակարդակից բարձր աշխատավարձի չափեր: Բայց ըստ դասական տեսակետի, տնտեսությունը չունի թերօգտագործվող ռեսուրսների իմաստով մակրոտնտեսական վատնում, որը պայմանավորված է անբավարար ընդհանուր պահանջարկով:

Դասական տեսակետի երկրորդ տարրը նույնիսկ ավելի տպավորիչ է. մակրոտնտեսական ընդհանուր պահանջարկի քաղաքականությունը չի կարող ազդել գործազրկության և արտադրանքի մակարդակի վրա: Ավելի շուտ, փողի և ֆինանսական քաղաքականությունը կարող է ազդել տնտեսության միայն գների մակարդակի վրա իրական ՀԱԱ-ի կազմավորման հետ միասին: Այս երկրորդ դասական ենթադրությունը հեշտությամբ կարելի է տեսնել 8 6 նկարի վրա: Ենթադրենք տնտեսությունը հավասարակշռության մեջ է ԸՊ և ուղղաձիգ ԸԱ կորերի հատման Q կետում: Սենք կառավարությունը որոշել է ֆինանսա-

կան քայլեր ծեռնարկել տնտեսությունն ընդարձակելու համար: Ի՞նչ տեղի կունենա. կարճատև պահի ընթացքում գների սկզբնական Q^* մակարդակի պայմաններում կլինի ավելցուկային պահանջարկ: Սակայն ավելցուկային պահանջարկի ճնշման տակ գների և աշխատավարձի արագ աճի հետ տնտեսությունը շարժվում է դեպի նոր հավասարակշռության Ա կետը: Առանց արտադրանքի ու զբաղվածության մակարդակը փոփոխելու, սկզբնական լրիվ զբաղվածության հավասարակշռությունը վերականգնելու նպատակով գների ընդհանուր մակարդակի բավարար չափով բարձրացնելն եղավ ընդարձակող տնտեսական քաղաքականության վերջնական արդյունքը:

Պասսական տեսակետի ամենակարևոր հանդգնումը այն է, որ գներն ու աշխատավարձը ճկուն են, և որ գների ճկունությունը երաշխավորում է ինքնակարգավորման այնպիսի մեխանիզմ, որն արագորեն վերականգնում է լրիվ զբաղվածությունը և միշտ ապահովում ներուժային արտադրանքը: Եվ, ինչպես մենք կտեսնենք հաջորդ գլուխներում, դասական մոտեցումը շատ կենսունակ է այսօրվա նոր դասական դպրոցի կողմնակիցների աշխատություններում: Նոր դասական տնտեսագետները իրենց տեսակետները հիմնում են ժամանակակից տնտեսական զարգացումների վրա, ներառյալ անկատար տեղեկագրությունը, տեխնոլոգիական ցնցումների գոյությունը և ռեսուրսների տնդաշարժից առաջացող արդյունաբերության չփոփոխությունը: Չնայած ժամանակակից գզեստավորմանը, քաղաքականության վերաբերյալ նրանք եզրահանգումները սերտորեն կապված են վաղ շրջանի դասական տնտեսագետների հետ:

ՔԵՅՆՉՅԱՆ ՔԵՂԱՇՐՋՈՒՄԸ

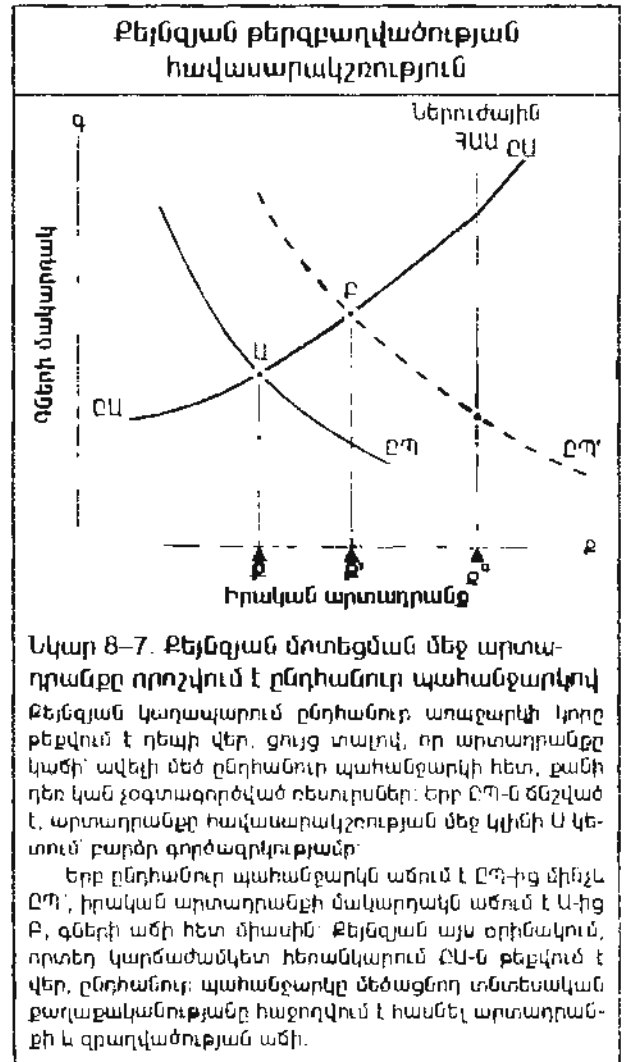
Չնայած դասական տնտեսագետները քարոզում էին, որ տեական գործազրկությունն անհնար է, 1930-ական թվականների տնտեսագետները հազիվ թե կարող էին անտեսել գործազուրկների սովոր բանակը, որոնք աշխատանք էին ազերսում և փողոցների անկյուններում մատիտ վաճառում: Տնտեսագետներն ինչպե՛ս կարող էին բացատրել այսպիսի զանգվածային և տեական պարապուրդը՝

Քեյնզի «Ընդհանուր տեսությունը» ալլընդունացային մակրոտնտեսագիտական տեսություն է, տեսական ակնոցների մի նոր հավաքածու՝ տնտեսական քաղաքականության և արտաքին ցնցումների հետևանքները նկատելու համար: Գործնականում քեյնզյան հեղաշրջումը միավորեց երկու տարրեր՝ Լաիս Քեյնզը առաջ քաշեց ընդհանուր պահանջարկի գաղափարը, որը մենք բացատրեցինք այս գլխում: Երկրորդ՝ Քեյնզը փաստարկեց, որ գներն ու աշխա-

տավարձը անճկուն կամ կաշուն են, սա նշանակում է, որ ուղղածիզ դասական ԸԱ-ի կորը պետք է փոխարինվի դեպի վեր թեքվող ԸԱ-ի կորով:

Չարմանալի հետևանքները: Միավորելով այս երկու տարրերը, Քեյնզը մակրոտնտեսագիտության մեջ առաջացրեց մի իսկական հեղաշրջում: Քեյնզի փաստարկման եռթյունը ցույց է տրված 8-7 նկարում: Այստեղ ընդհանուր պահանջարկի կորը միավորված է դեպի վեր թեքվող ընդհանուր առաջարկի կորի հետ:

Առաջին դիտողությունն այն է, որ ժամանակակից շուկայական տնտեսությունը կարող է ընկնել թերզբաղվածության հավասարակշռության ծուղակը. դա ընդհանուր առաջարկի և ընդհանուր պահանջարկի մի հավասարակշռություն է, որի դեպքում ար-

Նկար 8-7. Քեյնզյան մոտեցման մեջ արտադրանքը որոշվում է ընդհանուր պահանջարկով: Քեյնզյան կաղապարում ընդհանուր առաջարկի կորը թեքվում է դեպի վեր, ցույց տալով, որ արտադրանքը կաճի՝ ավելի մեծ ընդհանուր պահանջարկի հետ, քանի դեռ կան չօգտագործված ռեսուրսներ: Երբ ԸՊ-ն ճնշված է, արտադրանքը հավասարակշռության մեջ կլինի Ա կետում՝ բարձր գործազրկությամբ:

Երբ ընդհանուր պահանջարկն աճում է ԸՊ-ից մինչև ԸՊ', իրական արտադրանքի մակարդակն աճում է Ա-ից Բ, գների աճի հետ միասին: Քեյնզյան այս օրինակում, որտեղ կարճաժամկետ հեռանկարում ԸԱ-ն թեքվում է վեր, ընդհանուր պահանջարկը մեծացնող տնտեսական քաղաքականությանը հաջողվում է հասնել արտադրանքի և զբաղվածության աճի:

տաղրանքը շատ ցածր է ներուժայինից, և աշխատուժի մի զգալի հատված հարկադրաբար պարապ է: Օրինակ, եթե ԸՊ-ի և ԸՄ-ի կողմը հատվում են ծախսակողմյան մ կետում, ապա հավասարակշռության արտադրանքը ներուժայինից կարող է շատ քիչ լինել: Բեյնզը ընդգծեց, որ աշխատավարձի և գների անձկությունն պատճառով չկա լրիվ զբաղվածությունը վերականգնող և տնտեսության ներուժային արտադրանքը երաշխավորող որևէ տնտեսական մեխանիզմ: Երկիրը երկար ժամանակ կարող է մնալ իր ցածր արտադրության, բարձր թշվառության վիճակում, քանի որ տնտեսությունը դեպի հետ, չլիվ զբաղվածությունն առաջնորդելու համար չկա ինքնաշտկման մեխանիզմ կամ մի անտեսանելի ծեղ:

Բեյնզի երկրորդ դիտողությունը հետևում է առաջինից Փողի և ֆինանսական քաղաքականությունների միջոցով պետությունը կարող է խթանել տնտեսությունը և օգնել պահպանելու արտադրանքի և զբաղվածության բարձր մակարդակ: Օրինակ, եթե պետությունը մեծացնի իր գնումները, ապա ընդհանուր պահանջարկը կաճի, ասենք ԸՊ-ից դեպի ԸՊ, ինչպես ցույց է տրված 8- 7 նկարում: Հետևանքը կլինի արտադրանքի մեծացումը Բ-ից Բ'-ի, փոքրացնելով փաստական և ներուժային ՀԱՄ-ների տարբերությունը Կարճ ասած, տնտեսական պատշաճ քաղաքականության միջոցով պետությունը կարող է քայլեր ձեռնարկել ազգային եկամտի և զբաղվածության բարձր մակարդակ ապահովելու համար:

Բեյնզի վերլուծությունը հեղաշրջում էր մակրոտնտեսագիտության մեջ, մանավանդ երիտասարդ տնտեսագետների համար, ովքեր ապրում էին 1930-ականների մեծ լճացման ժամանակաշրջանում և զգում էին, որ դասական կադապարի մեջ ինչ-որ բան այն չէ: Իհարկե, մեծ լճացումը առաջին իրադարձությունը չէր, որը բացահայտեց դասական հետևությունների անհիմն լինելը: Բայց առաջին անգամ դասական մոտեցումը դեմ առավ նրցակցող վերլուծության: Բեյնզյան մոտեցումը ներկայացրեց նոր հետևություններ, որոնք բախանցեցին տնտեսագիտության ոլորտը և հիմնովին փոխեցին տնտեսագետների և կառավարությունների մտածելակերպը գործարարության պարբերաշրջանների և տնտեսական քաղաքականության վերաբերյալ:

ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ԲԱՂԱԲԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Քաղաքականության վերաբերյալ մարդկանց տեսակետները տնտեսագիտության մեջ հաճախ որոշվում են նրանց կրած տեսական ակնհոգով. Նախագահը, որևէ սենատոր կամ որևէ տնտեսագետ արդյոք հակված են դասական կամ քեյնզյան տեսակետին. Այս հարցի պատասխանը հաճախ բացատրում է այդ ան-

հատի տեսակետը այսօրվա տնտեսական քաղաքականության շատ կարևոր բանավեճերում:

Օրինակները բազմաթիվ են: Այն տնտեսագետները, ովքեր հակված են դասական տեսակետին, հաճախ հոռետես են կառավարության կողմից գործարարության պարբերաշրջանները կայունացնելու անհրաժեշտության նկատմամբ: Նրանք փաստարկում են, որ եթե կառավարության քաղաքականությունը նպատակադրված է ընդհանուր պահանջարկի աճին, ընդհակառակը, կհանգեցնի գնաճի բարձրացման Ավելին, դասական տնտեսագետներն անհանգստանում են, որ կառավարական ծախսերի աճը արտամղում է մասնավոր արտադրությունը: «Արտամղել» ասելով նրանք նկատի ունեն, որ երբ կառավարությունը մեծացնում է իր ծախսերը, մասնավոր ապրանքների արտադրությունը նվազում է: Ընդհանրապես ավելի մեծ արտադրությունը կվառնի այն ռեսուրսները, որ նախապես օգտագործվում էին կարագի արտադրության համար:

Բեյնզական տնտեսագետները ընդունում են այլ տեսակետ: Նրանք համարում են, որ մակրոտնտեսությունը ենթակա է ընդլայնվող գործարարության պարբերաշրջանների, որոնք ունեն երկար ժամանակ չօգտագործվող շատ ռեսուրսներ: Այնուհետև, նրանք պնդում են, որ կառավարությունը փողային կամ ֆինանսական միջոցառումներով կարող է խթանել տնտեսությունը ընդհանուր պահանջարկը փոփոխելու համար: Այս քաղաքականությունը դանդաղ տնտեսական գործունեության ժամանակաշրջաններում կարող է մեծացնել ընդհանուր պահանջարկը և գնաճի ժամանակաշրջաններում ծախսերը սանձահարել սպառնացող գնաճով: Բեյնզական տնտեսագետը կարող էր փաստարկել, որ կառավարական ծախսերը ոչինչ չեն արտամղում, քանի որ ավելի բարձր պետական ծախսերը մեծացնում են արտադրանքը և թույլ տալիս, որ մասնավոր ծախսերը շարունակվեն Ըստ էության, կառավարությունը որքան մեծ կտոր վերցնի կարկանդակից, իրականում կստրկանդակն այնքան կմեծանա. Պետական ծախսը, հարկերի կրճատումը կամ փողի արագ աճը խթանում են ներդրումը:

Ո՞րն է ճիշտ տեսակետը դասականը, թե քեյնզյանը: Մաքուր ճշմարտությունն այն է, որ երկուսն էլ շատ են պարզունակացված. Հաջորդ գլուխներում մենք կտեսնենք երկու դիրքորոշումների ուժեղ ու թույլ կողմերը: Հիմա պետք է իմանալ, որ տնտեսական քաղաքականությանը վերաբերող բանավեճերից շատերը ծագում են այն պատճառով, որ մասնակիցներից մեկն իր գլխում ունի դասական կադապարը, իսկ մյուսը քեյնզյան տեսակետը: Սակրտունտ սագիտական մտածողության ճշմարիտ արվեստն այն է, որ պետք է զգալ երկու մոտեցումների ուժեղ ու թույլ կողմերը:

ԴԵՊԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՅԱՆՏԱՐԿԻ ԱՎԵԼԻ ԼԱՎ ԸՍՔՈՆՈՒՄ

Սենք այժմ ավարտեցինք ընդհանուր առաջարկի և պահանջարկի հիմունքների վերլուծությունը: Հաջորդ երեք գլուխները հետազոտում են ընդհանուր պահանջարկի որոշիչները: Հաջորդ գլուխը սկսում ենք քեյնզյան բազմապատկիչի կաղապարի մանրամասն վերլուծությունից, որը տնտեսական գործունեության քեյնզյան մոտեցման պարզագույն օրինակն է: Ես, կոտենենք, թե պետության ֆինանսա-

կան քաղաքականությունն ու միջազգային առևտուրը ինչով են առանձնանում բազմապատկիչի շրջանակներում: Այնուհետև կանդրադառնանք փողի տնտեսագիտության վերլուծությանը՝ ներատեղով փողի բնույթը, կենտրոնական դրամատան դերը և այն ուղին, որով փողն ազդում է տնտեսական գործունեության վրա: Հանրագումարի բերելով բոլոր այս տարբեր տարրերը, կկարողանանք ըմբռնել ընդհանուր պահանջարկի վրա ազդող ուժերը և մակրոտնտեսության վրա ընդհանուր պահանջարկի ազդեցությունը:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

1. Ընդհանուր պահանջարկը գների տվյալ մակարդակի դեպքում կամավոր կերպով գնված արտադրանքի ամբողջական քանակությունն է, երբ մնացած գործոններն անփոփոխ են: Ծախսի բաղադրիչներն են. (ա) սպառումը, որը հիմնականում կախված է տնօրինելի եկամտից, (բ) ներդրումը, որը կախված է ներկա և սպասվող ապագա արտադրանքից և շահադրույքներից ու հարկերից, (գ) ապրանքների և ծառայությունների վրա պետական ծախսը և (դ) գույտ արտահանումը, որը կախված է արտաքին ու ներքին արտադրանքից և գներից ու արտաքին փոխարժեքից:
2. Ընդհանուր պահանջարկի կորերը տարբերվում են միկրոտնտեսագիտական վերլուծության մեջ օգտագործվող պահանջարկի կորերից: ԸՊ-ի կորերը արտադրանքի բոլոր բաղադրիչների վրա կատարված ամբողջական ծախսը շաղկապում են գների ընդհանուր մակարդակի հետ, երբ քաղաքականությունը և արտաքին փոփոխականները հաստատուն են: Ընդհանուր պահանջարկի կորը վարընթաց է առաջին հերթին փողի առաջարկի ներգործության հետևանքով, որը տեղի է ունենում, երբ փողի հաստատուն անվանական առաջարկի դեպքում գների մակարդակի աճը իջեցնում է շահադրույքները, դժվարացնում վարկ ստանալը և նվազեցնում ամբողջական իրական ծախսը: Աս ներկայացնում է շարժում անփոփոխ ԸՊ-ի կորի երկայնքով:
3. Ընդհանուր պահանջարկը փոփոխող գործոնները ներառում են. (ա) մակրոտնտեսական քաղաքականությունները, ինչպիսիք են փողի և ֆինանսական քաղաքականությունները, և (բ) արտաքին փոփոխականները, ինչպիսիք են արտաքին տնտեսական գործունեությունը, նավթի համաշխարհային գների փոփոխությունները և տեղաշարժերը միջոցների շուկաներում: Երբ այս փոփոխականները փոփոխվում են, նրանք տեղաշարժում են ԸՊ-ի կորը:
4. Ընդհանուր առաջարկն արտահայտում է առևտրական ձեռնարկությունների կողմից կամավոր արտադրված արտադրանքի կապը գների ընդհանուր մակարդակի հետ, երբ մնացած գործոնները հաստատուն են: Ընդհանուր առաջարկի հիմքում ընկած գործոններն են. ա) ներուժային արտադրանքը, որը որոշվում է աշխատուժի ներդրանքով, հիմնական միջոցներով և տնտեսությանը մատչելի բնապաշարներով այն տեխնոլոգիայի և արդյունավետության հետ միասին, որով այս ներդրանքն օգտագործվում է, և (բ) ներդրանքի ծախսերը, ինչպիսիք են աշխատավարձը, նավթի և այլ էներգակիրների գներն ու ներմուծման գները: Այս հիմնական գործոնների փոփոխությունը կտեղաշարժի ԸԱ-ի կորը:
5. Երկարաժամկետ հեռանկարում ընդհանուր առաջարկը սերտորեն կապված է տնտեսության ներուժային արտադրանքի հետ: Կարձաժամկետ հեռանկարում գների և աշխատավարձի հարաբերությունները կազդեն այն բանի վրա, թե ար-

տաղրությունն ինչպես կաատասխանի ընդհանուր պահանջարկի տարբեր մակարդակներին: Համապատասխանաբար, երկարաժամկետ հեռանկարի ԸԱ-ի կորը ընդհանրապես դիտում ենք որպես ուղղաձիգ կամ դասական, նշելով, որ առևտրական ձեռնարկությունները ներուժային արտադրանքը կմատակարարեն գների ամեն մի մակարդակի դեպքում: Կարճաժամկետ հեռանկարում, աշխատավարձի և գների անճկունության հետևանքով, ԸԱ-ի կորը դեպի վեր թեքվող է, ցույց տալով, որ առևտրական ձեռնարկություններն ավելի շատ արտադրանք կառաջարկեն գների ավելի բարձր մակարդակի դեպքում:

6. Արտադրանքի որոշման երկու հիմնական մոտեցումներն են դասական և քեյնզյան տեսակետները:

ա) Դասական տեսակետը հիմնվում է Սեյի օրենքի վրա, որը հավաստում է, որ «առաջարկը ստեղծում է իր սեփական պահանջարկը»: Ժամանակակից հասկացություններով դասական մոտեցումը պնդում է, որ ճկուն գներն ու աշխատավարձը արագորեն վերացնում են առաջարկի և պահանջարկի ամեն մի ավելցուկ և վերահաստատում են լրիվ գբաղվածությանն ու կարողությանը համապատասխանող արտադրանք: Ավելին, դասական տնտեսության մեջ մակրոտնտեսական քաղաքականությունը չի կարող դեր խաղալ գործարարության պարբերաշրջանը կայունացնելու և գործազրկությունը կրճատելու մեջ:

բ) Քեյնզյան տեսակետը պնդում է, որ կարճաժամկետ հեռանկարում գներն ու աշխատավարձը կաչուն են այնպիսի պայմանագրերի պատճառով, ինչպիսիք են արհեստակցական միությունների համաձայնագրերը: Այսպիսի տնտեսության մեջ արտադրանքը դրականորեն է արձագանքում ընդհանուր պահանջարկի ավելի բարձր մակարդակին, քանի որ ԸԱ-ի կորը վերընթաց է, առանձնապես արտադրանքի ցածր մակարդակի դեպքում: Քեյնզյան տնտեսությունը կարող է ունենալ տնական գործազրկության ժամանակաշրջաններ, որովհետև գների և աշխատավարձի ինքնաճշտման մեխանիզմը դանդաղաշարժ է կամ չկա: Փողի և ֆինանսական քաղաքականությունները կարող են փոխարինել ճկուն գներին և աշխատավարձին: Դրանք անկումների ընթացքում խթանում են տնտեսությունը և օգնում վերականգնելու լրիվ գբաղվածությունը կամ ժողովրդան շրջաններում դանդաղեցնում են տնտեսության զարգացումը կանխելով գնաճի հակվածությունը

7. Ժամանակակից շուկայական տնտեսությունը միավորում է և դասական, և քեյնզյան կաղապարների տարրերը: Կարճաժամկետ հեռանկարում մի քանի ամսվա կամ տարիների համար, քեյնզյան կաղապարը ամենակիրառելին է: Երկարաժամկետ հեռանկարում տասնամյակ կամ ավելի, երբ գներն ու աշխատավարձը ժամանակ ունեն հարմարվելու, դասական մոտեցումը լավագույնս է բացատրում մակրոտնտեսական գործունեության զարգացումը:

ՀԱՍՎԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԿՐԿՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ

իրական փոփոխական
= անվաճական փոփոխական/
գների մակարդակ
ընդհանուր պահանջարկ, ԸՊ-ի կոր
ընդհանուր պահանջարկի հիմնական բաղադրիչներ. Ս, Ն, Պ, X
շարժում ԸՊ, ԸԱ կորերի
երկայնքով և ԸՊ, ԸԱ կորերի
տեղաշարժ
ընդհանուր առաջարկ, ԸԱ կոր
վարընթաց ԸՊ կոր

փողի առաջարկի ներգործություն
իրական հաշվեկշռի (Փիզոյի)
ներգործություն
ԸՊ կորը պայմանավորող և
տեղաշարժող գործոններ
ընդհանուր առաջարկ. ներուժային
արտադրանքի՝ դերը և արտադրության
ժախսերը
կարճաժամկետ և երկարաժամկետ
հեռանկարի ԸԱ

ճկուն և կաչուն աշխատավարձ և
գներ
Սեյի շուկայի օրենք
դասական և քեյնզյան
տնտեսագիտություն
գների ճկունության վերաբերյալ
հիմնական տարբերություն
պահանջարկի շեղումների
հետևանք
քաղաքականության
արդյունավետություն

ՀԱՐՑԵՐ ՔՆՆԱՐԿՄԱՆ ՀԱՄԱՐ

1. Ուշադիր սահմանեք, թե ինչ է մեկնաբանում ընդհանուր պահանջարկի կորը Կորի երկայնքով շարժումները տարբերեք կորի տեղաշարժերից: Ի՞նչը կարող է մեծացնել արտադրանքը շարժվելով ԸՊ-ի կորի երկայնքով Ի՞նչը կարող է մեծացնել արտադրանքը տեղաշարժելով ԸՊ-ի կորը:
2. Կառուցեք 8-1 աղյուսակին համանման աղյուսակ, որը ցույց տա ընդհանուր պահանջարկը նվազեցնող իրադարձությունները (ծեր պատուսխանը պետք է պարունակի ուրիշ օրինակներ և ոչ թե պարզապես փոխի 8-1 աղյուսակում նշված գործոնների ուղղությունը):
3. Ինչպիսին կլինեն ԸԱ-ի կորի վրա ստորև նշվածներից յուրաքանչյուրի ներգործությունը կարճաժամկետ և երկարաժամկետ հեռանկարներում, և թե այդպիսին կա. երբ մնացած գործոններն անփոփոխ են:
  - ա) Ներուժային արտադրանքն աճում է 25 տոկոսով:
  - բ) Փողի առաջարկը նվազեցվում է համերկրային պահուստի կողմից:
  - գ) Միջին արևելյան ծագած պատերազմի պատճառով նավթի համաշխարհային գները կրկնապատկվում են:
  - դ) Միջուկային պատահարի հետևանքով միջուկային էներգիայի բոլոր կայանները փակվում են:
4. 3-րդ հարցում թվարկված իրադարձություններն ի՞նչ ազդեցություն կունենային ԸՊ-ի վրա:
5. Անդրադառնալով 3-րդ հարցում թվարկված իրադարձություններին, ինչպիսին կլինեն արտադրանքի և գների վրա դրանց ներգործությունը կարճաժամկետ և երկարաժամկետ հեռանկարներում:
6. Մի նշանավոր մակրոտնտեսագետ գրել է «Մի քանի տարվա ընթացքում ծախսի և փողի ուրճացումը կստեղծի շատ աշխատատեղեր և շատ արտադրանք, չնայած հավանական է, որ գները նույնպես աճեն: Բայց, ի վերջո, երբ տնտեսությունը հարձարվի նոր քաղաքականությանը, արտադրանքը և զբաղվածությունը կվերադառնան իրենց «բնական» մակարդակներին: Պարզապես հնարավոր չէ արտադրանքը երկար ժամանակ պահել իր ներուժայինից բարձր մակարդակի վրա» Գնահատեք այս քաղվածքը՝ օգտագործելով ԸԱ-ԸՊ-ի այս գլխում նկարագրված մոտեցումը:
7. Ելնելով և քեյնզյան, և դասական տեսակետներից, օգտագործելով այս գլխի ԸԱ-ԸՊ վերլուծությունը, պատասխանեք հետևյալ հարցերին.
  - ա) Ո՞րը կլինի ներուժային արտադրանքի մեծացման ներգործությունը արտադրանքի փաստացի մակարդակի վրա, եթե ընդհանուր պահանջարկը մնա անփոփոխ:
  - բ) Ներուժային արտադրանքի տրված մակարդակի դեպքում ո՞րը կլինի ԸՊ-ի փոքր աճի ներգործությունը: ԸՊ-ի շատ-շատ մեծ տեղաշարժի՞նը:
8. Չնակեղայեք և բացատրեք Սեյի օրենքը Ելնելով հավասարակշռության վիճակից, ենթադրենք, թե ներուժային արտադրանքն աճում է 8-6 նկարի վրա գծապատկերով ցույց տվեք և բառերով բացատրեք, թե ինչ իմաստով է առաջարկն ստեղծում իր սեփական պահանջարկը:
9. Վերստեղծեք, թե ինչ է նշանակում «իրական հաշվեկշռի ներգործությունը» (տես այս գլխի 1 ծանոթագրությունը): Գնահատելով սպառման համար նրա քանակական կարևորությունը, ենթադրեք հետևյալը. սկզբնական $Q = 1$ գնային մակարդակի դեպքում տնային տնտեսության եկամուտը 1000 է. ոչ փողային հարստությունը 4800, իսկ փողայինը՝ 200: Եկամտից սպառման սահմանային հավվածությունը 0,80 է, իսկ հարստությունից սպառման սահմանային հավվածությունը՝ 0,03:

Ենթադրենք, թե գների մակարդակն աճում է 10 տոկոսով, անվանական փողային հարստությունը հաստատուն է, իսկ մյուս բոլոր փոփոխականները հաստատուն են իրական արտահայտությամբ: Գնահատեք գների աճի ազդեցությունը իրական փողային հարստության, անբողջական հարստության և սպառման վրա: Գծեք ԸՊ-ի կորը՝ հիմնված միայն իրական հաշվեկշռի ներգործության վրա: Համեմատեք թեքությունը 8-3(ա) նկարում պատկերված օրինակի հետ և 8-2(ա) նկարին ուղեկցող նկարագրական տեքստի հետ:
10. Բացատրեք հետևյալ պնդումը. «Ավելի բարձր պետական ծախսը մեծացնում է արտադրանքը և թույլ տալիս, որ մասնավոր ծախսը շարունակվի. երբ պետությունը կարկանդակից պոկում է մի մեծ կտոր, կարկանդակն իրականում դառնում է ավելի մեծ»: Կապեք այս քաղվածքը քեյնզյան և դասական տնտեսագետների բանավեճի հետ:

ԲԱԶՄԱՊԱՏԿԻՉԻ ԿԱՂԱՊԱՐԸ

Եթե սպառման հակվածությունը և Նոր Ներդրման չափը հանգեցնում են պակաս արդյունավետ պահանջարկի, ապա զբաղվածության փաստացի մակարդակը ավելի ցածր կլինի, քան ներուժորեն անկա աշխատուժի առաջարկը:

Ջ. Ս. Քեյնզ, «Ընդհանուր տնտեսություն» (1936 թ.)

Բոլոր շուկայական տնտեսությունները գործունեության տառանումներ են ունենում, երբ ճգնաժամերի ընթացքում գործազրկությունն աճում է, կամ երբ պահանջարկի կտրուկ աճը հանգեցնում է գնաճի: Արևելյան Եվրոպայի Նորահայտ հետսոցիալիստական երկրների կողմից առաջին անգամ շուկային ծանոթանալն արտահայտվեց ճգնաժամով ու գործազրկությամբ: 1980-ական թվականներին Սիացյալ Նահանգներում տեղի ունեցան տնտեսության արագ աճ և գործազրկության անկում: 1990-ական թվականներին սուղ փողի քաղաքականության և նավթի ժամանակավորապես բարձրացող գների ճնշման ներքո արտադրանքի աճը դանդաղեց, իսկ գործազրկությունն սկսեց աճել:

Ինչպե՞ս կարելի է մեկնաբանել տնտեսական գործունեության այս տառանումները: Նախորդ գլխում ներկայացված ընդհանուր առաջարկի և պահանջարկի մեխանիզմը կարող է օգնել բացատրելու գների և արտադրանքի մակարդակներում կատարվող տեղաշարժերը: Բայց մենք եաև ցանկանում ենք ճշտորեն պարզել, թե *ինչու՞ է ընդհանուր առաջարկը (ԸԱ)* կամ *ընդհանուր պահանջարկը (ԸՊ)* տեղաշարժվում, և կանխատեսել, թե ներդրումների, պետական ծախսերի կամ գուտ արտահանման փոփոխությունների պատճառով ինչ չափով կփոխվի արտադրանքի ծավալը: Այս առաջադրանքը կատարելու համար մենք զարգացնում ենք քեյնզյան բազմապատկիչի կաղապարը:

II. ԲԱԶՄԱՊԱՏԿԻՉԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԿԱՂԱՊԱՐԸ

Այս գլուխը ներկայացնում է *բազմապատկիչի կաղապարը*, դա մակրոտնտեսագիտական տեսություն է, որը բացատրում է, թե մոտ ապագայում ինչպես է որոշվում արտադրանքի ծավալը: «Բազմապատկիչ» անվանումը գալիս է նրանից, որ որոշակի ծախսերում (ինչպես, օրինակ, ներդրումը) ամեն մի դոլարի փոփոխությունը մեկից ավելի դոլարի փոփոխության (կամ բազմապատիկ փոփոխության) է հանգեցնում ՀԱԱ-ում: Բազմապատկիչի կաղապարը բացատրում է, թե ներդրման ցնցումները, արտաքին առևտուրը և կառավարության հարկային ու ծախսային քաղաքականությունը ինչպես կարող են չօգտագործված ռեսուրսներ ունեցող տնտեսության մեջ ազդել արտադրանքի և զբաղվածության վրա:

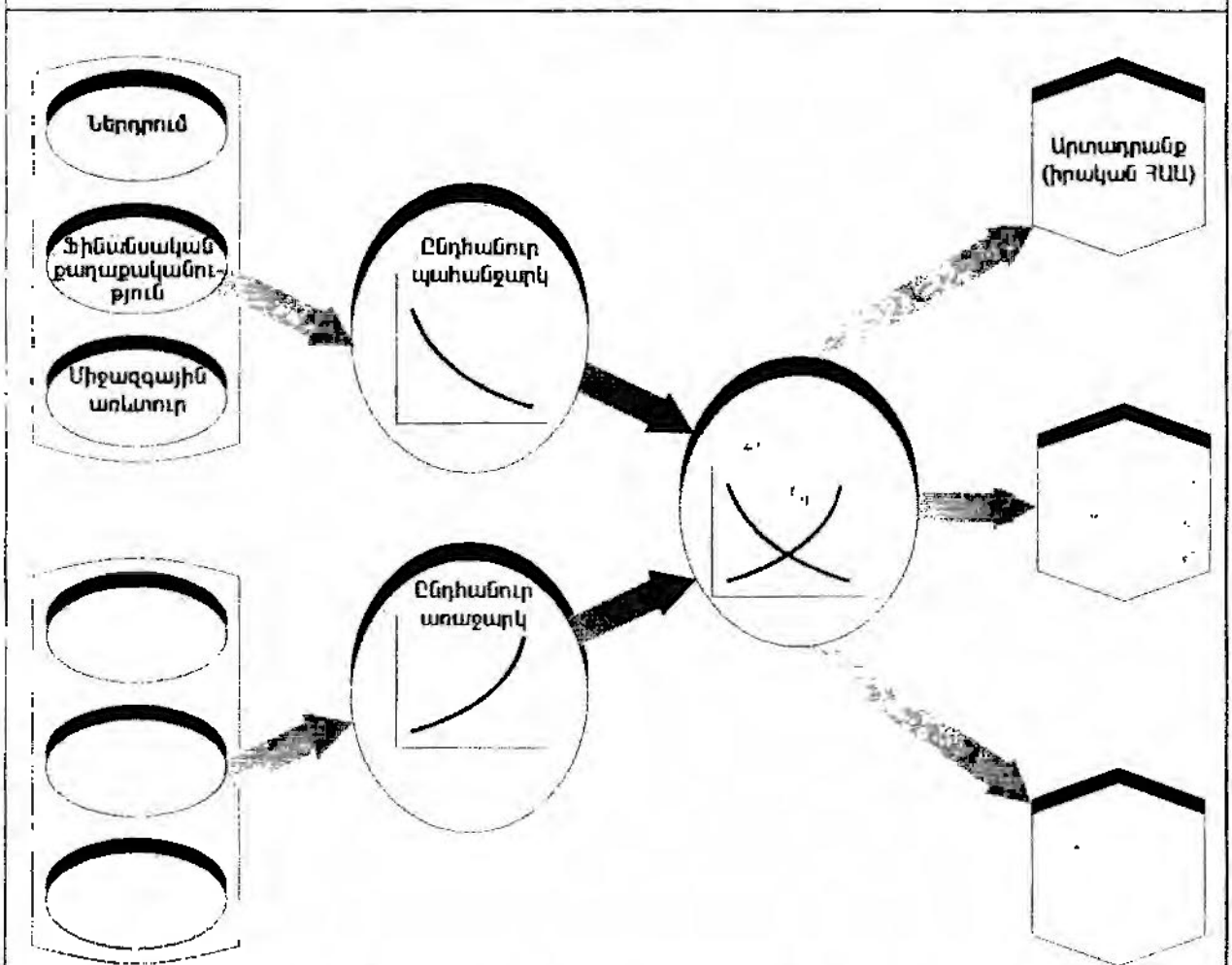
Այս առաջին բաժնում ներկայացնում ենք բազմապատկիչի պարզագույն կաղապարը, որտեղ բացակայում է պետական կամ միջազգային առևտուրը: Այս նախադրյալը հնարավորություն կուա ուսումնասիրել պետական և արտաջին հատվածների ազդեցությունը տնտեսական գործունեության վրա: 9-1 նկարն ուրվագծում է բազմապատկիչի վերլուծությունը:

Քանի որ դուք սկսում եք բազմապատկիչի ուսումնասիրումը, նշենք, որ այս մոտեցումը ոչնչով չի հակասում նախորդ գլխում նկարագրված ընդհանուր առաջարկի և պահանջարկի կաղապարին: Ավելին, բազմապատկիչը բացատրում է, թե ինչպես է գործում ընդհանուր պահանջարկը ճշգրտորեն ցույց տալով, թե սպառումը, ներդրումը և այլ փոփոխականներ, ազդելով միմյանց վրա, ինչպես են որոշում ընդհանուր պահանջարկը:

ԱՐՏԱԴՐԱՆՔԻ ԾԱԿԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ ԽՆԱՅՈՂՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՆԵՐԴՐՄԱՆ ՍԻՋՈՑՈՎ

VII գլխում ցույց էր տրված երկրի սպառման և խնայողությունների առնչությունների պարզեցված պատկերը: Սպառման և խնայողությունների այդ սանդղակները հիմնված են տարբեր ընտանիքների բյուջեյն, կարողությունը գիտենալու վրա և այլն: Այստեղ մենք սկզբում կպարզեցնենք պատկերը՝ բաց թողնելով հարկերը, ընկերակցությունների չբաշխված

Գլխի ուրվագիծը

Սկար 9-1. Բազմապատկիչի կաղապարը մի պարզ կաղապար է, որը ցույց է տալիս, թե ընդհանուր առաջարկն ինչպես է որոշում արտադրանքի չափը

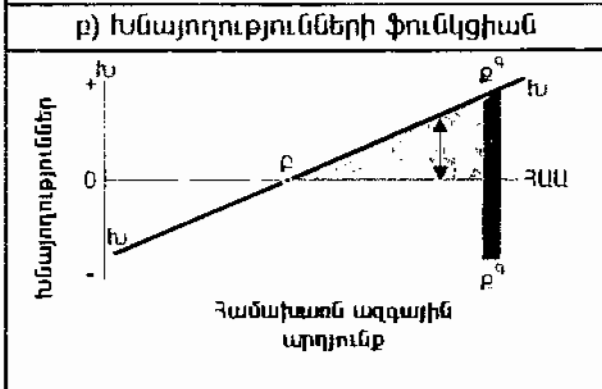
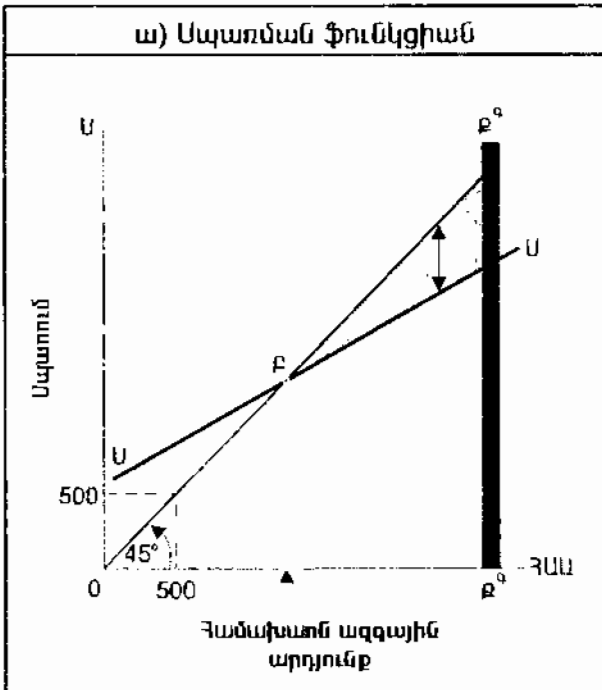
Այս գլուխը ներկայացնում է քեյնզյան բազմապատկիչի կաղապարը: Այն ցույց է տալիս մակածված սպառման ծախսի և այնպիսի ինքնավար փոփոխականների փոխադեցությունը, ինչպիսիք են ներդրումը, պետական

ծախսերն ու հարկերը և արտահանումը: Բացի դրանից, այն նաև ցույց է տալիս, թե ինչպես են այդ փոփոխականները միասին վերցված որոշում ընդհանուր արտադրանքը և զբաղվածությունը:

չահույթները, արտաքին առևտուրը և կառավարության ֆինանսական քաղաքականությունը: Այժմ ենթադրենք, որ եկամուտը տնօրինելի եկամուտն է և հավասար է ՀԱԱ-ին:

Սկար 9-2-ում պատկերված են սպառման և խնայողության առնչությունները: Սպառման առնչության ցանկացած կետ ցույց է տալիս ցանկալի կամ պլանավորված սպառումը տնօրինելի եկամտի տվյալ մակարդակի համար: Խնայողության սանդղակի ցանկացած կետ ցույց է տալիս ցանկալի կամ պլանավորված խնայողությունը եկամտի տվյալ մակարդակի համար: Հիշենք, որ երկու սանդղակները սերտորեն կապված են: Քանի որ $Y = C + S$ միշտ հավասար է եկամտին, ապա սպառման և խնայողությունների կորերը միմյանց հայելային պատկերներն են, որոնց գումարը միշտ 45° -ի թեքության գիծ է:

Սենք տեսել ենք, որ խնայողությունը և ներդրումը կախված են միանգամայն տարբեր գործոններից: Խնայողությունը կախված է եկամտից, մինչդեռ ներդրումը կախված է արտադրանքից և այլ գործոններից:

Սկար 9-2. Ազգային համախառն արդյունքը որոշում է ապառձան և խնայողության մակարդակը

ՍՍ-ն երկրի սպառձան սանդղակն է, իսկ խՍ-ն՝ խնայողությունների սանդղակը:

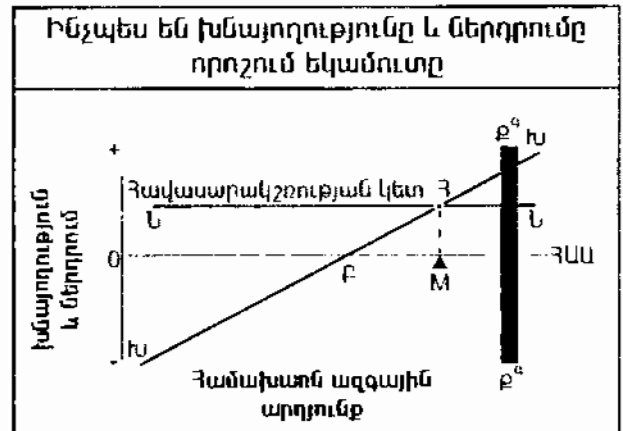
Հիշենք, որ որանք սերտորեն փոխկապակցված են որպես միմյանց հայելային պատկերներ: Ծախսածածկման կետը P-ն է, որը վերևի գծագրում ՍՍ-ի և 45°-ի թեքության գծի հատման կետն է, իսկ ներքևի գծագրում խՍ-ի և հորիզոնական առանցքի հատման կետն է: Կարող եք բացատրել, թե ինչու ուղղահայաց տեղադրված պլանները պետք է ունենան միևնույն երկարությունը: «500»-ով նշանակված երկու կետերը շեշտում են 45°-ի թեքության գծի կարևոր հատկությունը. նրա վրա գտնվող ցանկացած կետ հավասարապես է հեռացած ուղղահայաց և հորիզոնական առանցքներից: P^a P^b-ով նշանակված երկու գույք է տալիս ներուժային ՀԱՍ-ն:

(ինչպիսիք են ապառձան սպասվող արտադրանքը, շահադրույքը, հարկային քաղաքականությունը և գործարարության վստահելիությունը):

Պարզության համար ներդրումը դիտարկում ենք որպես արտաքին կամ *ինքնավար* փոփոխական, որի մակարդակը որոշվում է կաղապարից դուրս. Ասենք, թե ներդրման հնարավորություններն այնպիսիք են, որ ներդրումն անկախ ՀԱՍ-ի մակարդակից, տարեկան կկազմի ուղիղ 200 միլիարդ դոլար. Աս նշանակում է, որ եթե գծենք ներդրման սանդղակը՝ կախված ՀԱՍ-ից, այն պետք է լինի հորիզոնական գիծ՝ հորիզոնական առանցքից միշտ նույն բարձրության վրա: Այս դեպքը պատկերված է Սկար 9-3-ում, որտեղ ներդրման սանդղակը նշված է ՆՆ-ով, իսկ խնայողությունների սանդղակը տարբերելու համար:

Խնայողությունների և ներդրման սանդղակները հատվում են Հ կետում (Սկար 9-3): Այդ կետը համապատասխանում է ՀԱՍ-ի այն մակարդակին, որը հավասար է ՕՄ-ի և իրենից ներկայացնում է արտադրանքի հավասարակշռության մակարդակը բազմապատկիչի կաղապարում:

Խնայողությունների և ներդրման սանդղակների այս հատումը համապատասխանում է ՀԱՍ-ի հավասարակշռության մակարդակին, որին կծգտի ազգային արտադրանքը:

Սկար 9-3. Համախառն ազգային արդյունքի հավասարակշռության մակարդակը որոշվում է խնայողությունների և ներդրումների հատման կետով

Հորիզոնական ՆՆ գիծը ցույց է տալիս, որ ներդրումը հաստատուն է այդ մակարդակում:

Հ-ով նշանակվում է ներդրումների և խնայողությունների կորերի հատման կետը: Հավասարակշռված ՀԱՍ-ն գտնվում է խՍ և ՆՆ կորերի հատման կետում, որտեղ տնային տնտեսությունների ցանկալի խնայողությունները հանընկնում են գործարարների ցանկալի ներդրման հետ:

ՀԱՎԱՍԱՐԱԿՇՈՒԹՅԱՆ ԻՍՄԱՏԸ

Ինչու՞ է նկար 9-3-ում 3 կետը համարվում հավասարակշռության կետ: Պատճառն այն է, որ 3 կետում տնային տնտեսությունների ցանկալի խնայողությունը հավասարվում է ձեռնարկությունների ցանկալի ներդրումներին: Երբ ցանկալի խնայողությունը և ցանկալի ներդրումը հավասար չեն, արտադրանքի չափը ձգտում է շեղվել վերև կամ ներքև:

Նկար 9-3-ում խնայողությունների և ներդրման սանդղակները պատկերում են *ցանկալի* (կամ *պլանավորված*) մակարդակները: Այսպիսով, սանդղակի Ս մակարդակում գործարարները ցանկանում են, որ իրենց ներդրումը հավասար լինի Ա3 ուղղահայաց հեռավորությանը: Ա3 քանակը ցանկանում են խնայել նաև տնային տնտեսությունները, սակայն տրամաբանորեն անհրաժեշտ չէ, որ փաստացի խնայողությունը (կամ ներդրումը) հավասար լինի պլանավորված խնայողությանը (կամ ներդրմանը): Մարդիկ կարող են սխալվել կամ սխալ կանխատեսել իրադարձությունները: Երբ սխալներ են թույլ տրվում, խնայողությունը կամ ներդրումը կարող է տարբերվել պլանավորված մակարդակից:

Որպեսզի տեսնենք, թե ինչպես է արտադրանքի չափը կանոնավորվում մինչև խնայողությունների և ներդրումների հավասարվելը, քննարկենք երեք դեպք: Առաջին դեպքում համակարգը 3 կետում է, որտեղ գործարար ձեռնարկությունների համար ցանկալի ներդրումների սանդղակը հատվում է տնային տնտեսությունների համար ցանկալի խնայողությունների սանդղակի հետ: Երբ նրանցից յուրաքանչյուրի պլանները բավարարված են, նրանք կշարունակեն անել այն, ինչ անում էին:

Հավասարակշռության դեպքում ձեռնարկությունների գույքը չի կուտակվի պահարաններում, ոչ էլ վաճառքն այնքան աշխույժ կլինի, որ ստիպի ավելին արտադրել: Այսպիսով, արտադրությունը, զբաղվածությունը, եկամուտը և ծախսերը կմնան նույնը: Այս դեպքում ՀԱԱ-ն մնում է 3 կետում, և դա կարելի է իրավամբ կոչել ՀԱԱ-ի *հավասարակշռություն*:

Երկրորդ դեպքում ՀԱԱ-ն ավելի մեծ է, քան 3-ում, այսինքն՝ ՀԱԱ-ն գտնվում է Մ-ից աջ՝ եկամտի այնպիսի մակարդակում, որտեղ խնայողության սանդղակն ավելի բարձր է, քան ներդրումներից: Ինչու՞ համակարգը չի կարող անվերջ մնալ այսպիսին: Որովհետև եկամտի այս մակարդակում ընտանիքները խնայում են ավելին, քան գործարար ձեռնարկությունները կցանկանային ներդրել: Ձեռնարկությունները կունենան շատ քիչ սպառողներ և չվաճառված ապրանքի շատ ավելի մեծ քանակություն, քան ցանկանում են: Ի՞նչ կարող են անել ձեռնարկությունները նման իրավիճակում: Նրանք կարող են կրճատել արտադրու-

յունը և ազատել աշխատողների: Այսպիսի պատասխանը նկար 9-3-ում ՀԱԱ-ն աստիճանաբար կտեղաշարժի ներքև կամ ձախ: Տնտեսությունը կվերադառնա հավասարակշռության, երբ վերադառնա 3 կետը: Այդտեղ փոփոխման միտումը կվերանա:

Այժմ դուք պետք է կարողանաք վերլուծել երրորդ դեպքը: Տույց տվեք, որ եթե ՀԱԱ-ն ցածր է իր հավասարակշռության մակարդակից, ապա այն դեպի արեւելք տեղաշարժող ուժեր կստաջանան:

Բոլոր երեք դեպքերը հանգեցնում են նույն եզրակացությանը.

ՀԱԱ-ի միակ հավասարակշռության կետը 3 կետն է, որտեղ խնայողությունների և ներդրումների սանդղակները հատվում են: Ամեն մի այլ կետում տնային տնտեսությունների համար ցանկալի խնայողությունը չի համընկնում գործարարների համար ցանկալի ներդրումների հետ: Այս անհամապատասխանությունը գործարարներին կստիպի փոխել իրենց արտադրության և զբաղվածության մակարդակը, այսպիսով համակարգը վերադարձնելով հավասարակշռված ՀԱԱ-ի:

ԱՐՏԱԴՐԱՆՔԻ ԾԱՎԱԼԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ ՄՊԱՌԱՆ ԵՎ ՆԵՐԴՐԱՆ ՍԻՋՈՑՈՎ

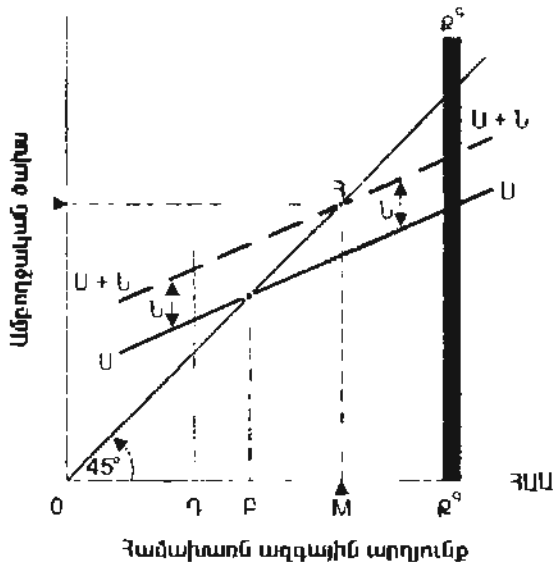
Բացի խնայողություն-ներդրում հաշվեկշռից կա արտադրանքի ծավալը որոշելու երկրորդ ուղին: Երբ ընտրում ենք այս մոտեցումը, հավասարակշռությունը նույնն է, բայց արտադրանքի ծավալը որոշելու մեր ընկալումն ավելի է խորանում:

Այս երկրորդ մեթոդը կոչվում է սպառում գումարած ներդրում (կամ Ս + Ն) մեթոդ: Ինչպե՞ս է այն գործում: Նկար 9-4-ը պատկերում է ընդհանուր ծախսերի կորը՝ կախված լինելով արտադրանքից կամ եկամտից: ՍՍ հոծ գիծը պարզապես եկամտի յուրաքանչյուր մակարդակին համապատասխանող ցանկալի սպառման մակարդակը ցույց տվող ֆունկցիան է: Այնուհետև ցանկալի ներդրումը (որը հաստատագրված է առաջին Ն մակարդակում) գումարվում է սպառման ֆունկցիային: Այսպիսով, ամբողջական ցանկալի ծախսերի մակարդակը Ս + Ն է և նկար 9-4-ում ներկայացվում է Ա + Ն հաստ կետագծային կորով:

Հաջորդ քայլում կառուցում ենք 45 աստիճանի թեքության գիծը, որը կօգնի որոշել հավասարակշռությունը: 45 աստիճանի թեքության գծի ցանկացած կետում սպառման ամբողջական մակարդակի և ներդրման ծախսի գումարը (ուղղահայաց չափում) ճշտորեն հավասար է արտադրանքի ծավալի ամբողջական մակարդակին (հորիզոնական չափում):

Այժմ կարող ենք արտադրանքի հավասարակշռության մակարդակը գտնել նկար 9-4-ում: Այնտեղ,

Ինչպես են ներդրումը և սպառումը որոշում արտադրանքի ծավալը

Նկար 9-4. Ըստ ծախսի մոտեցման ՀԱԱ-ի հավասարակշռության մակարդակը գտնվում է $U + L$ կորի և 45 աստիճանի թեքության գծի հատման կետում

ԱՍ-ի գումարելով L -ն ստանում ենք չրիվ ցանկալի ծախսի $U + L$ կորը: Γ կետում, որտեղ այն հատում է 45 աստիճանի թեքության գիծը, ստանում ենք նույն հավասարակշռությունը, ինչ որ խնայողությունների և ներդրումների դեպքում (մշեքը այս նկարի և նկար 9-3-ի նմանությունները): Ներդրման և ԱՍ-ի գումարը նույն L -ն է, ինչ որ նկար 9-3-ում: Երկու նկարներում ծախսածածկման Γ կետը և ներուժային արդյունքի Γ^A ժապավենը համապատասխանում են միևնույն ՀԱԱ-ի մակարդակին և այդ պատճառով պետք է հաստատեն Γ կետում):

որտեղ ծախսերի ցանկալի չափը, որը ներկայացված է $(U + L)$ կորով, հավասարվում է ամբողջ արտադրանքի ծավալին, տնտեսությունը հավասարակշռության մեջ է: Ամփոփենք:

Ամբողջական ծախսերի (կամ $U + L$) կորը ցույց է տալիս սպառողների և ձեռնարկությունների համար ցանկալի ծախսերի մակարդակի արտադրանքի ծավալի յուրաքանչյուր մակարդակին համապատասխան: Տնտեսությունը հավասարակշռության մեջ է այն կետում, որտեղ $U + L$ կորը հատում է 45 աստիճանի թեքության գիծը: Նկար 9-4-ում դա Γ կետն է: Γ կետում տնտեսությունը հավասարակշռության մեջ է, քանի որ այդ մակարդակում սպառման և ներդրման ցանկալի

ծախսերը ճշտորեն հավասար են ամբողջական արտադրանքի մակարդակին:

Կարգավորման մեխանիզմը: Էական է հավասանալ, թե ինչու է Γ -ն հավասարակշռության կետ: Հավասարակշռությունը տեղի է ունենում, երբ նախատեսված ծախսերը (U -ի և L -ի վրա) հավասար են նախատեսված արտադրանքին: Եթե համակարգը շեղվեր հավասարակշռությունից, ասենք արտադրանքի Γ մակարդակում (նկար 9-4), ի՞նչ տեղի կունենար: Այդ կետում $U+L$ ծախսերի կորը 45 աստիճանի գծից բարձր է, այդ պատճառով նախատեսված $U + L$ ծախսը ավելի մեծ կլիներ, քան նախատեսված արտադրանքը: Սա նշանակում է, որ սպառողներն ավելի շատ մեքենաներ ու կոշիկներ կգնեին, քան ձեռնարկություններն արտադրում են: Աեքենա վաճառողների պահեստները կդատարկվեին, իսկ խանութներում կոշիկի պակաս կառաջանար:

Այս անհավասարակշիռ իրավիճակում մեքենա վաճառողներն ու կոշիկի խանութները կծեծացնեին իրենց պատվերները: Աեքենա և կոշիկ արտադրողներն աշխատողներին պարապուրդից հետո կկանչեին և կմեծացնեին արտադրական հոսքագծերի արագությունը: Այսպիսով, *ծախսերի անհավասարակշռությունը հանգեցնում է արտադրանքի ծավալի փոփոխության:*

Γ ետևելով պատճառների այս շղթային, տեսնում ենք, որ միայն այն դեպքում տնտեսությունը կլինի հավասարակշռության մեջ, երբ ձեռնարկություններն արտադրում են այնքան, ինչքան սեփականատերերը և այլ ձեռնարկություններ նախատեսում են ծախսել U -ի և L -ի վրա, որը հենց Γ կետն է (Սևա տեսք, թե ինչ է կատարվում, երբ արտադրանքը հավասարակշռությունից բարձր է):

Նախատեսված և փաստացի քանակներ: Այս գլխում մենք բազմիցս կքննարկենք «նախատեսված» կամ «ցանկալի» ծախսերը և արտադրանքի ծավալը: Այս բառերն ուշադրություն են իրավիրում (ա) սպառման կորով կամ ներդրումների պահանջարկի սանդղակով ներկայացված սպառման նախատեսված կամ ցանկալի քանակի և (բ) իրականացվելուց հետո չափված սպառման կամ ներդրման փաստացի քանակի միջև եղած տարբերության վրա:

Այս տարբերությունը շեշտում է, որ ՀԱԱ-ն հավասարակշռության մեջ է միայն այն դեպքում, երբ ձեռնարկությունները և սպառողները ծախսերի և ներդրումների իրենց սանդղակների վրա են: Ինչպես ազգային հաշիվների վիճակագիրն է չափել, խնայողություններն ու ներդրումները միշտ ճշտորեն հավասար են թե անկումների և թե վերելքների դեպքում: Սակայն *փաստացի* ներդրումը *նախատեսված*

Ներդրումից հաճախ տարբերվում է, երբ փաստացի վաճառքը հավասար չէ նախատեսված վաճառքին, և ձեռնարկությունները, որպես հետևանք, կանգնում են ապրանքի քանակի չնախատեսված ավելացման կամ կրճատման առջև։ Միայն այն դեպքում, երբ արտադրանքի ծավալն այնպիսին է, որ $U + S$ -ի վրա նախատեսված ծախսը հավասար է նախատեսված արտադրանքին, արտադրանքը, եկամուտը կամ ծախսերը փոխվելու միտում չեն ունենա։

ԹՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

Թվաբանական օրինակը կօգնի ցույց տալ, թե ինչու է արտադրանքի հավասարակշռությունը տեղի ունենում այն մակարդակում, որտեղ նախատեսված ծախսերը և նախատեսված արտադրանքը հավասար են։

9-1 աղյուսակում բերված է սպառման և խնայողության ֆունկցիաների մի պարզ օրինակ՝ եկամտի ծախսածածկման այն մակարդակը, երբ ժողովուրդն այնքան աղքատ է, որ չի կարող հաշվեկշռի վրա որևէ խնայողություն կատարել, ենթադրում է 3000 մլրդ. (3 տրիլիոն) դոլար։ Եկամտի ամեն մի 300 միլիարդի փոփոխություն ենթադրում է խնայողության 100 միլիարդի և սպառման 200 միլիարդի փոփոխություն։ Այլ կերպ ասած՝ պարզության համար ենթադրվում է, որ սպառման սահմանային հակվածությունը (ՍՍԳ) հաստատուն է և հավասար է $\frac{2}{3}$ -ի։ Այդ պատճառով՝ խնայողության սահմանային հակվածությունը (ԽՍԳ) = $\frac{1}{3}$ ։

Նորից ենթադրում ենք, որ ներդրումը ինքնավար է։ Դիցուք՝ ներդրման միակ մակարդակը, որն անվերջ պահպանվելու է, ուղիղ 200 մլրդ. դոլար է, ինչպես ներկայացված է աղյուսակ 9-1-ի (4) սյունակում։ Դա նշանակում է, որ ՀԱԱ-ի ամեն մի մակարդակում ձեռնարկությունները ցանկանում են գնել 200 մլրդ. դոլարի ներդրման ապրանք՝ ոչ ավել, ոչ պակաս։

(5) և (6) սյունակներն ամենավճճորոշներն են։ Սյունակ (5)-ը ցույց է տալիս ամբողջական ՀԱԱ-ն, որն ուղղակի սյունակ (1)-ն է մեկ անգամ ևս արտագրված սյունակ (5)-ում։ Այս սյունակ (6)-ը ներկայացնում է, թե գործարար ձեռնարկությունները տարեկան փաստացի ինչ պետք է վաճառեն։ Դա սպառման նախատեսված ծախսերի և նախատեսված ներդրումների գումարն է և իրենից ներկայացնում է մկար 9-4-ի $U + S$ տանդակը՝ թվերով արտահայտված։

Երբ ձեռնարկությունների արտադրած ամբողջ արտադրանքի ծավալը շատ մեծ է (ավելի մեծ, քան սպառողները և գործարարները ցանկանում են ձեռք բերել), ինքնաբերաբար կառաջանան չվաճառված ապրանքների կուտակումներ։

Կարողալով աղյուսակ 9-1-ի վերևի ստորը, տեսնում ենք, որ երբ ձեռնարկությունները ժամանակա-

վորապես արտադրում են 4200 մլրդ. դոլարի ՀԱԱ, նախատեսված կամ ցանկալի ծախսը (սյունակ (6)) միայն 4000 մլրդ. է։ Այս իրավիճակում ավելցուկ գույք կկուտակվի։ Ի պատասխան, ձեռնարկությունները կպակասեցնեն իրենց գործունեությունը, և ՀԱԱ-ն կիջնի։ Հակառակ իրավիճակում, որը ներկայացված է աղյուսակ 9-1-ի ներքևի տողում, ընդհանուր ծախսը 3000 մլրդ. դոլար է, իսկ արտադրանքը՝ 2700 մլրդ.։ Գույքը սպառվում է, և ձեռնարկություններն ընդլայնում են իրենց գործունեությունը՝ մեծացնելով արտադրանքը։

Այսպիսով, տեսնում ենք, որ երբ գործարար ձեռնարկությունները ժամանակավորապես արտադրում են ավելին, քան կարող են շահավետ վաճառել, նրանք ցանկանում են կրճատել իրենց գործունեությունը, և ՀԱԱ-ն հակված կլինի նվազելու։ Երբ ձեռնարկությունները վաճառում են ավելին, քան իրենց ընթացիկ արտադրանքն է, նրանք մեծացնում են իրենց արտադրանքը, և ՀԱԱ-ն աճում է։

Գործարար ձեռնարկությունները միայն այն դեպքում կլինեն հավասարակշռության մեջ, երբ արտադրանքի ծավալը սյունակ (5)-ում ճշտորեն համապատասխանի սյունակ (6)-ում նախատեսված ծախսերին։ Նրանց վաճառքները կլինեն միշտ այնքան, որ բախվածանացնեն պահպանելու ընդհանուր արտադրանքի ընթացիկ ծավալը։ ՀԱԱ-ն ոչ կընդլայնվի, ոչ էլ կկրճատվի։

- Ամփոփենք։ ՀԱԱ-ն երկրի տնտեսական առողջության կարևոր ցուցանիշն է։ Ի՞նչն է որոշում ՀԱԱ-ի մակարդակը։ Շատ հեռավոր ապագայի համար ներուժային արտադրանքը սահմանափակում է այն քանակը, որ երկիրը կարող է արտադրել։ Սակայն մոտ ապագայի համար բազմապատկիչի կադապրը ենթադրում է, որ ՀԱԱ-ն որոշվում է ընդհանուր պահանջարկով, որի վրա ազդում են ներդրումների ծախսերը և սպառման ֆունկցիան։ Ավելին, ինչպես այս գլխի սկզբում Քեյնզի մեքեբրուսն է ասում, սպառման և ներդրման ծախսերն օգնում են հասկանալու մեծ գործազրկությունը։ Չնայած այստեղ ներկայացված հարաբերությունները պարզեցված էին, դրանց էությունը չի փոխվի, երբ հաշվի առնենք կառավարության ֆինանսական քաղաքականությունը, փողի քաղաքականությունը և արտաքին առևտուրը։

ԲԱԶՄԱՊԱՏԿԻՉԸ

Ու՞ր է բազմապատկիչն այս ամենում։ Այս հարցին պատասխանելու համար քննարկենք, թե ինչպես է ինքնավար ներդրումների ծախսն ազդում ՀԱԱ-ի վրա։ Տրամաբանորեն պարզ է, որ ներդրման աճը կհան-

ՀԱԱ-ի որոշումը, երբ արտադրանքը հավասար է նախատեսված ծախսին (մլրդ. դոլար)

(1) ՀԱԱ-ի և ՏԻ-ի մակարդակներ	(2) Նախատեսված սպառում	(3) Նախատեսված խնայողություն (3) = (1) - (2)	(4) Նախատեսված ներդրում	(5) ՀԱԱ-ի մակարդակ (5) = (1)	(6) Ապստոման և ներդրման ամբողջական նախատեսված ծախսեր (6) = (2) + (4)	(7) Արդյունքում արտադրանքի միտում
4200	3800	400	200	4200	> 4000	կրճատում
3900	3600	300	200	3900	> 3800	կրճատում
~~3600~~	~~3400~~	~~200~~	~~200~~	~~3600~~	= 3600	հավասարակշռություն
3300	3200	100	200	3300	< 3400	ընդարձակում
3000	3000	0	200	3000	< 3200	ընդարձակում
2700	2800	-100	200	2700	< 3000	ընդարձակում

Աղյուսակ 9-1. Հավասարակշռված արտադրանքը կարելի է թվաբանորեն գտնել որպես մի մակարդակ, որտեղ նախատեսված ծախսը հավասար է ՀԱԱ-ին

Հոծ շեղատառ տողը պատկերում է ՀԱԱ-ի հավասարակշռության մակարդակը, որտեղ արտադրանքի 3600 մլրդ. դոլարը համապատասխանում է այն 3600 մլրդ. դոլարին, որ սեփականատերերը նախատեսում են սպառել, իսկ ձեռնարկությունները՝ ներդրել: Դրանից վերև գտնվող տողերում ձեռնարկությունները հարկադրված

կլինեն չնախատեսված ներդրումներ կատարել և ի պատահան՝ արտադրանքը կկրճատեն, մինչև որ ՀԱԱ-ի հավասարակշռություն հաստատվի: Սեկնաբանները սերքի տողերի միտումը որպես ՀԱԱ-ի ընդլայնում մինչև հավասարակշռության հասնելը:

գեցնի արտադրանքի ծավալի և զբաղվածության աճի: Բայց ի՞նչ չափով: Զեյնգյան բազմապատկիչի կադապարը ցույց է տալիս, որ ներդրման աճը ՀԱԱ-ն մեծացնում է ընդլայնված կամ բազմապատիկ չափով՝ ավելի մեծ չափով, քան ինքն է:

Բազմապատկիչն այն թիվն է, որով պետք է բազմապատկել ներդրման փոփոխությունը՝ որոշելու համար ընդհանուր արտադրանքի ծավալի փոփոխությունը:

Օրինակ, դիցուք՝ ներդրումն աճում է 100 մլրդ. դոլարով: Եթե արտադրանքի ծավալը փոխվի 300 միլիարդով, ապա բազմապատկիչը 3 է: Եթե արտադրանքի ծավալի փոփոխությունը 400 մլրդ. է, ապա բազմապատկիչը 4 է:

Ցախանոցներ և ատաղծագործներ: Ինչու՞ է բազմապատկիչը 1-ից մեծ: Ենթադրենք ես վարձում եմ գործազուրկներ՝ 1000 դոլարանոց ցախանոց կառուցելու համար: Իմ ատաղծագործները և շինարարները արտադրողները կունենան լրացուցիչ 1000 դոլարի եկամուտ: Սակայն սա դեռ պատճառային վերջը չէ: Եթե նրանց սպառման սահմանային հակվածությունը $\frac{2}{3}$ է, նրանք նոր սպառման ապրանքների վրա կծախսեն 666.67 դոլար: Այժմ արդեն այդ ապրանքներն արտադրողները կունենան լրացուցիչ 666.67 դոլարի եկամուտ: Եթե նրանք ՍՄՀ-ն նույնպես $\frac{2}{3}$ է, նրանք էլ իրենց հերթին կծախսեն 444.44 դոլար կամ 666.67-ի $\frac{2}{3}$ -ը (կամ 1000 դոլարի $\frac{2}{3}$ -ի $\frac{2}{3}$ -ը):

Գործընթացն այսպես կշարունակվի, և յուրաքանչյուր նոր փուլում ծախսը հավասար կլինի նախորդ փուլի ծախսի $\frac{2}{3}$ -ին:

Այսպիսով, *հաջորդական սպառման ծախսաշարի* անվերջ շղթան շարժման մեջ է դրվում \$1000 *նախնական* ներդրմամբ: Չնայած անվերջ լինելուն, շղթան անընդհատ նվազում է:

Ի վերջո նրա գումարը հավասարվում է մի վերջավոր թվի: Ուղղակիորեն օգտագործելով թվաբանությունը՝ կարող ենք գտնել ծախսերի ընդհանուր աճը:

\$1000.00	1 X \$1000
+	+
666.67	$\frac{2}{3}$ X \$1000
+	+
444.44	$(\frac{2}{3})^2$ X \$1000
+	+
296.30	$(\frac{2}{3})^3$ X \$1000
+	+
197.53	$(\frac{2}{3})^4$ X \$1000
+	+
⋮	⋮
⋮	⋮

$$\$3000 \frac{1}{1 - \frac{2}{3}} \times \$1000 \text{ կամ } 3 \times \$1000$$

Սա ցույց է տալիս, որ ՍՍՀ = $2/3$ -ի համար բազմապատկիչը 3 է: Այն բաղկացած է նախնական ներդրման 1 գումարելիից և հաջորդական սպառման ծախսաչարի 2 լրացուցիչ գումարելիներից:

Նույն բվաբանությամբ ՍՍՀ = $3/4$ -ի համար ստանում ենք 4 բազմապատկիչը, քանի որ $1 + 3/4 + (3/4)^2 + (3/4)^3 + \dots = 4$: ՍՍՀ = $1/2$ -ի համար բազմապատկիչը կլինի 2:

Այսպիսով, բազմապատկիչի մեծությունը կախված է ՍՍՀ-ի մեծությունից: Այն կարող է արտահայտվել նաև խնայողության սահմանային հակվածության (ԽՍՀ) միջոցով, որը ՍՍՀ-ի երկնմանակ հակաբացություն է: ԽՍՀ = $1/4$ -ի համար ՍՍՀ-ն $3/4$ է, իսկ բազմապատկիչը՝ 4, ԽՍՀ = $1/3$ -ի համար բազմապատկիչը 3 է: Եթե ԽՍՀ-ն $1/x$ է, բազմապատկիչը կլինի x :

Այժմ արդեն պետք է հասկանալի լինի, որ պարզ բազմապատկիչը միշտ խնայողության սահմանային հակվածության հակադարձն է¹: Այն հավասար է $1/(1 - \text{ՍՍՀ})$: Պարզ բազմապատկիչի մեր բանաձևն է՝

$$\begin{aligned} \text{Արտադրանքի} &= \frac{1}{\text{ԽՍՀ}} \times \text{ներդրման} \\ \text{փոփոխություն} & \\ &= \frac{1}{1 - \text{ՍՍՀ}} \times \text{ներդրման} \\ & \quad \text{փոփոխություն:} \end{aligned}$$

Այլ կերպ ասած՝ որքան մեծ է լրացուցիչ սպառման վերածախսը, այնքան մեծ է բազմապատկիչը:

Մինչև այժմ մենք քննարկում էինք բազմապատկիչը կապված լրացուցիչ ներդրման և խնայողության հետ: Սա պատկերի միայն մի մասն է: Հետո այս գլխում

մենք կտեսնենք, որ բազմապատկիչը կիրառվում է ընդհանուր ծախսերի և ծախսերից եղած ամբողջ կորստի փոփոխություններում:

ԲԱԶՄԱՊԱՏԿԻՉԻ ԳԾԱՆԿԱՐԱՅԻՆ ՊԱՏԿԵՐԸ

Մինչև այժմ բազմապատկիչի քննարկումը մեծ մասամբ հիմնված էր ընդհանուր դատողության և բվաբանության վրա: Կարո՞ղ ենք արդյոք նույն արդյունքը ստանալ՝ օգտագործելով խնայողության և ներդրման մեր գծանկարային վերլուծությունը: Պատասխանը դրական է:

Պիցուց՝ ինչպես 9-1 աղյուսակում, ԽՍՀ-ն այստեղ նույնպես $1/3$ է, և բացի այդ, գյուտերի արձատավորումը հնարավորություն է տալիս ներդրումը մեծացնել լրացուցիչ 100 մլրդ. դոլարով: Ո՞րը կլինի ՀԱԱ-ի նոր հավասարակշռության կետը: Եթե բազմապատկիչը 3 է, ապա պատասխանը 3900 մլրդ. դոլար է:

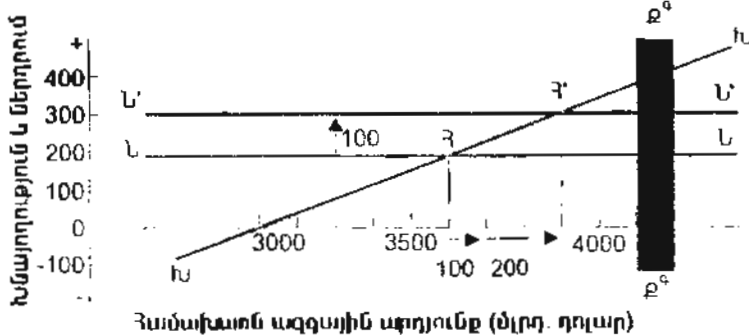
9-5 նկարը հաստատում է այս արդյունքը: Ներդրումների մեր նախկին ՆՆ կորը 100 մլրդ. դոլարով տեղաշարժվում է վերև՝ դեպի նոր ՆՆ՝ մակարդակը: Հատման նոր կետը Հ-ն է: Եկամտի աճը հավասար է ներդրման աճի եռապատիկին: Ինչպես սլաքներն են ցույց տալիս, արտադրանքի հորիզոնական տեղա-

¹ Անվերջ երկրաչափական պրոգրեսիայի գումարը՝

$$1 + r + r^2 + r^3 + \dots + r^n + \dots = \frac{1}{1-r},$$

քանի որ ՍՍՀ-ն (r) բացարձակ արժեքով 1-ից փոքր է:

Ինչպես է գործում բազմապատկիչը

Նկար 9-5. Ներդրման յուրաքանչյուր դոլարը բազմապատկվում է վերածախսով արտադրանքի երեք դոլարի: Նոր ներդրումը ՆՆ կորը տեղաշարժում է վերև՝ դեպի ՆՆ՝ Հ կետը տալիս է նոր հավասարակշռված արտադրանքը, որն ստացվում է ներդրման յուրաքանչյուր դոլարը երեքով բազմապատկելով: (Շանորություն. հորիզոնական ընդհատված սլաքը երեք անգամ մեծ է ներդրումների ուղղահայաց սլաքից: Այն ընդհատված է, որպեսզի ցույց տա, որ նախնական ներդրման յուրաքանչյուր մեկ միավորի վրա վերածախսված է լրացուցիչ սպառման երկու միավոր):

չարժը երեք անգամ մեծ է ներդրման սանդղակի դեպի վեր կատարված տեղաշարժից: Փիտեմբ, որ ցանկալի խնայողությունը պետք է աճի՝ ներդրման նոր ավելի բարձր մակարդակին հավասարվելու համար: Խնայողության աճի միակ ճանապարհը ազգային եկամտի աճն է: Երբ ԽՍՀ-ն $1/3$ է, իսկ ներդրումն աճել է 100 մլրդ. դոլարով, ապա եկամուտը պետք է աճի 300 մլրդ. դոլարով, որպեսզի նոր լրացուցիչ 100 մլրդ. դոլարի խնայողությունը համապատասխանի նոր ներդրմանը: Հետևաբար՝ հավասարակշռության դիրքում 100 մլրդ. լրացուցիչ ներդրումը 300 մլրդ. լրացուցիչ եկամուտ է բերում՝ հաստատելով բազմապատկիչի մեր թվաբանությունը²:

2 Պատասխանը ստուգելու համար փոխեք 190-րդ եջի 9-1 աղյուսակը: Սյունակ (4)-ում ներդրման 200 միլիարդի փոխարեն այժմ տեղադրեք 300 մլրդ.: Ցույց տվեք, որ նոր հավասարակշռված արտադրանքը այժմ հավասարակշռության նախկին հոծ շեղատառ շարքից բաժրանում է մեկ շարք վերև: Կարո՞ղ եք ցույց տալ, որ բազմապատկիչը գործում է նաև դեպի ներքև:

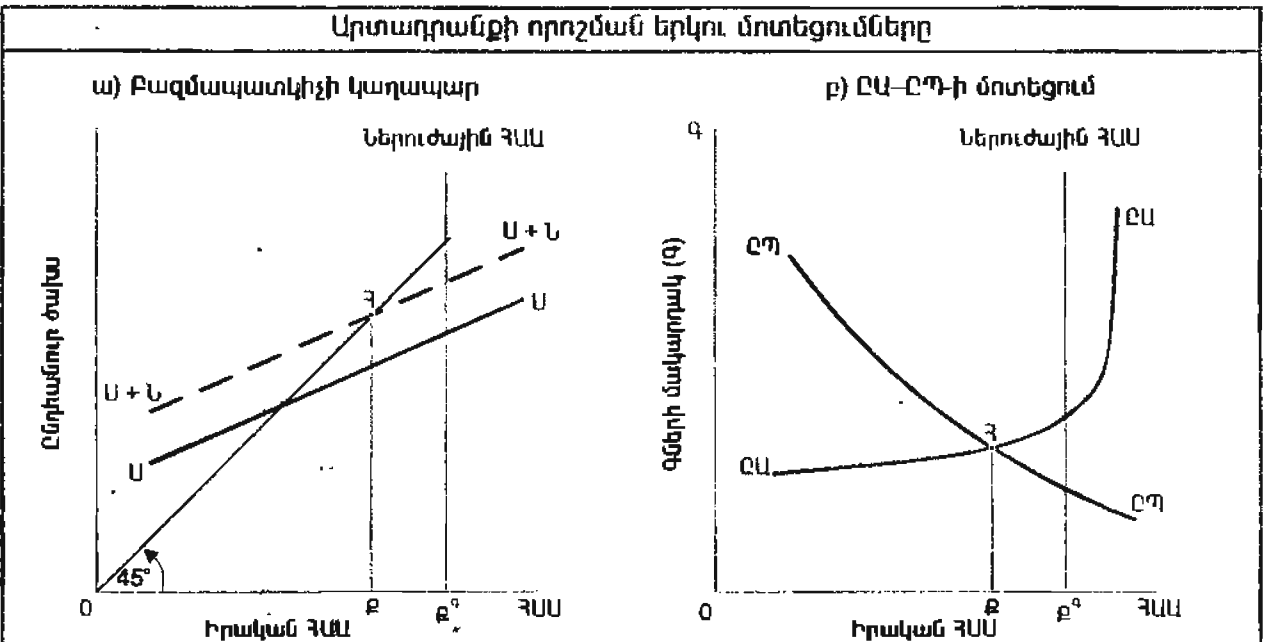
ԲԱԶՄԱՊԱՏԿԻՉԸ ԸԱ-ԸՊ-Ի ՇՐՋԱՆԱԿՆԵՐՈՒՄ

Վերջին հիսուն տարիների ընթացքում բազմապատկիչի կաղապարը հսկայական ազդեցություն է ունեցել մակրոտնտեսագիտական վերլուծության մեջ: Ինչպե՞ս կարելի է այն հարմարեցնել մակրոտնտեսագիտական ավելի լայն հասկացությունների՝ ԸԱ-ի և ԸՊ-ի վերլուծությանը:

Բազմապատկիչի վերլուծության և ԸԱ-ԸՊ-ի մոտեցման կապը ցույց է տրված 9-6 նկարում: Նկարի (բ) մասը պատկերում է վերև թեքվող կարճաժամկետ հեռանկարի ԸԱ-ի կորը, որն ավելի ուղղաձիգ է դառնում, երբ արտադրանքը գերազանցում է ներուժային արտադրանքին: Այնտեղ, որտեղ կան չօգտագործված ռեսուրսներ՝ ներուժային արտադրանքի ծախս մասում, արտադրանքն ուղղակի որոշվում է ընդհանուր պահանջարկի ուժով: Ներդրման աճի հետ միասին աճում է ԸՊ-ն, որի հետևանքով նաև՝ հավասարակշռված մակարդակի արտադրանքը:

Այս նույն տնտեսությունը կարելի է բնութագրել նաև 9-6 նկարի վերևի մասում պատկերված բազմա-

Արտադրանքի որոշման երկու մոտեցումները

Նկար 9-6. Բազմապատկիչի կաղապարը ինչպես է համապատասխանում ԸԱ-ԸՊ-ի մոտեցմանը

Բազմապատկիչի կաղապարը օգնում է հասկանալ, թե ինչպես է գործում ԸԱ-ԸՊ-ի հավասարակշռությունը:

ա) Զախակողմյան գծափող ցույց է տալիս բազմապատկիչի կաղապարում արտադրանք-ծախս հավասարակշռությունը: R կետում ծախսերի կորը հատում է 45 աստիճանի թեքության գիծը, որտեղից էլ ստացվում է R հավասարակշռված արտադրանքը:

բ) Հավասարակշռությունը երևում է նաև սցակողմյան գծափողում, որտեղ ԸԱ և ԸՊ-ի կորերը հատվում են R կետում: Երկու մոտեցումներն էլ հանգեցնում են միևնույն հավասարակշռված R արտադրանքին:

պատկիչի գծապատկերով: Բազմապատկիչային հավասարակշռությունը տալիս է արտադրանքի նույն մակարդակը, ինչ որ ԸԱ-ԸՊ-ի հավասարակշռությունը: Երկու դեպքում էլ իրական ՉԱԱ-ն հավասար է Բ-ի:

Այս երկու մոտեցումները պարզապես ընդգծում են արտադրանքի որոշման տարբեր կողմերը: Նշված երկու գծապատկերները արտացոլում են բազմապատկիչի հիմքում ընկած կարևոր հատկությունը՝ բազմապատկիչի վերլուծությունը կիրառելի է այն իրավիճակներում, երբ արտադրանքը փոքր է իր ներուժից, այսինքն՝ երբ կան չօգտագործված ռեսուրսներ: Չօգտագործված ռեսուրսների առկայության դեպքում ընդհանուր պահանջարկի աճը կարող է բարձրացնել արտադրանքի մակարդակը: Ի հակադրություն դրա, երբ տնտեսությունն իր ամենամեծ ներուժային արտադրանքի մակարդակում է, ընդհանուր պահանջարկի աճի դեպքում արտադրանքն ավելացնելու հնարավորությունն պարզապես չկա: Լրիվ զբաղվածության պայմաններում պահանջարկի աճը գների բարձրացման է հանգեցնում առանց արտադրանքի ավելացման:

Ավելի պարզ ասած՝ երբ լրացուցիչ հնարավորություն կամ գործազրկություն ունեցող տնտեսության մեջ ներդրումը կամ որևէ այլ ինքնավար ծախս աճում

է, ապա անբողջական ծախսերի աճի մեծ մասը հանգեցնում է լրացուցիչ իրական արտադրանքի: Ընդ որում գինը շատ քիչ է բարձրանում: Այնուամենայնիվ, հենց որ տնտեսությունը հասնում և անցնում է իր ներուժային արտադրանքից, այլևս հնարավոր չէ ավելի շատ արտադրել, ընդամենն պահպանելով գների տվյալ մակարդակը: Յետևաբար, բարձր արտադրանքի դեպքում մեծ ծախսերը (ԸՊ-ի կորի տեղաշարժերը դեպի վեր, ճկար 9: 6 (բ)) կհանգեցնեն գների բարձրացման, իսկ ԸՊ-ի աճը իրական արտադրանքի և զբաղվածության վրա կունենա չնչին կամ չի ունենա ոչ մի ազդեցություն:

Աս ցույց է տալիս բազմապատկիչի կադապարի էական սահմանափակությունը: Չնայած բազմապատկիչի կադապարը շատ օգտակար մոտեցում է եզնածածները կամ նույնիսկ տնտեսական անկունները բնութագրելիս, այն չի կարող կիրառվել լրիվ զբաղվածության դեպքում, երբ իրական ՉԱԱ-ն զերազանցում է ներուժային արտադրանքը: Երբ գործարաններն աշխատում են լրիվ կարողությամբ, և բոլոր աշխատողները զբաղված են, տնտեսությունը պարզապես չի կարող ավելին արտադրել: Այս փաստը ևս շեշտում է, որ բազմապատկիչի կադապարը կիրառվում է միայն չօգտագործված ռեսուրսներ ունեցող տնտեսության համար:

Բ. ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ԲԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԲԱԶՄԱՊԱՏԿԻՉԻ ԿԱՂՄԱՐՈՒՄ

Տնտեսությունները տուժում են կրկնվող գործազրկությունից և գնաճից: Առաջնային միջոցներից մեկը, որ կառավարությունները կիրառում են գործարարության պարբերաշրջանները կարգավորելու համար, *ֆինանսական քաղաքականությունն* է: Այն բաղկացած է ապրանքների և ծառայությունների վրա կատարված պետական ծախսերից (Պ) և հարկերից ու հանձնառու վճարումներից (Գ): Այստեղ մենք կընդլայնենք պարզագույն բազմապատկիչի կադապարը, որպեսզի ցույց տանք, որ չօգտագործված ռեսուրսների առկայության դեպքում Պ-ի և Գ-ի փոփոխությունը կարող է ազդել ազգային արդյունքի վրա:

ԿԱՌԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ԲԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԻՆՉՊԵՆ Է ԱԶՂՈՒՄ ԱՐՏԱԴՐԱՆՔԻ ՎՐԱ

Տնտեսական գործունեության մեջ կառավարության դերը հասկանալու համար անհրաժեշտ է ուսումնասիրել պետական ծախսերն ու հարկերը, ինչպես նաև դրանց ազդեցությունը մասնավոր հատվածի ծախսերի վրա: Ինչպես և սպասելի էր, այժմ ներմուծում

ենք Պ-ն՝ $U + S + T$ ծախսերի սանդղակը ստանալու և մակրոտնտեսության հավասարակշռությունը պատկերելու համար՝ հաշվի առնելով կառավարության առկայությունն իր հարկերով և ծախսերով:

Սկզբում, խնդիրը պարզեցնելու համար, քննարկենք պետական ծախսերը, երբ հարկերը մնում են անփոփոխ (այդպիսի հարկերը կոչվում են «դաշնուդային կամ գործավարձային»): Ասկայն նույնիսկ հարկերի հաստատուն դոլարային արժեքի դեպքում չի կարելի անտեսել տնօրինելի եկամտի և համախառն ազգային արդյունքի տարբերությունը: Եթե բացառենք գործարարների խնայողություններն ու արտաքին առևտուրը, ապա, ինչպես գիտենք VI գլխից, ՉԱԱ-ն հավասար է տնօրինելի եկամտի և հարկերի գումարին: Բայց երբ եկամտահարկերը մնում են անփոփոխ, ՉԱԱ-ն և տնօրինելի եկամուտը (ՏԵ) իրարից միշտ նույն չափով են տարբերվում: Այդ պատճառով էլ, հաշվի առնելով այս տիպի հարկերը, կարող ենք ՏԵ-ի փոխարեն կառուցել ՉԱԱ-ից կախված ՍՍ սպառման սանդղակը:

Այս օրինակը ցույց կտա, թե հարկերի առկայության դեպքում ինչպես պատկերել սպառման ֆունկցիան: 9-7 ճկարում սկզբնական ֆունկցիան,

երբ հարկերը հավասար են գրոյի, ՍՍ տրոհագիծն է: Այս դեպքում $ՀԱԱ = ՏԵ$: Այստեղ սպառումը 3000 է, երբ $ՏԵ$ -ն 3000 է, սպառումը նաև 3400 է, երբ $ՀԱԱ$ -ն 3600 է:

Այժմ մտցնենք հարկերը, որ հավասար են 300-ի: Երբ $ՏԵ$ -ն 3600 է, $ՀԱԱ$ -ն հավասար կլինի $3600 + 300 = 3900$: Այսպիսով, սպառումը 3400 է, երբ $ՏԵ$ -ն 3600 է, կամ երբ $ՀԱԱ$ -ն 3900 է: Ուրեմն՝ սպառումը կարելի է գրել որպես ֆունկցիա $ՀԱԱ$ -ից՝ սպառման կորը տեղաշարժելով աջ՝ դեպի $ՍՍ$ հոծ կորը: Դեպի աջ կատարված տեղաշարժի չափը ուղիղ հավասար է հարկերի չափին՝ 300-ի:

Որպես այլընտրանք, սպառման նոր ֆունկցիան կարելի է ստանալ նաև որպես 200-ով տեղաշարժ դեպի ներքև: Ինչպես ցույց է տալիս 9-7 նկարը, 200-ը ստացվում է եկամուտների կրճատման՝ 300-ի և $ՍԱԳ$ -ի $2/3$ -ի արտադրյալից:

Այնուհետև անցնելով ընդհանուր պահանջարկի տարրեր բաղադրիչներին, VI գլխից հիշենք, որ $ՀԱԱ$ -ն բաղկացած է չորս տարրերից.

- $ՀԱԱ =$ սպառման ծախսեր
- $+$ ներքին համախառն մասնավոր ներդրում
- $+$ ապրանքների և ծառայությունների վրա կատարված պետական ծախսեր
- $+$ գուտ արտահանում
- $= U + N + W + X$:

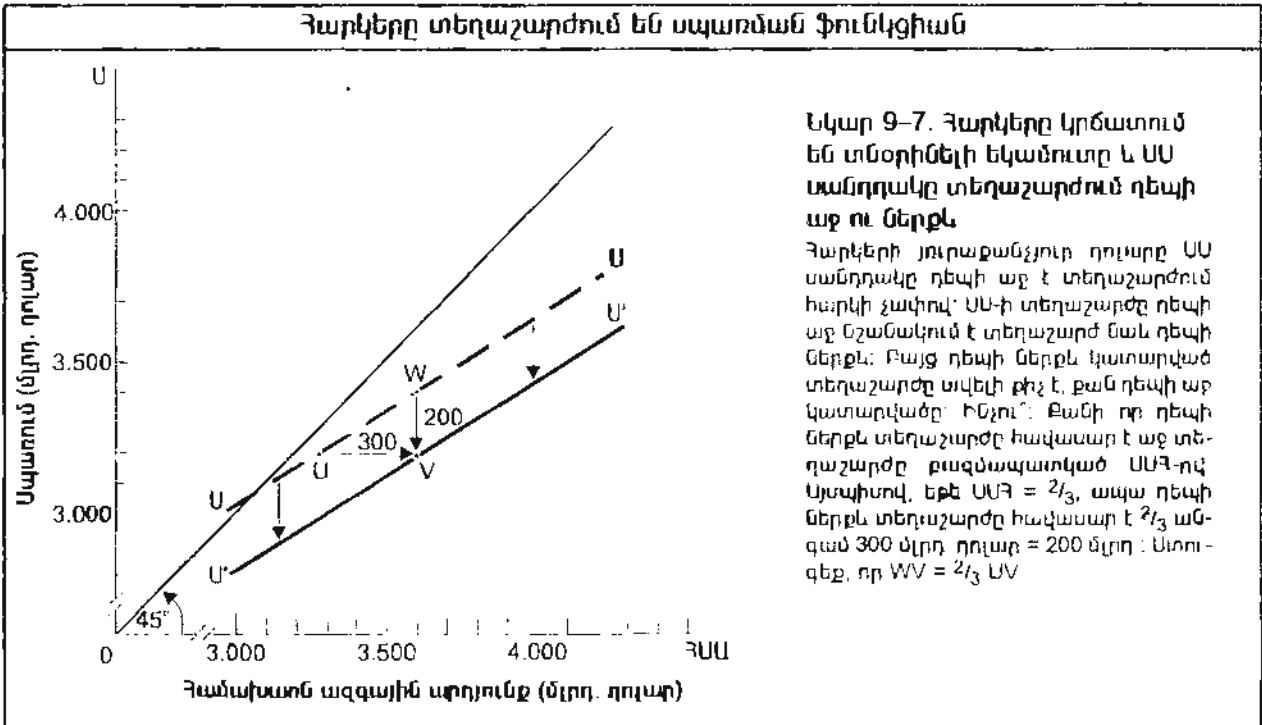
Այժմ ենթադրենք, թե արտաքին առևտուր չկա, այսինքն՝ $ՀԱԱ$ -ն բաղկացած է միայն երեք տարրերից՝ $U + N + W$ (այս գլխի երրորդ մասում բազմապատկիչի կադապարին կապելացվի նաև չորրորդ տարրը՝ գուտ արտահանումը):

9-8 նկարը ցույց է տալիս W -ի ազդեցությունը: Այս գծապատկերը ճիշտ նույնն է, ինչ նախորդը: Այստեղ սպառման ֆունկցիային և հաստատուն ներդրմանը ավելացրել ենք W նոր փոփոխականը (ապրանքների և ծառայությունների վրա պետության կատարած ծախսերը): Այսինքն՝ $U + N$ և $U + N + W$ գծերի միջև ուղղահայաց հեռավորությունը ապրանքների և ծառայությունների վրա (ոստիկանություն, տանկեր, ճանապարհներ) պետության կատարած ծախսերի չափն է:

Ինչու՞ ենք W -ն պարզապես ավելացնում: Զանի որ պետական շինությունների վրա կատարված ծախսերը (W) նույն մակրոտնտեսական ազդեցությունն ունեն, ինչ մասնավոր շինությունների վրա կատարված ծախսերը (N): Հանրային գրադարանի սպահանջման կոլեկտիվ սպառման ծախսերը (W) աշխատատեղերի վրա նույն ազդեցությունն ունեն, ինչ թերթերի և գրքերի մասնավոր սպառման ծախսերը (U):

Հաշվելով $ՀԱԱ$ -ի յուրաքանչյուր մակարդակում սպասվող ընդհանուր ծախսերը, արդյունքում ստանում ենք եռաշերտ տորթ՝ $U + N + W$: $ՀԱԱ$ -ի հավասար

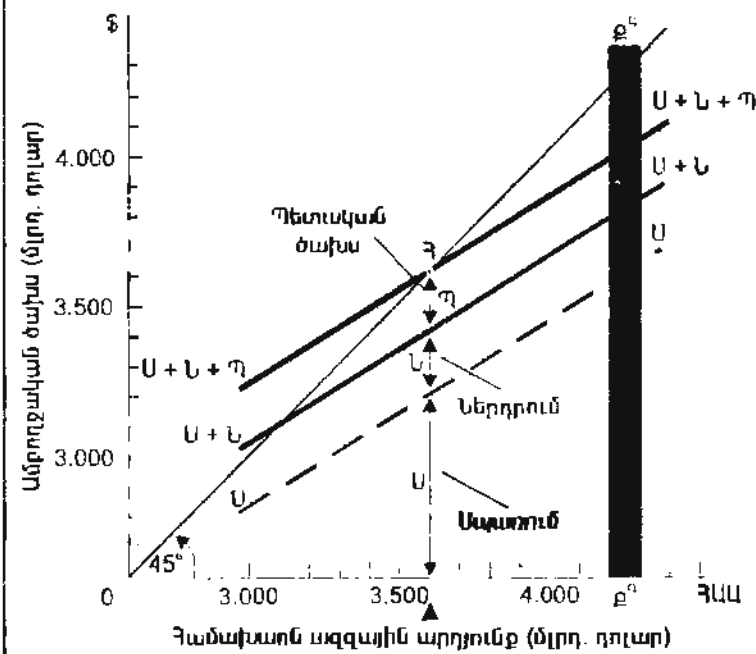
Հարկերը տեղաշարժում են սպառման ֆունկցիան

Նկար 9-7. Հարկերը կրճատում են տնօրինելի եկամուտը և ՍՍ տանողական տեղաշարժում դեպի աջ ու ներքև

Հարկերի յուրաքանչյուր դոլարը ՍՍ սանդղակը դեպի աջ է տեղաշարժում հարկի չափով: ՍՍ-ի տեղաշարժը դեպի աջ նշանակում է տեղաշարժ նաև դեպի ներքև: Բայց դեպի ներքև կատարված տեղաշարժը սովելի քիչ է, քան դեպի աջ կատարվածը: Ինչու՞: Զանի որ դեպի ներքև տեղաշարժը հավասար է աջ տեղաշարժը բազմապատկած $ՍԱԳ$ -ով: Այսպիսով, եթե $ՍԱԳ = 2/3$, ապա դեպի ներքև տեղաշարժը հավասար է $2/3$ անգամ 300 մլրդ. դոլար = 200 մլրդ.: Անուգեք, որ $WV = 2/3 UV$:

Արտադրանքի որոշումը պետական ծախսերի առկայության դեպքում

Նկար 9-8. Ինչպես որ ներդրումը, հավասարակշռված ՅՊԱ-ն որոշելու համար գումարվում է նաև պետական ծախսը
 Ապառման և ներդրման ծախսերին ավելացնում ենք պետական ծախսերը: Նա տալիս է մեզ $U+L+T$ սանդղակը: T կետում, որտեղ սանդղակը հասնում է 45 աստիճանի թեքության գիծը, գտնում ենք ՅՊԱ-ի հավասարակշռության մակարդակը:

րակշռության մակարդակը գտնելու համար պետք է այժմ գանք $U + L + T$ -ի և 45 աստիճանի թեքության ուղղի հատման կետը: ՅՊԱ-ի այս հավասարակշռության մակարդակում, որը 9-8 նկարում նշանակված է T կետով, ընդհանուր նախատեսված ծախսը ճիշտ և ճիշտ հավասար է ընդհանուր նախատեսված արդյունքին: Այսպիսով, T կետը արտադրանքի հավասարակշռության մակարդակն է, երբ բազմապատկիչի կադրավարում ավելացնում ենք պետական ծախսերը:

ՀԱՐԿԱՍԱՆ ԱՉԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՅԱՆՋԱՐԿԻ ՎՐԱ

Ինչպե՞ս է պետական հարկերի գանձումը հանգեցնում ընդհանուր պահանջարկի և ՅՊԱ-ի կրճատման: Գծանկարների անհրաժեշտություն չկա բացատրելու, թե ինչ է կատարվում, երբ կատարությունը բարձրացնում է մեզանից գանձվող հարկերը՝ միաժամանակ հաստատուն պահելով ծախսերը:

Լրացուցիչ հարկերը կրճատում են մեր տնօրինելի եկամուտները, իսկ ցածր տնօրինելի եկամուտները նվազեցնում են մեր սպառման ծախսերը: Իսկապես, եթե ներդրումը և պետական ծախսերը մնում են նույնը, ապա սպառման ծախսերի նվազումը կրճատում է նաև ՅՊԱ-ն և զբաղվածությունը՝ Այսպիսով, երբ բազմապատկիչի կադրավարում հարկերն աճում

են առանց պետական ծախսերն ավելացնելու, իրական ՅՊԱ-ն կրճատվում է:

Պրանում կիսմոզվեցք մեկ անգամ ևս նայելով 9-7 նկարին: Այս գծագրում վերևի ՍՍ կորը ցույց է տալիս սպառման ֆունկցիայի մակարդակը, երբ հարկերը բացակայում են: Իհարկե, ՍՍ կորը իրականությանը չի համապատասխանում, քանի որ ապառողները պետք է եկամտահարկ վճարեն: Պարզության համար ենթադրենք, որ սպառողները եկամտի բոլոր մակարդակներում վճարում են 300 մլրդ. դոլար հարկ: Հետևաբար՝ արտադրանքի յուրաքանչյուր մակարդակում St -ն ուղիղ 300 մլրդ. դոլարով պակաս է ՅՊԱ-ից Ինչպես ցույց է տրված 9-7 նկարում, հարկերի այս մակարդակը կարելի է պատկերել որպես սպառման ֆունկցիայի դեպի աջ տեղաշարժ 300 միլիարդով՝ T եպի աջ այս տեղաշարժը տեղաշարժ է նաև դեպի ներքև: Եթե ՍՄԳ-ն $2/3$ է, ապա 300 միլիարդով դեպի աջ տեղաշարժը կախսկերվի նաև որպես 200 միլիարդով տեղաշարժ դեպի ներքև:

Անկասկած, մեր բազմապատկիչի կադրավարում հարկերը կրճատում են արտադրանքը: Մեկ անգամ ևս նայելով 9-8 նկարին՝ կիսականանք, թե ինչու: Երբ հարկերն աճում են, $L + T$ -ն չի փոխվում, սակայն տնօրինելի եկամուտը կրճատվում է՝ դրանով սպառման ՍՍ սանդղակը տեղաշարժելով ներքև: Հետևաբար՝ $U + L + T$ -ի սանդղակը նույնպես ներքև է տե-

ղաշարովում: Դուք կարող եք 9-8 նկարում ավելացնել նոր, ավելի ցածր տեղադրված U + և + Դ սանդղակը: Տույց տվեք, որ նրա հատման կետը 45 աստիճանի թեքության գծի հետ կլինի ՀԱԱ-ի հավասարակշռության ավելի ցածր մակարդակում:

Հիշենք, որ Դ-ն ապրանքների և ծառայությունների վրա կատարված պետական ծախսերն են: Սա բացառում է այնպիսի հանձնառու վճարումները, ինչպիսիք են գործազրկության ապահովագրումը կամ սոցիալական ապահովագրության ծախսերը: Արանց դիտարկվում են որպես բացասական հարկեր: Ուստի այստեղ քննարկված հարկերը (Հ) կարելի է համարել հարկերի և հանձնառու վճարումների տարբերությունը: Այդ պատճառով եթե ուղղակի և առուղղակի հարկերը միասին կազմում են 400 մլրդ. դոլար, իսկ հանձնառու վճարումները՝ 100 մլրդ. դոլար, ապա զուտ հարկերը՝ Հ-ն, հավասար է $400 - 100 = 300$ մլրդ. դոլար

ԹՎԱՅԻՆ ՕՐԻՆԱԿ

Աինչև այժմ ասվածը կարելի է պատկերել 9-2 աղյուսակով: Այս աղյուսակը շատ նման է 9-1 աղյուսակին, որը ցույց էր տալիս պարզագույն բազմապատկիչի կաղապարում արտադրանքը որոշելու եղանակը: Առաջին սյունակը ցույց է տալիս ՀԱԱ-ի նախնական մակարդակը, իսկ երկրորդ սյունակը՝ հարկերի հաստատված մակարդակը՝ 300 մլրդ. դոլար: Տնօրինելի եկամուտը (3) սյունակում հավասար է ՀԱԱ-ին հա-

նած հարկերը: Սպառումը, որպես ֆունկցիա St-ից, տրված է (4) սյունակում: Սյունակ (5)-ը ցույց է տալիս ներդրման հաստատուն մակարդակը, իսկ սյունակ (6)-ը՝ պետական ծախսերի մակարդակը: Սյունակ (7)-ում ընդհանուր պահանջարկը գտնելու համար զումարում ենք U, և և Դ-ն (4)-ից մինչև (6) սյունակները:

Վերջում սյունակ (7)-ի ամբողջական ծախսը համեմատում ենք սյունակ (1)-ի ՀԱԱ-ի սկզբնական մակարդակի հետ: Եթե ծախսն ավել է ՀԱԱ-ից, ապա արտադրանքն աճում է: Եթե ծախսը պակաս է ՀԱԱ-ից, ապա արտադրանքը նվազում է: Վերջին սյունակում ցույց տրված այս միտումը հաստատում է, որ արտադրանքը՝ 3600 մլրդ. դոլարի մակարդակում ձգտում է հավասարակշռության:

ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ԶԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԲԱԶՄԱՊԱՏԿԻՉՆԵՐԸ

Ներդրումները, հարկերն ու պետական ծախսերը իրենցից ներկայացնում են ինքնավար ծախսերի հոսքեր, որոնք, փոխազդելով մակածված սպառման ծախսերի հետ, որոշում են ազգային արդյունքի հավասարակշռության մակարդակը: Սենք արդեն տեսել ենք, որ կառավարության ֆինանսական քաղաքականությունը ներդրմանը շատ նման և մեծ հնարավորություններ ունեցող ծախս է: Ներդրման և ֆինանսական քաղաքականության միջև տարված զուգահեռները ենթադրում են, որ ֆինանսական քաղաքա-

Արտադրանքի որոշումը՝ հաշվի առնելով պետական ծախսերը (մլրդ. դոլար)							
(1) ՀԱԱ-ի սկզբնական մակարդակ	(2) Հարկեր (Հ)	(3) Տնօրինելի եկամուտ (St)	(4) Կախատե- ված սպառում (U)	(5) Կախատե- ված ներ- դրում (S)	(6) Պետական ծախսեր (Դ)	(7) Ընդհանուր ծախս (U+S+Դ)	(8) Արդյունքում տնտեսության միտում
4,200	300	3,900	3,600	200	200	4,000	կրճատում
3,900	300	3,600	3,400	200	200	3,800	կրճատում
3,600	300	3,300	3,200	200	200	3,600	հավասարակշռություն
3,300	300	3,000	3,000	200	200	3,400	ընդարձակում
3,000	300	2,700	2,800	200	200	3,200	ընդարձակում

Աղյուսակ 9-2. Պետական ծախսերը, հարկերն ու ներդրումները որոշում են հավասարակշռության ՀԱԱ-Ս

Այս աղյուսակը ցույց է տալիս, թե ինչպես է որոշվում արտադրանքը, երբ բազմապատկիչի կաղապարում ավելացվում են ապրանքների և ծառայությունների վրա կատարված պետական ծախսերը: Այս օրինակում հարկերը «ղաշնորդային» կամ անկախ են եկամտի մակարդակից: Տնօրինելի եկամուտը, այսպիսով, հավասար է ՀԱԱ-ին՝ հանած 300 մլրդ. դոլար: Ամբողջական ծախսը հավասար է $S+Դ +$ (սպառման ֆունկցիայով որոշվող սպառում):

Երբ արտադրանքի մակարդակը փոքր է 3600 մլրդ. դոլարից, ապա ծախսը արտադրանքից մեծ է, հետևաբար՝ արտադրանքի ծավալն ընդլայնվում է: Արտադրանքի 3600 միլիարդից բարձր մակարդակները հաստատում չեն և հանգեցնում են արտադրության ծավալի նվազման: Միայն 3000 միլիարդի դեպքում է արտադրանքը հավասարակշռված, այսինքն՝ նախատեսված ծախսը հավասար է արտադրանքին:

կանոնությունը նույնպես պետք է բազմապատկիչ ազդեցություն ունենա արտադրանքի վրա: Եվ դա այդպես է:

Պետական ծախսի բազմապատկիչը ՀԱԱ-ի աճն է, երբ ապրանքների և ծառայությունների վրա կատարված պետական ծախսը աճում է մեկ դոլարով: Ապրանքների կամ որևէ ծառայության վրա կատարված պետական սկզբնական ծախսը շարժման մեջ է դնում հաջորդական ծախսաչարք: Եթե կառավարությունը ճանապարհ է սարքում, ապա շինարարներն իրենց եկամտի մի մասը ծախսում են սպառման ապրանքների վրա, որն իր հերթին առաջացնում է լրացուցիչ եկամուտ: Դրա մի մասը նորից ծախսվում է: Այս պարզ կաղապարում ՀԱԱ-ի վրա Պ-ի ամեն մի լրացուցիչ դոլարի առավելագույն ազդեցությունը նույնն է, ինչ Լ-ի լրացուցիչ դոլարինը: Բազմապատկիչները հավասար են $1/(1-ՍՍՀ)$: 9-9 նկարը ցույց է տալիս, թե ինչպես է Պ-ի փոփոխությունը մեծացնում ՀԱԱ-ն: Ընդ որում ՀԱԱ-ի աճը պետական ծախսերի աճի բազմապատկիչն է:

Որպեսզի ցույց տանք, թե ինչ ազդեցություն է ունենում Պ-ի լրացուցիչ 100 մլրդ. դոլարը, $U + L + \Pi$ կորը 9-9 նկարում 100 մլրդ. դոլարով տեղաշարժում ենք դեպի վեր: ՀԱԱ-ի առավելագույն աճը հավասար է նախնական ծախսի 100 միլիարդի և ծախսի բազմապատկիչի արտադրյալին: Քանի որ այս դեպքում ՍՍՀ-ն $2/3$ է, բազմապատկիչը կլինի 3: Հետևաբար՝ հավասարակշռության մակարդակը մեծանում է 300 մլրդ. դոլարով:

Այս օրինակը, ինչպես և ընդհանուր տրամաբանությունը, վկայում է, որ պետական ծախսի բազմապատկիչը ճիշտ և ճիշտ նույն թիվն է, ինչ ներդրման բազմապատկիչը: Քանի որ երկու բազմապատկիչները հավասար են, երկուսն էլ կոչվում են **ծախսի բազմապատկիչներ**:

Եշենք, որ բազմապատկիչի նմույցը երկու ուղղությամբ էլ կարելի է ջջել: Եթե պետական ծախսերն իջնեն, երբ հարկերն ու այլ սանդղակները մնում են նույնը, ապա ՀԱԱ-ն կնվազի Պ-ի փոփոխության և բազմապատկիչի արտադրյալի չափով:

Արտադրանքի վրա Պ-ի ազդեցությունը երևում է նաև 9-2 աղյուսակի թվային օրինակից: Կարելի է նշել Պ-ի մի այլ մակարդակ՝ 300 մլրդ. կետում և գտնել ՀԱԱ-ի հավասարակշռության մակարդակը: Այս դեպքում ևս պետք է ստացվի նույն պատասխանը, ինչ որ 9-9 նկարում:

Ընդհանրացնենք.

Ապրանքների և ծառայությունների վրա կատարված պետական ծախսերը (Պ) արտադրանքի և զբաղվածության որոշման կարևոր գործոններ են: Բազմապատկիչի կաղապարում Պ-ի աճի հետ արտադրանքն աճում է Պ-ի և բազմապատ-

կիչի արտադրյալի չափով: Այդ պատճառով պետական ծախսերը գործարարության պարբերաշրջաններում արտադրանքը կայունացնելու կամ ապագայունացնելու ներուժ ունեն:

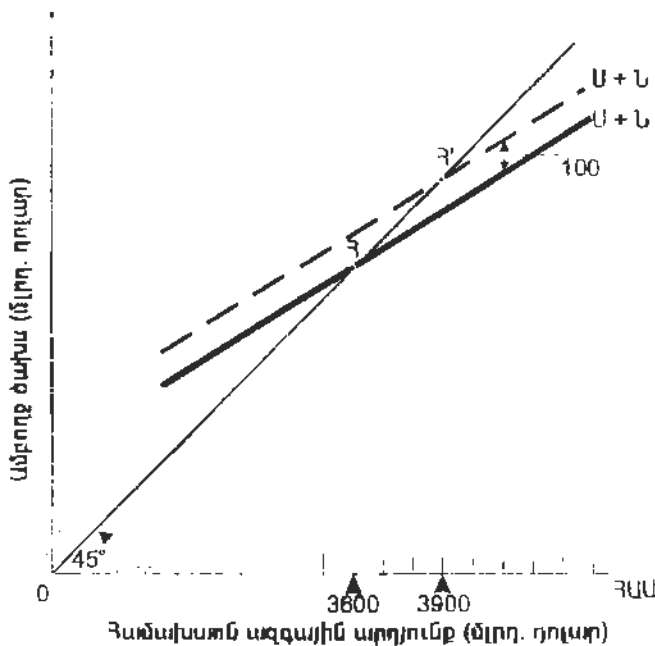
ՀԱՐԿԵՐԻ ԱՋՌԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ

Չնայած հարկերի բազմապատկիչները ծախսերի բազմապատկիչներից փոքր են, հարկերը նույնպես ազդում են ՀԱԱ-ի հավասարակշռության վրա: Դիտարկենք հետևյալ օրինակը: Ենթադրենք՝ տնտեսությունն արտադրում է իր ներուժային ՀԱԱ-ն, և պաշտպանության ծախսերն ավելանում են 200 մլրդ. դոլարով: Ծախսերի այսպիսի անսպասելի ավելացում հաճախ է եղել Սիացյալ Նահանգների պատմության տարբեր ժամանակահատվածներում. 1940-ական թվականների սկզբներին՝ երկրորդ աշխարհամարտի պատճառով, 1951 թվականին՝ Կորեայի պատերազմի, 1960-ական թվականների կեսերին՝ Վիետնամի պատերազմի պատճառով, և, վերջապես՝ 1980-ական թվականների սկզբներին՝ Ռեյգանի վարչակազմի՝ սպառազինությունների մրցավազքի սանձազերծման ժամանակ: Բացի այդ, ենթադրենք տնտեսությունը պլանավորողները ցանկանում են բարձրացնել հարկերը, որպեսզի չեզոքացնեն Պ-ի՝ 200 միլիարդով աճի ազդեցությունը ՀԱԱ-ի վրա: Ինչ չափով պետք է բարձրացվեն հարկերը:

Եկել է զարմանալու ժամանակը: Պ-ի 200 մլրդ. դոլարի աճը փոխհատուցելու համար անհրաժեշտ է հարկերն ավելացնել ավելի քան 200 մլրդ. դոլարով: Մեր թվային օրինակում հարկերի կամ Գ-ի աճի չափը կարող ենք գտնել 9-7 նկարում: Այն ցույց է տալիս, որ Գ-ի՝ 300 միլիարդով աճելը հենց նույն չափով կրճատում է տնօրինելի եկամուտը, իսկ սպառումը՝ հենց 200 միլիարդով, երբ ՍՍՀ-ն $2/3$ է: Այլ կերպ ասած՝ երբ հարկերն ավելանում են 300 միլիարդով, ապա ՍՍ կորը 200 միլիարդով տեղաշարժվում է դեպի վար: Այսպիսով, պաշտպանական ծախսերը մեկ միլիարդով ավելացնելը $U + L + \Pi$ -ն մեկ միլիարդով վերև է տեղաշարժում, մինչդեռ հարկերը մեկ միլիարդով ավելացնելը $U + L + \Pi$ -ն ներքև է տեղաշարժում միայն $2/3$ միլիարդով (երբ ՍՍՀ-ն $2/3$ է): Ուրեմն՝ պաշտպանության ծախսերի աճը փոխհատուցելու համար, երբ ոչ պաշտպանության ծախսերը մնում են նույնը, պահանջվում է Գ-ի ավելի մեծ աճ, քան Պ-ի աճն է:

Հարկային դոլարների փոփոխությունը գործազրկության կամ գնաճի դեմ պայքարելու նույնպիսի հզոր զենք է, ինչպիսին պետական ծախսերի դոլարների փոփոխությունն է: Հարկի բազմապատկիչը ծախսի բազմապատկիչից փոքր է այնքան անգամ, որքան ՍՍՀ-ի մեծությունն է:

Պետական ծախսի բազմապատկիչ

Նկար 9-9. Բարձր Պ-ի ազդեցությունը արտադրանքի վրա

Դիցուք կառավարությունը Միջին արեելքի նավթահանքերին սպառնացող վտանգը կանխելու համար 100 միլիարդով ավելացնում է պաշտպանության ծախսերը: Համապատասխանաբար $U + S + T$ գիծը 100 միլիարդով տեղաշարժվում է վեր դեպի $U + S + T$: Հետևաբար՝ նոր հավասարակշռության մակարդակը կգտնվի 45 աստիճանի թեքության գծի ոչ թե 3, այլ 3 կետուն: Արտադրանքի նոր մակարդակը հնից բարձր է 300 մլրդ. դոլարով, թանի որ ԱՄՆ-ն $2/3$ է Լշանակում է պետական ծախսի բազմապատկիչը կլինի՝

$$3 = \frac{1}{1 - 2/3}$$

(Ինչքան է կլինի պետական ծախսի բազմապատկիչը, երբ ԱՄՆ-ն լինի $2/3$, $9/10$).

Հարկի բազմապատկիչը հավասար է ԱՄՆ x ծախսի բազմապատկիչ:

Ծախսի բազմապատկիչից հարկի բազմապատկիչի փոքր լինելու պատճառը պարզ է: Երբ պետությունը Պ-ի վրա ծախսում է մեկ դոլար, այդ ծախսը ուղղակի մտնում է ՀԱՄ-ի մեջ Մյուս կողմից, երբ պետությունը հարկերը կրճատում է մեկ դոլարով, այդ դոլարի միայն մի մասն է ծախսվում Պ-ի վրա, իսկ մնացած մասը խնայվում է: Այս տարբերությունը բավական է, որպեսզի հարկի բազմապատկիչը փոքր լինի ծախսի բազմապատկիչից³:

3 Այն, որ բազմապատկիչները տարբեր են, կարելի է տեսնել՝ օգտագործելով 190-191-րդ էջերում տրված «ծախսի փուլերի» մեխանիզմը Դիցուք ԱՄՆ-ն r է: Այն դեպքում, երբ Պ-ն ավելանում է մեկ միավորով, ծախսերի ընդհանուր աճը հավասար կլինի հաջորդական ծախսաշարի փուլերի գումարին

$$1 + r + r^2 + r^3 + \dots = \frac{1}{1 - r}$$

Այնուհետև, երբ հարկերը պակասում են մեկ դոլարով, սպառողները խնայում են ամբողջ տնօրինելի եկամտի $(1 - r)$ -ը, իսկ առաջին փուլում ծախսում են r դոլար: Հաշվի ստեղծով հետագա փուլերը, ստանում են, որ ամբողջական ծախսը հավասար է՝

$$r + r^2 + r^3 + \dots = \frac{r}{1 - r}$$

ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ԶԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆՈՒՄ

Սկսած 1960-ական թվականներից՝ ֆինանսական քաղաքականությունը տնտեսական անկումների և գնաճի դեմ պայքարի հիմնական միջոցներից մեկն է՝ 1964 թվականին Ջեներալ-Ջոնսոնի հարկերի կրճատումը տնտեսությունը դուրս բերեց ճգնաժամից, սակայն Վիետնամի պատերազմի սանձազերծումը 1965-1966 թվականներին չափից ավելի արագացրեց արտադրանքի աճը, և գնաճն սկսեց ավելանալ: Հետագա գնաճը կասեցնելու և Վիետնամի պատերազմի ծախսերը ծածկելու համար կոնգրեսը 1968 թվականին ժամանակավորապես սահմանեց լրացուցիչ եկամտահարկ: 1975 թվականին նախագահ Ֆորդը խոր տնտեսական անկումը կանխելու նպատակով իջեցրեց հարկերը: Նախագահ Զարտերը չբավարարվելով բարելավումների արդյունքներով, 1977 և 1978 թվականներին նոր խթանիչ ֆինանսական միջոցառումներ անցկացրեց: Այնուամենայնիվ, մինչև 1979 թվականը գնաճը դարձավ գլխավոր մտահոգության առարկան, և Զարտերի վարչակազմը հրաժարվեց հարկերի հետագա կրճատումից:

Այսպիսով հարկի բազմապատկիչը հավասար է r անգամ ծախսի բազմապատկիչ որտեղ r -ը ԱՄՆ-ն է:

1980-ական թվականները ցույց տվեցին ֆինանսական քաղաքականության ընթացքի դրամատիկ պատկերը՝ 1981 թվականին հախազահ Ռեյզանի առաջարկեց հարկերը կրճատել ծախսերի հետ միասին։ Սակայն կոնգրեսն ընդունեց տնտեսությունը չափազանց ընդարձակող մի ֆինանսական ծրագիր (որի հայատալկն էր իրական ՀԱՄ-ի մեծացումը)։ Այս քայլերը 1981-1982 թվականների անկումից ամերիկյան տնտեսությունը 1983-1985 թվականներին դուրս բերեցին դեպի արագ զարգացում։ Սակայն 1985-1988 թվականներին երկիրն սկսեց անհանգստանալ բյուջեի անընդհատ աճող բացից, և ֆինանսական քաղաքականությունը գործեց հակառակ ուղղությամբ միտում ունենալով կրճատել իրական

ՀԱՄ-ի: 1980-ական թվականների վերջին սուղ բյուջեի քաղաքականությունը այլ գործոնների հետ մեկտեղ տնտեսությունը 1990 թվականին հասցրեց անկման:

Պետական բյուջեի մեծ բացի և տնտեսական անկման պայմաններում նախագահը և կոնգրեսը 1990-1991 թթ կանգնեցին առաջնահերթության երկրորդ աստիճանի առջև: Ո՞րն է ավելի կարևոր, բարձրացնել հարկերը և վերացնել բյուջեի բա՞ցը, թե՞ պետական ծախսերը և հարկերը պետք է ընդլայնող բնույթ ունենան, որպեսզի հնարավորություն տան կասեցնելու տնտեսական անկումը: Մակրոտնտեսական քաղաքականությունն այսօր կանգնած է այսպիսի բնորոշ և դժվար ընտրության առջև:

4. ԱՐՏԱԴՐԱՆՔԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ ԲԱՅ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Ոչ մի պետություն կղզիացած չէ: Ամեն մի պետություն մյուս պետությունների հետ ապրանքներ և ծառայություններ փոխանակող բաց տնտեսություն է, որն արտահանում է ներսում ավելի էժան արտադրված ապրանքները և ներմուծում այնպիսիք, որոնց արտահանման մեջ մյուսներն ունեն գնի առավելություն:

Վաղ ժամանակներում արտաքին առևտուրն ամենահամեստ ազդեցությունն ուներ Միացյալ Նահանգների մակրոտնտեսական գործունեության վրա: Շատ քաղաքացիներ, ուսանողներ և քաղաքական գործիչներ կարող էին անտեսել պետությունների տնտեսական կապերը՝ դրանք թողնելով պետական վարչությանը կամ համալսարաններում աշխատող մասնագետներին: Սակայն հաղորդակցության, փոխադրումների և առևտրի քաղաքականության մեջ կատարված հեղափոխական առաջընթացը հետզհետե իրար կապեց տարբեր երկրների տնտեսական ճակատագրերը: Այսօր ճապոնիայի, Մեքսիկայի, Կանադայի և Միացյալ Նահանգների միջև առևտրական կապերն ավելի սերտ են, քան Նյու Յորքի և Կալիֆոռնիայի կապերը մեկ դար առաջ: Միջազգային գործարարության պարբերաշրջանը հզոր ազդեցություն ունի երկրագնդի ամեն մի պետության վրա: Օրինակ՝ Վաշինգտոնում վարվող փողի քաղաքականությունը կարող է արժեզրկում, աղքատություն և հեղափոխություն արագ բերել Հարավային Ամերիկայում: Կամ Միջին արևելքում տեղի ունեցող քաղաքական հուզումները կարող են նավթի գների պարտաճանաչում բարձրացման պատճառ դառնալ և աշխարհը նետել գերաճի կամ տնտեսական անկման ծոցը: Անտեսել միջազգային առևտուրը նշանակում է տնտեսական բեյսբոլի մրցախաղի կեսը չտեսնել:

XVIII-XXI դարերը խորությամբ վերլուծում են միջազգային առևտրի և զարգացման տեսությունները: Այս մասում մենք առանձնացնում ենք գլխավոր ուղղություններից մի քանիսը, այնուհետև ցույց ենք տալիս, թե ինչպես է զուտ արտահանման փոփոխությունը ներդրման ծախսի հման ազդում մակրոտնտեսության վրա:

ԱՐՏԱԲԻՆ ԱՌԵՎՏՈՒՐԸ ԵՎ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՌՈՒԹՅՈՒՆԸ

ԶՈՒՏ ԱՐՏԱՐԱՆՈՒՄ

ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՈՒՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Այստեղ մենք անդրադառնում ենք ՀԱՄ-ի չորրորդ քաղաքացիին՝ զուտ արտահանմանը: Զուտ արտահանումը սահմանվում է որպես ապրանքների և ծառայությունների արտահանման ու ներմուծման տարբերություն:

Որո՞նք են միջազգային առևտրի հիմնական բաղկացուցիչ մասերը, 1990 թ. Միացյալ Նահանգների արտահանումը ընդհանուր առմամբ կազմել է 673 մլրդ. դոլար, իսկ ներմուծումը՝ 704 մլրդ. դոլար: Այսինքն՝ զուտ արտահանումը կազմել է 31 մլրդ. դոլար բացասական նշանով:

Արտահանման հիմնական մասը կազմել են ապրանքների արտահանումները՝ 398 մլրդ. դոլար, որից կարևորները. սննդամթերքը՝ 35 մլրդ., արդյունաբերական ապրանքները՝ 102 մլրդ., հիմնական ապրանքները՝ 154 մլրդ., ավտոմոբիլային ապրանքները՝ 36 մլրդ.: Այլ արտահանումները կազմել են ընդա-

մենը 275 մլրդ., ներառյալ Միացյալ Նահանգների արտասահմանյան միջոցների եկամուտը՝ 102 մլրդ. դոլար:

1990 թ. ներմուծման գումարը կազմել է ընդհանուր առմամբ 704 մլրդ. դոլար: Արանհից 503 միլիարդը եղել է ապրանքների առևտուրը, որից սննդամթերքը՝ 27 մլրդ., արդյունաբերական մատակարարումները՝ 139 մլրդ., հիմնական ապրանքները՝ 117 մլրդ., ավտոմոբիլային ապրանքները՝ 26 մլրդ. և լայն սպառման այլ ապրանքները՝ 105 մլրդ.: Ոչ ապրանքային ներմուծումը՝ 201 մլրդ. դոլար, որից 70 միլիարդը Միացյալ Նահանգներում օտարերկրյա միջոցներից ստացված եկամուտն է:

XX դարի մեծ մասում Միացյալ Նահանգների զուտ արտահանման հաշվեկշիռը եղել է դրական: Միայն փետունամի պատերազմի գերաճի ժամանակ այն դարձավ բացասական: Սակայն դոլարի արժեզրկումից հետո, 1970-ական թվականների սկզբին այն դարձավ դրական և այնուհետև, 1980-ական թվականների սկզբին՝ խորը տնտեսական անկման ժամանակ, նորից դարձավ բացասական: 1980-ական թվականների կեսին Միացյալ Նահանգների առևտրական դիրքերը խիստ բուլացան, և 1987 թ. ներմուծումը 115 մլրդ. դոլարով գերազանցեց արտահանումը: Առևտրի հսկայական բացը դարձավ Միացյալ Նահանգների և նրա առևտրակիցների գլխավոր քաղաքական խնդիրներից մեկը: 9-10 նկարը պատկերում է Միացյալ Նահանգների զուտ արտահանումը վերջին երեք տասնամյակների ընթացքում:

Արտահանման ու ներմուծման հնարավորությունները պարզելուց հետո անհրաժեշտ է նաև հասկանալ, որ երկրի ծախսերը կարող են տարբերվել նրա արտադրանքից: Ամբողջական *ներքին ծախսը* (երբեմն նաև՝ *ներքին պահանջարկը*) հավասար է սպառման, ներքին ներդրումների և պետական գնումների գումարին: Այն ամբողջական *ազգային արդյունքից* (կամ ՀԱՍ-ից) տարբերվում է երկու պատճառով: Նախ՝ ներքին ծախսի որոշ մասը կատարվում է դրսում արտադրված ապրանքների վրա, որոնք ներառվում են ներմուծման մեջ (նշանակենք *Նմ-ով*), ինչպես, օրինակ, մեքսիկական նավթը և ճապոնական ավտոմեքենաները: Բացի այդ, Ամերիկայի արտադրանքի մի մասը որպես արտահանում (նշանակենք *Ահ-ով*) վաճառվում է դրսում, ինչպես, օրինակ, ցորենը և «Բոինգ» ինքնաթիռները: Ազգային արտադրանքի և ներքին ծախսերի տարբերությունը պարզապես հավասար է *Նմ* - *Ահ* = զուտ արտահանում = *X*:

Ամերիկյան ապրանքների և ծառայությունների *ամբողջական* պահանջարկը հաշվելու համար անհրաժեշտ է ներառել ոչ միայն ներքին, այլև արտաքին պահանջարկը: Այսինքն՝ պետք է իմանանք Ամերիկայի բնակչության ամբողջական ծախսը, ինչպես

նաև օտարերկրացիների զուտ գնումները: Ընդհանուր գումարը պետք է ներառի ներքին ծախսերը (*Ս + Լ + Պ*), գումարած օտարերկրացիներին կատարված վաճառքը (*Ահ*), համած երկրի ներսում օտարերկրացիներից կատարված գնումները (*Նմ*): Ազգային արդյունքի կամ ՀԱՍ-ի վրա կատարված ծախսը հավասար է սպառման, ներքին ներդրումների, պետական գնումների և զուտ արտահանումների գումարին:

Ամբողջական ընդհանուր պահանջարկը =

$$= ՀԱՍ = Ս + Լ + Պ + X:$$

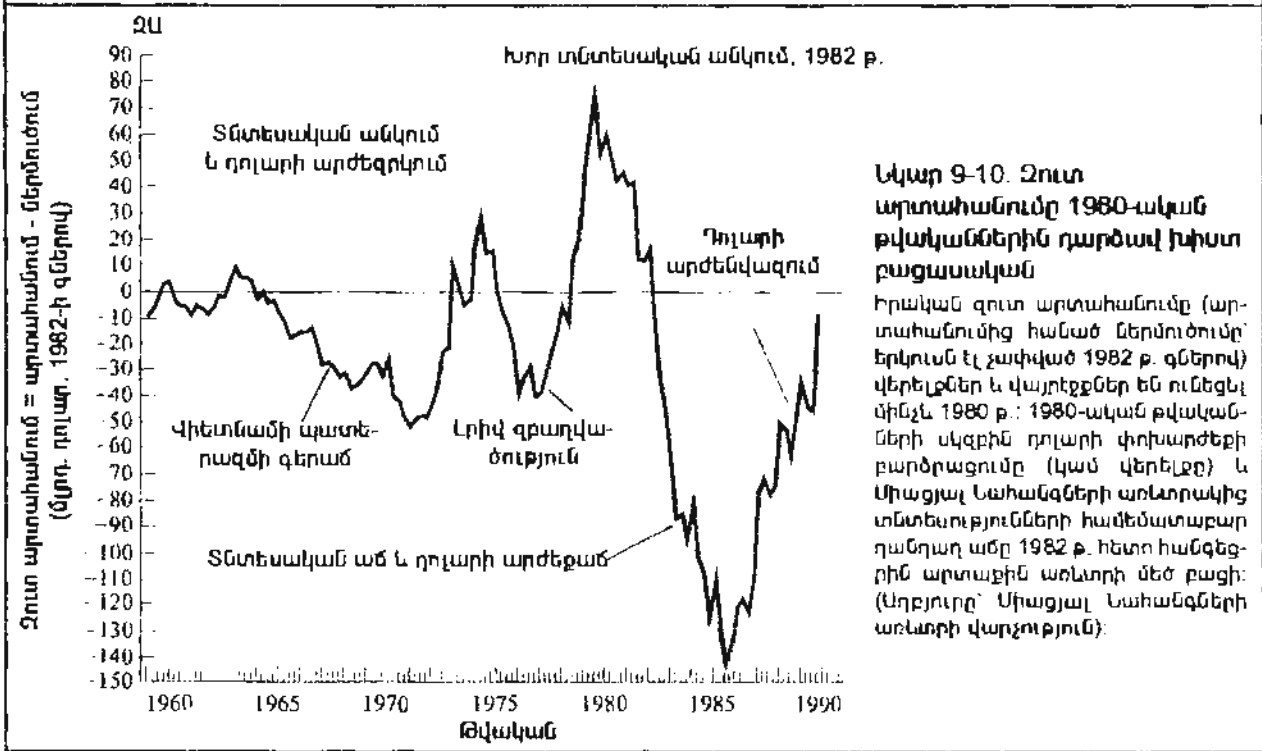
Չուտ արտահանման որոշիչները: Ի՞նչն է որոշում արտահանման և ներմուծման տեղաշարժերը, այսինքն՝ զուտ արտահանումը: Առավել հարմար է զուտ արտահանման բաղկացուցիչ մասերը՝ ներմուծումն ու արտահանումը բնականորեն առանձին-առանձին: Միացյալ Նահանգներ կատարվող ներմուծումը ուղիղ համեմատական է Միացյալ Նահանգների եկամտին և արտադրանքին: Երբ Միացյալ Նահանգների ՀԱՍ-ն աճում է արագ, ներմուծումն սկսում է աճել էլ ավելի արագ:

Բացի այդ, արտասահմանյան և տեղական ապրանքների միջև ընտրության հնարավորությունը հակազդում է երկուսի հարաբերական գներին էլ: Եթե տեղական ավտոմեքենաների գինը ճապոնականների համեմատ աճում է, ասենք, որովհետև ճապոնիայում արդյունավետությունն աճում է ավելի արագ, կամ ԱՄՆ-ի դոլարի համեմատ ճապոնական իենի փոխարժեքն իջնում է, ապա ամերիկացիները կգնեն ավելի շատ ճապոնական մեքենա և ավելի քիչ՝ ամերիկյան: Հետևաբար՝ տեղական և արտասահմանյան ապրանքների գներն ազդում են ներմուծման ծավալի ու արժեքի վրա, որոնք իրենց հերթին կախված են ինչպես տեղական գների մակարդակից, այնպես էլ դոլարի փոխարժեքից⁴:

⁴ V գլխից հիշենք, որ *արտաքին փոխարժեքը* ազգային արժույթի գինն է՝ արտահայտված այլ արժույթներով: Վերցնենք գինու օրինակը: Ամերիկյան գինու և ֆրանսիական գինու հարաբերական գները կախված են երկու երկրներում գինու գներից և արտաքին փոխարժեքից: Ասենք՝ կալիֆոռնիական շարդոնեցն վաճառվում է շիշ 6 դոլարով, իսկ համանման ֆրանսիական շարդոնեցն՝ շիշ 40 ֆրանսիական ֆրանկով: Այդ դեպքում 1984 թ. մեկ դոլարի փոխարժեքով, որը կազմում էր 10 ֆրանսիական ֆրանկ, ֆրանսիական գինին վաճառվում է շիշ 4 դոլարով, իսկ կալիֆոռնիական գինին՝ շիշ 6 դոլարով: Այդպիսով առավելությունը տրվում է ներմուծված տեսակին:

Այժմ ենթադրենք, թե մեկ դոլարի արտաքին փոխարժեքն իջնում է հինգ ֆրանկի: Այդ դեպքում ֆրանսիական գինին կվաճառվի 8 դոլարով՝ կալիֆոռնիականի 6 դոլարի դիմաց: Այսպիսով, դոլարի փոխարժեքի անկումը հարաբերական գները ներ-

Չուտ արտահանում

Նկար 9-10. Չուտ արտահանումը 1960-ական թվականներին դարձավ խիստ բացասական

Իրական զուտ արտահանումը (արտահանումից հանած ներմուծումը) երկուսն էլ չափված 1982 թ. գներով) վերելքներ և վայրէջքներ են ունեցել մինչև 1980 թ.: 1980-ական թվականների սկզբին դոլարի փոխարժեքի բարձրացումը (կամ վերելքը) և Միացյալ Նահանգների առևտրակից տնտեսությունների համեմատաբար դանդաղ աճը 1982 թ. հետո հանգեցրին արտաքին առևտրի մեծ բացի: (Աղբյուրը՝ Միացյալ Նահանգների առևտրի վարչություն):

Արտահանումը ներմուծման հայելային պատկերն է: Մեր արտահանումը աշխարհի մնացած մասի ներմուծումն է: Այդ պատճառով այն ուղղակիորեն կախված է մեր առևտրակիցների եկամուտներից ու արտադրանքից, ինչպես նաև մեր արտահանման և դրան մրցակից ապրանքների հարաբերական զենրից: Երբ արտաքին արտադրանքն աճում է կամ երբ դոլարի արտաքին փոխարժեքն ընկնում է, մեր արտահանման ծավալն ու արժեքը սկսում են աճել:

Ո՞րն է 9-10 նկարում ցույց տրված զուտ արտահանման փոփոխությունների զլխավոր պատճառը: 1960-1969 թթ. ամերիկյան տնտեսությունն արագորեն աճեց, և ամերիկյան գները առևտրակիցների համեմատությամբ բարձրացան: Հետևաբար, ներմուծումն սկսեց աճել ավելի արագ, քան արտահանումը: 1969-1975 թթ. ամերիկյան տնտեսությունն անկում ապրեց: Բացի այդ, դոլարի արժեքն այդ ժամանակահատվածում իջավ մյուս հիմնական արժույթների համեմատությամբ: Դրա հետևանքով Միացյալ Նահանգների ապրանքները համեմատաբար էժանացան, ներմուծման աճը դանդաղեց, արտահանումն արագորեն ավելացավ, և զուտ արտահանումը դարձավ դրական:

մուծված ապրանքների համար դարձնում է անցպատ, իսկ տեղական ապրանքների համար՝ նպաստավոր:

1980-ական թվականների սկզբին Միացյալ Նահանգների առևտրական դիրքին ուժեղ հարված հասավ: 1980-1985 թթ. դոլարի արժեքը կտրուկ բարձրացավ, որի պատճառով Միացյալ Նահանգներ կատարվող ներմուծումը դարձավ համեմատաբար էժան, իսկ ամերիկյան արտահանումը դարձավ անմրցունակ: Արտաքին տնտեսություններն աճում էին ավելի դանդաղ, քան ամերիկյան տնտեսությունը՝ ճնշելով արտահանումը, մինչդեռ ներմուծումը կտրուկ աճում էր: Արդյունքը իրական զուտ արտահանումներում հսկայական բացի առաջացումն էր:

Ավելի ուշ առևտրի բացը սկսեց վերանալ: 1980-ական թվականների վերջին դոլարի փոխարժեքն իջավ, Միացյալ Նահանգների տնտեսության աճը դանդաղեց, և արդյունքում զուտ արտահանումն սկսեց աճել: 1991 թ. արդեն զուտ արտահանման բացը 1987 թ. իր առավելագույն արժեքից մեկ քառորդով ցածր էր:

ԱՌԵՎՏՐԻ ԱԶԳԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՍ-Ի ՎՐԱ

Ինչպե՞ս է երկրի առևտրի ընթացքի փոփոխությունն ազդում ՀԱՍ-ի և զբաղվածության վրա: Չարձանալի է, թայց պատասխանն այն է, որ այդ փոքր պոչը կարող է շարժել ողջ ամերիկյան տնտեսությունը:

9-3 աղյուսակը ցույց է տալիս, թե զուտ արտահանման մեծության հաշվառումը ինչպես է ազդում արտադրանքի որոշման վրա: Այս աղյուսակը սկսվում է նույն բաղադրիչներով, որոնք ցույց են տրված 9-2 աղյուսակում պատկերված փակ տնտեսության համար: Այունակ (2)-ի ամբողջ ներքին պահանջարկը բաղկացած է սպառումից, ներդրումից և պետական ծախսերից, որոնք արդեն քննարկել ենք: Այնուհետև այունակ (3)-ը ավելացնում է ապրանքների և ծառայությունների արտահանումը: Ինչպես նկարագրված է վերևում, դրանք կախված են արտաքին եկամտից, արտադրանքից, ինչպես նաև գներից ու փոխարժեքից, և բոլորը որոշվում են կադապարից դուրս: Այդ պատճառով արտահանումների մակարդակը հաստատուն է 360 մլրդ. դոլար, և հավասար է տեղական ապրանքների ու ծառայությունների վրա կատարված արտաքին ծախսին:

Մի նոր հետաքրքիր տարր է առաջանում ներմուծումից, որը ցույց է տրված այունակ (4)-ում: Արտահանման պես ներմուծումն էլ կախված է արտաքին փոփոխականներից, ինչպիսիք են գներն ու փոխարժեքները: Սակայն դրանցից բացի ներմուծումը կախված է նաև ներքին եկամուտներից և արտադրանքից, որոնք ակնհայտորեն փոխվում են 9-3 աղյուսակի տարբեր շարքերում: Պարզության համար ենթադրենք, թե երկիրը միշտ ներմուծում է իր ամբողջական արդյունքի տասը տոկոսի չափով, այսինքն՝ այունակ (4)-ի ներմուծումները հավասար են այունակ (1)-ի տասը տոկոսին:

Այունակ (3)-ից հանելով այունակ (4)-ը, այունակ (5)-ում կստանանք զուտ արտահանումները: Սա բացասական թիվ է, երբ ներմուծումը գերազանցում է արտահանմանը, և դրական է, երբ արտահանումը մեծ է ներմուծումից: Այունակ (5)-ի զուտ արտահա-

նումները օտարերկրացիների ներդրած զուտ հավելումներն են ծախսի հոսքի վրա: Բաց տնտեսության մեջ արտադրանքը հավասարակշռվում է այն կետում, որտեղ այունակ (6)-ի ընդհանուր ծախսը ճշտորեն հավասարվում է ընդհանուր արդյունքին: Այս դեպքում հավասարակշռությունը տեղի է ունենում, երբ զուտ արտահանումը ճիշտ զրո է, թեպետև ընդհանուր առմամբ արտահանումը տարբեր է զրոյից (բացառրեք, թե ինչու տնտեսությունը հավասարակշռված չէ, եթե ծախսերը հավասար չեն արտադրանքին):

9-11 նկարը բաց տնտեսության հավասարակշռությունը պատկերում է գծանկարի ձևով: Վերև թեքվող հոր գիծը՝ նշված Ա + Ն + Պ-ով, նույն կորն է, որը 9-8 նկարում պատկերում էր արտադրանքի որոշումը պետական ծախսերի առկայության դեպքում: Այս գծին պետք է ավելացնենք ՀԱԱ-ի յուրաքանչյուր մակարդակին համապատասխանող զուտ արտահանումները: 9-3 աղյուսակի այունակ (5)-ի զուտ արտահանումները նույնպես գումարում ենք, որպեսզի ստանանք ամբողջական ընդհանուր պահանջարկի կամ ամբողջական ծախսի տրոհված գիծը: Գծանկարում Հ կետից ծախս զուտ արտահանումը դրական է, որի պատճառով տրոհված գիծը գտնվում է հորից վերև: Հ-ից աջ ներմուծումը գերազանցում է արտահանմանը, իսկ զուտ արտահանումը բացասական է, որի պատճառով էլ ընդհանուր ծախսի գիծը գտնվում է ներքին պահանջարկի գծից ներքև: Ընդհանուր ՀԱԱ-ի հավասարակշռության կետում ամբողջական ծախսի տրոհված գիծը հատում է 45 աստիճանի թեքության գիծը: Հատումը տեղի է ունենում այն նույն կետում, որը 9-3 աղյուսակում ցույց է տրված որպես ՀԱԱ-ի հավասարակշռության կետ, այսինքն՝ 3600 միլիարդի դեպքում: Միայն 3600 միլիարդ դոլարի

(1) ՀԱԱ-ի սկզբնական մակարդակ	(2) Ներքին պահանջարկ (U + N + W)	(3) Արտահանում (աժ)	(4) Ներմուծում (նժ)	(5) Զուտ արտահանում (X = աժ - նժ)	(6) Ընդհանուր ծախս (U + N + W + X)	(7) Տնտեսության միտումը՝ արդյունքում
4.200	4.000	360	420	-60	3.940	կրճատում
3.900	3.800	360	390	-30	3.770	կրճատում
3.600	3.600	360	360	0	3.600	հավասարակշռություն
3.300	3.400	360	330	30	3.430	ընդարձակում
3.000	3.200	360	300	60	3.260	ընդարձակում

Աղյուսակ 9-3. Զուտ արտահանումը գումարվում է տնտեսության ընդհանուր պահանջարկին
 $U + N + W$ ներքին պահանջարկին պետք է գումարենք
 $X = աժ - նժ$ զուտ արտահանումը, որպեսզի ստանանք
 երկրի ընդհանուր պահանջարկը: Սկստենք, որ զուտ արտահանման անճ ունի նույն բազմապատկիչը, ինչ
 ներդրման և պետական ծախսի անճը:

դեպքում է ՀԱԱ-ն ճշտորեն հավասար այն քանակին, որ սպառողները, գործարարները, կառավարությունները և օտարերկրացիները ցանկանում են ծախսել Միացյալ Նահանգներում արտադրված ապրանքների և ծառայությունների վրա⁵:

ՆԵՐՄՈՒԾՄԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱՅԻՆ ՀԱԿՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԾԱԽՍԻ ԿՈՐԸ

Ուշադրություն դարձրեք, որ ընդհանուր պահանջարկի կորը 9-11 նկարի $U + Z + \Gamma + X$ տրոհված կորը, փոքր-փնջ պակաս բեք է, քան ներքին պահանջարկի հոծ կորը: Սա բացատրվում է նրանով, որ կա լրացուցիչ հոսք ծախսից դեպի ներդրում: Այս նոր հոսքը ստացվում է մեր այն ենթադրությունից, որ եկամտի ամեն մի դոլարից տասը ցենտը ծախսվում է ներմուծման վրա: Սա մեկնաբանելու համար պահանջվում է մտցնել նոր հասկացություն՝ ներմուծման սահ-

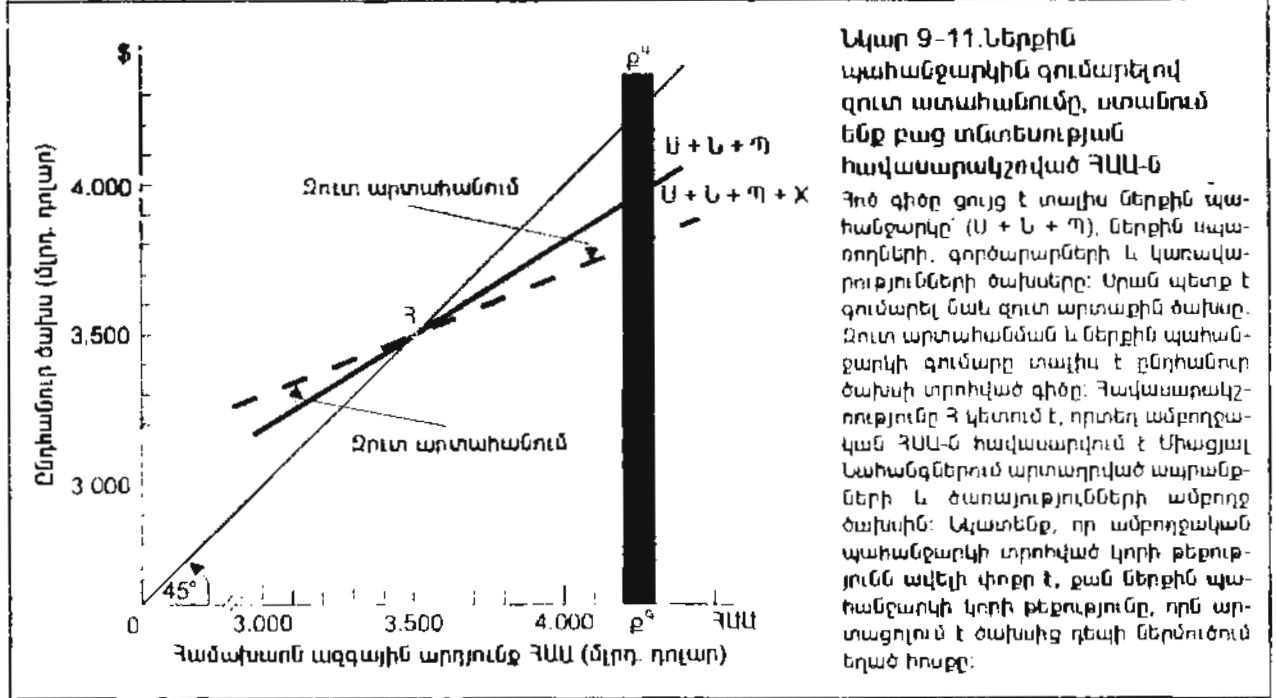
մանային հակվածություն: **Ներմուծման սահմանային հակվածությունը**, որը կնշանակենք U -ով, ՀԱԱ-ի մեկ դոլարի աճին համապատասխան ներմուծման աճն է՝ արտահայտված դոլարներով:

Հիշեք, որ եկամտի յուրաքանչյուր միավոր աճին համապատասխանող սպառման աճն անվանել էինք «սպառման սահմանային հակվածություն»: Ներմուծման սահմանային հակվածությունը շատ մոտ է սրան: Այն ցույց է տալիս, թե որքան է ներմուծվել, երբ ՀԱԱ-ն աճել է մեկ դոլարով: Որքա՞ն է ներմուծման սահմանային հակվածությունը 9-3 աղյուսակում: Պարզ է, որ պատասխանն է՝ $U = 0,10$, քանի որ եկամտի յուրաքանչյուր 300 մլրդ. դոլարի աճը հանգեցնում է ներմուծման 30 մլրդ. դոլարի աճի: (Որքա՞ն է ներմուծման սահմանային հակվածությունն այն տնտեսություններում, որտեղ արտաքին առևտուր չկա: Ձրո):

Վերադառնալով 9-11 նկարին, ուսումնասիրենք ամբողջական ծախսի գծի թեքությունը (այսինքն այն գծի, որը ցույց է տալիս $U + S + \Gamma + X$ -ի վրա կատարված ամբողջական ծախսը): Նկատենք, որ ամբողջական ծախսի գծի թեքությունն ավելի փոքր է, քան $U + S + \Gamma$ ներքին պահանջարկի գծի թեքությունը: Երբ ՀԱԱ-ն և ամբողջական եկամուտը աճում են 300 դոլարով, սպառման ծախսն աճում է եկամտի աճի և ՍՄԴ-ի (որը ենթադրաբար $2/3$ է) արտադրյալի չափով

⁵ Ուշադրություն դարձրեք, որ 9-11 նկարում երկու գծերը հատվում են, երբ զուտ արտահանումները զրո են: Բայց այն փաստը, որ հավասարակշռությունը տեղի է ունենում գրոյական զուտ արտահանումների դեպքում, պարզապես գուցադիպություն է 9-3 աղյուսակում փոխեք արտահանումների սյունակի արժեքը 460-ով, հաշվեք նոր հավասարակշռությունը և այն վերապատկեքեք 9-11 նկարում:

Արտաքին առևտուրը բազմապատկիչի կադապարում

Նկար 9-11.Ներքին պահանջարկին զումարելով զուտ արտահանումը, ստանում ենք բաց տնտեսության հավասարակշռված ՀԱԱ-ն

Դո՞՞ գիծը ցույց է տալիս ներքին պահանջարկը ($U + S + \Gamma$), ներքին սպառողների, գործարարների և կառավարությունների ծախսերը: Սրան պետք է զումարել նաև զուտ արտաքին ծախսը: Չուտ արտահանման և ներքին պահանջարկի զումարը տալիս է ընդհանուր ծախսի տրոհված գիծը: Հավասարակշռությունը 3 կետում է, որտեղ ամբողջական ՀԱԱ-ն հավասարվում է Միացյալ Նահանգներում արտադրված ապրանքների և ծառայությունների ամբողջ ծախսին: Այստեղ, որ ամբողջական պահանջարկի տրոհված կորի թեքությունն ավելի փոքր է, քան ներքին պահանջարկի կորի թեքությունը, որն արտացոլում է ծախսից դեպի ներմուծում եղած հոսքը:

կամ 200 դոլարով: Միևնույն ժամանակ ներմուծման կամ արտասահմանյան ապրանքների վրա կատարվող ծախսն աճում է 30 դոլարով: Հետևաբար՝ տեղական ապրանքների ծախսն աճում է միայն $170 = (200 - 30)$ դոլարով, և ամբողջական ծախսի կորի թեքությունը, որը փակ տնտեսությունում 0,667 էր, բաց տնտեսությունում իջնում է 0,567-ի⁶:

ԲԱՅ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԲԱԶՄԱՊԱՏԿԻՉ

Դուք կարող եք ենթադրել, որ ծախսի հոսքը տնտեսությունից դուրս՝ դեպի ներմուծումը, բաց տնտեսության բազմապատկիչը կփոխի գլխավորապես այն պատճառով, որ հոսքը դեպի ներմուծում փոխում է ծախսի կորի թեքությունը: Դուք ճիշտ եք: Տեսնենք, թե ինչու:

Բաց տնտեսության դեպքում ծախսի բազմապատկիչը հասկանալու մի ճանապարհը այն ծախսի և վերածախսի փուլերի հաշվումն է, որոնք առաջանում են պետական ծախսը, ներդրումը կամ արտահանումը մեկ դոլարով ավելացնելիս: Օրինակ, ենթադրենք, թե Գերմանիան ցանկանում է զենել ամերիկյան համակարգիչներ, որպեսզի արդիականացնի Արևելյան Գերմանիայի հնացած միջոցները: Միացյալ Նահանգների համակարգիչների վաճառքից ստացվող ամեն մի լրացուցիչ դոլարը Միացյալ Նահանգների համար մեկ դոլարի եկամուտ է, որից $2/3 = 0,667$ դոլարը ամերիկացիներն օգտագործում են սպառման վրա: Այնուամենայնիվ, քանի որ ներմուծման սահմանային հակվածությունը 0,10 է, ապա եկամտի ավել դոլարի մեկ տասներորդ մասը կամ 0,10 դոլարը ծախսվում է արտասահմանյան ապրանքների և ծառայությունների վրա և միայն 0,567 դոլարն է ծախսվում տեղական արտադրության ապրանքների վրա: Ներքին ծախսի այդ 0,567 դոլարը

Միացյալ Նահանգների համար 0,567 դոլարի եկամուտ է, որից $0,567 \times 0,567 = 0,321$ -ը հաջորդ փուլում ծախսվում է տեղական ապրանքների և ծառայությունների վրա: Այստեղից արտադրանքի ամբողջական աճը կամ բաց տնտեսության բազմապատկիչը կլինի.

$$\begin{aligned} \text{Բաց տնտեսության բազմապատկիչը} &= 1 + 0,567 + (0,567)^2 + \dots + \\ &= 1 + (2/3 - 1/10) + (2/3 - 1/10)^2 + \dots \\ &= \frac{1}{(1 - 2/3 + 1/10)} = \frac{1}{(13/30)} = 2,3: \end{aligned}$$

Սա կարելի է համեմատել փակ տնտեսության բազմապատկիչի՝ $1/(1 - 0,667) = 3$ -ի հետ:

Բազմապատկիչի հաշվարկման մյուս եղանակը հետևյալն է. հիշենք, որ մեր պարզագույն կադապարում բազմապատկիչը $1/10$ է, որտեղ $1/10$ -ն խնայողության սահմանային հակվածությունն է: Այս արդյունքը կարելի է ընդարձակել, նկատելով, որ $1/10$ -ի համանմանը բաց տնտեսությունում լրացուցիչ եկամտի մեկ դոլարին համապատասխանող ամբողջական հոսքն է, այսինքն՝ դեպի խնայողություն հոսող դոլարների ($1/10$) և դեպի ներմուծում հոսող դոլարների ($1/10$) գումարը: Այսպիսով, բաց տնտեսության դեպքում բազմապատկիչը կլինի $1/(1/10 + 1/10) = 1/(0,333 + 0,1) = 1/0,433 = 2,3$: Նկատենք, որ և ըստ հոսքի վերլուծությունը, և ըստ փուլերի վերլուծությունը միշտ նույն արդյունքն են տալիս: Ամփոփում.

Քանի որ բաց տնտեսությունում ցանկացած եկամտի մի մասը հոսում է դեպի ներմուծում, ապա բաց տնտեսության բազմապատկիչն ավելի փոքր է, քան փակ տնտեսության բազմապատկիչը: ճշգրիտ հարաբերակցությունն է

$$\frac{\text{Բաց տնտեսության բազմապատկիչ}}{\text{Փակ տնտեսության բազմապատկիչ}} = \frac{1}{(1/10 + 1/10)}$$

որտեղ $1/10$ -ն խնայողության սահմանային հակվածությունն է, իսկ $1/10$ -ն ներմուծման սահմանային հակվածությունը:

ՄԻՈՅՑԱԼ ԱՐԱՆԳՆԵՐԻ ԱՌԵՎՏՐԻ ԲԱՑՈ ԵՎ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՒԹՅՈՒՆ

Աշխարհի երկրները հետզհետե ավելի ու ավելի են կապվում առևտրական կապերով: Այս պատճառով նրանք պետք է մեծ ուշադրություն նվիրեն արտաքին իրադարձություններին: Եթե որևէ երկրի քաղաքականությունը համաքայլ չէ իր առևտրակիցների քա-

⁶ Մեր վերլուծությունը միայն ընդգրկում էր եկամտից դեպի խնայողություն և ներմուծում կատարվող հոսքերը: Տնտեսության ամբողջական հաշվարկը պետք է ներառի նաև երկու այլ կարևոր հոսքեր (ա) հոսք դեպի հարկեր, քանի որ որոշ հարկեր (ինչպես, օրինակ, եկամտահարկը կամ վաճառքի հարկը) բարձրանում են եկամտի և արտադրանքի աճի հետ միասին և (բ) հոսք դեպի գործարար խնայողություններ, երբ գործարարների շահույթն աճում է, բայց չի վճարվում անհատներին: Բացի այդ, ամբողջական կադապարը պետք է ընդգրկի մի մեծություն նա՝ մակաձված ծախսը, ինչպես VII գլխում է ակնարկվում, մասնավոր ներդրումն սկսում է աճել, երբ արտադրանքն աճում է քանի որ գործարարներն սկսում են ներդրման վրա ավելի շատ ծախսել, որպեսզի կարողությունը մեծացնեն արտադրանքի ավելի բարձր մակարդակում: Այս լրացուցիչ հոսքերը և մակաձված ծախսը կփոխեն ընդհանուր ծախսի կորի թեքությունը, ինչպես նաև տնտեսության բազմապատկիչը:

ղաքականությանը, ապա երկինքը կարող է փուլ գալ այդ երկրի գլխին տնտեսական անկման, զբաժի կամ առևտրական հաշվեկշռի խոշոր շեղումների պատճառով:

Առևտրի ազդեցության լավ օրինակ է բերված 9-10 նկարում: Այն պատկերում է վերջին տասնամյակի գլխավոր տնտեսական իրադարձություններից մեկը Միացյալ Նահանգների գուտ արտահանման վատթարացումը 1980-ական թվականների սկզբին: Տեղաշարժի մոտավոր չափը ստանալու համար կարելի է համեմատել 1980 և 1986 թվականները, երբ ռեսուրսների համընդհանուր օգտագործումը մոտավորապես նույնն էր: 1980-1986 թթ. իրական գուտ արտահանումը, հաշվարկված 1982 թ. գներով, տեղաշարժվել է 57 մլրդ դոլար ավելցուկից դեպի 130 մլրդ դոլար բացը: Իրական գուտ արտահանումների նվազման այս 187 մլրդ. դոլարը կազմում է այդ ժամանակվա ՀԱՄ-ի 6 տոկոսը:

Եթե գուտ արտահանման այս կտրուկ նվազումը չփոխհատուցվեր այլ միջոցներով, ապա ամերիկյան տնտեսությունում խիստ անկման երևույթներ կառաջանային: Փոփոխությունը մոտավորապես պետք է համարվեն լինել արտանմուշների և ծառայությունների վրա պետական ծախսի նվազման 187 միլիարդին: 1980-1982 թթ. փողի և ֆինանսական քաղաքականության հետևանքով գուտ արտահանման նվազման հակազդեցությունն ուժեղացավ: Արդյունքը եղան Միացյալ Նահանգների ընդհանուր պահանջարկի կտրուկ նվազումը և վերջին հիսուն տարվա ընթացքում ամենախոր տնտեսական անկումը: Այնուամենայնիվ, 1982 թվականից հետո գուտ արտահանման նվազումը կասեցվեց, քանի որ համերկրային պետական բյուջեն կողմնորոշվել էր դեպի *ընդարձակում*: 1982-1986 թթ. պետական բացը աճեց 146 մլրդ. դոլարով: Ֆինանսների ավելացումը, ինչպես նաև փողի քաղաքականության թուլացումը ավելի քան փոփոխադրեցին գուտ արտահանման նվազումը: Տնտեսությունը դուրս բերվեց ճգնաժամից:

Այս օրինակը ցույց է տալիս, որ միջազգային հարաբերությունները կարող են մեծ ազդեցություն ունենալ ներքին տնտեսական գործունեության վրա:

**ՈՐՔԱՆ Ե
ԲԱՉՄԱՊՍՏԿԻՉՆԵՐԻ ՄԵԾՈՒԹՅՈՒՆԸ**

Ֆինանսական քաղաքականության, ներդրման որոշումների կամ էլ արտաքին առևտրի ազդեցությունը հասկանալու համար տնտեսագետները պետք է ի վիճակի լինեն զնահատելու ֆինանսական, ներդրումների և արտաքին առևտրի բազմապատկիչների մեծությունը: Ինչպես որ ցավազրկող դեղ նշանակող բժիշկը պետք է իմանա տարբեր դոզաների ազդեցու-

թյունը, այնպես էլ տնտեսագետը պետք է իմանա ծախսի և հարկերի բազմապատկիչների թվային արժեքը:

Տնտեսագիտության վերջին նվաճումներից մեկը ազգային տնտեսությունների տնտեսաչափական կաղապարների գնահատման միջոցներն են: *Տնտեսաչափական կաղապարը* տնտեսության վարքը ներկայացնող հավասարումների բազմությունն է հաշվարկված պատմական տվյալների հիման վրա: Այս ոլորտում վաղ շրջանի աշխատանքները սկսել են ռահվիրաներ Յան Թինբերգենը (Նիդեռլանդներ) և Լուուրենս Զլայնը (Փենսիլվանիայի համալսարան): Փորձառական տնտեսագիտական կաղապարներ կառուցելու համար երկուսն էլ արժանացել են նոբելյան մրցանակի: Այսօր տնտեսաչափների մի ամբողջ բանակ հաշվարկում է մակրոտնտեսագիտական կաղապարները, որոշում բազմապատկիչները և կանխատեսում տնտեսության ապագան:

Բազմապատկիչների զնահատականները: Գրքում բերված կաղապարները ներկայացնում են մակրոտնտեսության կառուցվածքի չափազանց պարզեցված պատկերը: Պետական ծախսերի փոփոխությանը համապատասխանող արտադրանքի փոփոխության իրականին ավելի մոտ պատկեր ստանալու համար տնտեսագետները զնահատում են մեծամասշտաբ տնտեսաչափական կաղապարներ, որից հետո կատարում են թվային փորձեր հաշվելով պետական ծախսերի ազդեցությունը տնտեսության վրա: Այդպիսի կաղապարները հիմք են ծառայում քաղաքական հանձնարարականների համար:

Միացյալ Նահանգների տնտեսաչափական կաղապարների վերջին մանրակրկիտ ուսումնասիրությունը բազմապատկիչի զնահատականների տիպական օրինակ է: Ուսումնասիրված կաղապարները պարունակում են հավասարումներ, որոնք հնարավորություն են տալիս կանխորոշել տնտեսության ջրլոր կարևոր մասերի վարքագիծը (ներառյալ փողի և ֆինանսների հատվածները, ինչպես նաև ներդրման պահանջարկի սանդղակներն ու սպառման ֆունկցիաները), և ներառում են աշխարհի մնացած մասի հետ կապերի մի ամբողջ համակարգ: Փորձերում ապրանքների և ծառայությունների վրա իրական պետական ծախսերի մակարդակը մշտապես աճում է 1 մլրդ. դոլարով: Այնուհետև կաղապարները հաշվարկում են դրա ազդեցությունը իրական ՀԱՄ-ի վրա: Պետական ծախսի աճի հետևանքով իրական ՀԱՄ-ի փոփոխությունը տալիս է պետական ծախսի բազմապատկիչի զնահատականը:

9-12 նկարը ցույց է տալիս այս ուսումնասիրության արդյունքները: Հաստ գիծը ցույց է տալիս ութ կաղապարներով զնահատված պետական ծախսի

միջին բազմապատկիչը, իսկ բարակ գծերը առանձին կաղապարների գնահատականների փոփոխման սահմանները: Առաջին և երկրորդ տարվա միջին բազմապատկիչը մոտ 1,4 է, սակայն երկրորդ տարուց հետո բազմապատկիչը թեթևակի նվազման միտում ունի, երբ երևան են գալիս փողի ուժերը և արտաքին ազդեցությունները (փողի ուժերը իրենցից ներկայացնում են ավելի բարձր ՀԱԱ-ի ազդեցությունը շահադրույքի վրա, որը, ինչպես կբացատրվի հետագա գլուխներում, հանգեցնում է ներդրման արտաձգման):

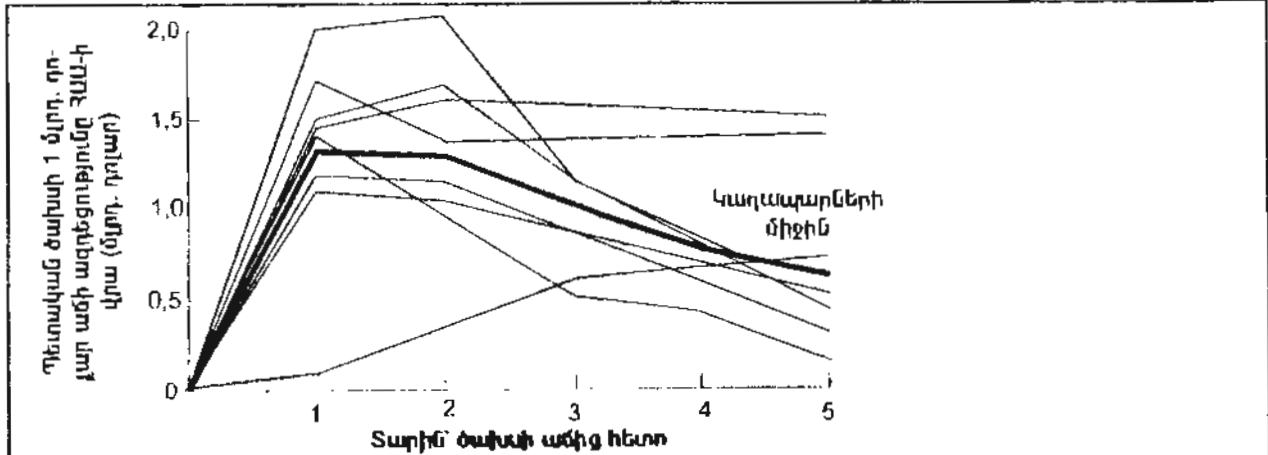
Այս գնահատականների հետաքրքրական առանձնահատկությունն այն է, որ տարբեր կաղապարները (որոնք 9-12 նկարում ներկայացված են բարակ գծերով), ցույց են տալիս բազմապատկիչների մեծության զգալի անհամապատասխանություն: Ինչու՞ են գնահատականները միմյանցից տարբերվում: Նախ՝ տնտեսական հարաբերություններին ներհատուկ է անորոշությունը: Անշուշտ, անորոշությունը գիտական նախաձեռնության էությունն է թե՛ բնական, և թե՛ հասարակական գիտությունների համար: Տնտեսագիտական ուսումնասիրություններն առանձնապես առարկելի են, քանի որ տնտեսագետները չեն կարող վերահսկվող փորձեր կատարել լաբորատորիայում: Ամեն ինչ ավելի է բարդանում նրանով, որ տնտեսությունն ինքը զարգանում է ժամանա-

կի ընթացքում, այնպես որ 1960 թ. համար «ճշմարիտ» կաղապարը տարբեր է 1990 թ. համար «ճշմարիտ» կաղապարից:

Բացի այդ, տնտեսագետները հիմնավոր տարածայնություններ ունեն մակրոտնտեսության հիմնաբնույթի մասին: Որոշ տնտեսագետներ կարծում են, որ դասական մոտեցումն է լավագույնս բացատրում մակրոտնտեսական վարքագիծը, մինչդեռ մյուսները համոզված են, որ ամենալավ ելակետը քեյնզյան բազմապատկիչի մոտեցումն է: Այս բոլոր խոչընդոտների առկայությամբ, զարմանալի չէ, որ Միացյալ Նահանգների տնտեսության իրական բազմապատկիչների վերաբերյալ որոշակի համակարծիք ունի չկա:

ԳՆԱՀԱՏԱԿԱՆՆԵՐ

Մենք ավարտեցինք քեյնզյան բազմապատկիչի կաղապարի ամենակարևոր կիրառությունների ուսումնասիրությունը: Այս մոտեցումը անհրաժեշտ է գործարարության տատանումները և միջազգային առևտրի ու ազգային արտադրանքի կապը հասկանալու համար: Այն ցույց է տալիս, թե ինչպես կարելի է պայքարել գործազրկության և գնաճի դեմ՝ օգտագործելով պետության ֆինանսական քաղաքականությունը:

Նկար 9-12. Ծախսի բազմապատկիչները մակրոտնտեսագիտական կաղապարներում

Վերջին մի ուսումնասիրություն ցույց է տալիս պետական ծախսի գնահատված բազմապատկիչները տարբեր մակրոտնտեսագիտական կաղապարներում: Այս փորձնական հաշվարկները ցույց են տալիս ապրանքների և ծառայությունների վրա կատարվող պետական ծախսերի իրական արժեքի հաստատուն 1 մլրդ. դր. դր. աճի գնահատվող ազդեցությունը իրական ՀԱԱ-ի վրա՝ ծախսի աճին հետևող ժամանակահատվածներում: Այսպիսով՝ դրանք ցույց են տալիս Բ-ի փոփոխությունը, երբ

Պ-ն փոխվում է 1 մլրդ. դր. դր. աճի: Հաստ գծեր պատկերում է տարբեր կաղապարների միջին բազմապատկիչը, իսկ բարակ գծերը՝ յուրաքանչյուր առանձին կաղապարի բազմապատկիչները: (Աղբյուրը՝ Ralph C. Bryant, Gerald Holtham, and Peter Hooper, "Consensus and Diversity in Model Simulations", in Empirical Macroeconomics for Independent Economics (Brookings, Washington, D.C., 1988):

Սակայն սխալ է կարծել, թե կարելի է թուրքական մակրոտնտեսագետ դարձնել՝ նրան պարզապես սովորեցնելով ասել $U + S + T + X$ կամ «Փողին բազմապատկիչ ունի»։ Այսպիսի հասկացությունների հիմքում ընկած են կարևոր ենթադրություններ և գնահատականներ։

Նախ՝ հիշեք, որ բազմապատկիչի կաղապարը ենթադրում է, որ ներդրումները հաստատագրված են, իսկ գները ճկուն չեն։ Ավելի իրատես մոտեցումը հաշվի է առնում, որ ներդրումը կախված է փողի պայմաններից և արտադրանքի մակարդակից, և որ գներն ավելի արագ են աճում, երբ արտադրանքն ու զբաղվածությունն աճում են։ Միայն այն ժամանակ կարող ենք հասկանալ փողի քաղաքականության և առևտրի ողջ ազդեցությունը, երբ արդեն տիրապետենք փողի տեսության և քաղաքականության տարրերին, ինչպես նաև գնաճի վերլուծության կարևոր

սկզբունքներին։ Երբ իրականության այս բոլոր տարրերն ընդգրկված են վերլուծության մեջ, պետական ծախսի, հարկերի կամ արտաքին առևտրի բազմապատկիչը կարող է փոքրանալ։ Որոշ դեպքերում այն նույնիսկ կարող է մոտենալ զրոյին։

Այս գնահատականները մեզ կհետաքրքրեն մակրոտնտեսագիտությանը վերաբերող մնացած գլուխներում։ Այժմ անցնենք տնտեսագիտության ամենահրապուրիչ մասերից մեկի՝ փողի ուսումնասիրությանը։ Երբ հասկանանք, թե ինչպես է կենտրոնական դրամատունը որոշում փողի առաջարկը, մենք ավելի լրիվ կզննհատենք այն, թե կառավարություններն ինչպես կարող են կարգավորել զործարարության պարբերաշրջանները, որոնք կապիտալիզմի պատմության ողջ ընթացքում մեծ մասամբ եղել են չվերահսկվող։

ԱՓՈՓՈՒՄ

Ա. Բազմապատկիչի հիմնական կաղապարը

1. Բազմապատկիչի կաղապարը հնարավորություն է տալիս հասկանալու ընդհանուր պահանջարկի ազդեցությունը արտադրանքի մակարդակի վրա։ Այս մոտեցման մեջ տնային տնտեսությունների սպառումը ֆունկցիա է՝ կախված տնօրինելի եկամտից, իսկ ներդրումը հաստատուն է։ Ժողովրդի սպառելու պահանջումները և զործարարների ներդրելու պատրաստականությունը միասին փոխհամապատասխանության են բերվում արտադրանքի փոփոխության միջոցով։ Ազգային արդյունքի հավասարակշռության մակարդակը գտնվում է խնայողության հսի և ներդրման և՛ սանդղակների հատման կետում։ Կամ, այլ կերպ ասած, հավասարակշռված արդյունքը գտնվում է այնտեղ, որտեղ $U + S$ ՝ սպառում գումարած ներդրում սանդղակը հատում է 45 աստիճանի թեքության գիծը։
2. Եթե արտադրանքը ժամանակավորապես գտնվում է իր հավասարակշռության մակարդակից վերև, ապա զործարարները կստեղծեն ավելի մեծ արդյունք, քան վաճառքն է, ակամայից կուտակելով արտադրանքը և պակասեցնելով շահույթը։ Այդ պատճառով ձեռնարկությունները կկրճատեն արտադրանքը և զբաղվածությունը վերադառնալով հավասարակշռության մակարդակին։ Արտադրանքի միակ հավասարակշռությունը, որ կարող է պահպանվել, համապատասխանում է արտադրանքի այն մակարդակին, որի դեպքում տնային տնտեսությունները կամովին կշարունակեն խնայել ճիշտ այնքան, որքան զործարարները կամովին կշարունակեն ներդրել։
3. Այսպիսով պարզեցված քննչյան կաղապարում ներդրումն է պատվիրում մեղեդին, իսկ սպառումը պարում է այդ երաժշտության տակ։ Ներդրումը որոշում է արտադրանքը, մինչդեռ խնայողությունները միայն պասիվորեն հետևում են եկամտի փոփոխություններին։ Արտադրանքն աճում կամ նվազում է, քանի դեռ նախատեսված խնայողությունները չեն համապատասխանում ներդրումների նախատեսված մակարդակին։
4. Ներդրումը բազմապատկիչի ազդեցությունն ունի արտադրանքի վրա։ Երբ ներդրումը փոխվում է, արտադրանքը սկզբում աճում է այդ փոփոխությանը հավասար չափով։ Բայց երբ հիմնական ապրանքների արդյունաբերության մեջ եկամտատերերի շահույթը շատանում է, նրանք շարժման մեջ են դնում լրացուցիչ երկրորային սպառման ծախսի և զբաղվածության ամբողջ շղթան։ Եթե մար-

դիկ եկամտի յուրաքանչյուր ավել դոլարի $2/3$ -ը միշտ ծախսում են սպառման վրա, ապա բազմապատկիչի հաջորդական շղթայի գումարը կլինի՝

$$1 + 2/3 + (2/3)^2 + \dots = \frac{1}{(1 - 2/3)} = 3:$$

Բազմապատկիչը գործում է երկու ուղղությամբ՝ բազմապատկելով ներդրման աճը կամ նվազումը: Պարզագույն բազմապատկիչը թվապես հավասար է հԱՅ-ի հակադարձին կամ, համարժեքորեն, $1/(1-ԱՍՀ)$ -ի: Սա տեղի ունի, քանի որ խնայողությունը մեկ դոլարով ավելացնելու համար միշտ պահանջվում է եկամտի մեկ դոլարից մեծ աճ:

Բ. Փողի քաղաքականությունը բազմապատկիչի կաղապարում

5. Անտիկ հասարակությունները սովի էին մատնվում բերքի պակասության պատճառով: Արդի շուկայական տնտեսությունը առատության պայմաններում կարող է տառապել անքատությունից, երբ գործարարության պայմանները վատանում են, իսկ գործազրկությունն աճում է: Կամ էլ ավելորդ ծախսերը կարող են հանգեցնել զնաճի: Սակայն այստեղ քննարկված ֆինանսական միջոցառումները և հետազայում ուսումնասիրվելիք փողի քաղաքականությունը կարող են օգնել մեղմելու տնտեսական զերաճի և սնանկացման պարբերաշրջանները:
6. Այստեղ ներկայացված ֆինանսական քաղաքականության վերլուծությունն օգտագործում է քեյնզյան բազմապատկիչի կաղապարը: Ավելի պարզ ասած, մենք ենթադրում ենք մի աշխարհի, որտեղ զներն ու աշխատավարձը ճկուն չեն: Այնպես որ ընդհանուր առաջարկի կորը համեմատաբար հարթ է ներուժային ՀԱԱ-ից ցածր արտադրանքի մակարդակի տիրույթում:
7. Պետական ծախսերի աճը, ինքնին վերցված՝ անփոփոխ հարկերով ու ներդրումներով, ընդլայնում է ազգային արդյունքը, ինչպես ներդրման աճը: $U + S + \Pi$ սանդղակը տեղաշարժվում է դեպի վեր, և նրա հատման հավասարակշռության կետը 45 աստիճանի թեքության գծի հետ բարձրանում է:
8. Հարկերի նվազումը, ինքնին վերցված՝ անփոփոխ ներդրումներով և պետական ծախսերով, բարձրացնում է ազգային արդյունքի հավասարակշռության մակարդակը: Ապառման ՍՍ սանդղակը կախված ՀԱԱ-ից, տեղաշարժվում է դեպի վեր և ծախ՝ հարկերի կրճատման չափով, բայց քանի որ տնօրինելի եկամտի ավել դոլարները մասամբ անցնում են խնայողությանը, ապա սպառման դոլարային աճը նույնչափ մեծ չի լինի, որչափ նոր տնօրինելի եկամտի աճը: Այդ պատճառով հարկերի բազմապատկիչն ավելի փոքր է, քան պետական ծախսի բազմապատկիչը:

Գ. Արտադրանքի որոշումը բաց տնտեսությունում

9. Բաց տնտեսությունն ընդգրկում է արտաքին առևտուրը, ապրանքների արտահանումն այլ երկրներ և դրսում արտադրված ապրանքների ներմուծումը: Ապրանքների և ծառայությունների արտահանման և ներմուծման տարբերությունը կոչվում է զուտ արտահանում:

Քաններորդ դարի մեծ մասում Ալիքսյալ Լահանցների զուտ արտահանումը մոտ է եղել զրոյին, սակայն 1980-ական թվականներին տեղի ունեցավ զուտ արտահանման կտրուկ տեղաշարժ դեպի բացը:

10. Երբ ներառվում է արտաքին առևտուրը, ներքին պահանջարկը կարող է տարբերվել ազգային արդյունքից: Ներքին պահանջարկն ընդգրկում է սպառումը,

ներդրումն ու պետական գնումները ($U + S + T$): ՀԱԱ-ն ստանալու համար անհրաժեշտ է ավելացնել արտահանումը (Uh) և հանել ներմուծումը (Sd), այնպես որ

$$ՀԱԱ = U + S + T + X,$$

որտեղ $X =$ զուտ արտահանում $= Uh - Sd$: Ներմուծումը որոշվում է ներքին եկամտով և արտադրանքով, ինչպես նաև արտասահմանյան և տեղական ապրանքների հարաբերական գներով: Արտահանումը ներմուծման հայելային պատկերն է և որոշվում է արտաքին եկամտով և արտադրանքով, ինչպես նաև հարաբերական գներով: ՀԱԱ-ի մեկ դոլարի փոփոխությանը համապատասխանող ներմուծման փոփոխությունը արտահայտված դոլարով, կոչվում է ներմուծման սահմանային հակվածություն ($ՆՄԱՀ$):

11. Արտաքին առևտուրը ՀԱԱ-ի վրա նույնպիսի ներգործություն ունի, ինչպիսին ներդրումը կամ պետական գնումները: Հենց որ զուտ արտահանումն աճում է, աճում է նաև տեղական արտադրանքի ընդհանուր պահանջարկը, Հետևաբար՝ զուտ արտահանումը բազմապատկիչի ազդեցություն ունի արտադրանքի վրա: Սակայն ծախսից դեպի ներմուծում կատարվող հոսքի պատճառով, ծախսի բազմապատկիչը բաց տնտեսությունում ավելի փոքր է, քան փակ տնտեսությունում: Բազմապատկիչը հավասար է.

$$\text{Բաց տնտեսության բազմապատկիչը} = \frac{1}{(hՄՀ + ՆՄԱՀ)},$$

որտեղ $hՄՀ$ -ն խնայողության սահմանային հակվածությունն է, $ՆՄԱՀ$ -ն՝ ներմուծման սահմանային հակվածությունը: Պարզ է, որ երբ մնացած մեծություններն անփոփոխ են, բաց տնտեսության բազմապատկիչն ավելի փոքր է, քան փակ տնտեսության բազմապատկիչը, որտեղ $ՆՄԱՀ=0$:

12. Օգտագործելով վիճակագրության մեթոդներ և մակրոտնտեսագիտական կադապարներ, տնտեսագետները կառուցել են իրականին մոտ կադապարներ, որպեսզի գնահատեն ծախսի բազմապատկիչները: Կարևոր կադապարների համար բազմապատկիչների գնահատականները մինչև չորս տարի ժամանակահատվածների համար փոփոխվում են 1-ի և 1,5-ի միջև:

ՀԱՍԿԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԿՐԿՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍԱՐ

Բազմապատկիչի հիմնական կադապար	Պետական ծախսեր և հարկում	Բաց տնտեսության մակրոտնտեսագիտություն
<p>$U + S$ ջանդակ</p> <p>ՀԱԱ-ի սահմանումը դիտարկելու երկու ուղիներ.</p> <p>Նախատեսված խնայողություն = Նախատեսված ներդրում</p> <p>Նախատեսված $U +$ Նախատեսված $S =$ ՀԱԱ</p> <p>ներդրումը հավասար է խնայողությանը. Նախատեսված և փաստացի մակարդակներ</p> <p>ներդրման բազմապատկիչի ազդեցությունը</p> $= 1 + UԱՀ + (UԱՀ)^2 + \dots$ $= \frac{1}{(1-UԱՀ)} = \frac{1}{hՄՀ}$	<p>Ֆինանսական քաղաքականություն.</p> <p>T-ի ազդեցությունը ՀԱԱ-ի վրա</p> <p>Z-ի ազդեցությունը U-ի և ՀԱԱ-ի վրա</p> <p>պետական ծախսի (T) և հարկերի (Z) բազմապատկող ազդեցությունը</p> <p>$U + S + T$ կորը փակ տնտեսության համար</p>	<p>$U + S + T + X$ կորը բաց տնտեսության համար</p> <p>զուտ արտահանում $= X = Uh - Sd$</p> <p>ներքին պահանջարկ և ՀԱԱ-ի ծախս</p> <p>ներմուծման սահմանային հակվածություն ($ՆՄԱՀ$)</p> <p>բազմապատկիչը՝</p> <p>փակ տնտեսությունում $= 1/hՄՀ$,</p> <p>բաց տնտեսությունում $= 1/(hՄՀ + ՆՄԱՀ)$</p> <p>առևտրի հոսքի ազդեցությունը ՀԱԱ-ի վրա</p> <p>փոխարժեքի ազդեցությունը ՀԱԱ-ի վրա</p>

ՀԱՐՑԵՐ ԸՆՆԱՐԿՄԱՆ ՀԱՍԱՐ

1. Ենթադրենք՝ պարզագույն բազմապատկիչի կադապարում ներդրումը միշտ զրո է Ցույց տվեք, որ արտադրանքի հավասարակշռությունն այս մասնավոր դեպքում տեղի է ունենում սպառման ֆունկցիայի ծախսածածկման կետում: Ինչու՞ արտադրանքի հավասարակշռությունը տեղի չի ունենա ծախսածածկման կետում, երբ ներդրումը զրո է:
2. Խնայողություն-ներդրում և 45 աստիճանի թեթության $U + N$ սխեմաները բազմապատկիչի կադապարում ազգային արդյունքը որոշելու երկու ուղիներն են: Նկարագրեք դրանցից յուրաքանչյուրը: Ցույց տվեք դրանց համարժեքությունը:
3. Վերակազմեք աղյուսակ 9-2-ը, ենթադրելով, որ զուտ ներդրումը հավասար է (ա) 300 մլրդ դոլարի և (բ) 400 մլրդ դոլարի: Սրդյունքում որքանո՞վ է փոխվում ՀԱԱ-ն: Տարբերությունը, արդյոք, մե՞ծ, թե՞ փոքր է և-ի փոփոխությունից: Ինչու՞: Երբ և-ն 200 մլրդ դոլարից իջնում է 100 մլրդ-ի, որքա՞ն պետք է փոքրանա ՀԱԱ-ն:
4. Բացատրեք բազմապատկիչի՝ (ա) ընդհանուր գադափարը, (բ) թվաբանությունը, (գ) երկրաչափական իմաստը: Որո՞նք են բազմապատկիչները, երբ $UU^3 = 0,9; 0,8; 0,5$ և $խՍ^3 = 0,1; 0,8$:
5. Դուրս բերեք ծախսի և հաջորդական ծախսաչափի պայթյունավտանգ շղթան, երբ $UU^3 = 2$: Սշխատեք բացատրել տարածետ անվերջ երկրաչափական շարքի թվաբանության տնտեսագիտությունը:
6. Բացատրեք հետևյալ հասկացությունները. պետական ծախսի բազմապատկիչ, սպառման սահմանային հակվածություն, ներմուծման սահմանային հակվածություն, բաց տնտեսության բազմապատկիչ:
7. Օգտագործելով ծախսի փուլերի գադափարը, բառերով բացատրեք, թե ինչու հարկերի բազմապատկիչը փոքր է ծախսի բազմապատկիչից:
8. 1980-ական թվականների ընթացքում շատ քաղաքական առաջնորդներ վիճում էին պետական բաց փոքրացնելու շուրջը: Բննարկեք ապրանքների և ծառայությունների վրա կատարվող պետական ծախսերի կրճատման ազդեցությունը պետական բացի և արտադրանքի վրա:
9. Բացատրեք, թե ինչու՞ կառավարությունները կարող են ֆինանսական քաղաքականությամբ կայունացնել տնտեսությունը: Ինչու՞ ֆինանսական քաղաքականությունը արտադրանքն ավելացնելու արդյունավետ միջոց է քեյնզյան տնտեսությունում, բայց ոչ՝ դասական տնտեսությունում:
10. Բացատրեք հետևյալի ազդեցությունը զուտ արտահանման և ՀԱԱ-ի վրա՝ որտեղ հնարավոր է օգտագործելով 9-3 աղյուսակը՝
  - ա) Ներդրումը (N) աճել է 100 մլրդ դոլարով:
  - բ) Պետական ծախսը (Պ) նվազել է 50 մլրդ դոլարով:
  - գ) Աճել է արտաքին արտադրանքը, որի հետևանքով արտահանումն աճել է 10 մլրդ դոլարով:
  - դ) Փոխարժեքի նվազումը, որի հետևանքով արտահանումն աճել է 30 մլրդ դոլարով, իսկ ներմուծումը ՀԱԱ-ի յուրաքանչյուր մակարդակում նվազել է 20 մլրդ դոլարով:
11. Ինչի՞ է հավասար ծախսի բազմապատկիչը պետական ծախս և հարկեր չունեցող տնտեսությունում, երբ UU^3 -ն 0,8 է, իսկ $նմՍ^3$ -ն 0 է: Երբ $նմՍ^3$ -ն 0,1 է Երբ $նմՍ^3$ -ն 0,9 է: Բացատրեք, թե ինչու՞ բազմապատկիչը կարող է նույնիսկ մեկից փոքր լինել:
12. «Նույնիսկ եթե կառավարությունը միլիարդներ է ծախսում սնանկացնող սպառազինությունների վրա, դա կարող է տնտեսական անկման ժամանակ նոր աշխատատեղեր ստեղծել և սոցիալապես օգտակար լինել»: Բննարկեք այս միտքը:

ՓՈՂ ԵՎ ԱՌԵՎՏՐԱԴՐԱՄԱՏՆԱՅԻՆ ԳՈՐԾ

Նույնիսկ սերը այնքան շատ հիմարներ չի ստեղծել,
որքան փողի բնույթի մասին մտորումները:

Վ. Է. Գեղարուն (1844 թ.)

Փողը մեր առօրյա կյանքի մի մասն է, այնքանով, որ մենք անդադար հետամուտ ենք նրան, սակայն հազվադեպ ենք կանգ առնում խորհելու նրա կենսական դերի մասին՝ որպես տնտեսական գործունեության խթանի: Այս գլխում մենք սկսում ենք փողի տնտեսագիտության ուսումնասիրությունը: Մենք սկսում ենք փողի բուն էության դիտարկումից, իսկ ապա կքննարկենք փողի գինը, շահադույքը, Այս գլխի երկրորդ մասը նվիրված է դրամատնային համակարգին և փողի առաջարկին: Սա որպես ներածություն կծառայի հաջորդ գլխում կենտրոնացված դրամատնային գործի և համընդհանուր տնտեսական գործունեության վրա փողի ազդեցության վերլուծության համար: Օգտագործելով մեր թեմատիկ ընթացքի ուրվագիծը, 10-1 նկարը ցույց է տալիս այս գլխում ընդգրկված թեմաները:

Փողի տնտեսագիտության ուսումնասիրությունը խիստ կարևոր է ժամանակակից շուկայական տնտեսության գործելակերպի ըմբռնման և այն ուղու համար, որով կառավարությունները կարող են վերահսկել արտադրանքը, գործազրկությունը և գնաճը: Փողի լավ տնտեսավարման դեպքում արտադրությունը կարող է սահունորեն աճել կայուն զանգվածով: Բայց եթե փողի մեխանիզմը հանկարծ սայթաքի, փողը կարող է արագորեն աճել կամ կտրուկ նվազել, և գնաճն ու անկումը կրնակակոխ կհետևեն փողի խզումներին: Աշխարհի այսօրվա տնտեսական խնդիրների զննումը՝ գերգնաճից Գարավային Ամերիկայում մինչև խառնաշփոթը Խորհրդային Սիությունում և խնայողությունների ու փոխառվությունների ծախսողումը Սիացյալ Եստիկաններում, ի հայտ կբերի, որ որպես կանոն, խնդրի կենտրոնում փողի և ֆինանսների տնտեսավարման ճգնաժամն է:

Ա. ՓՈՂԻ ԷՍՏԻՄԱՆՆԵՐ ԵՎ ՇԱՂԱՐՈՒՅՔՆԵՐԸ

ՓՈՂԻ ԷՎՈԼՅՈՒՑԻԱՆ

Մեր ժամանակակից ֆինանսական համակարգը՝ արժույթով, վճարագրերով, ինքնավար գանձապահ սարքերով և բազմաթիվ կատարելագործված ֆինանսական գործիքներով, մի օրում չի ստեղծվել: Այն զարգացել է դարերի ընթացքում: Բայց ֆինանսական համակարգի սիրտը փողն է, որ սահմանվում է հետևյալ կերպ.

Փողը այն ամենն է, ինչ ծառայում է որպես հանրորեն ընդունված փոխանակման միջոց կամ վճարամիջոց:

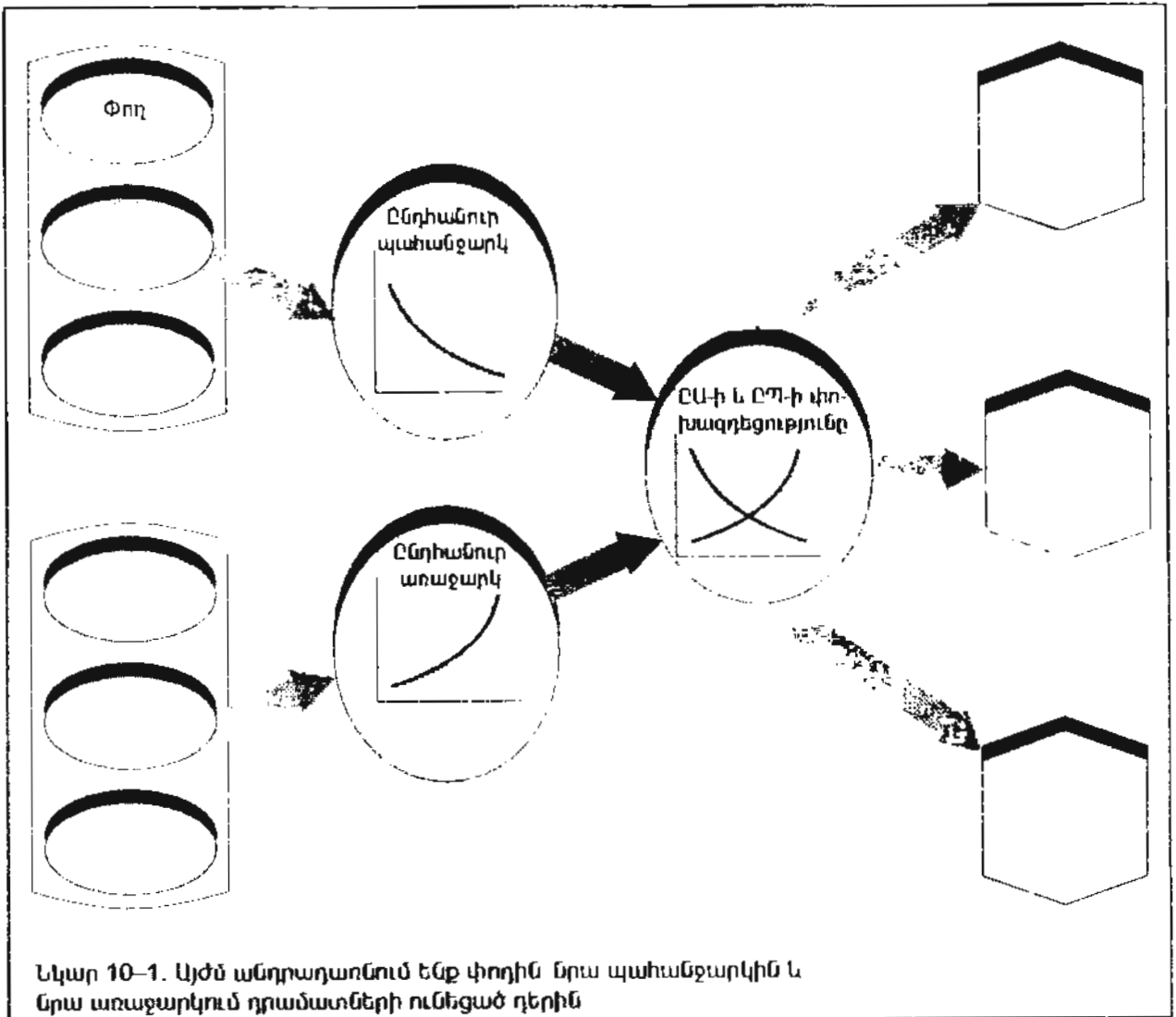
Ապրանքները փողի ամենավաղ տեսակն էին, բայց ժամանակի ընթացքում փողը վերածվեց բոթադրամային արժույթների և ընթացիկ հաշիվների: Այս բոլորն ունեն միևնույն էական հատկությունը՝ ընդունվում են որպես վճար ապրանքների և ծառայությունների դիմաց:

Ապրանքափոխանակություն: Երբ Աթենքի Ջիվ-

սը փողի վերաբերյալ մի հին ձեռնարկում ցանկացել է բացատրել ապրանքափոխանակության բնույթը, նա օգտագործել է հետևյալ օրինակը.

Երբ Փարիզի օպերայի թատրոնի երգչուհի օրիորդ Ջեյին համերգ տվեց ընկերության կղզիներում, «Լորմա» օպերայից դերերգի և մի քանի այլ երգերի համար նա պետք է ստանար մուտքի 1/3-ը: Գաղվելուց հետո պարզվեց, որ նրա բաժինը կազմում է 3 խոզ, 23 հնդկահավ, 44 հալ, 5000 կոկոս, չիաշված զգալի քանակությամբ աղամաբուլճ, կիտրոնը և նարինջը: Փարիզում կենդանիների և մրգի այս քանակությունը կարող էր բերել 4000 ֆրանկ, որը լավ վարձատրություն կլիներ հինգ երգի դիմաց: Սակայն ընկերության կղզիներում մետաղադրամները սակավ էին, և քանի որ օրիորդը չէր կարող ինքն սպառել եկամտի քիչ թե շատ նշանակալի բաժինը, հարկ եղավ այդ ընթացքում խոզերին և ընտանի թռչուններին կտրակել մրգով:

Այս օրինակը նկարագրում է ապրանքափոխանակությունը, որը կայանում է ապրանքներն այլ

Նկար 10-1. Այժմ անդրադառնում ենք փողին նրա պահանջարկին և նրա առաջարկուն դրամատների ունեցած դերին

ապրանքների հետ փոխանակելու մեջ: Ապրանքափոխանակությունը հակադիր է փողային տնտեսությանը, որտեղ առևտուրը կատարվում է հանրորեն ընդունված փոխանակության միջոցի օգնությամբ:

Ապրանքափոխանակությունը ակնհայտորեն անհարմար լինելով (ինչպես ցույց տվեց երգերը խոզերի հետ փոխանակելու զավեշտական օրինակը), այնուամենայնիվ, մի մեծ առաջընթաց քայլ է՝ լրիվ ինքնապահովման ձևի համեմատությամբ: Երբ ամեն մի տնային տնտեսություն պետք է անհրաժեշտ ամեն բան ինքը պատրաստի, յուրաքանչյուրը ձեռք է գարկուն ամեն ինչի և ոչնչի չի հասնում: Սակայն ապրանքափոխանակությունը գործում է խիստ անհարմարության պայմաններում, քանի որ աշխատանքի խնամքով մշակված բաժանույնը աներևակայելի կլի-

ներ առանց մեծագույն հասարակական գյուտի փողի կիրառման:

Տնտեսությունների զարգացման հետ մարդիկ մի ապրանքը մյուսի հետ ուղղակիորեն չեն փոխում: Դրա փոխարեն նրանք ապրանքները վաճառում են փողով և այնուհետև այն օգտագործում ուրիշ այնպիսի ապրանքներ գնելու համար, որպիսիք ավելի շատ են ցանկանում ունենալ: Մտաջին հայացքից քվում է, թե սա ավելի շուտ բարդացնում է գործը, քան պարզեցնում մեկ գործարքը փոխարինելով երկուսով: Վերջապես, ենթադրենք դուք ունեց խնձոր և ցանկանում եք ունենալ ընկույզ: Մի՞թե ավելի հեշտ էր լինի փոխանակել մեկը մյուսով, քան փողով վաճառել խնձորը և հետո փողն օգտագործել ընկույզ գնելու համար:

Իրականում ճիշտ է հակառակը՝ երկու փողային գործարքն ավելի հեշտ է, քան մեկ ապրանքափոխանակայինը: Օրինակ՝ որոշ մարդիկ կարող է ցանկանան գնել խնձոր, իսկ ուրիշները վաճառել ընկույզ, Բայց շատ անսովոր դիպված կլիներ գտնել մի անձնավորություն, որի առևտուր անելու ցանկությունները ճիշտ համապատասխանեին ձերին՝ որ նա կամենար վաճառել ընկույզ և գնել խնձոր: Օգտագործելով տնտեսագիտության դասական մի արտահայտություն՝ «կարիքների կրկնակի զուգադիպության» փոխարեն ավելի հավանական է «զուգադիպության կարիք» տեղի ունենալը: Այսպիսով, մինչև որ քաղցած դերձակին չի վիճակվում հանդիպել զգեստագուրկ մի ազարակատիրոջ, որն ունի և՛ ուտելիք, և՛ տարատ ունենալու ցանկություն, նրանցից ոչ մեկը չի կարող առևտուր անել ուղղակի ապրանքափոխանակությամբ:

Լայնածավալ առևտուր կատարող հասարակությունները պարզապես ի վիճակի չէին վերացնելու ապրանքափոխանակության անհարգափառելի խոչընդոտները: Հանրորեն ընդունված փոխանակության միջոցի՝ փողի կիրառումը ազարակատիրոջը հնարավորություն տվեց տաքատ գնել դերձակից, որը կոչիկ է գնում կոշիկակարից և որը կաշի է գնում ազարակատիրոջից:

Ապրանքային փող: Փողը որպես փոխանակության միջոց մարդկության պատմության մեջ սկզբից մտել է ապրանքների ձևով: Այս կամ այն ժամանակ իրերի մի մեծ բազմազանություն ծառայել է որպես փող, անասունները, ծիթապտղի ձեթը, գարեջուրը կամ գինին, պղինձը, ոսկին, արծաթը, մատանին, ադամանդը և ծխախոտը:

Վերը նշվածից յուրաքանչյուրն ունի իր առավելությունները և թերությունները: Անասունները բաժանելի չեն մանր մասերի: Գարեջուրը պահելիս արծեքավորությունը չի բարձրանում, թեև գինին պահելիս՝ հնարավոր է: Ծիթապտղի ձեթը ապահովում է մի հիանալի հեղուկ արժույթ, որը, եթե մեկը կամենա, կարող է թուփեապես բաժանել, բայց հետը վարովելը փոքր-ինչ դժվար է, և այլև, և այլև:

Մինչև XIX դարը ապրանքային փողը գրեթե բացառապես սահմանափակված էր մետաղներով, ինչպիսիք են ոսկին ու արծաթը: Փողի այս ձևերն ունեին *նյութի արժեք*, նշելով, որ դրանք հենց իրենց մեջ պարունակում են օգտագործելի արծեք: Քանի որ փողն ուներ նյութի արժեք, կառավարությունը ինքնարժեքը երաշխավորելու կարիք չուներ, և փողի քանակությունը կարգավորվում էր շուկայի կողմից, ոսկու կամ արծաթի առաջարկի և պահանջարկի միջոցով: Սետադյա փողի թերությունն այն է, որ քիչ միջոցներ են պահանջվում այն պեղել-հանելու համար,

և որ այն կարող էր սուղ կամ առատ դառնալ պարզապես պատահաբար հանք հայտնաբերվելու պատճառով:

Կենտրոնացված դրամատների կողմից փողի վերահսկման երևան գալը հանգեցրեց շատ ավելի կայուն արժուքային համակարգի: Այժմ փողի նյութի արծեքը նրա ամենանվազ կարևոր տարրն է:

Թղթադրամ: Ապրանքային փողի դարաշրջանը տեղը զիջեց թղթադրամի դարաշրջանին: Փողի էությունն այժմ բացահայտված է: Փողը հարկավոր է ոչ թե հանուն իրեն, այլ այն իրերի համար, որոնք դրամով կգնվեն: Մենք չենք ցանկանում ուղղակիորեն սպառել փողը, ավելի շուտ՝ օգտագործելով այն, մենք ազատվում ենք նրանից: Լույսիսկ երբ մենք որոշում ենք պահել, դրա արծեքավորությունը գալիս է այն փաստից, որ մենք կարող ենք ծախսել հետագայում:

Թղթադրամային արժույթի կիրառումը լայնորեն տարածվել է, քանի որ այն փոխանակության հարմար միջոց է: Արժույթը հեշտ է կրել և պահել: Խնամքով հատելու դեպքում փողի արծեքը կարելի է պաշտպանել կեղծումից: Այն փաստը, որ ծասնավոր անձինք չեն կարող օրինական կերպով փող արտադրել, պահում է դրա սակավությունը:

Առաջարկի տվյալ սահմանափակման շնորհիվ փողն արծեք ունի: Դրանով կարելի է իրեր գնել, քանի դեռ մարդիկ կարող են իրենց հաշիվները վճարել արժույթով, քանի դեռ ընդունված է որպես վճարամիջոց, այն կատարում է փողի դեր:

Դրամատնային փող: Հիմա դրամատնային փողի ժամանակաշրջան է՝ դրամատներում կամ այլ ֆինանսական հաստատություններում ավանդագրված գումարների հիման վրա գրված վճարագրերի ժամանակաշրջան: Շատ ապրանքների և ծառայությունների դիմաց վճարագրերն ընդունվում են որպես կանխիկ վճարում: Փաստորեն, եթե մենք հաշվարկենք գործարքների ընդհանուր դոլարային քանակությունը, ապա կտեսնենք, որ 9/10-ը տեղի է ունենում դրամատնային փողով, իսկ մնացածը՝ արժույթով:

Անընդհատ էվոյուցիա: Այսօր փողի տարբեր ձևերի արագընթաց նորացում է կատարվում: Օրինակ՝ որոշ ֆինանսական հաստատություններ այժմ ընթացիկ հաշիվը կապակցում են խնայախաշիվի հետ կամ նույնիսկ բաժնետոմսերի փաթեթի հետ, հաճախորդներին բույլ տալով վճարագրեր դուրս գրել իրենց բաժնետոմսի արծեքի հաշվին: Վարկաքարտերը և «ճանապարհորդի վճարագրերը» կարող են օգտագործվել շատ գործարքներում: Փողի արագ

փոփոխվող բնույթը դժվար խնդիրներ է առաջադրում դրամատներին, որոնց հանձնարարված է պետության փողի առաջարկի գնահատումը և վերահսկումը:

ՓՈՂԻ ԱՈՍԱՎԱՐԿԻ ԲԱՂԱԴՐԻՉՆԵՐԸ

Այժմ ավելի հանգամանորեն դիտարկենք ամերիկացիների կողմից կիրառվող փողի տարբեր տեսակները: Փողի առաջարկի գլխավոր քանակական չափանիշները *փողի միագումարներն* են: Այսօր դրանք հայտնի են որպես M_1 և M_2 , և լրագրերում կարող եք կարդալ դրանց շարաքական տեղաշարժերի մասին, վերջերս տեղի ունեցող տատանումների նշանակությանը նվիրված խորիմաստ մեկնաբանությունների հետ մեկտեղ: Այստեղ մենք կխորանանք ճշգրիտ սահմանումների մեջ, որ կային առ 1991 թվականը:

Գործարքային փող: Փողի կարևոր և անմիջականորեն դիտվող չափումներից մեկը *գործարքային փողն* է կամ M_1 -ը, որը բաղկացած է ներկայումս գործարքների համար իրապես կիրառվող տարրերից: M_1 -ի բաղադրամասերը հետևյալն են

- *Սետաղադրամներ:* M_1 -ը ընդգրկում է այն մետաղադրամները, որ դրամատները չեն պահում:
- *Թղթադրամ:* Ավելի կարևոր է *թղթադրամը*: Սեզանից շատերը մեկ կամ հինգ դոլարանոց դրամանիշի մասին գիտեն քիչ ավելին, քան այն, որ նրա վրա պատկերված է ամերիկյան որևէ պետական գործչի նկարը, կրում է որոշ պաշտոնական ստորագրություններ, և որ յուրաքանչյուրն ունի իր անվանական արժեքը նշող թիվ:

Ուսումնասիրենք տասը դոլարանոց դրամանիշը կամ որևէ այլ թղթադրամ: Հավանաբար, կհայտնաբերեք, որ այն հայտնում է «Համերկրային պահուստի թղթադրամ»: Նաև այն, որ դա «օրինական վճարամիջոց է բոլոր պարտքերի դիմաց՝ պետական, թե մասնավոր»: Բայց ի՞նչն է մեր թղթադրամի «հենքը»: Շատ տարիներ առաջ թղթադրամն ապահովված էր ոսկով կամ արծաթով: Այսօր այդպիսի հավակնություն չկա: Այսօր Միացյալ Նահանգների մետաղադրամը և թղթադրամը իրենցից ներկայացնում են *սահմանված փող*: Այս եզրը նշանակում է, որ ինչ-որ բան փող է համարվում ըստ կառավարության որոշման: Ավելի ճիշտ՝ կառավարությունը սահմանում է, որ մետաղադրամը և թղթադրամը օրինական վճարամիջոցներ են, որոնք պետք է ընդունվեն բոլոր պարտքերի դիմաց՝ թե՛ պետական, թե՛ մասնավոր:

Սետաղադրամը և թղթադրամը (գումարը, որ հայտնի է որպես «արծույթ») կազմում են գործարքային փողի (M_1) ընդհանուր քանակի մոտավորապես $\frac{1}{4}$ մասը:

- *Ընթացիկ հաշիվներ:* Գոյություն ունի գործարքային փողի մի երրորդ բաղադրամաս՝ *ընթացիկ ավանդները* կամ դրամատնային փողը: Դրանք հիմնապաշարներ են, որ ավանդագրված են դրամատներում կամ այլ ֆինանսական հաստատություններում և որոնց վրա դուք կարող եք վճարագրեր դուրս գրել: Դրանք մասնագիտորեն հայտնի են որպես «ցպահանք ավանդներ կամ ընթացիկ ավանդներ»¹:

Եթե ես Ալբուգերքի ազգային դրամատան իմ ընթացիկ հաշվում ունեմ \$1000, ապա այդ ավանդը կարող է համարվել փող: Ինչու՞. Այն պարզ պատճառով, որ ես գումարների դիմաց կարող եմ վճարել այդ ավանդի հիման վրա ստացած վճարագրերով: Ավանդը նույնպես փոխանակության միջոց է: Ունենալով փողի էական հաստկություններ, դրամատան ընթացիկ հաշիվների ավանդները համարվում են գործարքային փող՝ M_1 -ի մաս:

10-1 աղյուսակում տրված են գործարքային փողի (M_1) տարբեր բաղադրամասերի դոլարային արժեքները:

Լայնիմաստ փող: Թեև, խիստ ասած, M_1 -ը որպես վճարամիջոց փողի ամենահամապատասխան չափն է, գոյություն ունի մի երկրորդ անմիջականորեն դիտարկվող ամբողջություն՝ *լայնիմաստ փողը* կամ M_2 , երբեմն այն կոչվում է «փողային միջոցներ» կամ

¹ Մինչև 1970-ական թվականների վերջերը ընթացիկ հաշիվները փաստորեն «ցպահանք ավանդներ» էին առևտրային դրամատներում և ոչ մի շահատուկու չէին բերում սոսցադիմող տեխնիկական գիտելիքների և բարձր շահագրույթների ճնշման տակ ցպահանք ավանդների և այլ միջոցների միջև եղած կտրուկ տարբերությունն աստիճանաբար վերացվեց: 1980 և 1982 թթ. կոնգրեսն ընդունեց օրենքներ, որոնք ֆինանսական հաստատություններից թույլատրեցին բացելու նոր ընթացիկ հաշիվներ (որոնք կոչվեցին «ազատ շրջանառու վճարագրեր» կամ ԱՇՎ հաշիվներ) և թույլատրվեց ընթացիկ հաշիվների դիմաց շահ վճարել: 1980-ական թվականների վերջին շահագրույթների սահմանափակումները վերացվեցին համարյա բոլոր ֆինանսական միջոցների համար՝ ջարբեր հաստատությունների և միջոցների միջև կամոնակարգող սահմանափակումների վերացման արդյունքը փողի և այլ ֆինանսական միջոցների միջև եղած տարբերության աղտտալու է: Ֆինանսական շուկաների ապակարգավորման կողմնակի հետևանքներից մեկը խնայողությունների և փոխառությունների ծախսողումն էր 1980-ական թվականների վերջում և 1990-ական թվականների սկզբում:

Փողի տեսակները	Այր. դոլար		
	1959	1971	1990
Արժույթ (ֆինանսական հաստատություններից դուրս)	28,8	52,0	245,9
Զբաղման ավանդներ (պետական և որոշ արտասահմանյան ավանդները հանած)	110,8	175,1	277,5
ԱՇԿ հաշիվներ կամ այլ վճարագրվող ավանդներ	0,4	1,3	302,1
Ընդհանուր գործարքային փող (M₁)	140,0	228,4	825,5
խնայիաշիվներ և կարծածանկետ ավանդներ (ներառյալ փողի շուկայի հիմնադրամները)	157,8	484,3	2.497,8
Լայնփնաստ փող (M₂)	297,8	712,7	3.323,3

Աղյուսակ 10-1. Միացյալ Նահանգների փողի առաջարկի բաղադրիչները

Փողի առաջարկի երկու լայնորեն կիրառվող սահմանումներն են՝ գործարքային փողը (M₁) և լայնփնաստ փողը (M₂): M₁-ը բաղկացած է արժույթից և ընթացիկ հաշիվներից: M₂-ը դրանց ավելացնում է որոշակի «համարյա փո-

ղեր», ինչպիսիք են խնայիաշիվները և ժամկետավոր ավանդները: (Աղյուսակը՝ համերկրային պահուստի վարչություն):

«համարյա փող»: M₂-ը ընդգրկում է M₁-ը, ինչպես նաև դրամատների խնայիաշիվները և համանման միջոցները, որոնք գործարքային փողի մոտակա գործարքայիններն են: M₂-ի այդպիսի համարյա փողի օրինակները ներառում են ձեր դրամատան խնայիաշիվում եղած ավանդները, փողի շուկայում ձեր բորսային միջնորդի կողմից վարվող համատեղ հիմնադրամների հաշիվը, փողի շուկայում առևտրային դրամատան կողմից վարվող ավանդային հաշիվում եղած ավանդը: Եվ այլն:

Ինչու՞ սրանք գործարքային փող չեն: Որովհետև դրանք չեն կարող որպես փոխանակության միջոց օգտագործվել բոլոր գնումների համար: Այնուամենայնիվ, դրանք համարյա փողի ձևեր են, քանի որ դուք կարող եք դրանք արագորեն՝ առանց արժեկորստի փոխակերպել կանխիկ փողի:

Վերջին տասնամյակի ընթացքում M₂-ը փողի առաջարկի աճի միտումների օգտավետ ցուցանիշ էր: Սյն ցուցաբերեց ավելի մեծ կայունություն, քան M₁-ը, որովհետև երբ 1980-ական թվականներին սկսեցին կիրառել ընթացիկ հաշիվների նոր տեսակներ, M₁-ը յսիստ անկայուն ձևով դրսևորեց իրեն: Այդ ժամանակ պարզվեց, որ M₂-ը տնտեսական գործունեության ավելի լավ ծանրաչափ է:

Գոյություն ունեն փողի շատ ուրիշ մասնագիտական սահմանումներ, որ մասնագետների կողմից կիրառվում են փողի տնտեսագիտության մեջ: Բայց մեր նպատակների համար մեզ անհրաժեշտ է տիրապետել փողի միայն երկու հիմնական սահմանումներին:

Փողի հիմնական հասկացությունը գործարքային փողն է կամ M₁-ը, որը դրամատներից դուրս շրջանառության մեջ գտնվող մետաղադրամի և բոլորադրամի ընդհանուր քանակն է. գումարած վճարագրվող ավանդները: Ոչ այնքան

համախ մենք կվկայակոչենք նաև լայնփնաստ փողը (M₂), որն ի լրումն մետաղադրամի, բոլորադրամի և վճարագրվող ավանդների, ներառում է այնպիսի միջոցներ, ինչպիսիք են խնայիաշիվները:

ՇԱՐԱԴՐՈՒՅՔՆԵՐԻ ԲՆՈՒՅԹԸ

Գրքի հետագա մասերում փողի առաջարկը և պահանջարկը վերլուծելիս մենք կարիք կունենանք հաշվի առնել փողի գինը, որը հենց շահադրույքն է:

Շահը փողի օգտագործման համար վճարված վարձն է: Շահադրույքը միավոր ժամանակում վճարված շահի քանակն է: Այլ կերպ ասած մարդիկ պարտավոր են վճարել փող փոխառելու հնարավորության համար: Շահադրույքը մեկ տարում փոխառված յուրաքանչյուր դոլարին ընկնող փոխառված փողի արժեքն է դոլարներով չափված:

Որոշ օրինակներով լուսաբանենք, թե ինչպես է գործում շահը:

- Երբ դուք ավարտում եք քոլեջը, ձեր անունով ունեք \$500: Դուք որոշում եք պահել այս արժույթը եթե դուք ձեր հիմնապահուստներից ոչինչ չծախսեք, ապա տարվա վերջում կունենաք նույնությամբ \$500, քանի որ արժույթը ունի գրո շահադրույք:
- Դուք \$2000 դնում եք ձեր տեղական դրամատան խնայիաշիվին, որտեղ խնայիաշիվների շահադրույքը կազմում է տարեկան հինգ տոկոս: Սուսին տարվա ավարտին դրամատունը կվճարի \$100-ի չափով շահ, և այսպես, այժմ հաշվի վրա կա \$2100:

- Դուք սկսել եք ձեր առաջին աշխատանքը և որոշել եք գնել \$10.000 արժողությամբ ինքնաշարժ: Դուք ի վիճակի կլինեք գումարը վճարել մեկ տարում: Ձեր ձեռնարկատերը ձեզ կարճաժամկետ փոխառվություն է առաջարկում տարեկան տասներկու տոկոսի պայմանով: Փոխառվությունը ձեզ պարտավորեցնում է ամսական \$100 շահ վճարել (կամ տարեկան \$1200) և տարվա վերջին վերադարձնել 10.000 դոլար հիմնական դրամագլուխը:
- Ձեր նոր աշխատանքի մի քանի ամիսներից հետո դուք գնելու համար մի փոքր տուն եք գտել, և գինը պայմանավորվել եք \$100.000: Դուք այցելում եք ձեր տեղական դրամատուն և պարզում, որ հաստատուն շահագրույթով գրավադրությունն ունի տարեկան տասը տոկոս շահադրույթ: Ամեն ամիս դուք կատարում եք 877,58 դոլարի գրավադրության վճարում: Նկատի առեք, որ այս վճարը փոքր-ինչ ավել է, քան ամիսներով համաձայնաբար բաշխված ամսական ¹⁰/₁₂ տոկոս կազմող շահավճարը: Ինչու: Որովհետև այն ընդգրկում է ոչ միայն շահը, այլ նաև մարումը: Դա փոխառված քանակության՝ հիմնական գումարի փոխհատուցումն է: Այն ժամանակ, երբ դուք կկատարեք ձեր 360 ամսական վճարումները, դուք լրիվ կփակեք փոխառության հաշիվը:

Այս օրինակներից երևում է, որ շահադրույթներն ունեն գուտ թվային մեծություն՝ արտահայտված տարեկան տոկոսներով: Շահը փող փոխառելու դիմաց վճարված գինն է, որը փոխառուին հնարավորություն է ընձեռում փոխառության ժամանակամիջոցում իրական միջոցներ ձեռք բերել:

ՇԱՅՎԴՐՈՒԹՅՆԵՐԻ ՇԱՐՔ

Դասագրքերը հաճախ են հիշատակում «շահադրույթը», բայց «Ուոլ սթրիթ ջոնլի» նման լրագրին նետված հայացքը այսօրվա բարդ ֆինանսական համակարգում բացահայտում է շահադրույթների մի ամբողջ շփոթեցուցիչ շարք: Շահադրույթները հիմնականում տարբերակվում են ըստ փոխառության կամ փոխառուի առանձնահատկությունների: Զննենք հիմնական տարբերությունները:

1. **Վճարաժամկետ:** Փոխառությունները տարբերվում են իրենց վճարաժամկետով՝ այն ժամկետով, մինչև որը դրանք պետք է լրիվ վճարվեն: Ամենակարճաժամկետ փոխառվությունները մեկօրյա են: Օրինակ՝ դրամատունը կարող է պարտքով միջոցներ տրամադրել մի որևէ ձեռնարկության, որն ակնկալում է վճարել հաջորդ օրը: Կարճաժամ-

կետ արժեթղթերը գործում են մինչև մեկ տարի: ԸՆկերությունները հաճախ թողարկում են տասից երեսուն տարի վճարաժամկետով պարտատոմսեր, իսկ գրավադրությունները, որպես կանոն, ունեն մինչև 30 տարվա վճարաժամկետ: Երկարաժամկետ արժեթղթերն ընդհանրապես պահանջում են ավելի բարձր շահադրույթներ, քան կարճաժամկետ թողարկումները, քանի որ մարդիկ միայն այն դեպքում են կամենում իրենց միջոցների մատչելիությունը գոհաբերել, եթե կարող են մեծացնել իրենց շահույթը:

2. **Ռիսկ:** Որոշ փոխառվություններ ըստ էության ռիսկից զերծ են, մինչդեռ մյուսները վերին աստիճանի շահարկող են: Ներդրողները պահանջում են, որ վտանգավոր ձեռնարկումներում ներդրում կատարելիս իրենց ապահովագին վճարվի: ԱՄՆ-ի պետական արժեթղթերը գտնվում են շարքի ապահով ծայրին: Այս պարտատոմսերը և մուրհակները ապահովված են վստահությամբ ու վարկով և պետական հարկային հզորությամբ: Դրանք ապահով են, քանի որ պետական պարտքի վրա հիմնված շահը համարյա անկասկած կվճարվի: Ռիսկի տեսակետից միջանկյալ դիրք են զրավում վստահելի ընկերությունների, նահանգների և տեղական փոխառությունների: Ռիսկ պարունակող ներդրումները, որոնք կրում են պարտազանցման կամ չվճարման նշանակալի հնարավորություն, ներառում են սնանկությանը մոտ ընկերություններում, փլուզվող հարկային դրվածքով քաղաքներում կամ մեծ չափերի արտաքին պարտքերով և ներմուծման փոքր եկամտատներով ևատիճական Ամերիկայի երկրներում կատարված ներդրումները:

ԱՄՆ-ի կառավարությունը վճարում է այսպես կոչված «առանց ռիսկի» շահադրույթ, վերջին տասնամյակի ընթացքում կարճաժամկետ փոխառությունների համար սա կազմել է տարեկան 5-15 տոկոս: Ավելի ռիսկ պարունակող արժեթղթերը կարող են վճարել տարեկան 1, 2 կամ 5 տոկոս ավելի, քան առանց ռիսկի դրույթներն են: Այս հավելավճարը արտացոլում է այն անհրաժեշտ գումարը, որը պարտազանցման դեպքում անհրաժեշտ է փոխառուի վնասները հատուցելու համար:

3. **Դյուրիրացնելիություն:** Միջոցները կոչվում են «դյուրիրացնելի», եթե դրանք արժեքի փոքր կորստով կարող են արագորեն վերածվել փողի: Վաճառման ենթակա շատ արժեթղթեր, ներառյալ սովորական բաժնետոմսերը, կարող են արագորեն փողի վերածվել իրենց ընթացիկ դրույթին մոտ արժեքով: Դժվարիրացնելի միջոցները ներառում են հատուկ միջոցներ, որոնք համար չկա

որոշակի շուկա: Օրինակ, եթե դուք տուն ունեք ծայրամասային շրջանում, ձեզ համար դժվար կլինի այն վաճառել արագորեն կամ այնպիսի գնով, որը մոտ լինի նրա փոխարինման արժեքին: Ենթան ձեռով դժվար կլինի փոքր մասնավոր ընկերության կանխիկ դրամի փոխարկելը իր լրիվ արժեքին համապատասխան: Տունը և փոքր ընկերությունը դժվարիրացնելի միջոցներ են: Ավելի մեծ ռիսկի և փոխառուի ներդրումը հետ ստանալու դժվարության պատճառով դժվարիրացնելի միջոցները կամ փոխառությունները սովորաբար օժտված են զգալիորեն ավելի մեծ շահադրույքներով, քան փոխարկելի, առանց ռիսկի միջոցներն ու փոխառությունները:

4. **Վարչական ծախսեր:** Փոխառությունները տարբերվում են իրենց եսկողության և վարման համար անհրաժեշտ ժամանակի և ջանքերի առումով: Որոշ փոխառություններ պարզապես պահանջում են պարբերաբար ստանալ շահույթի հաշիվները: Այլսները, օրինակ, ուսանողական փոխառությունները, գրավները կամ վարկատուներով կանխավճարները, պահանջում են ժամանակին ապահովել վճարումները: Երբեմն վարկատուները խուզարկուներ և իրավաբաններ են վարձում պարտապաններին հետևելու համար: Վարման ավելի բարձր ծախսերով փոխառությունները կարող են օժտված լինել տարեկան 5-10 տոկոսով ավելի շահադրույքներով, քան այլ շահադրույքներն են:

Երբ այս չորս գործոնները դրվում են միասին, արդեն զարմանալի չէ, որ տեսնում ենք այսքան շատ տարբեր ֆինանսական միջոցներ և շահադրույքներ: 10-2 նկարը ցույց է տալիս մի քանի կարևոր շահադրույքների վարքը վերջին երեք տասնամյակների ընթացքում: Հաջորդող քննարկման մեջ, երբ խոսում ենք «շահադրույքի» մասին, նկատի ունենք պետական կարճաժամկետ արժեթղթերի շահադրույքը, ինչպես, օրինակ, 90-օրյա գանձարանային մուրհակի դրույքը: Ինչպես ցույց է տալիս 10-2 նկարը, մյուս շահադրույքների մեծ մասը բարձրանում և իջնում է եռամսյա գանձարանային մուրհակի դրույքին համաքայլ:

ԻՐԱՎԱՆ ԵՎ ԱՆՎԱՆԱԿԱՆ ՇԱՀԱԴՐՈՒՅՔՆԵՐ

Շահը չափվում է դոլարային արտահայտությամբ և ոչ թե ձկներով, ավտոմեքենաներով կամ ընդհանրապես ապրանքներով: *Անվանական շահադրույքը* չափում է տարեկան դոլարային եկամուտը յուրաքանչյուր ներդրված դոլարի դիմաց: Բայց դոլարները կարող են դառնալ ադավաղված չափանիշներ: Զկան, ավտոմեքենայի կամ ապրանքների գները

ընդհանրապես փոփոխվում են տարեցտարի՝ այս օրերին գները որպես կանոն աճում են գնաճի պատճառով: Այլ կերպ ասած՝ շահադրույքը դոլարով չի չափում այն, ինչ փոխատուն իրականում վաստակում է ապրանքների կամ ծառայությունների արտահայտությամբ: Ասենք՝ դուք այսօր \$100 եք հատկացրել տարեկան հինգ տոկոս շահով: Դուք տարվա վերջին հետ կստանաք \$105: Բայց քանի որ գները մեկ տարվա ընթացքում փոխվել են, դուք ի վիճակի չեք լինի ստանալու նույն քանակությամբ ապրանքներ, ինչ կարող էիք տարվա սկզբին գնել ձեր սկզբնական \$100-ով:

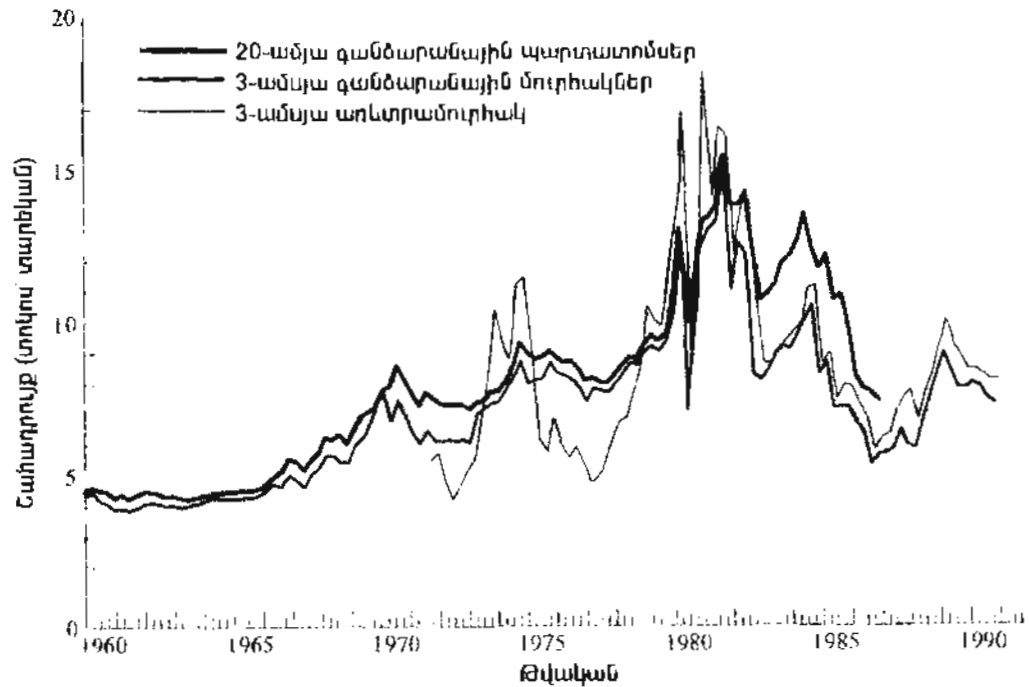
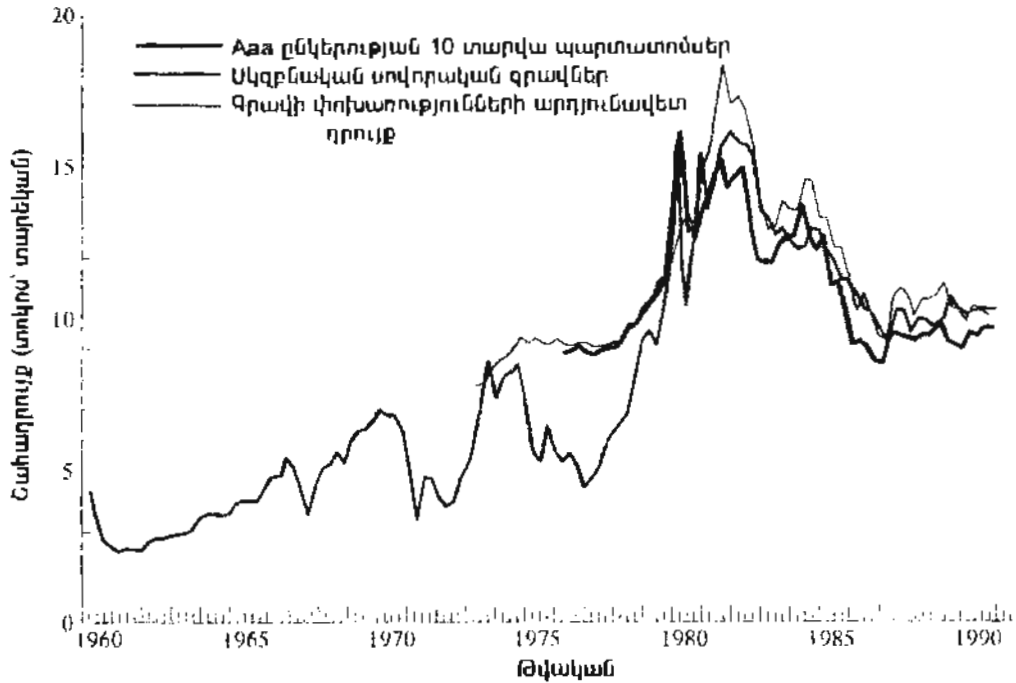
Ակնհայտ է, որ մեզ անհրաժեշտ է շահի այլ սկզբունք, որը չափեր ներդրումներից ստացվող հատույցը արտահայտված իրական ապրանքներով և ծառայություններով, ջան դոլարներով: Այս աչքընտրանքային գաղափարը *իրական շահադրույքն է*, որը չափվում է ապրանքների այն քանակությամբ, որ վաղը կստանանք այսօր մեր մերժած ապրանքների դիմաց: Իրական շահադրույքը ստացվում է անվանական կամ դոլարային շահադրույքները գնաճի չափով ճշգրտելով:

Անվանական շահադրույքը (երբեմն նաև՝ «փողային շահադրույք») փողի շահադրույքն է՝ արտահայտված փողով: Երբ թերթում կարդում եք շահադրույքների մասին կամ քննարկում եք 10-2 նկարի շահադրույքները, դուք նայում եք անվանական շահադրույքին, դրանք տալիս են ամեն ներդրված դոլարից ստացվող դոլարային հատույցը:

Դրան հակառակ *իրական շահադրույքները* ճշտված են գնաճի չափով և ասիմանվում են որպես անվանական շահադրույք հանած գնաճի չափը: Որպես օրինակ, ենթադրենք՝ անվանական շահադրույքը տարեկան 13 տոկոս է, իսկ գնաճը՝ 7 տոկոս, մենք կարող ենք հաշվել իրական տարեկան շահադրույքը որպես 13 - 7 = 6 տոկոս: Այլ խոսքով՝ եթե դուք այսօր փոխ տաց 100 գամբյուղ շուկայական ապրանք, հաջորդ տարում հետ կստանաք միայն 106 (և ոչ 113) գամբյուղ՝ որպես սկզբնական և իրական շահի վճարումներ:

Գնաճի ժամանակաշրջանների ընթացքում մենք պետք է օգտվենք իրական և ոչ թե անվանական կամ փողային շահադրույքներից հաշվելու համար ներդրումներից ստացված հատույցը արտահայտված տարվա ընթացքում ներդրված ապրանքների դիմաց վաստակած ապրանքներով:

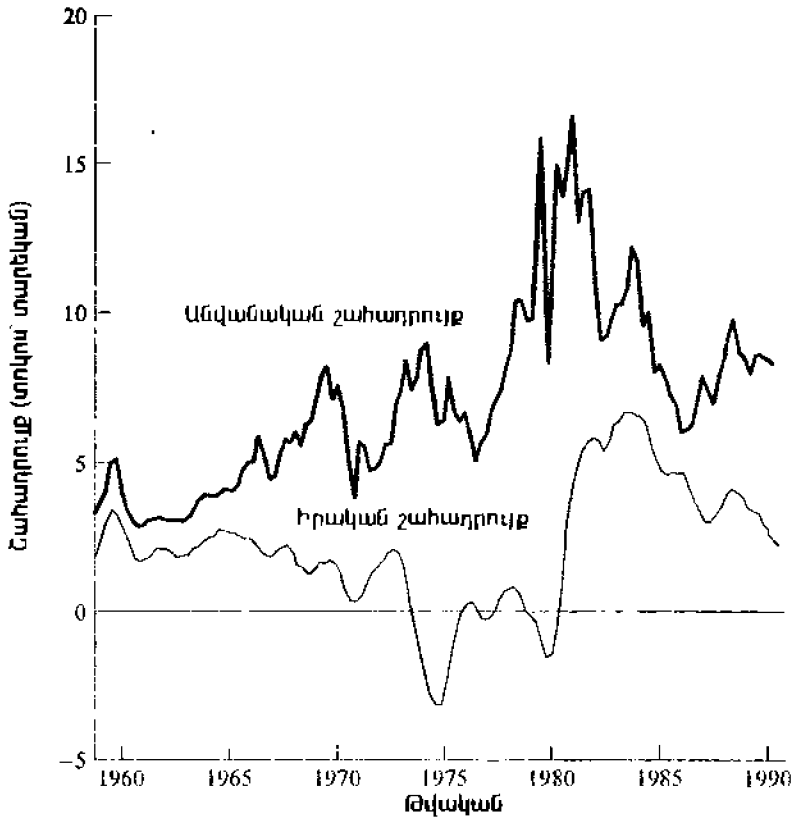
Շահադրույքների վերջին տեղաշարժերը: Անվանական և իրական շահադրույքների տարբերությունը լուսաբանված է 10-3 նկարում: Այն ցույց է տալիս, որ 1960-1980 թթ. անվանական շահադրույքների աճի մեծ մասը եղել է զուտ պատրանքային, քա-

Սկար 10-2. Շահադրույքների մեծ մասը չարժվում է միասին

Այս գծապատկերը ցույց է տալիս ԱՄՆ-ի տնտեսության մեջ գործող հիմնական շահադրույքները, պետական արժեթղթերինը, ինչպիսիք են կարճաժամկետ գանձարանային մուրհակները և երկարաժամկետ գանձարանային պարտատոմսերը, ընկերակցությունների կարճաժամկետ

պարտավորություններինը՝ առևտրամուրհակով և ընկերակցությունների երկարաժամկետ փոխադրություններինը ընկերակցությունների պարտատոմսերով և տների գրավների դիմաց սպառողների պարտքերինը (Սղբյուրը՝ համերկրային պահուստի համակարգ):

Նկար 10-3. Իրական և անվանական շահադրույքներ

Այս նկարը հաստ գծով ցույց է տալիս ապահով կարծա-
ծանկետ արժեթղթերի (մեկամյա գանձարանային մուր-
հակներ) անվանական շահադրույքները: Ուշադրություն
դարձրեց դրանց վերընթացին վերջին 25 տարում: Դեպի
վեր շարժման մեծ մասը կարող է դիտվել որպես գնաճի
մեծացման արտացոլում: Բարակ կորը ցույց է տալիս
իրական շահադրույքը, որը իսկապես է անվանական

կամ փողային դրույքից հանած իրականացած գնաճի չա-
փը նախորդ տարվա ընթացքում: Ուշադրություն դարձ-
րեք, որ իրական շահադրույքը մինչև 1980 թվականը
ուղղված էր դեպի ցած: Սակայն 1980 թվականից հետո
շահադրույքները սրընթաց շարժվել են դեպի վեր: (Աղբ-
յուրը՝ համերկրային պահուստի խորհուրդ, ԱՄՆ-ի աշխա-
տանքի վարչություն)

ՓՈՂԻ ՊԱՅԱՆՋԱՐԿԸ

Նի որ այդ տարիներին անվանական շահադրույքնե-
րը միայն հետևել են գնաճին: 1980 թվականից հետո
իրական շահադրույքները աճել են սրընթաց կեր-
պով:

Ո՞րն է իրական շահադրույքների թռիչքի պատ-
ճառը: Մակրոտնտեսագետների մեծ մասը հավատա-
ցած է, որ իրական շահադրույքները աճեցին, քանի
որ համերկրային պահուստը խստացրեց փողի քա-
ղաքականությունը՝ որպես հակազդեցություն այդ
ժամանակաշրջանի բարձր գնաճին (հաջորդ գլխում
կլուսաբանվի այն մեխանիզմը, որով այս խստացու-
մը տեղի է ունենում):

Փողի պահանջարկը տարբերվում է պաղպաղակի
կամ կինոնկարի նկատմամբ եղած պահանջարկից:
Փողը չեն ցանկանում հենց հանուն իրեն. դուք չեք
կարող մետաղադրամն ուտել, և մենք հազվադեպ
ենք \$100 թղթադրամները պատից կախում դրանց
գեղարվեստական որակի համար: Ավելի շուտ՝ փողը
պահվում է, քանի որ այն մեզ անուղղակի ձևով ծա-
ռայում է որպես քսայուղ առևտրի և փոխանակու-
թյան համար. Իրեր գնելու համար փող ունենալու
անհրաժեշտությունն է փողի նկատմամբ պահան-
ջարկի նւթյունը:

ՓՈՂԻ ԳՈՐԾԱՌՈՒԹՅՈՒՆԵՐԸ

Նախքան փողի պահանջարկը վերլուծելը դիտարկենք փողի գործառույթները:

1. Փողի կարևորագույն գործառույթը որպես *փոխանակման միջոց* ծառայելն է: Առանց փողի մենք անընդհատ ինչ-որ մեկին կփնտրեինք՝ նրա հետ ապրանքափոխանակություն կատարելու համար: Մենք հաճախ ստիպված ենք լինում փողի օգտակարության մասին հիշել, երբ այն այլևս պատշաճ ձևով չի աշխատում, ինչպես խորհրդային Սիուբյունում վաղ 1990-ական թվականներին, երբ մարդիկ ծամեր էին վառնում հերթերում՝ սպասելով ապրանքների, և ջանում էին ձեռք բերել դոլարներ և այլ արտարժույթ, քանի որ ռուբլին դադարել էր գործել որպես փոխանակության ընդունելի միջոց:
2. Փողն օգտագործվում է նաև որպես *հաշվարկման միավոր*, որով չափում ենք իրերի արժեքը: Եիշտ այնպես, ինչպես կշիռը չափում ենք կիլոգրամներով, այդպես էլ արժեքը չափում ենք փողով: Հաշվարկման ընդհանուր միավորի օգտագործումը մեծապես պարզեցնում է տնտեսական կյանքը:
3. Փողը երբեմն օգտագործվում է որպես *արժեքի կուտակման միջոց*: այն թույլ է տալիս պահել արժեքը ժամանակի ընթացքում: Ռիսկ պարունակող միջոցների հետ համեմատած, ինչպիսիք են բաժնետոմսերը կամ անշարժ ունեցվածքը կամ ումին, փողը համեմատաբար ռիսկից զերծ է: Հին օրերում մարդիկ արծույթն էին պահում որպես հարստության ապահով ձև: Մյսօր ավելի և ավելի շատ մարդիկ որպես ապահով միջոց պահում են բարձր շահաբեր փողը (ինչպիսիք են ԱՇՎ հաշիվները): Բայց հարստության ճնշող մեծամասնությունը այսօր պահվում է այլ միջոցներով, ինչպիսիք են խնայողական հաշիվները, բաժնետոմսերը և անշարժ ունեցվածքը:

ՓՈՂԸ ՊԱՅԵԼՈՒ ԾԱԽՍԵՐԸ

Փողի այս երեք գործառույթները չափազանց կարեւոր են մարդկանց համար, այնքան կարևոր, որ նրանք պատրաստ են ծախս կատարել պահելու արժույթը կամ ցածր շահավետության ընթացիկ հաշիվները: Ո՞րն է փող պահելու ծախսը: Դա շահի այն գոհաբերությունն է, որ դուք կրում եք՝ պահելով փողը և ոչ թե ավելի ռիսկ պարունակող, ավելի քիչ փոխարկելի միջոցը կամ ներդրումը:

Ասենք դուք 1990 թվականի սկզբին խնայողական հաշիվ մեջ դրել եք \$1000, դուք կվաստակեք

մոտ ութ տոկոս շահ և \$1080 կունենաք 1990 թվականի վերջին: Սա ներկայացնում է ութ տոկոս փող կամ անվանական շահադրույք: Դրան հակառակ, ենթադրենք, դուք 1990 թվականին ձեր \$1000-ը թողել էիք արծույթով և ոչ թե փողի շահ բերող միջոցի տեսքով: Տարվա վերջին դուք կունենաք միայն \$1000, քանի որ արծույթը շահ չի բերում: Փողը արծույթի տեսքով պահելը այս դեպքում կարժենա \$80:

Փողը թույլ է տալիս հեշտ ու պրազ կատարել գործարքներ, միանշանակ որոշել գինը, նաև արժեքը պահպանել ժամանակի ընթացքում: Այս ծառայությունները, սակայն, ամիսատույց չեն: Եթե հարստությունը պահվեր բաժնետոմսերով, պարտատոմսերով կամ խնայողական հաշիվներով և ոչ թե փողի տեսքով, այն կբերեր ավելի բարձր շահադրույք:

Դիտարկենք մեկ այլ օրինակ: Դուք ձեր ընթացիկ հաշվում ունեք \$1000 կամ դրամատան փող (M.): Դրամատունը ձեր ընթացիկ հաշվի դիմաց վճարում է տարեկան հինգ տոկոս կամ \$50: Մյուս կողմից՝ դուք կարող եք ութ տոկոս վաստակել խնայողական հաշվի միջոցով: Այսպիսով, \$1000-ը դրամատան փողի տեսքով պահելու վերջնական ծախսը (կամ այլընտրանքի գինը) եղավ \$30 (= \$80 - \$50):

Ինչու՞ դուք պետք է գոհաբերեք \$30: Բանի որ ձեռնառու է փողը պահել ընթացիկ հաշվում, որպեսզի վճարեք սննդամթերքի կամ նոր հեծանվի համար: Դուք օգտվում եք «փողի ծառայություններից», որոնք արժեն տարեկան ամենաքիչը \$30:

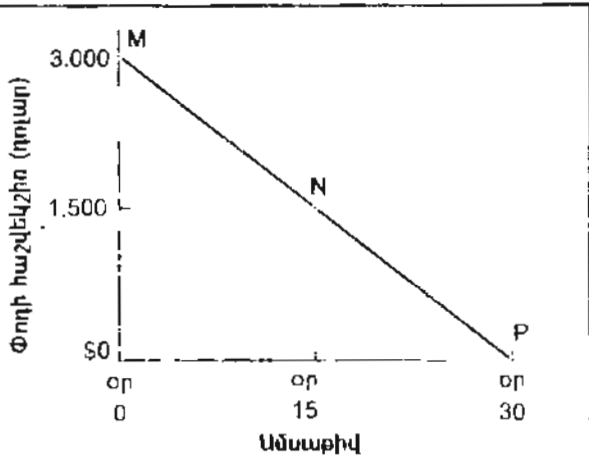
ՓՈՂԻ ՊԱՅԱՆՋԱՐԿԻ ԵՐԿՈՒ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐԸ

Գործարքային պահանջարկ: Սարդիկ և ձեռնարկությունները փողն օգտագործում են որպես փոխանակման միջոց. տնային տնտեսություններին փողը հարկավոր է նպարտղեն գնելու համար, իսկ ձեռնարկություններին՝ նյութերի և աշխատանքի դիմաց վճարելու համար: Այս անհրաժեշտությունները ներկայացնում են *փողի գործարքային պահանջարկը*:

10-4 նկարը լուսաբանում է փողի գործարքային պահանջարկի մեխանիզմը: Մյս նկարը ցույց է տալիս մի ընտանիքի ունեցած փողի քանակությունը, որը վաստակում է ամսական \$3000, այն պահում է փողի տեսքով և ծախսում մեկ ամսվա ընթացքում: Հաշվարկները ցույց կտան, որ ընտանիքը փողի հաշվեկշիռներում միջինում ունի \$1500:

Այս օրինակը մեզ կարող է օգնել հասկանալու, թե փողի պահանջարկը ինչպես է արձագանքում տարբեր տնտեսական ազդեցություններին: Եթե բոլոր գներն ու եկամուտները կրկնապատկվեն, ապա 10-4 նկարի ուղղածից առանցքի սանդղակը պար-

Նկար 10-4. Փողի գործարքային պահանջարկ

Որքա՞ն փող կարող է պահել տիպական ընտանիքը՝ ենթադրելով, ամսվա սկզբին ընտանիքը ստացել է \$3000 և ամբողջ քանակությունը ամսվա ընթացքում ծախսում է օրական հաստատուն \$100 չափով՝ Ավելին, ընտանիքն ամսվա ընթացքում իր փողից ոչ մի մաս չի ներդրում մեկ այլ միջոցի մեջ։ Այսպիսով ընտանիքն ունի \$3000 0-րդ օրը, \$1500՝ 15-րդ օրը և ոչինչ՝ ամսվա վերջին։ Այս ցույց է տրված MNP գծի միջոցով։

Որքա՞ն փող ունի ընտանիքը միջին հաշվով. Պատասխան՝ \$3000-ի 1/2 մասը = \$1500:

Հասկանալու համար, թե ինչ վարք ունի փողի պահանջարկը, պատկերացրեք, թե այս նկարն ինչպես կփոխվեր, եթե բոլոր գներն ու եկամուտները կրկնապատկվեին։ Եթե իրական եկամուտները կրկնապատկվեին։ Եթե խնայողական հաշիվների շահադրույքները դառնային 20 տոկոս

զապես կփոխվի՝ կրկնապատկելով բոլոր դոլարային արժեքները։ Պարզ է, որ M-ի նկատմամբ անվանական պահանջարկը կրկնապատկվում է։ Այսպիսով փողի գործարքային պահանջարկը կրկնապատկվում է, եթե անվանական ՀԱԱ-ն կրկնապատկվում է առանց իրական ՀԱԱ-ի կամ այլ իրական փոփոխականների փոփոխության։

Չափազանց կարևոր հարց է, թե փողի պահանջարկը ինչպես է փոփոխվում շահադրույքի հետ։ Հիշենք, որ մեր ընտանիքը այլընտրանքային զին է վճարում իր ընթացիկ հաշվի պատճառով M-ի շահադրույքը ավելի ցածր է, քան ուրիշ արժեթղթերինը։ Եթե շահադրույքն աճի, ընտանիքը կարող է մտածել

եկեք ամսվա սկզբին մեր փողի միայն կեսը դնենք ընթացիկ հաշվում։ Իսկ մյուս կեսը դնենք խնայողական հաշվում՝ վաստակելով տարեկան ութ տոկոս։ Այնուհետև տասնհինգերորդ օրը մենք հետ կվերցնենք այն \$1500 փողի շահ բերող միջոցից և կդնենք մեր ընթացիկ հաշվի մեջ՝ վճարելու համար հաջորդ երկու շաբաթվա մեր ծախսերը։

Ուշադրություն դարձրեք վերջնական արդյունքին։ շահադրույքների աճելուն պես մեր ընտանիքը որոշեց իր վաստակի կեսը դնել խնայողական հաշվում, ընտանիքի միջին փողի հաշվեկշիռն ընկավ \$1500-ից \$750-ի։ Այս ցույց է տալիս, թե փողի ունեցած քանակությունները (կամ փողի պահանջարկը) ինչպես կարող են զգայուն լինել շահադրույքների նկատմամբ. *երբ շահադրույքներն աճում են, իսկ մնացած գործոններն անփոփոխ են, փողի պահանջարկը քանակությունները նվազում են։*

Ուրե կարող եք մտածել, որ տեղաբաշխված միջոցների անընդհատ փոփոխությունից ստացված տնտեսական օգուտն այնքան փոքր է, որ շահադրույքների փոփոխությունից տնային տնտեսությունների փողային ունեցվածքների կրած ազդեցությունն անհավանական է։ Դրամատնային միջին հաշվեկշիռները շատ քիչ են փոփոխվում, երբ մարդիկ գտնում են, որ իրենց փողային միջոցներից կարող են վաստակել 2 կամ 4 տոկոս ավելի։

Գործնականում փողի պահանջարկի վրա շահադրույքների գլխավոր ազդեցությունը գալիս է գործարարության հատվածից։ Չեղնարկությունները հաճախ մեկ օրում ունենում են \$100 միլիոն դրամատնային հաշվեկշիռ, \$250 միլիոն՝ հաջորդ օրը և այլն։ Եթե նրանք ոչինչ չանեն, կարող են շահի վճարումների վրա հեշտությամբ տարեկան \$20-50 միլիոն կորցնել։ 1970-ական թվականներից սկսած բարձր շահադրույքների դարաշրջանը առաջ է բերել ընկերակցությունների «կանխիկ փողի կառավարումը», որի դեպքում դրամատներն իրենց ընկերակցությունների հաճախորդներին օգնում են փողը ներդրելու մշտական բարձր շահավետության միջոցներում, քան չգարգացող, գրոյական շահավետության ընթացիկ հաշիվներում։ Ավելի բարձր շահադրույքներ ունեցող ընկերակցությունները մի փոքր ավելի շատ են տքնում իրենց կանխիկ փողի հաշվեկշիռները նվազագույնի վրա պահելու համար։

Միջոցների պահանջարկ։ Փողը բացի գործարքային նպատակների համար պահելուց մարդիկ կարող են այն պահել նաև որպես արժեքի կուտակման միջոց։ Ինչպես սպառումը՝ քննարկելիս նշեցինք VII գլխում, մարդիկ խնայում են ծերության, դժվար ժամանակների և զավակների կրթության համար։ 1988 թվականի վերջին տնային տնտեսություններն ունեին \$12 տրիլիոն տարբեր տեսակի ֆինանսական միջոցներ։ Արդյոք չա՞նք է այս միջոցներից մեկը լինի փողը։

Ժամանակակից տնտեսագիտության ամենակարևոր հարցերից մեկը արժեթղթերի տեղաբաշխման տեսությունն է, որը նկարագրում է, թե ավանդատուները իրենց հարստությունը որքան ռա-

ցիոնալ են դնում «պորտֆելի» (արժեթղթերի խումբ) մեջ. Օրինակ, արժեթղթերի ձեր տեղաբաշխումը կարող է կազմված լինել \$10000 գանձարանային պարտատոմսերից, \$5000 փողի շուկայական միջոցներից և \$14000-ից՝ բաժնետոմսերի շուկայում:

Արժեթղթերի տեղաբաշխման տեսությունն սկսում է այն հիմնական ենթադրությունից, որ մարդիկ ձգտում են իրենց ներդրումներից ստանալ բարձր հստույց, բայց խուսափում են ռիսկի հետ կապված ներդրումներից: Այլ խոսքով՝ մարդիկ ռիսկի հետ կապված ներդրումներ ընդհանուր առմամբ կկատարեն, միայն թե հատույցը չիսի բավականաչափ բարձր (*հատույցները* կազմված են ներդրված մեկ դոլարին ընկնող տարեկան հատույցից): Երկու հավասար հատույցներով միջոցներից մարդիկ կընտրեն ավելի ապահով ներդրումը: Փոքր ռիսկի միջոցներից ռիսկով բաժնետոմսերի կամ անշարժ ունեցվածքի մեջ մարդկանց ներքաշելու համար մեծ ռիսկի միջոցը պետք է առաջարկի ավելի բարձր հատույց:

Միջոցների տեղաբաշխման տեսությունը վերլուծում է, թե ռիսկից խուսափող ավանդատուն ինչպես կբաշխի իր հարստությունը: Առաջին կարևոր կանոնն է. արժեթղթերը տարբեր միջոցներով դարձնել բազմազան: Այս կանոնն արտահայտելու եղանակներից մեկն է՝ «Ձեր բոլոր ձվերը մի դրեք մի գաճարկի մեջ»:

Բացի դրանից, արժեթղթերի տեղաբաշխման տեսության խոր ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ արժեթղթերի չավագույն տեղաբաշխումը ընդհանրապես կապուղնակի փոքր ռիսկի և մեծ ռիսկի միջոցների խառնուրդ: Փոքր ռիսկի միջոցները կարող են նաև պարունակել շահ բերող ընթացիկ հաշիվներ: Այս պատճառով էլ չպետք է գաղտնանք, որ այսօր աշխարհի շատ տնային տնտեսություններ փողը պահում են ոչ միայն գործարքային նպատակներով, այլև որպես իրենց հարստության ներդրման ռազմավարության մի մաս:

Իսկ ի՞նչ կարող ենք ասել պորտֆելի մնացած բաժնի մասին: Հաշվարկները ցույց են տալիս (ինչպես կտեսնենք այս գլխի հավելվածում), որ իրենց հարստությունը ներդրումների լայն խմբի մեջ դարձնելով բազմաաֆսի՝ տարբեր տեսակի սովորական բաժնետոմսեր, տարբեր կարգի պարտատոմսեր, հնարավոր է՝ անշարժ ունեցվածք, մարդիկ իրենց հարստությունից լավ հատույց են ստանում, արանց ենթարկվելու անընդունելի ռիսկի*:

Ամփոփում ենք հետևյալ կերպ.

Փողի պահանջարկը հիմնավորված է փոխանակման միջոցի անհրաժեշտությամբ՝ գործարքային պահանջարկով: Մենք արժույթ և ընթացիկ հաշիվներ ենք պահում ապրանքներ զննելու և մեր մտրիակները վճարելու համար: Մեր եկամուտն անելուն պես մեծամուտ է մեր զնած ապրանքների արժեքը, և մենք, հետևաբար, գործարքների համար կարիք ունենք ափելի շատ փողի դրամով իսկ մեծացնելով փողի մեր պահանջարկը:

Մի գործարքային պահանջարկն զգալուն կլինի փողը պահելու ծախսի նկատմամբ: Երբ փողի շահադրույքի համեմատությամբ այլընտրանքային միջոցների շահադրույքներն աճում են, մարդիկ և առևտրական ձեռնարկությունները ձգտում են փոքրացնել իրենց ունեցած փողի քանակությունները:

Բացի դրանից, մարդիկ երբեմն փողը պահում են որպես միջոց: Երանք ցանկանում են իրենց հարստության մի մասը պաշտպանել տնտեսական կյանքի անկայունություններից խուսափելով իրենց բոլոր ձվերը թեթևամտորեն մեկ զանբյուրի մեջ դնելուց: Իսկ մեկ այլ զանբյուր, որը շատ ախանդաառուներ կցանկանային օգտագործել, գերապահով միջոցն է: Այս միջոցը կարող է լինել բարձր եկամտով ընթացիկ հաշիվը M-ի մի մասը, կամ «համադրյալ փողը» M-ի մեջ, զուցե խնայողական հաշիվը կամ փողի հիմնապաշարը:

* Արժեթղթերի տեղաբաշխման ընտրության տեսությունը միջանայալ տնտեսագիտության ամենագրավիչ և հանրաժանաչ ասպարեզներից մեկի՝ փողի և դրամատնային գործի առանցքն է: Այս վերլուծությունը օգտագործում է մի հենց, որը նման է 2-րդ գրքում քննարկված օգտակարության տեսության հենքին: Այն ենթադրում է, որ մարդիկ սիրում են բարձր շահավետության միջոցներ, բայց չեն սիրում ռիսկ պարունակող միջոցներ: Նորբեյան մրցանակակիրներ Հար-

րի Մարկովիցի և Ջեյմս Թորնի աշխատությունը ցույց տվեց, որ օգտակարությունը մեծագույնի հասցնող սպառողները իրենց հարստությունը կսփռեն (այսինքն՝ իրենց արժեթղթերը կգանձազանակերպեն) ռիսկ պարունակող մեծ թվով տարբեր միջոցների մեջ:

Ուսումնասիրության այս գիծը ժամանակակից ֆինանսների տեսության մեջ դարձել է չափազանց կարևոր և իր ժամանակակից ձևը ընդունում է «հիմնական միջոցների գնագոյացման կադապարի» մեջ, որի համար Վիչյան Եարփը տնտե-

սագիտության բնագավառում 1990 թվականին արժանացավ Նորբեյան մրցանակի Արժեթղթերի տեղաբաշխման ամեն մի լավ կառավարիչ այս տեխնիկան Ուոլ-սթրիթում օգտագործում է բաժնետոմսերի և պարտատոմսերի ընտրության իր կոախուսակությունը հիմնավորելու համար:

Արժեթղթերի տեղաբաշխման տեսության և փողի ու մակրոտնտեսագիտական տեսության մեջ ունեցած ներդրումների համար Թորնին 1981 թվականին շնորհվեց Նորբեյան մրցանակ:

Բ. ԴՐԱՄԱՏՆԱՅԻՆ ԳՈՐԾ ԵՎ ՓՈՂԻ ԱՌՎՋԱՐԿ

(Ա) բաժնում ցույց տրվեց, որ գործարքային փողը M₁-ը, ունի երկու գլխավոր բաղադրիչներ՝ արժույթ և ընթացիկ հաշիվներ: Տնտեսության վրա փողի ազդեցության մեխանիզմը հասկանալու համար պետք է իմանալ այն գործընթացը, որով փողը ստեղծվում է: Ակտում ենք քննարկել առևտրատրամպոնային գործի որոշ պատմական և կազմակերպական տեսակետներ:

ԴՐԱՄԱՏՆԱՅԻՆ ԳՈՐԾԸ ՈՐՊԵՏ ԱՌԾԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

Դրամատնային փողը և շատ այլ ֆինանսական ծառայություններ այսօր ապահովվում են ֆինանսական միջնորդների կողմից: Ֆինանսական միջնորդները այնպիսի հաստատություններ են, ինչպես, օրինակ, դրամատները, ապահովագրական ընկերությունները և հետզհետե պակասող խնայողական ու փոխառվական միությունները, որոնք ավանդներ կամ դրամական միջոցներ են ընդունում մի խմբից և տրամադրում մեկ այլ խմբի: Օրինակ, ֆինանսական միջնորդները խնայողական ավանդներն ընդունում են տնային տնտեսություններից, ձեռնարկություններից կամ արտասահմանցիներից: Նրանք այնուհետև այս դրամական միջոցները տնային տնտեսություններին կամ առևտրական ձեռնարկություններին են տրամադրում տարբեր նպատակների համար:

Որո՞նք են գլխավոր ֆինանսական միջնորդներն այսօր՝ Ամենամեծ դասը բաղկացած է առևտրային դրամատներից: Դրանք ֆինանսական հաստատություններ են, որտեղ պահվում է երկրի ընթացիկ ավանդների մեծ մասը: Այս դրամատներին է պատկանում ֆինանսական հաստատությունների միջոցների մոտ 30 տոկոսը: խնայողական և փոխառվական միություններն ու համատեղ խնայողական դրամատները միջոցների 17 տոկոսով գտնվում են երկրորդ տեղում: Այուս կարևոր խմբերն են՝ կյանքի ապահովագրության ընկերությունները, կենսաբոշակի դրամական միջոցները և փողի շուկայի համատեղ դրամական միջոցները: 1988 թ. վերջին այս բոլոր ձեռնարկություններն ընդհանուր առմամբ ունեին \$9,7 տրիլիոնի միջոցներ և պարտավորություններ:

Ատորև մենք կենտրոնանանք առևտրային դրամատների կամ կարճ «դրամատների» վրա: Մենք այսպես ենք վարվում, քանի որ այս հաստատությունները դեռևս ընթացիկ հաշիվների կամ M₁-ի դրամատնային փող բաղադրիչի հիմնական աղբյուրն են:

Ամփոփելով

Ֆինանսական հաստատությունները դրամական միջոցները փոխ տվողներից փոխանցում են փոխառուներին: Սույնը իրականացնելու համար (դրանք ստեղծում են ֆինանսական գործիքներ (ինչպես, օրինակ, ընթացիկ և խնայողական հաշիվները): Բայց մակրոտնտեսագիտության դիտանկյունից ամենակարևոր գործիքը դրամատնային փողն է (կամ ընթացիկ հաշիվները), որ այսօր հիմնականում ապահովվում է դրամատների կողմից:

ԳՈՐԾԱՐԱՐ ԶԵՆԱՐԿՈՒՄ

Դրամատները և մյուս ֆինանսական միջնորդները շատ նման են ուրիշ գործարար ձեռնարկություններին: Դրանք կազմակերպվում են իրենց սեփականատերերի համար շահույթներ վաստակելու նպատակով: Առևտրային դրամատունը համեմատաբար պարզ գործարար ընկերություն է: Այն համախորդների համար ապահովում է որոշակի ծառայություններ և փոխարենը նրանցից ստանում վճարումներ:

Այդուսակ 10-2-ը ցույց է տալիս ԱՄՆ-ի բոլոր առևտրային դրամատների ընդհանուր հաշվեկշիռը: *Հաշվեկշիռը* հայտարարություն է ձեռնարկության ֆինանսական վիճակի մասին ժամանակի ինչ-որ պահին: Այն թվարկում է *միջոցները* (միջոցները, որ ձեռնարկությունն ունի) և *պարտավորությունները* (միջոցները, որ ձեռնարկությունը պարտք է): Միջոցների և պարտավորությունների տարբերությունը կոչվում է *զուտ արժեք*: Հաշվեկշիռի յուրաքանչյուր մուտք գնահատվում է իր փաստական շուկայական արժեքով կամ իր պատմական արժեքով²:

Բացի փոքր վերադասավորություններից, դրամատան հաշվեկշիռը շատ նման է ցանկացած այլ ձեռնարկության հաշվեկշիռին: Դրամատան հաշվեկշիռի եզակի առանձնահատկությունը «պահուստներ» կոչվող կետն է, որը հայտնվում է միջոցների կազմում: *Պահուստները* հիմնապաշարներ կամ այլ միջոցներ են, որ դրամատները պահում են առձեռն փողի կամ իրենց կողմից կենտրոնական դրամատան ավանդադրված հիմնապաշարների ձևով: Պահուստների մի փոքր մասը ամենօրյա գործարարության կարիքների համար է, բայց մեծազույն մասը պահվում է բավարարելու պահուստի օրինական պահանջները:

² Հաշվեկշիռները, միջոցները և պարտավորությունները չայնորեն քննարկված են 2-րդ գլուխը:

Բոլոր առևտրադրամատնային հաստատությունների հաշվեկշիռը, 1991 թ. (միլիարդ դոլար)

Միջոցներ		Պարտավորություններ	
<i>Պահուստներ</i>	\$ 54	<i>Ընթացիկ հաշիվներ</i>	\$ 602
Փոխառություններ	2,259	հնալողական և ժամկետավոր ավանդներ	1,780
Ներդրումներ և արժեթղթեր	628	Այլ պարտավորություններ	998
Այլ միջոցներ	439	Ամբողջը	\$3,380
Ամբողջը	\$3,380		

Արյուսակ 10-2. Պահուստները և ընթացիկ ավանդները առևտրային դրամատների հաշվեկշիռների գլխավոր մուտքերն են

Պահուստները և ընթացիկ հաշիվները հիմնականն են դրամատնային փողի ստեղծման մեջ: Ընթացիկ հաշիվները ենթակա են ցպահանջ վճարման և կարող են արագորեն իրացվել, երբ հաճախորդները ներկայացնում են հա-

շիվներ: Պահուստները մեծ են առաջին հերթին օրինական պահանջները բավարարելու և ոչ թե հաշվից փողի հնարավոր անսպասելի հանումների համար: (Աղբյուրը՝ համերկային պահուստի տեղեկագիր, հունիս, 1991 թ.):

ԻՆՉՊԵՍ ԴՐԱՄԱՏՆԵՐՆ ԱՈԱԶԱՑԱԼ ՈՍԿԵՐՉԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՑ

Առևտրադրամատնային գործը մեծապես սկսվել է ոսկերիչներից, որոնք զարգացրին մարդկանց ոսկերչները և թանկարժեք իրերը ապահովության համար պահելու փորձը: Ավգերում այս հաստատությունները պարզապես մնան էին բեռների պահեստայնակների կամ պահեստների: Ավանդատուները թողնում էին ոսկերչները և ստանում անդորրագիր: Դետո նրանք ներկայացնում էին իրենց անդորրագիրը, վճարում մի փոքր վարձ՝ պահպանման համար և հետ ստանում իրենց ոսկերչները:

Ոսկերիչները շուտով գլխի ընկան, որ ավելի հարմար է չհոգալ այն մասին, որ հատուցվի յուրաքանչյուր հաճախորդի թողած ոսկերչների ճիշտ նույն կտորը: Հաճախորդները չուզին համաձայն էին ընդունելու ցանկացած ոսկերչ, եթե այն համարժեք էր պատ տրվածին: Այս «անանունությունը» կարևոր էր, քանի որ դա ոսկերիչներին թույլ տվեց կրկին փոխ տալու ոսկին:

Ի՞նչ տեսք կունենային տիպական ոսկերչական հաստատությունների հաշվեկշիռները: Երկի արյուսակ 10-3-ի նման: Ենթադրում ենք, որ առաջին ոսկերչական դրամատուները ոչ թե գործ ունի ոսկու ծուլակտորների հետ, այլ միայն զբաղված է պահպանելու նպատակով մարդկանց փողերը պահեստավորելով: Եթե \$1 միլիոն է ավանդվել նրա նկուղներում պահելու համար, ապա այդ ամբողջ գումարը պահվում է որպես կանխիկ փողային միջոց (սա հաշվեկշիռի մեջ «փողի պահուստներ» կետն է): Այս միջոցը հաշվեկշիռն է համար գոյություն ունի նույն քանակության պահանջարկի ավանդը: Կանխիկ փողի պահուստները, հետևաբար, կազմում են ավանդների 100 տոկոսը:

Դրամատան փողը պարզապես փոխարինել է սովորական փողին (ոսկի կամ արծույթ), որը պահված է դրամատան զանձապահարաններում և հանված է ակտիվ շրջանառությունից: Փողի ոչ մի ստեղծում տեղի չի ունեցել: Այս գործընթացն ավելի մեծ հետաքրքրություն չի ներկայացնում, քան եթե ժողովուրդը որոշի պղնձե փողերը փոխարինել արծաթե փողերով: Մենք ասում ենք, որ 100 տոկոսանոց պահուստներով դրամատնային համակարգը չեզոք ներգործություն ունի փողի, ծախսի և գների վրա՝ չավելացնելով և չպակասեցնելով ամբողջական M-ը:

ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՄԱՍՆԱԿԻ ՊԱՅՈՒՏՈՎ ԴՐԱՄԱՏՆԱՅԻՆ ԳՈՐԾ

Որպես շահույթը առավելագույնի հասցնողներ, ոսկերիչ դրամատանները հասկացան, որ չնայած ավանդները պետք է վճարվեն ցպահանջ, դրանք միաժամանակ չեն հանվում: Պահուստների և բոլոր ավանդների հավասարությունը անհրաժեշտ է, եթե հանկարծ պետք լինի բոլոր ավանդները վերադարձնել միաժամանակ, բայց սա համարյա երբեք չի պատահում: Տվյալ օրը ոմանք ավանդը հանում են, իսկ ոմանք էլ՝ ներդրում: Գործարքների այս երկու տեսակները սովորաբար հավասարակշռվում են:

Որպես պահուստներ պահվող դրամական միջոցներն ամուլ են՝ նստելով նկուղում, դրանք շահ չեն վաստակում: Դեռ շատ առաջ դրամատներն եկան այն գաղափարին, որ իրենց վստահված փողը կարելի է օգտագործել պարտատոմսեր կամ այլ շահաբեր միջոցներ գնելու համար: Նրանք շուտով հայտնաբերեցին, որ ավանդների ներդրելն իրենց ձեռնտու է, քանի որ ավանդատուներին էլի կարելի է վճարել ցպահանջ, իսկ դրամատուները կարող է լրացուցիչ եկամուտ վաստակել:

Ոսկերչական հաշվեկշիռ

Սիջոցներ		Պարտավորություններ	
Կանխիկ փողի պահուստներ	1.000.000	Ցպահանք ավանդներ	1.000.000
Ամբողջը	1.000.000	Ամբողջը	1.000.000

Աղյուսակ 10-3. Առաջին ոսկերչական դրամատները ցպահանք ավանդների դիմաց

պահուստ էին 100 տոկոս կանխիկ փողի պահուստ
 Պարզունակ դրամատնային համակարգում ցպահանք ավանդների դիմաց 100 տոկոս կանխիկ փողի պահուստ

ուՆԵՆԱՂ անհնար է դարձնում նոր պահուստներից փողի ստեղծումը:

Իրենց ավանդված փողի մեծ մասը եկամտաբեր միջոցների մեջ ներդրելով և ավանդների դիմաց պահելով միայն կանխիկ փողի *մասնակի* պահուստներ, դրամատներն առավելագույնի են հասցնում իրենց շահույթները: Այս շահույթներով նրանք կարող են առաքարկել լրացուցիչ ծառայություններ կամ փոքրացնել ավանդատուների վճարները:

Ավանդների դիմաց մասնակի և ոչ թե 100 տոկոսանոց պահուստներ բողմելու որոշումը հեղափոխիչ էր: Դա դրամատներին ընծեռեց փող ստեղծելու հնարավորություն: Դրամատները կարող էին պահուստների մեկ դոլարը վերածել ավանդների մի քանի դոլարի: Հաջորդ բաժնուն կտեսնենք, թե այս գործընթացն ինչպես է աշխատում:

ՊՍՅՈՒՄՏԻ ՕՐԻՆՍԿԱԼ ՊԱՐԱՆՋՆԵՐԸ

Դրամատնային գործում պահուստները կազմում են դրամատան միջոցների այն մասը, որ կենտրոնական դրամատանը պահվում է որպես առձեռն փող կամ որպես ավանդ: Խելամիտ դրամատյանը որպեսզի համախորդներին վստահեցնի, որ դրամատունը բավարար քանակությամբ փող ունի ամենօրյա գործարքների համար, կարող էր դրամատան միջոցների մեկ կամ երկու տոկոսն ընտրել որպես պահուստ: Գործնականում դրամատներն այսօր իրենց ընթացիկ ավանդների ավելի քան 10 տոկոսն են մի կողմ դնում որպես պահուստ: Դրանք որպես ավանդներ պահվում են մեր կենտրոնական դրամատանը համերկրային պահուստի համակարգում, որը հաճախ կոչում են «ԳՊԳ»:

Ինչու՞ են պահուստները գործնականում այսքան բարձր: Բոլոր ֆինանսական հաստատություններից օրենքով և համերկրային պահուստի կանոնակարգով պահանջվում է իրենց ավանդների մի մասը պահել որպես պահուստներ: Պահուստի պահանջները ներկայացվում են ընթացիկ և խնայողական ավանդների բոլոր տեսակներին՝ անկախ անհրաժեշտ կանխիկ փողի փաստացի քանակից:

Կարգավորիչ կառուցվածքը, որը որոշում է պահուստի օրինական պահանջները, հետազոտվում է հաջորդ գլխում: Այստեղ առանցքային գաղափարը հետևյալն է.

Պահուստի օրինական պահանջների գլխավոր խնդիրն է համերկրային պահուստին հնարավորություն տալ հսկելու ընթացիկ ավանդների այն քանակը, որ դրամատները կարող են ստեղծել: Հարկադրելով պահուստի բարձր, հաստատուն օրինական պահանջներ, ԳՊԳ-ն ավելի լավ կարող է հսկել փողի առաքարկը:

ԱՎԱՆԴԻ ԱՍԵՂԾՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅԸ

Ոսկերչական դրամատների մեր պարզեցված քըննարկման մեջ ենթադրեցինք, որ դրամատները պահուստների մի մասը փոխարկում են դրամատան փողի: Իրականում գոյություն ունեն այս գործընթացի երկու քայլեր:

- Կենտրոնական դրամատունը (ԳՊԳ) որոշում է դրամատնային համակարգի պահուստների քանակությունը: Կենտրոնական դրամատան կողմից կատարվող այդ գործընթացը մանրամասն քննարկվում է հաջորդ գլխում:
- Այդ պահուստներն օգտագործելով որպես ներդրանք, դրամատնային համակարգը դրանք ձևափոխում է ավելի մեծ քանակության դրամատնային փողի: Արժույթին գումարած այս դրամատնային փողը կազմում է փողի առաքարկը՝ M_1 : Այս գործընթացը կոչվում է դրամատնային ավանդների բազմակի ընդարձակում:

ԱՎԱՆԴՆԵՐՆ ԻՆՉՊԵՍ ԵՆ ԱՍԵՂԾՎՈՒՄ ԱՈՒՋԻՆ ՍԵՐՆԴԻ ԴՐԱՍԱՏՆԵՐ

Եկեք քննարկենք, թե ինչ է տեղի ունենում, երբ նոր պահուստներ են ներարկվում դրամատնային համակարգին: Ենթադրենք, թե համերկրային պահուստը

տիկին Բոնդիուդերից գնում է \$1000 պետական պարտատոմս, իսկ նա \$1000 ավանդադրում է իր ընթացիկ հաշվին թիվ 1 դրամատանը:

Թիվ 1 դրամատան հաշվեկշիռի փոփոխությունը, որքանով այն նոր ցախահանք ավանդին է վերաբերում, ցույց է տրված աղյուսակ 10-4(ա)-ում³: Երբ տիկին Բոնդիուդերն ավանդ է դնում, ապա ստեղծվում է \$1000 դրամատնային փող կամ ավանդային հաշիվ: Այժմ եթե դրամատունը ավանդների 100 տոկոսը պահի որպես պահուստ, ինչպես հին ոսկերիչները, նոր \$1000 ավանդից ոչ մի լրացուցիչ փող չի ստեղծվի: Ավանդատուի \$1000 ավանդային հաշիվը ճիշտ հավասար կլիներ պահուստների \$1000-ին: Բայց ժամանակակից դրամատուները իրենց ավանդների համար 100 տոկոսանոց պահուստներ չեն պահում: Մեր օրինակում հաշվարկների պարզության համար կենթադրենք 10 տոկոսանոց պահուստի պահանջ: Հետևաբար, թիվ 1 դրամատունը \$1000 ավանդից որպես պահուստ պետք է մի կողմ դնի \$100:

Ի՞նչ կարող է թիվ 1 դրամատունը հիմա անել: Նա ունի \$900 ավելի պահուստներ, քան իրեն անհրաժեշտ է պահուստի պահանջները կատարելու համար Բանի որ պահուստները շահ չեն բերում, շահույթի հակված մեր դրամատունը ավելցուկային \$900-ը փոխ կտա կամ կներդրի: Փոխառությունը կարող է լինել ավտոմեքենայի համար, իսկ ներդրումը կարող է լինել զանձարանային պարտատոմսերի գնում:

Ենթադրենք դրամատունը փոխ է տալիս կամ պարտատոմս է գնում: Այն անձը, որը փոխ է առնում փողը կամ վաճառում է պարտատոմսը, վերցնում է \$900 (կանխիկ փողով կամ հաշվով) և ավանդադրում իր հաշվին մեկ այլ դրամատան մեջ: Այսպիսով

\$900-ը շատ արագորեն վճարվում է թիվ 1 դրամատան կողմից:

Ի՞նչ տեսք է ստանում դրամատան հաշվեկշիռը, երբ բոլոր գործարքներն ու ներդրումները կատարված են: Այն բանից հետո, երբ թիվ 1 դրամատունը փոխ տվեց կամ ներդրեց \$900-ը, նրա օրինական պահուստները ճիշտ այնքան են, որ բավարարեն օրինական պահուստի պահանջները: Նա ոչինչ ավելին չի կարող անել մինչև ինչ-որ մեկը էլի փող չավանդադրի: Թիվ 1 դրամատան հաշվեկշիռը, բոլոր հնարավոր փոխառություններից ու ներդրումներից հետո (դեռևս պահպանվում են պահուստի պահանջները), ցույց է տրված աղյուսակ 10-4(բ)-ում:

Ուշադրություն դարձրեք, որ թիվ 1 դրամատունը փող է ստեղծել ինչպես: Սկզբնական \$1000 ավանդին, որը ցույց է տրված աղյուսակ 10-4(բ)-ի աջ մասում, նա ավելացրել է \$900 ցախահանք ավանդ մեկ այլ հաշվի վրա (այսինքն այն անձի ընթացիկ հաշվի վրա, որն ստացել է \$900-ը): Այսպիսով, M-ի ամբողջ բանակությունը այժմ \$1900 է: *Թիվ 1 դրամատան գործունեությունը ստեղծեց \$900 նոր փող.*

ՇՂԹԱՅԱԿԱՆ ԱՐՉԱԳԱՆՔՆԵՐ ՄՅՈՒՄ ԴՐԱՄԱՏՆԵՐԻՑ

Ի՞նչ է տեղի ունենում, երբ թիվ 1 դրամատան կողմից ստեղծված \$900-ը հեռանում է դրամատնից: Շուտով այն կավանդվի մեկ այլ դրամատան, և այդ պահից կսկսվի ընդարձակման մի շղթա, որի ընթացքում էլ ավելի շատ դրամատնային փող է ստեղծվում:

Երկրորդ սերնդի դրամատներ: Տեսնելու համար, թե ինչ է տեղի ունենում \$900-ի հետ, բոլոր դրամատները, որոնք ստանում են \$900-ը, անվանենք «երկրորդ սերնդի դրամատներ» (կամ թիվ 2 դրամատուն): Նրանց միավորված հաշվեկշիռները ստանում են աղյուսակ 10-4(գ)-ի տեսքը: Այս դրամատներին ավանդված դրվարները գործում են ճիշտ այնպես, ինչպես մեր սկզբնական \$1000 ավանդը: Այս դրամատները չգիտեն և չեն էլ մտահոգվում, որ իրենք երկրորդն են ավանդների շղթայում: Նրանց միայն

³ Պարզության համար աղյուսակները ցույց կտան միայն հաշվեկշռի վետերի փոփոխությունները, և մենք կօգտագործենք պահուստի 10 տոկոսանոց մասնաբաժիններ: Սկսած, որ երբ դրամապահները հիշատակում են իրենց փոխառություններն ու ներդրումները, «ներդրման» տակ սկստի ունեն պարտատոմսերի և այլ ֆինանսական միջոցների իրենց ունեցվածքը: Դա այն չէ, ինչ տնտեսագետներն են հասկանում «ներդրում» ասելով որը հինգական միջոցների ձևավորումն է:

Թիվ 1 դրամատունը սկզբում

Մխրոցներ		Պարտավորություններ	
Պահուստներ	+\$1000	Ավանդներ	+\$1000
Ամբողջը	+\$1000	Ամբողջը	+\$1000

Աղյուսակ 10-4(ա). Բազմակի դրամատնային ավանդի ստեղծումը պատմություն է բազմաթիվ հաջորդական փուլերով: Սկզբում \$1000 նոր ստեղծված պահուստն ավանդադրվում է սկզբնական առաջին սերնդի դրամատանը

Թիվ 1 դրամատուներ վերջում

Միջոցներ		Պարտավորություններ	
Պահուստներ	+\$100	Ավանդներ	+\$1000
Փոխառություններ և ներդրումներ	+\$900		
Ամբողջը	+\$1000	Ամբողջը	+\$1000

Այդուսակ 10-4(բ). Հահույքն առավելագույնի հասցնող դրամատուներ փոխ կտա կամ կներդրի ամեն մի ավելցուկային պահուստ: Այսպիսով, թիվ 1 դրամատուներ սկզբնական ավանդված փողից պահել է միայն \$100 (որպես պահանջվող պահուստ) և փոխ է տվել կամ ներդրել մնացած \$900-ը

ստահողում է այն, որ իրենց չափից ավելի են պահում չվաստակող կանխիկ փող կամ ավելցուկային պահուստներ: \$900-ի միայն 1/10 կամ \$90-ն է սահմանված կարգով անհրաժեշտ \$900 ավանդի դիմաց: Երանք մնացած 9/10 մասը կօգտագործեն \$810 արժեքի փոխառություններ և ներդրումներ ձեռք բերելու համար: Այստեղից նրանց հաշվեկշիռը շուտով կհասնի հավասարակշռության, որը ցույց է տրված այդուսակ 10-4(գ)-ում:

Այս պահին սկզբնական \$1000-ը, որը հանված է ձեռքից-ձեռք շրջանառությունից, ստեղծել է բնդամենը \$2710 փող: Ամբողջ M-ը անել է, և գործընթացը շարունակվում է:

Հետագա սերնդի դրամատուներ: \$810-ը, որը երկրորդ սերնդի դրամատուների կողմից ծախսված է փոխառություններ և ներդրումներ ձեռք բերելու համար, կգնա դրամատուների մի նոր խմբի, որը կոչվում է «երրորդ սերնդի դրամատուներ»:

Պուշ կարող եք հաշվեկշիռներ (սկզբնական և վերջնական) ստեղծել երրորդ սերնդի դրամատուների

Երկրորդ սերնդի դրամատուները սկզբում

Միջոցներ		Պարտավորություններ	
Պահուստներ	+\$900	Ավանդներ	+\$900
Ամբողջը	+\$900	Ամբողջը	+\$900

Այդուսակ 10-4(գ)

համար: Ակնհայտ է, որ երրորդ սերնդի դրամատուները փոխ կտան իրենց ավելցուկային պահուստները և դրանով կստեղծեն \$729 նոր փող: Դրամատուների չորրորդ սերունդը, պարզ է, որ կավարտի \$810-ի 9/10 մասը կազմող ավանդներով, այն է՝ \$729, և այսպես շարունակ:

ՀԱՍՏԱԿԱՐԳԻ ՎԵՐՋՆԱԿԱՆ ՀԱՎԱՍՏԱՐԱԿՇՈՒԹՅՈՒՆ

Ինչպիսի՞ն կլինի վերջնական գումարը, \$1000 + \$900 + \$810 + \$729 + . . . : Այդուսակ 10-5-ը ցույց է տալիս, որ փողի ստեղծման շղթայի վերջնական արդյունքը \$10000 է: Սենք պատասխանը կարող ենք ստանալ թվաբանությամբ, առողջ բանականությամբ և տարրական հանրահաշվի միջոցով:

Առողջ բանականությունը մեզ ասում է, որ ավանդների ստեղծման գործընթացը կավարտվի, երբ համակարգում ոչ մի դրամատու չի ունենա պահանջվող տասը տոկոս պահուստից ավելի պահուստներ: Սեր բոլոր օրինակներում փողի պահուստներից ոչ մի մաս դրամատուային համակարգից դուրս չիուսեց, փողը դրամատուների մի խմբից պարզապես գնաց մի ուրիշ խմբի: Դրամատուային համակարգը հավասարակշռության կհասնի, երբ \$1000 նոր պահուստը լրիվ կօգտագործվի որպես ավանդների դիմաց պահանջված պահուստ: Այլ խոսքով՝ դրամատուային համակարգի վերջնական հավասարակշռությունը կհաստատվի այն պահից, երբ նոր

Երկրորդ սերնդի դրամատուները վերջում

Միջոցներ		Պարտավորություններ	
Պահուստներ	+\$ 90	Ավանդներ	+\$ 900
Փոխառություններ և ներդրումներ	810		
Ամբողջը	+\$ 900	Ամբողջը	+\$ 900

Այդուսակ 10-4(դ). Հաջորդ փուլում թիվ 1 դրամատուան կողմից փոխ տրված փողը շուտով գնում է նոր դրամատուներ, որոնք իրենց հերթին փոխ են տալիս դրա 1/10 մասը

Դրամատնային ավանդների բազմակի ընդարձակումը դրամատնային համակարգի միջոցով

Դրամատան գրաված տեղը	Նոր ավանդներ (\$)	Նոր փոխառություններ և ներդրումներ (\$)	Նոր պահուստներ (\$)
Սկզբնական դրամատներ	1.000,00	900,00	100,00
II սերնդի դրամատներ	900,00	810,00	90,00
III սերնդի դրամատներ	810,00	729,00	81,00
IV սերնդի դրամատներ	729,00	656,00	72,90
V սերնդի դրամատներ	656,10	590,49	65,61
VI սերնդի դրամատներ	590,49	531,44	59,05
VII սերնդի դրամատներ	531,44	478,30	53,14
VIII սերնդի դրամատներ	478,30	430,47	47,83
IX սերնդի դրամատներ	430,47	387,42	43,05
X սերնդի դրամատներ	<u>387,42</u>	<u>348,68</u>	<u>38,74</u>
Առաջին տասը սերնդի դրամատների գումարը	6.513,22	5.861,90	651,32
Մնացած սերունդների դրամատների գումարը	<u>3.486,78</u>	<u>3.138,10</u>	<u>348,68</u>
Ամբողջը լրիվ դրամատնային համակարգի համար	10.000,00	9.000,00	1.000,00

Աղյուսակ 10-5. Ի վերջո, այս երկար շղթայի միջոցով բոլոր դրամատները նոր պահուստներից ստեղծում են 10 անգամ ավելի նոր ավանդներ

Բոլոր դրամատները միասին կատարում են այն, ինչ չի կարող անել ոչ մի փոքր դրամատում՝ պահուստների բազմակի ընդարձակում M-ի մեջ՝ Վերջնական հավասարակշռությունը տեղի կունենա, երբ սկզբնական նոր պահուստների ամեն մի դոլարը ապահովի ցափհանջ

ավանդների \$10: Ակառնեք, որ ամեն մի սերնդում յուրաքանչյուր դրամատում «ստեղծել» է նոր փող հետևյալ իմաստով. այն ի վերջո ավարտում է տասն անգամ ավելի մեծ դրամատնային ավանդով, քան վերջնական պահվող պահուստն է՝

ավանդների (U) տասը տոկոսը հավասարվի \$1000 նոր պահուստներին: Ա-ի ո՞ր մակարդակն է բավարարում այս պայմանին: Պատասխանն է՝ $U = \$10.000$:

Մենք կարող ենք պատասխանը տեսնել ներդրում-մամբ՝ նայելով բոլոր առաջին, երկրորդ . . . հարյուրերորդ սերնդի դրամատների հանընդհանուր հաշվեկշիռին: Դա ցույց է տրված աղյուսակ 10-6-ում: Եթե ամբողջ նոր ավանդները լինեին \$10.000-ից պակաս, ապա տասը տոկոս պահուստի մասնաբաժինը դեռ իրացված չէր լինի, և լրիվ հավասարակշռություն դեռևս տեղի չէր ունենա՞:

Այս 10-5-ը պատկերացում է տալիս գործընթացի մասին: Այն ցույց է տալիս, թե վերևի ծախսատու նոր ավանդների կամ պահուստների \$1-ը ինչպես է աջ մասում ձևափոխվում ամբողջ ավանդների

⁴ Հանրահաշվական լուծումը կարելի է ցույց տալ հետևյալ կերպ.

$$\begin{aligned}
 & \$1000 + \$900 + \$810 + \dots \\
 & = \$1000 \times [1 + 0,9/10 + (0,9/10)^2 + (0,9/10)^3 + \dots] \\
 & = \$1000 \left(\frac{1}{1 - 0,9/10} \right) = \$1000 \times \left(\frac{1}{0,1} \right) = \$10.000:
 \end{aligned}$$

Վերջնական վիճակը ցույց տվող հանընդհանուր հաշվեկշիռ

Միջոցներ		Պարտավորություններ	
Պահուստներ	+\$ 1000	Ավանդներ	+\$10000
Փոխառություններ և ներդրումներ	+ 9000		
Ամբողջը	+\$10000	Ամբողջը	+\$10000

Աղյուսակ 10-6. Բոլոր դրամատները միասին ավանդները և M-ը հնարավորին չափ մեծացնում են պահուստների սկզբնական մուտքի բազմապատկելով

կամ դրամատնային փողի \$10-ի: Ուղղանկյան ներսում, որը ներկայացնում է դրամատնային համակարգը որպես ամբողջություն, թիվ 1 դրամատունն ստանում է սկզբնական ավանդը: Շրջանցող հրծ պլաները ցույց են տալիս, թե ինչպես են պահուստները վերաբաշխվում, իսկ բարակ գծերը ցույց են տալիս նոր ավանդները: Զնայած շրջան ունի շատ օղակներ, յուրաքանչյուրը ներկայացնում է մի նվազող մաս, և ամբողջը գումարվում է տալով 1-ը 10-ի արդյունք:

Փողի առաջարկի բազմապատկիչ: Մենք տեսնում ենք, որ գոյություն ունի բազմապատկիչ, որը գործում է պահուստների վրա: Դրամատնային համակարգին տրված պահուստների յուրաքանչյուր դոլարի դիմաց դրամատներն ի վերջո ստեղծում են լրացուցիչ ավանդների կամ դրամատնային փողի \$10:

Ճիշտ այնպես, ինչպես IX գլխում քննարկված բազմապատկիչը եկամուտը մեծացնում էր երեք անգամ՝ ստեղծելով ներդրված նոր դոլարին հավասար նոր խնայողություն, այստեղ փողը պետք է մեծանա 10 անգամ, այնպես որ նրա տասը տոկոսը հավա-

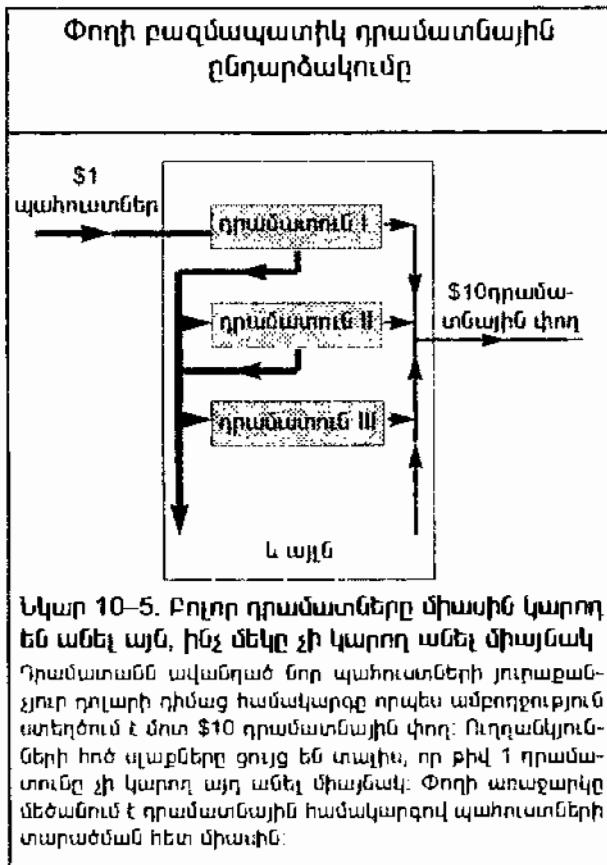
սարվի պահուստների այն նոր դոլարներին, որոնք սկսեցին շրջան: Ուշադրություն դարձրեք, որ M-ի ընդարձակման քվաբանությունը նման է «ծախսի բազմապատկիչի» քվաբանությանը, բայց դրանք մի շփոթեք: Բազմապատկումն այստեղ կատարվում է պահուստների քանակից դեպի ամբողջ M-ի քանակը, այն չի վերաբերում ներդրմանը կամ փողով ստեղծված լրացուցիչ արտադրանքին:

Նոր ավանդների հարաբերությունը պահուստների աճին կոչվում է փողի առաջարկի բազմապատկիչ: Այստեղ վերլուծված պարզ դեպքում փողի առաջարկի բազմապատկիչը հավասար է.

$$10 = \frac{1}{0,1} = \frac{1}{\text{պահանջվող պահուստի մասնաբաժին}}$$

Փողի առաջարկի բազմապատկիչը արտացոլում է այն տրամաբանությունը, որով դրամատները փող են ստեղծում: Ամբողջ դրամատնային համակարգը կարող է պահուստների սկզբնական աճը ձևափոխել նոր ավանդների կամ դրամատնային փողի բազմապատկի քանակության:

ԱՎԱՆԴԻ ՈՉՆԱԳՈՒՄ

Ավանդի ստեղծման գործընթացը էարդ է աշխատել նաև հակառակ ուղղությամբ, երբ պահուստների վատնումը փոքրացնում է դրամատնային փողը: Օգտակար է փողի ստեղծման ձեր ըմբռնումն ամրապնդել՝ մանրամասնորեն հետևելով, թե ինչ տեղի կունենա, եթե ԴՊԴ-ն պահուստներից ընդմիջտ ոչնչացնի \$2000, պետական պարտատոմս վաճառելով մի կնոջ, որն իր ընթացիկ հաշվից փող կհանի դրա դիմաց վճարելու համար: Ի վերջո դրամատնային համակարգի պահուստներից \$2000-ի հանումը \$20000 արժեքի ավանդներ է ոչնչացնում ամբողջ համակարգում:

ԱՎԱՆԴԻ ԱՏԵՂԾԱՆ ԵՐԿՈՒ ՍԱՅՄԱՆԱՓՈՎՈՒՄՆԵՐ

Իրական ֆինանսական համակարգը որոշ չափով ավելի բարդ է, քան մեր քննարկած դրամատնային գործի պարզ օրինակը: Մենք ցույց տվեցինք, որ դրամատանը պահված նոր պահուստների \$1000-ը ի վերջո կհանգեցնի դրամատնային ավանդների ամենաշատը \$10000 աճի: Ենթադրեցինք, որ նոր ամբողջ փողը յուրաքանչյուր փուլում որպես ընթացիկ հաշիվ է մնում դրամատնային համակարգի այս կամ այն դրամատանը, և որ ոչ մի դրամատուն ավելցուկային պահուստ չի ունենում: Տեսնենք, թե ինչ տեղի կունենա, եթե փողի որոշ արտափոս մտնի շրջանառության

մեջ կամ որոշ դրամատներ ունենան ավելցուկային պահուստներ:

Արտահոս ձեռքից-ձեռք շրջանառության մեջ: Հեարավոր է, որ ախանդների ընդարձակման շրջայում ինչ-որ տեղ որևէ աննաստ, որը վնարագիր է ստանում, միջոցները քողոյի ընթացիկ հաշվի վրա: Եւ կարող է որոշ քանակությամբ փող թողնել թվ-վածքի ամանի մեջ:

Հաշվից փողի այսպիսի հանումների ներգործությունը մեր վերլուծության վրա պարզ է: Երբ \$1000-ը մնաց դրամատային համակարգում, ապա ստեղծվեցին \$10000 նոր ավանդներ: Եթե \$100 դրամատներից արտահոսի շրջանառության մեջ, և միայն \$900-ի նոր պահուստներ մնան դրամատային համակարգում, ապա ստեղծված նոր ավանդները կլի-մեն \$9000 (\$900 X 10): Հետևաբար, 1-ը 10-ով բազմապատկումը տեղի կունենա միայն այն դեպքում, եթե դրամատներից պահուստների արտահոս տեղի չունենա:

Հնարավոր ավելցուկային պահուստներ: Մեր վերլուծությունն ընթանում էր այն ենթադրությամբ, որ առևտրային դրամատները տատաղիրեն հեռու-վում են օրինական պահուստի պահանջներին: Որևէ դրամատուն արդյոք չէ՞ր կարող պահել ավելի պահուստ, քան օրինական պահանջվող քանակը: Ենթադրենք, օրինակի համար, թե սկզբնական դրամատու-նը որոշեց \$900 պահել որպես լրացուցիչ պահուստ և ոչ թե փոխ տալ այն: Այդ դեպքում բազմապատկի ավանդի ստեղծման գործընթացը մեռյալ կետում կանգ կառնի առանց ավանդի որևէ ընդարձակման:

Այս որոշումը, իհարկե, անհմատ կլիներ դրամատան համար: Բանի որ դրամատունը պահուստներից շահ չի վաւատակում, նա կկորցնի \$900-ի շահի վնարումները: Բանի դեռ ներդրումների շահադրույքը զբոյից մեծ է, դրամատները ուժեղ խթան ունեն խուսափելու որևէ ավելցուկային պահուստ պահելուց:

Մեծ լծացման տարիներին շահադրույքներն ընկան մինչև տարեկան 0.12 տոկոսի, այնպես որ դրամատներն այդ ժամանակահատվածում պահում էին նշանակալի լրացուցիչ պահուստներ: Մեկ այլ իրավիճակ, որ կարող էր տանել լրացուցիչ պահուստների ստեղծման, կծագեր, եթե համերկրային պահուստը շահ վճարեր դրամատան պահուստների համար,

ինչպես որոշ բարեփոխիչներ առաջարկում էին: Այս դեպքում, եթե և պահուստները, և զանաքանային մուրհակները տարեկան վաստակելին 4, 6 կամ 10 տոկոս, դրամատները շահագրգռված չէին լինի ներդրելու կամ փոխ տալու իրենց ավելցուկային պահուստները:

Եթե պահուստների շահադրույքները մոտ լինեին շուկայական ներդրումների շահադրույքներին, ապա պահուստի օրինական պահանջներն այնչա շատ չէին նեղի դրամատներին, և փողի քաղաքականությունը կդատնար տնտեսության վերահսկման նվազ արդյունավետ միջոց: Այս պատճառով շատ տնտեսագետներ խիստ դեմ են դրամատային պահուստների դիմաց շուկայական շահադրույքներ վճարելուն:

Երբեմն դրամատներն ունենում են ավելցուկային պահուստներ: Այս դեպքում նրանց ավելցուկային պահուստները կարող են փոխ տալ այն դրամատներին, որոնք ունեն պահուստների պակասորդ: Ավելցուկային պահուստների քանակը սովորաբար ընդհանուր պահուստների շատ փոքր մասն է:

Պահուստի օրինական պահանջների 10 տոկոսի դեպքում պահուստները կբազմապատկվեն տասն անգամ դատնալով նոր ավանդներ: Ասակայն եթե սահած ավանդների մի մասը ցրվի արծույթի կամ ոչ փողային միջոցների ձևով կամ եթե դրամատները պահեն ավելցուկային պահուստներ, ավանդների ստեղծումը կշեղվի Ն/օրինական պահուստի մասնաբաժին) հաղաքերուսթյու-նից:

- Նենք քննարկեցինք փողի էությունը, փողի հատույցը շահի տեսքով, փողի պահանջարկը և ֆինանսական համակարգի դրամատային փողի առաջարկը: Վերջին բաժնում տեսանք, թե դրամատային պահուստների ներհույք ինչպես է տանում փողի բազմապատկի ընդարձակման: Այն, ինչ պատասում է փողի տնտեսագիտության լիարժեք ընկալման համար, համերկրային պահուստի համակարգի վերջու-ծությունն է: Հաջորդ գլխում կտեսնենք, թե համերկրային պահուստն ինչպես կարող է հմտորեն օգտագործել դրամատային պահուստները և դրանով մեծացնել կամ փոքրացնել փողի ամբողջական առաջարկը: Փողի առաջարկի և պահանջարկի մեր վերլուծությամբ զինված մենք կարող ենք ցույց տալ, թե փողի առաջարկն ինչպես է օգնում ազդելու արևող-րանքի, գնաճի և զբաղվածության վրա: *

ԱՍՓՈՒՈՒՄ

Ա. Փողի էությունը և շահադրույքները

1. Փողը այն ամենն է, որ ծառայում է որպես հանրորեն ընդունված փոխանակման միջոց կամ վճարամիջոց: Փողը նաև գործում է որպես արժեքի միավոր և կուտակման միջոց:
2. Փողի կիրառությունից առաջ մարդիկ ապրանքը փոխանակում էին ապրանքով՝ մի գործընթաց, որը կոչվում էր ապրանքափոխանակություն: Փողը ծագեց առևտուրը հեշտացնելու կարիքից: Վաղ ժամանակների փողը կազմված էր ապրանքներից, որոնք փոխարինվեցին բղթե և դրամատնային փողով: Ի տարբերություն այլ տնտեսական ապրանքների, փողը արժեքավորված է ըստ սոցիալական համաձայնության: Մենք փողը գնահատում ենք անուղղակի ձևով՝ ըստ այն բանի, թե նրանով ինչ կարելի է գնել և ոչ թե իր ուղղակի կիրառելիության համար:
3. Փողի զանգվածի վերլուծությունն այսօր չափազանց տարածված է տնտեսագետների և քաղաքականություն ստեղծողների շրջանում: Փողի առաջարկի լայնորեն օգտագործվող սահմանումներից մեկն է գործարքային փողը (M_1), կազմված արժույթից և ընթացիկ ավանդներից: Մեկ այլ կարևոր հասկացություն է լայնիմաստ փողը (M_2), որը ներառում է M_1 -ը գումարած մեծապես դյուրրիբացնելի «համարյա փողը», ինչպիսիք են խնայողական հաշիվները:
4. M -երի սահմանումները վերջին տասնամյակում փոփոխվել են ֆինանսական շուկաների արագ նորացումների հետևանքով: Այս զարգացումն ավելի է դժվարացնում փողի քաղաքականության վարումը, քանի որ փողի սահմանումները (և այսպիսով՝ փողի աճի թիրախները) երկիմաստ են դառնում, երբ նոր միջոցներ են հայտնվում:
5. Շահադրույքները փողի փոխառման գինն են և չափվում են յուրաքանչյուր փոխառված դոլարի դիմաց մեկ տարում հետ վճարված դոլարներով կամ տարեկան տոկոսներով: Մարդիկ կամավոր վճարում են շահադրույք, քանի որ փոխառված դրամական միջոցները նրանց հնարավորություն են ընձեռում գնելու ապրանքներ և կատարելու շահութաբեր ներդրումներ:
6. Շուկան ստեղծում է շահադրույքների լայն տեսականի: Այս շահադրույքները փոփոխվում են փոխառությունների պայմանների և մարման ժամկետի, ներդրման ռիսկի ու դյուրրիբացնելիության և առնչվող վարչական ծախսերի պատճառով:
7. Շահադրույքները սովորաբար աճում են գնաճի ժամանակաշրջաններում արտացոլելով այն փաստը, որ գների աճի հետ փողի գնողունակությունն ընկնում է: Ստացված շահը ապրանքների և ծառայությունների իմաստով հաշվելու համար օգտագործում ենք իրական շահադրույքը, որը հավասար է անվանական կամ փողային շահադրույքից հանած գնաճի չափը:
8. Փողի պահանջարկը տարբերվում է այլ պահանջարկներից: Փողը պահվում է իր անուղղակի և ոչ թե ուղղակի արժեքի համար: Բայց փողի պահվող քանակությունները սահմանափակ են, քանի որ միջոցները փողի և ոչ թե այլ ձևերով պահելն ունի այլընտրանքի գին՝ երբ փողը պահում ենք, մենք զոհաբերում ենք շահի եկամուտները:
9. Փողի պահանջարկը հիմնավորված է գործարքներ կատարելու անհրաժեշտությամբ և ապագայի համար միջոցներ ունենալու ցանկությամբ: Ամենակարևորը՝ գործարքային պահանջարկը, դրսևորվում է այն պատճառով, որ մարդիկ փողի կամ ընթացիկ հաշիվների կարիքն ունեն մուրհակները վճարելու ու ապրանքներ գնելու համար: Այսպիսի գործարքների կարիքները բավարարվում են M_1 -ի միջոց-

ցով և զլիավորուպես կապված են գործարքների արժեքի կամ անվանական ՀԱԱ-ի հետ: Մյուս միջոցները պահվում են բարձր եկամտաբերության, շահ բերող ընթացիկ հաշիվների ձևով՝ որպես ներդրողի տեղաբաշխված միջոցների գերապահով մաս:

Տնտեսագիտական տեսությունը կանխատեսում է և փորձառական տվյալներով հաստատում, որ փողի պահանջարկն զգայուն է շահադրույքների նկատմամբ՝ բարձր շահադրույքները հանգեցնում են M-ի ցածր պահանջարկի:

Բ. Դրամատնային գործ և փողի առաջարկ

10. Դրամատները առևտրային ձեռնարկություններ են, որոնք ձգտում են շահույթ վաստակել իրենց սեփականատերերի համար: Դրամատների կարևոր գործառույթներից մեկը համախորդների համար ընթացիկ հաշիվների ապահովումն է: Ժամանակակից դրամատներն աստիճանաբար զարգացել են հին ոսկերչական հաստատություններից, որոնցում պահպանվում էին փող և արժեքավոր իրեր: Ի վերջո ոսկերիչների համար ընդհանուր կարգ դարձավ ավանդների դիմաց պահել 100 տոկոսից պակաս պահուստներ. սա մասնակի պահուստով դրամատնային գործի սկիզբն էր:
11. Եթե դրամատները բոլոր ավանդների դիմաց պահեին 100 տոկոս կանխիկ փողային պահուստներ, ապա համակարգի մեջ կենտրոնական դրամատան կողմից նոր պահուստներ ներարկվելու դեպքում փողի բազմապատիկ ստեղծում չէր լինի: Կլիներ միայն 1-ը 1-ի փոխանակություն՝ փողի մի տեսակը մյուսով:
12. Այսօր դրամատներից օրինական կերպով պահանջվում է պահուստներ պահել իրենց ընթացիկ հաշիվների դիմաց: Սա կարող է լինել կամ կանխիկ փողի տեսքով կամ համերկրային պահուստում պահված շահ չբերող ավանդների տեսքով: Լուսաբանելու նպատակով մենք քննարկեցինք պահանջվող 10 տոկոս պահուստի մասնաբաժինը: Այդ դեպքում դրամատնային համակարգն ամբողջությամբ հանրային կամ մասնավոր փոխառուների և ավանդատուների հանրության հետ միասին, 10-ը 1-ի հարաբերությամբ դրամատնային փող է ստեղծում ՀՊՀ-ի կողմից՝ ստեղծված և դրամատնային համակարգում ինչ-որ տեղ ավանդադրված պահուստների յուրաքանչյուր դոլարի դիմաց:
13. Յուրաքանչյուր փողը դրամատուն ունի իր փոխառություններն ու ներդրումներն ընդարձակելու սահմանափակ կարողություն: Նա չի կարող փոխ տալ կամ ներդրել ավելի, քան ինքն ստացել է ավանդատուներից. նա կարող է փոխ տալ միայն դրա $\frac{9}{10}$ մասը:
14. Թեպետև ոչ մի դրամատուն միայնակ չի կարող իր պահուստներն ընդարձակել 10-ը 1-ի հարաբերությամբ, դրամատնային համակարգը որպես ամբողջություն դա կարող է անել: Առաջին անհատական դրամատունը, որն ստանում է \$1000 նոր ավանդներ, նոր ձեռք բերած կանխիկ փողի $\frac{9}{10}$ մասը փոխ է տալիս փոխառությունների և ներդրումների համար: Աս դրամատների երկրորդ խմբին տրամադրում է \$1000-ի $\frac{9}{10}$ -ը որպես նոր ավանդներ: Նրանք, իրենց հերթին, մեկ տասներորդը պահում են որպես պահուստ, իսկ $\frac{9}{10}$ -ը փոխ են տալիս որպես նոր եկամտաբեր միջոցներ: Դրա հետևանքով նրանց կանխիկ փողը գնում է դրամատների մի երրորդ խմբի, որոնց ավանդները մեծանում են \$1000-ի $\frac{9}{10}$ -ի ինը տասներորդ չափով. եթե մենք դրամատների հաջորդական բոլոր խմբերին հետևենք նվազող, երբեք չավարտվող շղթայում, ապա ամբողջական համակարգի համար կհայտնաբերենք նոր ավանդներ, հավասար

$$\begin{aligned}
 \$1000 + \$900 + \$810 + \$729 + \dots &= \$1000 \times [1 + 9/10 + (9/10)^2 + (9/10)^3 + \dots] \\
 &= \$1000 \left(\frac{1}{1-9/10} \right) = \$1000 \times \left(\frac{1}{0,1} \right) = \$10,000:
 \end{aligned}$$

15 Ավանդների ընդարձակման վերջնական սահմանին կհասնենք միայն այն դեպքում, երբ դրամատնային համակարգում թողնված նոր պահուստների յուրաքանչյուր \$1-ը համակարգում ինչ-որ տեղ կարողանա ապահովել \$10 ավանդ: Այդ ժամանակ համակարգի փոխ տալու հնարավորությունները սպառված են, և նա չի կարող հետագա ավանդներ ստեղծել մինչև ձեռք չբերվեն նոր պահուստներ: Դրամատնային փողի աճի և պահուստների աճի 10-ը 1-ի հարաբերությունը կոչվում է փողի առաջարկի բազմապատկիչ:

16 Տեղի ունի դրամատնային համակարգի նոր փողային պահուստների որոշ արտահոս դեպի արտադրամատնային շրջանառություն և դեպի ընթացիկ հաշիվներից բացի այլ միջոցներ: Այդ պատճառով էլ ստեղծվող նոր ավանդային հաշիվները \$10000-ի փոխարեն, ինչպես մեր նախորդ օրինակներում, կարող են լինել մի քիչ պակաս: Տարբերությունն առաջանում է համակարգից փողի կորուստների պատճառով:

Ավելին, դրամատունը կարող է օրինակաւորեն պահանջվող բանակությունից ավելի պահուստներ պահել: Այս հավելյալ պահուստները անակնկալ հայտնվում են, երբ դրանց շահադրույքը մոտենում է ապահով ներդրումների դրույքին:

Երբ նոր պահուստների մի մասը արտահոսում է դեպի ավանդային հաշիվներից բացի այլ միջոցներ, փողի ստեղծման կապը նոր պահուստների հետ կարող է շեղվել փողի առաջարկի բազմապատկիչով տրված 10-ը 1-ի բանաձևից:

ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԿՐԿՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ

<p>Փողի էությունը ապրանքափոխանակություն ապրանքային M_1, թղթադրամային M, դրամատնային M մետաղադրամներ, թղթադրամներ, ընթացիկ հաշիվներ M_1, M_2</p>	<p>կախված վճարման ժամկետից, դիսկի չափից, անփոխարկե- լիությունից, վարչական ծախսերից իրական և անվանական շահադրույքներ</p>	<p>շահը որպես փող պահելու ալլընտրանքային գին Դրամատնային գործ և փողի առաջարկ</p>
<p>Շահադրույքներ շահադրույք դիսկից գերծ շահադրույք շահադրույքի հավելավճարներ՝</p>	<p>Փողի պահանջարկ Փողի գործառույթները փողի պահանջարկի դրոդաշառածառները գործարքային պահանջարկ, միջոցների պահանջարկ</p>	<p>դրամատներ, ֆինանսական միջնորդներ դրամատնային պահուստներ (նկուղային կանխիկ փող և ավանդներ ԳՊԳ-ում) մասնակի պահուստով դրամատնային գործ փողի առաջարկի բազմապատկիչ</p>

ՀԱՐՑԵՐ ԲՆՆԱՐԿԱՆ ՀԱՄԱՐ

1. Սահմանեք M_1 -ը և M_2 -ը: Ի՞նչ է մտնում M_1 -ի մեջ: Ի՞նչն է մտնում M_2 -ի, բայց ոչ M_1 -ի մեջ: M_2 -ի յուրաքանչյուր բաղադրիչ կապե՞ք փողի պահանջարկի հիմքում ընկած գործոնների հետ
2. Թվարկեք և նկարագրեք փողի զարգացման փուլերը ապրանքափոխանակությունից մինչ դրամատնային փող: Եկարագրեք, թե ինչպես տեղի կունենար բնորոշ գործարքը յուրաքանչյուր փուլում: Ի՞նչ հաստատություններ և օրենքներ անհրաժեշտ կլինեին մի փուլից մյուսին անցնելու համար
3. Ենթադրենք, բոլոր դրամատները պահում են 100 տոկոսանոց պահուստներ: Կառուցեք 10-4(ա) և 10-6 աղյուսակների նոր տարբերակներ՝ 100 տոկոսանոց պահուստներ պահող դրամատնային համակարգի պահուստների \$1000 ավելացումն արտացոլելու համար: Այս դեպքում ո՞րն է պահուստի ավելացման վերջնական ներգործությունը:

- նր փողի առաջարկի վրա Դրամատները «փող» ստեղծում են.
4. Ենթադրենք, թե դրամատները ավանդների 20 տոկոսը պահում են որպես պահուստ և որ պահուստի \$200 հանվում է դրամատնային համակարգից: 10-4(ա) աղյուսակից վերականգնեք 10-6-ը: Հաշվեք փողի առաջարկի բազմապատկիչը երկրորդ եղանակով, օգտագործելով 4-րդ տողատակի ցույց տրված եղանակը:
  5. Ո՞րը կլինեն ստորև նշվածներից յուրաքանչյուրի ազդեցությունը փողի (M₁) պահանջարկի վրա (մնացած գործոնները թողնելով հաստատուն):
    - ա) Իրական ՀԱՆ-ի աճ
    - բ) Գների մակարդակի աճ
    - գ) Խնայողական հաշիվների և զանձարանային արժեթղթերի շահադրույքների մեծացում
    - դ) Դրամատներին ավանդային հաշիվների դիմաց շահ վճարելու հնարավորության ընձեռում
    - ե) Բոլոր գների, աշխատավարձերի և եկամուտների կրկնապատկում (կարո՞ղ եք ճշգրիտ հաշվարկել ներգործությունը փողի պահանջարկի վրա):
  6. 1937 թվականին՝ հուսալով մեծացնել M-ը, համերկրային պահուստը մեծացրեց դրամատնային պահուստները: Քանի որ շահադրույքները շատ ցածր էին (մեկ տոկոսի մոտավորապես 1/8 մասը), ավելցուկային պահուստները սրընթաց աճեցին, իսկ փողի առաջարկը գրեթե չփոխվեց: Բացատրեք, թե ինչու ցածր շահադրույքները խրախուսում են ավելցուկային պահուստների ստեղծումը, իսկ բարձր շահադրույքները չեն նպաստում դրանց ստեղծմանը: Բացատրեք, թե ինչու պահուստների փոփոխությունները կարող են փողի առաջարկի փոփոխությունների հետ սերտորեն կապված չլինել, երբ շահադրույքները գրոյին մոտ են:
  7. Փողը պահելու այլընտրանքի գինը հավասար է ապահով կարճաժամկետ միջոցների (ինչպիսիք են զանձարանային մուրհակները) բերած շահից հանած փողի շահադրույքը: Ո՞րն է հետևյալ խթանների ազդեցությունը ընթացիկ հաշիվներով փողը պահելու այլընտրանքի գնի վրա (ենթադրեք, որ պահուստի պահանջները ավանդների 10 տոկոսն են):
    - ա) Լաիսքան 1980 թվականը (երբ ավանդային հաշիվներն ունեին գրոյական շահ) շուկայական շահադրույքներն աճեցին 8-ից 9 տոկոսի:
    - բ) 1984 թվականին (երբ ընթացիկ հաշիվների առավելագույն շահը 5 տոկոս էր) շահադրույքներն աճեցին 3-ից 4 տոկոսի: 8-ից 9 տոկոսի:

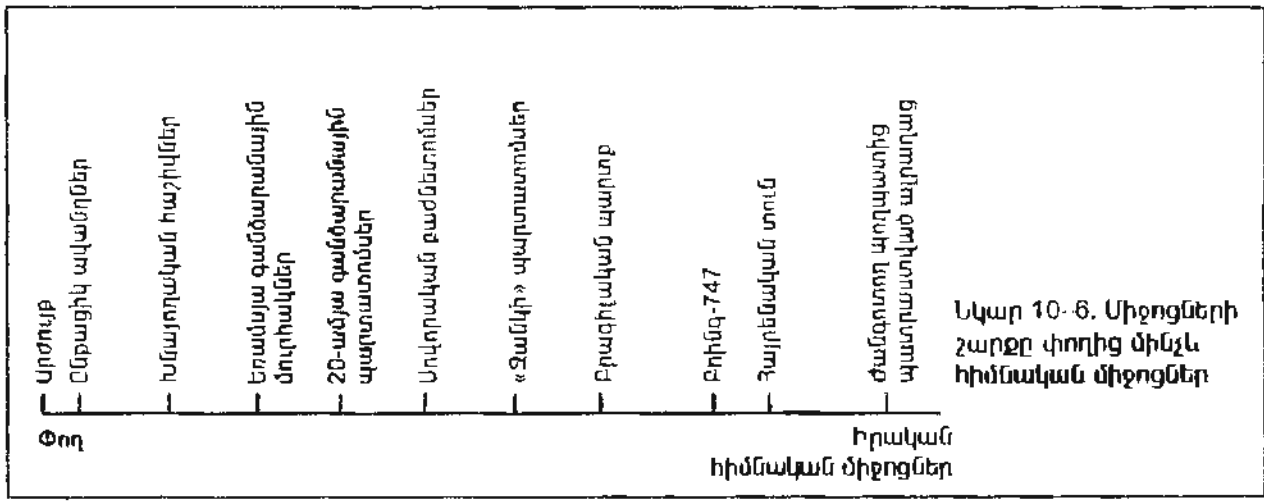
- գ) 1991 թվականին (երբ ընթացիկ հաշիվների շահադրույքները ապակարգավորվեցին) շուկայական շահադրույքներն աճեցին 3-ից 4 տոկոսի: 8-ից 9 տոկոսի:

Փողի պահանջարկը ձեր կարծիքով ինչպե՞ս կարծազանքեր շահի շուկայական փոփոխությանը վերոհիշյալ դեպքերից յուրաքանչյուրում, եթե փողի այլընտրանքի գնի նկատմամբ փողի պահանջարկի առածգականությունը լինի 0,2՝
8. Շահադրույքի վերաբերյալ խնդիրներ (սրանք միգուցե հաշվիչ պահանջեն):
  - ա) Դուք ներդրում եք \$2000 տարեկան 13,5 տոկոսով: Որքա՞ն կլինի ձեր ընդհանուր հաշվեկիռը 6 ամիս հետո.
  - բ) Ասում են շահը «բարդ» է, երբ դուք շահ եք վաստակում ձեզ արդեն վճարված շահի դիմաց, այսօրվա շահերի մեծ մասը բարդ է եթե դուք երեք տարով՝ տարեկան 10 տոկոս բարդ շահով ներդրում եք \$10000, ապա որքա՞ն է ամբողջ ներդրումը յուրաքանչյուր տարվա ավարտին.
  - գ) Դիտարկեք հետևյալ տվյալները՝ գների սպառողական համաթիվը 1977 թվականին 60,6 էր, իսկ 1981 թվականին 90,9: 1978 թվականից մինչև 1981 թվականը պետական արժեթղթերի շահադրույքներն էին՝ 7,2, 10,0, 11,5 և 14,0: Հաշվեք միջին անվանական և իրական շահադրույքները 1978-1981 թթ չորսամյա ժամանակաշրջանի համար
  - դ) Զանձարանային մուրհակները (Գ-մուրհակները) սովորաբար վաճառվում են զեղչված հիմունքներով, այն է՝ \$10000-ի 90-օրյա Գ-մուրհակը այսօր կվաճառվի մի գնով, որը վճարման ժամկետի լրանալու պահին՝ շուկայական շահադրույքով հաշված, կդառնա \$10000: Եթե շուկայական շահադրույքը տարեկան 6,6 տոկոս է, ինչպիսի՞ն կլինի \$10000-ի 90-օրյա Գ-մուրհակի գինն այսօր.
9. Բացատրեք, համարո՞ւմ եք արդյոք, որ ստորև նշվածներից յուրաքանչյուրը Միացյալ Նահանգներում պետք է դիտվի որպես ներդրման փողի առաջարկի (M₁) մաս. ճանապարհորդի վճարարները, խնայողական հաշիվները, մետրոյի ժետոնները, փոստային նամականիշերը, հաշվեկշռային վարկային քարտերը, կանադական ղոլարները:
10. Ենթադրենք՝ պահուստի օրինական պահանջները վերացված են Ի՞նչը կորոշեք դրամատնային համակարգի պահուստների մակարդակը: Ի՞նչ տեղի կունենար փողի առաջարկի բազմապատկիչի հետ այս իրադրության մեջ՝
11. Ենթադրենք, թե մի հսկա դրամատուն Ամերիկայի Հունոնգուզի դրամատունը, պահում է բոլոր

մարդկանց ընթացիկ ավանդները, որոնք ենթակա են օրինական 10 տոկոս պահուստի պահանջներին: Եթե լինել պահուստների ներարկում տնտեսության մեջ, կարող էր Հունոնգուզի դրամատուները փոխ տալ ավանդների քանակի ավելի քան 90 տոկոսը՝ իմանալով, որ նոր ավանդը հետ կգա իրեն: Դա արդյոք կփոխե՞ր վերջնական փողի առաջարկի բազմապատկիչը:

12. Այս գլխում փողը սահմանվում է որպես հանրորեն ընդունված և օգտագործվող փոխանակման միջոց: Ժամանակի ընթացքում որպես փող օգտագործվող միջոցները զարգացում են ապրել, և դժվար կլինի որևէ եզակի միջոց առանձնացնել

որպես «փողի առաջարկ»: Այսօր միջոցներն օժտված են «փող լինելու» տարբեր աստիճաններով՝ կախված այն բանից, թե դրանք արդյոք փաստացի ընդունված են որպես վճարման միջոց, և այն արագությամբ, որով դրանք կարող են փոխարկվել կանխիկ փողի: Դիտարկեք նկար 10-6-ի միջոցների շարքը՝ փողից մինչև իրական հիմնական ապրանքներ: Որտե՞ր է համերկրային պահուստը բաժանման գիծ տանում փողի (M_1) և այլ միջոցների միջև: Դուք որտե՞ր կտանեիք գիծը: Հորինե՞ք մի քանի նոր միջոցներ, տեղադրե՞ք շարքում և որոշե՞ք, թե պե՞տք է դրանք մտնեն M_1 -ի մեջ:

Նկար 10-6. Միջոցների շարքը փողից մինչև հիմնական միջոցներ

ԲԱԺՆԵՏՈՍՄԵՐԻ ՇՈՒԿԱՅԻ ՏԱՏԱՆՈՒՄՆԵՐԸ

Բաժնետոմսերի շուկան ընդամենը մի հայելի է, որը տալիս է տնտեսական վիճակի խորքային կամ հիմնական պատկերը:

Տոն Բեմեր Գոլդբերգ, *Սեժ աղետը* (1955 թ.)

Այս զլխում հանգամանորեն քննարկվեց փողի տնտեսագիտությունը, որը վճռորոշ է մակրոտնտեսական բաղադրականության ըմբռնման համար. Մակայն, ինչպես ցույց է տալիս 10Ա 1 աղյուսակը, տնային տնտեսությունները ներդրում են փողից բացի շատ այլ միջոցներով:

Տնային տնտեսությունների կողմից իրացվող ամենահրապուրիչ միջոցներից են սովորական բաժնետոմսերը (կամ ընկերակցությունների արժեթղթերը): Սրանք շատ անկայուն արժեթղթեր են, որոնց միջոցով մարդկանց հարստությունը ստեղծվում կամ չբանում է մի գիշերվա ընթացքում. 1980-ական թվականները ցուցադրեցին «շուկա խաղալու» վտանգները. Սկսելով 1982 թվականին, բաժնետոմսերի շուկան հաստատուն կերպով վեր բարձրացավ հինգ տարիների ընթացքում ձեռք բերելով համարյա 300 տոկոս: Նրանք, ովքեր բախտ կամ հեռատեսություն ունեին իրենց բոլոր միջոցները ներդրելու բաժնետոմսերի մեջ, մեծ քանակությամբ փող վաստակեցին: Շուկան գագաթնակետին հասավ 1987 թ. ամռանը. 1987 թ. հոկտեմբերի 19-ին «սև երկուշաբթի օրը», բաժնետոմսերի շուկան վեց ժամվա ընթացքում կորցրեց իր արժեքների 22 տոկոսը: Բաժնետոմսերի շուկաների ցնցումը կենդանի հիշեցում էր այն վտանգների մասին, որոնց ենթարկվում էք զնելով բաժնետոմսեր: Այնուամենայնիվ, 35 միլիոն ամերիկացիներ բաժնետոմսեր ունեն, նրանցից 3 միլիոնը \$10000-ից ցածր եկամուտներով: Ցածր եկամտով տնային տնտեսությունները փայտաբերի միայն փոքր մասն են կազմում, բայց այն փաստը, որ այսչափ մեծ թվով մարդիկ են ցանկանում իրենց հարստությունը ներդրել այս եղանակով, վկայում է հեռանկարում բաժնետոմսերի սեփականությունից շահույթ ստանալու գաղթակցության մասին:

Այս հավելվածում հետազոտում ենք բաժնետոմսերի շուկայի վարքի ժամանակակից տեսությունները: Բաժնետոմսերի շուկան մի տեղ է, որտեղ գնվում և վաճառվում են հանրային սեփականություն հանդիսացող ընկերակցությունների փայերը, ձեռնարկությունների սեփականության իրավունքները:

1990 թվականին Միացյալ Նահանգներում այս իրավունքների արժեքը գնահատվեց \$3 տրիլիոն: Սեժ տարվա վաճառքները կարող են հասնել \$2 տրիլիոնի:

Տնային տնտեսությունների ֆինանսական միջոցները		
	Յուրաքանչյուր դասում գումարային միջոցների տոկոսը	
Միջոցի դասը	1963	1988
Պոլարոլ նշված.		
Արժույթ և ընթացիկ ավանդներ (M ₁)	4,6	4,2
խնայողական հաշիվներ	14,3	21,0
Պետական արժեթղթեր	6,4	8,5
Այլք	3,3	2,2
Գործարարության սեփական միջոցներ		
Ընկերակցական	31,3	18,4
Ոչ ընկերակցական	25,7	19,8
Կենսաթոշակները հիմնադրաչափ և կյանքի ապահովագրության պահուստ		
	13,4	23,9
Այլք	1,0	1,9
Ամբողջը	100	100
Տնային տնտեսությունների գումարային միջոցներ (միլիարդ) \$1,641 \$12,139		
Աղյուսակ 10Ա 1. Կենսաթոշակային միջոցներն ու խնայողական հաշիվները տնային տնտեսությունների միջոցների ամենամեծ բաղադրիչներն են		
Աղյուսակը ցույց է տալիս, թե 1963 և 1988 թթ տնային տնտեսությունների ունեցվածքը ինչպես էր բաշխված ըստ տարբեր միջոցների ուշադրություն դարձրեք, որ արժեթղթերի բաժինը խիստ նվազել է, իսկ կենսաթոշակային միջոցներն ու խնայողական հաշիվները նշանակալիորեն աճել են: (Աղբյուրը՝ համերկրային պահուստի համակարգ)		

Բաժնետոմսերի շուկան մեր ընկերակցական տնտեսության ուշադրության կենտրոնն է:

Նյու Յորքի բաժնետոմսերի բորսան բաժնետոմսերի գլխավոր շուկան է, որտեղ հայտարարվում են հազարից ավել արժեթղթեր: Ամերիկայում բաժնետոմսերի փոքր բորսաներն ստեղծվեցին այն ժամանակ, երբ միջնորդները փողոցում միմյանց հանդիպում էին գնելու և վաճառելու համար ձեռքով նշաններ տալով պատուհաններից դուրս կախված գործակատարներին, որոնք գրանցում էին գործարքները: Միայն քսաներորդ դարում Ամերիկայում բաժնետոմսերի բորսաները տեղափոխվեցին շենքերից ներս:

Ամեն մի խոշոր ֆինանսական կենտրոն ունի բաժնետոմսերի բորսա: Գլխավորները գտնվում են Տոկիոյում, Լոնդոնում, Ֆրանկֆուրտում, Հոնկոնգում, Տորոնտոյում, Ցյուրիխում և, իհարկե, Նյու Յորքում: Բաժնետոմսերի բորսան շուկայական տնտեսության էությունն է: Երբ Արևելյան Եվրոպայի երկրները որոշեցին բորսային իրենց կենտրոնական պլանավորման սոցիալիստական համակարգերը, նրանց առաջին գործողություններից մեկն էր բաժնետոմսերի բորսայի ստեղծումը՝ ընկերակցությունների սեփականության իրավունքները գնելու և վաճառելու համար:

ՄԵԾ ԱՂԵՏԸ

Բաժնետոմսերի բորսաների և ֆինանսական շուկաների ուսումնասիրությունը հենվում է և՛ տնտեսության ուսումնասիրության, և՛ պատմության դասերի հանգամանալի ընթերցման վրա: Մի վնասաբեր իրողություն տասնամյակներ շարունակ սովոր է նետել բաժնետոմսերի բորսաների վրա. դա 1929 թ. խուճապն էր ու աղետը: Այս իրադարձությունը սկզբնավորեց 1930-ական թվականների երկարատև ու ցավազին մեծ լճացումը:

«Մոլեզին քսանական թվականները» ականատես եղան բաժնետոմսերի առասպելական ծաղկմանը, երբ ամեն ոք բաժնետոմսեր էր գնում կամ վաճառում: Այս կատաղի *ցլային* (աճող գներով) շուկայում գնումների մեծ մասը *տարբերությամբ* էր: Սա նշանակում է, որ \$10000 արժողության բաժնետոմսեր գնողը կանխիկ փողով վճարում էր գնի միայն մի մասը և փոխ էր առնում տարբերությունը՝ գնման համար որպես օժանդակ միջոց գրավ դնելով նոր գնված բաժնետոմսերը: Ի՞նչ նշանակություն ունի, թե դուք փոխ առնվածի դիմաց միջնորդին վճարել եք տարեկան 6, 10 թե 15 տոկոս, երբ մեկ օրում Օուլբորն Մոթորզը կամ Բեթլեհեն Աթիլը կարող էին թույլ արժեքի տասը տոկոսով:

Արկածախնդրական մուլգարությունն ունենում էր իր հետևանքները: Եթե մարդիկ գնում են հուսալով, թե բաժնետոմսերը կաճեն, նրանց գնման գործը

դրությունը վեր է թքցնում բաժնետոմսերի գները: Սա հանգեցնում է նրան, որ մարդիկ ավելի շատ են գնում, և գլխավորույթ պարք սկսում է կատարել մի նոր շրջան: Բայց, ի տարբերություն մարդկանց, որոնք թղթախաղ կամ գառ են խաղում, այստեղ ոչ ոք ակներկաբար չի կորցնում այն, ինչ հաղթողները շահում են: Իհարկե, պարզները բոլորը թղթի վրա են և կանհետանան, եթե բոլորը փորձեն այն կանխիկ փողի վերածել: Բայց ինչու՞ պետք է ինչ-որ մեկը ցանկանա վաճառել այսպիսի շահաբեր արժեթղթերը:

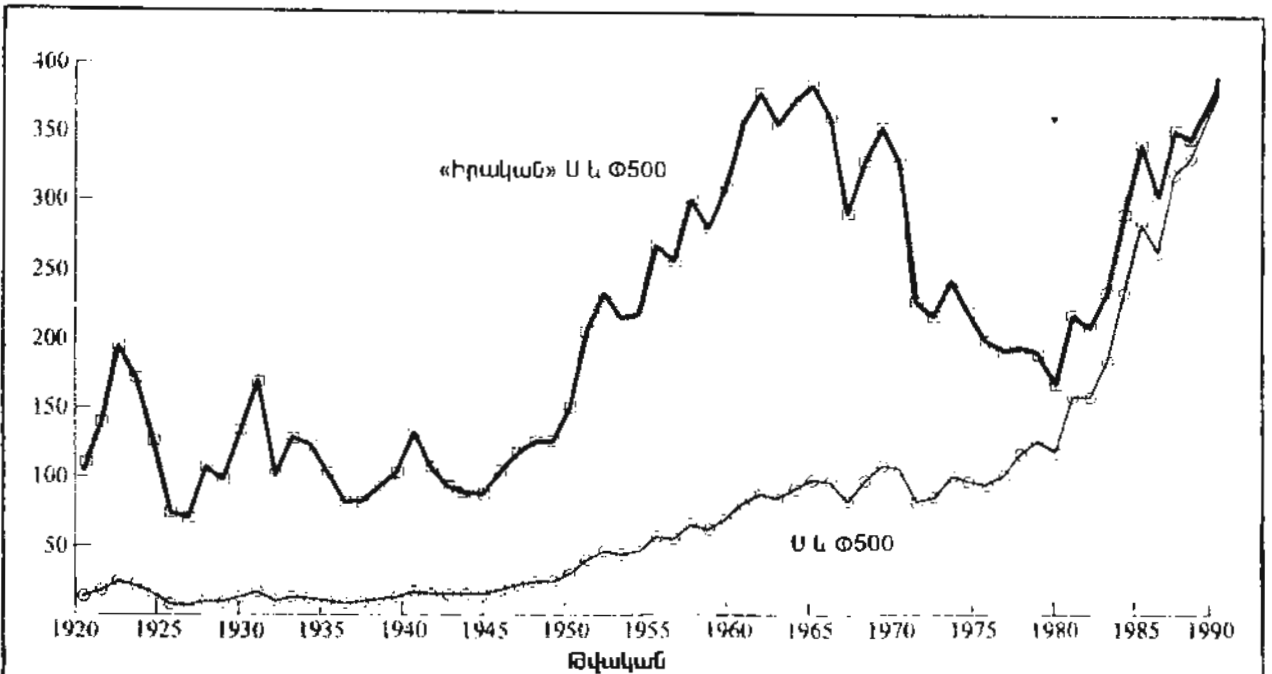
1920-ական թվականների բաժնետոմսերի բորսաների ծաղկումը մի դասական *արկածախնդրության պրաքսիս* էր: Գներն աճում էին ի հետևանս հույսերի ու երազանքների, և ոչ թե այն պատճառով, որ ընկերակցությունների շահույթներն ու շահաբաժիններն էին ճախրում: Աղետն եկավ 1929 թվականի «սև հոկտեմբերին»: Ցանցն ընկան բոլորը՝ և բարձրագույն լիզայի պրոֆեսիոնալները, և հասարակ սիրողները: Անդրյու Մեյլոնը, Ջոն Դ. Ռոկֆելլերը, Սպիտակ տան ինժեներ Նախագահը և Եյլի մեծ տնտեսագետ, պրոֆեսոր Իրվինգ Ֆիշերը:

1929 թվականին, երբ գետինը փախավ շուկայի տակից, ներդրողները՝ և մեծ, և փոքր, որոնք գնել էին տարբերությամբ, չէին կարողանում դրամական միջոցներն ի մի բերել՝ իրենց արժեթղթերի դիմաց պարտքերը փակելու համար, և շուկան էլ ավելի ընկավ: Ցլային շուկան վերածվեց *արքային* (կամ ընկնող գներով) շուկայի: Անկման խոր ժամանակաշրջանում 1933 թվականին, շուկան կորցրել էր 1929 թվականի իր արժեքի 85 տոկոսը:

Բաժնետոմսերի շուկայի հակումներին կարելի է հետևել բաժնետոմսերի գների համաթվի միջոցով, որն ընկերությունների բաժնետոմսերի գամբյուղի գների տեսակարար միջինն է: Սովորաբար հետաքրքրություն ներկայացնող միջինների մեջ են մտնում Դաու Ջոնսի արդյունաբերական միջինը՝ «ԴՋԱՆ» 30 մեծ ընկերությունների համար և Ստանդարտ և Փուրի համաթիվը՝ 500 ընկերությունների համար («Ս և Փ500»), որը ամերիկյան 500 ամենախոշոր ընկերակցությունների բաժնետոմսերի գների տեսակարար միջինն է:

Նկար 10Ա-1-ը ցույց է տալիս Ստանդարտ և Փուր 500-ի պատմությունը՝ սկսած 1920 թվականից: Լեռքի կորը ցույց է տալիս բաժնետոմսերի «անվաճական» գների միջինը, որը նշանակում է տվյալ տարվա փաստական միջինը: Վերևի կորը ցույց է տալիս բաժնետոմսերի «իրական» գինը: Դա անվաճակուն գինն է՝ բաժանած սպառողական գների համաթվի վրա, որը 1991 թվականին հավասար էր 1-ի:

Նկար 10Ա-1-ը ցույց է տալիս, որ 1933 թվականի դրամատնային ճգնաժամից հետո բաժնետոմսերի շուկան սկսեց վերականգնվել: Ըստ այս համաթվի,

Նկար 10Ա-1. Բաժնետոմսերի գների միակ երաշխիքն այն է, որ դրանք կտատանվեն

Բաժնետոմսերի գներն անվանական արտահայտությամբ, որոնց ցույց են տրված ներքևի կորով, ձգտում են բարձրանալ գնաճի հետ: Ստանդարտ և Փուրի համաթիվը (Ս Ա Փ 500), որը ցույց է տրված այստեղ, ներկայացնում է ամերիկյան 500 ամենամեծ ընկերությունների բաժնետոմսերի տեսակարար միջին գները:

Վերևի կորը ցույց է տալիս «Իրական Ս Ա Փ 500»-ը, որը Ս Ա Փ 500-ն է՝ շտկված սպառողական գների համաթիվի շարժերին համապատասխան Բուրդ ժամանակների ամենամեծ արժեքը եղել է 1968 թվականին, իսկ 1991թ. բաժնետոմսերի իրական գները միայն երկու անգամ էին գերազանցում լճացմանը նախորդած 1929 թվականի առավելագույն արժեքը:

բաժնետոմսերի իրական գները մինչև 1955 թվականը չեն վերականգնել իրենց 1929 թվականի մակարդակը: Ավելին, 1991 թվականի մակարդակը չնչին չափով էր ցածր բաժնետոմսերի 1968 թվականի իրական գներից, որոնք ամենաբարձուն էին բոլոր ժամանակներում¹:

Այդ ամենը որտե՞ղ է վերջանալու: Կա՞րողյոք կախարդական մի հայելի, որը ցույց տա բաժնետոմսերի գների շարժերը: Հենց սա է ժամանակակից ֆինանսների տեսության առարկան:

ԱՐԴՅՈՒՆԱԿԱՆ ՇՈՒԿԱՅԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ

Տնտեսագետներն ու ֆինանսագետ պրոֆեսորները երկար ժամանակ ուսումնասիրել են գներն այնպիսի

հայեցական շուկաներում, ինչպիսին բաժնետոմսերի շուկան է, և այնպիսի ապրանքների շուկաներում, ինչպիսին հացահատիկինն է: Նրանց եզրահանգումներն առաջացրել են մեծ հակասություններ և նույնիսկ զայրացրել են ֆինանսների շատ տեսաբանների: Այնուամենայնիվ, սա մի ապարեզ է, որտեղ փաստերը մեծ մասամբ հաստատել են տեսությունները:

Բաժնետոմսերի գների ժամանակակից տեսական տեսությունները խնդրվորվում են «արդյունավետ շուկաների տեսություն» խորագրի ներքո²: Հիմնական տեսությունն արտահայտելու եղանակներից մեկը սա է. *դուք չեք կարող կանխատեսանալ մեք հարթել շուկային*:

Մենք հենց հիմա կտեսնենք, թե ինչու է այս պնդումն ընդունելի. Առաջին՝ դիտարկենք նրա փաս-

¹ Մեծ լճացման առաջացման մեջ բաժնետոմսերի շուկայի դերի մանրամասն վերլուծությունը տրված է Ջոն Ջենեթ Գալբրեյթի «1929 թվականի մեծ աղետը» գրքում (Avon, New York, 1988) և Ջ. Բ. Քլեյբերգերի «Մուլագարություններ, խումպաներ և աղետներ» գրքում (Basic Books, New York, rev., 1989)

² Ֆինանսների տեսության մեջ «արդյունավետություն» օգտագործվում է այլ իմաստով. քան տնտեսագիտության մյուս բնագավառներում: Այստեղ «արդյունավետությունը» նշանակում է, որ իրագրությունը կանվում է արագորեն և ոչ թե «դետուրմենտ ստեղծում են առավելագույն արտադրանք»:

տական հիմքը. Տարիների ընթացքում եղել են փոշի սարքելու կանոնների կամ բանաձևերի բազմաթիվ ուսումնասիրություններ: Բնորոշ կանոններն են. «գնեք ամից երկու օր հետո» կամ «գնեք վատ լուրերի ժամանակ և վաճառեք լավ լուրերի ժամանակ»: Ավֆրեդ Բոուզի վաղ շրջանի մի ուսումնասիրության մեջ հետազոտված են բորսային միջնորդների համընդարարականները: Եւ ընտրել է, թե տարբեր բորսային միջնորդներ որքանով են հաջողակ եղել ելնելով նրանց ընտրած բաժնետոմսերի հատույցներից (ներդրված մեկ դոլարին ընկնող տարեկան ամբողջ եկամուտը՝ դոլարներով): Եւ ցույց է տվել, որ միջինում բորսային միջնորդի ընտրությունն ավելի ճիշտ է, քան՝ բաժնետոմսերի պատահական բաշխումը (կամ համակցությունը): Այս արդյունքը հանգեցրեց բաժնետոմսերի ընտրության *Սիզակ-թիրախ տեսությունը*:

Դուք կարող եք Սիզակով պատահականորեն հարվածել Ռուլ սթրիք ջոնկի որևէ կետի. դա նույնպես կարելի է համարել բաժնետոմսեր ընտրելու եղանակ: Բայց ավելի լավ է գնել ամեն ինչից մի քիչ, այնպես որ ունենաք բաժնետոմսերի շուկայի ամենատարբեր «համաքվերի» պորտֆել: Դրանով դուք հավանաբար ավելի շատ օգուտ կտանաք, քան ձեր ազգականը, որը հետևում է բորսայական միջնորդի խորհրդին: Ինչու՞: Որովհետև նա ստիպված է ծառայությունների համար վճարել միջնորդին, իսկ նրա բաժնետոմսերը միջինում չեն գերազանցի ձերին:

Այս դժգույն տեսակետը վերջին չորս տասնամյակների ընթացքում ընդհանուր առմամբ հաստատվել է հարյուրավոր հետազոտություններով: Երանց տված դասն այն է, որ դուք երբեք հարուստ չեք դառնա՝ հետևելով որևէ կանոնի կամ բանաձևի, այլ այն, որ ընդհանրապես այսպիսի կանոնները չեն կարող ավելի լավ արդյունք տալ, քան պատահականորեն ընտրված և բազմատեսակավորված բաժնետոմսերի բաշխումը:

ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏ ՇՈՒԿԱՅԻ ՏԵՍԱԿԵՏԻ ՏՐԱՍԲԱՆԱԿԱՆ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ֆինանսագետները երկար տարիներ վերլուծել են բաժնետոմսերի և պարտատոմսերի շուկաները՝ հասկանալու համար, թե ինչու պետք է գործի Սիզակ-թիրախ տեսությունը: Ինչու՞ լավ գործող ֆինանսական շուկաները բացառում են տևական ավելցուկային շահույթները Արդյունավետ շուկաների տեսությունը դա բացատրում է.

Արդյունավետ շուկան այն է, որտեղ ամբողջ նոր իրազեկությունը արագորեն ընկալվում է շուկայի մասնակիցների կողմից և անմիջապես ներառվում շուկայական գների կազմավորման մեջ: Օրինակ,

ենթադրենք, թե Լեյզի-Թ նավթային ընկերությունը հենց նոր նավթ է հայտնաբերել Ալյասկայի ծոցում. Այս իրադարձությունը հայտարարվում է երկուշաբթի առավոտյան ժամը 11:30-ին: Ե՞րբ Լեյզի-Թ-ի փայերի գինը կաճի: Արդյունավետ շուկայի տեսությունը պնդում է, որ այս նորությունը գների վրա կանդրադառնա անհապաղ: Շուկայի մասնակիցները կարծազանք են անմիջապես՝ համապատասխանորեն բարձրացնելով Լեյզի Թ-ի գինը: Կարճ ասած՝ ժամանակի ցանկացած պահին շուկաները վերջին մատչելի ամբողջ տեղեկագրությունն արդեն մարսել և մտքրել են բաժնետոմսերի կամ հացահատիկի գների կամ այլ մտացածին գների մեջ:

Դա նշանակում է, որ եթե դուք կարդում եք Ֆլորիդայում ուժեղ ստոնամանիքների մասին, դուք չեք կարող հարստանալ՝ ճաշի ընդմիջման ժամանակ գնելով նարնջի սառեցված հյութի պահուստներ. նարնջի հյութի գները բարձրացան այն րոպեին, երբ նորությունը հաղորդվեց և նույնիսկ՝ հնարավոր է, ավելի վաղ³:

Արդյունավետ շուկաների տեսությունը հավաստում է, որ շուկայական գները պարունակում են ողջ մատչելի իրազեկությունը. Դնարախոր չէ շահույթ ստանալ նայելով հին տեղեկագրությունը կամ նախորդ գների փոփոխությունների օրինակայինությունները:

ՊԱՏԱՅԱԿԱՆ ԵՐԵՎՈՒՅԹՆԵՐ

Արդյունավետ շուկայի տեսակետը կազմակերպված շուկաներում ապահովում է գների շարժերի վերլուծության մի կարևոր եղանակ: Այս մոտեցման շրջանակներում բաժնետոմսերի գների շարժերը պետք է բավական անկանոն տեսք ունենան. ինչպես պատահական երևույթներին՝ գրանցված որոշ ժամանակամիջոցի ընթացքում:

Գինը հետևում է *պատահական երևույթների* վարքին, երբ ժամանակի ընթացքում նրա փոփոխությունները բոլորովին անկանխատեսելի են: Օրինակ՝ գիր ու դուշ գցեք: Անվանեք գիրը «այլուս 1», իսկ դուշը՝ «մինուս 1»: Անուիետև գրանցեք 100 նետումների ընթացիկ արդյունքները: Գծեք այդ կախումը գծագրական թղթի վրա: Այդ կողմ պատահական երևույթ է պատկերում: Դիմա համեմատության հա-

3 Տեսաբանները փորձել են գնահատել գների հարմարեցման արագությունը այսպիսի արդյունավետ շուկաներում: Մի հետազոտություն գտնում է, որ եթե դուք ցանկանում եք Սեթթել \$100000, ապա շահույթ կարող եք ստանալ այն դեպքում միայն, եթե բաժնետոմսեր գնեք հանրությանը նոր տեղեկագրության հայտնի դառնալուց 30 վայրկյանի ընթացքում:

մար գծեք նաև Այբիեմի բաժնետոմսերի և Ստանդարտ և Փուր 500-ի համաթվի 100 օրվա շարժերի գծագիրը: Ուշադրություն դարձրեք, թե որքան նման են այդ երեք նկարները:

Ինչու՞ են մտացածին գները նմանվում պատահական երևույթների: Տնտեսագետները տրամաբանությամբ հանգել են հետևյալ ճշմարտությանը. արդյունավետ շուկայում բոլոր կանխատեսելի երևույթներն արդեն մտցված են գների մեջ. դա նոր իրազեկության հայտնվելն է՝ լինի դա ստոնամանիչը Ֆլորիդայում, պատերազմը Պարսից ծոցում կամ համերկրային պահուստի հաղորդումը փողի առաքարկի կրճատման մասին, որն ազդում է բաժնետոմսերի կամ ապրանքների գների վրա: Ավելին, նորությունը պետք է լինի պատահական և անկանխատեսելի (այլապես այն կլիներ կանխատեսելի և, հետևաբար՝ ոչ իսկական նորություն):

Ամփոփենք արդյունավետ շուկայի տեսությունը բացատրում է, թե ինչու բաժնետոմսերի գների շարժերը այսքան անկանոն տեսք ունեն. գներն արձագանքում են նորությունների, անակնկալների: Բայց անակնկալներն անկանխատեսելի իրադարձություններ են, ինչպես մետաղադրամի ընկնելը կամ եկող ամսվա փոթորիկը, որ կարող է շարժվել ցանկացած ուղղությամբ: Զանի որ բաժնետոմսերի գները շարժվում են ի պատասխան անկանոն իրադարձությունների, բաժնետոմսերի գներն իրենց շարժվում են անկանոն կերպով, ինչպես պատահական երևույթներ:

ԱՆԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Գոյություն ունեն արդյունավետ շուկայի տեսակետի չորս հիմնական առարկություններ:

1. Ենթադրենք՝ բոլորն ընդունում են արդյունավետ շուկայի փիլիսոփայությունը և դադարում են արագորեն յուրացնել տեղեկագրությունը: Եթե յուրաքանչյուրը ենթադրի, որ բաժնետոմսերի գները ճիշտ են արժեքավորված, կդադարեն արդյոք այդ գները ճշգրիտ լինել:
2. Սա լավ հարց է, բայց անհավանական է, որ բոլորը դադարեն գործել: Իրականում այն լուպին, երբ չափից մեծ թվով մարդիկ դադարեն նայել առաջ, շուկան կդադարի արդյունավետ լինել: Այդ դեպքում մենք կարող էինք շահույթներ ստանալ՝ գործելով հին իրազեկության հանստայն: Այնպես որ՝ արդյունավետ շուկան կայուն, ինքնակառավարվող հավասարակշիռ վիճակ է:
3. Որոշ մարդիկ ավելի արագաշարժ ու հմուտ են, քան մյուսները. ոմանք շատ փոքր ունեն տեղեկությունների վրա ծախսելու համար և դրանով փոքրացնելու անորոշ ապագայի ներգործություն:

Նր: Տրամաբանական է՞, որ նրանք ունենան ավելի բարձր շահույթներ:

Գոյություն ունեն իրար հետ մրցակցող այսպիսի շատ մարդիկ: Ուկլեյերները կարող են գնել եղած լավագույն ֆինանսական խորհրդատուին: Բայց այդպես կարող են վարվել մի շարք այլ մարդիկ և հաստատություններ: Մրցակցությունն ապահովում է արդյունավետության վճարագրերն ու հաշվեկշիռները և երաշխավորում նվազագույն ավելցուկային շահույթներ:

Ավելին, արդյունավետ շուկայի տեսությունը ենթադրում է, որ որոշ մարդիկ հատուկ հոտառությամբ և հետախույզներով անընդհատ բարձր հատույցներ կվաստակեն իրենց հմտությունների դիմաց՝ ճիշտ այնպես, ինչպես հոջակավոր կիսապաշտպաններն ու սպարանոները:

3. Պատմական անցքերին հետևող տնտեսագետները հարցնում են՝ արդյո՞ք ընդունելի է, որ բաժնետոմսերի գների սրընթաց տեղաշարժերը կարող են իսկապես արտացոլել նոր տեղեկագրությունը: Դիտարկենք բաժնետոմսերի շուկայում տոկոսային խիստ անկումը 1987 թվականի հոկտեմբերի 15-ից 19-ը: Ըստ արդյունավետ շուկայի տեսության, այդ անկումը պայմանավորված էր տնտեսական իրադարձություններով, որոնք կրճատեցին ընկերակցությունների ապագա վաստակների արժեքը: Որո՞նք էին այդ իրադարձությունները. Ջեյմս Թոբըն՝ էլլի համալսարանի նորեկան մրցանակակիր տնտեսագետը, մեկնաբանում է. «Զկան այնպիսի տեսանելի գործոններ, որոնք կարողանային 30 տոկոսանոց փոփոխություն կատարել բաժնետոմսերի արժեքի (այս չորս օրերի գների) մեջ»: Արդյունավետ շուկայի տեսաբանները լրում են այս քննադատության առջև:
4. Վերջապես, արդյունավետ շուկայի տեսությունը կիրառվում է անհատական բաժնետոմսերի և ոչ անհրաժեշտաբար ամբողջ շուկայի նկատմամբ: Որոշ տնտեսագետներ գտել են ապացույցներ, որ բաժնետոմսերի շուկայական գների մեջ կան երկարատև ինքնադարձելի տատանումներ: Ուրիշները հավատացած են, որ այս տատանումներն արտացոլում են ֆինանսական հասարակության ընդհանուր տրամադրության փոփոխությունները: Այս երկարատև տատանումները, հնարավոր է, ընկած են եղել 1920-ական թվականների ծաղկման հոգեբանության կամ 1930-ական թվականների անկումային մտածողության հիմքում:

Ասենք, թե վստահ էինք, որ բաժնետոմսերի ամբողջ շուկան շատ բարձր էր 1991 թվականին կամ շատ ցածր էր 1931 թվականին: Ի՞նչ կարող էինք անել: Սենք չէինք կարող անհատապես բավարար չափով բաժնետոմսեր գնել կամ վաճառել:

Ասենք, թե վստահ էինք, որ բաժնետոմսերի ամբողջ շուկան շատ բարձր էր 1991 թվականին կամ շատ ցածր էր 1931 թվականին: Ի՞նչ կարող էինք անել: Սենք չէինք կարող անհատապես բավարար չափով բաժնետոմսեր գնել կամ վաճառել:

ամբողջ ազգային տրամադրությունը հաղթահարելու համար: Այնպես որ՝ ելնելով մակրոտնտեսական հեռանկարից, շահարկող շուկաները կարող են ցուցաբերել վատատեսության կամ լավատեսության ալիքներ՝ առանց այնպիսի հզոր տնտեսական ուժերի առաջացման, որոնք կարող են շտկել տրամադրության այս տեսանկյունները:

ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ՈԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Շատ քիչ ֆինանսական տեսաբաններ են հակված ընդունելու այն տեսակետը, որ «պասիվ» ֆինանսական ռազմավարությունը լավագույն մոտեցումն է պարզապես գնել շուկայական համաթվերի մեջ ընդգրկված փայեր: Սակայն հետզհետե ավելի մեծ թվով հաստատություններ են հետևում «պասիվ» մոտեցմանը, և որոշ դրամատներ, ինչպես, օրինակ, Սան Ֆրանցիսկոյի Ռելզ Ֆարգոն, ընդունել են այս փիլիսոփայությունը և Ներկայումս միլիարդավոր դոլարներ են ներդրում պասիվ հաշիվների մեջ:

Որո՞նք են ֆինանսական շուկաների վարքի բազմաթիվ ուսումնասիրությունների և ֆինանսական խորհրդատուների դասերը.

- Մի հավատացեք այն մոտեցումներին, որոնք հավակնում են, թե գտել են հաջողության հասնելու կարճ ճանապարհը: Ղուք չեք կարող հարստանալ խորհրդակցելով աստղերի հետ (չնայած, անհավատալիորեն, որոշ ֆինանսական խորհրդատուներ իրենց հաճախորդներին մղում են դեպի աստղագուշակություն): Նախազգուշացումները, ի վերջո, ոչինչ չեն տալիս:
- Ուղ սրբիթի լավագույն ուղեղները միջինում չեն հաղթում (Դաու-Տոնսի, Ստանդարտ և Փուրի և այլն) միջիններին: Սա գարմանալի չէ: Երիտ է, մեծ փողի տնօրենները անհրաժեշտ փողն ունեն ամեն տեսակ ուսումնասիրությունների և պեղումների համար: Բայց նրանք բոլորը մրցակցում են իրար հետ:
- Այն ներդրողները, որոնք փոքրագույն հնարավոր

դիսկով ցանկանում են հասնել լավագույն հատույցի, ձեռք են բերում լայնորեն բաշխված սովորական բաժնետոմսեր: Նրանք կարող են գնել «համաթվային միջոցներ», որ բաժնետոմսերի ամրագրված բաշխումն է կառավարման և միջնորդության նվազագույն վարձերով: Նրանք կարող են սա համակցել բազմապիսի պարտատոմսերի և խնայողական հաշիվների հետ: Երկարատև հեռանկարում այսպիսի ռազմավարությունը հավանաբար տարեկան մի քանի տոկոսի հատույց կվաստակի գնածից վեր:

- Ներդրողները կարող են նաև մեծացնել իրենց սպասելի հատույցները, եթե նրանք պատրաստ են դիմելու ավելի մեծ ռիսկի: Որոշ բաժնետոմսեր իրենց բնույթով ավելի մեծ ռիսկ պահանջող են, քան մյուսները: Ներդրելով փոքր ընկերություններում և ավելի պարբերական բաժնետոմսերում՝ այնպիսի բաժնետոմսերում, որոնք համեմատաբար ավելի շատ են վեր ու վար անում, քան շուկան միջինում, ներդրողները, հնարավոր է, կարողանան միջին հաշվով, գերազանցել շուկային: Բայց գնորդ, գզուշացի, եթե շուկան ընկնի, դու այս ավելի ռիսկ պարունակող բաժնետոմսերից ընդհանուր առմամբ կտուժես միջինից ավելի շատ:

Եթե կարդալով այս ամենը, դուք դեռևս ցանկանում եք ձեր բախտը փորձել բաժնետոմսերի շուկայում, մի վախեցեք: Բայց անսացեք Ամերիկայի մեծագույն ֆինանսագետներից մեկի՝ Բեռնարդ Բարուիլի նախազգուշացմանը

Եթե դուք պատրաստ եք իրաժարվել մնացած ամեն ինչից և այնպիսի խնամքով, ինչպես բժշկականի ուսանողն է ուսումնասիրում աճատոմիան, ուսումնասիրել բաժնետոմսեր առաջարկող շուկայի և բոլոր հիմնական ընկերությունների ամբողջ պատմությունն ու ծագումնաբանությունը, եթե դուք կարող եք այս ամենն անել և, բացի դրանից, ունեք մեծ խաղամոլի անվիրող նյարդեր ու պայծառատեսի վեցերորդ զգայարան, ինչպես նաև աշյուծի քաջություն, ապա դուք ունեք հաջողության միայն ուրվականը:

ՉՍՎԵԼՎԱԾԻ ԱՄՓՈՓՈՒՄ

1. Բաժնետոմսերի շուկաները, որոնցից Նյու Յորքի բաժնետոմսերի բորսան ամենակարևորն է, այնպիսի տեղեր են, որտեղ գնվում և վաճառվում են ամենամեծ ընկերությունների սեփականատիրության իրավունքները: Բաժնետոմսերի գների պատմությունը հարուստ է կառաղի պտույտներով, ինչպիսին է 1929 թվականի մեծ աղետը: Եուկայական հակումներին հետևում են՝ օգտագործելով բաժնետոմսերի գների համաթվերը, ինչպիսիք են Ստանդարտ և Փուրի 500-ը կամ հանրածանոթ Դաու-Տոնսի արդյունաբերական միջինը:

2. Բաժնետոմսերի գների ժամանակակից տնօրեսագիտական տեսությունները, որպես կանոն, կենտրոնանում են արդյունավետ շուկաների դերի վրա: Արդյունավետ շուկան այն է, որտեղ իրազեկությունն պրագորեն կլանվում է բոլորսայական խաղամոլների կողմից և անմիջապես ներառվում շուկայական գների մեջ: Արդյունավետ շուկաներում չկան հեշտ շահույթներ: Երեկվա նորությունների, գների արդեն հնագած մեծությունների բնույթի, ընտրությունների կամ գործարարության պարբերաշրջանների վրա հիմնվելը ձեզ չի օգնի կանխատեսելու գների ապագա շարժերը:
- 3 Այսպիսով, արդյունավետ շուկաներում գներն արծագանջում են անակնկալ իրադարձություններին: Բանի որ դրանք իրենց էությանը պատահական են, բաժնետոմսերի գները և այլ շահարկող գները չարժվում են անկանոն կերպով, պատահական երևույթների նման:

ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԿՐԿՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ

Նյու Յորքի բաժնետոմսերի բորսա սովորական բաժնետոմսեր (ընկերակցական միջոցներ) Ստանդարտ և Փուլի 500	արդյունավետ շուկա բաժնետոմսերի գների պատահական փոփոխություն համաթվային հիմնապահուստ,	պասիվ ռազմավարություն քարո նորություններ, հին իրազեկություն և մտացածին գներ
--	--	---

ՀԱՐՑԵՐ ԸՆՆԱՐԿՄԱՆ ՀԱՄԱՐ

1. Ըստ արդյունավետ շուկայի տեսության, ի՞նչ ներգործություն կունենային հետևյալ իրադարձությունները Ջենեռլ Մոթորս-ի (ՋՄ) բաժնետոմսերի վրա
  - ա) Անսպասելի հաղորդագրություն, որ կառավարությունը պատրաստվում է ընդունել տնտեսության սահմանափակման նոր ծրագիր եկող հուլիսի 1-ից բարձրացնելով ընկերակցությունների հարկերը
  - բ) Հարկադրույքների բարձրացում հուլիսի 1-ից վեց ամիս անց այն բանից, երբ կոնգրեսն անդկացրեց համապատասխան օրենսդրությունը:
  - գ) Մասնագետների համար անսպասելի հաղորդագրություն, որ ԱՄՆ-ը եկող տարվանից սահմանափակում է ղևում ներմուծվող ճապոնական ավտոմեքենաների վրա
  - դ) (զ) կետի իրազեկումն գեկտեմբերի 31-ից կարգավորումներ մտցնելով:
2. Մի տնտեսագետ հետևյալ կերպ է մեկնաբանել բաժնետոմսերի գների կարուկ անկումը 1987 թ. հոկտեմբերին «Վերջին մի քանի օրերի ընթացքում չեն եղել այնպիսի իրադարձություններ, որոնք կարող էին տրամաբանորեն բացատրել «սև հոկտեմբերի» մոլազար վաճառքները: Գնաճի տեսության հաշիվը կարող է արդյունավետ շուկայի վարկածի հետ: Եթե դուք համաձայն եք այս մեքենաներ, ապա ի՞նչ կարող եք եզրակացնել վարկածի ճշտության մասին:
3. Նետեք մեկնադրամը 100 անգամ Համարեք դուշը որպես «պլուս 1», իսկ գիրը «մինուս 1»: Գրանցեք ամբողջ ընթացիկ արդյունքը: Կախումը պատկերեք գծագրական թղթի վրա: Էս պատահական երևույթ է (նրանք, ովքեր ունեն համակարգչի հնարավորություն, դա կարող են անել համակարգչի ծրագրով, պատահական թվերի սովիչով և գծագրիչի միջոցով)

Կյնուհետև գրանցեք ձեր կողմից նախընտրելի ընկերության բաժնետոմսերի վերջնական գները մի քանի շաբաթվա ընթացքում (կամ դրանք դուրս գրեք թերթի հին համարներից): Գծեք գնի և ժամանակի կախումը կարող եք փոփոխությունների վարքերի միջև որևէ տարբերություն տեսնել: Երկուսն էլ նման են պատահական երևույթների:

ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԴՐԱՄԱՏՆԱՅԻՆ ԳՈՐԾ ԵՎ ՓՈՂԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Մարդկության պատմության ամենասկզբից ի վեր կատարվել են երեք մեծ հայտնագործություններ՝ կրակը, անիվը և կենտրոնական դրամատոնային գործը

Ռիչլ Ուոլթերս

Նախորդ գլխում սովորեցինք փողի եզակի հատկությունները: Ինչպես ծնակերպել է ֆրանսիացի տնտեսագետ Ֆրեդերիկ Բասիաթը. «մարդիկ չեն սնվում դրամով, նրանք ոսկին չեն հագնում և արծաթով չեն տաքանում: Մարդիկ փողը պահում են, քանի որ նա հեշտացնում է առևտուրն ու փոխանակությունը»:

Այս գլխում փողի առաջարկի քննարկումը շարունակվում է կենտրոնական դրամատոնային գործի առաջադրանքները վերլուծելու միջոցով: Համերկրային պահուստի համակարգը Միացյալ Նահանգների կենտրոնական դրամատունն է և որևէ առաջնային գործառույթը դրամատոնային պահուստների առաջարկի իսկողությունն է: Այս գործունեությունը կարգավորում է երկրի փողի առաջարկը և վարկի պահանջները, որոշում շահադրույքների մակարդակը: Յուրաքանչյուր երկիր ունի կենտրոնական դրամատուն, որը պատասխանատու է իր երկրի փողի հարցերը կարգավորելու համար:

Համերկրային պահուստի համակարգի նպատակը ազգային արտադրանքի հաստատում աճն ու ցածր գործազրկությունն է: Նա զնաճի երդվյալ բշնամին է: Եթե ընդհանուր պատանջարկը ավելցուկային է, և բարձր գներ են առաջարկվում, համերկրային պահուստի խորհուրդը կարող է պակասեցնել փողի առաջարկի աճը՝ այդպիսով դանդաղեցնելով ընդհանուր պահանջարկն ու արտադրանքի աճը: Եթե գործազրկությունը բարձր է և գործարարությունը նվազում է, ապա համերկրային պահուստի համակարգը կարող է փողի առաջարկը մեծացնել այդպիսով մեծացնելով ընդհանուր պահանջարկն ու արտադրանքի աճը: Այս գլխի երկրորդ կեսում կտեսնենք, թե հատկապես համերկրային պահուստի համակարգն ինչպես կարող է իր հնարավորություններն օգտագործել այս նպատակներն իրականացնելու համար:

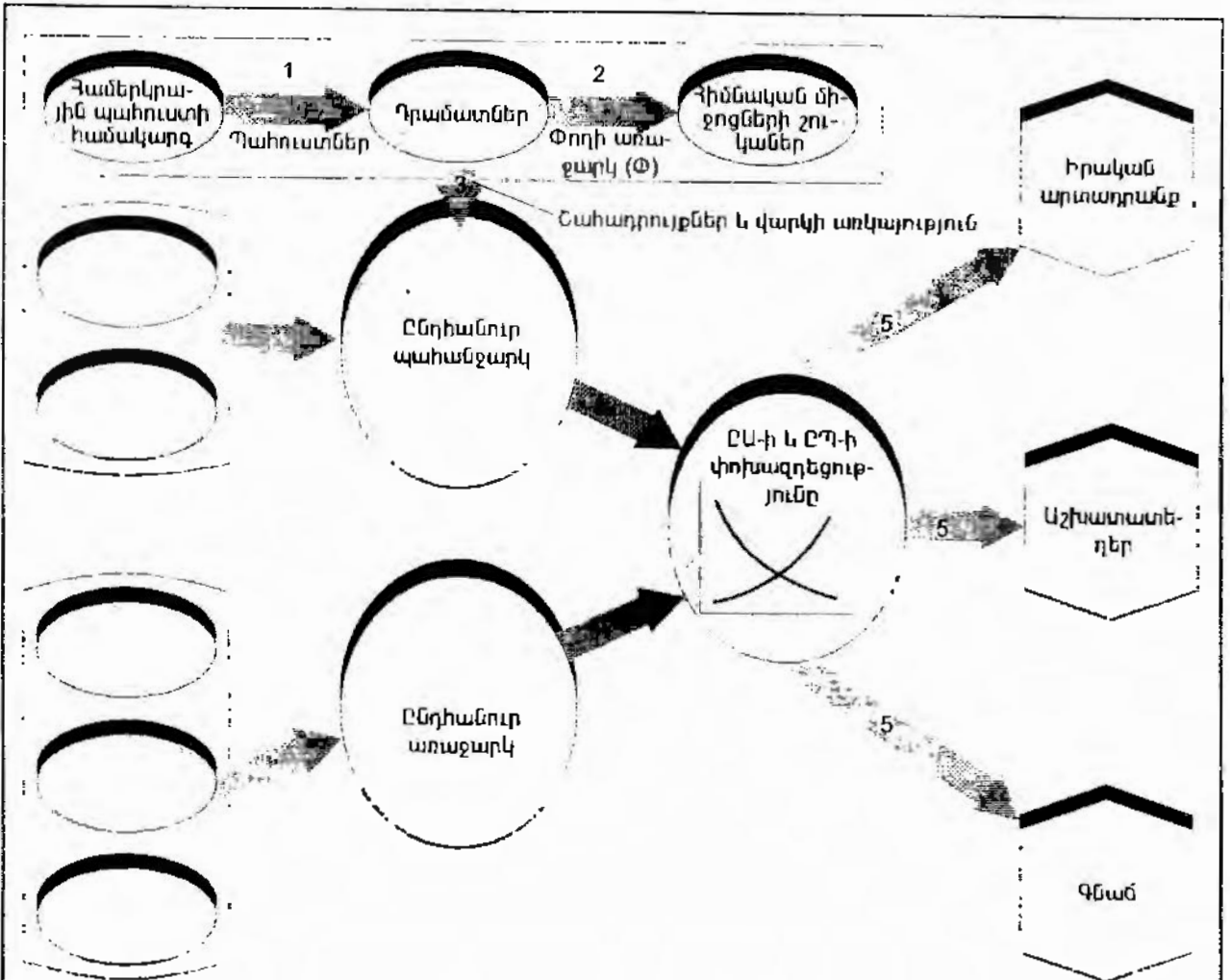
Ա. ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԴՐԱՄԱՏՆԱՅԻՆ ԳՈՐԾ ԵՎ ՀԱՄԵՐԿՐԱՅԻՆ ՊԱՅՈՒՍՏԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳ

ՀԱՄԵՐԿՐԱՅԻՆ ՊԱՅՈՒՍՏԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ

Նկար 11-1-ը ցույց է տալիս կենտրոնական դրամատոնային գործի դերը տնտեսության մեջ և պատկերում է նրա առջուկները դրամատոնների և հիմնական միջոցների շուկաների հետ, որտեղ որոշվում են շահադրույքները և վարկի անկայությունը: Այս բաժնում մենք վերլուծում ենք, թե ՀՊԳ-ն ինչպես է իր միջոցները դրամատոնային պահուստները, զեղչադրույքները և այլն, հմտորեն կիրառում փողի առաջարկը որոշելու համար:

ՀԱՄԵՐԿՐԱՅԻՆ ՊԱՅՈՒՍՏԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ

Պատմություն: Տասնիններորդ դարի ընթացքում Միացյալ Նահանգներում տարափի պես տեղում էին դրամատոնային խուճապները: Խուճապներ էին ծագում, երբ մարդիկ հանկարծ փորձում էին իրենց դրամատոնային ավանդները վերածել կանխիկ փողի: Գալով դրամատուն նրանք պարզում էին, որ կանխիկ փողի առաջարկն անբավարար է, քանի որ այն սահմանափակ էր և ավելի քիչ, քան դրամատոնային ավանդները: Առաջանում էին դրամատոնների անվճար

Նկար 11-1. Հայացք հեռվից, քն փողի քաղաքականությունն ինչպես է ազդում արտադրանքի և գնաճի վրա

Այս գծապատկերը ցույց է տալիս այն քայլերը, որոնցով համերկրային պահուստի համակարգի քաղաքականությունը ներգործում է տնտեսական գործունեության վրա (1)-ը փոփոխություն է պահուստներում, որը հանգեցնում է (2)-ին՝ փոփոխություն M-ում, որը հանգեցնում է (3)-ին՝ փոփոխություններ շահադրույքներում և վարկի պայմաններում: (4)-ում ԸՊ-ն փոխվում է ներդրումների և շահի

Ուղղմանը այլ զգայուն ծախսերի հակազդմամբ: (5)-ում հետևում են արտադրանքի, զբաղվածության և գնաճի փոփոխությունները:

Սակայն հիշեք, որ փողի քաղաքականությունը միակ միջոցը չէ: Ստանդով վճռական՝ չորրորդ փուլը, ֆինանսական քաղաքականությունն ընդգրկվում է ընդհանուր պահանջարկի շրջանի մեջ:

րունակություն և տնտեսական անկումներ: 1907 թ. ահավոր խուճապից հետո ծավալված բանավեճերն ու քննարկումները հանգեցրին համերկրային պահուստի համակարգի ստեղծմանը 1913 թվականին: Համերկրային պահուստի համակարգը բաղկացած է համերկրային պահուստի 12 տարածաշրջանային դրամատներից, որոնք գտնվում են Նյու Յորքում, Չիքագոյում, Ռիչմոնդում, Պալլասում, Սան

Ֆրանցիսկոյում և այլ մեծ քաղաքներում: Տարածաշրջանային փուլված կառուցվածքն ամբոխահաճ դարաշրջանում սկզբնապես ծրագրված էր երաշխավորելու, որ տարբեր տարածքներ իրենց խոսքն ունենային դրամատնային հարցերում և խոյս տրվեր վաշինգթոնում կամ արևելյան ափի հաստատությունների դրամապանների ձեռքին կենտրոնական դրամատնային իրավասությունների չափազանց մեծ

կենտրոնացումից: Այսօր համերկրային պահուստի յուրաքանչյուր դրամատուն վարում է դրամատնային գործառնություններ և վերահսկում իր տարածաշրջանի դրամատները:

Ո՞վ է կառավարում: Համերկրային պահուստի կորիզը համերկրային պահուստի համակարգի **կառավարիչների խորհուրդն** է, որը բաղկացած է երկրի նախագահի կողմից նշանակվող և սենատի կողմից հաստատվող յոթ անդամներից, որոնք ծառայում են մեկը մյուսին մասնակիորեն համընկնող ժամանակաշրջաններ՝ յուրաքանչյուրը 14 տարի տևողությամբ: Խորհրդի անդամները սովորաբար դրամապաններ կամ տնտեսագետներ են և աշխատում են լրիվ դրույքով:

Համերկրային պահուստի համակարգում որոշումներ ընդունող գլխավոր մարմինը **բաց շուկայի համերկրային հանձնախումբն** է (ԲՇՀԴ): ԲՇՀԴ-ի քվեարկության իրավունք ունեցող 12 անդամների թվում են յոթ կառավարիչներ՝ գումարած տարածաշրջանային համերկրային պահուստի դրամատների հինգ նախագահներ: Այս առանցքային խումբը վերահսկում է ժամանակակից փողի քաղաքականության մեջ ամենակարևոր և հաճախ օգտագործվող միջոցը՝ դրամատնային պահուստների առաջարկը:

Այս ողջ համակարգի գագաթնակետին կառավարիչների խորհրդի նախագահն է, այս պահին՝ տնտեսագետ Ալան Գրինսպինը: Նա նախագահում է խորհրդում և ԲՇՀԴ-ում, հանդես գալիս որպես ԳՊՀ-ի խոսնակ և փողի քաղաքականության վրա հսկայական իշխանություն ունի: Նրան հաճախ և տեղին անվանում են «Ամերիկայի երկրորդ ամենահզոր մարդը»՝ արտացոլելով փողի քաղաքականության միջոցով ողջ տնտեսության վրա ազդելու նրա կարողությունը:

Թեև ԳՊՀ-ն ձևակերպում ցրված կառուցվածք ունի, մոտիկից դիտողները գտնում են, որ իշխանությունը բավական կենտրոնացված է: Համերկրային պահուստի խորհուրդը, որին հավաքների ժամանակ միանում են համերկրային պահուստի 12 տարածաշրջանային դրամատների նախագահները, գործում է համերկրային պահուստի համակարգի նախագահի ղեկավարության ներքո՝ ձևավորելով և իրականացնելով փողի քաղաքականությունը: Համերկրային պահուստի համակարգի ոչ պաշտոնական կառուցվածքը ցույց է տրված 11-2 նկարում:

Անկախություն: Ուսումնասիրելով ԳՊՀ-ի կառուցվածքը, կարելի է հարց տալ. «Իշխանության երեք ծյուղերից որի՞ն է պատկանում ԳՊՀ-ն»: Պատասխանն է. «Ոչ մեկին: Օրենքով 12 տարածաշրջանային դրամատները մասնավոր են: Իրականում ԳՊՀ-ն գործում է որպես անկախ պետական գործակալություն»:

Նկար 11-2. Փողի քաղաքականության գլխավոր վարողները

Համերկրային պահուստի համակարգի իշխանությունը լիազորված է երկու մարմնի: Յոթ անդամ ունեցող կառավարիչների խորհուրդը հաստատում է գեղջարկության փոփոխությունները և սահմանում պահուստի պահանջները: Տասնինը անդամ ունեցող ԲՇՀԴ-ն ղեկավարում է դրամատնային պահուստների սահմանումը: Երկու հանձնախմբերին ուղղություն է տալիս կառավարիչների խորհրդի նախագահը:

Յուրաքանչյուր քառանկյան չափը ցույց է տալիս այդ անձի կամ խմբի հարաբերական իշխանությունը: Ուշադրություն դարձրեք նախագահի քառանկյան չափին. Տարբեր անձանց հարաբերական կարողությունը գծագրված է հինգ ընդունելով ԳՊՀ-ի նախկին կառավարիչ Շերման Սայգլի *Managing the dollar* (Norton, New York, 1973) գիրքը:

Թեև անվանապես համերկրային պահուստը համակարգի անդամ առևտրային դրամատներին պատկանող մի ընկերակցություն է, նա, փաստորեն, պետական գործակալություն է: ԳՊՀ-ն անմիջականորեն հաշվետու է կոնգրեսին: Նա ուշադիր լսում է նախագահի խորհուրդը և եթե երբևէ շահույթ ստանալու և պետական շահին հետամուտ լինելու միջև որևէ հակասություն է առաջանում, ապա առանց տատանվելու գործում է հօգուտ պետական շահի: ԳՊՀ-ին բույլատրվում է արժույթ տպագրել, ի հատուցումն որի նա պահում է շահ բերող պետական արժեթղթեր: Այս գործունեության շնորհիվ ԳՊՀ-ն տարեկան միլիարդավոր դոլարների շահույթ է ստանում: Սակայն, որպես նրա պետական առաքելության արտացոլում, որոշակի մակարդակից բարձր շահույթն անցնում է ԱՄՆ-ի կառավարությանը:

Համերկրային պահուստը նախ և առաջ *անկախ* գործակալություն է: Ուշադրությամբ լսելով կոնգրեսին ու նախագահին և անգամ հաշվի առնելով ընտրությունների արդյունքները, վերջում կառավարիչների խորհրդի և ԲՇՀՀ-ի անդամները, ելնելով ազգային տնտեսական շահերի վերաբերյալ իրենց տեսակետներից, որոշում են փողի քաղաքականությունը: Որա արդյունքում համերկրային պահուստի և գործադիր մարմնի միջև երբեմն հակամարտություն է առաջանում: Ուեզվելտի, Տոնսոնի, Քարտերի, Ռեյզանի և Բուշի վարչակազմերը բոլորն էլ ժամանակ առ ժամանակ ԳՊՀ-ի քաղաքականության հասցեին խիստ խոսքեր են ասել: ԳՊՀ-ն քաղաքավարությամբ լսել է, սակայն նախագահը չի կարողացել համերկրային պահուստին ստիպել տեղի տալ իր ցանկություններին:

Ժամանակ առ ժամանակ վիճաբանություններ են տեղի ունենում, թե ԳՊՀ-ն չափազանց անկախ է: «Ինչպե՞ս կարող է ժողովրդավարությունը թույլ տալ, որ մասնավոր դրամատների մի խումբ դրամապաններ վերահսկեն փողի քաղաքականությունը», – հարցնում են քննադատները: ՌՎ, – հարցնում են նրանք, – համերկրային պահուստին լիազորություն տվեց 1980 թ. շահադրույքները բարձրացնել 20 տոկոսի: Ռոտե՞ղ կարող ենք կարգալ, որ համերկրային պահուստը լիազորված է վարել սուղ փողի քաղաքականություն և առաջացնել տնտեսական անկուններ: Չպե՞տք է արդյոք փողի քաղաքականությունը հաստատվի կոնգրեսում՝ ընտրված ներկայացուցիչների կամ գործադիր մարմնի կողմից:

Այս հարցերը ճիշտ պատասխան չունեն: Մի կողմից՝ անկախ կենտրոնական դրամատունը ազգային արժույթի արժեքի երաշխավորն է և սաստկացող գնաճի դեմ լավագույն պահապանը: Ավելին, անկախությունը երաշխավորում է, որ փողի քաղաքականությունը չայլաներվի՝ ծառայելով կուսակցական քաղաքական նպատակների: Անկախությունը համերկրային պահուստին ազատություն է տալիս ձեռնարկել քիչ ժողովրդականություն վայելող այնպիսի քայլեր, ինչպիսին է, օրինակ, պայքարը գնաճի դեմ: Մինչդեռ իշխանության ընտրովի մարմնի ներկայացուցիչները միշտ չէ, որ իրենց պաշտոնները կզոհաբերեն հանուն հեռանկարային տնտեսական բարեկեցության:

Մինևույն ժամանակ, քանի որ համերկրային պահուստի փողի քաղաքականության իրականացնողները այդքան հեռու են քաղաքական գործընթացից, սոցիալական և տնտեսական իրականության հետ կապը կարող են կորցնել: Կոնգրեսականները ստիպված են պարբերաբար երես առ երես հանդիպումներ ունենալ աշխատանքը կորցրած ավտոմեքենաշինարարների և սնանկացած ազարակատերերի հետ,

մինչդեռ վաշինգթոնում գտնվող համերկրային պահուստի խորհրդի շենքում այսպիսի խմբերի հետ առնակատումներ հազվադեպ են պատահում:

Համերկրային պահուստի համակարգի անկախության շուրջը տեղի ունեցող բանավեճը ոչ նոր է, ոչ էլ երկրորդական: Բանավեճի մշտական թեմաներն են. խորհրդի կազմի փոփոխության առաջարկները, կոնգրեսի կամ գործադիր իշխանության ներկայացուցիչների կողմից ԲՇՀՀ-ի գործունեության վրա հսկողություն սահմանելը կամ յուրաքանչյուր նոր նախագահին իրավունք տալ, որ ինքը նշանակի կառավարիչների խորհրդի իր նախագահին:

Համերկրային պահուստի կառուցվածքը կարող ենք անփոփել հետևյալ կերպ.

Վաշինգթոնում գտնվող համերկրային պահուստի խորհուրդը 12 դրամատների հետ միասին կազմում է մեր ամերիկյան կենտրոնական դրամատունը: Յուրաքանչյուր ժամանակակից երկիր ունի կենտրոնական դրամատուն: Նրա առաքնային առաքելությունը երկրի փողի առաջարկի ու վարկային սթայմանների վերահսկողությունն է:

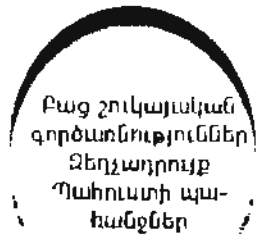
ՀԱՍԵՐԿՐԱՅԻՆ ՊՎՅՈՒՄՏԻ ԳՈՐԾՎՈՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵՐԱՎՅՈՒՄ

Իրականում ԳՊՀ-ն ինչպե՞ս է կառավարում փողի առաջարկը: Այս հարցին պատասխանելիս օգտակար է աշխարհին նայել համերկրային պահուստի տեսանկյունից: Նկար 11-3-ը ցույց է տալիս համերկրային պահուստի գործառնությունների տարբեր փուլերը: Համերկրային պահուստն իր ձեռքի տակ ունի քաղաքականության մի շարք միջոցներ, որոնք կարող են ներգործել որոշակի միջանկյալ թիրախների վրա (ինչպիսիք են պահուստները, փողի առաջարկը և շահադրույքները): Այս միջոցներով կատարվող նրա բոլոր գործառնությունները նպատակաուղղված են օգնելու առողջ տնտեսության վերանական նպատակներին՝ ցածր գնաճին, արտադրանքի արագ աճին և ցածր գործազրկությանը: Մեր վերլուծության մեջ փոփոխականների այս երեք խմբերի պարզորոշ տարանջատումը կարևոր է:

Փողի քաղաքականության երեք հիմնական միջոցներն են.

- *Քաց շուկայական գործառնությունները* պետական պարտատոմսերի առք ու վաճառքը:
- *Ձեռչաղրույքի քաղաքականությունը*՝ շահադրույքի սահմանումը, որը կոչվում է գեղջադրույք, և որով դրամատները կարող են համերկրային պահուստի համակարգից պահուստներ փոխառել:

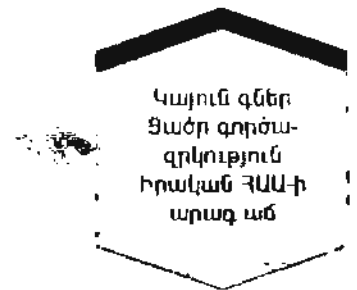
Աշխարհը համերկրային պահուստի աչքերով

Միջոցներ

Միջանկյալ թիրախներ

Վերջնական նպատակներ

Նկար 11–3. Մինչդեռ համերկրային պահուստը հետապնդում է այնպիսի վերջնական նպատակներ, ինչպիսիք են կայուն գները, նրա գործառնությունները սառճաճամկետ հեռանկարում կենտրոնանում են միջանկյալ թիրախների վրա

Փողի քաղաքականությունը որոշելիս ՀՊԳ-ն ուղղակիորեն գործի է դնում իր վերահսկողության տակ գտնվող միջոցներն ու քաղաքականության փոփոխականները՝ բաց շուկայական գործառնությունները, զեղչադրույքները և պահուստի պահանջները: Սրանք զգնում են որոշել փողի քաղաքականության միջանկյալ թիրախները՝ դրա-

մասների պահուստների չափը, փողի առաջարկը և շահադրույքները: Վերջին հաշվով ցածր գործադրության արագ աճի և կայուն գների գլխավոր նպատակը հետաևանելիս համերկրային պահուստը ֆինանսական քաղաքականության գործընկերն է:

- **Պահուստի պահանջների քաղաքականությունը**՝ դրամատների և այլ ֆինանսական հաստատությունների ավանդների դիմաց պահուստի սպունակած առանցքների հարաբերակցության փոփոխումը:

Փողը կառավարելիս համերկրային պահուստը պետք է հետևի մի շարք փոփոխականների, որոնք հայտնի են որպես *միջանկյալ թիրախներ*: Սրանք տնտեսական փոփոխականներ են, որոնք ոչ համերկրային պահուստի քաղաքականության միջոցներ են, ոչ էլ իսկական նպատակներ, այլ որպես փորձանցման մեխանիզմի միջանկյալ օղակներ են հանդես գալիս ուսմանը պահուստը միջոցների և նպատակների միջև: Երբ ՀՊԳ-ն ցանկանում է ներգործել իր վերջնական նպատակների վրա, սկզբում փոփոխում է իր միջոցներից մեկը: Այս փոփոխությունն ազդում է մի որևէ միջանկյալ փոփոխականի վրա, ինչպիսիք են շահադրույքները, վարկի պայմանները կամ փողի առաջարկը: Ինչպես հիվանդի ստորջրծումը շահագրգռված բժիշկը հետևում է նրա զարկերակի ճաթախումներին և արյան ճնշմանը, այնպես էլ համերկրային պահուստը ուշադիր հետևում է միջանկյալ թիրախների վարքին:

ՀԱՍԵՐԿՐԱՅԻՆ ՊԱՐՈՒՍԻ ԴՐԱՍԱՏՆԵՐԻ ՀԱՇՎԵԿԵԻՈՒՄ

Համերկրային պահուստն ինչպե՛ս է որոշում փողի առաջարկը: Նախքան այս հարցը վերլուծելը, անհրաժեշտ է նկարագրել համերկրային պահուստի ընդհանուր հաշվեկշիռը, որը ցույց է տրված 11-1 աղյուսակում: Առաջին միջոցը հիմնականում կազմված է ոսկու հավաստագրերից, այն է՝ պաշտոնական ոսկու դիմաց զանձատան կողմից տրված պահեստի ստացականներից: Միացյալ Նախանգների պետական արժեթղթերը (այսինքն՝ արտատոմսերը) կազմում են մնացած միջոցների մեծ մասը: Անձան տեղ են զուգվում ստիպառություններն ու պարտաճանաչությունների հաշվառումը, որ հիմնականում առևտրային դրամատներին տրված փոխառությունները կամ վարկերն են: Այդպիսի փոխառությունների կամ մուրհակների դիմաց համերկրային պահուստի դանձած «զեղչ» կոչվում է զեղչադրույք, որը համերկրային պահուստի ազդեցության մեկ այլ միջոցն է:

Պարտավորությունները ներառում են սովորական ֆինանսական միջոցների հաշիվները՝ անդամ դրամատների կողմից վճարվող սկզբնական ֆինանսական միջոցները, գումարած չբաշխված շահույթը կամ կուտակված եկամուտը: Համերկրային պահուստի դրամատոմսերը նրա գլխավոր պարտավորու-

Համերկրային պահուստի 12 դրամատների ընդհանուր հաշվեկշիռը, 1991 թ. (Նյրդ. դոլար)

Միջոցներ		Դարտավորություններ և սեփական միջոցներ	
Ոսկու հավաստագրեր և կանխիկ փող	\$11,7	Ֆինանսական միջոցների հաշիվներ	\$ 3,2
ԱՄՆ փ պետական արժեթղթեր	247,4	Համերկրային պահուստի դրամատներ	267,4
Փոխառություններ և հոծարագրեր	0,2	Կվանդներ	
Ձանազան այլ միջոցներ	56,0	<i>Դրամատնային պահուստներ</i>	<i>24,1</i>
		ԱՄՆ-ի գանձատուն	10,9
		Ձանազան պարտավորություններ	9,7
Ընդամենը	\$315,3	Ընդամենը	\$315,3

Աղյուսակ 11-1. Համերկրային պահուստի դրամատները և ավանդները ընկած են փողի առաջարկի հիմքում

Վերահսկելով եկամուտ բերող միջոցները (պետական արժեթղթեր և փոխառություններ), համերկրային պահուստը վերահսկում է իր պարտավորությունները (ավանդները և համերկրային պահուստի դրամատները)։

Նա որոշում է տնտեսության փողի առաջարկը (արժույթը և ընթացիկ ավանդները՝ M1) և այդպիսով ներգործում է ՀԱՄ-ի, գործազրկության և զենաճի վրա: (Աղյուսակը՝ համերկրային պահուստի տեղեկագիր):

յուններն են: Դրանք այն թղթադրամներն են, որ մենք օգտագործում ենք ամեն օր:

Կենսական կարևորություն ունեն դրամատնային պահուստները կամ համերկրային պահուստի դրամատներում առևտրային դրամատների կողմից որպես ավանդների պահվող հաշվեմանագրողները, որոնք ցույց են տրված որպես համերկրային պահուստի պարտավորություններ: Դրամատների նկուղներում մնացած կանխիկ փողի փոքր քանակների հետ միասին սրանք այն պահուստներն են, որոնք մասին խոսում էինք: Դրանք երկրի դրամատնային համակարգի կողմից բազմակի ավանդների ստեղծման հիմքն են:

Պետական արժեթղթերի իր սլաշարը փոփոխելով՝ ՀՊՀ-ն կարող է փոխել դրամատնային պահուստները և դրանով իսկ շարժման մեջ դնել իրադարձությունների այն հաջորդակախությունը, որ վերջին հաշվով որոշում է փողի ամբողջ առաջարկը:

կայական գործառնությունները կենդրոնական դրամատնային ամենակարևոր կայունացնող միջոցն են:

Մենք ամիս ԲԵՀՀ-ն հավաքվում է որոշելու, թե գանձարանային մուրհակներ (այն է՝ կարճաժամկետ պարտատոմսեր) և ավելի երկարաժամկետ պետական պարտատոմսեր գնելու միջոցով ավելի շա՞տ պահուստներ մղի դրամատնային համակարգ, թե՞ փողի քաղաքականությունը խտացնի՝ պետական արժեթղթեր վաճառելով:

Տեսնելու համար, թե բաց շուկայական գործառնություններն ինչպես են փոխում պահուստները, եկեք ենթադրենք, թե համերկրային պահուստի կարծիքով տնտեսական քաճիները մի փոքր զնաճ են սպառնում: Վաշինգթոնում ԲԵՀՀ-ն հավաքվում և ունկնդրում է իր տնտեսագետների տարանջամկոր կազմի զեկույցներն ու կանխատեսումները: Հանձնախումբը որոշում է. «Եկեք արժեթղթերի մեր պահուստից վաճառքի հանենք մեկ միլիարդ դոլարի գանձարանային մուրհակ, որպեսզի կոծառենք պահուստները և խտացնենք փողի և վարկի քաղաքականությունը»: Առաջարկությունը միաժամյն ընդունվում է վաշինգթոնցի յոթ կառավարիչների և հինգ տարածաշրջանային դրամատների նախագահների կողմից:

Ու՞մ են վաճառվում պարտատոմսերը: Դրանք վաճառվում են բաց շուկայում, որի մեջ մտնում են պետական արժեթղթերի առևտրով զբաղվող գործաձույները, որոնք հետո դրանք վերավաճառում են առևտրային դրամատներին, մեծ ընկերակցություններին և այլ ֆինանսական հաստատություններին:

**ՓՈՂԻ ԶԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՀԵՂՈՒՅՍՆԵՐԸ ԵՎ ՊՆԴՕԴՍԿՆԵՐԸ**

ԲԱՑ ՇՈՒԿԱՅԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Համերկրային պահուստի ամենաօգտակար միջոցը «բաց շուկայական գործառնություններն» են:

Բաց շուկայում պետական արժեթղթեր վաճառելով կամ զնելով համերկրային պահուստը կարող է պակասեցնել կամ ավելացնել դրամատնային պահուստները: Այսպես կոչված բաց շու-

Համերկրային պահուստի միջոցներ (միլիարդ դոլար)		Համերկրային պահուստի պարտավորություններ (միլիարդ դոլար)		Առևտրային դրամատների միջոցներ (միլիարդ դոլար)		Առևտրային դրամատների պարտավորություններ (միլիարդ դոլար)	
ԱՄՆ-ի արժեթղթեր	-Տ1	Դրամատնային պահուստներ	-Տ1	Պահուստներ	-Տ1	Ընթացիկ պահանջներ	-Տ10
Ընդամենը	-Տ1	Ընդամենը	-Տ1	Փոխառություններ և ներդրումներ	-9		
				Ընդամենը	-Տ10	Ընդամենը	-Տ10

Աղյուսակ 11-2(ա). Համերկրային պահուստի կողմից բաց շուկայական վաճառքը սկզբում կրճատում է պահուստները

Աղյուսակների այս կարևոր հավաքածուն ցույց է տալիս, թե բաց շուկայական գործառնությունները ինչպես են ազդում համերկրային պահուստի հաշվեկշռի և դրամատների հաշվեկշռի վրա:

11-2(ա) աղյուսակում համերկրային պահուստը վաճառել է մեկ միլիարդ դոլարի արժեթղթեր: Արժեթղթերի վճարման համար օգտագործվող փողի միջոցները, որոնք ավանդ են տրված համերկրային պահուստին, դրամատնային պահուստները նվազեցնում են մեկ միլիարդ դոլարով: Այսպիսով, բաց շուկայական վաճառքը դրամատնային պահուստները պակասեցնում է մեկ միլիարդ դոլարով:

Այնուհետև, աղյուսակ 11-2(բ)-ում տեսնում ենք դրս ազդեցությունը դրամատների հաշվեկշռի վրա: Ավանդ-

Աղյուսակ 11-2(բ). . . և արդյունքում ավանդները նվազում են 1-ը 10-ի հարաբերությամբ

ների տասը տոկոսի չափով պահուստներ պահանջող հարաբերակցության ժամանակ դրամատները բավարարված կլինեն միայն այն դեպքում, երբ պահուստների ավելցուկ կամ բաց չունենան: Պահուստների կրճատումը տարածվում է դրամատնային համակարգով մեկ: Այսպիսով, ավանդները պետք է պակասեն տասը միլիարդ դոլարով, որպեսզի դրամատնային համակարգը նորից հավասարակշռության վերստանա:

Բաց շուկայական գործառնությունների ժամանակ համերկրային պահուստի մեկ միլիարդ դոլարի արժեթղթերի վաճառքն ի վերջո հանգեցնում է դրամատնային փողի և փողի առաջարկի վերջնական նվազման՝ տասը միլիարդ դոլարով:

Սովորաբար գնորդները պարտատուները գնում են համերկրային պահուստի անվամբ՝ որևէ առևտրային դրամատանն ունեցած իրենց ավանդից վճարագիր դուրս գրելով: Օրինակ, եթե համերկրային պահուստը 10.000 դոլար արժողությամբ պարտատուն է վաճառում տիկին Սմիթին, ապա վերջինս վճարագիր է դուրս գրում Սիեթլի Ֆարմը բենքի հաշվից: Համերկրային պահուստը վճարագիրը ներկայացնում է Ֆարմը բենքին: Վճարագրի դիմաց վճարելով Ֆարմը բենքը իր հաշվեկշիռը համերկրային պահուստի հետ կնվազեցնի 10.000 դոլարով: Վերջում Ֆարմը բենքը և առևտրային դրամատների ողջ համակարգը ՀՊՀ-ի պահուստներում վկորցնեն 10.000 դոլար:

11-2(ա) աղյուսակը ցույց է տալիս մեկ միլիարդ դոլարի բաց շուկայական գործառնության վերջնական ազդեցությունը համերկրային պահուստի հաշվեկշռի վրա: Բաց շուկայական վաճառքը փոխում է համերկրային պահուստի հաշվեկշիռը՝ մեկ միլիարդ դոլարով պակասեցնելով թե՛ միջոցները, թե՛ պարտավորությունները: Համերկրային պահուստը վաճառել է մեկ միլիարդ դոլարի պետական պարտատուն, և նրա պարտավորությունները պակասել են ճիշտ նույն քանակությամբ՝ դրամատնային պահուստների մեկ միլիարդ դոլարով:

Ազդեցություններ փողի վրա: Որպեսզի հասկանանք պահուստների փոփոխության ազդեցությունը փողի առաջարկի վրա, պետք է քննարկենք դրամատների հակազդեցությունը: Այս գլխում, հանրահաշվական հարմարության համար, մենք կշարունակենք ընդունել, որ դրամատներն իրենց ավանդների տասը տոկոսը որպես պահուստ պետք է պահեն կենտրոնական դրամատանը, այս իրողության օրինական պատճառը այս գլխում մանրամասնորեն կքննարկվի ավելի ուշ:

Ի՞նչ է պատահում փողի առաջարկին: Պահուստները նվազում են մեկ միլիարդ դոլարով, իսկ դա միտում ունի ավանդների կրճատման սկիզբ դնել: Եթե պահուստի սահմանված պահանջը տասը տոկոս է, մեկ միլիարդ դոլարի վաճառքը պատճառ կհանդիսանա հանրության փողի առաջարկի կրճատմանը տասը միլիարդ դոլարով (նախորդ գլխում մենք տեսանք, թե դրամատնային պահուստի փոփոխությունը ինչպես է հանգեցնում ամբողջ դրամատնային ավանդների բազմապատիկ փոփոխության): 11-2(բ) աղյուսակը ցույց է տալիս դրամատների վերջնական դրությունը, երբ բաց շուկայական գործառնությամբ պահուստների մեկ միլիարդ դոլարը մարվել է: Արդյունքում՝ համերկրային պահուստի բաց շուկայական վաճառքը փողի առաջարկը կրճատեց տասը միլիարդ դոլարով:

ԳՈՐԾՈՒՆԵՆՈՒԹՅԱՆ ԸՆԹԱՑԱԿԱՐԳԵՐԸ

ԲԸԳԳ-ն հավաքվում է տարեկան ութ անգամ, գործառնություններով զբաղվող իր բազկին՝ Նյու Յորքի համերկրային պահուստի դրամատանը, հրահանգավորելու համար: Գրահանգները պարունակում են ԲԸԳԳ-ի քաղաքականության ուղեցույցը: Ուղեցույցը բաղկացած է երկու մասից. տնտեսական պայմանների ընդհանուր գնահատում և փողի քաղաքականության նպատակների շրջափայտում: Որպես օրինակ ընդարկենք 1982 թ. օգոստոսի հրահանգը: Գետպատերազմյան շրջանի այս ամենախոր տնտեսական անկման ժամանակ ԲԸԳԳ-ն սկսել է տնտեսության ընդհանուր ակնարկով¹:

Այս հանդիպման ժամանակ ամփոփված տեղեկատվությունը ենթադրում է ընթացիկ եռամսյակում իրական ՅԱՍ-ի միայն փոքր առաջընթաց, որը հետևում է երկրորդ եռամսյակում հարաբերականորեն փոքր աճին, մինչդեռ միջին հաշվով գնեղ շարունակում են ավելի դանդաղ աճել, քան 1981 թ.:

Փողի քաղաքականության համար ԳՊԳ-ն ի՞նչ խնդիրներ սահմանեց: Նա պնդում էր.

Բաց շուկայի համերկրային հանձնախուժքը ջանում է խրախուսել փողի և ֆինանսական այնպիսի պայմաններ, որոնք օգնեն նվազեցնելու գնաճը, խթանեն կայուն հիմքերով արտադրանքի աճի վերսկսումը և նպաստեն միջազգային գործարքների կայուն ընթացակարգին:

Ընթացակարգի ամենակարևոր մասը Նյու Յորքի համերկրային պահուստի առաջին ժակատային գծի միավորներին հրահանգելն է, թե ինչպես իրագործեն ֆինանսական շուկաների ամենօրյա կառավարումը: Ժամանակի ընթացքում գործունեության ընթացակարգերը փոխվել են: Մինչև 1970-ական թվականները ԲԸԳԳ-ն սովորություն ուներ տալու այսպիսի տարտամ հրահանգներ. «Վարկի պայմանները և շահագործվող պահեք առաջվա պես խիստ» կամ «Մի փոքր թուլացրեք վարկի պայմանները՝ օգնելու ՅԱՍ-ի մեծացմանը»: Քանի որ ԳՊԳ-ն գործում էր զգուշորեն, ապա երբեմն հապաղում էր արծազանցել գործարարության պարբերաշրջանների փոփոխվող պայմաններին:

1970-ական թվականների վերջերին համերկրային պահուստը փոխեց իր գործունեության ընթացակարգը, որպեսզի ավելի մոտիկից հետևի փողի առաջարկի շարժերին. 1972 թ. համերկրային պահուստին մեղադրեցին նախագահ Նիքսոնի վերընտրության

օժանդակելու մեջ, դրանից քիչ հետո՝ 1974-1975 թթ., մեղադրեցին տնտեսական խիստ անկմանը չափից ավելի եռանդազին արծազանցելու և գործազրկության չափազանց կտրուկ աճ թույլ տալու մեջ: Համերկրային պահուստին սանձահարելու համար կոնգրեսը ցուցում տվեց, որ նա փողի հիմնական զանգվածների համար դրույքների աճի բացահայտ թիրախներ սահմանի:

1979 թ. հոկտեմբերից մինչև 1982 թ. վերջերը համերկրային պահուստը մեծ փորձ ծեռնարկեց՝ համարյա բացառապես կենտրոնանալով M₁-ի, M₂-ի դրամատնային պահուստների աճի վրա: Նա եւ յս ուներ, որ փողի զանգվածների նպատակամետ օգտագործման հատակ և որոշիչ ռազմավարությունը կօգնի նվազեցնել տարեկան աճը տոկոսից էլ ավել գնաճը: Ահա 1982 թ. օգոստոսին ԳԸԳԳ-ի կողմից տրված գործունեության հրահանգի մի օրինակ.

Մոտ ապագայի համար հանձնախուժքը հունիսից մինչև սեպտեմբեր (1982 թ.) M₁-ի և M₂-ի հետ համատեղ շարունակում է ակնկալել պահուստի զանգվածների աճ տարեկան համապատասխանաբար շուրջ հինգ տոկոս:

1979 թ. պահուստների և փողի առաջարկի նպատակամետ օգտագործմանն անցնելը խիստ հակասական էր: Անմիջական հետևանքը փողի առաջարկի կտրուկ նվազումն էր և ի հետևանս դրա փողի քաղաքականության հաջորդական խստացումը: Սա հանգեցրեց քաղաքացիական պատերազմից ի վեր շուկայական շահագործվողների աննախադեպ բարձր մակարդակի: Դրան շուտով հետևեց 1930-ական թվականներից հետո ամենախիստ տնտեսական անկումը: Այս քաղաքականությունը որոշակիորեն հաջող էր մինչև 1980-ական թվականների կեսերը, երբ գնաճը նվազեց տարեկան 3-4 տոկոսով:

1982 թ. խիստ տնտեսական անկման շուրջը ծագած քաղաքական ազնուկ-աղաղակից համերկրային պահուստը եզրակացրեց, որ իր փողի քաղաքականությունը դարձել է չափազանց կաշկանդող: Ի լրումն այդ ամենի, M₁ և M₂-ին մի շարք նոր միջոցների ավելացման պատճառով (ինչպես՝ շահ բերող ընթացիկ հաշիվները) փողի զանգվածների սահմանումները դարձան շփոթեցնող: Այդ պատճառով 1982 թ. աշնանը համերկրային պահուստը հրաժարվեց պահուստի և փողի իր խիստ նպատակամետ օգտագործումից:

1982 թ. հետո համերկրային պահուստը փողի քաղաքականության վերաբերյալ իր որոշումներում սկսեց նվազեցնել փողի զանգվածների գործունեության կարևորությունը: 1987 թ. նա դարձրեց M₂-ի համար որոշակի թիրախներ նշել, թեև մասնում փողի այլ զանգվածների համար շարունակում էր փոփոխման տիրույթներ հրապարակել:

¹ ԲԸԳԳ-ի մեջբերումները «Համերկրային պահուստի տեղեկագրից» են, որը պարունակում է ամսական զեկույցներ համերկրային պահուստի գործունեության և այլ կարևոր ֆինանսական իրադարձությունների վերաբերյալ:

Քաղաքականության ընտրությունը: Համերկրային պահուստն այսօր ինչպե՞ս է ընտրում փողի և շահադրույքների թիրախները: Այդ գործընթացը պարուրված է խորհրդավորությամբ, սակայն համերկրային պահուստի կառավարիչների և աշխատակազմի հուշերը և առաջին ձեռքից եկող հաղորդումները պարզեցված կերպով հանգում են մոտավորապես հետևյալին:

Համերկրային պահուստի անձնակազմը և ԲՇՀ-ն ունեն որոշակի մակրոտնտեսական նպատակներ, այդ թվում՝ գնաճը, դոլարի փոխարժեքը, իրական ՀԱՆ-ն, գործազրկությունը և առևտրի հաշվեկշիռը: ԳՊՀ-ն կանոնավոր կերպով կանխատեսում է իր հսկողությունից դուրս գտնվող փոփոխականները (ինչպես ֆինանսական քաղաքականությունը, նավթի գները, արտաքին տնտեսական աճը և այլն), ապա գուշակում տնտեսության վարքագիծը՝ օգտագործելով փողի քաղաքականության վերաբերյալ մի շարք տարբեր ենթադրություններ:

Այս ԲՇՀ-ն բանավիճում է փողի քաղաքականության նպատակահարմար ուղու շուրջը: Եթե տնտեսության գործունեությունը գոհացուցիչ է, ապա նա կարող է որոշել, որ շահադրույքները և փողի առաջարկի աճը թողնվեն ընթացիկ մակարդակներում: Կամ՝ եթե ԲՇՀ-ն գտնում է, որ իրերի ընթացիկ դրվածքը խրախուսում է գնաճը, նա կարող է որոշել, որ փողի քաղաքականությունը փոքր-ինչ խստացվի: Ընդհակառակը, եթե առաջիկայում տնտեսական անկում է նշմարվում, ապա ԳՊՀ-ն կարող է պահուստներ ներարկել համակարգին՝ ավելացնելով փողի առաջարկը և, հետևաբար, իջեցնելով շահադրույքները:

Միշտ չէ, որ հեշտ է հասկանալ դատողությունների այն ճշգրիտ շրջան, որը հանգեցնում է փողի քաղաքականության որոշակի քայլի: Այնուհանդերձ, որոշումները վերլուծող պատմաբանները սովորաբար գտնում են, որ վերջին հաշվով ԳՊՀ-ն մտահոգված է մեր ֆինանսական հաստատությունների անբողջականության պահպանմամբ, զնաճի դեմ ուղղված պայքարով, դոլարի փոխարժեքի պաշտպանությամբ և չափից ավելի գործազրկության կանխմամբ²:

ՉԵՂՆԱՐՈՒՅՔԻ ԲԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԸՆԴՈՒՄ ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԻՋՈՑ

Երբ առևտրային դրամատների պահուստները պակասում են, նրանց թույլատրվում է պարտք վերցնել

² Համերկրային պահուստի վրա ազդող քաղաքական և տնտեսական ուժերի մանրագծին վերլուծության համար տես Donald Kettl, Leadership at the Fed (Yale University Press, New Haven Conn., 1986):

համերկրային պահուստի դրամատներից: Նրանց փոխառություններն ընդգրկված են ԳՊՀ-ի միջոցների հաշվեկշռի «Փոխառություններ և հոծարագրեր» կետի տակ, ինչպես ցույց է տրված 11-ի աղյուսակում: Անենք այս փոխառությունները կկոչենք **պարտք վերցված պահուստներ**: Երբ պարտք վերցված պահուստներն աճում են, դրամատները պարտք են վերցնում համերկրային պահուստից, այսպիսով մեծացնելով դրամատնային բոլոր պահուստները (պարտք վերցված պահուստներ գումարած պարտք չվերցված պահուստներ): Եվ ընդհակառակը պարտք վերցված պահուստների նվազումը խթանում է դրամատնային բոլոր պահուստների կրճատումը:

Թեև պարտք վերցված պահուստները բազմապատկվում են՝ վերածվելով դրամատնային փողի, ճիշտ այնպես, ինչպես պարտք չվերցված պահուստները, որ մենք քննարկեցինք վերջին բաժնում, դրանք համերկրային պահուստի վերահսկողության տակ գտնվող ճշգրիտ միջոցներ չեն: Դա հին ասացվածքի նման է. «Չին կարող են տանել ջրի մոտ, սակայն չեն կարող ստիպել, որ խմի»: Համերկրային պահուստը կարող է քաջալերել կամ արգելակել դրամատների պարտք վերցնելը, բայց չի կարող պարտք վերցվող պահուստների ճշգրիտ մակարդակ սահմանել:

Եթե ԳՊՀ-ն գտնում է, որ փողի առաջարկը չափազանց դանդաղ է աճում և խթանման կարիք ունի, նա առևտրական գործակալներ չի ուղարկում ավելի շատ փոխառություններ քաջալերելու: Դրա փոխարեն նա կարող է իջեցնել զեղչադրույքը, որը համերկրային պաշարի 12 տարածաշրջանային դրամատներից դրամատների վերցրած փոխառությունների դիմաց զանձվող շահադրույքն է: Սակայն զեղչադրույքի և դրամատնային փոխառությունների կապը շատ ճշգրիտ չէ: Վերջին տարիներին պարտք վերցված պահուստները փողի քաղաքականության մեջ մեծ դեր չեն խաղացել³:

³ Երբ համերկրային պահուստը կազմավորվեց, կարծում էին, թե անձնակազմը կլինի զեղչադրույքների քաղաքականությունը: Մտահոգացում այն էր, որ դրամատներին ստիպեին «զեղչով» գնել իրենց հաճախորդների պարտաճորհակները և դրանց պահուստի դրամատներ ուղարկել՝ նոր կանխիկ փողի համար: Այդ եղանակով շրջապատի դրամատներում փողը երբեք չէր պակասի գործունյա ազարակներից և ձեռնարկություններից փող փոխանելու եկած հաճախորդներին սպասարկելու համար: Սակայն այդպես չեղավ: Ինչու՞: Մեծ մասամբ այդպես չեղավ, քանի որ առողջ տնտեսության համար անձնաքից քանկալի բանը փողի առաձգական առաջարկն է, որն ինքնաբերաբար ընդարձակվում է, երբ ձեռնարկությունը լավ վիճակում է, և կրճատվում, երբ այն վատ վիճակում է: Դա զնաճի և գործարարության պարբերաշրջանների կործանարար խթանման եղանակն է:

Ձեռչաղրույքի փոխումը: Երկար տարիներ զեղչաղրույքը փողի քաղաքականության առաջատար միջոցն էր: Օրինակ, 1965 թ. երբ համերկրային պահուստը ցանկացավ շուկաներին ազդանշան տալ, որ Վիետնամի պատերազմի ծավալումը սպառնում է զնամի պատճառ դառնալ, բարձրացրեց զեղչաղրույքը: Այդ ազդանշանը այնքան զորեղ էր, որ նախագահ Ջոնսոնը, որը վախենում էր, թե ավելի բարձր զեղչաղրույքը կդանդաղեցնի տնտեսության աճը, համերկրային պահուստի նախագահ Մարտինին կանչեց իր անտոանոց՝ խիստ հանդիմանելու: Վերջերս, երբ ԱՄՆ-ի տնտեսությունն ավելի է սերտաճել այլ երկրների տնտեսություններին, զեղչաղրույքը ժամանակ առ ժամանակ օգտագործվել է տնտեսական քաղաքականության էական փոփոխություններն ազդանշանելու և փողի քաղաքականությունն այլ երկրների հետ կոորդինացնելու նպատակով:

Որոշ տնտեսագետներ կցանկանային, որ համերկրային պահուստը զեղչաղրույքը դարձնել շուկայի վրա հիմնված շահաղրույք: Բարեփոխման մի առաջարկի համաձայն զեղչաղրույքը ուղղակիորեն պետք է կապել կարճաժամկետ շահաղրույքների հետ, համերկրային պահուստին սկզբունքորեն ազատելով դրամատնային փոխառությունները նորմավորելու որևէ անհրաժեշտությունից: Այլ տնտեսագետներ վախենում են, որ այդպիսի քայլը ավելի անկանխատեսելի կդարձնել փողի առաջարկը: Այսօր անհավանական է, թե դեպքերի ընթացքն այդպիսի փոփոխության կհանգեցնի:

ՊԱՅՈՒՍՏԻ ՊԱՅԱՆՋՆԵՐԻ ՓՈՓՈՒՆՈՒՄԸ

Վերևում մենք նշեցինք, որ եթե չլինեին կառավարության կանոնակարգերը, դրամատներն իրենց ավանդների երկի միայն մեկ տոկոսը պահեին պահուստների ձևով: Այսօր ամերիկյան դրամատներից փաստորեն պահանջվում է զգալիորեն ավելի շատ պահուստներ պահել, քան անհրաժեշտ է հաճախորդների կարիքների բավարարման համար: Պահուստի վերաբերյալ սահմանված այս պահանջները այն մեխանիզմի վճռական մասն են, որով համերկրային պահուստը վերահսկում է դրամատնային փողի առաջարկը: Այս բաժինը նկարագրում է պահուստի վերաբերյալ սահմանված պահանջների բնույթը և ցույց է տալիս, թե ինչպես են դրանք ազդում փողի առաջարկի վրա:

Պահուստի օրինական պահանջներ: Մենք նշեցինք, որ դրամատներից պահանջվում է պահել շահ չբերող պահուստների նվազագույն քանակություն: Աղյուսակ 11-3-ը պահուստի վերաբերյալ ընթացիկ պահանջները ցույց է տալիս իր հայեցողությամբ

Ավանդի տեսակը	Պահուստի հարաբերությունը (%)	Սահմանները, որոնց միջև համերկրային պահուստը կարող է փոփոխել (%)
Ընթացիկ (գործարարին) հաշիվներ Մուսցին 41 մլն. դոլար	3	փոփոխություն չի բույլատրվում
41 մլն. դոլարից բարձր ժամկետավոր և խնայողական ախանջներ անձնական	12	8-14
ոչ անձնական մինչև 1,5 տարի ժամկետով	0	0-9
1,5 տարուց ավելի ժամկետով	0	0-9

Աղյուսակ 11-3. Ֆինանսական հաստատությունների համար պահանջվող պահուստներ

Այս աղյուսակը ցույց է տալիս 1980 թ. դրամատնային օրենքով (որը հայտնի է որպես 1980 թ. ավանդային հաստատությունների ապակարգավորման և փողի վերահսկման օրենք) ֆինանսական հաստատությունների համար սահմանված պահուստի պահանջների նմուշը: Պահուստի հարաբերակցության սյունակը յուրաքանչյուր կարգում ցույց է տալիս ավանդների այն տոկոսը, որ պետք է պահվի համերկրային պահուստի շահ չբերող ավանդներում կամ տրամադրության տակ եղած կանխիկ փողով:

Կա ավանդների երեք դաս: Ընթացիկ ավանդների համար մեծ դրամատներում պահանջվող պահուստը 12 տոկոս է: Ընթացիկ ավանդների պահուստի պահանջը փոքր դրամատներում փոքր է՝ երեք տոկոս: Մյուս ավանդները պահուստի պահանջներ չունեն:

Ուշաղրություն դարձրեց նաև, որ 3Պ3-ն պահուստի հարաբերակցությունը տրված սահմաններում փոփոխելու իշխանություն ունի: Երբ օգտվում է հազվադեպ՝ լոկ այն դեպքերում, երբ տնտեսական պայմանները լիազորում են փողի քաղաքականության կտրուկ փոփոխություն. (Աղյուսակը՝ համերկրային պահուստի տեղեկագիր, 1991 թ., հունիս):

այդ պահանջները փոխելու համերկրային պահուստի իշխանության հետ միասին: Գլխավոր զաղափարը *պահուստի պահանջվող հարաբերակցությունների մակարդակն է*⁴: Դրանք տատանվում են 12 տոկոսից՝ ընթացիկ ավանդների համար, մինչև զրո տոկոս՝ անձնական խնայողական հաշիվ-

⁴ Այն օրենսդրությունը, որը կանոնակարգ է սահմանել այսօրվա ֆինանսական հաստատությունների համար, պարունակվում է 1980 թ. «Ավանդային հաստատությունների ապակարգավորման և փողի հսկողության» օրենքում և 1982 թ. «Գան-Ստ Ջեյմսն ավանդային հաստատությունների» օրենքում: Հակիրճության համար մենք սրանք կոչում ենք 1980 և 1982 թթ. դրամատնային օրենքներ:

ների համար: Մեր թվային օրինակներում հարմարության համար գործածում ենք տապը տոկոս պահուստի: հարաբերակցություններ՝ հասկանալով, որ պահանջվող վաստացի հարաբերակցությունը տասը տոկոսից փոքր-ինչ տարբեր է

Դրամապանները հաճախ գանգառվում են, որ իրենցից պահանջվում է շահ չբերող, ամուլ պահուստի միջոցներ պահել ավելի, քան անհրաժեշտ է փողի ճուղից և ելքի կտրուկ փոփոխություններին արժազանքելու համար: Թեև այս կարծիքն ինչպես ունի դրամապանների տեսանկյունից, սակայն դրան պակասում է մակրոտնտեսական մոտեցումը *օբիևական պահուստի պահանջները սահմանվում են ավելի բարձր, որպեսզի կենտրոնական դրամատանը թույլ տրվի վերահսկել փողի առաջարկը*: Ուրեմն պահուստի պահանջները շատ ավելի բարձր սահմանելով, քան ցանկանում են իրենք դրամատները, կենտրոնական դրամատունը կարող է որոշել պահուստների ճշգրիտ մակարդակը և, հետևաբար, կարող է ավելի կատարյալ վերահսկել փողի առաջարկը:

Այլ կերպ ասած՝ պահուստի պահանջները այդքան բարձր սահմանելով, կենտրոնական դրամատունը կարող է վստահ լինել, որ դրամատները ընդհանրապես չեն ցանկանա ավելի շատ պահել, քան օրինական նվազագույնն է: Դրամատնային փողի առաջարկն այդպիսով կորոշվի դրամատների պահուստների առաջարկով (որն ազատ շուկայական գործառնությամբ որոշում է ԳՊԳ-ն) և փողի առաջարկի բազմապատկիչով (որը որոշվում է պահուստի պահանջվող հարաբերակցությամբ): Քանի որ համերկրային պահուստը վերահսկում է և դրամատնային պահուստները և պահուստի պահանջվող հարաբերակցությունը, նա (սխալի փոքր սահմաններում) վերահսկում է փողի առաջարկը

Պահանջվող պահուստների փոփոխությունների ազդեցությունները: Ի լրումն, եթե համերկրային պահուստը ցանկանում է փողի առաջարկը արագորեն փոխել, ապա նա կարող է փոփոխել պահուստի պահանջները: Օրինակ, եթե համերկրային պահուստը մի գիշերվա ընթացքում ցանկանում է փողը կրճատել, նա կարող է մեծ դրամատների համար պահուստի պահանջվող հարաբերակցությունը բարձրացնել մինչև 14 տոկոսի որպես օրենքով սահմանված: Նա անգամ կարող է բարձրացնել ժամկետավոր ավանդների պահուստի պայմանները: Մյուս կողմից, եթե ԳՊԳ-ն ցանկանում է մեղմացնել վարկի պայմանները, նա կարող է անել հակառակը և կրճատել օրենքով սահմանված պահուստի հարաբերակցությունը:

Պահանջվող հարաբերակցությունների աճն իրականում ինչպես է գործում, որպեսզի խստացնի

վարկի պայմանները ենթադրենք պահուստի պահանջվող հարաբերակցությունը տասը տոկոս է, և դրամատները իրենց պահուստները կսազմավորել են այս պահանջներին համապատասխան Այժմ ենթադրենք, թե համերկրային պահուստը որոշում է խստացնել վարկային պայմանները, և կոնգրեսը նրան թույլ է տալիս պահուստի պահանջվող հարաբերակցությունը բարձրացնել 20 տոկոսի (այս ֆանտաստիկ թիվը հանրահաշվական պարզության համար է համերկրային պահուստն այսօր այդպիսի կտրուկ փոփոխություն չի կարող անել և չի անի):

Անգամ եթե ԳՊԳ-ն բաց շուկայի գործառնությունների կամ զեղչարդյունների քաղաքականության միջոցով ոչինչ չանի դրամատնային պահուստները փոխելու համար, դրամատներն այժմ ստիպված են մեծապես կրճատել իրենց վարկերն ու ներդրումները, ինչպես նաև ավանդները: Ինչու՞: Այն պատճառով (ինչպես ցույց տրվեց XI գլխով), որ դրամատնային ավանդները այժմ կարող են լինել պահուստների միայն հնգապատիկ, և ոչ թե տասնապատիկ չափով: Իետևաբար բոլոր ավանդներում կիսով չափ անկում կլինի

Այս ցավոտ կրճատումը կսկսի արագ տեղի ունենալ Դենց որ համերկրային պահուստի խորհուրդն ստորագրի պահանջը 20 տոկոսի բարձրացնելու նոր որոշումը, դրամատները կպարզեն, որ իրենք անբավարար պահուստներ ունեն: Նրանք ստիպված կլինեն որոշ պարտատոմսեր վաճառել և տալ որոշ փոխառություններ Պարտատոմս գնողները և փոխառություն վերցնողները կցածաքեցնեն իրենց ընթացիկ հաշիվները: Գործընթացը կավարտվի միայն այն ժամանակ, երբ դրամատներն իրենց ավանդները պահուստների տասնապատիկի փոխարեն իջեցնեն հնգապատիկ չափով:

Այդքան կարճ ժամկետում այսպիսի հսկայական փոփոխությունը կհանգեցնի շատ բարձր շահադրույքների և վարկերի նորմավորման, ներդրումների մեծ անկման, ԳՆԱ-ի և զբաղվածության հսկայական նվազման: Հետևաբար, այս ծայրահեղ օրինակը զգուշացում է, որ պահուստի պահանջները փոխող այս գործը միջոցը պետք է օգտագործվի մեծ զգուշությամբ: Պահուստի պահանջներում փոփոխություններ կատարելուն խիստ հազվադեպ են դիմում, քանի որ դրանք քաղաքականության չափազանց մեծ և կտրուկ փոփոխություն են առաջացնում: Բաց շուկայական գործառնությունները նույն արդյունքին կարող են հասնել նվազ թայթայիչ եղանակով:

ՇԱՐՈՂՈՒՅՔՆԵՐԻ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄ

Ի հավելումն վերը քննարկված երեք հիմնական միջոցների, համերկրային պահուստը (կոնգրեսի և պետական այլ հաստատությունների օգնությամբ) պատ

մակամորեն շահադրույքների սահմանափակմամբ կարգավորել է ֆինանսական շուկաները: Մինչև 1980-ական թվականները առևտրային դրամատների կողմից վճարվող շահադրույքների մեծ մասը վերահսկվում էր: Դրամատներին չէր թույլատրվում շահ վճարել ընթացիկ հաշիվների համար, իսկ խնայողական հաշիվների ու ժամկետավոր ավանդների համար գոյություն ուներ շահադրույքների վերին սահման:

Կարգավորվող շահադրույքները չէին կարող գոյատևել մրցակցային շուկաներում: Ֆինանսական հաստատությունները հնարեցին նոր միջոցներ, որոնք հիմնապաշարներ հրապուրեցին ցածր շահ բերող ավանդներից: 1970-ական թվականների վերջի և 1980-ական թվականների սկզբների բարձր շահադրույքները լրացուցիչ ճնշում գործադրեցին համակարգի վրա, քանի որ դրամատները (որոնք խնայողական հաշիվներին տարեկան հինգ տոկոս շահադրույք էին վճարում) ստիպված էին մրցել փողի շուկայի ընդհանուր հիմնապաշարների հետ (որոնք իրենց ավանդների դիմաց վճարում էին 10-15 տոկոս շահադրույք): Մեծ լծացման ժամանակ ստեղծված կարգավորիչ կառույցն ի վերջո սկսեց փլվել: Կոնգրեսն արժագանքեց 1980 և 1982 թթ. դրամատային օրենքներով, որոնք մեծապես ապակարգավորեցին շահադրույքները:

Նոր կարգավորիչ կառույցը: 1980 և 1982 թթ. դրամատային օրենքներն ստեղծեցին նոր կարգավորիչ կառույց, ինչը մեծապես թուլացրեց շահադրույքների վերահսկողությունը: Ֆինանսական շուկաներում Նոր մոտեցման վերլուծական հիմքը գործարքային հաշիվների բաժանումն էր ոչ գործարքային հաշիվներից: **Գործարքային հաշիվը** այն հաշիվն է, որի առաջնային նպատակը որպես վճարամիջոց ծառայելն է. դրանց մեջ մտնում են արժուքային և ընթացիկ հաշիվները: **Ոչ գործարքային հաշիվը** այն միջոցն է, որի առաջնային նպատակը ապագայի համար հիմնապաշարներ մի կողմ դնելն է և ոչ թե վճարագրերի դիմաց վճարելը (խնայողական հաշիվը ոչ գործարքային հաշվի օրինակ է):

Այս տարբերակումը մտցնելուց հետո 1980 և 1982 թթ. դրամատային օրենքները արդյունավետ կերպով ապակարգավորեցին ոչ գործարքային հաշիվները: Այդ օրենսդրությունը աստիճանաբար վերացրեց ոչ գործարքային հաշիվների շահադրույքների վերին սահմանները և այս ավանդների պահուստի պահանջների համար սահմանեց գրոյսկան մակարդակ անձնական հաշիվների համար, և նվազագույն մակարդակ ձեռնարկությունների հաշիվների համար: 1980-ական թվականների վերջերի դրությամբ ոչ գործարքային հաշիվները վաստակում են շուկայական շահադրույքներ և համերկրային պահուստի

կարգավորիչ կառույցից հատկորեն դուրս են:

Մնացած միջոցները ընթացիկ հաշիվների նման գործարքային միջոցները, մեծապես ենթարկվել են ապակարգավորման: Այս հաշիվները ենթակա են պահուստի զգալի պահանջների (որը ներկա պահին մեծ դրամատների համար հավասար է գործարքային ավանդների 12 տոկոսին): Այնուամենայնիվ, անձնական գործարքային հաշիվները այլևս ենթակա չեն շահադրույքների վերևից ձեռնարկվող սահմանափակման: Արդյունքում ֆինանսական մի հատված վերջին երկու տասնամյակի ընթացքում մեծապես հեռացել է կանոնակարգային սահմանափակումներից:

ՄԻՋԱՉԳԱՅԻՆ ՊԱՅՈՒՄՏԻ ՇԱՐՈՒՆ

Այսօր դոլարը լայնորեն օգտագործվում է համաշխարհային առևտրում և շատ օտարերկրյա ներդրողների համար ծառայում որպես ապահով միջոց: Հետևաբար, արտասահմանում դոլար ունեն չափերը՝ Միացյալ Նահանգների հետ ներմուծում և արտահանում իրականացնողները, արտասահմանցի և ամերիկացի ներդրողները, այլ երկրների միջև կատարվող առևտուրն ու ներդրումները ֆինանսավորողները, արտասահմանյան ֆինանսական շուկաների գործառնողները և վերավաճառողները, կենտրոնական դրամատները, օտարերկրյա կառավարությունները և միջազգային կազմակերպությունները, ինչպես, օրինակ, միջազգային արժուքային հիմնադրամը: Օտարերկրացիները Միացյալ Նահանգների հարյուր միլիարդավոր դոլարների միջոցներ ունեն: Քանի որ արժույթն ինքը շահ չի բերում, օտարերկրացիները նախընտրում են պահել շահաբեր միջոցներ (պարտատոմսեր, բաժնետոմսեր և այլն): Այնուամենայնիվ, այդպիսի եկամտաբեր միջոցներ գնելու և վաճառելու հնարավորություններ ունենալու համար օտարերկրացիները որոշ գործարքային դոլարներ իսկապես պահում են ՄԴ-ում:

Ինչու՞ ենք մենք այստեղ մտահոգված փողի միջազգային պահուստներով Պատճառն այն է, որ դրամատային համակարգում պահվող օտարերկրացիների ավանդները դրամատային պահուստների ամբողջ քանակն ավելացնում են ճիշտ նույն ձևով, ինչպես երկրի բնակիչների ավանդները: Այսպիսով, օտարերկրացիների դոլարային փողի պահուստների փոփոխությունները կարող են Միացյալ Նահանգների փողի առաջարկի ընդարձակման կամ կրճատման շղթայի սկիզբ դնել:

Դիցուք, ճապոնացիները որոշում են ամերիկյան դրամատներում մեկ միլիարդ ամերիկյան դոլարի ավանդ ներդրել: Ի՞նչ է պատահում: Երկրի ներքին դրամատային համակարգում մեկ միլիարդի աճ է

տեղի ունենում, ինչպես նկարագրված է նախորդ գլխի 10-4(ա) աղյուսակում: Արդյունքում դրամատնային համակարգը կարող է ավանդները տասնապատիկ ընդլայնել, որն այս դեպքում տասը միլիարդ դոլար է:

Այսպիսով, երկրի M-ի նկատմամբ ԶԳԳ-ի վերահսկողությունը ձեռնվորիվում է կախված դրամատնային պահուստների միջազգային փոփոխություններից: Ասկայն ԶԳԳ-ն ունի պահուստների արտասահմանից բխող ամեն մի փոփոխություն հավասարակշռելու կարողություն: Եւ դրան հասնում է չեզոքացման միջոցով: *Չեզոքացումը* վերաբերում է կենտրոնական դրամատնային այնպիսի գործողություններին, որոնք փողի ներքին առաջարկը մեկուսացնում են պահուստների միջազգային հոսքից: Չեզոքացումը սովորաբար իրագործված է, երբ կենտրոնական դրամատնային իրականացնում է բաց շուկայական գործառնություն, որը համակշռում է պահուստների միջազգային շարժը:

Ամփոփելով:

Պրամատնային պահուստների վրա կենտրոնական դրամատնային վերահսկողությունը ենթակա է ադրասահմանից եկող խանգարումների: Այս խանգարումները կարող են, սակայն, փոխհատուցվել, եթե կենտրոնական դրամատնային չեզոքացնի միջազգային հոսքերը:

Գործնականում համերկրային պահուստը որոշակի կանոնավորությամբ չեզոքացնում է պահուստների միջազգային խանգարումները: Եվս գարգացած ֆինանսական շուկաներ և կենտրոնական դրամատնային համակարգեր ունեցող երկրները երբեմն դժվարանում են ամբողջությամբ չեզոքացնել պահուստների միջազգային հոսքը:

ԱՅԼ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆ

Այժմ որք հավանաբար եզրակացրել եք, որ համերկրային պահուստը բավականաչափ զբաղված է: Բայց մենք առայժմ քննարկել ենք ԶԳԳ-ի միայն փողի շուկայի գործառնությունները, նրանք, որ առնչվում են փողի առաջարկի հետ: Գոյություն ունեն համերկրային պահուստին և այլ համերկրային գործակալություններին չիազդող ճան մի շարք այլ հավելյալ առաջադրանքներ:

• *Փոխանակման շուկաների կառավարում:* Համերկրային պահուստը օտարերկրյա փոխանակման շուկաներում կառավարության անունից գնում և վաճառում է տարբեր արժույթներ: Թեև այս առաջադրանքը սովորաբար դյուրին է, օտարերկրյա փոխանակման շուկաներում ժամանակ առ ժամանակ խառնաշփոթություն է առաջանում,

և գանձատան հրամանով համերկրային պահուստը միջամտում է գործին: Երկր նկարագրությունը, բե կենտրոնական դրամատնային ինչպես կարող են միջամտել: արժույթների արժեքի վրա ազդելու նպատակով, տրված է XXI գլխում

• *Միջազգային ֆինանսների համաձայնեցում:* 1980-ական թվականներին համերկրային պահուստն իր ճեքը վերցրեց արտասահմանյան երկրների և միջազգային գործակալությունների հետ կատարվող աշխատանքի նախաձեռնությունը, որպեսզի թեթևացներ պայտքերի մեծ ծանրությունը: Դարտրային ճգնաժամը, որը երևան եկավ 1981 թվականին, բացահայտեց, որ միջին եկամուտ ունեցող և աղքատ շատ երկրներ, ինչպես, օրինակ, Մեքսիկան և Բրազիլիան, արտահանումից իրենց ստացած եկամուտների համեմատությամբ ծանրաբեռնված են ծայրահեղ բարձր շահավճարներով: ԶԳԳ-ն հասկացավ, որ պարտքային ճգնաժամը կհանգեցնի ֆինանսական համակարգի նկատմամբ վստահության ճգնաժամի, քանի որ բազմաթիվ ամերիկյան մեծ դրամատներ ունեին այնքան անարժեք արտասահմանյան փոխառություններ, որքան իրենց սեփական միջոցները Այլ հաստատությունների հետ աշխատելով՝ համերկրային պահուստն օգնեց հարթահարելու ճգնաժամը, այնպես որ մինչև 1991 թ միջազգային ֆինանսական համակարգին սպառնացող ռիսկի հետ միասին երկրների մեծ մասի ունեցած պարտքը զգալիորեն նվազել էր

• *Պրամատների կարգավորում և ավանդների ապահովագրում:* Մեծ լրացումից սկսած համերկրային կառավարությունը կանգնած է դրամատների թիկունքին: Պրամատների նկատմամբ վստահությունը ներշնչելու համար կառավարությունն ապահովագրում է նրանց ավանդները, տեսչական ստուգման է ենթարկում դրամատների մատյանները, ստանձնում անվճարունակ դրամատների դեկավարումը: Կառավարության մի կարևոր գործառնությամբ դրամատնային ավանդների ապահովագրումն է: Ավանդների ապահովագրական համերկրային ընկերության (ԱՄԳԸ) անդամ դրամատներում յուրաքանչյուր ավանդ կառավարությունն ապահովագրում է մինչև 100.000 դոլարի չափով:

Վերջին տասնամյակի ընթացքում ֆինանսական շուկաների ապակարգավորումը դրանց և իրական տնտեսության կառուցվածքային փոփոխությունների հետ միասին հանգեցրեց Սիացյալ Երկրների և փոխառությունների ընկերություններին

(ԽՓ) թույլատրվեց համարձակ և վտանգավոր ներդրումներ կատարել՝ շատ փոքր կարգավորիչ վերահսկողության ներքո՝ Դրա հետևանքով նրանք բարձր շահադուրյուններ վճարեցին ապահովագրված ավանդների համար և այդ դրամագլուխները ներդրեցին անշարժ գույքի, էներգիայի ծրագրերի և տնօրենների բարձր աշխատավարձերի մեջ։ Արանք «գիր լինի ես եմ շահում, դուչ լինի՝ կառավարությունն է կորցնում» տիպի իրադրություններ էին։ Երբ 1980-ական թվականների վերջերին անշարժ գույքի և էներգիայի շուկաներում գործերը վատացան, խնայողությունների և փոխառությունների հարյուրավոր ընկերություններ բազմաթիվ առևտրային դրամատների հետ միասին սնանկացան։

Արդյունքը եղավ այն, որ համերկրային կառավարությունը ստիպված էր վճարել դրամատների փոխարեն, իսկ դրանց ապահովագրված ավանդները սեփական միջոցները գերազանցում էին 150–250 միլիարդ դոլարի սահմաններում գնահատվող մի գումարից։ Ի վերջո հարկատուներն ստիպված եղան վճարելու հաշվի այս տարբերությունը։ Շատ տնտեսագետներ հավատացած

են, որ ավանդների ապահովագրման համակարգը պետք է արձատսապես վերակառուցվի. եթե ցանկանում ենք, որ այս տխուր միջադեպը ապագայում չկրկնվի։

Մենք ավարտեցինք փողի առաքարկի մեր վերլուծությունը։ Այն կարելի է ամփոփել հետևյալ կերպ.

Փողի առաքարկը վերջին հաշիվով որոշվում է համերկրային պահուստի քաղաքականությամբ. Ասիաներում պահուստի պահանքները, զեղչադրույքը և հասույթայն նախաձեռնելով բաց շուկայական գործառնություններ՝ ԴԴԴ-ն որոշում է պահուստների մակարդակը և փողի առաքարկը։

Դրամատները և հասարակությունն այս գործընթացում հանդես են գալիս որպես դաշնակիցներ։ Դրամատները փող են ստեղծում պահուստների բազմակի ընդլայնմամբ, հասարակությունն էլ համաձայնում է փողը պահել ավանդային հաստատություններում։

Այս բոլորն ի մի բերելով, համերկրային պահուստը միջին ժամկետների համար կարող է որոշել փողի առաքարկը։

Բ. ՓՈՂԻ ԱՉԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱՐՏԱԴՐԱՆՔԻ ԵՎ ԳՆԵՐԻ ՎՐԱ

Փողի ձեռքբերման և գների աճի միջև ընկած այս ժամանակահատվածում է միայն, որ ոսկու և արծաթի աճող քանակությունը նպաստավոր է արդյունաբերության համար։

Դեյվիդ Դյում, Էսեներ, «Փողի մասին»

Փողի տեսության կառուցվածքային հիմնաքարերն ուսումնասիրելուց հետո մենք այժմ նկարագրում ենք *փողի փոխանցման մեխանիզմը*, այն ուղին, որով փողի առաքարկի փոփոխությունները ձևափոխվում են արտադրանքի, գաղվածության, գների և գնաճի փոփոխությունների։

**ԻՆՉՊԵՍ Ե ԳՈՐԾՈՒՄ
ՓՈՂԻ ԶԱՂԱԶԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ,
ՈՐՊԵՏՁԻ ՎԵՐԱՅՍԿԻ ԾԱԽՍԵՐԸ**

Մենք սկսում ենք այն գործընթացին վերաբերող ակնարկով, որով համերկրային պահուստը ներգործում է արտադրանքի և գների վրա։ Հսկիրձության համար ենթադրենք, թե համերկրային պահուստը մտահոգված է աճող գներով և որոշել է դանդաղեցնել տնտեսության աճը։ Այս գործընթացում կա հինգ քայլ։

1. *Գործընթացն սկսելու համար համերկրային պահուստը քայլեր է ձեռնարկում նվազեցնել*

յու դրամատան պահուստները։ Ինչպես տեսանք այս գլխի առաջին մասում, ԴԴԴ-ն դրամատան պահուստները գլխավորապես պակասեցնում է՝ բաց շուկայում վաճառելով պետական արժեթղթեր։ Դս փոխում է դրամատային համակարգի հաշվեկշիռը՝ պակասեցնելով ամբողջ դրամատային պահուստը.

2. *Դրամատային պահուստի յուրաքանչյուր դուլարի նվազումն առաջ է բերում ընթացիկ ավանդների բազմապատիկ կրճատում, այդպիսով կրճատելով փողի առաքարկը։* Այս քայլը նկարագրված է նախորդ գլխում, որտեղ ցույց տրվեց, որ պահուստների փոփոխությունները հանգեցնում են ավանդների բազմապատիկ փոփոխությունների։ Քանի որ փողի առաքարկը հավասար է արծույք գումարած ընթացիկ ավանդներ, ապա ընթացիկ ավանդների նվազումը կրճատում է փողի առաքարկը։

3. *Փողի առաքարկի նվազումը հավելած կլինի բարձրացնել շահադուրյունները և խստացնել*

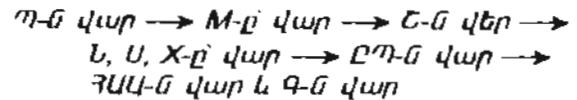
վարկի պայմանները: Փողի անփոփոխ պահանջարկի դեպքում փողի նվազած առաջարկը կբարձրացնի շահադրույքները: Ի լրումն, մարդկանց համար առկա վարկերի (փոխառություններ և պարտքեր) քանակը կնվազի: Շահադրույքները կբարձրանան գրավով պարտք վերցնողների և այն գործարարների համար, որոնք ցանկանում են կառուցել գործարաններ, զենի նոր սարքավորումներ կան ավելացնել նոր գույք: Ավելի բարձր շահադրույքները նաև կիջեցնեն մարդկանց միջոցների արժեքները՝ ճնշելով պարտատոմսերի, բաժնետոմսերի, հողի և տների զենքը:

- 4. Ավելի բարձր շահադրույքների և ավելի քիչ միջոցների դեպքում շահադրույքի փոփոխության նկատմամբ զգայուն ծախսերը, հատկապես ներդրումները, հակված կլինեն նվազելու: Ավելի բարձր շահադրույքների, ավելի խիստ պայմաններով վարկերի և նվազած միջոցների համակցությունը հակված կլինի ապաքաջալերել ներդրումները և սպառման ծախսերը: Չեռնարկությունները, ինչպես նաև նահանգային և տեղական կառավարությունները կսեղմեն ներդրման իրենց ծրագրերը: Երբ մի քաղաք պարզում է, որ չի կարող իր փոխառությունները բողբարկել որևէ ընդունելի դրույքով, նոր ճանապարհ չի կառուցվում, և նոր դպրոցի կառուցումը հետաձգվում է: Նմանապես, սպառողները որոշում են ավելի փոքր տուն զենել կամ իրենց ունեցածը նորացնել, երբ գրավի շահադրույքները անսակաճ եկամուտների համեմատությամբ բարձրացնում են անսակաճ վճարները: Եվ միջազգային առևտրի համար ավելի ու ավելի բաց տնտեսությունում ավելի բարձր շահադրույքները կարող են բարձրացնել դոլարի արտասահմանյան փոխարժեքը ճնշելով զուտ արտահանումը: Հետևաբար, սուղ փողը կբարձրացնի շահադրույքները և կիջեցնի ընդհանուր պահանջարկի այն բաղադրիչների վրա կատարվող ծախսերը, որոնք զգայուն են շահադրույքի նկատմամբ:

- 5. Վերջապես, սուղ փողի ճնշումները պակասեցնելով ընդհանուր պահանջարկը, կկրճատեն եկամուտները, արտադրանքի քանակը, աշխատատեղերն ու զենածը: Ընդհանուր առաջարկի ու պահանջարկի (կամ համարժեքորեն բազմապատկիչի) վերլուծությունը ցույց տվեց, թե ներդրման և այլ ինքնավար ծախսերի այսպիսի անկումը ինչպես կարող է կտրուկ ճնշել արտադրանքը և զբաղվածությունը: Ավելին, երբ արտադրանքն ու զբաղվածությունը ընկնում են սովորական մակարդակից էլ ցած, զեները հակված են լինում բարձրանալու դանդաղ կամ նույնիսկ

ընկնելու: Գնաճի ուժերը տեղի են տալիս: Եթե ՀՊՀ-ի թիրախը գնաճն էր, ապա արտադրանքի անկումը և գործազրկության աճը կօգնեն մեղմացնելու գնաճ խրախուսող ուժերը:

Մենք այս փուլերը կարող ենք ամփոփել հետևյալ կերպ.

Այս հնգատիճան հաջորդականությունը սկսած առևտրային դրամատների պահուստներում համերկային պահուստի կատարած փոփոխություններից մինչև ամբողջ (M)-ի բազմակի փոփոխությունը, մինչև շահադրույքների և վարկերի փոփոխությունը, մինչև ներդրման ծախսերի փոփոխությունը, որոնք տեղաշարժում են ընդհանուր պահանջարկը և, վերջապես, մինչև արտադրանքի, զբաղվածության և գնաճի արձագանքը, կենսական կարևորություն ունի արտադրանքի և զենրի որոշման համար: Եթե հեռ նայենք 11-1 նկարին, կտեսնենք, թե այս հինգ քայլերից յուրաքանչյուրն ինչպես է հարմարվում մեր թեմատիկ պատկերին: Մենք արդեն բացատրել ենք առաջին երկու քայլերը, և այս գլխի մնացած մասը նվիրված է 3-5-րդ քայլերի վերլուծությանը:

ՓՈՐԻ ՇՈՒԿԱՆ

Փոխանցման մեխանիզմում երրորդ քայլը շահադրույքների և վարկի պայմանների հակազդումն է փողի առաջարկի փոփոխություններին: Նախորդ գլխից վերիշեք, որ փողի պահանջարկը գլխավորապես կախված է գործարքներ նախատեսելու կարիքից: Տնային տնտեսությունները, ձեռնարկությունները և կառավարությունները փող են պահում, որպեսզի կարողանան զենել ապրանքներ, ծառայություններ և այլն: Ի լրումն՝ M-ի պահանջարկի որոշ մասը ծագում է գերապահով և դյուրիբացնելի փողի վերածվող միջոցի անհրաժեշտությունից:

Փողի առաջարկը համատեղ որոշվում է մասնավոր դրամատնային համակարգի և երկրի կենտրոնական դրամատան կողմից: Բաց չուլայական գործառնությունների և այլ միջոցներով կենտրոնական դրամատունը դրամատնային համակարգին ապահովում է պահուստներով: Դրանից հետո առևտրային դրամատները կենտրոնական դրամատան պահուստներից ավանդներ են ստեղծում: Հմտորեն բանեցնելով պահուստները՝ կենտրոնական դրամատունը հնարավոր սխալի ապահովումներում կարող է որոշել փողի առաջարկը:

ՓՈՂԻ ԱՈՒՋԱՐԿԱՆ ՈՒ ՊԱՐԱՆՋԱՐԿԸ

Փողի առաջարկն ու պահանջարկը համատեղ որոշում են շուկայական շահադրույքները: Նկար 11-4-ը ցույց է տալիս փողի (Փ) ողջ քանակը հորիզոնական առանցքի վրա և անվանական շահադրույքը (Շ) ուղղահայաց առանցքի վրա: Առաջարկի կորը որպես ուղղահայաց գիծ է պատկերված այն ենթադրության հիման վրա որ համերկրային պահուստը իր բոլոր միջոցները գործի է դնում փողի առաջարկը տրված մակարդակում պահելու համար, ինչը 11-4 նկարում ցույց է տրված որպես (Փ*):

Ի լրումն, մենք փողի պահանջարկի սանդղակը ցույց ենք տալիս որպես վարընթաց կոր, քանի որ փողի պաշարները նվազում են, հենց որ շահադրույքների մակարդակը բարձրանում է: Ավելի բարձր շահադրույքների ժամանակ մարդիկ և ձեռնարկությունները իրենց միջոցների ավելի մեծ մասն են ցածր եկամուտ բերող կամ եկամուտ չբերող փողից տեղափոխում դեպի բարձր եկամտաբեր միջոցներ: Սա ավելի հաճախ իրագործվում է միջոցները բարձր շահ բերող միջոցների տեղափոխելով, միջին հաշվով ավելի քիչ արժույթ պահելով և ավելի հաճախ համալրելով կանխիկ փողը, փորձելով համապատասխանեցնել եկամուտներն ու ծախսերը և

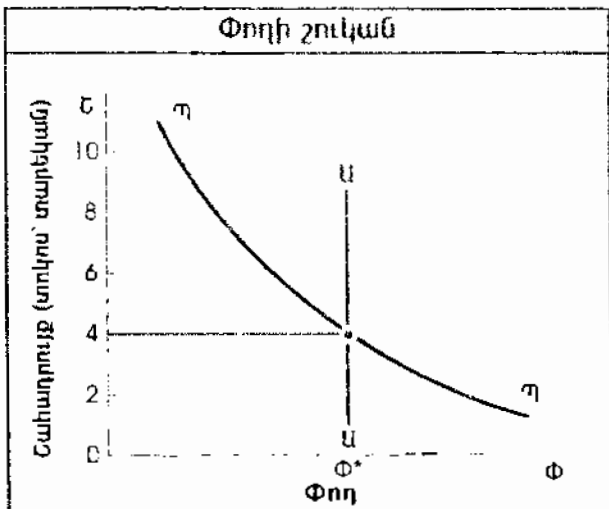
զբաղվելով կանխիկ փողի կառավարման նմանատիպ գործունեության ծրագրերով:

Առաջարկի ու պահանջարկի սանդղակների հատումը 11-4 նկարում որոշում է շուկայական շահադրույքը: Վերիիշեք, որ շահադրույքը փողի օգտագործման համար վճարվող գինն է: Շահադրույքները որոշվում են փողի շուկաներում, որտեղ պարտքով են տրվում և վերցվում կարճաժամկետ միջոցներ: Կարևոր շահադրույքներից են կարճաժամկետ դրույքները՝ գանձարանային եռամսյա մուրհակների դրույքները, կարճաժամկետ առևտրային մուրհակների (սեծ ընկերությունների բաց թողած մուրհակներ) դրույքները և համերկրային հիմնապաշարների դրույքները, որ դրամատաները մեկը մյուսին վճարում են դրամառուային պահուստների մեկ գիշերվա գործածության համար: Երկարաժամկետ շահադրույքների մեջ են մտնում 10-ամյա կամ 20-ամյա պետական պարտատոմսերը, ընկերակցությունների կողմից թողարկված պարտատոմսերը և անշարժ գույքի գրավները (շահադրույքների վերջին միտումների համար տես նկար 10-2-ի գծագիրը):

11-4 նկարում հավասարակշռության շահադրույքը տարեկան չորս տոկոս է: Փողի առաջարկի մակարդակը, որը համերկրային պահուստն ընտրել է որպես թիրախ, միայն չորս տոկոսի դեպքում է համապատասխանում հասարակության կողմից փող պահելու ցանկալի քանակին: Ավելի բարձր շահադրույքի դեպքում կլինի փողի ավելցուկային հաշվեկշիռ, և մարդիկ չեն ցանկանա պահել ողջ Փ*-ն: Մարդիկ կազատվեն փողի իրենց ավելցուկային պաշարներից՝ գնելով պարտատոմսեր և այլ ֆինանսական միջոցներ, այդպիսով շուկայի շահադրույքներն իջեցնելով դեպի հավասարակշռության չորս տոկոս դրույքը: Ի՞նչ կատասի երկու տոկոս շահադրույքի դեպքում:

Մեզ հետաքրքրում են փողի շուկայում փողի առաջարկի և պահանջարկի փոփոխությունների ազդեցությունները: Նախ քննարկեք փողի քաղաքականության փոփոխությունը: Ենթադրենք, համերկրային պահուստն սկսում է անհանգստանալ գնաճից և խստացնում է փողի քաղաքականությունը՝ վաճառելով արժեթղթեր և կրճատելով փողի առաջարկը:

Փողի քաղաքականության խստացման ազդեցությունը ցույց է տրված 11-5(ա) նկարում: Փողի առաջարկի սանդղակի դեպի ձախ տեղաշարժը նշանակում է, որ գոյություն ունեցող չորս տոկոս շահադրույքի դեպքում փողի հաշվեկշիռները չեն բավարարի մարդկանց գործարքների և միջոցների պահանջները: 3-ի և 5-ի միջև ճեղքը ցույց է տալիս հին շահադրույքի դեպքում փողի ավելցուկային պահանջարկի չափը: Մարդիկ սկսում են գեղջով վաճառել իրենց միջոցները և մեծացնում են փողի իրենց պաշարները: Շահադրույքները բարձրանում են մինչև որ հավասարակշռություն է ձեռք բերվում նոր ու

Նկար 11-4. Փողի պահանջարկն ու առաջարկը որոշում են շահադրույքը
Համերկրային պահուստը Փ*-ն ունի որպես թիրախ, որը ներկայացված է փողի առաջարկի ուղղահայաց ԱՆ սանդղակով: Հասարակությունը (տնային տնտեսություններ և ձեռնարկություններ) ունի փողի պահանջարկի վարընթաց սանդղակ: Այս օրինակում փողի շուկան հավասարակշռության մեջ է տարեկան չորս տոկոս անվանական շահադրույքով:

ավելի բարձր՝ վեց տոկոս շահադրույքով, ինչպես ցույց է տրված 11-5(ա) նկարի 3՝ կետում

Հավասարակշռության մեկ այլ խախտում կարող է առաջանալ բարձր գներից: Ենթադրենք, թե փողի առաջարկը համերկրային պահուստի կողմից հաստատուն է պահվում: Այնուամենայնիվ, նախքի գների աճի պատճառով գների ընդհանուր մակարդակը բարձրանում է, և գործարքները ֆինանսավորելու համար պահանջվող փողն աճում է առանց իրական ՀԱԱ-ում որևէ փոփոխության: Այս դեպքում, որը ցույց է տրված 11-5(բ) նկարում, փողի պահանջարկը կաճի՝ փողի պահանջարկի կորը տեղաշարժելով դեպի աջ՝ ՊՊ-ից ՊՊ՝ և կհանգեցնի հավասարակշռային շահադրույքների աճի:

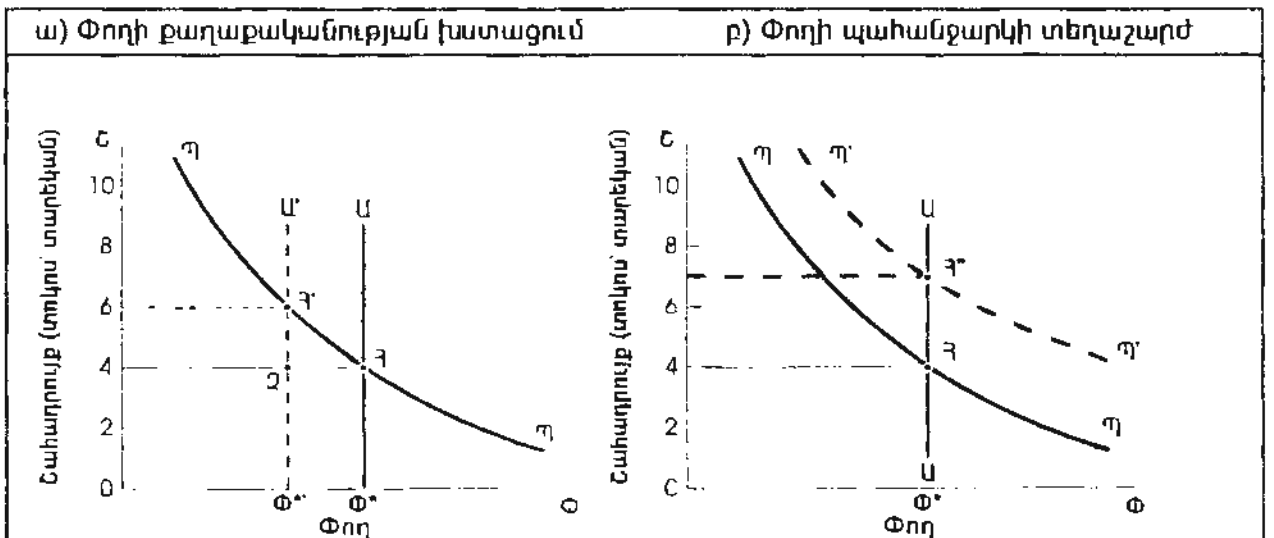
Հակառակը տեղի կունենար, եթե համերկրային պահուստն անհանգստանար տնտեսական անկման վտանգից, փողի պահանջարկի կրճատում՝ գների անկման հետևանքով, իրական արտադրանքի նվազում և հասարակության փող պահելու ցանկության տեղաշարժ:

Ստուգելու համար, թե արդյոք հասկացաք այս բոլորը, տեսե՛ք կարո՞ղ եք դիտարկել հետևյալ դեպքերը օգտագործելով 11-4 նկարը: (1) Համերկրային

պահուստը գտնում է, որ գործազրկությունը շատ կտրուկ է աճում և ցանկանում է շրջել այս միտումը մեծացնելով փողի առաջարկը: ՀՊՀ-ն ի՞նչ քայլեր պետք է ձեռնարկի փողն ընդարձակելու համար: Ինչպե՞ս դա կազդի փողի առաջարկի կորի վրա: Ինչպիսի՞ն կլինի հակազդեցությունը փողի շուկաներում: (2) Որպես դրալարի փոխարժեքի անկման հետևանք ավելանում են արտահանումները և իրական ՀԱԱ-ն ի՞նչ է պատահում փողի պահանջարկի հետ: Ո՞րն է ազդեցությունը շուկայական շահադրույքի վրա: (3) Երբ դրամատները շահադրույք բերող նոր ընթացիկ հաշիվներ են մտցնում, մարդիկ որոշում են ունեցած միջոցներից ավելի շատը դնել այս հաշիվներում և ավելի քիչը՝ խնայողական հաշիվներում: ՀԱԱ-ի և շահադրույքների աճն մի մակարդակի դեպքում: Համերկրային պահուստը վատահ չէ այս վարվելակերպի կարևորությանը և, հետևաբար, փողի առաջարկը պահում է հաստատուն: Ինչպիսի՞ն կլինի միջոցների ավելացման ներգործությունը փողի առաջարկի և պահանջարկի վրա:

Ամփոփենք փողի շուկայի վերաբերյալ մեր տառացած տվյալները.

Փողի շուկայի վրա ներգործում է, մի կողմից

Նկար 11-5. Փողի քաղաքականության կամ գների փոփոխությունները ազդում են շահադրույքների վրա

(ա)-ում համերկրային պահուստը կրճատում է դրամատան պահուստները և փողի առաջարկը՝ որպես գների աճի վախի հակազդեցություն: Ավելի քիչ փողի առաջարկն առաջացնում է փողի ավելցուկային պահանջարկ, որը ցույց է տրված 23 ձեռքբվածքով: Հենց որ հասարակությունը փորձում է ձեռք բերել փողի ցանկալի պաշար, շահադրույքները բարձրանում են նոր հավասարակշռության 3՝-ը:

(բ)-ում փողի պահանջարկը մեծացել է գների մակարդակի աճի պատճառով, երբ իրական արտադրանքը հաստատուն է: Փողի ավելի բարձր պահանջարկը շուկայական շահադրույքներին ստիպում է բարձրանալ, իսկ դրանք էլ իրենց հերթին ստիպում են, որ պահանջվող փողի քանակը իջնի մինչև Φ^* :

(1) հասարակության փող պահելու ցանկության (ներկայացված է փողի պահանջարկի ՊՊ կորու) և, մյուս կողմից (2) համերկրային պահուստի փողի քաղաքականության (որը 11-4 նկարում ցույց է տրված որպես փողի հաստատագրված առաքարկ կամ Փ* կետում ուղղահայաց ԱԱ կոր) համակցությունը: Դրանց փոխազդեցությունը որոշում է շուկայական շահադրույքը (Ե)-ն: Ավելի խիստ փողի քաղաքականությունը ԱԱ կորը տեղաշարժում է դեպի ձախ բարձրացնելով շուկայական շահադրույքները: Երկրի արտադրանքի կամ գների մակարդակի աճը ՊՊ կորը տեղաշարժում է դեպի աջ և բարձրացնում շահադրույքները: Փողի քաղաքականության մեղմացումը կամ փողի պահանջարկի անկումը հակառակ ազդեցությունն ունեն:

ՓՈՂԻ ՍԵԽԱՆԻՉԱԸ

Ամեն օր լրագրերն ու հեռուստատեսությունը հատուկ հաղորդումներ են հրապարակում փողի շուկաների և փողի քաղաքականության վերաբերյալ վերլուծելով, թե փողի գործարքներն ինչպես են ազդում շահադրույքների, օտարերկրյա արժույթների փոխարժեքի, գնաճի և, ըստ էության, բոլոր մակրոտնտեսական փոփոխականների վրա: Եթե վերջերս նորություններ կարդացել եք, ապա կարող է հանդիպած լինեք այսպիսի հաղորդումների:

Մեծ հարցական է, թե արդյո՞ք համերկրային պահուստը կոնգրեսի և Սպիտակ տան բյուջետային ռաշիոնի կարծազանքի՝ կրճատելով կարճաժամկետ շահադրույքները: Սպիտակ տան պաշտոնյաները ուժեղ ճնշում են գործադրում համերկրային պահուստի քաղաքականություն մշակելու հանձնարմբի վրա՝ պահանջելով իջեցնել կարճաժամկետ շահադրույքները, որպեսզի սատար կանգնեն անկուն ապրող տնտեսությանը:

(Ուղ սքրիթ բոռնլ)

Համերկրային պահուստի խորհուրդը գոյուացրեց, որ իովանավորական առևտրային օրենսդրության կամ ավելի բարձր նվազագույն աշխատավարձի օրենքի նախագծի ընդունումը կանձազերծի գնաճ խթանող ուժերը, որոնց համերկրային պահուստը ստիպված կլինի հակազդել խստացնելով (ինհարավոր է՝ չսփառված) վարկի պայմանները:

(Նու Յորք բայնլ)

Ավելի վաղ վաշինգթոնը պաշտոնյաների վրա ճնշում էր գործադրում՝ պահանջելով իջեցնել ձապոնական շահադրույքները, որպեսզի համերկրային պահուստին հնարավորություն տրվի միացյալ Նախանգների շահադրույքներն իջեցնել, առանց վախենալու, որ ԱՄՆ-ից հիմնական միջոցների արտահոսք կկատարվի: Ամերիկայում

տնտեսական անկման ավարտից հետո, համերկրային պահուստն ավելի քիչ կցանկանա խուզել ԱՄՆ-ի շահադրույքները, Այնուամենայնիվ, նա դեռևս անհանգստացած է, որ արտասահմանյան երկրների դանդաղ աճը կարող է ի վերջո արգելք հանդիսանալ ամերիկյան արտահանումների համար:

(Ուղ սքրիթ բոռնլ)

Այս հաղորդումների հիմքում ընկած են համերկրային պահուստի գործելակերպի, փողի՝ տնտեսության վրա ազդելու եղանակի վերաբերյալ տեսակետները և այն տեսակետները, թե քաղաքական ղեկավարներն ու հասարակ ժողովուրդը ինչպես են ցանկանում ձևափոխել փողի քաղաքականությունը եկեք ընենք փողի պայմանների փոփոխության ազդեցությունը՝ օգտագործելով բազմապատկիչի կադապարը: Դրանից հետո մենք քննության կառնենք փոխանցման մեխանիզմը՝ օգտագործելով ընդհանուր պահանջարկ և առաքարկ կառուցվածքը:

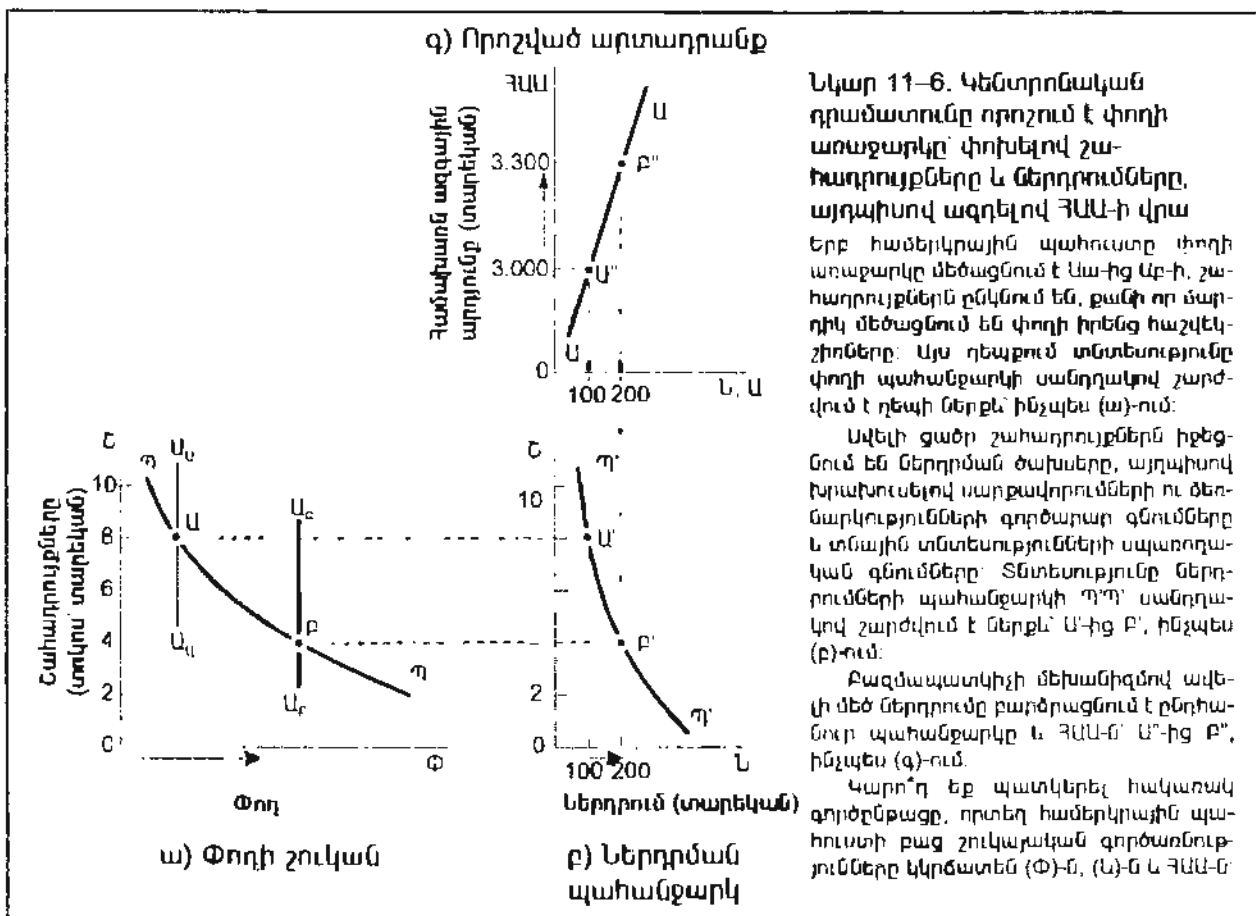
ՓՈՂԻ ԶԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԳԾԱԳՐԱՅԻՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

11-6 նկարը ցույց է տալիս փողի ընդարձակման ազդեցությունները տնտեսական գործունեության վրա (ա)-ն ցույց է առաջի փողի շուկան ներքևի ձախ մասում, (բ)-ն ցույց է տալիս ներդրման որոշումը ներքևի աջ մասում և (գ)-ն բազմապատկիչի մեխանիզմով ընդհանուր պահանջարկի և ՀԱԱ-ի սահմանումը վերևի աջ մասում:

Ճանացույցի սլաքի հսկառակ ուղղությանը՝ փողի շուկայից ներդրումով դեպի ընդհանուր պահանջարկի և ՀԱԱ-ի որոշումը՝ որպես ամբողջություն, շարժվելիս կարող ենք տեսնել պատճառական կապը 11-6(ա) նկարի ներքևի ձախ մասից սկսելով տեսնում ենք փողի այն առաքարկն ու պահանջարկը, որ պատկերված էին 11-4 և 11-5 նկարներում: Ներկա քննարկման նպատակներից ելնելով ընդունենք, թե փողի առաքարկի սանդղակի սկզբնական վիճակը Աա էր, իսկ շահադրույքը՝ տարեկան ութ տոկոս: Եթե համերկրային պահուստը մտահոգված է սպառնացող անկումով, ապա կարող է մեծացնել փողի առաքարկը կատարելով բաց շուկայական գնումներ և կորը տեղաշարժելով Աբ-ի: 11-6(ա) նկարում ցույց տրված դեպքում դրա հետևանքով շուկայական շահադրույքները կընկնեն մինչև չորս տոկոսի:

11-6(բ նկարն այն պատմության արտացոլումն է, թե ցածր շահադրույքներն ինչպես են ավելացնում ընդհանուր պահանջարկի շահադրույքի նվազմանը: Վի գլխում մենք տեսանք, որ շահադրույքների անկումը ձեռնարկություններին կորդի ավելացնել գոր-

ծարանների, սարքավորումների և գույքի վրա կատարվող ծախսերը, Փողի մեղմացված քաղաքականության հետևանքները շատ շուտ երևում են բնակարանային շուկայում, որտեղ ցածր շահադրույքները նշանակում են ցածր ամսական երաշխավորված վճարումներ տան համար, այդպիսով ընտանիքներին խրախուսելով գնելու ավելի շատ ու ավելի մեծ տներ:

Ի լրումն, սպառողական ծախսերը ավելանում են, քանի որ ցածր շահադրույքները սովորաբար բարձրացնում են հարստության արժեքը (որովհետև բաժնետոմսերի, պարտատոմսերի և բնակարանների գները միտում ունեն բարձրանալու), և քանի որ սպառողները հակված են ավտոմեքենաների և այլ խոշոր սպառողական տեսական ապրանքների վրա ավելի շատ ծախսելու, երբ շահադրույքները ցածր են և վարկերը՝ շատ՝ Ավելին, ինչպես տեսանք IX գլխում, ցածր շահադրույքները հակված են իջեցնելու դոլարի փոխարժեքը՝ այդպիսով ավելացնելով գուտ արտահանումների մակարդակը: Դրանից հետո տեսնում ենք, թե ցածր շահադրույքները տնտեսության

բազմաթիվ ոլորտներում ինչպես են հանգեցնում ծախսերի ավելացման:

Այս հետևանքներն ակնհայտ են 11-6(բ) նկարում, որտեղ շահադրույքների իջնելը (որն առաջացել է փողի առաջարկի մեծացումից) տանում է դեպի ներդրման բարձրացում Ա՝-ից Բ՝-ի: Այս դեպքում մենք պետք է պարզաբանենք քիչ առաջ ակնարկված «ներդրումը» շատ լայն իմաստով: այն ընդգրկում է ոչ միայն ձեռնարկատիրական ներդրումը, այլև սպառողական տնական ապրանքները և բնակարանները, ինչպես նաև գուտ արտաքին ներդրումը՝ գուտ արտահանումների ձևով:

Վերջապես, 11-6(գ) նկարը ցույց է տալիս ներդրման փոփոխությունների ազդեցությունը բազմապատկիչի կադասպարում: Այս գծապատկերը պարզապես 9-5 նկարն է՝ կողքի շուտ տրված: Վերհիշեք X գլխից, որ բազմապատկիչի պարզագույն կադասպարում հավասարակշռության արտադրանքին հասնում են, երբ ցանկալի խնայողությունը հավասարվում է ցանկալի ներդրմանը: 11-6(գ) նկարում այս հարաբերությունը մենք ցույց ենք տվել խնայողություններ

րի սանդղակը նկարելով որպես ԱԱ սանդղակ: Այս գիծը ներկայացնում է խնայողությունների ցանկալի մակարդակի (որը չափվում է հորիզոնական առանցքի երկայնքով) և ուղղահայաց առանցքի վրա տեղադրված ՀԱԱ-ի փոխադրությունը: Հավասարակշռության ՀԱԱ-ն ստացվում է այն մակարդակում, որտեղ ներդրումների պահանջարկը (p) մասից հավասարվում է ցանկալի խնայողությանը՝ ԱԱ սանդղակից:

Ներդրման սկզբնական մակարդակը 100 է, ինչպես կարող ենք տեսնել (p) մասի Ա՛ կետում, որն էլ տալիս է ՀԱԱ-ի 3000 մակարդակ: Այն բանից հետո, երբ մատչելի փողը շահադրույքն իջեցնում է 8-ից 4 տոկոսի, ներդրումը մինչև 200-ի է աճում Բ՛ կետում: Ավելի բարձր ներդրումը ընդհանուր ծախսը բարձրացնում է նոր հավասարակշռության, որ պատկերված է (q) մասի Բ՛ կետում և նոր՝ 3300 հավասարակշռության ՀԱԱ-ի:

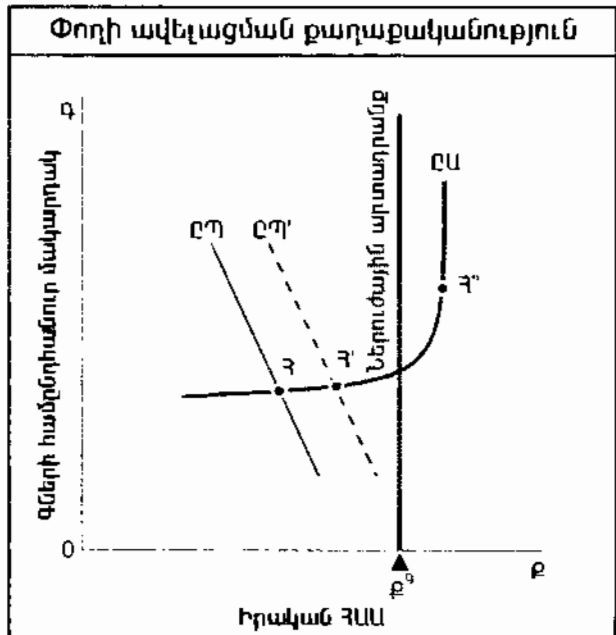
Ի՞նչ է պատահել: Փողի առաջարկի Աա-ից Աբ-ի բարձրացումը շահադրույքն իջեցրեց Ա-ից Բ-ի, սա պատճառ դարձավ, որ ներդրումը բարձրանա Ա՛-ից Բ՛-ի, իսկ սա էլ, իր հերթին, գործելով բազմապատկիչ օրենքով, հանգեցրեց ՀԱԱ-ի բարձրացմանը Ա՛-ից Բ՛-ի:

Աս է այն ուղին, որով փողի քաղաքականությունը միջանկյալ թիրախների միջոցով, ինչպես որ փողի առաջարկը և շահադրույքները, ազդում է իր վերջնական թիրախների վրա:

ՓՈՂԻ ԲԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԸՊ-ԸԱ ՇՐՋԱՆԱԿՈՒՄ

Նկար 11-6-ի եռամաս գծապատկերը ցույց է տալիս, թե փողի առաջարկի մեծացումը ինչպես կհանգեցնե՞ր ընդհանուր պահանջարկի մեծացման: Այժմ կարող ենք համընդհանուր մակրոտնտեսական հավասարակշռության վրա այդ ազդեցությունը ցույց տալ՝ օգտագործելով ընդհանուր առաջարկի և պահանջարկի կորերը:

Փողի առաջարկի մեծացման հետևանքով առաջացած ընդհանուր պահանջարկի մեծացումը պատճառ է դառնում 11-7 նկարում պատկերված ԸՊ կորի տեղաշարժին դեպի աջ: Այս տեղաշարժը չօգտագործվող պաշարների առկայության դեպքում ցույց է տալիս փողի ավելացում՝ համեմատաբար հարթ ԸԱ կորով: Այստեղ փողի ավելացումը ընդհանուր պահանջարկը տեղաշարժում է ԸՊ-ից ԸՊ՛, իսկ համընդհանուր հավասարակշռությունը շարժում է Գ-ից Գ՛-ի: Այս դեպքը ցույց է տալիս, թե փողի ավելացումն ինչպես կարող է մեծացնել ընդհանուր պահանջարկը և ուժեղ ներգործություն ունենալ իրական արտադրանքի վրա:

Նկար 11-7. Փողի ավելացման քաղաքականությունը ԸՊ-ի կորը տեղաշարժում է դեպի աջ՝ բարձրացնելով արտադրանքն ու գները

Ավելի վաղ կատարած մեր քննարկումը և 11-6 նկարը ցույց տվեցին, թե փողի առաջարկի մեծացումը ինչպես է հանգեցնում ներդրման մեծացման և դրա հետևանքով ընդհանուր պահանջարկի բազմապատկիչ մեծացման: Աս հանգեցնում է ԸԱ-ի կորի դեպի աջ տեղաշարժին:

Քննության տիրույթում, որտեղ ԸԱ-ի կորը համեմատաբար հարթ է, փողի ընդարձակումը դրսևորում է իր հիմնական ազդեցությունը իրական արտադրանքի վրա, միայն փոքր ազդեցություն ունենալով գների վրա:

Դասական տիրույթում ԸԱ-ի կորը համարյա ուղղահայաց է (ցույց տրված Գ՛ կետում), և փողի ավելացումը օգնավորապես կբարձրացնի գներն ու անվանական ՀԱԱ-ն՝ իրական ՀԱԱ-ի վրա նվազ ազդեցությամբ: Կարո՞ղ եք հասկանալ, թե ինչու երկարամեկտ հեռանկարում փողը իրական արտադրանքի վրա կարող է քիչ ազդեցություն ունենալ:

Այս պատճառով հաջորդականությունը հետևյալն է. Փողի ավելացումն իջեցնում է շուկայական շահադրույքները: Դա խթանում է ձեռնարկատիրական ներդրումների, բնակարանների, տարադասական տնական ապրանքների և դրանց նման շահադրույքների նկատմամբ զգայուն ծախսերը: Բազմապատկիչի մեխանիզմի միջոցով ընդհանուր պահանջարկը մեծանում է այլ կերպ խառնելի մակարդակներից վեր բարձրացնելով ար-

տարդանքն ու զճերը: Հետևաբար, հիմնական հաջորդականությունն է.

M-ը վեր → C-ն վար → Ե, Ս, X-ը վեր
→ ԸԱ-ն վեր → ՀԱԱ-ն վեր և Գ-ն վեր

Սակայն ի՞նչ կպատահեր, եթե տնտեսությունը գործեր իր կարողության սահմանին մոտ Պա ցույց է տրված 11-7 նկարի ԸԱ-ի կորի խիստ զառիվեր (կամ դասական) հասվածի Գ՝ կետով: Այս դեպքում փողի փոփոխությունները իրական արտադրանքի վրա քիչ ազդեցություն կունենային: Ավելի շուտ, ԸԱ-ի կորի դասական տիրույթում արտադրանքի նույն քանակի դեպքում, փողի ավելի մեծ պաշարը հիմնականում կհանգեցնե՞ր զճերի բարձրացման:

Այս կենսական հաջորդականության ծեր ըմբռնումն ամբապնդելու համար վերլուծե՞ք հակառակ դեպքը փողի կրճատումը: Ասենք, համերկրային պահուստը որոշում է, ինչպես դա արվեց 1979 թ., կրճատել պահուստները, դանդաղեցնել տնտեսության աճը և իջեցնել զճանը: Ղուբ այդ հաջորդականությունը կարող եք տեսնել 11-6 նկարում՝ հակառակ ուղղությամբ շրջելով փողի քաղաքականության ընթացքը՝ այդպիսով տեսնելով, թե փողը, շահադրույթները, ներդրումը և ընդհանուր պահանջարկը ինչպես են փոխազդում, երբ փողի քաղաքականությունը խստացվում է: Հետո տեսե՞ք, թե նկար 11-7-ում ԸՊ-ի կորի դեպի ծախ տեղաշարժը ինչպես կիջեցնե՞ր և արտադրանքը, և զճերը:

ՓՈՂԻ ԵՐԿԱՐԱԺԱՍՍԿԵՏ ՀԵՌԱՆԿԱՐԱՅԻՆ ԱՉԴԵԳՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Շատ տնտեսագետներ հավատացած են, որ փողի առաջարկի փոփոխությունները զճերի մակարդակը վերջիվերջո հիմնականում կբարձրացնեն՝ իրական արտադրանքի վրա քիչ ազդեցությամբ կամ առանց ազդեցության: Աենք այս տեսակետը կարող ենք հասկանալ՝ փողի փոփոխությունների ազդեցությունները վերլուծելով տարբեր բնույթի ԸԱ-ի կորերով՝ ինչպես ցույց է տրված 11-7 նկարում, փողի փոփոխությունները ընդհանուր պահանջարկի վրա կներգործեն և իրական ՀԱԱ-ն կարճաժամկետ հեռանկարում փոխելու միտում կունենան, երբ կան չօգտագործված միջոցներ, և ԸԱ-ի կորը համեմատաբար հարթ է:

Այնուհանդերձ, IX գլխում մենք շեշտեցինք, որ երբ երկարաժամկետ հեռանկարում զճերն ու աշխատավարձը կարգավորվեն, արտադրանքի վրա ԸՊ-ի կորի տեղաշարժի ազդեցությունները կնվազեն, իսկ զճերի վրա ազդեցությունները գերիշխելու միտում կունենան: Վերիիշե՞ք, որ երկարաժամկետ հեռանկարում ԸԱ-ի կորը հակված է ուղղահայաց կամ համար-

յա ուղղահայաց լինելու, քանի որ աշխատավարձի և զճերի բոլոր կաշուն կամ պայմանագրային տարրերը հարմարվում են զճերի ու աշխատավարձի ակնկալվող ավելի բարձր մակարդակներին: Սա նշանակում է, որ, երբ զճերն ու աշխատավարձն ավելի մկուն են դարձում, փողի առաջարկի փոփոխության ազդեցությունն ի վերջո ավելի ու ավելի շատ է դրսևորվում զճերի և ավելի ու ավելի քիչ՝ իրական արտադրանքի մեջ:

Ո՞րն է կարճաժամկետ և երկարաժամկետ հեռանկարի այս տարբերության ներըմբռնումը: Տարբերությունը տեսնելու համար կարող ենք դիտարկել վերին աստիճանի պարզեցված մի օրինակ. ենթադրենք, ինչպես 11-6 նկարում, սկսում ենք 3000 անվանական ՀԱԱ-ով և կայուն զճերով, հետո փողի ավելացումը, որը փողի առաջարկը մեծացնում է 10 տոկոսով, անվանական ՀԱԱ-ն կարող է մեծացնել 10 տոկոսով՝ հասցնելով 3300-ի: Բորբոք 2. Գործի և ուրիշների ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ կարճաժամկետ հեռանկարում «անվանական ՀԱԱ-ի փոփոխությունները հետևողականորեն բաժանվում են մասերի՝ երկու երրորդը՝ արտադրանքի փոփոխություն, իսկ մնացած մեկ երրորդը՝ զճի փոփոխություն»: Հետևաբար, առաջին տարում փողի առաջարկի ընդարձակումը կարող է իրական ՀԱԱ-ն մեծացնել մոտ 7 տոկոսով, իսկ զճերը՝ մոտ 3 տոկոսով:

Ժամանակի հետ, սակայն, աշխատավարձն ու զճերը սկսում են առավել լրիվ հարմարվել զճերի և արտադրանքի ավելի բարձր մակարդակներին: Պա հանջարկի աճը թե՛ աշխատուժի, թե՛ արտադրանքի շուկաներում կբարձրացնի աշխատավարձն ու զճերը: Աշխատավարձը կկարգավորվի՝ արտացոլելով ապրուստի ավելի մեծ ծախսերը: Պայմանագրերում այդ ծախսերի վերաբերյալ կետերի ակալությունը էլ ավելի կբարձրացնի աշխատավարձն ու զճերը: Երկրորդ տարուց հետո զճերը կարող են աճել 1 կամ 2 տոկոսով, իսկ արտադրանքն իր սկզբնական մակարդակից բարձր կլինի միայն 5 կամ 6 տոկոսով, երրորդ տարվա մեջ զճերը կարող են մորից աճել, մինչդեռ արտադրանքը փոքր-ինչ կընկնի: Որտե՞ղ կավարտվի այս գործընթացը: Այն կարող է շարունակվել մի քանի տարի և տասնամյակ, մինչև որ զճերը բարձրանան լրիվ 10 տոկոսով, իսկ արտադրանքը վերադառնա իր սկզբնական մակարդակին: Այսպիսով, փողի քաղաքականությունը զճերն ու աշխատավարձը կբարձրացնի մոտ 10 տոկոսով, բայց անփոփոխ կթողնի իրական արտադրանքը:

Այս օրինակում, վերջապես, բոլոր անվանական մեծություններն աճում են 10 տոկոսով, մինչդեռ բոլոր իրական մեծությունները անփոփոխ են: Անվանական մեծությունները, ինչպես ՀԱԱ-ի համադիրը,

ԱԳՀ-ն, անվանական ՀԱԱ-ն, աշխատավարձը, փողի առաջարկը, արժույթը, ընթացիկ ավանդները, դոլարի սպառումն ու ներմուծումը, հարստության դոլարային արժեքը և այլն, 10 տոկոսով բարձր են: Սակայն իրական ՀԱԱ-ն, իրական սպառումը, փողի իրական առաջարկը (որը հավասար է փողի առաջարկը բաժանած զների մակարդակին), իրական աշխատավարձը, իրական եկամուտները և հարստության իրական արժեքը փողի քաղաքականությունից անփոփոխ են մնում: Հետևաբար, ասում ենք, որ երկարատև հեռանկարում փողը *չեզոք* է:

Սակայն տեղին է մի զգուշացում անել: այն սցենարը, ըստ որի փողի փոփոխությունները հանգեցնում են բոլոր անվանական մեծությունների համաձայնական փոփոխությունների, սակայն չեն փոխում իրական փոփոխականները: Կռահմանք հավանական է և ապացուցվում է որոշակի փորձառական փաստերով: Սակայն դա համընդհանուր օրենք չէ: Երկարաժամկետ հեռանկարը կարող է ընդգրկել մի քանի տասնամյակ, այդ ընթացքում առիթ ունեցող իրադարձությունները կարող են տնտեսությունը դուրս չարտել իդեալականացված երկարաժամկետ հետազոծից, իսկ շահադույսների փոփոխությունները կարող են անշրջելի ազդեցություն ունենալ վերջնական արդյունքի վրա: Այդ պատճառով էլ երկարաժամկետ հեռանկարում փողի չեզոքությունը միայն միտում է և ոչ բն համընդհանուր օրենք:

Այս գլխի վերջին մտտենալու հետ նշենք, որ փողի քաղաքականության դերի քննարկումը կատարվեց առանց ֆինանսական քաղաքականության միջամտության: Իրականում, ինչպիսիք էլ լինեն կառավարության փիլիսոփայական հակումները, բոլոր զարգացած տնտեսությունները ֆինանսական և փողի քաղաքականությունն իրականացնում են միաժամանակ: Յուրաքանչյուր քաղաքականություն ունի իր ուժեղ և թույլ կողմերը: Հաջորդ գլուխներում մենք կանդրադառնանք ֆինանսական և փողի քաղաքականության դերի ամբողջական քննությանը թե գործարարության պարբերաշրջանների դեմ մղվող պայ-

քարում, թե տնտեսական աճին նպաստելու ասպարեզում:

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՀԱՆՏԱՐԿԻԳ ԴԵՊԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱՌԱՋԱՐԿ

Մենք ավարտեցինք ընդհանուր պահանջարկի որոշիչ գործոնների նախնական վերլուծությունը: Ամփոփենք մեր ստացած տվյալները: մենք քննարկեցինք ընդհանուր պահանջարկի հիմունքները և տեսանք, որ ԸՊ-ն որոշվում է արտաքին կամ ինքնավար այնպիսի գործոններով, ինչպիսիք են ներդրումները և զուտ արտահանումները կառավարության փողի և ֆինանսական քաղաքականության զուգորդությամբ: Կարձաժամկետ հեռանկարում այս գործոնների փոփոխությունները հանգեցնում են ծախսերի, արտադրանքի և զների աճի:

Այսօրվա անկայուն աշխարհում տնտեսությունները ենթարկվում են իրենց սահմանների ներսից և դրսից եկող ցնցումների ազդեցությանը: Պատերազմները, հեղափոխությունները, պարտքային ճգնաժամները, նախալին ցնցումները և կառավարությունների սխալ հաշվարկները հանգեցրել են բարձր գնաճի կամ բարձր գործազուկության, իսկ լնագնաճի դեպքում միաժամանակ երկուսին էլ: Զանի որ գոյություն չունի մակրոտնտեսական տատանումները վերացնելու ինքնավար և ինքն իրեն ուղղող մեխանիզմ, այսօր կառավարությունների պարտականությունն է չափավորել գործարարության պարբերաշրջանների տատանումները, Սակայն անգամ ամենամաստուն կառավարությունները չեն կարող գործազուկությունն ու գնաճը վերացնել այն բոլոր ցնցումների առկայության դեպքում, որոնց ազդեցությանը ենթարկվում է տնտեսությունը:

Մեր հաջորդ առաջադրանքը ընդհանուր առաջարկի հարցերը ավելի ուշադիր քննության առնելն է: Մենք սկսում ենք երկարաժամկետ հեռանկարում տնտեսության աճի գործընթացի վերլուծությունից, ինչը կխորացնի ներուժային արտադրանքի և ընդհանուր առաջարկի որոշիչ գործոնների մեր ըմբռնումը: Դրանից հետո մենք կծեռնարկենք գնաճի և գործազուկության փոխադարձաբար միմյանց հետ կապված թեմաների ուսումնասիրությանը և կտեսնենք, թե ժամանակակից շուկայական տնտեսություններին ինչպես է խտորեն պարտադրված կայուն զներ պահպանելու անհրաժեշտությունը: Վերջապես, մենք կանդրադառնանք մակրոտնտեսական քաղաքականության այսօրվա իրատապ երկչոտությանը: ֆինանսական պարտքին, ֆինանսական և փողի քաղաքականությունների փոխազդեցությանը, երկարաժամկետ տնտեսական աճին օժանդակելու անհրաժեշտությանը:

⁵ Մեկ օրինակը ցույց կտա, թե շահադույսների փոփոխությունները ինչպես կարող են տնտեսությունը դուրս չարտել չեզոք հեռանկարից: Երբ 1979 թ համերկային պահուստը կրճատեց փողի առաջարկը և բարձրացրեց շահադույսները, նպատակն այն էր որ տնտեսական աճը դանդաղեցնելով, կանխվեր գնաճը: Շահադույսների դրամաձեռն աճը երբ կարճաժամկետ գանձարանային արժեթղթերը 1978 թ. 7 տոկոսից 1981 թվականին բարձրացան 14 տոկոսի, հանգեցրեց դոլարի փոխարժեքի աճի, 1980-ական թվականների կեսերին արտաքին առևտրի վիթխարի բացի և միջին եկամուտ ունեցող երկրներում «պարտքային ճգնաժամի»: 1990 թ Ախացյալ, Լահաճըները ծանրաբեռնված եր շուրջ 400 միլիարդ դոլար արտաքին պարտքով ինչը տեսանելի ապագայում կազդի նրա տնտեսության վրա

այն նոր հարցերին, որ ծագում են, որովհետև Միացյալ Նահանգների տնտեսությունն առավելապես բաց

տնտեսություն է ենթակա միջազգային առևտրական և ֆինանսական հոդվերի ազդեցությանը:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Ա. Կենտրոնական դրամատնային գործ և համերկրային պահուստի համակարգ

1. Համերկրային պահուստի համակարգը կենտրոնական դրամատունն է՝ դրամապանների դրամատունը: Նրա գործառույթը դրամատնային պահուստների քանակը վերահսկելն է՝ դրամով որոշելով երկրի փողի առաջարկը և ազդելով վարկի պայմանների ու շահադրույքների վրա:
2. Համերկրային պահուստի համակարգը (կամ ինչպես հաճախ անվանում են «ԴՊԴ») ստեղծվել է 1913 թվականին՝ երկրի փողն ու վարկի պայմանները վերահսկելու համար: Այն ղեկավարում են կառավարիչների խորհուրդը և բաց շուկայի համերկրային հանձնախումբը (ԲԵՀԴ): ԴՊԴ-ն գործում է որպես անկախ պետական գործակալություն և օժտված է փողի քաղաքականությունը որոշելու մեծ իրավասություններով:
3. ԴՊԴ-ն ունի քաղաքականության երեք գլխավոր միջոց (ա) բաց շուկայական գործառնությունները, (բ) դրամատնային պարտքի շահադրույքները և (գ) ավանդային հաստատությունների նկատմամբ օրինական պահուստի պահանջները: Այս երեք միջոցներն օգտագործելով ԴՊԴ-ն սահմանում է միջանկյալ թիրախներ, ինչպիսիք են դրամատնային պահուստների մակարդակը, շուկայական շահադրույքները և փողի առաջարկը: Այս բոլոր գործառնությունների նպատակը տնտեսության գործունեության բարելավումն է, նկատի առնելով փողի քաղաքականության վերջնական խնդիրները՝ ցածր գործազրկության, ԳՆԱ-ի արագ աճի, առևտրի պահպանելի հավասարակշռության և կանոնավոր ֆինանսական շուկաների լավագույն համակցության ապահովումը: Ի լրումն, ԴՊԴ-ն այլ համերկրային գործակալությունների հետ միասին պետք է ճգնաժամերի ժամանակ նեցուկ կինի երկրի ներքին և միջազգային ֆինանսական համակարգին:
4. Փողի քաղաքականության ամենակարևոր միջոցը համերկրային պահուստի բաց շուկայական գործառնություններն են: Բաց շուկայում համերկրային պահուստի կողմից պետական արժեթղթերի վաճառքը նվազեցնում է համերկրային պահուստի միջոցներն ու պարտավորությունները և դրա հետևանքով նվազեցնում դրամատների պահուստները: Նպատակը ավանդների դրամատնային հիմնապահուստի նվազեցումն է: Մարդիկ վերջում ավելի քիչ M են ունենում և ավելի շատ պետական պարտատոմսեր: Բաց շուկայական գնումներն անում են հակառակը, ի վերջո ընդարձակում են M-ը մեծացնելով դրամատնային պահուստները:
5. Միջազգային պահուստների արտահույժ կարող է պակասեցնել պահուստները և M-ը, եթե վերջինս չի հավասարակշռում պարտատոմսերի կենտրոնական շուկայական գնումներով: Ներհույժ հակառակ ազդեցությունն ունի, եթե չի փոխհատուցվում: Միջազգային հոսքերի հավասարակշռության գործընթացը չեզոքացումն է: Վերջին տարիներին համերկրային պահուստը կանոնավոր կերպով չեզոքացրել է պահուստի միջազգային տեղաշարժերը:

Բ. Փողի ազդեցությունը արտադրանքի ու գների վրա

6. Եթե համերկրային պահուստը ցանկանում է դանդաղեցնել արտադրանքի աճը, ապա տեղի է ունենում հետևյալ հնգաստիճան հաջորդականությունը.

- ա) Համերկրային պահուստը դրամատնային պահուստները պակասեցնում է բաց շուկայական գործառնությունների միջոցով:
- բ) Դրամատնային պահուստների յուրաքանչյուր դոլարով նվազեցումը հանգեցնում է դրամատնային փողի և փողի առաջարկի բազմապատիկ կրճատման:
- գ) Փողի շուկայում փողի առաջարկի նվազեցումն իրենից ներկայացնում է շարժում փողի անփոփոխ պահանջարկի սանդղակի երկայնքով, որը բարձրացնում է շահադրույքները, սահմանափակում վարկի քանակություններն ու պայմանները և սուղ դարձնում փողը:
- դ) Սուղ փողը նվազեցնում է ներդրումը և շահադրույքի նկատմամբ ծախսի այլ զգայուն բաղադրիչները, ինչպիսիք են տևական սպառողական ապրանքները կամ զուտ արտահանումը:
- ե) Ներդրման և այլ ծախսերի կրճատումը ընդհանուր պահանջարկը նվազեցնում է մեզ ծանոթ բազմապատիկի կադավարով: Ընդհանուր պահանջարկի ավելի ցածր մակարդակը իջեցնում է արտադրանքը և գների մակարդակը կամ գնաճը:
- Հաջորդականությունն ամփոփվում է այսպես.

Պ-ն վար → M-ը վար → Շ-ն վեր → Ե, Ս, X-ը վար → ԸՊ-ն վար → ՀԱԱ-ն վար և Գ-ն վար

7. Թեև փողի մեխանիզմը հաճախ բացատրվում է փողի «ներդրման» վրա ազդելու առումով, իրականում դա մի վերին աստիճանի բազմերանգ և բարդ գործընթաց է, որով շահադրույքների և միջոցների գների փոփոխություններն ազդում են ծախսերի տարբերի լայն բազմության վրա: Այս հատվածներն ընդգրկում են բնակարանային պայմանները, որոնց վրա ազդում են փոփոխվող գրավի դիմաց վճարվող շահադրույքները և բնակարանների գները, ծեռնարկատիրական ներդրումները, որոնց վրա ազդում են փոփոխվող շահադրույքները և բաժնետոմսերի գները, սպառողական տևական ապրանքների վրա կատարվող ծախսերը, որոնց վրա ազդում են շահադրույքները և վարկերի առկայությունը, հիմնական միջոցների նահանգային և տեղական ծախսերը, որոնց վրա ազդում են շահադրույքները, զուտ արտահանումը, որը որոշվում է օտարերկրյա փոխարժեքների վրա շահադրույքների ազդեցությամբ:
8. Փողի քաղաքականությունը կարող է տարբեր ազդեցություններ ունենալ կարճաժամկետ և երկարաժամկետ հեռանկարում: Կարճաժամկետ հեռանկարում, համեմատաբար հարթ ԸԱ-ի կորի դեպքում, ԸՊ-ի փոփոխությունը մեծ մասամբ կազդի արտադրանքի վրա և միայն քիչ չափով՝ գների վրա: Երկարաժամկետ հեռանկարում, երբ ԸԱ-ի կորը ավելի ու ավելի է ուղղահայաց դառնում, փողի տեղաշարժերը գլխավորապես հանգեցնում են գների մակարդակի փոփոխությունների և շատ ավելի քիչ՝ արտադրանքի փոփոխությունների: Տրամազօրեն հակառակ դեպքում, երբ փողի առաջարկի փոփոխությունները ներգործում են միայն անվանական փոփոխականների վրա և ազդեցություն չունեն իրական փոփոխականների վրա, ասում ենք, որ փողը չեզոք է: Իրական աշխարհում փողի տեղաշարժերը մեծ մասամբ իրենց հետքն են բոլորում պատմության տեղում:

ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԿՐԿՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍԱՐ

Կենտրոնական դրամատնային գործ

դրամատնային պահուստներ համերկրային պահուստի հաշվեկշիռ բաց շուկայական գնումներ և վաճառք գեղչադրույք պարտքեր համերկրային պահուստից օրինական պահուստի պահանջներ ԲԵՀՀ, կառավարիչների խորհուրդ քաղաքականության միջոցներ, միջանկյալ թիրախներ վերջնական նպատակներ

Փողի փոխակերպման մեխանիզմը

փողի պահանջարկ և առաջարկ փողի փոխակերպման հնգաստիճան մեխանիզմ պահուստների փոփոխություն պահուստները՝ փողի, փողը՝ շահադրույքների, շահադրույքները՝ ներդրումների, ներդրումները՝ ՀԱԱ-ի ծախսերի՝ շահի նկատմամբ զգայուն բաղադրիչներ փողի քաղաքականությունը ԸԱ-ԸՊ շրջանակում

Պ-ն՝ վար → M-ը՝ վար → Շ-ն՝ վեր → Լ-ն՝ վար → ԸՊ-ն՝ վար → ՀԱԱ-ն՝ վար և Գ-ն՝ վար փողի քաղաքականությունը կարճաժամկետ և երկարաժամկետ հեռանկարում փողի «չեզոքությունը»

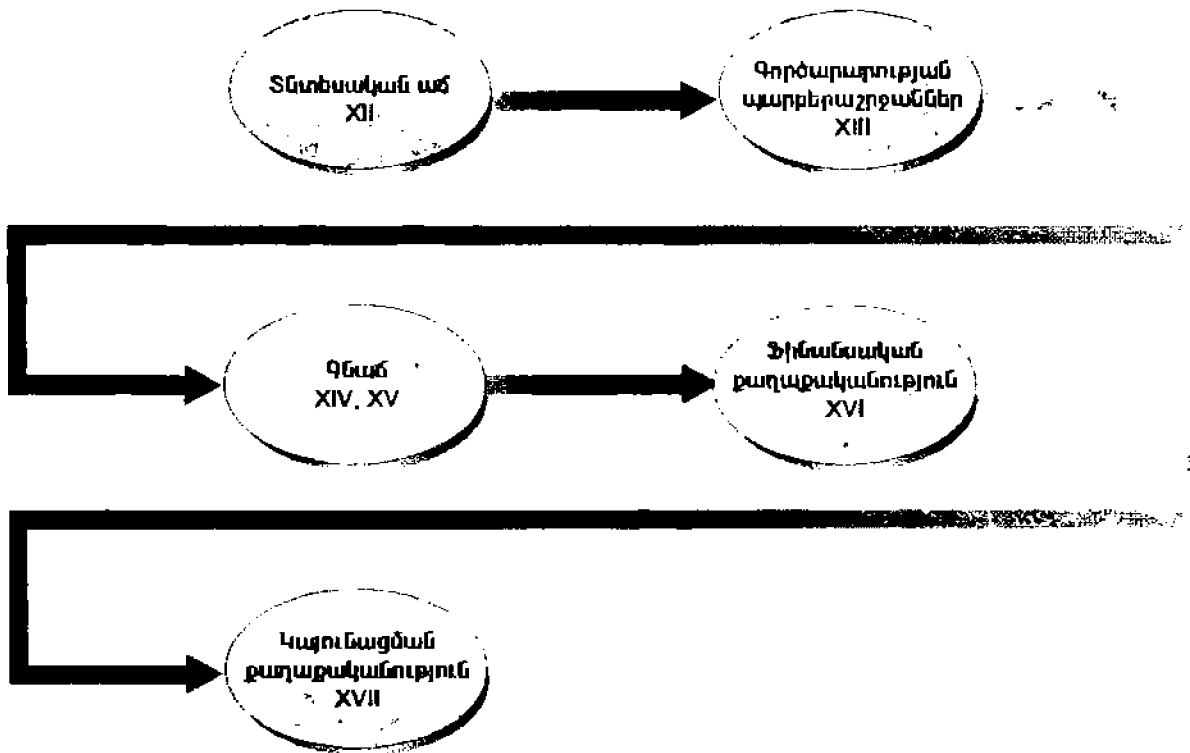
ՀԱՐՑԵՐ ԲՆՆԱՐԿԱՆ ՀԱՍԱՐ

1. Թվեք համերկրային պահուստի քաղաքականության միջոցները: Բացատրեք, թե յուրաքանչյուրն ինչպես է փոխում դրամատնային պահուստները և փողի առաջարկը: Որքանո՞ւ է ազդեցիկ դրանցից յուրաքանչյուրը՝ վերահսկելու համար (ա) պահուստները, (բ) M-ը, (գ) շահադրույքները, (դ) արտադրանքը, (ե) գները:
2. Ենթադրենք, դուք համերկրային պահուստի կառավարիչների խորհրդի նախագահն եք մի այնպիսի ժամանակ, երբ տնտեսությունը լճացած է և ձեզ կանչել են կոնգրեսի հանձնաժողովի առջև՝ վկայություն տալու: Հարցապնդող սենատորի համար մի բացատրություն գրեք՝ ուրվագծելով, թե ինչպես են գործելու փողի ավելացման ձեր ընդունած որոշումները:
3. Նկարագրեք պահուստների պահանջները կրկնապատկելու կամ կիսով չափ կրճատելու ներգործությունը: Ո՞րն է ավելի շատ փոփոխում դրամատների շահույթը՝ բաց շուկայի, թե՞ պահուստի պահանջները փոփոխող գործողությունը:
4. Զննության առեք 11-1 աղյուսակում տրված համերկրային պահուստի հաշվեկշիռը: Կառուցեք համապատասխան հաշվեկշիռ դրամատների համար (ինչպես նախորդ գլխում պատկերված 10-2 աղյուսակը), ընդունելով, որ պահուստի պահանջները 10 տոկոս են ընթացիկ հաշիվների համար և զրո՝ մնացած ամեն ինչի համար:
  - ա) Կառուցեք հաշվեկշիռների մի նոր համախումբ, ընդունելով, որ բաց շուկայական գործառնությունների միջոցով համերկրային պահուստը վաճառում է մեկ միլիարդ դոլարի պետական արժեթուղք:
  - բ) Կառուցեք հաշվեկշիռների մեկ այլ համախումբ՝ ցույց տալու համար, թե ինչ է պատահում, երբ ՀՊՀ-ն պահուստի պահանջները բարձրացնում է 20 տոկոսի:
  - գ) Ենթադրենք, դրամատները համերկրային պահուստից փոխ են առել մեկ միլիարդ դոլարի պահուստներ: Այս գործողությունն ինչպե՞ս կփոխի հաշվեկշիռը:
5. Դիտարկեք 260-րդ էջում լրագրերից արված մեջբերումները: Օգտագործելով վերջին մի քանի գլուխներում զարգացված տեսությունները, բացատրեք յուրաքանչյուրի դատողությունների ընթացքը:
6. Զննարկեք համերկրային պահուստի հետևյալ հայտարարությունը. «Համերկրային պահուստը կարող է հոգ տանել, որ դրամատները բախարակ պահուստներ ունենան առևտրի, արդյունաբերության և գյուղատնտեսության համար փողը ցածր դրույքներով առկա դարձնելու համար, սակայն նա չի կարող մարդկանց ստիպել պարտք վերցնել և չի կարող հասարակությանն ստիպել ծախսել ավանդները, որ ծագում են, երբ դրամատները փոխառություններ և ներդրումներ են կատարում»:
7. Օգտագործելով 11-6 նկարը բացատրեք, թե 1979 թվականից հետո սուղ փողի քաղաքականությունն ինչպես իջեցրեց ՀԱԱ-ն: Նաև քայլերից յուրաքանչյուրը բացատրեք բառերով:
8. Օգտագործելով 11-4 նկարի նման պատկեր՝ տվեք 260-րդ էջի քաղվածքներում բերված երեք օրինակների բացատրությունը:

ՄԱՍ ԵՐՐՈՐԴ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱՌԱՋԱՐԿ ԵՎ ՄԱԿՐՈՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՆԳՆԵՎԻՔ ՈՒՂԻՆ

Նախորդ մասում դրվեց ընդհանուր պահանջարկի տեսության սկիզբը, սակայն ընդհանուր արտադրանքը և գները որոշվում են մկրատի գույգ շեղբերի ընդհանուր առաջարկի և պահանջարկի հիման վրա: Այս մասը սկսվում է այն շարժիչ ուժերի նկարագրությունից, որոնք խթանում են երկարաժամկետ տնտեսական աճը: Այնուհետև ուսումնասիրվում է գործագրկության և գնաճի շարժը և նկարագրվում ժամանակակից շուկայական տնտեսության առջև ծառացած հիմնական քաղաքական երկընտրանքները:

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ Աճ

Արդյունաբերական հեղաշրջումը սկիզբ է վերջ ունեցող միջադեպ չէր: ... Այն դեռևս շարունակվում է:

Ի. Ջ. Դորսթաուս, «Շեղաշրջման դարաշրջան» (1962 Վ.)

Սինգլ հիմն ընդհանուր արտադրանքի և գների փոփոխություններն ուսումնասիրելիս, մենք հիմնականում կենտրոնացել ենք արտադրանքի մակարդակի որոշման մեջ ընդհանուր պահանջարկի դերի վրա: Մենք տեսանք, թե ներդրման ու արտահանման նման ինքնավար շարժիչ ուժերը ինչպես են տնտեսությունը հանգեցնում անկումների, խուճապի և լճացումների: Հայտնի է, որ Ջ. Կ. Քեյնզը իր հեղափոխիչ տեսական վերլուծության մեջ ցույց է տվել, թե պետություններն ինչպես կարող են գործարարության պարբերաշրջանների բացասական հետևանքները մեղմացնել ընդհանուր ծախսերի վրա ներգործող փողի և ֆինանսական միջոցառումների իրականացման միջոցով:

Սակայն այժմ մենք պետք է անդրադառանք մակրոտնտեսական գործունեության մեկ այլ կողմին առաջարկին: Ընդհանուր առաջարկը տնտեսության զարգացման համար վճռորոշ նշանակություն ունի ինչպես երկարաժամկետ, այնպես էլ կարճաժամկետ հեռանկարում: Կարճաժամկետ հեռանկարում ընդհանուր պահանջարկի և ընդհանուր առաջարկի փոխադրեցությունը պայմանավորում է արտադրանքի, գործազրկության ու արտադրական կարողությունների օգտագործման մակարդակը և վճռորոշ դեր է խաղում գների մակարդակի և գնաճի փոփոխություններում: Մեկ տասնամյակ կամ ավել ժամանակաշրջան ընդգրկող հեռանկարում ընդհանուր առաջարկը տնտեսական աճի հիմնական գործոնն է:

Ընդհանուր առաջարկի մեր ուսումնասիրությունն սկսվում է ընդհանուր առաջարկի հիմնաքարից տնտեսական աճի կամ ներուժային արտադրանքի աճի վերլուծությունից: 12-1 մկարը՝ օգտագործելով մեզ ծանոթ փնտման, ներկայացնում է այս գլխում քննարկվող հարցերի ուրվագիծը:

ԵՐԿԱՐԱԺԱՍԿԵՏ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐ

Տնտեսական հարցադրումների ամենօրյա քննարկումը կենտրոնանում է այնպիսի կարճաժամկետ հե-

ռանկարային խնդիրների վրա, ինչպիսիք են գնաճը, գործազրկությունը կամ համերկրային պահուստի համակարգի քաղաքականության վերջին շրջադարձը: Սակայն տնտեսական աճի հուժկու աչիքի համեմատությամբ այս խնդիրները իրենցից մի մեղմօրոք ծփանք են ներկայացնում: Միացյալ Նահանգների նման առաջավոր տնտեսությունները տարեցտարի ավելի ու ավելի մեծ քանակությամբ բարդ հիմնական սարքավորումներ են կուտակում, ընդլայնում են տեխնոլոգիական գիտելիքների սահմանները և ավելացնում մեկ շնչին ընկնող ներուժային ՅԱԱ-ն:

Հետևյալը այս գրքի սկզբի պահպանակի նկարին, որտեղ կտեսնեք արտադրանքի աճը քսաներորդ դարի ընթացքում: Դուք կարող եք տեսնել, որ իրական ՅԱԱ-ն 1900 թվականից սկսած աճել է *ավելի քան 15 անգամ*: Սակայն այս ընդհանուր վիճակագրությունը չի արտացոլում զարգացում ապրող արդյունաբերության առանձին ճյուղերի ճակատագրերը: Պայտի և շոգեբարչի արտադրության ճյուղերը կրճատվել և անհետացել են, պողպատի և մանածագործական արտադրություններն ավելի էժան արտասահմանյան արտադրանքի առկայության պայմաններում պայքարում են իրենց գոյատևման համար, համենայնդեպս, ամերիկյան արդյունաբերական համակարգի հիմքը առայժմ ինքնաթիռների և միկրոհամակարգիչների արտադրությունն է:

Պետությունները երկար ժամանակ տնտեսական աճը դիտում էին որպես հիմնական տնտեսական և քաղաքական նպատակ: Միացյալ Նահանգներում թեյնածուները նախընտրական արշավին մասնակցելիս իրենց քաղաքական ծրագրերում հայտարարում էին «երկիրը կրկին առաջ մղելու» ամրաժեշտության մասին: Արևելյան Եվրոպայում և հորիորային Միությունում տեղի ունեցած վերջին հեղաշրջումները պայմանավորված էին տնտեսության լճացմամբ և իրենց արևմտյան հարևանների համեմատությամբ տնտեսական աճի ավելի դանդաղ տեմպերով: Տնտեսական աճը երկարատև հեռանկարում պետությունների տնտեսական բարգավաճման միակ

Ա. ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱԾԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մենք մեր հետազոտությունն սկսում ենք *տնտեսական ածի տեսությունների* պատմական ակնարկից, այնպիսի գործոններից, որոնք որոշ երկրների արագ կամ դանդաղ զարգանալու հնարավորություն են ընձեռում, իսկ մյուսներին՝ ոչ: Մեր տեսությունները պետք է օգնեն պատասխանելու հետևյալ հարցերին. արդյունաբերական հեղաշրջումից հետո կենսամակարդակն ինչու՞ է բարձրացել: Արդյո՞ք կարող ենք տնտեսական ածի օրինակներ տեսնել արդյունաբերապես զարգացած երկրներում: 1970-ական թվականների սկզբներին դիտված տնտեսական ածի օրինակներում փոփոխություններ արդյոք տեղի ունեցել են:

Մեզ նաև անհրաժեշտ է իմանալ տնտեսական ածի աղբյուրները: Մեր կենսամակարդակը բարձրացել է հիմնական միջոցների՝ թե՛ տեխնոլոգիական առաջընթացի շնորհիվ՝ եվ պետությունն իր տնտեսական գործունեությունը բարելավելու նպատակով ի՞նչ միջոցառումներ պետք է իրականացնի:

ՍՄԻԹԻ ԵՎ ՍԱԼԹՈՒՄԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԻԱՆԱԼԻ ԴԻՆԱՄԻԿԱՆ

Նույնիսկ վաղ ժամանակաշրջանի տնտեսագետները փորձում էին բացատրել արտադրանքի և աշխատավարձի անընդհատ բարձրացման երևույթը: Ադամ Սմիթի «ժողովուրդների հարստությունը» (1776 թ.) աշխատությունը տնտեսական զարգացման ուսումնասիրման ձեռնարկ է: Նա սկսում է վարկածային ոսկեդարից. «այն սկզբնական իրավիճակից, որը նախորդում է ինչպես հողի սեփականացմանը, այնպես էլ հիմնական միջոցների պաշարների կուտակմանը»: Դա այն ժամանակաշրջանն էր, երբ աշխատուժն էր որոշում ամեն ինչ. հողը մատչելի էր բոլորին, և որևէ հիմնական միջոցի գաղափար դեռևս չկար:

Ինչպե՞ս էին կատարվում գնագոյացումն ու բաշխումը այդ հավիտենական արշալույսին: Գներն ու արտադրանքը պայմանավորված էին միայն աշխատանքի ծախսով: Յուրաքանչյուր ապրանք իրացվում էր այն գնով, որը համամասնական էր արտադրության համար անհրաժեշտ աշխատանքի մեծությանը: Եթե կուրք գտնելու և որսալու համար երկու անգամ ավելի շատ ժամանակ է պահանջվում, քան թե եղնիկ որսալու համար, ապա կուրքը կրկնապատիկ թանկ կարժենա, քան՝ եղնիկը: Այն տնտեսությունը, որտեղ գները որոշվում են յուրաքանչյուր

ապրանքի արտադրության վրա ծախսված աշխատանքի մեծությամբ, դեկավարվում է **արժեքի աշխատանքային տեսությամբ**:

Սմիթի նկարագրած տնտեսության մեջ, անկախ ապրանքների քանակից, գինը պայմանավորված է աշխատանքի միջին ծախսով: Այս ոսկեդարում առաջարկն ու պահանջարկը առկա են, սակայն իրավիճակն այնքան պարզ է, որ դրա բացատրության համար մանրամասնորեն մշակված տեսությունն մեզ հարկավոր չէ: Տարբեր ապրանքների առաջարկի երկարաժամկետ հեռանկարային կորերը պարզապես միջին արժեքին համապատասխանող հորիզոնական գծեր են, հետևաբար՝ գները պայմանավորված են աշխատանքի միջին ծախսով:

Այժմ ընթարկենք այդպիսի տնտեսության գործընթացը: Բնակչությունը կարող է արագորեն աճել: Զանի որ հողը մատչելի է բոլորին, մարդիկ պարզապես նորանոր հողատարածություններ են յուրացնում: Բնակչության թվի կրկնապատկմանը զուգընթաց կրկնապատկվում է նաև ազգային արդյունքը: Եղնիկի և կուրքի գների հարաբերությունը միշտ նույնն է մնում:

Իսկ ի՞նչ կարելի է ասել իրական աշխատավարձի վերաբերյալ: Աշխատավարձը ճշտորեն հավասար է ամբողջական ազգային եկամտին, քանի որ հողի վարձավճարը կամ հիմնական միջոցների դիմաց վճարվող շահը չեն հանվում: Բնակչության թվի աճի հետ միաժամանակ ավելանում է արտադրանքը, և հողը արտադրանքի ավելացման արգելք չէ, այնպես որ հատույցի նվազում տեղի չի ունենում: Այս պատճառով էլ մեկ աշխատողի իրական աշխատավարձը ժամանակի ընթացքում մնում է անփոփոխ:

Այստեղ պատմությունը կախարավոր, մինչև որ, ասենք, մի որևէ խելացի որսորդ կգտներ եղնիկ կամ կուրք որսալու ավելի լավ միջոց: Այս նորամուծությունը կավելացներ մեկ շնչին ընկնող ազգային արդյունքը: Աշխատանքի արտադրողականության հավասարակշռված բարձրացումը կուրքի և եղնիկի գների հարաբերությունը կթողներ անփոփոխ, սակայն կբարձրացներ իրական աշխատավարձի չափը: Արժեքի աշխատանքային տեսության պայմաններում գյուտերի իրականացման միջոցով միայն կարելի է բարձրացնել աշխատավարձը և արագացնել տնտեսական աճի տեմպը¹:

¹ Այս գլխի վերջում գետեղված 6-րդ հարցում արտադրության հնարավորությունների սահմանը կօգտագործվի Սմիթի կուրք-եղնիկ տնտեսության մեջ:

ՍԱԿԱԿԱՅՐՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԵՎԱԶՈՂ ՀԱՏՈՒՅՑ

ԿՈՐՈՒՄՅԱԼ ԵՎ ՎԵՐԱԳՏՅԱԼ ԴՐԱՄՆՏ

Վերջիվերջո, քանի որ բնակչությունը շարունակում է աճել, ապա անբողջ հողը կգրադեցվի, և կավարտվի այն ոսկեդարը, որտեղ միայն աշխատուժն էր որոշում ամեն ինչ: Ինչպես տեսանք II գլխում, երբ չօգտագործված հողատարածությունները սպառվում են, այլևս անհնար է դառնում հողի, աշխատուժի և արտադրանքի համակշռված աճը: Նոր աշխատողներ են սկսում խցկվել եղած հողատարածությունների վրա: Այժմ այդ հողատարածությունները սակավ են, և տարբեր նպատակներով դրանց օգտագործումը նորմավորելու համար վարձավճար է սահմանվում:

Բնակչության թիվն ու ազգային արդյունքը դեռևս աճում են: Սակայն արտադրանքը պետք է ավելի դանդաղ աճի, քան բնակչությունը: Ինչու՞: Անփոփոխ հողատարածության վրա նոր աշխատողների համալրման պատճառով այժմ յուրաքանչյուր աշխատող ավելի քիչ հողատարածության վրա կարող է աշխատել, և գործողության մեջ է դրվում նվազող հատույցի օրենքը: Աշխատուժ-հող հարաբերության աճը հանգեցնում է աշխատուժի սահմանային արդյունքի կրճատման և, այդպիսով, իրական աշխատավարձի չափերի կրճատման²: Ըստ դասական տնտեսագետների, դասակարգերի միջև առաջանում է շահերի բախում: Մարդկանց թվի մեծացումը ավելացնում է աշխատուժ-հող հարաբերությունը, ինչը հանգեցնում է աշխատավարձի ավելի ցածր դրույթաչափերի և մեկ շնչին ընկնող ցածր եկամուտների: Սիեմույն ժամանակ սակավահողության պայմաններում մեկ ակր հողաբաժնին ընկնող վարձավճարը ավելի է մեծանում: Հողատերերն աշխատուժի օգտագործման հաշվին շահույթներ են կորցում: Այս տխուր պատկերը Թոմաս Զարդային ստիպեց տնտեսագիտությունը քննադատել որպես «մռայլ գիտություն»:

Որքա՞ն կարող է վատթարանալ իրավիճակը: Պատվելի քահանա Թ. Ո. Սալթուսը կարծում էր, թե բնակչության աճը տնտեսությունը կհասցնի մի այնպիսի իրավիճակի, երբ աշխատողները կգտնվեն կենսապահովման նվազագույն մակարդակի վրա: Ըստ Սալթուսի, քանի դեռ աշխատավարձը բարձր է կենսապահովման նվազագույն մակարդակից, բնակչությունը կավելանա: Նվազագույն մակարդակից ցածր աշխատավարձը կհանգեցնի բարձր մահացության և բնակչության թվի կրճատման: Միայն կենսապահովման նվազագույն մակարդակին համապատասխանող աշխատավարձի պայմաններում բնակչությունը կչինի կայուն և հավասարակշռված: Նա համոզված էր, թե աշխատող դասակարգին վիճակված է ապրել կարճ, գազանային և նողկալի կյանքով:

Սակայն Սալթուսի կանխատեսումը տեղին չէր, քանի որ նա հաշվի չէր առել տեխնոլոգիական և գյուտարարական ապագա ներդրումների դերը: Նրան չհաջողվեց հասկանալ, որ տեխնոլոգիական նորաստեղծությունը կարող է հաղթահարել նվազող հատույցի օրենքը: Նա կանգնած էր նոր դարաշրջանի սկզբին և չկարողացավ կանխատեսել, որ միջանց հաջորդող երկու դարաշրջանները կնշանավորեն պատմության մեջ ամենամեծ գիտական և տնտեսական նվաճումները:

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱԾ՝ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՍԻՋՈՑՆԵՐԻ ԿՈՒՏԱԿԱՆ ՀԱՇՎԻՆ. ԼԵՌԱՍԱԿԱՆ ԿՈՂԱՊԱՆ

Մինչդեռ դասական տնտեսագետներն ընդգծում էին սակավահողության դերը տնտեսական աճի ապահովման գործում, պատմությունն արձանագրում է, որ սկսած տասնիններորդ դարի սկզբից ոչ թե հողատերերն ու հողը, այլ գործարար մարդիկ և հիմնական միջոցներն էին երաժշտություն պատվիրողները: Հողն ավելի սակավ չդարձավ: Փոխարենը արդյունաբերական հեղաշրջումը զարկ տվեց մեքենաշինության զարգացմանը, ինչը նպաստեց արտադրության աճին, գործարանների ստեղծմանը, որոնք աշխատողներին ներգրավեցին խոշոր ձեռնարկություններում, աշխարհի հեռավոր կետերը միմյանց հետ կապող երկաթուղիների և շոգեմալերի կառուցմանը, ինչպես նաև երկաթի և պողպատի արտադրության զարգացմանը, որը նպաստեց ավելի հզոր մեքենաների և ավելի արագընթաց շոգեքարշների ստեղծմանը: Երբ շուկայական տնտեսությունը մուտք գործեց քսաներորդ դար, զարգացան արդյունաբերության նոր, կարևոր ճյուղեր՝ կապված ավտոմեքենաների,

² Այս գլխում տեսությունը հիմնվում է միևրոտնտեսագիտության մի կարևոր հայտնագործության վրա: Կատարյալ մրցակցություն ենթադրող պարզեցված պայմաններում աշխատավարձի դրույթաչափը հավասար կլինի վարձված վերջին աշխատողի ամենաբարձր կամ սահմանային արդյունքին: Օրինակ, եթե վերջին աշխատողը ժամում 12,50 դոլար արժույթայամբ ապրանքների ներդրում է կատարում ձեռնարկության արտադրանքի մեջ, ապա մրցակցության պայմաններում ձեռնարկությունն այդ աշխատողին կկարողանա վճարել ժամում մինչև 12,50 դոլար աշխատավարձ: Նմանապես, հողի վարձավճարը՝ հողի վերջին չափաբաժնի սահմանային արդյունքն է, և իրական շահադրույթը կորոշվի ամենացածր արտադրողականությանը բնութագրվող հիմնական միջոցների սահմանային արդյունքով:

հեռախոսների և էլեկտրատեղեկային արտադրության հետ: Հիմնական միջոցների կուտակումը և նոր տեխնոլոգիաները դարձան տնտեսական զարգացման վճարող ուժը:

Հասկանալու համար, թե հիմնական միջոցների կուտակումն ու տեխնոլոգիական փոփոխությունները ինչպես են ազդում տնտեսության վրա, մենք պետք է քննարկենք տնտեսական աճի ներդասակյան կադապտորը: Այս տեսության հեղինակն է Ուոբեր Սոլոուն՝ Մասաչուսեթսի տեխնոլոգիական ինստիտուտից (USI), որը 1987 թվականին Նորբյան մրցանակով պարգևատրվեց այս և տնտեսական աճի տեսության մեջ կատարած այլ ներդրումների համար*: Աճի ներդասակյան կադապտորը որպես հիմնական միջոց է ծառայում առաջավոր երկրներում և տնտեսական աճի ընթացքը հասկանալու համար և օգտագործվել է տնտեսական աճի աղբյուրների փորձառական հետազոտություններում:

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԵՆԹԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Աճի ներդասակյան կադապտոր նկարագրում է այն տնտեսությունը, որտեղ մի տեսակ միատարր արտադրանքն արտադրվում է երկու տեսակ ներդրանքների հիմնական միջոցների և աշխատուժի միջոցով Ի հակադրություն մալուսյան վերլուծության, աշխատուժի աճը պայմանավորված է տնտեսությունից դուրս գործող ուժերով և չի ենթարկվում տնտեսական փոփոխականների ազդեցությանը: Ի լրումն դրա, ըստ մեր ենթադրության, տնտեսությունը մշտապես գործում է լրիվ զբաղվածության պայմաններում, այնպես որ մենք կարող ենք վերլուծել ներուժային արտադրանքի աճը:

Աճի ներդասակյան կադապտորում նոր հիմնական բաղադրիչներ են հիմնական միջոցները և տեխնոլոգիական փոփոխությունները: Մի պահ ենթադրենք, թե տեխնոլոգիան մնում է անփոփոխ, և կենտրոնանանք աճի գործընթացի ապահովման մեջ հիմնական միջոցների ունեցած դերի վրա Ի՞նչ ենք հասկանում հիմնական միջոցներ ասելով: Հիմնական միջոցները այն տեսակի ապրանքներն են, որ արտադրվել են այլ ապրանքների արտադրության նպատակով օգտագործելու համար: Հիմնական միջոցները ներառում են կառույցները, ինչպիսիք են գործարանները ու շենքերը, սարքավորումները, ինչպիսիք են հսնակարգիչներն ու մեքենայական հաստոցները ինչպես նաև գույքը ավարտուն և անավարտ ապրանքների տեսքով:

Համեմատության համար ենթադրենք, թե կա միայն մեկ տեսակ հիմնական միջոց (այն անվանենք Հճ): Այնուհետև մենք հիմնական միջոցների ընդհանուր պաշարը չափում ենք որպես հիմնական ապրանքների ընդհանուր քանակություն: Մեր իրական հաշվարկներում ընդհանրապես հիմնական ապրանքը մոտավորությամբ դիտարկում ենք որպես հիմնական ապրանքների ընդհանուր դոլարային արժեք (այն է սարքավորման, կառույցների և գույքի կապուց դոլարային արժեք): Կատարյալ մրցակցության ու ռիսկի կամ գնաճի բացակայության պայմաններում հիմնական միջոցների հատույցի չափը նույնպես հավասար է պարտատոմսերի և այլ ֆինանսական հիմնական միջոցների իրական շահադրույթին:

Այժմ անդրադառնալով տնտեսական աճի գործընթացին, տնտեսագետներն ընդգծում են հիմնական միջոցների խորացումը հասկացության անհրաժեշտությունը, գործընթաց, որի միջոցով մեկ աշխատողին ընկնող հիմնական միջոցների քանակը

* Ուոբեր Ս. Սոլուն ծնվել է Բրուկլինում և սովորել Գարվարդի համալսարանում, իսկ այնուհետև, 1950 թ., տեղափոխվել ՄՏԻ: Հաջորդ մի ջանքի տարիներին նա զբաղացրել է աճի նոր դասական կադապտոր և այն կիրառել մի շարք հետազոտություններում՝ օգտագործելով այս գլխի երկրորդ կեսում քննարկվող աճի հաշվարկի եղանակը: Նորբյան մրցանակների կոմիտեի որոշման համաձայն, «Այս հետազոտությունները կառավարության աճից հետազոտությունն են հարուցել կրթության և գիտության հետազոտության զարգացման նկատմամբ Յուրաքանչյուր երկարաժամկետ հաշվետվության մեջ որպես երկրի համար օգտագործվում էր վերլուծության Սոլունի տարբերակը»
Սոլուն տնտեսագիտության ասպրեզում հանրապետ է իր եռանդուն ջանքերի, ինչպես նաև հումորի շնորհիվ: Նրան անհանգստություն էր պատճառում այն փաստը, որ հայտնի դառնալու տեղը որոշ տնտեսագետների հանգեցրել է իրենց գիտելիքների չափազանցմանը: Լա այդ տնտեսագետներին քննադատում էր այն բանի համար, որ նրանց «բացահայտ անդիմադրելի կերպով իրենց գիտությունը առաջ են մղում ավելի, քան կարող են, ձգտում են պատասխանել այնպիսի բարդ հարցերի, որոնք իրենց սահմանափակ ըմբռնումից դուրս են: Ոչ մեկին հասելի չէ ասել ես չգիտեմ»:

Հիանալի հեղրնակ լինելով հանդեռ Սոլուն անհանգստանում էր, որ տնտեսագիտությունը սարսափելիորեն դժվար է հասարակությանը բացատրելը: Նորբյան մրցանակաբաշխության արժեքով կազմակերպված ասուլիսում Սոլունը հեղձում էր «Այն մարդկանց ուշադրության տևողությունը, որոնց համար դուք գրում եք ավելի կարճ է, քան մեկ մշտական նախադասության երկարությունը»: Այնուամենայնիվ, Սոլունը շարունակում է աշխատել տնտեսագիտության իր բնագավառում և աշխարհն աճող հետազոտությանը և լրումն ՄՏԻ-ում գտնվող տնտեսական աճի առաքյալին:

ժամանակի ընթացքում ավելանում է: Հիմնական միջոցների խորացման օրինակներն ընդգրկում են գյուղատնտեսության մեջ գյուղատնտեսական մեքենաների և ոռոգման համակարգի, տրանսպորտում երկաթուղիների և մայրուղիների, դրամատնային գործում՝ համակարգիչների և հաղորդակցության համակարգերի ավելացումը: Այս ճյուղերից յուրաքանչյուրում ընկերությունները հիմնական ապրանքների խոշոր ներդրումներ են կատարել՝ ավելացնելով մեկ աշխատողին ընկնող հիմնական միջոցների քանակությունը: Որպես արդյունք, գյուղատնտեսության մեջ, տրանսպորտում և դրամատնային գործում մեկ աշխատողին ընկնող արտադրանքը հսկայական չափերով ավելացել է:

Հիմնական միջոցների խորացման ընթացքում ինչպե՞ս է փոփոխվում հիմնական միջոցների հատույցը: Տեխնոլոգիայի տվյալ մակարդակում գործարանների և սարքավորման մեջ ներդրումների արագ աճը հիմնական միջոցների հատույցի (իրական շահադրույքի) նվազեցման միտում ունի: Դա տեղի է ունենում այն պատճառով, որ արժեքավոր ներդրումների նախագծերի մեծ մասը ստեղծվում է սկզբում, որից հետո ներդրումները դառնում են նվազ արժեքավոր: Դեռևս որ կառուցվում է ամբողջական երկաթուղային ցանց կամ հեռախոսային համակարգ, նոր ներդրումներն սկսում են կատարվել նոսր բնակեցված շրջաններում կամ կրկնակում են գոյություն ունեցող գծերը: Ավելի ուշ կատարված ներդրումների հատույցը խիտ բնակեցված շրջանները կապող առաջին գծերի բարձր հատույցի համեմատությամբ ավելի ցածր կլինի:

Ի լրումն դրա, երբ տեղի է ունենում հիմնական միջոցների խորացում, աշխատողներին վճարվող աշխատավարձի դրույքաչափը բարձրացման միտում կունենա: Ինչու՞: Յուրաքանչյուր աշխատող ավելի շատ հիմնական միջոցների հետ է աշխատում, և այդ պատճառով նրա սահմանային արդյունքն աճում է: Արդյունքում աշխատուժի սահմանային արդյունքի հետ միասին բարձրանում է նաև աշխատավարձի մրցակցային դրույքաչափը: Գյուղատնտեսության մեջ, տրանսպորտում կամ դրամատնային գործում մեկ աշխատողին ընկնող հիմնական միջոցների ավելացման հետևանքով սահմանային արդյունքի բարձրացմանը զուգընթաց բարձրանում է այդ ճյուղերում ներգրավված աշխատողների աշխատավարձի դրույքաչափը:

Աժի ներդասական կադապարում հիմնական միջոցների խորացման ազդեցությունը կարող ենք ամփոփել հետևյալ կերպ.

Հիմնական միջոցների խորացումը տեղի է ունենում այն ժամանակ, երբ հիմնական միջոցների պաշարն ավելի արագ է աճում, քան աշխատուժը: Տեխնոլոգիական փոփոխությունների

բացակայության պայմաններում հիմնական միջոցների խորացումը հանգեցնում է մեկ աշխատողին ընկնող արտադրանքի, աշխատուժի սահմանային արդյունքի և աշխատավարձի աճին: այն նաև կհանգեցնի հիմնական միջոցների նվազող հատույցի և իրական շահադրույքի հետագա կրճատման:

ԼԵՈՂԱՍԱԿԱՆ ԿԱՂԱՊԱՐԻ ԵՐԿՐԱԶԱՓԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

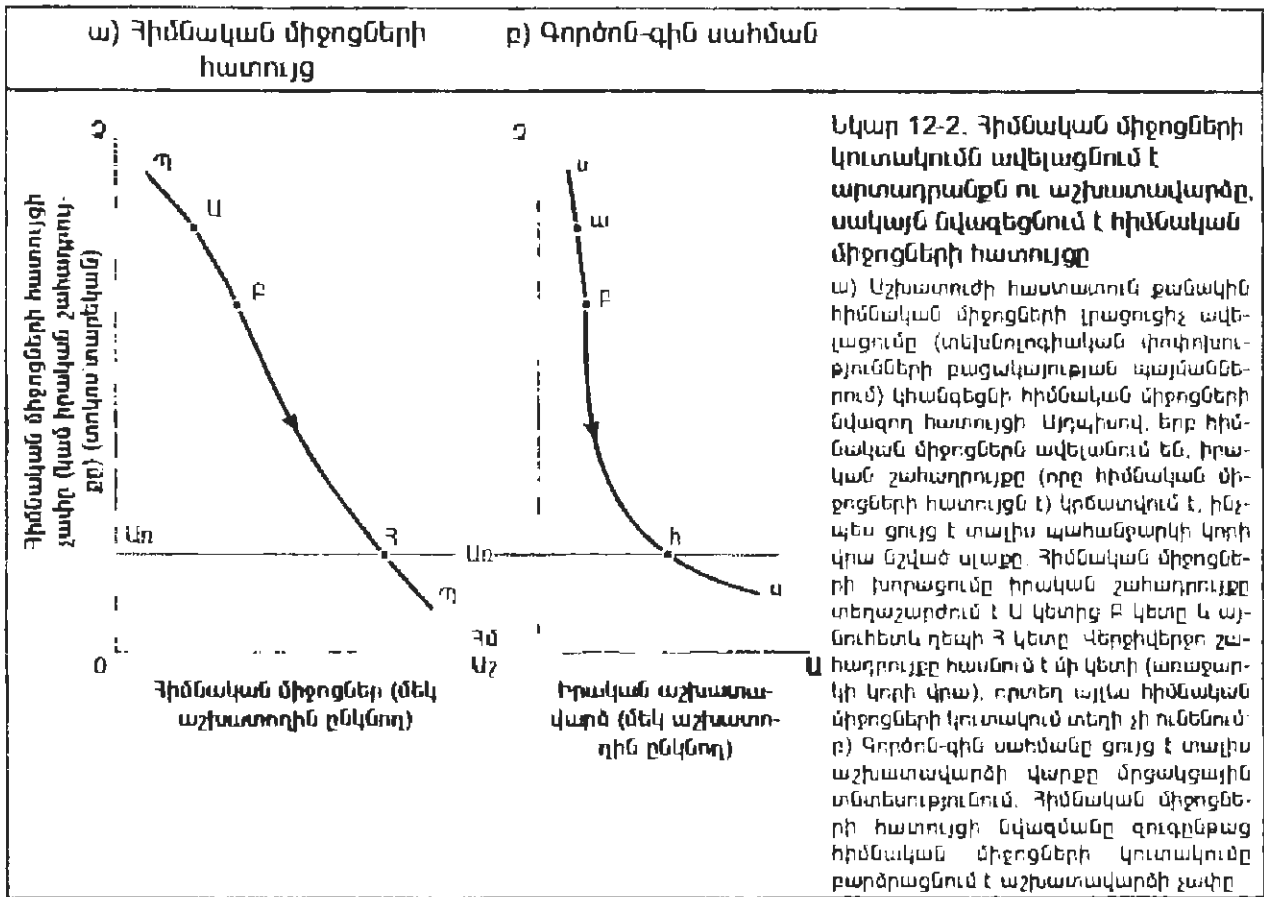
Օգտագործելով 12-2 նկարը, մենք կարող ենք վերլուծել հիմնական միջոցների կուտակման հետևանքները: Չախակողմյան պատկերը ցույց է տալիս հորիզոնական առանցքի վրա տեղադրված՝ մեկ աշխատողին ընկնող հիմնական միջոցների և ուղղահայաց առանցքի վրա տեղադրված հիմնական միջոցների հատույցի կամ իրական շահադրույքի փոխառնչությունը: ՊՊ կորը վարընթաց է: Դա ցույց է տալիս, որ աշխատուժի տվյալ ներդրանքի պայմաններում հիմնական միջոցների կուտակումն առաջացնում է հիմնական միջոցների սահմանային արդյունքի կրճատում: Հիմնական միջոցների այս նվազող սահմանային արտադրողականությունը պարզապես ոչ թե աշխատուժի, այլ հիմնական միջոցների նվազմամբ կիրառված նվազող հատույցի սկզբունքն է:

12-2(բ) նկարում պատկերված է մի նոր կոր, որը կոչվում է *գործոն-գին սահման*: Այս սահմանը ցույց է տալիս մրցակցային պայմաններում որոշված աշխատավարձի դրույքաչափի և մրցակցային իրական շահադրույքի հարաբերակցությունը. երբ հիմնական միջոցները խորանում են, տնտեսությունը գործոն-գին սահմանով վարընթաց շարժում է կատարում դեպի աջ, այսինքն՝ երբ աշխատավարձի դրույքաչափը բարձրանում է, իրական շահադրույքը նվազում է: Ընդհակառակը, եթե մի մեծ պատերազմ ոչնչացներ երկրի հիմնական միջոցների մեծ մասը, ապա հիմնական միջոցների և աշխատուժի հարաբերությունը կնվազեր, իրական շահադրույքը կաճեր և աշխատավարձի դրույքաչափը կնվազեր. դա կլիներ տնտեսության վերընթաց շարժում գործոն-գին սահմանով դեպի ձախ:

Եկեք 12-2 նկարն օգտագործենք հիմնական միջոցների կուտակմամբ ուղեկցվող տնտեսական աճի գործընթացը վերլուծելու համար: Ենթադրենք, թե ունենք ցածր եկամտաբերությամբ բնութագրվող երկիր, որը, ինչպես ցույց է տրված Ա կետում, վատ է ապահովված մեկ աշխատողին ընկնող անհրաժեշտ հիմնական միջոցներով:

Տեխնոլոգիական փոփոխությունների բացակայության պայմաններում հիմնական միջոցների կուտակումը ՊՊ կորի վարընթաց ուղղությամբ մեզ տանում է Ա կետից դեպի Բ կետը: Իրոք, որոշակի կե-

տում իրական շահադրույթը կարող է այնքան կրճատվել, որ մարդկանց այլևս ձեռնտու չի լինի որևէ բան խնայել ապագայում սպառումն ավելացնելու նպատակով: 12-2 Սկարում պատկերված ԱնԼո գիծը ցույց է տալիս շահադրույթի այն մակարդակը, որի դեպքում տնտեսության գուտ խնայողությունը հավասար է զրոյի: Գ կետում խնայողություն կատարելու նվազող ձգտումը դադարեցնում է հիմնական միջոցների հետագա կուտակումը:

Հիմնական միջոցների կուտակման ընթացքը նույնպես ցույց է տրված 12-2(բ) Սկարում, գործոն-գին սահմանի միջոցով Այդ Սկարում տնտեսական աճն սկսվում է ա կետում, որը բնութագրվում է ցածր աշխատավարձով և բարձր շահադրույթով պայմանավորված սկզբնական հավասարակշռությամբ: Այնուհետև հիմնական միջոցների խորացումը տնտեսությունը տանում է դեպի բ կետը, որը բնութագրվում է աշխատավարձի ավելի բարձր դրույթաչափով և ավելի ցածր իրական շահադրույթով: Վերջապես, հ կետում տնտեսությունը հավասարակշռվում է հիմնական միջոցներ արտադրանք և հիմնական

միջոցներ-աշխատուժի դեռևս բարձր հարաբերության պայմաններում:

Ուշադրություն դարձրեք, որ հիմնական միջոցների խորացման ազդեցության մեք կողմից ավելի վաղ կատարված բառացի ամփոփումը հաստատվում է 12-2 Սկարի վերլուծության միջոցով:

Երկարաժամկետ հեռանկարային հավասարակշռություն: Աճի նեոդասական կադապարում ի՞նչ է երկարաժամկետ հեռանկարային հավասարակշռությունը՝ առանց տեխնոլոգիական փոփոխությունների: Հավասարակշռության վիճակում հիմնական միջոցների խորացումը դադարում է, իրական աշխատավարձն այլևս չի աճում, և իրական շահադրույթները մնում են անփոփոխ: Հավասարակշռության վիճակ կարող է ստեղծվել, եթե մեծ քանակությամբ հիմնական միջոցներ են կուտակվել: Դա կբնութագրվի բարձր աշխատավարձով և մեկ շնչին ընկնող բարձր եկամտով: Չնայած եկամուտների և արտադրանքի հաստատուն աճ այլևս տեղի չունի, չնացման պատկերը, այդուհանդերձ, ավելի լավատեսական է, քան մալբուսյան մոսայի տեսակետը:

ժամանակի ընթացքում ավելանում է: Հիմնական միջոցների խորացման օրինակներն ընդգրկում են գյուղատնտեսության մեջ՝ գյուղատնտեսական մեքենաների և ոռոգման համակարգի, տրանսպորտում երկաթուղիների և մայրուղիների, դրամատնային գործում՝ համակարգիչների և հաղորդակցության համակարգերի ավելացումը: Այս ճյուղերից յուրաքանչյուրում ընկերությունները հիմնական ապրանքների խոշոր ներդրումներ են կատարել՝ ավելացնելով մեկ աշխատողին ընկնող հիմնական միջոցների քանակությունը: Որպես արդյունք, գյուղատնտեսության մեջ, տրանսպորտում և դրամատնային գործում մեկ աշխատողին ընկնող արտադրանքը հսկայական չափերով ավելացել է:

Հիմնական միջոցների խորացման ընթացքում ինչպե՞ս է փոփոխվում հիմնական միջոցների հատույցը: Տեխնոլոգիայի տվյալ մակարդակում գործարանների և սարքավորման մեջ ներդրումների արագ աճը հիմնական միջոցների հատույցի (իրական շահադրույքի) նվազեցման միտում ունի: Դա տեղի է ունենում այն պատճառով, որ արժեքավոր ներդրումների նախագծերի մեծ մասը ստեղծվում է սկզբում, որից հետո ներդրումները դառնում են նվազ արժեքավոր: Հենց որ կառուցվում է ամբողջական երկաթուղային ցանց կամ հեռախոսային համակարգ, նոր ներդրումներն սկսում են կատարվել նոսր բնակեցված շրջաններում կամ կրկնակում են գոյություն ունեցող գծերը: Ավելի ուշ կատարված ներդրումների հատույցը խիտ բնակեցված շրջանները կապող առաջին գծերի բարձր հատույցի համեմատությամբ ավելի ցածր կլինի:

Ի լրումն դրա, երբ տեղի է ունենում հիմնական միջոցների խորացում, աշխատողներին վճարվող աշխատավարձի դրույքաչափը բարձրացման միտում կունենա: Ինչու՞: Յուրաքանչյուր աշխատող ավելի շատ հիմնական միջոցների հետ է աշխատում, և այդ պատճառով նրա սահմանային արդյունքն աճում է: Արդյունքում աշխատուժի սահմանային արդյունքի հետ միասին բարձրանում է նաև աշխատավարձի մրցակցային դրույքաչափը: Գյուղատնտեսության մեջ, տրանսպորտում կամ դրամատնային գործում մեկ աշխատողին ընկնող հիմնական միջոցների ավելացման հետևանքով սահմանային արդյունքի բարձրացմանը զուգընթաց բարձրանում է այդ ճյուղերում ներգրավված աշխատողների աշխատավարձի դրույքաչափը:

Աճի նեոդասական կադապարում հիմնական միջոցների խորացման ազդեցությունը կարող ենք ամփոփել հետևյալ կերպ.

Հիմնական միջոցների խորացումը տեղի է ունենում այն ժամանակ, երբ հիմնական միջոցների պաշարն ավելի արագ է աճում, քան աշխատուժը: Տեխնոլոգիական փոփոխությունների

բացակայության պայմաններում հիմնական միջոցների խորացումը հանգեցնում է մեկ աշխատողին ընկնող արտադրանքի, աշխատուժի սահմանային արդյունքի և աշխատավարձի աճին. այն նաև կհանգեցնի հիմնական միջոցների նվազող հատույցի և իրական շահադրույքի հետագա կրճատման:

ՆԵՈՂԱՍԱԿԱՆ ԿԱՂԱՊԱՐԻ ԵՐԿՐԱԶԱՓԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

Օգտագործելով 12-2 նկարը, մենք կարող ենք վերլուծել հիմնական միջոցների կուտակման հետևանքները՝ Չախակողմյան պատկերը ցույց է տալիս հորիզոնական առանցքի վրա տեղադրված՝ մեկ աշխատողին ընկնող հիմնական միջոցների և ուղղահայաց առանցքի վրա տեղադրված հիմնական միջոցների հատույցի կամ իրական շահադրույքի փոխառնչությունը: ՊՊ կորը վարընթաց է: Դա ցույց է տալիս, որ աշխատուժի տվյալ ներդրանքի պայմաններում հիմնական միջոցների կուտակումն առաջացնում է հիմնական միջոցների սահմանային արդյունքի կրճատում: Հիմնական միջոցների այս նվազող սահմանային արտադրողականությունը պարզապես ոչ թե աշխատուժի, այլ հիմնական միջոցների նկատմամբ կիրառված նվազող հատույցի սկզբունքն է:

12-2(բ) նկարում պատկերված է մի նոր կոր, որը կոչվում է *գործոն-գին սահման*: Այս սահմանը ցույց է տալիս մրցակցային պայմաններում որոշված աշխատավարձի դրույքաչափի և մրցակցային իրական շահադրույքի հարաբերակցությունը. երբ հիմնական միջոցները խորանում են, տնտեսությունը գործոն-գին սահմանով վարընթաց շարժում է կատարում դեպի աջ, այսինքն՝ երբ աշխատավարձի դրույքաչափը բարձրանում է, իրական շահադրույքը նվազում է: Ընդհակառակը, եթե մի մեծ պատերազմ ոչնչացներ երկրի հիմնական միջոցների մեծ մասը, ապա հիմնական միջոցների և աշխատուժի հարաբերությունը կնվազեր, իրական շահադրույքը կաճեր և աշխատավարձի դրույքաչափը կնվազեր. դա կլիներ տնտեսության վերընթաց շարժում գործոն-գին սահմանով դեպի ձախ:

Եկեք 12-2 նկարն օգտագործենք հիմնական միջոցների կուտակմամբ ուղեկցվող տնտեսական աճի գործընթացը վերլուծելու համար: Ենթադրենք, թե ունենք ցածր եկամտաբերությամբ բնութագրվող երկիր, որը, ինչպես ցույց է տրված Ա կետում, վատ է ապահովված մեկ աշխատողին ընկնող անհրաժեշտ հիմնական միջոցներով:

Տեխնոլոգիական փոփոխությունների բացակայության պայմաններում հիմնական միջոցների կուտակումը ՊՊ կորի վարընթաց ուղղությամբ մեզ տանում է Ա կետից դեպի Բ կետը: Իրոք, որոշակի կե-

ՏԵՆՆՈՒՆՈՒՄԿԱՆ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ԱՆՆԵՂՅԱՍ ԱՅ

Տնտեսության պատմության վրա նետված հայացքը ցույց է տալիս, որ պատմությանը բնորոշ չէ անփոփոխ աշխատավարձի և շահույթի հոռետեսական պատկերը: Ընդհակառակը, գյուտերի և տեխնոլոգիական փոփոխությունների անվերջանալի հոսքը հանգեցրել է արտադրության հնարավորությունների հսկայական բարելավմանը Եվրոպայում, Հյուսիսային Ամերիկայում և Ճապոնիայում: **Տեխնոլոգիական փոփոխությունը** նշանակում է փոփոխություններ արտադրության տեխնոլոգիական գործընթացում կամ այնպիսի նոր արտադրատեսակների արտադրություն, երբ ներդրանքի նույն քանակով կարելի է ստանալ ավելի շատ կամ ավելի կատարյալ արտադրանք: Արտադրողականությունը հսկայական չափերով ավելացրած գյուտերից են շոգեքարշը, պողպատի արտադրության բենսնեյրյան տեխնոլոգիական գործընթացը, ներքին այրման շարժիչը և ռեակտիվ շարժիչը: Հիմնական տեխնոլոգիական փոփոխություններն ընդգրկում են արտադրանքի այնպիսի գյուտեր, ինչպիսիք են հեռախոսը, ռադիոն, ինքնաթիռը, ձայնագիրը և հեռուստատեսությունը: Արդի դարաշրջանի ամենաակնհայտ տեխնոլոգիական փոփոխությունները տեղի են ունենում էլեկտրոնիկայի և համակարգիչների արտադրության մեջ, որտեղ գրպանի դյուրակիր համակարգիչները գերազանցում են 1960-ական թվականների ամենաբարձագործ համակարգիչներին: Այս գյուտերը տեխնոլոգիական փոփոխության առավել ցայտուն օրինակներ են, սակայն տեխնոլոգիական փոփոխությունը փաստորեն փոքր է մեծ բարելավումների շարունակվող գործընթացն է, ինչն ապացուցվում է այն համաճանաչումով, որ Միացյալ Նահանգներն արդեն շնորհել է երեք միլիոնից ավել արտոնագիր, և դեռ կան լրացուցիչ միլիոնավոր փոքր կատարելագործումներ, որոնք կազմում են տնտեսության առաջընթացի բաղկացուցիչ մասը:

Տեխնոլոգիան առավելապես առաջ է ընթանում հանդարտ և աննկատ իրականացվող փոքր բարելավումներով, որոնք բարձրացնում են արտադրանքի որակը կամ ավելացնում արտադրանքի քանակը: Սակայն երբեմն տեխնոլոգիական փոփոխությունները լրագրային ցայտուն խորագրեր և անմոռանալի տեսապատկերներ են հարուցում: Պարսից ծոցի պատերազմի ժամանակ աշխարհը ցնցվել էր այն վիթխարի առավելությունից, որ Միացյալ Նահանգներն ու իր դաշնակիցները ունեին տեխնոլոգիապես կատարելագործված այնպիսի զինատեսակների շնորհիվ, ինչպիսիք են «Արելս» տիպի ինքնաթիռները, «խելագի» ռումբերը, հակահրթիռային հրթիռները,

ընդդեմ մի հակառակորդի, որը զինված էր առնվազն մի քանի տարվա հնություն ունեցող տեխնոլոգիայով: Քաղաքացիական բնագավառում տեխնոլոգիական առաջխաղացումների դերը նվազ չէ շուկայական տնտեսության պայմաններում կենսամակարդակի բարձրացման մեջ ունեցած ավանդով:

Ինչպե՞ս կարող ենք տեխնոլոգիական փոփոխությունը ներկայացնել աճի նեոդասական կադապարում: Տեխնոլոգիական փոփոխություն նշանակում է հիմնական միջոցների և աշխատուժի նույն ներդրանքով ավելի շատ ապրանքների արտադրություն: Տեխնոլոգիական փոփոխությունը տեղաշարժում է ԱՄՆ-ն:

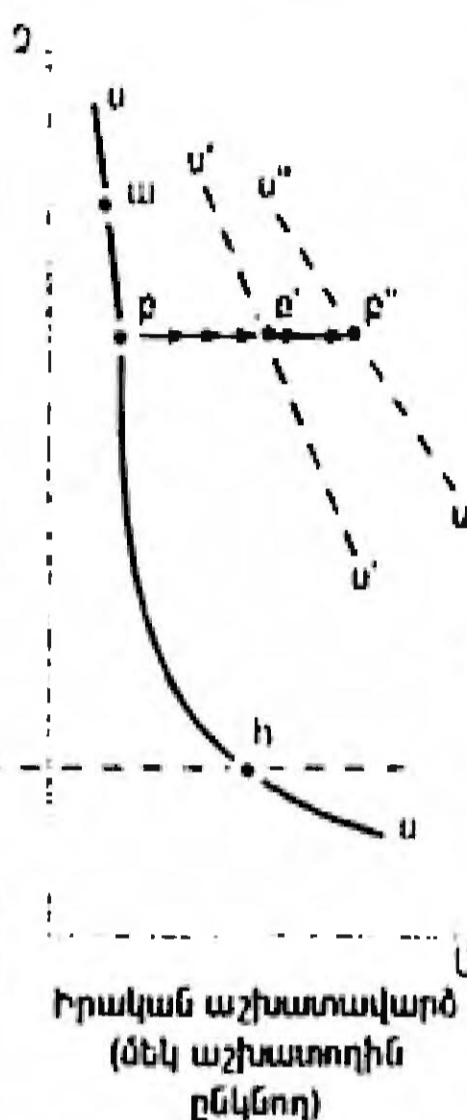
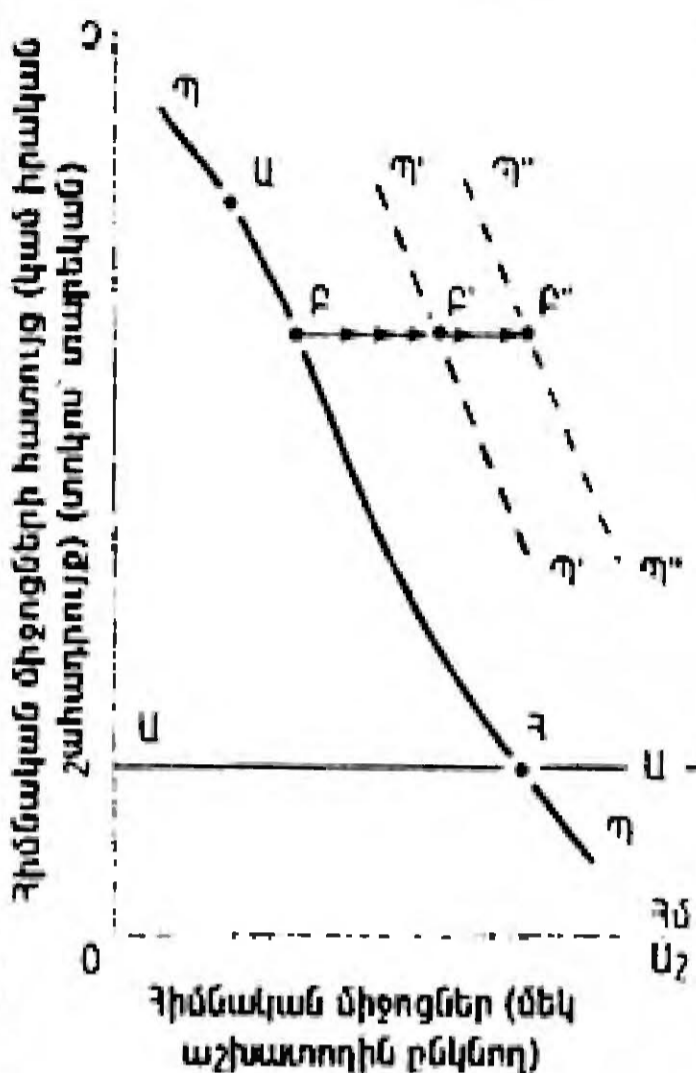
Աճի մեր սխեմայում տեխնոլոգիական փոփոխությունը սահմանային արդյունքի կտրը տեղաշարժում է դեպի դուրս և վերև, ինչպես ցույց է տրված 12-2 նկարի ձախ կողմում, իսկ գործոն-զին սահմանը տեղաշարժում է դեպի դուրս, ինչպես ցույց է տրված 12-2 նկարի աջ կողմում:

12-3 նկարը ներկայացնում է տնտեսության աճի կարևոր մեկնաբանությունը: Այս գծագրերը ցույց են տալիս, որ գյուտերը տնտեսությունը հաստատուն արտադրանքով, շահադույբներով և աշխատավարձի դրույքաչափերով կայուն իրավիճակի հասցնելու փոխարեն ավելացնում են ներդրանքի յուրաքանչյուր միավորից ստացվող արտադրանքի քանակը: Տեխնոլոգիական առաջադիմության շնորհիվ մեկ աշխատողին ընկնող արտադրանքը, հիմնական միջոցներն ու աշխատավարձը ժամանակի ընթացքում աճում են՝ առանց իրական շահադույբի նվազման: Գյուտերն ավելացնում են հիմնական միջոցների արտադրողականությունը և ի չիք դարձնում նվազող շահադույբի օրենքը: Նվազող հատույցի և զարգացող տեխնոլոգիայի միջև տեղի ունեցող մրցավազքում տեխնոլոգիան մի քանի պտույտ առաջ է անցել:

Գյուտերի կողմնակալություն: Ոչ բոլոր գյուտերն են անկողմնակալ: Գյուտերի մի մասը բարենպաստ է հիմնական միջոցների, իսկ մյուս մասը՝ աշխատուժի համար: Օրինակ՝ մեքենաները և տրակտորները կրճատում են աշխատուժի պահանջարկը և ավելացնում հիմնական միջոցների պահանջարկը: Այդ պատճառով դրանք կոչվում են «աշխատուժի խնայող գյուտեր», և աշխատավարձի համեմատությամբ ավելացնում են շահույթը: Այն գյուտերը, որոնք ավելի շատ կրճատում են հիմնական միջոցների պահանջարկը, քան աշխատուժի պահանջարկը (ինչպես, օրինակ, բազմաիերթափոխ աշխատանքային օրերի սահմանումը), կոչվում են «հիմնական միջոցներ խնայող», և շահույթի համեմատ բարձրացնում են աշխատավարձը: «Չեզոք գյուտերը», գտնվելով այս երկու տեսակ գյուտերի միջև, տարբեր գործոն-

ա) Տեխնոլոգիական առաջընթացն ավելացնում է հիմնական միջոցների հատույցը

բ) . . . և տեղաշարժում է գործոն-գին սահմանը

Նկար 12-3. Տեխնոլոգիական առաջընթացը տեղաշարժում է կորերը ավելացնելով արտադրանքը և աշխատավարձը

Տեխնոլոգիական առաջընթացն ավելացնում է հիմնական միջոցների արտադրողականությունն ու այն արտադրանքը, որը կարող է փոխհատուցել արտադրության գործոնները: Այսպիսով, հիմնական միջոցների արտադրողականությունը u -ից տեղափոխվում է u' և u'' , իսկ գործոն-գին սահմանը u -ից տեղաշարժվում է դեպի u' և u'' : Այս դեպի աջ տեղաշարժերը ժամանակի ընթացքում ապահովում են ավելի բարձր արտադրողականություն և աշխատավարձ (ինչպես ցույց են տալիս P -ից P' և P'' և u -ից u' և u'' կատարվող տեղաշարժերը):

Պատմականորեն հիմնական միջոցների նվազող հատույցը փոխհատուցելու համար տեխնոլոգիական փոփոխությունների տեմպը բավական արագ էր՝ շահադրույքի և եկամտի համարյա անփոփոխ պայմաններում, այն դեպքում, երբ իրական աշխատավարձը հաստատուն կերպով աճում էր:

ների հարաբերական պահանջարկի կամ հատույցի վրա նշանակալից ազդեցություն չեն գործում: Գյուտերը, սկսած արդյունաբերական հեղաշրջման ժա

մանակներից, հավասարակշռել են աշխատուժխնայողություն նժարները³:

³ Մատուցային հասարակության վրա գյուտերի ազդեցությունը տնտեսագետներին մտահոգել է դեռևս արդյունաբերական հեղաշրջման ժամանակներից: Այս գլխում մենք հնարավորություն կունենանք վերլուծելու մրցակցային տնտեսության պայմաններում գյուտերի և աճի նմանօրինակները: Հետևյալ օրինակը կարող է կենսական նշանակություն ունենալ մարդկության համար: Այսօր ոմանք պնդում են, թե ռոբոտներն ու համակարգիչները մարդկանց տնտեսապես անգործունակ կդարձնեն: Ըստ այդ տեսակետի, մադրակային աշխատուժը կհետևի ձիու պատ-

մական դերին՝ հիմնական տնտեսական գործոն լինելուց փոխարկվելով սոսկ պերճանքի առարկայի: Այս տեսակետը վերլուծելու համար վերհիշեք, որ ռոբոտներն այլ տեսակի հիմնական ապրանք են: Անուիտետ, տնտեսության օրբոտագումը ենթադրում է, որ գյուտերը մեծապես աշխատուժ խնայող են, և որ արդյունքում իրական շահադրույքը կտրուկ կաճի, իսկ աշխատավարձը կնվազի: Այսպիսով, Ամերիկայի օրբոտագման ընթացքը բնութագրող կարևոր փոփոխական ցուցանիշը հիմնական միջոցների հատույցի տեղաշարժերն են:

Բ. ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՃԻ ՀԱԿՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ՈՒ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐԸ

Այսպիսով մենք ավարտեցինք տնտեսական աճի վերաբերյալ հիմնական տեսական մոտեցումների մեր ուսումնասիրությունը: Առաջավոր շուկայական տնտեսություններում տնտեսական աճը մեծապես պայմանավորված է ներդրանքի (մասնավորապես աշխա-

տուծի և հիմնական միջոցների) աճով և տեխնոլոգիական փոփոխությամբ: Բայց ինչպիսի՞ք են աշխատուժի, հիմնական միջոցների և տեխնոլոգիայի հարաբերական ներդրումները: Այս հարցին պատասխանելու համար անդրադառնում ենք աճի հաշվարկ

անվան տակ հայտնի մի օգտակար մոտեցման և աճի քանակական տեսակետների վերլուծությանը:

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱԵՒ ՓԱՍՏԵՐԸ

Սիմոն Կուզնեցի, Էդվարդ Դեմիստրի, Դեյլ Յորգենսոնի և շատ ուրիշների կողմից սովյալների տքնաքան հավաքման, ազգային հաշիվների ստեղծման ու վերլուծության շնորհիվ կարող ենք գատորշել Միացյալ Նահանգների և այլ առաջավոր երկրների տնտեսական զարգացման մի քանի օրինակներ: 12-4 Ակարը ցույց է տալիս այս դարում Միացյալ Նահանգների տնտեսության զարգացման առանցքային ուղղությունները: Նման պատկերներ բնորոշ են արդյունաբերական զարգացած երկրների մեծ մասի համար:

12-4(ա) Ակարը ցույց է տալիս իրական ՀՆԱ-ի, հիմնական միջոցների պաշարի և բնակչության թվի փոփոխությունների հակումները: 1900 թվականից սկսած բնակչությունն ու զբաղվածությունն ավելի քան եռապատկվել են: Միևնույն ժամանակ ֆիզիկական հիմնական միջոցների պաշարներն աճել են համարյա տասն անգամ: Այսպիսով, մեկ աշխատողին ընկնող հիմնական միջոցների քանակությունը (ՀՆԱ/չ հարաբերությունը) աճել է համարյա երեք անգամ: Ակնհայտ է, որ տեղի է ունեցել հիմնական միջոցների նշանակալի ընդլայնում:

Իսկ ի՞նչ է տեղի ունեցել արտադրանքի աճի հետ: Արտադրանքն աճել է ավելի փոքր արագությամբ, ինչը տեղի կունենար տեխնոլոգիական փոփոխությունն անտեսող մի կադապարում: Ոչ Այն, որ 12-4(ա) Ակարում արտադրանքի կորը ոչ թե գտնվում է երկու գործոնների կորերի միջև, այլ փաստորեն անցնում է հիմնական միջոցների կորի վերևով, ցույց է տալիս, որ տեխնոլոգիական առաջընթացը բարձրացրել է հիմնական միջոցների և աշխատանքի արտադրողականությունը:

Իսկապես, 12-4(բ) Ակարում ցույց է տրված, որ հիմնական միջոցներ-արտադրանք հարաբերությունը ժամանակի ընթացքում անկում է ապրել և ոչ թե աճել, ինչը սպասվում էր առանց տեխնոլոգիական առաջադիմության հիմնական միջոցների կուտակման կադապարում:

Սովորական մարդը տնտեսության մասին դատում է ըստ աշխատանքի դիմաց ստացված աշխատավարձի, որը 12-4(գ) Ակարում ցույց է տրված իրական աշխատավարձի (կամ ըստ գնաճի ճշտված աշխատավարձի) արտահայտությամբ: Աշխատավարձն այս դարի մեծ մասում զրսկորել է տպավորիչ մի աճ, որը կանխատեսելի է հիմնական միջոցներ-աշխատում հարաբերության աճի և կայուն տեխնոլոգիական առաջընթացի պայմաններում:

Իրական շահադրույքը (այսինքն՝ փողի շահադրույքը՝ հաճախ գնաճը) ցույց է տրված 12-4(դ) Ակարում: Գործարարության պարբերաշրջանների և պատերազմների ժամանակ շահադրույքների և եկամտի չափերը մեծապես տատանվել են, բայց ամբողջ ժամանակահատվածում խիստ վայրիվերումների հակվածություն չեն ցուցաբերել: Միգուցե զուգադիպությամբ կան այս պատերի խորքում ընկած ինչ-որ տնտեսական մեխանիզմի շնորհիվ, տեխնոլոգիական փոփոխությունը համարյա միշտ մոտավորապես համակշռել է նվազող հատույքը:

12-4(զ) Ակարում մեկ աշխատող-ժամին ընկնող արտադրանքը ցույց է տրված հոծ սև կորով: Ինչպես կարելի էր սպասել, հիմնական միջոցների ընդլայնման և տեխնոլոգիական առաջընթացի հետևանքով ԲԱՆ-ը կայունորեն աճել է:

Այն փաստը, որ աշխատավարձն աճել է նույն չափով, ինչ որ մեկ աշխատողին ընկնող արտադրանքը, չի նշանակում, թե աշխատուժը կլանել է արտադրողականության աճի բոլոր պտուղները: Ավելի շուտ դա նշանակում է, որ այդ ժամանակահատվածում աշխատուժը տիրել է ամբողջ արտադրանքի մոտավորապես կեսին՝ հիմնական միջոցներին թողնելով համարյա նույն հարաբերական մասնաբաժինը: Իրականում, 12-4(զ) Ակարի մանրագծին դիտարկումը ցույց է տալիս, որ ամացած ինը տասնամյակների ընթացքում իրական աշխատավարձն աճել է մի փոքր ավելի արագ, քան մեկ աշխատող-ժամին ընկնող արտադրանքը: Այս հակվածությունը նշանակում է, որ ՀՆԱ-ի մեջ աշխատուժի մասնաբաժինն ունի թեթևակիորեն մեծանալու, իսկ հիմնական միջոցներինը՝ մի փոքր նվազելու հակում:

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՅՈՒՑ ԴԻՄՆԱԿԱՆ ԴԱԿՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Զարգացած երկրների տնտեսության պատմությունը կարելի է ամփոփել՝ նշելով նրա մոտավորապես հետևյալ հակվածությունները:

Հակվածություն 1: Բնակչությունն ու աշխատուժն աճել են, բայց շատ ավելի համեստ չափերով, քան հիմնական միջոցները, ինչը հանգեցրել է հիմնական միջոցների խորացման:

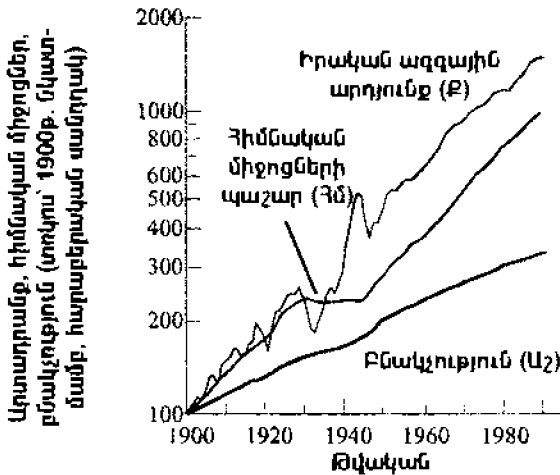
Հակվածություն 2: Տեղի է ունեցել իրական աշխատավարձի չափերի խիստ աճ:

Հակվածություն 3: Երկարաժամկետ հեռանկարում ազգային եկամտի մեջ աշխատավարձի և ուժիկների մասնաբաժինն աճել է չնչին չափով:

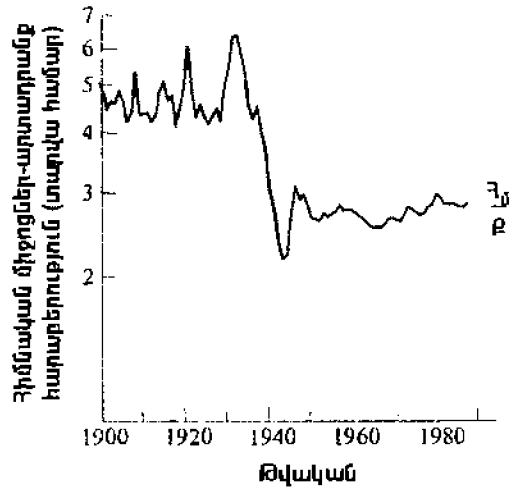
Հակվածություն 4: Եղել են իրական շահադրույքների և շահույթների չափերի խոշոր տատանումներ, առանձնապես գործարարության պարբերա-

Տնտեսական աճի օրինակներ

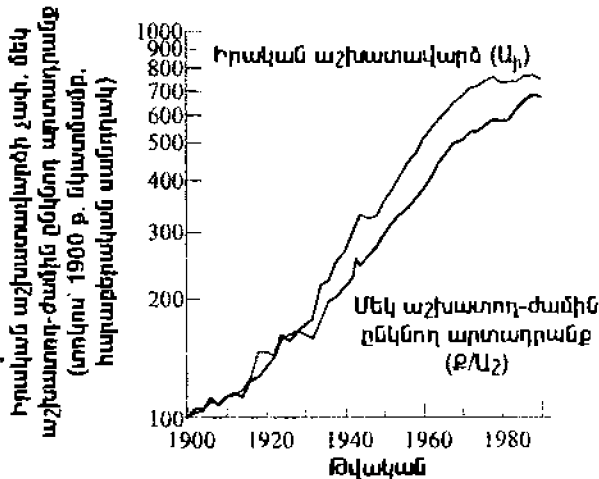
ա) Արտադրանք, աշխատուժի հիմնական միջոցներ

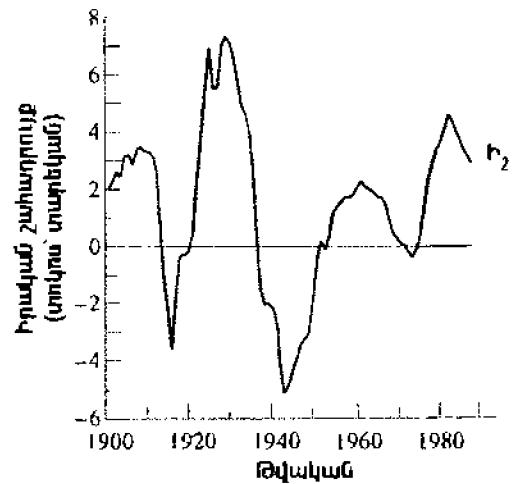
բ) Հիմնական միջոցներ-արտադրանք հարաբերություն

գ) Իրական աշխատավարձ և մեկ աշխատող-ժամին ընկնող արտադրանք

դ) Իրական շահադրույք

Սկար 12-4. Տնտեսական աճը երկարաժամկետ հեռանկարում ցուցաբերում է տպավորիչ օրինաչափություններ

- ա) Հիմնական միջոցների պաշարն ավելի արագ է աճել, քան բնակչությունն ու աշխատուժի առաջարկը: Չնայած դրան, ամբողջ արտադրանքը մույնիսկ ավելի արագ է աճել, քան հիմնական միջոցները:
- բ) Հիմնական միջոցներ-արտադրանք հարաբերությունը կտրուկ նվազել է քսաներորդ դարի առաջին կեսին, բայց վերջին չորս տասնամյակների ընթացքում մնացել է կայուն:
- գ) Իրական աշխատավարձն աճել է կայունորեն և մի փոքր ավելի արագ, քան մեկ աշխատող-ժամին ընկնող միջին արտադրանքը: Ուշադրություն դարձրեք 1973 թվականին սկսած արտադրանքի, իրական աշխատա-

- վարձի և արտադրողականության աճի դանդաղելու վրա: Արտադրողականության աճի դանդաղեցնելը արդյո՞ք ազդարարում է արդյունաբերական հեղաշրջման ավարտը:
- դ) Իրական շահադրույքն այս դարի ընթացքում որևէ հակվածություն չի ունեցել: Սա նշանակում է, որ տեխնոլոգիական փոփոխությունը փոխհատուցել է հիմնական միջոցների կուտակման հետևանքով առաջացող նվազող հատույքը: (Աղբյուրը՝ ԱՄՆ-ի առևտրի և աշխատանքի վարչություններ, համերկրային պահուստի խորհուրդ, մարդահամարի բյուրո և Ջոն Բենդիթի պատմագիտական ուսումնասիրություններ):

շրջանների ժամանակ, բայց այս դարում ուժեղ վայրիվերումների հակվածություն չի դիտվել:

Հակվածություն 5: Կայունորեն աճելու փոխարեն, ինչը կարելի էր կանխատեսել նվազող հատույցի օրենքի հիման վրա, հիմնական միջոցներ-արտադրանք հարաբերությունը 1900 թվականից սկսած իրականում նվազել է: Ասկայն 1950 թվականից սկսած փոփոխությունը փոքր է:

Հակվածություն 6: Ըսաներորդ դարի մեծ մասի ընթացքում ազգային խնայողության և ներդրումների հարաբերությունները ՀԱԱ-ին կայուն են եղել: Ասկայն 1980 թվականից սկսած համերկության օրուցի մեծ բացը հանգեցրել է ազգային խնայողությունների կտրուկ նվազման:

Հակվածություն 7: Գործարարության պարբերաշրջանների ներգործությունների վերացումից հետո ազգային արտադրանքն աճել է տարեկան միջին հաշվով մոտ երեք տոկոսով: Արտադրանքի աճը եղել է շատ ավելի մեծ, քան հիմնական միջոցների, աշխատուժի և ռեսուրսների ներդրանքի աճի տեսակարար միջինը՝ ենթադրելով, որ տնտեսական աճի մեջ տեխնոլոգիական նորաստեղծությունը խաղացել է գլխավոր դերը:

Տնտեսական աճի հակվածությունների առթիվ անհրաժեշտ է կատարել մի զգուշացում: Այս հակվածությունների կայուն առկայությունը կարող է մեկնաբանվել այնպես, որ իբր դրանք ձեռք են բերել որոշակի անխուսափելիություն և կարելի է սպասել, որ մեր տնտեսությունը միշտ ապահովվու է մեկ աշխատողին ընկնող արտադրանքի, իրական աշխատավարձի և իրական արտադրանքի արագ աճ:

Բայց հաստատուն աճի այս տեսակետին չպետք է համաձայնել, քանի որ այն վստալ է ընկալում պառտության և տնտեսագիտական տեսության դասերը: Զնայած նշված հակվածություններն իրոք շարունակաբար առկա են եղել, ավելի ուշադիր զննումը ցույց է տալիս, որ մեկ տասնամյակ կամ ավելի երկար ժամանակահատվածում տեղի են ունեցել տատանումներ կամ շեղումներ: Ավելին, չկա որևէ տեսական հիմնավորում, թե ինչու տեխնոլոգիական նորաստեղծությունը միշտ պետք է մեկ բարձր մակարդակի վրա և հավիտյան բարձրացնի կենսաժակարդակը: Վերջապես, նվազող հատույցը կարող է դառնալ ավելի նշանակալի կամ հնարավոր է, որ արդարևս կամ շրջակա միջավայրին սպասեացող համընդհանուր վտանգի դեմ պայքարելու աստիճանականորեն կարող է գերակշռել տեխնոլոգիական փոփոխություններին: 1973 թ. հաջողությամբ ժամանակաշրջանում արտադրանքի աճը, իրական աշխատավարձի և մեկ աշխատողին ընկնող արտադրանքի ընդգծված

դանդաղումը հիշեցնում է, որ չկա տնտեսական կամ տեխնոլոգիական որևէ պատճառ, որի հետևանքով ապագայում ևս պետք է շարունակվի նախորդ դարի ընթացքում տեղի ունեցած անշեղ աճը:

ԽԱՈՐ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՆՐ

Զնայած տնտեսության պատմության յոթ հակվածությունները նման չեն քիմիայի անփոփոխ օրենքներին, այնուամենայնիվ, դրանք նկարագրում են տնտեսական զարգացման հիմնական փուլերը: Բայց դրանք որքանով են համապատասխանում տնտեսական զարգացման տեսություններին:

II և I հակվածությունները՝ ավելի բարձր աշխատավարձ, երբ հիմնական միջոցները խորանում են, շատ ավելի համապատասխանում են արտադրության և բաշխման դասական և նեոդասական տեսություններին: III հակվածությունը, ըստ որի աշխատավարձի մասնաբաժինն աճել է, բայց շատ դանդաղ, մի հետաքրքիր գույադիպությունը ներդաշնակում է արտադրության ֆունկցիաների մի մեծ խմբի հետ, որոնք Զ-Ս կապում են Աշ-ի և Գձ-ի հետ:

Ասկայն IV և V հակվածությունները զգուշացնում են, որ նեոդասական տեսությունը ճիշտ չէ առտիվ վիճակում: Շահույթի հաստատուն չափը և նվազող կամ հաստատուն հիմնական միջոցներ-արտադրանք հարաբերությունը չեն կարող իրականացնալ, եթե Գձ/Աշ հարաբերությունն աճի անհիմնով տեխնոլոգիայի պայմաններում: Ի մի բերված վիճակում դրանք հակասում են խորացող հիմնական միջոցների պայմաններում նվազող հատույցի հիմնական օրենքին: Գետնաքար, ժամանակակից տնտեսական աճի յոթ հակվածությունները բացառություն համար մենք պետք է ընդունենք տեխնոլոգիական առաջընթացի հիմնական դերը: Իսկապես, աչքի առաջ ունենալով ժամանակակից տնտեսության մեջ գիտության, տեխնոլոգիայի և ինժեներական մտքի խաղացած դերի խոսուն օրինակները, դժվար կլիներ անտեսել զարգացող տեխնոլոգիայի նշանակությունը:

Եշված հակվածությունները հաստատում են 12-3 նկարում ցույց տրված տեխնոլոգիական առաջադիմության վարկածը: Այդ նկարը պատկերում է տնտեսական մի զարգացում, որը համատեղելի է առաջինից մինչև յոթերորդ հակվածությունների հետ: Դեպի նվազող հատույց հակումը համակշռված է տեխնոլոգիական փոփոխությամբ, երբ իրական շահարկույցը քիչ է փոխվում, իսկ աշխատավարձի չափն աճում է մի փոքր ավելի արագ, քան մեկ շնչին ընկնող արտադրանքը:

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՃԻ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐԸ

Միայն հակվածություններով և տեսություններով տնտեսագետները չեն բավարարվել: Որոշոր Սոլոուի, Ջոն Բենդրոպի և Էդվարթ Դենիսոնի զլխավորությամբ տնտեսության հնագետներն սկսել են պեղել տնտեսական զարգացման աղբյուրները: Հենվելով տեսությունների վրա, ինչպես նաև զենելով 12-4 նկարում պատկերված հակվածությունները, հիմա ավելի չափ ենք հասկանում, թե երկրներն ինչու են բարգաճանում:

ԱՃԻ ՀԱՇՎԱՐԿԻ ՄՈՏԵՑՈՒՄԸ⁴

Տնտեսական աճի մանրամասն ուսումնասիրությունները հենվում են այսպես կոչված աճի հաշվարկի վրա: Այս տեխնիկան նման չէ նախորդ գլուխներում հանդիպած հաշվեչիտներին կամ ազգային արդյունքի հաշվապահությանը: Ավելի շուտ, դա մի եղանակ է այն բաղադրիչների սպառիչ հաշվարկի համար, որոնք հանգեցնում են աճի դիտվող հակվածություններին:

Նկար 12-3-ում ցույց տրված պարզ կադասարում արտադրանքի աճը (Զ), կարող է տրոհվել երեք առանձին աղբյուրների՝ աշխատուժի աճի (Ա₂), հիմնական միջոցների աճի (ՀՄ) ու նաև՝ տեխնոլոգիական փոփոխության: Մի պահ անտեսելով տեխնոլոգիական փոփոխությունը, ծավալի հաստատուն հատույցի վերաբերյալ ենթադրությունը կնշանակի, որ Ա₂-ի մեկ տոկոս աճը ՀՄ-ի մեկ տոկոս աճի հետ միասին հանգեցնում է արտադրանքի մեկ տոկոս աճի:

Բայց ենթադրենք, թե Ա₂-ն աճում է մեկ տոկոսով, իսկ ՀՄ-ն հինգ: Չայթակղիչ է, բայց սխալ, կարծել, թե Զ-ն կաճի երեք տոկոսով՝ մեկի և հինգի պարզ միջինի չափով: Իսկ ինչու՞ է սխալ: Որովհետև երկու գործոններն անհրաժեշտաբար հավասար ներդրում չունեն արտադրանքի մեջ՝ Ավելի շուտ, այն փաստը, որ ազգային եկամտի երեք քառորդը զալիս է աշխատուժից, մինչդեռ միայն մեկ քառորդն է զալիս հիմնական միջոցներից, ենթադրում է, որ աշխատուժի աճն ավելի մեծ ներդրում կունենա արտադրանքի մեջ, քան հիմնական միջոցների աճը:

Եթե աշխատուժի աճի ներդրումը երեք անգամ ավելի ծանրակշիռ է, քան ՀՄ-ինը, ապա կարող ենք ստանալ հետևյալ պատասխանը՝ Զ-ն կաճի տարեկան 2% -ով (= 1 %-ի 3/4-ը + 5 %-ի 1/4-ը): Ներդրանքների աճին զուգարում ենք տեխնոլոգիական փոփոխությունը և այդպիսով ստանում աճի թուր աղբյուրները:

⁴ Այս ընճարկումն առնչվում է բարդ թեմաների հետ, այնպես որ դառնալից է համառոտակի ուսումնասիրողներն անմիջապես կարող են անցնել հաջորդ «Վանդալանան ուսումնասիրություններ» թեմային:

Այսպիսով, արտադրանքի տարեկան աճը ստացվում է աճի հաշվարկի հիմնական հավասարումից

$$Զ\text{-ի աճի \%} = 3/4 (Ա_2\text{-ի աճի \%}) + 1/4 (ՀՄ\text{-ի աճի \%}) + ՏՓ (1),$$

որտեղ ՏՓ-ն ներկայացնում է տեխնոլոգիական փոփոխությունը (կամ ընդհանուր գործոնային արտադրողականությունը), որը բարձրացնում է արտադրողականությունը, իսկ 3/4-ը և 1/4-ը տնտեսական աճի մեջ յուրաքանչյուր ներդրանքի հարաբերական ավանդն են, որոնք որոշվում են ազգային եկամտի մեջ դրանց հարաբերական մասնաբաժինների հիման վրա (իհարկե, եթե գործոնների հարաբերական մասնաբաժինները փոփոխվեն, ապա նշված կոտորակները կփոխարինվեն նորերով):

Մեկ աշխատողին ընկնող աճը բացատրելու համար կարող ենք Ա₂-ն արտաքսել որպես առանձին աղբյուր: Այժմ, օգտվելով այն փաստից, որ հիմնական միջոցներին ընկնում է արտադրանքի մեկ քառորդը, (1) հավասարումից կստանանք

$$Զ/Ա_2\text{-ի աճի \%} = Զ\text{-ի աճի \%} - Ա_2\text{-ի աճի \%} = 1/4 (ՀՄ/Ա_2\text{-ի աճի \%}) + ՏՓ (2)$$

Այս առնչությունը պարզորոշ ցույց է տալիս, թե հիմնական միջոցների խորացումն ինչպես է ազդում մեկ աշխատողին ընկնող արտադրանքի վրա, երբ տեխնոլոգիական առաջընթացը զրո է: Մեկ աշխատողին ընկնող արտադրանքն աճում է մեկ աշխատողին ընկնող հիմնական միջոցների աճի մեկ քառորդին հավասար արագությամբ՝ արտաջողելով նվազող հատույցի օրենքը:

Մնում է վերջին հարցը. Զ-ի աճը, ՀՄ-ի աճը, Ա₂-ի աճը, ինչպես նաև ՀՄ-ի և Ա₂-ի մասնաբաժինները չափել կարող ենք, բայց ինչպե՞ս չափենք ՏՓ-ն (տեխնոլոգիական փոփոխությունը): Դա չենք կարող: ՏՓ-ն պետք է ընդունել որպես մնացորդ կամ տարբերություն, որը կմնա արտադրանքի և ներդրանքի այլ բաղադրիչները որոշելուց հետո: Այսպիսով, եթե զենենք վերևի հավասարումը, ՏՓ-ն կարելի է հաշվել (1) հավասարման միջոցով՝ հանման գործողությամբ.

$$\text{ՏՓ-ն} = Զ\text{-ի աճի \%} - 3/4 (Ա_2\text{-ի աճի \%}) - 1/4 (ՀՄ\text{-ի աճի \%}) (3)$$

Այս հավասարումը հնարավորություն է ընձեռում պատասխանելու տնտեսական աճին վերաբերող չափազանց կարևոր հարցերի: Մեկ աշխատողին ընկնող արտադրանքի աճի ո՞ր մասն է պայմանավորված հիմնական միջոցների խորացմամբ և ո՞ր մասը՝ տեխնոլոգիական առաջընթացով: Հասարակության առաջադիմությունը արդյո՞ք հիմնականում խնայողության և ընթացիկ սպառման սահմանափակման

հետևանք է: Թե՛ մեր առողջ կենսամակարդակը գյուտարարների հնարամտության և նորարար ձեռնարկների խիզախ գործունեության հատուցումն է:

Թվային օրինակ: Արտադրանքի աճի մեջ աշխատուժի, հիմնական միջոցների և այլ գործոնների ներդրումները որոշելու համար վերևում բերված R/U_2 հարաբերության աճի մեջ տեղադրենք 1900-1991 թթ. միջև ընկած ժամանակահատվածի համապատասխան բվերը: Այսպես 1900 բվականից U_2 -ն տարեկան աճել է 1,3 %-ով, R -ն 2,5 %-ով, իսկ R ն 3,1 %-ով: Այսպիսով, բվաբանական գործողություններով ստանում ենք, որ

$$R/U_2\text{-ի աճի \%} = 1/4 (2,5 - 1,3) + S.Փ.$$

հետևաբար

$$1,8 = 1/4 (1,2) + S.Փ. = 0,3 + 1,5.$$

Այսպիսով, մեկ աշխատողին ընկնող արտադրանքի տարեկան 1,8 տոկոս աճի 0,3 տոկոսն արդյունք է հիմնական միջոցների խորացման, իսկ ապշեցուցիչ տարեկան 1,5 տոկոսը ստացվում է $S\Phi$ -ից:

ՄԱՆՐԱՄԱՍ ՈՒՍՈՒՄԱՄԻՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ավելի լիարժեք ուսումնասիրությունները ճշտում են բերված պարզ հաշվարկը, քայքայեցնում են նույնանման եզրակացությունների: Այդուսակ 12-1-ը ներկայացնում է եղվարթ Դենիսոնի և աշխատանքի վարչության կողմից 1948-1989 թթ. ժամանակահատվածում աճի աղբյուրների ուսումնասիրության արդյունքները: Այդ ժամանակահատվածում արտադրանքը (չափված որպես մասնավոր գործարար հատվածի համախառն արտադրանք) աճել է միջինը տարեկան 3,3 տոկոսով: Ներդրանքը (հիմնական միջոցներ, աշխատուժ և հող) ավելացել է տարեկան 1,9 տոկոսով, իսկ ընդհանուր գործունային արտադրողականությունը արտադրանքի աճից հանած բոլոր ներդրանքների կշռված գումարի աճը, կազմել է տարեկան միջինը 1,4 տոկոս:

Միացյալ Նահանգներում արտադրանքի աճի մեկ երկրորդից մի փոքր ավելի մասը կարելի է վերագրել աշխատուժի և հիմնական միջոցների աճին: Սնացած աճը մնացորդային մի մեծությամբ է, որը կարելի է վերագրել կրթությանը, նորաստեղծությանը, ծավալարդյունքին, գիտական առաջընթացին և մյուս գործոններին:

Աճի հաշվարկը տնտեսական աճի ընթացման համար շատ օգտակար է: Օրինակ, չատեր են մտրել այս դարի ընթացքում այնպիսի երկրների աճի աղբ-

յուրների մասին, ինչպիսիք են ճապոնիան և Խորհրդային Միությունը:

Օգտագործելով աճի հաշվարկը, գիտնականները գտել են այս առեղծվածի որոշ զարմանալի պատասխաններ: Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո ընկած ժամանակահատվածի մեծ մասում ճապոնիայի ՀԱԱ-ն զարմահալիորեն աճել է տարեկան տասը տոկոսով: Փորձնական տվյալների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ դա մասաճը ներդրանքների շատ արագ աճի արդյունք է: Բացի դրանից, այդ ընթացքում ճապոնիան մյուս արդյունաբերական երկրների համեմատությամբ ունեցել է չափազանց արագ տեխնոլոգիական փոփոխություններ:

Խորհրդային Միությունում աճի վերլուծությունը ցույց է տալիս մի այլ պատկեր. ուսումնասիրություն

Տարբեր տարրերի ներդրումը իրական ՀԱԱ-ի մեջ, Միացյալ Նահանգներ, 1948-1989 թթ.		
	Տոկոս տարեկան	Տոկոս ամբողջի նկատմամբ
Իրական ՀԱԱ-ի աճ	3,3	100
Արդրանքների մասնաբաժին	1,9	58
Հիմնական միջոցներ	1,2	37
Աշխատուժ	0,7	21
Հող	0,0	0
Ընդհանուր գործունային արտադրողականության աճ	1,4	42
Կրթություն	0,4	12
Առաջընթաց գիտելիքների մեջ և այլ գործոններ	1,0	30

Այդուսակ 12-1. Տնտեսական աճի մեջ կրթության և գիտելիքների առաջընթացի ներդրումը զերակշռում է հիմնական միջոցների ներդրմանը

Մասնավոր գործարար հատվածում աճի հաշվարկի տեխնիկան օգտագործող ուսումնասիրությունները ՀԱԱ-ի աճը տրոհում են ըստ ներդրում ունեցող գործոնների: Այս ուսումնասիրությունները բացահայտել են որտեղից աճի 37 տոկոսը պայմանավորված է հիմնական միջոցներով: Կրթությունը, տեխնոլոգիական փոփոխությունը և այլ աղբյուրները պայմանավորում են ՀԱԱ-ի ամբողջ աճի 42 տոկոսը և մեկ աշխատողին ընկնող արտադրանքի աճի կեսից ավելին: (Աղբյուրը՝ Edward F. Denison, *Trends in American Economic Growth, 1929-1982* (Brookings, Washington, D.C. 1985); ԱՄՆ-ի աշխատանքի վարչությունը, «Multifactor Productivity Measures, 1988 and 1989», March, 1991):

ների մեծ մասի համաձայն, Խորհրդային Միությունը բուռն կերպով աճել է 1930 թվականից մինչև 1960-ական թվականների կեսերն ընկած ժամանակահատվածում: Սակայն, ըստ երևույթին, աճի մեծ չափը առաջին հերթին ստացվել է հիմնական միջոցների և աշխատուժի ներդրանքի բռնի աճի շնորհիվ: Անցած կես դարի ընթացքում Խորհրդային Միության ընդհանուր գործունային արտադրողականության աճի գնահատված չափը եղել է ավելի փոքր, քան Միացյալ Նահանգներինը: Ըստ ուսումնասիրությունների վերջին տասնամյակի վերականգնումն ընթացքում Խորհրդային Միությունում տեղի է ունեցել ընդհանուր գործունային արտադրողականության նվազում:

ԱՐՏԱԴՐՈՂԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՃԻ ԴԱՆԴԱՂՈՒՄ

Ավելի վաղ արդեն նշել ենք, որ Միացյալ Նահանգներում արտադրանքի և արտադրողականության արագ աճը կտրուկ դանդաղեց մոտավորապես 1973 թվականին: Հակավածությունից այս շեղումը, որը կոչվում է արտադրողականության դանդաղում, ցույց է տրված է 12-4(գ) նկարում, որից երևում է, որ աշխատանքի արտադրողականության կորը (Բ/Աշ) 1970-ական թվականների սկզբներին սկսում է ավելի հարթ տեսք ստանալ: Ո՞րն է արտադրողականության աճի հանկարծակի դանդաղման պատճառը:

Հիմնական փաստերը ցույց են տրված 12-2 աղյուսակում, որը պարունակում է ԱՄՆ-ի տնտեսության արտադրողականության աճի տվյալները ինչպես ամբողջ գործարար հատվածի, այնպես էլ նրա տարբեր ենթահատվածների համար: Այս աղյուսակը ցույց է տալիս աշխատանքի արտադրողականությունը, որը չափվում է որևէ հատվածում արտադրված

ամբողջ արտադրանքի և այդ հատվածում ներգրավված մարդ-ժամերի քանակի հարաբերությամբ: Ինչպես կարող եք տեսնել, 1970-ական թվականներին աշխատանքի արտադրողականությունը նվազել է բոլոր հատվածներում՝ ամենակտրուկ անկումը կրելով ոչ արդյունաբերական հատվածում: Արտադրողականության ամենանշանակալի վատթարացումը տեղի ունեցավ հանքահանույթի, շինարարության և սպասարկման բնագավառներում: 1973 թվականից հետո ինչպես ընդհանուր, այնպես էլ առանձին հատվածներում արտադրողականության աճի դանդաղումը բնութագրական է եղել բոլոր գլխավոր արդյունաբերական երկրների համար:

Արտադրողականության աճի նվազումը տնտեսագետների համար շարունակում է մնալ որպես մի առեղծված: Ըստ ուսումնասիրություններում մատնանշվում են ամերիկյան տնտեսության մեջ մի շարք անբարենպաստ գործոնների գուգաղիպումը, որոնց թվում են.

- 1960-ական թվականների վերջին և 1970-ական թվականների սկզբին չրջակա միջավայրի հետ կապված կարգավորումները առողջապահության և անվտանգության բարելավման նպատակներով ձեռնարկություններից պահանջեցին գումարներ ծախսել գործարանների և արտադրության կատարելագործման վրա, սակայն այս բարեփոխումները արտադրանքի աճի ցուցանիշներում չարձանագրվեցին: Ստորգետնյա հանքահանույթը այն ամենահատկանշական բնագավառներից մեկն էր, որտեղ արտադրողականությունը շեշտակիորեն ընկավ:
- 1970-ական թվականների սկզբին էներգակիրների գների աճը ձեռնարկություններին ստիպեց էներգիան փոխարինել այլ ներդրանքներով (աշ-

Աշխատանքի արտադրողականության աճն ըստ գործարար հատվածների, 1948-1989 թթ. (տարեկան միջին տոկոսային փոփոխություն)

Ժամանակաշրջան	Ամբողջ գործարարությունը	Գյուղատնտեսություն	Մյուս տնտեսություն	
			Արդյունաբերություն	Ոչ արդյունաբերություն
1948-1973	3,0	6,5	2,9	1,9
1973-1979	0,8	4,6	1,4	-0,1
1979-1989	1,3	3,3	3,6	0,4

Աղյուսակ 12-2. Աշխատանքի արտադրողականության աճն ըստ հատվածների

1973 թվականից հետո ամբողջ գործարար հատվածում աշխատանքի արտադրողականության աճը կտրուկ դանդաղեց, իսկ ամենաշեշտակի նվազումը տեղի ունեցավ ոչ արդյունաբերական հատվածներում, ինչպես, օրինակ, սպասարկման ոլորտում: Արդյունաբերության մեջ ար-

տադրողականության աճը վերականգնվեց 1980-ական թվականներին: (Աղբյուրը՝ տնտեսական խորհրդականների խորհուրդ, Մախագահի տնտեսական զեկուցագիր, 1987թ.: ԱՄՆ-ի գյուղատնտեսության Մախարարություն, աշխատանքի վիճակագրության բյուրո):

խատուծով և հիմնական միջոցներով): Դրա հետևանքով աճի նախկին չափերի համեմատ աշխատուժի և հիմնական միջոցների արտադրողականությունը նվազեց:

- 1970-ական թվականներն ականատե՛ եղան անվտոմբ և ցածր վարձատրվող աշխատողների ներհոսքի դեպի ոչ արդյունաբերական շատ հաստատություններ, առանձնապես դեպի սպասարկման այնպիսի ոլորտներ, ինչպիսին է պատրաստի սննդի շուկան: Այս գործընթացն արագորեն մեծացրեց զբաղվածության մասնաբաժինը ցածր արտադրողականության բնագավառներում և դրանով իսկ իջեցրեց արտադրողականության ընդհանուր աճը:

Արտադրողականության աճի դանդաղմանը նվիրված ուսումնասիրություններում հիշատակվող մյուս գործոններն են՝ քաղաքացիական հետազոտությունների և զարգացման վրա կատարվող ծախսերի ցածր մակարդակը, գործարանների և սարքավորումների վրա կատարվող ներդրումների նվազումը և ավելի բարձր գնաճը՝ Սակայն նշված բոլոր գործոններն էլ բացատրում են աճի դանդաղման պատճառների միայն մի մասը:

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՃԻ ԱՐՈՎԱՑՈՒՄ

Ի պատասխան արտադրողականության աճի դանդաղման, շատերն արտադրողականության աճի նախկին

տեմպը վերականգնելու համար սկսեցին դիմել տնտեսավարման տարբեր քաղաքականությունների: Ի՞նչ քայլեր կարելի է ձեռնարկել աճն արագացնելու համար: Այս խնդիրն էրվարթ Դենիսոնի կողմից մանրամասն ուսումնասիրվել է մի հետազոտության մեջ, որի արդյունքները բերված են 12-3 աղյուսակում:

Այս թվերը ցույց են տալիս, որ ներուժային արտադրանքի կամ մեկ աշխատողին ընկնող արտադրողականության աճի չափերի մեծացումը հնարավոր է, բայց դժվար: Ավելի արագ աճի ամենասկզբից հայտ ուղին ազգային խնայողությունների և ներդրումների չափերի մեծացումն է: Ինչպես հետագա զլուխներում ֆինանսական և փողի քաղաքականության քննարկումը ցույց կտա, ազգային խնայողությունների չափերի մեծացումը կարելի է իրագործել համատեղ փոփոխելով ֆինանսական և փողի քաղաքականությունը, օրինակ, բյուջեի բացի վաճառքները և փողը ավելի մասշտաբի դարձնելը կտանեն դեպի ազգային խնայողությունների մեծացում: Կարող է հարցություն ունենալ զուտ ազգային ներդրումները 3ԱԱ-ի 2 տոկոսի չափով մեծացնելու պատվախնդիր ծրագիրը: Յաջող տասնամյակի ընթացքում դա երկու տասնորդական տոկոսից մի քիչ պակաս չափով կմեծացնել ներուժային 3ԱԱ ի և աշխատանքի արտադրողականության տարեկան աճի չափերը:

12-3 աղյուսակում բերված թվերի փոքրությունը չի կարող տպավորություն չգործել: Արտադրողականության աճի մեծացումն անհնար չէ, սակայն դրա իրականացման ոչ մի դյուրին ճանապարհ դեռևս չի գտնված:

ԱՃՆ ապահովող տարրեր

Աճը խթանող քայլեր	Իրական տնտեսական աճը մեծացնելու գնահատվող ներուժը, 1990-2000 թթ (տոկոս՝ սարկված)
1) Ազգային զուտ ներդրումների և խնայողությունների չափերը մեծացնել մեկ երրորդով (այսինքն՝ 3ԱԱ-ի 6 տոկոսից հասցնել 8 տոկոսի)	0,16
2) Քաղաքացիական հետազոտություններն ու զարգացումը մեծացնել մեկ հինգերորդով (այսինքն՝ 3ԱԱ-ի 2 տոկոսից հասցնել 2,4 տոկոսի)	0,18
3) Գլոբալիզացիայի միջին մակարդակի իջեցնել, աշխատուժի մեկ տոկոսի չափով	0,20
4) Վերացնել բոլոր գործառույթները	0,01
5) Կնքել սոցալազիանության վերահսկողության համաձայնագիր, որը կառավարությունը բույլ կտա կրճատելու ռազմավարական ծրագրերը և մեծացնելու կառավարական ներդրումները	0,10
Ավելորդ	0,65

Աղյուսակ 12-3. Ինչպե՛ս կարող է Սիացյալ Նահանգները զարգանալ ավելի արագ

Աճն ապահովող տարրերի այս ցուցակը ցույց է տալիս, թե ներուժային արտադրանքի և աշխատուժի արտադրողականության աճի արագացման նպատակով ինչպիսի քայլեր կարող են ձեռնարկվել: Տնտեսագետներն այն կարծիքին են, որ ներուժային արտադրանքի աճի հիմնարար մե

ծացումը դժվար է իրականացնել: (Աղբյուրը՝ Edward Denison, *Sources of Growth in the United States* [Committee for Economic Development, New York, 1961] հեղինակների հետազոտաշխատանքներով ներկայացված):

Գ. ԱՊԱՀԱՐԿԻ ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ⁵

Տնտեսական աճի խթանման մի մոտեցում 1980-ական թվականների ընթացքում ժողովրդականության մի վաղաճիկ վերելք ունեցավ: Այս մոտեցումը, որը հայտնի է որպես *առաջարկի տնտեսագիտություն*, հիմնավորում էր Ռեյզանի վարչակազմի ֆինանսական քաղաքականությունը (1981–1989 թթ.): Առաջարկի տնտեսագիտության տված դեղատոմսերի նշանակությունը ԱՄՆ-ի տնտեսության վերականգնման մեջ գնահատելու համար կարող ենք օգտագործել մեր մակրոտնտեսագիտական վերլուծությունը՝ հայացք գցելով այդ ժամանակաշրջանի վրա:

Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից մինչև 1980 թ. ընկած ժամանակաշրջանի մեծ մասում տնտեսական քաղաքականությունը կենտրոնացած է եղել գնաճի և գործազրկության չարիքներին դիմագրավելու անհրաժեշտության վրա: Ամեն անգամ, երբ աճում էր գործազրկությունը, ազատականները կոչ էին անում կրճատել հարկերը կամ մեծացնել ծախսերը, և ամեն անգամ, երբ սպառում էր գնաճը, պահպանողականներն առաջարկում էին սուղ փողի կամ ֆինանսների տիաճ քաղաքականությունը:

1970-ական թվականների վերջերին մակրոտնտեսական սովորական մոտեցումների ըննադատները փաստարկում էին, որ տնտեսական քաղաքականությունը չափից շատ է ուղղված դեպի ընդհանուր պահանջարկի կտրվաբուծումը: Նրանք հայտարարում էին, որ կարճաժամկետ հեռանկարային գործողություններով ավելորդ հրապուրանքը վտանգում է տնտեսության երկարաժամկետ հեռանկարային կենսունակությունը: Որոշ ըննադատներ, ներառյալ ուղղափառ պահպանողական տնտեսագետները, ստիպում էին վերադառնալ բյուջեն հավասարակշռելու և գնաճը տնտեսությունից դուրս մղելու ավելի ավանդական քաղաքականությանը:

Միևնույն ժամանակ բանավեճին միացավ տեսաբանների մի նոր փաղանգ: Նրանց *առաջարկի տնտեսագիտության դպրոցը* կարևորում էր մարդկանց աշխատելու և տնտեսելու շահագրգռությունը՝ նսեմացնելով պահանջարկի կտրվաբուծման նշանակությունը և հարկերի մեծ կրճատումներ էր առաջարկում՝ դանդաղ տնտեսական աճն ու ար-

տադրության նվազող աճը հետ չըբեղու ռպատակով: Այս մոտեցման կողմնակիցների թվում էին Արթուր Լաֆերր, Փոլ Քրեյց Ռոբերթսը և Նորման Ռյուրը: Առաջարկի տնտեսագիտությունը 1979–1990 թթ. եռանդազին ընդունվում էր Սիացյալ Նահանգների Դալազահ Ռեյզանի և Սեծ Բրիտանիայի վարչապետ Մարգարեթ Թեթչերի կողմից:

Չնայած այս տնտեսագետներն ու քաղաքական գործիչներն ունեին դիրքորոշումների մեծ բազմազանություն, այնուայմենայնիվ, ի հայտ են գալիս առաջարկի տնտեսագիտության երեք կենտրոնական առանձնահատկությունները՝ նահանջ պահանջարկի կտրվաբուծման քեյնզյան քաղաքականությունից, շահագրգռության և առաջարկի ներգործությունների կարևորում և հարկերի մեծ կրճատումների սպաշտականություն:

Նահանջ Բեյնզից: Ըստ քեյնզյան տնտեսագիտության, կարճաժամկետ հեռանկարում ազգային արտադրանքն ու զբաղվածությունը հիմնականում որոշվում են ընդհանուր պահանջարկով: Կլնուհետև, քեյնզականները հավատացած են, որ գործազրկության կամ գնաճի դեմ պայքարելու համար պետք է օգտագործվի փողի և ֆինանսական քաղաքականությունը:

1970-ական թվականների վերջերին տնտեսագիտության բնագավառում լայնորեն տարածվել էր հուսախաբության զգացումը քեյնզյան մոտեցման նկատմամբ: Հարվարդի Մարտին Ֆելդշթայնի տպավորիչ մի հոդվածում շարադրվեցին պահանջարկի վրա հիմնված քաղաքականությունների դեմ եղած փաստարկները⁶: Ֆելդշթայնը փաստարկում էր ներուժային արտադրանքի աճը մեծացնող այնպիսի գործոնների վրա ավելի մեծ շեշտադրման օգտին, ինչպիսիք են ավելի մեծ խնայողությունն ու ներդրումը, կարգավորիչ բարեփոխումները և հիմնական միջոցների եկամտի ավելի քիչ հարկումը: Ըստ նրա տեսակետի, մակրոտնտեսական քաղաքականությունները հիմնականում պետք է կենտրոնանան երկարաժամկետ հեռանկարային տնտեսական աճի վրա և ոչ թե կարճաժամկետ հեռանկարային տնտեսական կայունացման վրա:

Տնտեսական փոփոխության մեջ ո՞րն էր այս կտրուկ շրջադարձի հիմնապատճառը: Չնայած տնտեսությունը կարգորոշ չի ուղղագծված, ըստ երևույթին

⁵ Առաջարկի տնտեսագիտության վերաբերյալ քաղաքական և սոցիալական բանավեճերի մեկնաբանությունների մի զերազանց հավաքածու է պարունակում Thomas R. Swartz, Frank J. Bormello, and Andrew F. Kozak, *The Supply Side. Debating Economic Issues* (Dushkin, Guilford, Conn., 1983) աշխատությունը:

⁶ Stu Martin Feldstein, «The Retreat from Keynesian Economics», *The Public Interest* (1981 թ. անառ.), էջ 92–105

այն հենվում է տնտեսության դասական պատկերացման վրա և հաստատում, որ արտադրանքն ավելի շուտ արծագանքում է շահագրգռությանը, հարկերին և հետհարկային գործոնային հատույցներին, քան ընդհանուր պահանջարկի փոփոխությանը: Ըստ ԸԱ-ԸՊ մոտեցման, պահանջարկի տեսության կողմնակիցները հավատացած են, որ ԸԱ-ի կորը մոտ է ուղղաձիգ դիրքին, այնպես որ ընդհանուր պահանջարկի անբարենպաստ ցնցումները արտադրանքի վրա ունենում են փոքր և կարճատև ազդեցություն, իսկ սուղ փողը մեծ մասամբ ներգործում է գների մակարդակի վրա:

Նոր շեշտադրում շահագրգռության վրա: Առաջարկի տնտեսագիտության երկրորդ գլխավոր թեման *շահագրգռության* խաղացած կարևոր դերն է, որի իմաստը հատույցի համապատասխանությունն է աշխատանքին, խնայողությանը և ձեռներեցությանը: Առաջարկի տեսության կողմնակիցները նշում են չափազանց մեծ հարկադրույքների դեպքում շահագրգռության անհետացման փաստը և համարում են, որ քեյնզականները պահանջարկի կառավարման նկատմամբ իրենց չափից դուրս մտահոգության հետևանքով մոռացել են հարկադրույքների և շահագրգռության ունեցած ազդեցությունը ընդհանուր առաջարկի վրա: Մի խոսնակի փաստարկումների շարադրանքն ունի հետևյալ տեսքը

«Առաջարկի տնտեսագիտությունը շեշտում է ֆինանսական քաղաքականության խաղացած դերը տնտեսական աճի և ընդհանուր առաջարկի որոշման մեջ: Մեր վերլուծությունը անմիջականորեն հենվում է գնի դասական տեսության վրա: Ըստ առաջարկի տնտեսագիտության, հարկման փոփոխությունները տնտեսության վրա ազդում են ոչ թե եկամտների և ծախսերի դոլարային հոսքի, այլ հետհարկային գործոնային հատույցների վրա ունեցած իրենց ներգործությամբ: Հարկադրույքներն ազդում են ապրանքների հարաբերական գների վրա և դրանով իսկ ազդում աշխատուժի և հիմնական միջոցների առաջարկի վրա: Մենք ձգտում ենք զվարճալիքների և սպառման փոխարեն մեծացնել հետհարկային հատույցները, աճին նպաստող այնպիսի գործողությունները, ինչպիսիք են աշխատանքը, խնայողությունը և ներդրումը:

Ըստ ավելի կարևոր է աշխատուժի, խնայողության կամ ներդրման դիմաց ստացվող հատույցների չափի վրա հարկերի փոփոխության ազդեցության վերլուծությունը, քան տնօրինելի եկամտի վրա հարկերի փոփոխության դոլարային արտահայտությանը հետևելը: Իբեցնելով աշխատուժի կամ շահագրույթի կամ շահութաբաժնի վրա դրվող հարկադրույքները՝ կարող ենք մեծացնել խնայողությունը, ներդրումը և տնտեսական աճը»⁷:

Ո՞րն է հարկային քաղաքականության և ընդհանուր տնտեսական գործունեության անցյալները:

Ընդհանուր առաջարկ-պահանջարկ վերլուծության շրջանակներում հարկադրույքների փոքրացումը կմեծացնի հիմնական միջոցների և աշխատուժի հետհարկային հատույցները: Ավելի բարձր հետհարկային հատույցները նորամուծության և արտադրողականության աճի ավելի մեծ չափերի հետ միասին կստեղծեն աշխատուժի և հիմնական միջոցների ավելի մեծ առաջարկ, իսկ ներդրանքի և նորամուծության ընդլայնումը կմեծացնի ներուժային արտադրանքի աճը և դրանով իսկ ընդհանուր առաջարկի կորը կտեղաշարժի դեպի աջ:

12-5 նկարը լուսաբանում է առաջարկի տեսության վարկածային ծրագրի ներգործությունները: Ենթադրենք առաջարկի ծրագրի զուտ ներգործությունը եղել է այնպիսի ներդրանքների ընդհանուր աճը, ինչպիսիք են աշխատուժի ու հիմնական միջոցները: Ներդրանքի այս աճը կմեծացնի ներուժային արտադրանքը և ԸԱ-ի կորը կտեղաշարժի դեպի դուրս, ինչպես ցույց է տրված նկարում:

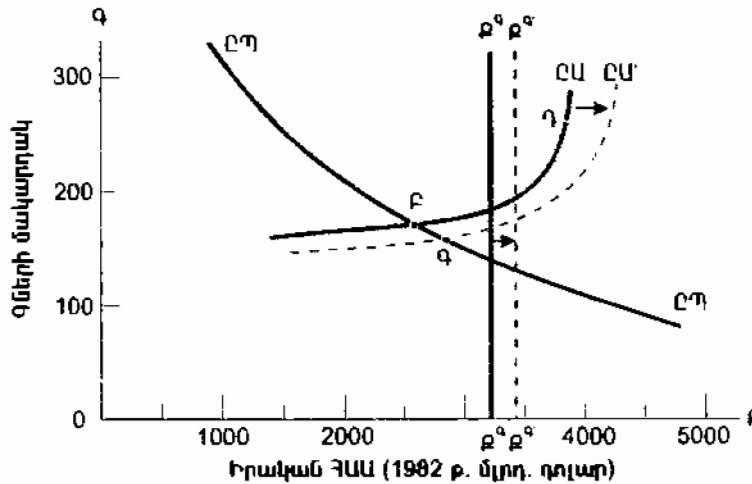
Իսկ ո՞րն է առաջարկի տեսության կողմնակիցների այս միջոցառման հետևանքը: Պատասխանը կախված է ընդհանուր առաջարկի կորի ձևից: Եթե տնտեսությունը քեյնզյան է կամ գտնվում է անկման վիճակում և բնութագրվում է ԸԱ-ի համեմատաբար հարթ կորով, ինչպես 12-5 նկարի Բ կետում, ապա իրական արտադրանքի վրա առաջարկի տեղաշարժի ազդեցությունը համեմատաբար համեստ կլինի: Այս մտացածին օրինակում հավասարակշռությունը Բ կետից տեղաշարժվում է դեպի Գ կետը, այսինքն՝ տեղի է ունենում արտադրանքի չնչին մեծացում և գների ընդհանուր մակարդակի անշունչ փոքրացում:

Մյուս կողմից, դիտարկենք դասական մի տնտեսություն, որը բնութագրվում է 12-5 նկարում պատկերված ԸԱ-ի կորի Դ կետով: Այս դեպքում ներուժային արտադրանքի Զ⁹-ից Զ⁹-ի մեծացումը կնշանակի իրական արտադրանքի էական աճ, երբ ներուժային արտադրանքի մեկ տոկոս աճը բերում է իրական արտադրանքի համարյա մեկ տոկոս աճ: Հետևաբար, կարելի է եզրակացնել, որ քաղաքականությունն ըստ

⁷ Այս քաղվածքը բերվում է Stephen J. Entin, «Comments on the Critics» գիտաժողովում ունեցած ելույթից, «Supply Side Economics. What Remains?» Ամերիկյան տնտեսական ընկերության ամենամյա հանդիպում, դեկտեմբեր, 1985թ., Treasury News.

Տեսությանը ի նպաստ մի հաշվետվություն է պարունակում «Paul Craig Roberts, The Supply-Side Revolution: An Insider's Account of Policymaking in Washington» աշխատությունը (Հարվարդի համալսարանի հրատարակչություն, Քեմբրիջ, Մասաչուսեթս, 1984թ.): Որպես ցնճադատական վերլուծություն տես՝ Մարտին Ֆելդշթայնի, Լոուրենս Չիմերենի և Ռիչարդ Յանգի, Ջորջ Ֆոն Ֆյուրստենբերգի և Ֆ. Տեֆրի Գրինի հոդվածները «American Economic Review» ամսագրում (մայիս, 1986թ.):

Մաքուր առաջարկի քաղաքականություն

Նկար 12-5. Մաքուր առաջարկի քաղաքականության հետևանքները

Մաքուր առաջարկի քաղաքականության կիրառումից առաջ, ներուժային արտադրանքը հավասար էր $P^q = 3200$, ընդհանուր առաջարկի զգալի աճը կարող է ներուժային արտադրանքը մեծացնել մինչև $P^q = 3400$:

Եթե տնտեսությունը գտնվեր ԸԱ-ի կորի հարթ մասում, ապա անվտուրիս ԸՊ-ի դեպքում փաստական ՀԱԱ-ի վրա ազդեցությունը կլիներ համեմատաբար համեստ. Լուսաբանված դեպքում իրական ՀԱԱ-ն փոխվում է Բ-ից դեպի Գ իրական ՀԱԱ-ի աճը 2700-ից հասցնելով 2750-ի:

Սյուն կողմից, ի՞նչ տեղի կունենար իրական ՀԱԱ-ի հետ, եթե ԸՊ-ի կորը ԸԱ-ի կորը հատեր դասականին մոտ տեղամասում, օրինակ՝ Դ կետում՝ ներուժային արտադրանքի համարյա ամբողջ աճը կարտահայտվեր իրական արտադրանքի մեջ:

առաջարկի տեսության առավել արդյունավետ կլինի, երբ տնտեսության վարքը մոտ է դասականին:

Իրականում քաղաքականությունն ըստ առաջարկի տեսության ինչպիսի՞ հնարավոր հետևանքներ կունենա: Ուելզանի վարչակազմի կառավարման սկզբում առաջարկի տեսակետի ջատագովները կանխատեսում էին, որ այդ ծրագիրը կտանի տնտեսական արագ վերականգման՝ հաջորդ չորս տարիների ընթացքում կանխատեսելով ՀԱԱ-ի իրական աճ տարեկան 4,8 տոկոսով: Իրականում փաստական միջին տարեկան աճի չափը խիստ հետ մնաց կանխատեսվածից՝ կազմելով 2,5 տոկոս: Տեղյակ լինելով ներուժային արտադրանքի աճի մեծացման դժվարություններին, որոնք նկարագրված են նախորդ բաժնում (տես 12-3 աղյուսակը), չպետք է զարմանանք, որ առաջարկի տեսության կողմնակիցների քաղաքականությունը 1980-ական թվականներին փոքր ազդեցություն ունեցավ ներուժային արտադրանքի աճի վրա: Առաջարկի քաղաքականության աղաքը չափազանց դանդաղ է աղույն:

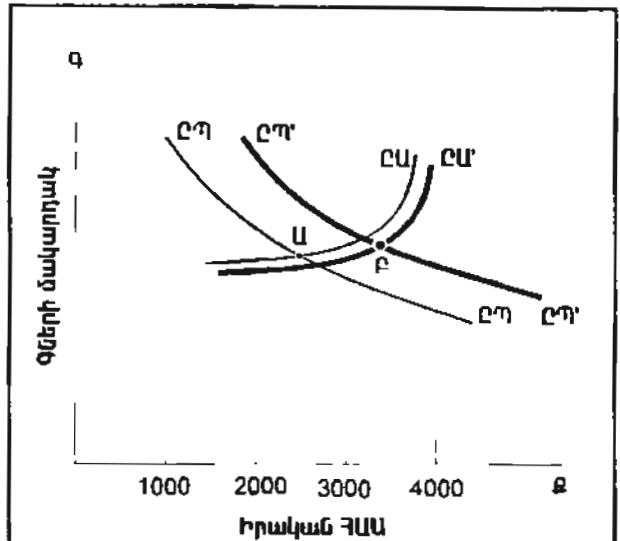
Հարկերի կրճատումներ: Առաջարկի տեսության վրա հիմնված մտածելակերպի վերջին անհաջողությունը հարկերի խոշոր կրճատումների գաղափարի պաշտպանությունն էր: Բազմապատկիչի կադաստրի վերլուծության ժամանակ տեսանք, թե հարկերն ինչպես կարող են ազդել ընդհանուր պահանջարկի և առաջարկի վրա: Առաջարկի տեսությանը հարող տնտեսագետները հավատացած են, որ ընդհանուր պահանջարկի վրա հարկերի ազդեցության դերը չափազանցված է: Նրանք փաստարկում են, որ 1960-ական և 1970-ական թվականներին կառավարությունը հարկերն օգտագործեց եկամուտներ ստեղծելու և պահանջարկը խթանելու համար՝ անտեսելով ծանրացող հարկային բեռի հետևանքները շահագրգռության վրա: Նրանք կարծիքով բարձր հարկերը մարդկանց հարկադրեցին նվազեցնել աշխատուժի և հիմնական միջոցների առաջարկը: Իսկապես, առաջարկի տեսության կողմնակից որոշ տնտեսագետներ, մասնավորապես Արթուր Լաֆերը, գտնում էին, որ բարձր հարկադրույթներն իրականում կարող են փոքրացնել հարկային եկամուտները: Ըստ «լաֆերյան կորից» բխող այս տեսակետի, բարձր հարկադրույթները խարխլում են հարկային համակարգի հիմքը, քանի որ հանգեցնում են տնտեսական գործունեության մակարդակի իջեցման: Հիմնական հոսանքին պատկանող շատ տնտեսագետներ և նույնիսկ առաջարկի տեսությանը հարող որոշ տնտեսագետներ ծաղրեցին Լաֆերի տեսակետը⁸:

⁸ Ենթադրենք R = ամբողջ հարկային եկամտին, t = հարկադրույթին և B = հարկման հիմքին: Հիմնական միջոցների դեպքում R -ը կներկայացնի հիմնական միջոցների եկամտից զանձվող լրիվ հարկերը, t -ն՝ հիմնական միջոցների եկամտի հարկադրույթը, իսկ B -ն՝ հիմնական միջոցներից ստացվող ամբողջ եկամուտը: Ըստ Լաֆերի տեսակետի, սկսած ինչ-որ պահից, երբ t -ն ձգտում է հարյուր տոկոսի, B -ն այնքան արագ է փոքրանում, որ $R = tB$ -ն իրականում նվազում է:

Ի հակադրություն հարկման նկատմամբ նախկին մոտեցումների, առաջարկի տեսությանը հարող տնտեսագետներն առաջարկեցին հարկային համակարգի արմատական վերակառուցում, որը երբեմն անվանում են «հարկերի կրճատումներ ըստ առաջարկի տեսության»: Ըստ առաջարկի տեսության հարկերի կրճատումների հիմքում ընկած փիլիսոփայությունն այն է, որ բարեփոխումները պետք է նպաստեն շահագրգռությանը՝ իջեցնելով եկամտի ամենավերջին դոլարից զանձվող հարկադրույքները (կամ սահմանային հարկադրույքները), որ հարկային համակարգը պետք է լինի ավելի նվազ աճող (այսինքն՝ այն պետք է թեթևացնի բարձր եկամտով անհատների հարկային բեռը), և որ համակարգը պետք է նպաստակ ունենա խրախուսելու արտադրողականությունն ու առաջարկը և ոչ թե կառավարելու ընդհանուր պահանջարկը:

Առաջարկի տեսությանը համապատասխանող հարկային կրճատումների հետևանքները պարզաբանելու համար 12-6 նկարում օգտագործված է ԸԱ-ԸՊ վերլուծությունը: Բազմապատկիչի տեսությունից գիտենք, որ երբ մյուս գործոններն անփոփոխ են, հարկերի կրճատումը մեծացնում է սպառումը և ընդհանուր պահանջարկը: Հարկերի խոշոր տևական կրճատումը, ինչպիսին էր անհատական հարկերի 1981 թ կիրառված 25 տոկոսով կրճատումը, առաջ է բերում ԸՊ-ի խոշոր տեղաշարժ, որը ցույց է տրված 12-6 նկարում: Ի հավելումն նշվածի, հարկերի այսպիսի կրճատումը կարող է մեծացնել ներուժային արտադրանքը, եթե աշխատուժն ու հիմնական միջոցներն աճեն: Սակայն, ինչպես նախորդ բաժնում ցույց տրվեց կարճաժամկետ հեռանկարում ներուժային արտադրանքի աճի չափը չափազանց համեստ է: Այդ պատճառով հարկերի կրճատումը ցույց է տրված որպես ԸԱ-ի կորի միայն թեթևակի տեղաշարժ դեպի աջ:

Ինչպես առաջարկի տեսության կողմնակիցներն են կանխատեսում, առաջարկի տեսությանը համապատասխանող հարկերի զանգվածային կրճատման զուտ ներգործությունը արտադրանքի զգալի մեծացումն է: Այս փոփոխությունը 12-6 նկարի վրա ցույց է տրված Ա կետից դեպի Բ կետը տեղաշարժի միջոցով: Կարճատև հեռանկարում առաջարկի տեսությանը համապատասխանող հարկերի կրճատումներից հետևող տնտեսական ընդարձակման հիմնական աղբյուրը ավելի շուտ կլինի կրճատումների ազդեցությունն ընդհանուր պահանջարկի և ոչ թե ներուժային արտադրանքի կամ ընդհանուր առաջարկի վրա: Որոշ տնտեսագետներ գտնում են, որ 1980-ական թվականների կեսերին ռեյզանյան տնտեսական ընդարձակումը իրականում ակաբքինումն էր՝ առաջարկի տեսության պատմուճանով սքողված պահանջարկի տեսության կիրառմամբ:

Նկար 12-6. Առաջարկի տեսությանը համապատասխանող հարկերի կրճատումների մակրոտնտեսական ազդեցությունը

Առաջարկի տեսությանը հարող տնտեսագետները տնտեսական հիվանդությունների դեմ պայքարելու համար առաջարկում են հարկերի զանգվածային կրճատումներ: Հարկերի կրճատումներն ունեն երկու ներգործություն. նախ՝ դրանք տեղաշարժում են ԸՊ-ի կորը (ԸՊ-ից դեպի ԸՊ''), ինչպես ցույց է տրված բազմապատկիչի տեսության մեջ: Դրանք նաև կարող են մեծացնել ներուժային ՀԱԱ-ն, եթե ցածր հարկերը ստեղծեն աշխատուժի և հիմնական միջոցների ավելի մեծ քանակություններ՝ դրանով ԸԱ-ի կորը ԸԱ-ից տեղաշարժելով դեպի ԸԱ դիրքը: Հարկերի այսպիսի կրճատումները, ինչպես ենթադրում են առաջարկի տեսության կողմնակիցները, իսկապես մեծացնում են իրական ՀԱԱ-ն: Բայց վիճակագրական ուսումնասիրություններից հետևում է, որ մինչև տասը տարի տևող ժամանակաշրջանների ընթացքում իրական արտադրանքի վրա հիմնական ազդեցությունը պայմանավորված է ընդհանուր պահանջարկի վրա եղած ներգործությամբ:

Չնահատում. Տնտեսագիտության նկատմամբ ըստ առաջարկի արմատական մոտեցումը Ռեյզանի պաշտոնաթողությունից հետո աստիճանաբար մարեց: Ո՞րն է, կարելի է հարցնել, այս փորձարկման նախնական դատավճիռը: Չնայած շատ հարցեր դեռևս մնում են չլուծված, տնտեսագետներն ընդհանուր առմամբ գտել են, որ առաջարկի տեսության շատ մտահոգացումներ 1980-ական թթ. տնտեսական փորձով չեն հաստատվել: Գլխավոր հետևությունները հետևյալն են.

- Առաջարկի տեսության կողմնակիցները գտնում էին, որ հարկադրույքների խոշոր կրճատումներն

այնքան շատ կիսանեն տնտեսական գործունեությունը և եկամուտները, որ հարկային եկամուտները հսկայական և նվազեցնելու համար հարկավոր է կաճեն: Գործնականում հարկերի կրճատումներից հետո հարկային եկամուտները սպասվածի համեմատ սրճնթաց ընկան հանգեցնելով համերկրային բյուջեի բացի աճի, որը շարունակվեց մինչև 1990-ական թվականները:

- 1980-ական թվականների սկզբին գնաճը հաջողվել էր էապես նվազեցնել: Բայց, ինչպես քեյնզականներն էին կանխատեսել, այդ նվազումը ձեռք էր բերվել 1981-1983 թթ. խոր ճգնաժամի և բարձր գործազրկության թանկ գնով:
- Առաջարկի տեսության կողմնակից տնտեսագետները կանխատեսում էին, որ ցածր հարկադրույքները մեծացնելով շահագրգռությունը խնայողության և ներդրման նկատմամբ, կմեծացնեն ազգային խնայողությունը: Առաջարկի տեսության ջատագովների կողմից խնայողության բոլոր խրատները, ինչպես պարզվեց, ոչ մի դրական

զուտ ներգործություն չունեցան ազգային խնայողությունների չափի վրա: Իսկապես, ազգային խնայողությունների չափը 1980-ական թվականների ընթացքում նվազեց և 1987 թ. հասավ երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո իր ամենացածր մակարդակին:

- Առաջարկի տեսության կողմնակիցների քաղաքականության հիմնական նպատակն էր մեծացնել ներուժային արտադրանքի աճի չափը: Ներուժային արտադրանքի աճի միջին չափը, ըստ գնահատման 1960–1970 թթ. տարեկան 3,6 տոկոսից 1970–1980 թթ. իջավ տարեկան 3,1 տոկոսի, իսկ 1980–1990 թթ. 2,3 տոկոսի: Չնայած 1980-ական թվականների ներուժային արտադրանքի աճի անկումը չի կարելի պատճառաբանել միայն մակրոտնտեսական քաղաքականությամբ, այդ նվազումը նշանակում է, որ առաջարկի տեսության քաղաքականության տարիներին տնտեսական գործունեության մեջ մեծ փոփոխություններ չեն եղել:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Ա. Տնտեսական աճի տեսությունը

1. Ընդհանուր առաջարկն ստացվում է տնտեսության արտադրելու ունակությունից, այն է նրա ներուժային արտադրանքից: Տնտեսական աճի վերլուծության առարկան այն գործոններն են, որոնք երկարաժամկետ հեռանկարում հանգեցնում են ներուժային արտադրանքի աճի:

2. Ամիթի և Մալթուսի դասական կաղապարները նկարագրում են տնտեսական զարգացումը՝ անփոփոխ հողատարածության և աճող բնակչության պայմաններում:

Տեխնոլոգիական փոփոխության բացակայության պայմաններում աճող բնակչությունն ի վերջո սպառում է ազատ հողի պաշարը: Դրան հետևող՝ բնակչության խտության մեծացումը գործի է դնում նվազող հատույցի օրենքը: Մշակելի հողի նվազման պայմաններում յուրաքանչյուր նոր աշխատող ավելացնում է լրացուցիչ արտադրանքի օրեցօր փոքրացող քանակությունը: Դրա հետևանքով մրցակցային աշխատավարձը նվազում է, մինչդեռ հողի վարձակալության գներն աճում են: Մալթուսյան հավասարակշռությունն իրականանում է, երբ աշխատավարձն իջնում է մինչև գոյության համար անհրաժեշտ այն նվազագույն մակարդակը, որից ավելի ցածրի դեպքում բնակչությունն այլևս չի կարող իրեն ապահովել: Իրականում, սակայն, արդյունաբերական երկրներում տեխնոլոգիական փոփոխությունը հանգեցրել է տնտեսության առաջընթաց զարգացման աշխատուժի արտադրողականության կորն անընդհատ տեղաշարժելով դեպի վեր:

3. Գիմնական միջոցների կուտակումը հաշվի առնող աճի տեսությունները կազմում են ժամանակակից վերլուծությունների միջուկը: Այս մոտեցումը դիտարկում է մի իրողություն, ուր աշխատուժն աճում է ոչ տնտեսական շարժառիթներով, մինչդեռ հիմնական միջոցները կուտակվում են շահույթ ստանալու հնարավորությունների ակնկալությամբ: Սկզբում տեղի է ունենում մեկ աշխատողին ընկնող հիմնական միջոցների քանակի աստիճանական մեծացում կամ «հիմնական միջոցների խորացում»: Նվազող հատույցի պատճառով տեխնոլոգիական փոփո-

խության և նորանորոնության բացակայության պայմաններում մեկ աշխատողին ընկնող հիմնական միջոցների աճը չի գուզակցվում մեկ աշխատողին ընկնող արտադրանքի համեմատական աճի հետ: Հետևաբար՝ հիմնական միջոցների խորացումն իջեցնում է հիմնական միջոցների հատույցի չափը (որը ռիսկից գերծ մրցակցության դեպքում հավասար է իրական շահադրույքին):

4. Գործոն-գին կարևոր սահմանագիծը ցույց է տալիս, թե աշխատավարձն ինչպես կաճի, եթե հիմնական միջոցների հատույցը կամ իրական շահադրույքները նվազեն: Այնպիսի իրականության մեջ, որտեղ հիմնական միջոցները խորանում են, իրական շահադրույքների նվազող հակվածությունը կհանգեցնի գործոն-գին սահմանագծի երկայնքով իրական աշխատավարձի աճի:
5. Տեխնոլոգիական փոփոխությունը ներդրանքների տվյալ վաթսթի դեպքում մեծացնելով բողարկվող արտադրանքը՝ դեպի դուրս և այք է տեղաշարժում ինչպես հիմնական միջոցներ-արտադրողականություն կորը, այնպես էլ գործոն-գին սահմանագիծը, հնարավորություն տալով, որ արտադրանքն աճի նույնիսկ ավելի արագ, քան հիմնական միջոցների և աշխատուժի ներդրանքը:

Բ. ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՃԻ ԿԱԿՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ՈՒ ԱՊԵՅՈՒՐՆԵՐԸ

6. Այս դարի ընթացքում ստացված տվյալները վկայում են տնտեսական աճի բազմաթիվ հակվածությունների մասին: Ամենահիմնական հայտնագործությունների թվում են իրական աշխատավարձի և ժամային արտադրանքի կայուն աճը, թեպետև 1970-ական թվականներից սկսած տեղի է ունեցել որոշ դանդաղում: Իրական շահադրույքը որևէ հակվածություն չի ցուցաբերել, իսկ հիմնական միջոցներ-արտադրանք հարաբերությունը նվազել է:
7. Հիմնական հակվածությունները համատեղելի են տեխնոլոգիական առաջընթացի հետ միավորված հիմնական միջոցների կուտակման պարզ կաղապարի հետ: Տնտեսագիտական տեսությունը հաստատում է այն, ինչ ասում է առողջ բանականությունը՝ տեխնոլոգիական առաջընթացը մեծացնում է ներդրանքների արտադրողականությունը և դեպի դուրս տեղաշարժում հիմնական միջոցներ-արտադրողականություն կորը և գործոն-գին սահմանագիծը:
8. Վերջին հակվածությունը՝ ներուժային արտադրանքի համեմատաբար կայուն աճը վերջին ինը տասնամյակների ընթացքում, բարձրացնում է տնտեսական աճի աղբյուրների կարևոր հարցը: Կիրառելով քանակական մոտեցումներ, տնտեսագետները կատարել են աճի հաշվարկ և գտել, որ այնպիսի «մնացորդային աղբյուրներ», ինչպիսիք են նորաստեղծությունն ու կրթությունը, ՀԱԱ-ի աճի կամ աշխատուժի արտադրողականության վրա ունեցած ազդեցությամբ գերակշռում են հիմնական միջոցների խորացման ազդեցությանը: Այս եղանակով ցույց է տրվել նաև, որ մեծ ջանք է պահանջվում ներուժային ՀԱԱ-ի աճը տուկոսի նույնիսկ մի քանի տասնորդական մասով ավելացնելու համար:

Գ. Առաջարկի տնտեսագիտություն

9. Մինչև 1980-ական թվականները տնտեսագետները նախընտրում էին տնտեսության կայունացման քեյնզյան դեղամիջոցները: Այս մոտեցումը տնտեսության համար կարևորում էր փողի և ֆինանսական քաղաքականության փոփոխությունը: 1980-ական թվականներին առաջարկի տեսության կողմնակից տնտեսագետներն առաջարկեցին մակրոտնտեսական քաղաքականության իրականացման նոր մոտեցում, (ա) Ֆինանսական քաղաքականության ոչ քեյնզյան մոտեցում, որը կենտրոնանում էր միջինացված կառավարման վրա՝ խուսափելով տնտես-

տւոյան ճանրախնդիր կարգավորումից և մեծ նշանակություն չտալով ընդհանուր պահանջարկի փոփոխություններին՝ (բ) Նոր շեշտադրում տնտեսական շահագրգռության վրա՝ առանձնակի ուշադրություն դարձնելով հարկային քաղաքականության ազդեցությանը աշխատուժի և հիմնական միջոցների հետադարձին հատույցների վրա՝ որպէս խնայողության, ներդրման և աշխատուժի առաջարկի որոշիչ

10. 1980-ական թվականների պատմության տվյալները ցույց տվեցին, որ առաջարկի տեսության վրա հիմնված քաղաքականությանը չհաջողվեց բարելավել ԱՄՆ-ի տնտեսական ցուցանիշները: Այս մոտեցման ժառանգությունն են համերկային բյուջեի պնդերես բացը, ներուժային արտադրանքի դանդաղ աճը և ազգային խնայողությունների փոքր չափը

ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԿՐԿՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ

Տնտեսական աճի տեսություն

Ամիթի ոսկեդար
Մալթուսի սահմանափակ հողի տեսություն
աճի (նեոդասական կադապար
ՀՃԱՀ-ի աճ հիմնական միջոցների խորացման հետ
հիմնական միջոցներ-արտադրանք հարաբերություն ՀՃ/Ք

գործոն-գին սահմանագիծ
տնտեսական աճի յոթ հակվածություններ
աճի հաշվարկ
Բ-ի աճի % = 3/4 (ԱՀ-ի աճի %) + . . .
ԲԱՀ-ի աճի % = 1/4 (ՀՃԱՀ-ի աճի %) + SՓ

Առաջարկի տնտեսագիտություն

առաջարկի տնտեսագիտության դոգմաներ
քաղաքականության
ազդեցությունը տնտեսական ցուցանիշների վրա

ՀԱՐՑԵՐ ԲՆՆԱՐԿԱՆ ՀԱՄԱՐ

1. Ըստ տնտեսական տվյալների, 1990 թվականին ընդամենը կենսամակարդակը 1900 թվականի համեմատությամբ յոթ անգամ բարձր էր: Սա ի՞նչ է նշանակում իրական սպառման տեսակետից: Չէր ծնողների կամ տարեց բարեկամների օգնությամբ ձեր այսօրվա կենսամակարդակը համեմատեք նրանց ծնողների կենսամակարդակի հետ: Համեմատեք տարբերությունները:
2. «Եթե կառավարությունը փողով օժանդակի գիտությանն ու գյուտարարությանը և հսկողության տակ պահի լծագնաճն ու պարբերաշրջանները, մենք ականատես կլինենք մի այնպիսի տնտեսական աճի, որը կշլացնի դասական տնտեսագետներին»: Բննադատաբար գնահատեք:
3. «Հիմնական միջոցների տևական կուտակումն առանց բնակչության աճի կամ տեխնոլոգիական փոփոխության ի վերջո կկործանի կապիտալիստների դասակարգը» Բացատրեք, թե իրերի այսպիսի ընթացքն ինչպես կարող է հանգեցնել զրոյական շահադրույթների և վերացնել շահույթները:
4. Իմանալով, որ աշխատուժի մասնաբաժինը ցուցաբերում է թեթևակի վերընթաց հակվածություն, իսկ հիմնական միջոցներ-արտադրանք հարաբե-

- րությունը՝ թեթևակի վարընթաց, որ շահադրույթները տատանվում են մեծ չափով և որ մասնավոր զուտ ներդրման հարաբերությունը մասնավոր ՀԱԱ-ին խիստ անկայուն է, կզարմանայի՞ք, եթե 279-րդ և 281-րդ էջերի հիմնական հակվածություններն ապագայում կտրուկ տատանվիին:
5. Հիշեք աճի հաշվարկի (1) բանաձևը 282-րդ էջում: Հաշվեք արտադրանքի աճի չափը, եթե աշխատուժն աճում է տարեկան 1 տոկոսով, հիմնական միջոցները՝ 4 տոկոսով, իսկ տեխնոլոգիական փոփոխությունը՝ 1,5 տոկոսով:
  - Ինչպե՞ս կլիոսվեր ձեր պատասխանը, եթե
    - ա) Աշխատուժի աճը դանդաղելու միջև, տարեկան գրո տոկոսի:
    - բ) Հիմնական միջոցների աճը մեծանար միջև, տարեկան հինգ տոկոսի:
    - գ) Աշխատուժն ու հիմնական միջոցները: ՀԱԱ-ի մեջ ունենային հավասար բաժիններ:

Այս պայմաններից յուրաքանչյուրի համար հաշվեք նաև մեկ աշխատողին ընկնող արտադրանքի աճի չափը:
6. Օգտագործելով II գլխում քննարկված ԱՅՍ-ի գաղափարը, վերլուծեք Ադամ Սմիթի կուղքի և Էդմի կի տնտեսությունը հետևյալ կերպ.

Ենթադրենք եղնիկի որսը տևում է երկու ժամ, իսկ կուղքին թակարդ գցելը՝ չորս ժամ: Մի համարության համար, որն ունի 100 ժամվա աշխատանքի հնարավորություն, սկզբում ԱՅԱ-ն գծեք ուղիղ գծի տեսքով, որը նշված աշխատանքով 50 եղնիկ արտադրելու հնարավորությանը համապատասխանող ուղղաձիգ առանցքի վրայի կետը միացնում է հորիզոնական առանցքի վրա 25 կուղքին համապատասխանող կետի հետ: Այս ԱՅԱ-ի բացարձակ թեքությունը բոլոր այն կետերում, որտեղ երկու ապրանքներն էլ արտադրվում են և իրացվում, տալիս է գների գերակշռող 2-ը 1-ի հարաբերությունը (դեռ անհրաժեշտ են պահանջարկի կորերը, որպեսզի իմանանք, թե հասարակությունը ԱՅԱ-ի ո՞ր կետում է գործում):

Ի՞նչ տեղի կունենա ԱՅԱ-ի հետ, եթե աշխատուժը նույն տեխնոլոգիայի պայմաններում կրկնապատկվի: Ցույց տվեք նաև աշխատուժի արտադրողականության կրկնապատկման ներգործությունը արդյունաբերության այս երկու ճյուղերի վրա:

7. 1990-ական թվականների տնտեսական աճն արագացնելու համար քաղաքական գործիչներն առաջարկել են ներքոհիշյալ քաղաքականությունը: Յուրաքանչյուր առաջարկության համար որակապես բացատրեք ազդեցությունը ներուժային արտադրանքի աճի և մեկ շնչին ընկնող ներուժային արտադրանքի աճի վրա: Հնարավորության դեպքում տվեք հաջորդ տասնամյակի ընթացքում ներուժային արտադրանքի և մեկ շնչին ընկնող ներուժային արտադրանքի աճի մեծացման քաղաքական գնահատականը:

ա) Համերկրային բյուջեի բացը կրճատել ՀԱԱ-ի երկու տոկոսի չափով՝ նույն քանակությամբ մեծացնելով ներդրման և ՀԱԱ-ի հարաբերությունը:

բ) ՀԱԱ-ի 1/4 տոկոսի չափով մեծացնել հետազոտություններին և զարգացմանը հատկացվող (Հ և Ձ) համերկրային օգնությունը՝ ենթադրելով, որ այդ օգնությունը մասնավոր Հ-ն և Ձ-ն կմեծացնի նույն չափով և որ այս Հ-ն և Ձ-ն ունեն մասնավոր ներդրումների հատույցը եռապատիկ զերազանցող սոցիալական հատույցի աճ:

գ) Իջեցնել պաշտպանության ծախսերը ՀԱԱ-ի

մեկ տոկոսի չափով և երկու բազմապատկիչով:

դ) Աշխատուժին կանանց մասնակցությունը մեծացնել այնպես, որ աշխատուժի ամբողջ ներդրանքը մեծանա մեկ տոկոսով:

ե) «Մարդկային գիտելիքների և կարողությունների պաշարի» (կամ կրթության և հենց աշխատատեղում ուսուցման) ներդրումը մեծացնել ՀԱԱ-ի մեկ տոկոսի չափով:

8. Խորհրդածող հոռետեսը կարող է փաստարկել, որ 1973 թ. կանխանշեց մեծ ընդարձակման ավարտը, որն սկսվել էր արդյունաբերական հեղաշրջման հետ միաժամանակ: Ենթադրենք՝ անցած դարաշրջանի բոլոր առանձնահատկությունները դեռևս առկա են այսօր, բացի այն բանից, որ տեխնոլոգիական փոփոխությունն ու նորաստեղծությունն անհետացել են: Գալիք տասնամյակներին որո՞նք կլինեն յոթ նոր հակվածությունները: Ի՞նչ տեղի կունենար կարևոր նշանակություն ունեցող իրական աշխատավարձի հետ: Ի՞նչ քայլեր կձեռնարկվեին նոր հակվածությունների և հակադրվելու և տնտեսությունն իր նախկին ընթացքին վերադարձնելու համար:

9. Առաջարկի տեսության կողմնակից տնտեսագետը տնտեսությունը վերակենդանացնելու համար կարող է առաջարկել հարկերի մեծ կրճատում: Ինչպե՞ս կանդրադառնա այսպիսի միջոցառումը ԸԱ-ի կորի վրա: Իսկ ԸՊ-ի կորի՞ վրա: Դրան հետևող գների և իրական արտադրանքի մակարդակների՞ վրա:

10. *Բարդ խնդիր*: Շատերը վախենում են, թե ռոբոտները մարդկանց վրա կազդեն նույն ձևով, ինչպես տրակտորներն ու ավտոմեքենաներն ազդեցին ձիերի վրա, որոնց գլխաքանակն այս դարի սկզբում կտրուկ նվազեց այն բանից հետո, երբ տեխնոլոգիական փոփոխությունը ձիերին դարձրեց ոչ պիտանի: Եթե ռոբոտները դիտարկենք որպես Հմ-ի առանձնապես արտադրողական օրինակ, 12-2 նկարի ՊՊ և սս կորերի ի՞նչ փոփոխությունների կհանգեցնի դրանց ներդրումը: Հաստատագրված աշխատուժի դեպքում կարո՞ղ է ամբողջ արտադրանքը նվազել: Ի՞նչ պայմանների դեպքում կնվազի իրական աշխատավարձը: Կարո՞ղ եք բացատրել, թե ձիերի հետ համեմատությունն ինչու կիրառելի չէ:

ԳՈՐԾԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՊԱՐԲԵՐԱՇՐՋԱՆՆԵՐԸ ԵՎ ԳՈՐԾԱԶՐԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

«Սեղքը, սիրելի Բրուտոս, ոչ թե մեր աստղերինն է, այլ մերը»:

Վիլյամ Շեքսպիր «Դուլլիոս Կեսար»

Գործարարության պայմանները երբեք անփոփոխ չեն մնում: Բարգավաճմանը կարող է հետևել խուճապը կամ խորտակումը: Տնտեսական ընդարձակումն իր տեղը գիջում է անկմանը: ՀՄԱ-ն, զբաղվածությունը և իրական եկամուտները նվազում են: Գնաճն ու շահույթը փոքրանում են, իսկ մարդիկ դուրս են մղվում աշխատանքից:

Ի վերջո, հասնելով ցածրակետին, տնտեսությունն սկսում է վերականգնվել: Վերականգնումը կարող է լինել դանդաղ կամ արագ: Այն կարող է լինել ոչ լրիվ կամ այնքան թափով, որ հանգեցնի նոր գերաճի: Բարգավաճումը կարող է բնորոշվել աշխույժ պահանջարկի, առատ աշխատատեղերի և բարձրացող կենսամակարդակի հաստատմամբ: Կամ կարող է նշանավորվել գների և չարաշահումների արագ զնաճային թոփչքով, որին կհետևի մեկ այլ տնտեսական անկում:

Արտադրանքի, գների, շահադուրսի և զբաղվածության վեր ու վար տատանումները կազմում են գործարարության պարբերաշրջանը, որը վերջին երկու հարյուրամյակներում բնորոշ էր շուկայական տնտեսությանը, այն ժամանակից ի վեր, երբ գարգա-

ցած և փոփակապակցված փողային տնտեսությունն սկսեց դուրս մղել մասամբ ինքնաբազմ մինչառևտրային հասարակությանը: Այս գլխի առաջին մասում մենք ուսումնասիրում ենք գործարարության պարբերաշրջանների պատմությունը և ի մի ենք բերում տարիների ընթացքում տնտեսագետների կատարած տարբեր մեկնաբանությունները:

Այս գլխի երկրորդ մասում քննարկվում է գործարարության պարբերաշրջանների ամենակարևոր առանձնահատկություններից մեկը՝ գործազրկությունը: Մենք կտեսնենք, որ գործազրկության փոփոխությունները հավում ունեն արտացոլելու գործարարության պարբերաշրջանի տատանումները: Բարձր գործազրկության սոցիալական արժեքը, որն արտահայտվում է պարապուրդով և եկամտի կորստով, շարունակվում է հետապնդել շուկայական տնտեսությանը սպառնալով նույնիսկ Արևելյան Եվրոպայի և Նորհիդային Ասիայի շուկայական տնտեսություններին:

Նկար 13-1-ը ցույց է տալիս այս գլխում քննարկվող թեմաները և նշում, ուր գլուխը միակցում է ընդհանուր առաջարկի և պահանջարկի տարբեր շատ տարրեր:

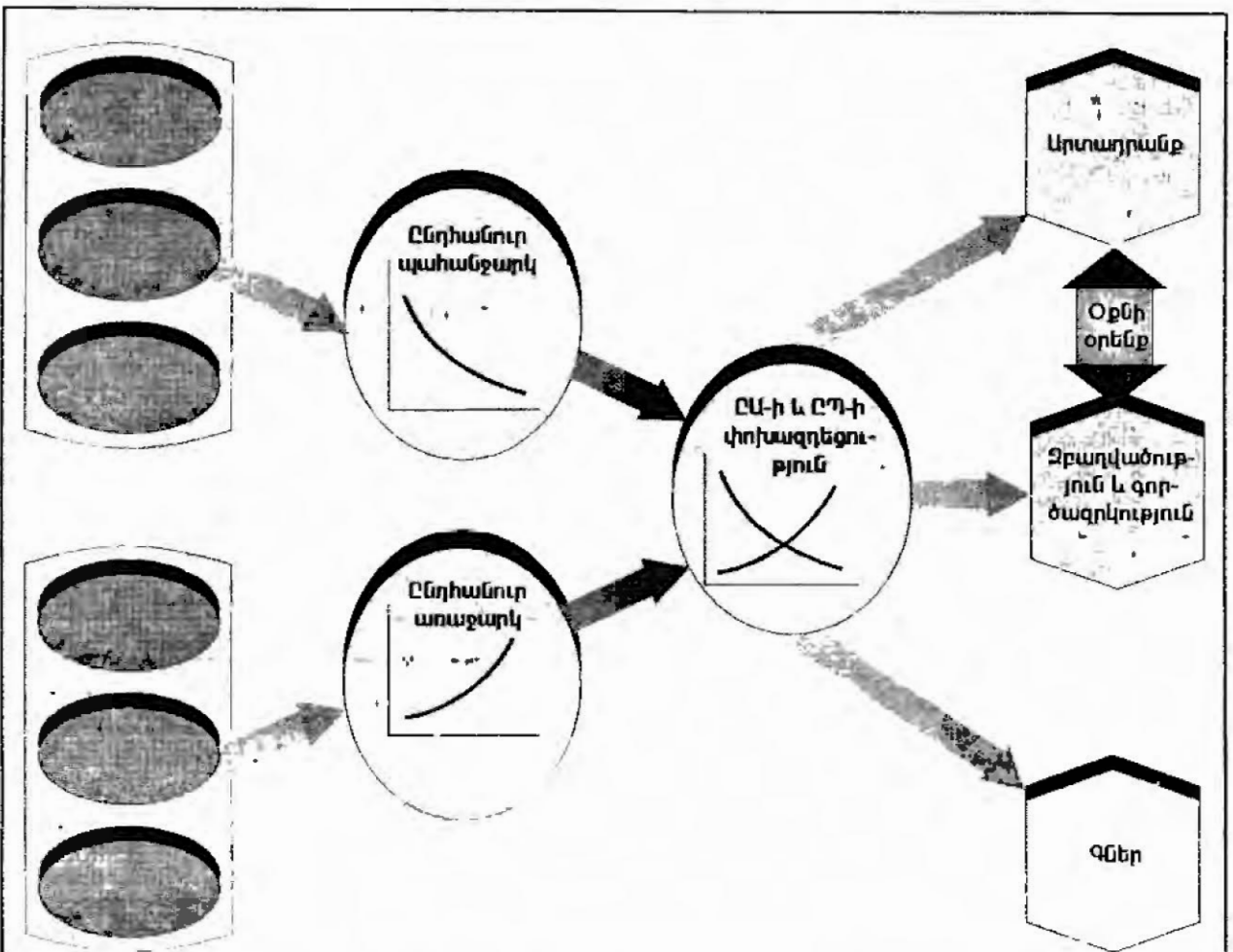
Ա. ԳՈՐԾԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՊԱՐԲԵՐԱՇՐՋԱՆՆԵՐԸ

ԳՈՐԾԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՊԱՐԲԵՐԱՇՐՋԱՆԻ ԱՍԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿՐՈՒՄՆԵՐԸ

Գործարարության պարբերաշրջանը տեղի է ունենում, երբ տնտեսական գործունեությունը արագանում կամ դանդաղում է: Գործարարության պարբերաշրջանը ավելի ճշգրիտ սահմանում ենք այսպես՝

Գործարարության պարբերաշրջանը ամբողջ ազգային արտադրանքի, եկամտի և զբաղվածության տատանումն է, որ սովորաբար տևում է 2-10 տարի, արտահայտվելով շատ մուղերի ընդարձակմամբ կամ կրճատմամբ:

Որո՞նք են գործարարության պարբերաշրջանի ընդհանուր առանձնահատկությունները. ժամանակակից վերլուծությունը գործարարության պարբերաշրջանները բաժանում է փուլերի. «Բարձրակետերը» և «ցածրակետերը» պարբերաշրջանի շրջադարձային կետերն են, իսկ «անկումն» ու «ընդարձակումը» գլխավոր փուլերը: Նկար 13-2-ը պատկերում է գործարարության պարբերաշրջանի հաջորդական փուլերը: Պարբերաշրջանի վայրէջքը կոչվում է անկում, որը սահմանվում է որպես մի ժամանակաշրջան, երբ իրական ՀՄԱ-ն նվազում է ամենաքիչը երկու հաջորդական եռամսյակների ընթացքում: Անկումն սկսվում է բարձրակետում և ավարտվում ցած-

Նկար 13-1. Գործարարության պարբերաշրջաններն ու գործազրկությունը արտացոլում են շուկայական տնտեսության անխուսափելի առանձնահատկությունները

Մենք սկսում ենք գործարարության պարբերաշրջանի տեսությունների և փաստերի քննարկումից, որը համակցում է ընդհանուր առաջարկի և պահանջարկի տարբե-

րը: Այնուհետև կքննարկենք, թե ինչպես է որոշվում գործազրկության մակարդակը և թե ինչու է այն տատանվում գործարարության պարբերաշրջանի ընթացքում

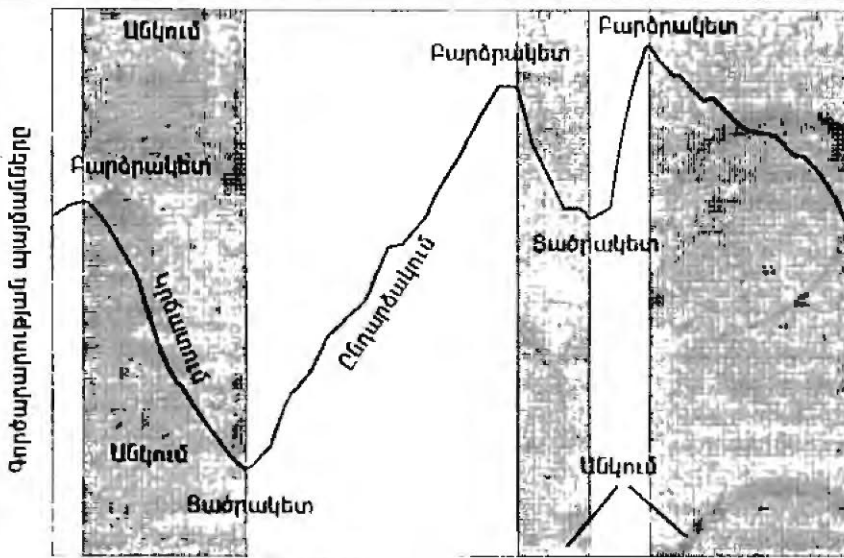
րակետում: Ըստ գործարարության պարբերաշրջանների ոչ պաշտոնական տվյալների և տնտեսական հետազոտությունների ազգային բյուրոյի, Միացյալ Նահանգներն ունեցել է ընդարձակման երկարատև շրջան՝ սկսած 1982 թ. վերջից մինչև 1990 թ. ամռան բարձրակետը, որից հետո սկսվեց թեթև անկումը:

Նշենք, որ պարբերաշրջաններն անկանոն են: Գործարարության երկու պարբերաշրջաններ երբեք իրար նման չեն: Ոչ մի ճշգրիտ բանաձև չի կարելի կիրառել գործարարության պարբերաշրջանների տևողությունը և պահը կանխատեսելու համար, ինչպես դա արվում է լուսնի կամ ճոճանակի շարժումների համար: Ընդհակառակը, իրենց անկանոն վարքով

գործարարության պարբերաշրջաններն ավելի նման են եղանակի տատանումներին: Նկար 13-3-ը ցույց է տալիս, թե մեր պատմության վերջին շրջանում ամերիկյան տնտեսությունը գործարարության պարբերաշրջաններից ինչպես է տուժել: Կարելի է տեսնել, որ պարբերաշրջանները նման են լեռնազղթայի տարբեր բարձրության լեռնագագաթներով և հովիտներով: Որոշ հովիտներ շատ խորն են ու լայն, ինչպես մեծ լճացման դեպքում, մյուսները մակերեսային են ու նեղ, ինչպես 1970-ական թվականներինը:

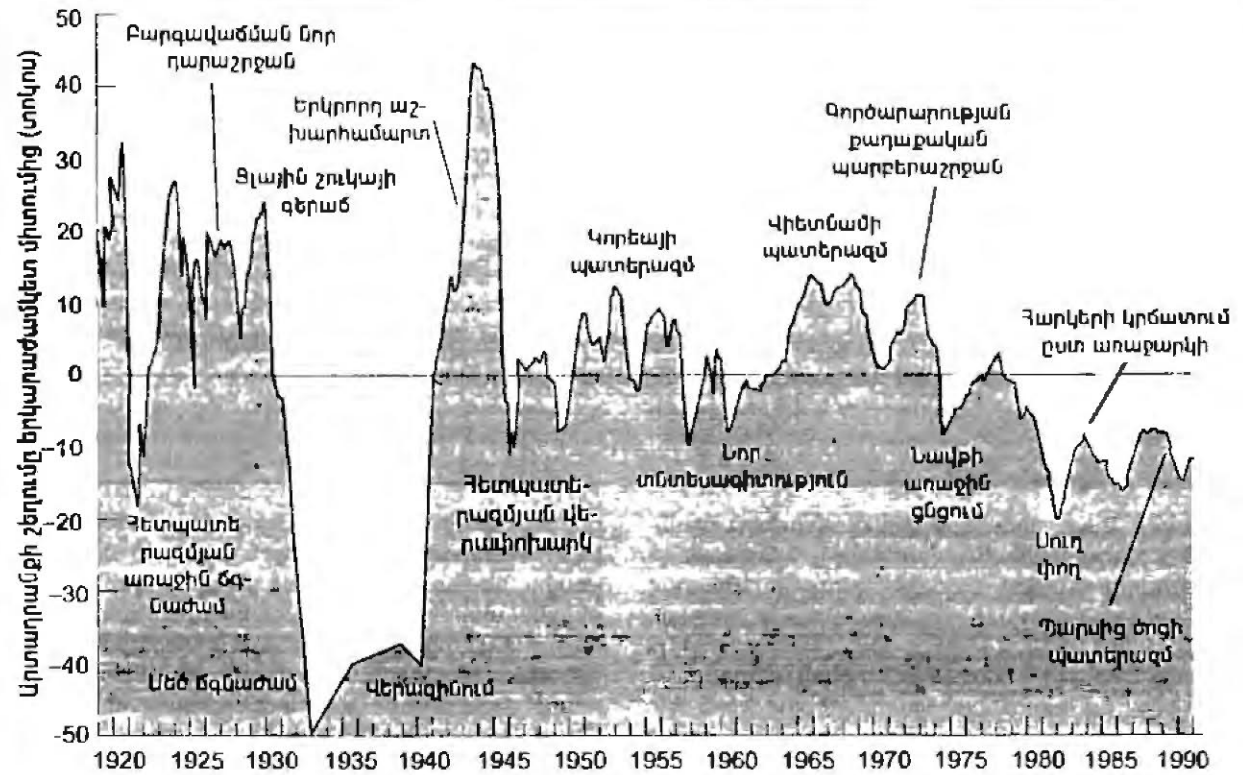
Գործարարության պարբերաշրջանները միանման երկվորյակներ չեն, սակայն հաճախ նմանություններ ունեն: Եթե վստահելի տնտեսական կանխա-

Պարբերաշրջանի չորս փուլերը

Սկար 13-2. Գործարարության պարբերաշրջանը տարվա պես ունի իր եղանակները

Գործարարության պարբերաշրջանները տնտեսական գործունեության անկանոն ընդարձակումներն ու կրճատումներն են

Սկար 13-3 Գործարար գործունեությունը սկսած 1919 թ.

Արդյունաբերական արտադրությունն անընդմեջ տատանվել է իր երկարաժամկետ հեռանկարային մրուման շուրջը՝ Կարո՞ղ է տնտեսությունն ազելի կայուն լինել,

քան վերջին 30 տարիներին էր (Աղբյուրը համերկրային պահուստի խորհուրդ Ապամիտումը հեղինակներինն է):

տեսողը հայտարարում է, որ անկումը շուտով վրա է հասնելու, կա՞ն արդյոք անկմանն ուղեկցող բնորոշ երևույթներ, որ դուք պետք է ակնկալեք: Ահա տնտեսական անկմանը բնորոշ մի քանի առնչություններ

- Հաճախ սպառողների գնումները կտրուկ նվազում են, մինչդեռ ավտոմեքենաների և մյուս տեսական ապրանքների գործարար պաշարներն անսպասելիորեն աճում են: Զանի որ ի պատասխան գործարարները կրճատում են արտադրությունը, իրական ՅԱԱ-ն նվազում է: Քիչ հետո գործարանների և սարքավորումների համար կատարվող գործարար ներդրումները նույնպես կտրուկ նվազում են:
- Աշխատուժի պահանջարկը նվազում է: Նախ կրճատվում է միջին շաբաթական աշխատաժամանակը, որին հետևում են աշխատանքից կրճատելն ու բարձր գործազրկությունը:
- Արտադրանքի նվազումից հետո պակասում են հումքի առաջարկն ու պահանջարկը, իսկ շատ ապրանքների գներ ընկնում են: Աշխատավարձն ու արտադրության գները չեն ընկնում, սակայն տնտեսական վայրէջքի ժամանակ նրանք հակված են աճելու ավելի դանդաղ:
- Տնտեսական անկման ժամանակ գործարարների շահույթը կտրուկ նվազում է: Ակնկալելով այդ, սովորական բաժնետոմսերի գները սովորաբար ընկնում են, երբ ներդրողները զգում են գործարարության մոտալուտ անկման նախանշանները: Զանի որ տնտեսական անկման ժամանակ վարկի պահանջարկը նվազում է, շահադրույթն ընդհանուր առմամբ նույնպես նվազում է:

Անք խոսեցինք տնտեսական անկումների մասին: Գերաճը տնտեսական անկման հայելային պատկերն է, երբ վերը նշված գործոններից յուրաքանչյուրն աշխատում է հակառակ ուղղությամբ:

ԳՈՐԾԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՊԱՐԲԵՐԱՇՐՋԱՆԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԳՈՐԾԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՊԱՐԲԵՐԱՇՐՋԱՆԸ ՈՐՊԵՏ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՅՄԱՆՁԱՐԿԻ ՏԵՂԱՇԱՐԺ

Որ՞ն է գործարարության պարբերաշրջանի պատճառը: Չնայած չկա միարժեք պատասխան, գործարարության պարբերաշրջանները հիմնականում առաջանում են ընդհանուր պահանջարկի տեղաշարժի հետևանքով: Նկար 13-4-ում պատկերված է բնորոշ մի պարբերաշրջան, որը ցույց է տալիս, թե ընդհա-

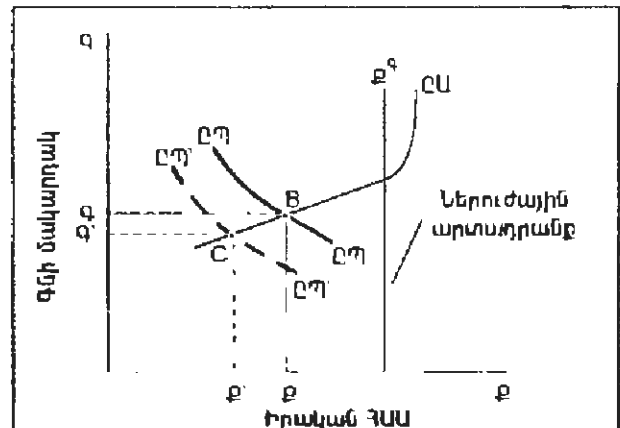
նուր պահանջարկի նվազումն ինչպես է կրճատում արտադրանքը:

Ենթադրենք տնտեսությունն սկզբում կարճաժամկետ հեռանկարային հավասարակշռության B կետում է: Այնուհետև սպառողի, պետության կամ գործարարների ծախսի տեղաշարժի հետևանքով ընդհանուր ծախսի կորը տեղաշարժվում է դեպի ծախս ԸՊ-ն: Եթե ընդհանուր առաջարկը չի փոխվում, տնտեսությունը C կետում հասնում է նոր հավասարակշռության: Նկատենք, որ արտադրանքը Զ-ից նվազում է Զ'-ի, իսկ գներն ընկնում են (կամ իրականությանն ավելի մոտ իրավիճակում գնաճի չափը նվազում է):

Գերաճի դեպքը, բնականաբար, ճիշտ հակառակն է: Այստեղ ԸՊ-ի կորը տեղաշարժվում է դեպի աջ: արտադրանքը մոտենում կամ նույնիսկ անցնում է ներուժային ՅԱԱ-ից, իսկ գները (և գնաճը) բարձրանում են:

ԱՅԼՈՆՏՐԱՆՔԱՅԻՆ ՍՈՏԵՑՈՒՄՆԵՐ

Թեպետ գործարարության պարբերաշրջանը հիմնականում մեկնաբանվում է որպես ընդհանուր պահանջարկի փոփոխություն, այնուամենայնիվ, մենք ուզում ենք ավելի շատ բան իմանալ պարբերաշրջան ծնող մեխանիզմի մասին: Գոյություն ունեցող տեսու-

Նկար 13-4. Ընդհանուր պահանջարկի նվազումը հանգեցնում է տնտեսական անկման հաճախաբար հարթ և անփոփոխ ԸԱ-ի կորի երկարությամբ ԸՊ-ի կորի դեպի ներքև տեղաշարժը հանգեցնում է արտադրանքի ավելի ցածր մակարդակի: Ինչպես նաև ավելի ցածր գների կամ գնաճի: Ուշադրություն դարձրեք, որ տնտեսական անկման ժամանակ որպես ԸՊ-ի կորի դեպի ներքև տեղաշարժի հետևանք, ճեղքը փաստացի և ներուժային ՅԱԱ-ների միջև սեծանում է:

թյունները կարելի է բաժանել երկու խմբի՝ արտաքին և ուղղակի ներքին: Արտաքին տեսությունները գործարարության պարբերաշրջանի արմատը տեսնում են տնտեսական համակարգից դուրս կատարվող փոփոխություններում՝ պատերազմներում, հեղափոխություններում և ընտրություններում, ոսկու հայտնաբերումներում, բնակչության աճի տեմպերում և բնակչության տեղաշարժերում, նոր հողերի և ռեսուրսների հայտնաբերման մեջ, գիտական հայտնագործություններում ու տեխնոլոգիական նորաստեղծություններում, նույնիսկ արևի բծերի կամ եղանակի մեջ:

Ներքին տեսությունները մեխանիզմները փնտրում են հենց տնտեսական համակարգի ներսում, որոնք առաջ են բերում ինքնաձին գործարարության պարբերաշրջաններ: Ըստ այս մոտեցման, համարյա կրկնվող հաջորդականությամբ՝ ամեն մի ընդարձակում իր մեջ հասունացնում է տնտեսական անկում և կրճատում, իսկ ամեն մի կրճատում հասունացնում է աշխուժացում և ընդարձակում:

Ահա գործարարության պարբերաշրջանների մի քանի կարևոր տեսություններ և դրանց ջատագովները:

1. *Փողի* տեսությունները գործարարության պարբերաշրջանները վերագրում են փողի և վարկի ընդարձակմանն ու կրճատմանը (Յոուրթեյ, Ֆրիդման):
2. *Նորաստեղծության* տեսությունները պարբերաշրջանը վերագրում են կարևոր հայտնագործություններին, ինչպես, օրինակ երկաթուղու կամ ավտոմեքենաների գյուտը (Շամպեթեր, Չանսեն):
3. *Բազմապատկիչ-արագացուցիչի կադապարը* պնդում է, որ արտաքին ցնցումները տարածվում են բազմապատկիչով և ըստ ներդրման տեսության, որը հայտնի է որպես արագացուցիչ, այսպիսով առաջացնում արտադրանքի կանոնավոր պարբերական տատանումներ (Սամյուելսն):
4. *Գործարարության պարբերաշրջանների քաղաքական* տեսությունները տատանումները վերագրում են այն քաղաքական գործիչներին, որոնք վերընտրվելու նպատակով չարաշահում են ֆինանսական և փողի քաղաքականությունը (Բելլեթի, Նորդհաուզ, Թաֆթե)
5. *Չավաստարակչի գործարարության պարբերաշրջանների* տեսությունները պնդում են, որ գնի և վարձատրության փոփոխությունների թյուրմբռնումը մարդկանց ստիպում է չափազանց շատ կամ չափազանց քիչ աշխատանք ներդրել, որը համզեցնում է արտադրանքի և զբաղվածության պարբերաշրջանների (Լուկաս, Բարրո, Սալոնթ):

6. *Իրական գործարարության պարբերաշրջանների* կողմնակիցները պնդում են, որ արտադրողականության ցնցումները տարածվում են ամբողջ տնտեսության մեջ և առաջացնում տատանումներ (Պրեսքոթ, Լոնգ, Պլոսեր):

Այս թվարկումը միայն ակնարկում է արտադրանքի, գործազրկության և գների փոփոխությունների տարբեր բացատրությունների մասին: Չեղելով գործարարության պարբերաշրջանի տարբեր տեսություններին, կուզենայինք պարզել՝ արդյո՞ք դրանք համապատասխանում են վերևում նկարագրված ակններև առանձնահատկություններին: Վերը նշված կարևոր առանձնահատկություններից մեկն այն է, որ ընդարձակման ժամանակ ներդրումների և այլ տնտեսական ապրանքների գնումները կտրուկ աճում են, իսկ անկման ժամանակ կտրուկ նվազում: Մյուս առանձնահատկությունը շահույթների պարբերական տեղաշարժն է: Տեսությունների և գործարարության պարբերաշրջանների փաստերի համեմատումը ցույց է տալիս, որ բոլորն էլ ունեն ընդունելի տարրեր, սակայն ոչ մեկը բոլոր ժամանակների և երկրների համար ամբողջապես ընդունելի չէ:

ԳՈՐԾԱՐԱՐ ՊԱՐԲԵՐԱՇՐՋԱՆՆԵՐԻ ԿԱՆԽԱՏԵՍՈՒՄ

Տնտեսական գործունեության մեծ տատանումների առկայության պայմաններում տնտեսական կանխատեսումը տնտեսագետների ամենակարևոր խնդիրներից մեկն է: Ճիշտ կանխատեսումը մեքենայի պայծառ լապտերների պես լուսավորում է տնտեսական ճանապարհը և որոշում կայացնողներին հնարավորություն ընձեռում իրենց գործողությունները հարմարեցնել տնտեսական պայմաններին:

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿԱՂԱՊԱՐԱՎՈՐՈՒՄ ԵՎ ԿԱՆԽԱՏԵՍՈՒՄ

Նախկինում տնտեսագետները գործարարության պարբերաշրջանը կանխատեսելիս ուսումնասիրում էին այնպիսի երևույթներին վերաբերող բազմազան տվյալներ, ինչպիսիք են փողի վարքը, ապրանքատար վագոնների բեռնվածությունը և պողպատի արտադրությունը: Երբեմն թվերը գումարում էին իրար, որպեսզի ստանային «վճռորոշ ցուցանիշների համաթիվը», որն իրենց կարծիքով կհանդիսանար ապագա տնտեսական պայմանների ծանրաչափը:

Երբ տնտեսագիտությունը մուտք գործեց վիճակագրության և համակարգիչների դարաշրջանը, մակրոտնտեսական կանխատեսումը մեծ առաջընթաց ապրեց: Շնորհիվ հոլանդացի տնտեսագետ, նորել-

յան մրցանակի դափնեկիր Յան Տինբերգենի ուղենիշ աշխատությունների այսօր մենք բազմաթիվ մակրոտնտեսագիտական կադապարներ ունենք: Ուրտոնի դպրոցին պատկանող Լոուրենս Զլեյնը, որը 1980 թ. տնտեսության կադապարավորման մեջ իր ներդրումների համար արժանացել է Նոբելյան մրցանակի, վերջին երեք տասնամյակի ընթացքում կառուցել է կանխատեսման մի շարք համակարգեր: Առևտրային խորհրդատու ձեռնարկությունները, ինչպես, օրինակ՝ տվյալների ռեսուրսների ընկերությունը (ՏՈՇ), մշակել են կադապարներ, որոնք այսօր լայնորեն օգտագործվում են ձեռնարկությունների և քաղաքականություն կերտողների կողմից:

Ինչպե՞ս են կառուցվում տնտեսության համակարգչային կադապարները: Ընդհանրապես կադապարավորողներն սկսում են վերլուծական կառուցվածքից, որը պարունակում է ընդհանուր առաջարկն ու պահանջարկը ներկայացնող հավասարումներ: Օգտագործելով ժամանակակից տնտեսաչափության միջոցները, յուրաքանչյուր հավասարում «հարմարեցվում է» տվյալներին՝ պարամետրերի (ինչպիսիք են ՍՄԴ-ն, փողի պահանջարկի հավասարման տեսքը, ներուժային ՅՍԱ-ի աճը և այլն) գնահատականները ստանալու համար: Իհարկե, յուրաքանչյուր փուլում կադապարավորողներն օգտագործում են սեփական փորձը և դատողությունները՝ գնահատելու, թե արդյունքները որքանով են ընդունելի¹:

Ի վերջո «ամբողջական» կադապարը ի մի է բերվում և դիտարկվում որպես հավասարումների համակարգ Փոքր կադապարները ներառում են մեկ կամ երկու դյուժին հավասարումներ: Այսօր մեծ համակարգերը կանխատեսում են մի քանի հարյուրից մինչև 10.000 փոփոխականներ: Երբ արտաքին և քաղաքական փոփոխականները (բնակչությունը, պետական ծախսերը, հարկերի չափերը, փողի քաղաքականությունը և այլն) արդեն որոշված են, հավասարումների համակարգը կարևոր տնտեսական փոփոխականներն արտապատկերում և տեղափոխում է դեպի ապագան:

Կանխատեսումները հաճախ են ճշգրիտ լինում Օրինակ՝ 1990-1991 թթ. անկումը կանխատեսել էին շատ տնտեսական կանխատեսողներ: Երբեմն, մասնավորապես այն ժամանակ, երբ կան քաղաքական կարևոր տեղաշարժեր, կանխատեսումը դառնում է վտանգավոր մասնագիտություն՝ Սոյուսակ 13-1-ը

¹ Կանխատեսման ընթացքը դրանց արդյունքներն օգտագործողների համար մնում է խորհրդավոր մի բան: Գիտության և արվեստի այս խառնուրդը մի մեկնաբանի ստիպել է հարցնել. «Տնտեսական կանխատեսումն ի՞նչ ընդհանուր բան ունի շան նախաճաշի հետ: Շատ պարզ երեք չփուտս. թե ինչ կա այնտեղ»:

ցույց է տալիս երկրի ամենաազդեցիկ կանխատեսողի՝ ՏՈՇ-ի կանխատեսումները Ռեյզանի առաջարկի քաղաքականության հռչակումից անմիջապես հետո: Չնայած ֆինանսական և փողի ընթացիկ քաղաքականության փոփոխությանը, ինչպես նաև դոլարի փոխարժեքի մեծ տատանումներին ու արտաքին պարտքի հասունացող ճգնաժամին, ՏՈՇ-ն և մյուսները չկանխատեսեցին ոչ խոր անկումը և ոչ էլ աճող պետական բացը, որոնք արդեն հորիզոնում էին: Այս փորձը շեշտում է, որ կանխատեսումը մեր անորոշ աշխարհում որքան գիտություն, այնքան էլ արվեստ է: Այնուամենայնիվ, տնտեսական կանխատեսման զորությունն այն է, որ մասնագետ կանխատեսողները մի տարի այս կողմ, մի տարի այն կողմ ավելի ճշգրիտ կանխատեսումներ են կատարում, քան նրանք, ովքեր օգտագործում են չհամակարգված և ոչ գիտական մոտեցումներ:

ԿԱՐԵԼԻ՞ Է ԽՈՒՍԱՓԵԼ ՊՈՐԾԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՊԱՐԲԵՐԱՇՐՋԱՆԻՑ

Բարգավաճման և անկման տատանումների պես գործարարության պարբերաշրջանների անհրաժեշտության տեսակետների փոփոխությունները ևս հետևում են մեկը մյուսին: Ժամանակ առ ժամանակ որևէ տնտեսագետ կամ նախագահը հայտարարում են. «Ես չեմ կարծում, թե տնտեսական անկումներն անխուսափելի են»:

Նման հայտարարությունները չափազանց լավատեսական են: Ավելի կշռադատված է Արթուր Օքսի տեսակետը.

Այժմ, ի հակադրություն պտտահողմերի, տնտեսական անկումները, ինչպես ինքնաթիռների վթարը, ընդհանուր առմամբ համարվում են հիմնավորապես կանխելի: Սակայն մեզ դեռևս չի հաջողվել ավիավթարները երկրի երեսից վերացնել, և պարզ չէ, թե մենք արդյո՞ք անհրաժեշտ իմաստություն կամ կարողություն ունենք դրանք վերացնելու: Այդ վտանգը չի վերացել: Պարբերական անկումներ առաջացնող ուժերը դեռևս կենդանի են և սպասում են իրենց հերթին²:

Օքսի այս տողերը գրվելուց հետո երկու տասնամյակի ընթացքում Սիացյալ Նահանգներն ունեցել է մի շարք պարբերական վերելքներ և վայրէջքներ: Միևնույն ժամանակ մենք խուսափել ենք լճացումներից՝ երկարածիզ համընդհանուր անկումներից, որպիսիք եղան 1870-ական, 1890-ական կամ 1930-ական թվականներին: Վերջին 50 տարվա ընթացքում ի՞նչ է փոխվել: Մակրոտնտեսագիտության գարգա-

² Arthur M. Okun, «The Political Economy of prosperity» (Norton, New York, 1970), pp. 30 ff.

Աճի անցիտ ժամանակների կանխատեսումը և արդյունքները

	(1) ՏՈՒ-ի 1981 թ. ապրիլի կանխատեսումը 1982 թ. չորրորդ եռամսյակի համար	(2) 1982 թ. չորրորդ եռամսյակի փաստացի տվյալները	(3) Ախալի տոկոսը
ՉՍԱ (ճյուղ. դուլար)			
Իրական	1,582	1,477	7
Անվանական	3,482	3,108	11
Գնաճի չափ (տոկոս՝ տարեկան, ՉՍԱ-ի համադիր)	10,1	3,7	63
Գործազրկության մակարդակ (տոկոս)	6,6	10,7	-62
Շահադրույք (տոկոս՝ տարեկան)			
Եռամսյա գանձադրանային մուրհակներ	13,8	7,9	43
Երկարաժամկետ պարտատոմսեր (AAA)	13,1	11,1	15
Պետական բաց (ճյուղ. դուլար)	24	203	-746
Բաժնետոմսերի գներ (ՍևՓ 500)	146	137	6

Աղյուսակ 13-1. Տնտեսության կանխատեսումը 18 ամիս առաջ

Այս արդյունակը ցույց է տալիս Միացյալ Նահանգների տնտեսական գործունեության 1981 թ. գարնանը կատարված կանխատեսումը այն տնտեսական պայմանների համար, որոնք պետք է լինեին 18 ամիս հետո. կանխատեսված է են ոչ անկումը, ոչ էլ դրան ուղեկցող գնաճի նվազումը: Այս կանխատեսումներից շատերը (նե-

րադյալ կառավարության կանխատեսումը) ավելի վատն էին: Ըստ ՏՈՒ-ի աշխատակից Օտտո Էլշտեյնի. «1982 թվականը, որքան իմ հիշողությունը ճերմ է, կանխատեսման համար ամենաբարդն էր»: [Աղբյուրը՝ The Data Resources Review of the U.S. Economy (April 1981 and February 1983)]:

ցումը այժմ առաջին հերթին կառավարություններին հնարավորություն է տալիս փողի և ֆինանսական քայլեր ձեռնարկել՝ կանխելու տնտեսական անկման գլորվող ձևագնդի պես մեծանալն ու մշտական և խոր ձգնաժամի վերածվելը: Եթե մարքսիստները

սպասում են, թե կապիտալիզմը կփլուզվի վերջնական մի խոր ձգնաժամում, գուր են սպասում: Համընդհանուր գործարարության պարբերաշրջանը, որ կործանեց հասուն կապիտալիզմը, իր սկզբնական շրջանում, արդեն սանձահարկվել է:

Բ. ԳՈՐԾԱԶՐԿՈՒԹՅՈՒՆ

Բարի՛ եղիր վերելքի ճանապարհին հանդիպող մարդկանց հանդեպ, քանզի նրանց հանդիպելու քս վայրելքի ճանապարհին:

Ռիլսոն Սայգներ

Թեպետև ամենախոր լճացումներն Ամերիկայի տնտեսության համար այլևս մեծ վտանգ չեն ներկայացնում, այնուամենայնիվ, անկման և գործազրկության պատուհասը դեռևս հետապնդում է մեզ: Իրոք, գործազրկությունը մնում է ժամանակակից շուկայական տնտեսությունների ամենամեծ մտահոգությունը: Ինչպե՞ս կարող են միլիոնավոր մարդիկ գործազուրկ լինել, երբ այդքան աշխատանք կա անելու: Ժամանակակից խառը տնտեսության ո՞ր թերությունն է աշխատել ցանկացողներին ստիպում անգործ մնալ: Պետություններն արդյոք պե՞տք է միջոցներ ձեռնարկեն գործազրկության պատճառած դժվարությունները մեղմացնելու համար: Թե՞, ինչպես ոմանք են պնդում, գործազրկության բարձր նպաստները պարզա-

պես կրճատում են աշխատելու որդապատճառները և ի վերջո հանգեցնում գործազրկության աճի: Այս հարցերը և գնաճի հետ դրանց կապը աշխատավորներին, քաղաքականություն կերտողներին և տնտեսագետներին ավելի են մտահոգում, քան որևէ այլ տնտեսական հիմնախնդիր:

Այս մասը գործազրկության իմաստին և չափմանը վերաբերող մի սրընթաց ակնարկ է: Մենք կսկսենք գործազրկության ազդեցությունների քննարկումից, որին կհետևի գործազրկության տնտեսագիտական մեկնաբանության սահմանումը: Այնուհետև ցույց կտանք գործազրկության ու արտադրանքի կապը և կքննարկենք զբաղվածության քաղաքականության հետ կապված որոշ քաղաքական հարցեր:

ՕՔՆԻ ՕՐԵՆԸ

Սենք տնտեսական անկումները ներկայացրել ենք որպես այնպիսի ժամանակաշրջաններ, երբ արտադրանքն ու գործազրկությունը մեծ են, իսկ գերաճի մասին խոսել ենք որպես այնպիսի ժամանակաշրջանների, երբ ՀԱՄ-ն մոտ է կամ բարձր իր ներուժային մակարդակից, զբաղվածությունը մեծ է, իսկ գործազրկությունը կրճատվում է: Բայց ո՞րն է գործազրկության և գնաճի ճշգրիտ կապը: Այս հարցի պատասխանը տալիս է Արթուր Օքնի ապշեցուցիչ հայտնագործությունը, որը հայտնի է որպես Օքնի օրենք*:

Օքնի օրենքը պնդում է, որ եթե ՀԱՄ-ն ներուժային ՀԱՄ-ի նկատմամբ նվազում է երկու տոկոսով, ապա գործազրկությունը (Գզ) աճում է մեկ տոկոսով: Օրինակ, եթե ՀԱՄ-ն իր ներուժի 100 տոկոսից հասնում է ներուժի 98 տոկոսի, ապա գործազրկությունն աճում է մեկ տոկոսով, ասելը 6-ից հասնելով 7 տոկոսի³:

Այս գլխի սկզբում մենք ընդհանուր առաջարկի համեմատությամբ ընդհանուր պահանջարկի նվազումը բնութագրեցինք որպես տիպական տնտեսական անկում (տես՝ նկար 13-4): Տնտեսական անկման ժամանակ ի՞նչ է կատարվում գործազրկության հետ: Երբ արտադրանքը նվազում է, ձեռնարկություններն աշխատուժի ավելի քիչ կարիք են ունենում, հետևաբար աշխատողներն աշխատանքից կրճատվում են: Արդյունքում գործազրկության մակարդակն աճում է: Նկար 13-5-ը ցույց է տալիս արտադրանքի փոփոխության և գործազրկության սեղան փոխառնչությունը:

³ Սկզբնական ուսումնասիրություններում Օքնը գտել էր, որ հարաբերությունը մոտ 3-ը 1-ի է, այսինքն Գզ-ի մեկ միավորը ՀԱՄ-ի ճեղքվածքի երեք միավորի դիմաց: Այնուամենայնիվ, ավելի բարձր տվյալները և զարգացած տնտեսախախտման միջոցները գտնում են, որ վերջին ժամանակաշրջաններին արտադրանքի և գործազրկության միջև 2-ը 1-ի (կամ ավելի ճիշտ՝ 2,5-ը) հարաբերությունն ավելի բնորոշ է:

Երբեմն լսում ենք այսպիսի արտահայտություն նույն տեղում մնալու համար շարունակ անհրաժեշտ է վազել: Սա ճիշտ է ՀԱՄ-ի աճի և գործազրկության համար, բանի որ գործազրկության աճը կանխելու համար փաստացի ՀԱՄ-ն պետք է աճի նույնքան արագ, որքան ներուժային ՀԱՄ-ն: Ասենք՝ ներուժային ՀԱՄ-ն աճում է տարեկան 3 տոկոսով: Այդ դեպքում իրական ՀԱՄ-ն նույնպես պետք է աճի տարեկան 3 տոկոսով, որպեսզի գործազրկության մակարդակը մնա անփոփոխ:

Օքնի օրենքը ցուցադրելու համար կարող ենք օգտագործել պատմական օրինակ, որն ընդգրկում է 1979–1982 թթ. տնտեսական լճացման երեք տարիները: 1979 թ. մինչև 1982 թ. փաստացի իրական ՀԱՄ-ն բոլորովին չի աճել: Ի հակադրություն, ներուժային ՀԱՄ-ն այս շրջանում աճել է տարեկան 3 տոկոսով: 1979–1982 թթ. ներուժային ՀԱՄ-ի ամբողջ աճը կազմել է 9 տոկոս: 1979–1982 թթ. գործազրկության համար Օքնի օրենքը ի՞նչ էր կանխատեսում Օքնի օրենքը պնդում է, որ ներուժային ՀԱՄ-ի նկատմամբ ՀԱՄ-ի յուրաքանչյուր 2 տոկոս նվազումը գործազրկությունը բարձրացնում է 1 տոկոսով: Հետևաբար՝ ՀԱՄ-ի 9 տոկոս նվազումը գործազրկությունը պետք է ավելացներ 4,5 տոկոսով: Սկսելով 1979 թ. գործազրկության 5,8 տոկոսից, Օքնի օրենքը 1982 թ. համար կանխատեսում էր 10,3 տոկոս գործազրկություն: Պաշտոնական վիճակագրությունը ցույց է տալիս, որ փաստացի գործազրկությունը 1982 թ. եղել է 9,7 տոկոս: Տնտեսագիտության նման ոչ ճշգրիտ գիտության համար սա զարմանալի ճշգրիտ արդյունք է:

Սիւս մեկ ուրիշ օրինակ. Պիցուց՝ դուք նորընտիր նախագահն եք և 1996 թ. վերջի համար ծրագրում եք ձեր մակրոտնտեսական քաղաքականությունը: Գործազրկությունը 1996 թ. վերջին 7 տոկոս է, և դուք ցանկանում եք տնտեսությունը գործազրկության 6 տոկոսով վերադարձնել ներուժային ՀԱՄ-ին մինչև 2000 թ. նոյեմբերը, երբ քվեարկողները կգնահատեն ձեր ծրագիրը:

* Արթուր Օքնը (1929–1979) Ամերիկայի հետապետերագության շրջանի տնտեսական քաղաքականության կերտողներից ամենաստեղծարարները: Կորիությունը ստացել է Կոլումբիայի համալսարանում, դասավանդել է Ելյում 1961 թ. միացել է Նախագահ Քենեդիի տնտեսական խորհրդատուների խորհրդին (Shuts) որպես աշխատակազմի անդամ: 1964 թ. դարձել է տնտեսական խորհրդատուների խորհրդի անդամ, իսկ 1968 թ. նախագահ Ջոնսոնի ՏՆԽ-ի նախագահի խորհրդից հեռանալուց հետո

աշխատել է Վաշինգտոնում Բրուքինգգ հաստատությունում: Օքնի հիմնական խնդիրներից մեկը եղել է գնաճը կառավարելու ուղիների որոնումը, որոնք բացառեին միլիոնավոր մարդկանց աշխատանքից դուրս չարտելը և ապաշտպանել է գնաճի քաղաքականության նոր մոտեցումը, որը կոչվում է «հարկի վրա հիմնված եկամտի քաղաքականություն» (ՀԵՔ): Սենք այն կըննարկենք XV գլխում: Բացի այդ, Օքնը հայտնի էր տնտեսական հարցերի իր պարզ մեկնաբանություններով: Լա 1968 թ.

հարկերը բարձրացնելու դեմ պատճառաբանությունները համեմատում էր իր յոթ տարեկան տղայի դեղ ընդունելու դեմ արված պատճառաբանությունների հետ: «Լա իրեն շատ լավ է գգում և ա այնքան վատ է որ ոչինչ չի կարող օգնել նրան: Լա դեղը կխմի հետո, եթե կոկորդը չլավանա Պա արդարացի չէ, եթե եղբայրներն էլ դեղ չխմեն»: [Arthur M. Okun, The Political Economy of Prosperity (Norton, New York, 1970), p. 99]: Օքնը մեկ անգամ ևս պայքարեց, որ լավ պատմած պատմությունն ավելի արժե, քան 1000 հավասարումը:

Հարց: Տնտեսությունն ի՞նչ արագությամբ պետք է աճի 1996–2000 թթ. չորս տարիների ընթացքում: Պատասխան՝ այն պետք է աճի ներուժային ՀԱԱ-ի աճի արագությամբ (տարեկան 3 տոկոս), գումարած այնքան, որ բավականացնի գործազրկությունը 1/4 տոկոսային միավորով իջեցնելուն: ՀԱԱ-ի տարեկան միջին աճը քառամյա ժամանակաշրջանում պետք է լինի $3 + 0,5 = 3,5$ տոկոս:

Օրնի օրենքը բացահայտում է արտադրանքի և աշխատուժի շուկաների կարևոր կապը: Այն նկարագրում է ՀԱԱ-ի կարճաժամկետ հեռանկարային տատանումների և գործազրկության փոփոխությունների հարաբերակցությունը:

ԳՐԾԱԶՐԿՈՒԹՅԱՆ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆ

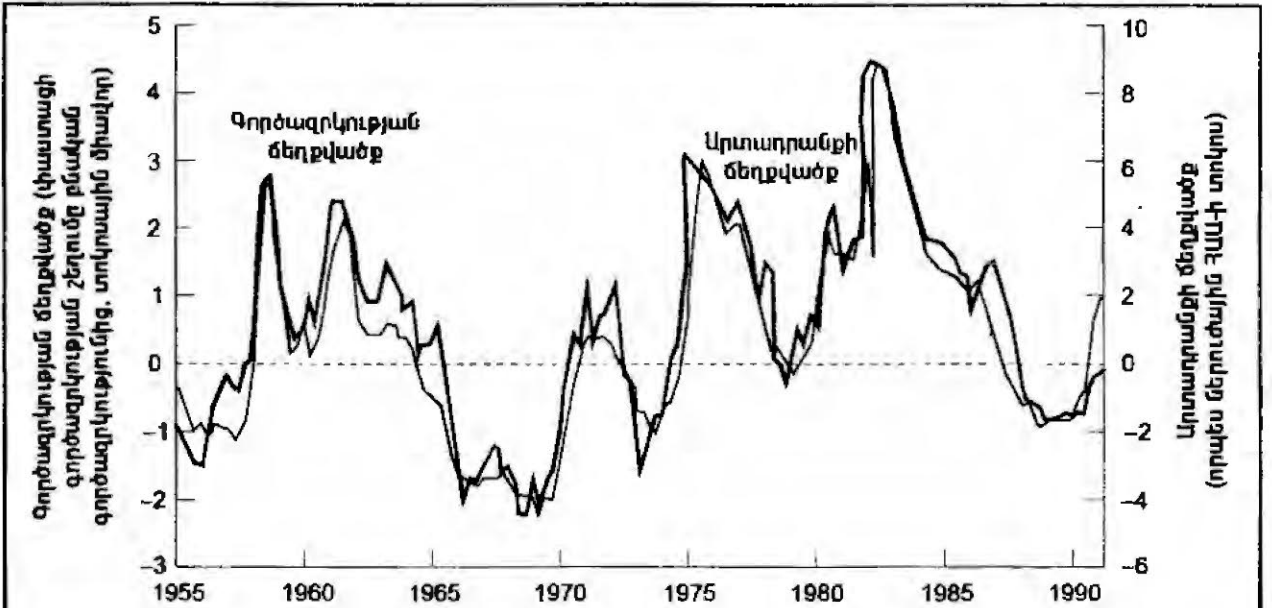
Այժմ, երբ տեսանք արտադրանքի և գործազրկության հիմնական կապը, կարող ենք հասկանալ, թե գործազրկությունն ինչու է ժամանակակից հասարակությունների գլխավոր խնդիրը: Երբ գործազրկությունը բարձր է, ռեսուրսները վատնվում են, իսկ ժողովրդի եկամուտները՝ նվազում: Այդպիսի ժամանա-

կաշրջաններում տնտեսական աղետն սկսում է ազդել մարդկանց հույզերի և ընտանեկան կյանքի վրա:

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆ

Հասարակությունները բարձր զբաղվածությունը գնահատում են այն պատճառով, որ բարձր զբաղվածությունը նշանակում է բարձր արտադրանք ու եկամուտ, և այն պատճառով, որ շատ հասարակություններում աշխատանքն ինքնին արժեք է: Երբ գործազրկությունը բարձր է, արտադրանքի մեծ մասը կորչում է, եկամուտները նվազում են, իսկ ժողովուրդը տառապում է ունահարված արժանապատվության գզացումից: Տնտեսական անկումների ժամանակ ավտոմեքենաների, բնակարանների, հագուստի և այլ ապրանքների հսկայական քանակություններ ասես թե բախվում են ծովը:

Որքա՞ն է մեծ գործազրկության պատճառով առաջացող կորուստը: Աղյուսակ 13–2-ը ցույց է տալիս այն հաշվարկը, թե բարձր գործազրկության հիմնական ժամանակաշրջաններում արտադրանքը ներուժային ՀԱԱ-ից որքան է պակասել վերջին հիսուն տարվա ընթացքում: Ամենամեծ կորուստը եղել է մեծ

Նկար 13–5. Օրնի օրենքի ցուցադրումը, 1955–1990 թթ.

Երկու կողմերը համապատասխանաբար ցույց են տալիս արտադրանքի և ՀԱԱ-ի ճեղքվածքները: Արտադրանքի ճեղքվածքը ՀԱԱ-ի տոկոսային շեղումն է իր ներուժային մակարդակից: Գործազրկության ճեղքվածքը գործազրկության տոկոսային շեղումն է բնական մակարդակից:

Շատ Օրնի օրենքի, երբ արտադրանքը ներուժային

ՀԱԱ-ից իջնում է 2 տոկոսով, գործազրկությունն իր բնական մակարդակից բարձրանում է 1 տոկոսով: Այսպիսով, 1983 թ. արտադրանքը ներուժային ՀԱԱ-ից ցածր էր 7 տոկոսով, իսկ գործազրկությունը կազմում էր 9,5 տոկոս (հավասար է 6 տոկոս գումարած արտադրանքի ճեղքվածքի 7 տոկոսի կեսը):